

2003

59

Bolletí de la Societat
Arqueològica Lul·liana

ÍNDIX

MONOGRAFIES

- ANTONIO PLANAS ROSSELLÓ: El canciller de competencias de Mallorca y los conflictos entre las jurisdicciones real y eclesiástica 7
- ESTHER CRUZ PÉREZ: La feina de les alletadores durant la baixa edat mitjana mallorquina 35
- JAUME SASTRE MOLL: L'obra pictòrica com element decoratiu, sumptuari i devocionari a les llars medievals mallorquines, en el trànsit a la Modernitat 47
- DAMIÀ VIDAL RODRÍGUEZ: Acerca de la supuesta existencia del llamado 'Decreto de las Cortes de Monzón de 1510' referido a los hijos puestos en condición 89
- MARGALIDA BERNAT ROCA; JAUME SERRA BUSQUETS: Els 'novatores' de Montision i la reforma del Sistema Mètric Mallorquí 109
- MIGUEL FERRER FLÓREZ: La regencia de Urgel y las Baleares 133
- JOAN MAS I ADROVER: La mortalidad infantil y juvenil en Sineu (Mallorca) durante el siglo XIX 157
- JOAN CARRERAS ESCALAS: Apuntes históricos y documentales sobre la sociedad tabaquera 'March y Garau' para la compra-venta de tabacos en hoja y elaborados, con fabricación exclusiva para la exportación 175
- JOAN J. MATAS PASTOR: Evolució històrica de la JOC a Mallorca (1959-1972) 197
- DOCUMENTS**
- MARIA BARCELÓ CRESPI: Nous documents sobre l'Art de la construcció 221
- JOSEP ESTELRICH COSTA: El convent de Santa Elisabeth. Àpendix documental (1530-2000) 249
- VÀRIA**
- TINA SABATER: Sobre pintura gòtica del siglo XV. El retablo de San Pedro y San Esteban de la Parroquial de Lluçmajor. 321
- JOSEP BARCELÓ ADROVER; CÉSAR MURILLO RADEMACHER: Escrit d'en Joanot Colom als Jurats de Mallorca a 12 d'octubre de 1521 327
- BERNARDO MARTÍ: La vida rural mallorquina, en 1772, y el género epistolar, por un autor con talento literario 335
- RAMON CODINA BONET: En torno a *La sombra de Nelson* de Leandro Fernández de Moratín (Una crítica de Cristóbal Cladera Company) 345
- JOSÉ LUIS BARRIO MOYA: Don Bernat Nadal i Crespí, obispo de Mallorca entre 1794 i 1818 359
- MIQUELA FORTEZA: Las xilografías que ilustran la obra *Varones ilustres de Mallorca* 365

BOLLETÍ DE LA SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA

BOLLETÍ DE LA SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA

REVISTA D'ESTUDIS HISTÒRICS

ANY CXIX

Núm 857

LIX

TERCERA ÈPOCA

PALMA DE MALLORCA

2003

La Junta de Govern de la Societat Arqueològica Lul·liana, com a coordinadora dels treballs publicats al Bolletí no es responsabilitza ni necessàriament s'identifica amb els judicis i opinions exposades pels respectius autors, que col·laboren en aquest número, els quals fan ús de la seva plena llibertat intel·lectual.

Local social: Monti Sion, 9 – 07001 Palma de Mallorca

Depòsit Legal: PM. 738 – 1960

ISSN: 0212 – 7458

- © La SAL d'aquesta edició
- © Els respectius autors dels articles corresponents
- © El fotògrafs i arxius fotogràfics de les il·lustracions

PRINTED IN SPAIN

Imprès a :

Grafiques Miramar, S. A.
Teixidors, 12 – Naus 6 i 8
Polígon Can Rubiol
7014 Marratxí (Mallorca)

ARTICLES

El canciller de competencias de Mallorca y los conflictos entre las jurisdicciones real y eclesiástica (1549-1835)

ANTONIO PLANAS ROSSELLÓ

1. La figura del Canciller en la Corona de Aragón

Durante el Antiguo Régimen la Iglesia católica estuvo dotada de una amplia jurisdicción especial, establecida por el Derecho canónico y respetada por los reinos particulares.¹ Sin embargo, los contenidos de esta jurisdicción, en muchos aspectos imprecisos, generaron con gran frecuencia tensiones y conflictos con la jurisdicción regia.

Según el Derecho canónico, en los casos de conflicto de competencias, la decisión correspondía al juez eclesiástico. Por el contrario, en la práctica de la Corona de Aragón tales conflictos eran resueltos por el monarca y su Real Audiencia o Cancillería. En muchos casos, la cuestión no se conseguía solucionar de forma pacífica, de forma que con mucha frecuencia se sucedían embargos de temporalidades y otras medidas coactivas por parte de la jurisdicción real *-per exercici de superioritat la qual ha universalment en totes les temporalitats de son regne-* y excomuniones y entredichos por parte de la eclesiástica.

En 1372, para resolver las competencias entre la jurisdicción eclesiástica y la secular en el Principado de Cataluña se concertó una concordia que fue suscrita por la Reina Leonor, como lugarteniente de Pedro IV, y el Cardenal Comenge, legado *a latere* del Sumo Pontífice, Gregorio XI. Se dispuso en ella que las causas de contención fuesen juzgadas por dos árbitros nombrados respectivamente por el rey y por la curia eclesiástica, en un plazo de tres meses. En caso de que no resolviesen en dicho plazo deberían nombrar un tercer árbitro para decidir la cuestión con uno de ellos o con ambos.² Por privilegio de Alfonso V dado en Sant Cugat el 11 de septiembre de 1418 se dispuso que, en caso de que no concordasen el nombramiento del tercer árbitro en el plazo de tres meses, debería resolver la competencia el Canciller.³ Por privilegio de Fernando II de 23 de abril de 1496 se redujo el plazo para decidir la controversia y se dispuso que debería decidir el Canciller siempre que dentro de éste los árbitros no hubiesen resuelto o declarado su desacuerdo. Si el Canciller se hallaba ausente del lugar debería decidirlo la persona eclesiástica que designase el monarca o quien hiciera sus veces.⁴ Finalmente, por privilegio de 2 de diciembre de 1510 dispuso el monarca que en caso de que no declarase el Canciller en plazo de 30 días, el conflicto se entendiese resuelto en favor de la jurisdicción eclesiástica.⁵

---

¹ Sobre el fundamento de esta jurisdicción cfr. G. MARTÍNEZ DÍEZ, "La jurisdicción eclesiástica", en *La aplicación del Derecho a lo largo de la Historia*, Jaén, 1996, 51-92.

² CYADC, II, 3, 2, 1; FURS DE VALENCIA, III, V, 10.

³ CYADC, II, 3, 2, 4.

⁴ CYADC, II, 3, 2, 6.

⁵ CYADC, II, 3, 2, 10.

Los aspectos procesales del ejercicio de esta jurisdicción especial se fueron fijando paulatinamente a través de un amplio conjunto de disposiciones regias.

El sistema de la Concordia de 1372 fue extendido más tarde a los reinos de Aragón y de Valencia. En Valencia nos consta que el sistema funcionaba por lo menos a partir de las cortes de 1488, aunque, según parece, así lo había dispuesto Juan II en unas cortes anteriores celebradas en Murviedro.⁶ En Aragón el procedimiento se introdujo mediante fuero otorgado por Carlos I en las cortes de Zaragoza de 1528, aunque sin ordenar expresamente que se aplicase la concordia de 1372.⁷

Cuando se dispuso que la segunda instancia para la resolución de las competencias en el Principado de Cataluña correspondería al Canciller real, este alto oficial era un prelado que presidía el consejo del rey y refrendaba las disposiciones regias dirigidas a los diferentes reinos de la Corona de Aragón. Sin embargo, la reforma del Consejo Supremo de la Corona por la pragmática de Fernando II de 19 de noviembre de 1494 supuso que pasase a ser presidido por el Vicecanciller. De esta forma, el antiguo Canciller eclesiástico perdió sus competencias universales respecto al conjunto de la Corona de Aragón y se vio reducido a la presidencia de una de las dos salas civiles de la Audiencia de Cataluña. Para la resolución de los conflictos entre la jurisdicción real y la eclesiástica ordinaria en los reinos de Aragón, Valencia y Mallorca se tuvieron que crear unos nuevos oficiales, a los que se dio asimismo el nombre de Canciller, cuyas atribuciones quedaron limitadas exclusivamente a la decisión de las contenciones en cada uno de estos reinos.⁸ El primer canciller de Valencia fue nombrado en 1537, a raíz de una petición de las cortes de 1533.⁹

2. El Canciller de Mallorca

2.1 La creación del oficio y los inicios de su actividad

Hasta el reinado de Carlos I las contenciones de jurisdicción fueron en Mallorca una fuente de importantes conflictos. Para su solución se seguía el procedimiento denominado de *banco regio*, de forma que era el virrey o lugarteniente general quien tenía la facultad de determinar la competencia. Sin embargo, en muchas ocasiones no se conseguía una solución aceptada por ambas partes. Las autoridades seculares decretaban la ocupación de temporalidades cuando la jurisdicción eclesiástica entraba en conflicto con ellas, y como represalia los obispos fulminaban excomuniones y entredichos.¹⁰ Para intentar paliar tales disputas, a mediados del siglo XVI se extendió a Mallorca el sistema de la Concordia de 1372.

El primer Canciller de Mallorca fue creado por la Reina María de Bohemia, lugarteniente general de Carlos I, el 24 de agosto de 1549. El nombramiento recayó en el canónigo Miquel Gual, a quien se encomendó que aplicase la concordia entre la reina Leonor y el cardenal Comenge.¹¹ Sin embargo, su jurisdicción careció de efectividad hasta el 20 de marzo de 1551, fecha en la que el Papa Julio III concedió el breve apostólico extendiendo al reino de Mallorca la Concordia de 1372.¹² El 16 de mayo del mismo año el Emperador

⁶ FURS DE VALENCIA, III, V, 11 y 12.

⁷ P. SAVALL y S. PENÉN, *Fueros, observancias y actos de corte del reino de Aragón*, Zaragoza, 1866, I, 97 (Libro III, rub. *De la competencia de jurisdicciones*).

⁸ J. LALINDE ABADÍA, "El Vicecanciller y la presidencia del Consejo Supremo de Aragón", *AHDE*, XXX (1960), 196-203.

⁹ T. CANET APARISI, *La Audiencia valenciana en la época foral moderna*, Valencia, 1986, 146.

¹⁰ Un ejemplo de conflicto, con respectivas excomuniones e incautaciones de bienes eclesiásticos en el periodo 1395-1408, en A. SANTAMARÍA ARÁNDEZ, y M. BARCELÓ CRESPI, "Església i Administració a Mallorca a l'Època del Cisma d'Occident", *Estudis Balearics*, 13, 79-81.

¹¹ ARM, Cód. 180, 279v = Ap. doc. 1.

¹² ARM, Cód. 180, 302-305; M. CORTIADA, *Decissiones reverendi Cancellarii et Sacri Regis Senatus Cathaloniae*, Barcelona, Josephum Forcada, 1661, Dec. VII. 89 (I, 61).

Carlos I, mandó que se observase lo dispuesto por el Santo Padre. La puesta en práctica de la concordia dio lugar a algunas dudas, que se solucionaron mediante resolución del Consejo de Aragón comunicada por el Príncipe Felipe al lugarteniente y capitán general de Mallorca el 4 de diciembre de 1551.¹³ Las relaciones entre ambas jurisdicciones pasaban en aquellos momentos por circunstancias conflictivas en la isla, pues nos consta que el 9 de junio del mismo año el lugarteniente general había ordenado la ocupación de las temporalidades de la *mensa* episcopal.¹⁴

El Canciller del Reino de Mallorca, a pesar de su denominación, se constituyó como un simple juez de competencias que, a diferencia del catalán, no tuvo intervención alguna en la Real Audiencia. En los reinos peninsulares el Canciller era asimismo el presidente de la cancellería particular del reino -la llamada cancellería *parva*- a la que estaba atribuida la concesión y firma de las disposiciones en el seno de cada provincia.¹⁵ Sin embargo, en los reinos de Mallorca y de Cerdeña no existió jamás semejante órgano, pues no se disponía del sello regio.¹⁶

Tenemos constancia del inicio de la actividad del canceller al poco tiempo de la disposición de Carlos I de 16 de mayo de 1551. En noviembre de ese año se firmó una contención acerca de la causa contra un tonsurado casado, a quien se imputaban los delitos de homicidio y fautoría de bandidos, que fue resuelta por el canceller en favor de la curia eclesiástica, mediante sentencia de 2 de diciembre.¹⁷

2.2 Los requisitos del cargo

El Canciller debía ser siempre un eclesiástico, secular o regular. La mayor parte de los cancelleres fueron dignidades o canónigos de la catedral de Mallorca, pero en varias ocasiones se designaron religiosos de distintas órdenes o congregaciones. En Valencia existía una disposición que prohibía que se otorgase el oficio de Canciller a los inquisidores. En Mallorca no conocemos una disposición semejante, aunque en la práctica ambos oficios se consideraron incompatibles en los siglos XVI y XVII. De hecho, el primer Canciller, doctor Miquel Gual, cesó en su cargo cuando fue promovido a Inquisidor en 1565. Sólo desde 1719, tras la Nueva Planta de Gobierno, la Real Audiencia propuso inquisidores para cubrir el cargo, aduciendo que no existía incompatibilidad ya que las competencias entre el tribunal de la Inquisición y la jurisdicción real no se decidían por el juzgado del Canciller.¹⁸

En cuanto a su formación, las fuentes aluden a que debe ser persona letrada, pero no se precisa su titulación. En muchos casos se nombraban doctores en Derecho canónico o en Teología, pero en otros nos consta que no poseían formación jurídica. En 1578 los jurados de Mallorca impugnaron el nombramiento de un canceller que no era doctor en Derecho canónico,¹⁹ pero su pretensión no fue atendida. En Cataluña, según Cortiada, era suficiente que tuviese el grado de bachiller en derechos.

Una cuestión que resultó controvertida fue si el Canciller debía ser natural del Reino. En 1566, el monarca designó para el cargo al Abad de la Real, Fr. Onofre Dassio, que era catalán. Los jurados dirigieron una instrucción al síndico del reino ante la corte, para que

¹³ ARM, Cód. 180, 306-308.

¹⁴ A. CAMPANER, *Cronicón mayoricense*, Palma, 1881, 264.

¹⁵ J. LALINDE ABADÍA, "El Vicecanciller ...", 199.

¹⁶ J. ARRIETA ALBERDI, *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1494-1707)*, Zaragoza, 1994, 299. En 1624 los jurados se opusieron a la creación de una Cancillería en el reino de Mallorca pues supondría pagar por derecho del sello más de lo acostumbrado desde tiempo inmemorial (E. FAJARNÉS, "Curiosidades históricas", *BSAL*, VI, 348).

¹⁷ ARM, AA 237, 147 = Ap. doc. 2.

¹⁸ ARM, LR 103, 86.

¹⁹ ARM, AGC 40, 255

solicitase al monarca que revocase el nombramiento de un extranjero, cosa que consideraban *un agravi que no se és fet may*, afirmando que para servir el cargo en Cataluña había nombrado a micer Marià Sorribes y para el reino de Aragón al prior de Tarragona, ambos naturales de aquellos reinos.²⁰ No consta que se concediese la pretensión de los jurados. En 1580 se designó al trinitario Jeroni García, cuya procedencia desconocemos,²¹ y en diciembre de 1588 al doctor mallorquín Mateu Mayol.²² En Valencia por *fur* de las cortes de 1564 se dispuso, a instancias de los brazos, que existiendo un natural conveniente para el cargo tuviese preferencia a los extranjeros.²³ Así, según Cortiada, en Aragón y Cataluña el Canciller debía ser siempre natural, mientras que en Valencia, Mallorca y Cerdeña solía serlo casi siempre, aunque no era preceptivo.²⁴

El Canciller debía prestar juramento en poder del lugarteniente y capitán general en el acto de su toma de posesión del cargo.

2.3 La sustitución

En los casos de ausencia o vacante, el lugarteniente general designaba un Canciller interino, con carácter temporal. El 29 de octubre de 1653 el monarca nombró al Dr. Jeroni Vicenç Maimó, Canciller interino para todos los casos de ausencia o suspensión de los titulares, con un salario de 500 reales.²⁵ Pero este empleo de Canciller sustituto no tuvo continuidad en el futuro.

2.4 El salario

Las disposiciones fundacionales del juzgado de competencias no asignaron al Canciller un salario cierto. La primera noticia sobre el particular se contiene en el nombramiento del canciller Mateu Mayol, en 1588, que le señala una retribución de 200 ducados anuales.²⁶ Desde entonces la Procuración Real siguió satisfaciéndole un salario anual, que en 1691 ascendía a 320 libras.²⁷

En el Reino de Aragón la fijación del salario anual vino acompañada de la prohibición de percibir remuneración de las partes. Así, Carlos I en las cortes de Monzón de 1533 dispuso que si las partes graciosamente quisieran retribuirle, la dádiva no pudiera exceder de seis ducados, que debería entregar a sus consejeros.²⁸

Sin embargo, en Mallorca no cabe duda de que el Canciller siguió percibiendo tales cantidades. El 16 de noviembre de 1562 el monarca dispuso que los consejeros del Canciller percibiesen dos ducados cada uno, que debería pagar, en su caso, quien alegase tonsura, tanto si se declaraba en su favor como en contra. El 21 de marzo de 1563 el rey, considerando excesivo el salario de diez escudos que se solían cobrar por cada causa, ordenó que no se pudiesen exigir más de siete en cada contención, cinco para el Canciller y dos para sus consultores.²⁹ En 1657 el monarca ordenó al canciller Maymó, que había tasado un salario

²⁰ ARM, AH 699, 90v-91.

²¹ ARM, LR 90, 270v.

²² ARM, LR 91, 144-145 ; RP 68, 349-351v.

²³ *Furs, Capítols, provisions e actes de cort...MDLXIII*, Valencia, Joan Mey, 1565, f. 1, cap. 1.

²⁴ M. CORTIADA, *Decisionses reverendi Cancellarii...*, Dec. XVII. 2 (I, 273).

²⁵ ARM, AH 5339, 64.

²⁶ ARM, LR 91, 144.

²⁷ ARM, LR 97, 107.

²⁸ P. SAVALL y S. PENÉN, *Fueros, observancias y actos de corte del reino de Aragón*, I, 33.

²⁹ ARM, Cód. 180, 279v.

excesivo por la compleja contención del quinto del vino, que restituyese lo que excediera de la tasa habitual.³⁰

2.5 La escribanía del Canciller y su archivo

En principio, parece que el Canciller no tenía en Cataluña escribanía cierta donde se practicasen sus actuaciones. Así, en 1496 se dispuso el sistema de publicación y traslado de la sentencia a las partes, porque éstas no tenían manera de conocer en poder de qué notario se habían otorgado.³¹ En Mallorca vemos continuada una primera sentencia en el libro de sentencias criminales de la curia del lugarteniente general, redactada por el escribano del Canciller, Joan Bosch, que se dice nombrado por los reyes de Bohemia Maximiliano y Juana, como gobernadores generales de los reinos de España. No hemos podido averiguar a quien correspondió el nombramiento de sus sucesores en el cargo. Sólo nos consta que en 1601 se planteó un conflicto entre el virrey Hernando de Zanoguera y el Canciller porque ambos pretendían que les competía el nombramiento del escribano.³² En favor de la facultad del Canciller se alegaron las palabras de una constitución dada en Barcelona en 1564, que prevé que en la publicación de las sentencias intervenga *un notari per dit canceller deputador*.³³ No nos consta directamente a quien se atribuyó la facultad, aunque pensamos que finalmente se resolvió en favor del Canciller, pues de lo contrario los nombramientos de escribanos de la curia de competencias aparecerían en los registros de la curia de la gobernación, como los de los restantes cargos designados por el monarca o el lugarteniente general.

Hasta la época de Fr. Jerónimo García (1580-1588) sabemos que no se había formado un libro registro de sentencias y declaraciones, por lo que éstas se hallaban dispersas y *era de mucho inconveniente para la breve expedición de las contenciones que se offressían no poderse aprovechar de exemplares de lo que se había determinado en las passadas*.

El 20 de mayo de 1589 el monarca dispuso que se hiciese un armario para guardia y custodia de los papeles y procesos de contenciones, a cargo del Real Patrimonio. Este armario dispondría de dos llaves, una para el Canciller y la otra para su escribano, y se debería colocar en el Palacio de la Almudaina, en el lugar que el Canciller y el Procurador Real considerasen oportuno.³⁴ El 7 de agosto de 1592 el monarca insistía en que se guardasen los papeles en el archivo que se hizo en el castillo real.³⁵

El Índice de Casos compuesto por el Canciller Matías de Escalzo y Acedo (1720-1729) se remite a unos libros registro de cartas y de sentencias, que se debieron formar por los escribanos del Canciller a partir de aquella fecha. Lamentablemente tales libros, que serían utilísimos para nuestro trabajo, se han perdido. Contamos, sin embargo, con un códice conservado en el Archivo del Reino de Mallorca, que recoge una importante selección de documentos sobre el oficio de Canciller y una interesante antología de sentencias. Aunque su origen es desconocido, parece probable que proceda de la curia de competencias.

En Aragón, sólo en 1678 se dispuso que se actuase por la escribanía de la gobernación, bajo la custodia del escribano mayor, porque muchos procesos se habían perdido.³⁶

³⁰ M. ESCALZO Y ACEDO, *Índice alfabético de casos y puntos especiales que pueden ocurrir en el tribunal del Cancellarato de Competencias de este reino de Mallorca*, BPM, Ms. 786, 43.

³¹ CYADC, II, 3, 2, 9.

³² ARM, Cód. 180, 283.

³³ CYADC, I, 3, 4, 4.

³⁴ ARM, Cód. 180, 281. M. ESCALZO, *Índice alfabético...*, 6.

³⁵ M. ESCALZO, *Índice alfabético...*, 6.

³⁶ P. SAVALL y S. PENÉN, *Fueros, observancias y actos de corte del reino de Aragón*, I, 506.

3. Los casos sometidos a la decisión del Canciller

La concordia sólo se aplicaba para resolver los conflictos entre la jurisdicción real y la curia eclesiástica ordinaria. En los conflictos con los jueces eclesiásticos delegados, o con el tribunal de la Inquisición, se seguía un procedimiento distinto.³⁷ Era indiferente el hecho de que el juez eclesiástico en conflicto fuese la misma persona del ordinario, si actuaba en el caso en cuestión como delegado. Por ejemplo, en septiembre de 1652 el monarca dispuso que cierta competencia entre la jurisdicción real y el Obispo de Mallorca no se debería dirimir por vía de contención sino de banco regio, ya que éste no procedía en ella como ordinario eclesiástico sino en su calidad de juez conservador de las órdenes militares.³⁸

Sólo en el reino de Aragón el procedimiento ante el Canciller comprendía asimismo las competencias con los jueces eclesiásticos delegados.

Los casos fundamentales que daban lugar a las contenciones se pueden clasificar en tres tipos :

3.1 Los casos de inmunidad personal

Se planteaban estos casos cuando eran convenidos los legos en la curia eclesiástica o, más frecuentemente, cuando lo eran los clérigos en los tribunales reales, así en causas civiles como criminales, en las que pretendían gozar de inmunidad personal.

De acuerdo con el Derecho canónico los clérigos gozaban del privilegio de fuero, que implicaba que las causas civiles y criminales en las que eran parte debían ser decididas por la jurisdicción eclesiástica. Sin embargo, muy frecuentemente se dudaba acerca de si una determinada persona gozaba o no de privilegio clerical. El aforamiento de los clérigos que habían recibido las órdenes mayores no admitía ningún género de dudas. Pero no se debe olvidar que la frontera entre clérigos y seglares presentaba algunos contornos imprecisos. La tonsura, que constituía el grado preparatorio para la recepción de las órdenes menores, según una decretal de Inocencio III confería el carácter clerical.³⁹ Los clérigos simplemente tonsurados –denominados *coronats*– podían casarse, aunque una sola vez y con una virgen (convirtiéndose así en *clergues conjugats*) y no estaban obligados a vestir ropas talaras. En consecuencia, existían personas que, sin estar sometidas a importantes obligaciones canónicas, podían alegar su tonsura para quedar aforadas ante los tribunales eclesiásticos. En algunos casos, la tonsura se llegó a administrar con posterioridad al hecho por el que la jurisdicción real pretendía actuar contra el sujeto.

A fin de evitar las continuas disputas con la jurisdicción real sobre esta materia, una constitución sinodal de la diócesis de Mallorca, aprobada en 1435, dispuso que los tonsurados deberían llevar la tonsura manifiesta y vestir ropas talaras para poder gozar del privilegio clerical, de acuerdo con el Derecho Común.⁴⁰ Sin embargo esta disposición no consiguió reprimir los abusos. El Concilio de Trento intentó remediar la situación determinando que no se considerase como clérigos sino a quienes llevasen tonsura, vistieran continuamente el hábito clerical y tuviesen algún beneficio o desempeñasen un ministerio

³⁷ De acuerdo con una disposición real de 1615 se debían juntar para resolverlo el Regente de la Audiencia y el Inquisidor en la casa de la Inquisición y, en caso de que no se concordasen, se elevaba la cuestión a los respectivos consejos de Aragón e Inquisición que decidían en reunión conjunta (ARM, Cód. 172, 22). El 1 de enero de 1609 se habían aprobado unos criterios para resolver estas contenciones, por acuerdo de la Suprema y el Consejo de Aragón (AA, Exp. LXXXIII / 1).

³⁸ ARM, Cód. 172, 65 y 247.

³⁹ J. ROSSELLÓ LLITERAS, "Estratificación social de clero en Mallorca", *BSAL* XXXVI, 190-191.

⁴⁰ A. PLANAS ROSSELLÓ, *Recopilación del Derecho de Mallorca. Por los doctores Pere Joan Canet, Antoni Mesquida y Jordi Zaforteza*, Palma, 1996, 79-80.

en alguna iglesia.⁴¹ En Mallorca, el Obispo Diego de Arnedo en cumplimiento del mandato conciliar, ordenó la formación de un registro de tonsurados, a quienes se asignaría un servicio en su parroquia u otro lugar de su preferencia. Tras las reformas tridentinas, el número de tonsurados fue declinando paulatinamente.⁴²

No obstante, la norma citada dio lugar a interpretaciones contradictorias. Una sentencia del Canciller Cotoner, de 24 de febrero de 1649 dispuso que para gozar del privilegio clerical era suficiente vestir hábito y servir a la Iglesia. Por el contrario, el 21 de junio de 1652 el Canciller Maymó, mediante sentencia ampliamente fundamentada, dispuso que era imprescindible tener un servicio asignado por el Obispo, pues la obligación dispuesta por el concilio de Trento no era alternativa con las de llevar la tonsura visible y el hábito clerical, sino cumulativa, a pesar de la doctrina sentada por la sentencia anterior.⁴³

En 1649 el fiscal de la curia eclesiástica defendió que no era necesario para gozar del privilegio clerical que quien alegase la tonsura tuviese señalado un ministerio eclesiástico, pues bastaba que lo hubiese solicitado de forma fehaciente. A raíz de ello el monarca ordenó a sus oficiales que no admitiesen una interpretación tan nueva del privilegio clerical.⁴⁴ Sin embargo, por sentencia de 16 de abril de 1654 el Canciller Gual determinó que era suficiente para gozar del privilegio haber solicitado la asignación de servicio al escribano de la curia eclesiástica.⁴⁵

Determinados delitos de especial gravedad suponían la pérdida del aforamiento eclesiástico. Tanto el derecho canónico como los derechos seculares tendieron a regular esta cuestión. Como señala Pérez-Prendes la vertiente canónica tendió a desaforar a aquellos sujetos que rompían la imagen propia de los eclesiásticos, mientras que las disposiciones regias pretendieron privar del privilegio a los súbditos que incurrieran en conductas gravemente lesivas para el orden establecido por el poder público.⁴⁶ Como ejemplo del primer caso, las bulas de San Pío V *Cum primum*, de 1 de abril de 1566, y *Horrendum*, de 30 de agosto de 1568, determinaron el desaforamiento de los clérigos reos del delito de sodomía.

La jurisprudencia de la curia del Canciller de Mallorca sentó algunos principios al respecto. Así, el privilegio clerical decaía respecto a los autores de homicidios deliberados y proditorios, según sentencia del Canciller de 22 de septiembre de 1579, y respecto a los delitos continuados de hurto, cuando el reo era un *latro* reincidente, de acuerdo con una sentencia de 12 de mayo de 1649 fundamentada en la observancia del tribunal del Canciller de Cataluña.⁴⁷

No obstante, en el proceso seguido por el homicidio premeditado del oidor de la Real Audiencia Jaime Joan de Berga, a pesar de que fue calificado como crimen de lesa majestad, uno de los implicados, el canónigo Bernat Lluís Cotoner, fue juzgado por un comisario apostólico designado por el nuncio de Su Santidad.⁴⁸

⁴¹ *Sessio XXIII*, cap. VI.

⁴² G. PONS, "La Reforma eclesiástica en Mallorca durante el pontificado de D. Juan Vich y Manrique de Lara (1573-1604)", *Anthologica Annuaria*, XVI (1968), 241-243.

⁴³ ARM, Cód. 180, 360v-361v.

⁴⁴ ARM, Cód. 172, 202.

⁴⁵ M. ESCALZO, *Índice alfabético...*, 17.

⁴⁶ J. M. PÉREZ-PRENDES, "El Tribunal eclesiástico (Sobre el aforamiento y la estructura de la Curia diocesana de justicia)", *Instituciones de la España Moderna. I. Las jurisdicciones*, Madrid, 1996, 151.

⁴⁷ M. ESCALZO, *Índice alfabético...*, 16.

⁴⁸ A. CAMPANER, *Cronicón mayoricense*, 371-372.

Una cuestión que se planteó de forma recurrente fue la posibilidad de que los jueces reales obligasen a los eclesiásticos a pagar ciertos tributos establecidos sobre los bienes que poseían bajo alodio real. En la década de 1650, por razón de la esterilidad de las tierras y los graves empeños en que se encontraba la Universidad de Mallorca, la cuestión se manifestó de forma acuciante. La razón de la controversia radicaba en la discusión acerca de si los jueces seculares podían compeler a tributar a los clérigos por los bienes que no gozaban de exención. La jurisdicción real consideraba que la exacción le correspondía a ella, por ser regalía asentada su competencia cuando las acciones tenían carácter real y no personal. Por ello, cuando en 1652 los eclesiásticos se negaron a pagar una talla impuesta sobre todos los bienes de realengo, el monarca prohibió que se firmase la contención ante el Canciller. Esto motivó que ambas partes acudiesen a los medios de compulsión, en un conflicto que adquirió muy graves proporciones. En cambio, en 1657 el Canciller resolvió un antiguo contencioso entre los jurados del reino y la curia eclesiástica acerca de la exacción del impuesto del quinto del vino, cuya naturaleza real o personal era discutida.⁴⁹ Para atajar tales disputas, finalmente se llegó a una solución de compromiso, mediante la creación de una institución mixta, la llamada Junta de la Universal Consignación, integrada por cuatro diputados eclesiásticos y cuatro laicos, con jurisdicción especial y exclusiva para compeler a cualquier calidad de personas obligadas al pago de las tallas.⁵⁰

Aunque los diezmos y primicias se consideraban exentos de la jurisdicción real por derecho divino, también fueron objeto de competencias ante el Canciller algunos aspectos relacionados con ellos. Así se discutió si la venta de los granos procedentes del diezmo debía realizarse de acuerdo con las ordenanzas de los cribadores y medidores establecidas por la Universidad, a fin de evitar los fraudes.⁵¹

En algunos casos se discutió la competencia de la jurisdicción eclesiástica para compeler a los laicos en materias que, en principio, se consideraban privativas de ella. Este era el caso de las mandas pías incluidas en los testamentos. La legislación y las constituciones sinodales disponían que los *manumissores* (albaceas) debían cumplir las mandas testamentarias, bajo pena de excomunión. Por ello, correspondía al ordinario conceder prórrogas para la ejecución, si eran necesarias,⁵² o incluso designar albaceas en caso de que el causante no lo hubiese hecho en su testamento.⁵³ Sin embargo, en ocasiones, los jueces eclesiásticos se entrometían asimismo en el cumplimiento de las mandas profanas, y pretendían ampliar su conocimiento sobre todo lo relativo a las últimas voluntades, alegando el descargo de la conciencia del testador, e invadiendo de este modo las competencias de la jurisdicción real. En tales casos, el Canciller tuvo que intervenir para delimitar las competencias entre ambas curias.

3. 2 Los casos de inmunidad local

El derecho de asilo en las iglesias y otros lugares sagrados estuvo reconocido por el derecho romano,⁵⁴ y fue regulado por el derecho canónico, que estableció su extensión y límites.⁵⁵ Las constituciones sinodales de la diócesis mallorquina, aludiendo a la inmunidad de las iglesias concedida por los prefectos de la urbe y otras autoridades del Imperio, por ser la iglesia la casa de Dios, dispusieron que no se pudiese extraer de la iglesia a persona

⁴⁹ ARM, Cód. 32, 148-150.

⁵⁰ B. BAUZÀ FERRANDO, *Por la Junta de la Universal Consignación con los magníficos Jurados sobre la más segura observancia de los capítulos de la Concordia de 1684*, Palma, 1767, 33-37.

⁵¹ ARM, AA, Exp. XV / 1393.

⁵² Vid. un ejemplo del año 1376 en J. ROSSELLÓ, "Registra collationum Ecclesie Maioricensis (S. XIV)", *FRB*, III (1980), 51.

⁵³ J.N. HILLGARTH, y J. ROSSELLÓ, *The liber communis curiae of the diocese of Majorca (1364-1374)*, Montreal-París, 1989, 193.

⁵⁴ C. I., I, XII, 2 y 3.

⁵⁵ M. SANZ GONZÁLEZ, "El derecho de asilo: ¿misericordia o justicia?", *Revista Española de Derecho Canónico*, 51 (1994), 407-501.

alguna, incluso si se tratase de un reo convicto de crimen, sin licencia del Obispo o Vicario General. Quienes lo hicieran caerían en pena de excomunión, que no podría ser levantada hasta que devolviesen al reo e hicieran una penitencia adecuada.⁵⁶

Sin embargo, en muchas ocasiones las autoridades seculares extrajeron por la fuerza a los asilados en las iglesias, antes de que se declarase la contención. En 1598 el Canciller dispuso que se les debería mantener en el lugar, aunque fuese herrados y con guardias, hasta que se declarase la causa. Como quiera que las autoridades seculares se negaron a cumplir esta decisión, el monarca, mediante carta de 12 de diciembre de aquel año dispuso que la aplicasen, como ajustada a la costumbre y práctica, pues en caso de que se le denegase la inmunidad, el reo sería entregado a la curia regia.⁵⁷

Las constituciones sinodales del obispo Juan de Santander (1636) señalan que los asilados podrán ser expulsados si no respetan ciertas normas de comportamiento.⁵⁸ Por estas y otras constituciones sinodales nos consta que los asilados habitaban en las iglesias con gran libertad. Por ello se les prohibió jugar, introducir mujeres e incluso tener “*coloquios deshonestos*” con la mujer propia, así como introducir armas de fuego en la iglesia y salir de día o de noche para vengarse de sus enemigos o cometer otros delitos. En 1696 el obispo Alagón ordenó a los rectores y otros eclesiásticos que no permitiesen tales cosas, so pena de 100 libras.⁵⁹

Los oficiales reales podían incautarse de las armas portadas por los asilados sin licencia del juez eclesiástico. En caso de que capturasen a los bandidos y se les obligase por sentencia a restituirlos al lugar de asilo, podían entregarlos desarmados, pues las armas no gozaban de inmunidad. Estos principios fueron aprobados por sentencias del Canciller de 4 de julio de 1640 y 26 de octubre de 1594 respectivamente.⁶⁰

En las causas de contención por razón del asilo eclesiástico se debatía si la acción que se imputaba al refugiado se hallaba fuera de los límites del derecho de asilo, o si el lugar donde se encontraba gozaba de inmunidad local.

Respecto al primer punto, el derecho canónico restringió la eficacia de la inmunidad local cuando el asilado había cometido un delito de especial gravedad. Así, Gregorio XIV mediante la bula *Cum alias* de 9 de junio de 1591 dispuso que los ladrones públicos, salteadores de caminos, autores de homicidios o mutilaciones en lugar sagrado, homicidas proditorios, asesinos, herejes y autores de delitos de lesa majestad, quedasen fuera de los límites del derecho de asilo, de forma que sus autores podrían ser extraídos del lugar sagrado y entregados a la autoridad secular.⁶¹ Así, en julio de 1616 el Canciller denegó el asilo en la iglesia de Santa Eulalia a un zapatero que había dado muerte a su cuñado, puesto que estaba ligado con la víctima mediante sacramento y homenaje.⁶² En cambio, los autores de homicidios o lesiones causadas *ex impetu, calore iracundiae*, gozaban de la inmunidad local, de acuerdo con una declaración del Canciller Cotoner de 12 de agosto de 1645.⁶³ Una sentencia del Canciller Sureda de 10 de noviembre de 1666 señala que se debe entender que existe el *calore iracundiae* si la agresión tiene lugar durante la media hora siguiente a que se haya producido una riña.⁶⁴

⁵⁶ *Leges Synodales*, II, 8, 23, (p. 274).

⁵⁷ ARM, Cód. 180, 281v-282.

⁵⁸ *Synodus dioecesisana*, III, 20, 2, (p. 114-115).

⁵⁹ *Leges Synodales*, II, 8, 15, (p. 270).

⁶⁰ M. ESCALZO, *Índice alfabético...*, 7.

⁶¹ Reproducida por P. TIMBAL DUCLAUX DE MARTIN, *Le Droit d'asile*, Paris, 1939, 474-476.

⁶² A. CAMPANER, *Cronicón mayoricense*, 366.

⁶³ ARM, Cód. 180, 354.

⁶⁴ ARM, Cód. 180, 363v.

La jurisdicción real debía iniciar la instrucción del sumario contra el reo, pues aun en el caso de que se le imputase uno de los delitos exceptuados por las disposiciones canónicas, sólo se le denegaba la inmunidad local en caso de que existiesen indicios suficientes sobre su culpabilidad. Por otra parte, los cancilleres tomaban en consideración la posible concurrencia de cualidades o circunstancias que impidiesen la aplicación de las penas ordinarias. En este sentido, se denegaba la exclusión de la inmunidad cuando el reo era de edad inferior a los veinte años, de acuerdo con un breve de Clemente XII, o si existían fundados motivos para considerar que no se hallaba en su sano juicio.⁶⁵

Respecto al segundo punto, la curia eclesiástica defendía una amplia extensión de la inmunidad local. Así, en la segunda mitad del siglo XVII, el procurador fiscal pidió la restitución de Sebastián Flor, alias Cremat, prendido por los oficiales reales en la taberna pública de Pedro Tous, alegando que gozaba del privilegio por su proximidad al oratorio de San Nicolás de Portopí.⁶⁶ Sin llegar a tales extremos, los cancilleres acogieron una interpretación muy lata acerca del concepto de lugar sagrado. Diversas sentencias determinaron que las casas rectorales, si se hallaban unidas a un cementerio o una iglesia, gozasen asimismo de inmunidad local.⁶⁷

El derecho de asilo suponía un serio inconveniente para la adecuada administración de justicia y el mantenimiento de la paz pública. De hecho, las dos grandes batidas de bandoleros realizadas en 1666 y 1721, que consiguieron limitar mucho las actividades de estas cuadrillas de delincuentes, debieron en gran parte su éxito a la suspensión del derecho de asilo en las iglesias otorgada con carácter temporal por el obispo de Mallorca.⁶⁸

Las gestiones de la monarquía para limitar el derecho de asilo en aras de una mayor eficacia de la administración de justicia, consiguieron importantes frutos a raíz del Concordato con la Santa Sede de 26 de septiembre de 1737 y el breve pontificio de 14 de noviembre del mismo año.⁶⁹ Mediante éstas y otras disposiciones pontificias posteriores se amplió en buena medida el conjunto de delitos exentos de la inmunidad local. Sin embargo, todavía en 1805 se planteaban dudas acerca de qué homicidios estaban excluidos de la inmunidad.⁷⁰

Por otra parte, el breve de Clemente XIV de 12 de septiembre de 1772, dispuso que los obispos eligiesen una o dos iglesias en cada población, a las que quedaría reducida la inmunidad local.⁷¹ Por Real Cédula de 14 de enero de 1773 el monarca ordenó a las autoridades eclesiásticas del reino que pusiesen en práctica sus prescripciones.⁷² En cumplimiento de este mandato, en 1774 el obispo Juan Díaz de la Guerra decretó que el asilo eclesiástico en Mallorca quedase limitado a la iglesia de Santa Eulalia, dentro de las murallas, y la de San Magín, extramuros, las iglesias parroquiales de las villas, y el Convento de Llorito.⁷³

⁶⁵ ARM, AA, Exp. XV / 1502.

⁶⁶ D. J. COSTA, *In causa contentionis ortae inter ipsum et ecclesiasticae curiae fisci procuratorem super restitutione personae Sebastiani Flor alias Cremat*, s.l., s.d.

⁶⁷ Sentencia de 1 de mayo de 1669 (ARM, Cód. 180, 363). M. ESCALZO, *Índice alfabético...*, 40.

⁶⁸ A. CAMPANER, *Cronicon mayoricense*, 455 y 515.

⁶⁹ *Los códigos españoles concordados y anotados*, VII, Madrid, 1850, 18-19.

⁷⁰ ARM, RSEMAP, leg. 67 / 4.

⁷¹ Reproducido por M.J. ESPUNY TOMÁS, y J. SARRIÓN GUALDA, "El Derecho de asilo en Cataluña durante el siglo XVIII", 137-160, apéndice 1.

⁷² NOVÍSIMA RECOPIACIÓN, I, IV, 5.

⁷³ M. BERNAT, E. GONZÁLEZ, J. SERRA, "Els graffiti del campanar de la Seu de Mallorca", *Estudis Baleàrics*, 23 (1986), 17.

3.3 Los casos de injusticia u opresión por parte de la curia eclesiástica

La Concordia entre la reina Leonor y el cardenal de Comenge había establecido que la jurisdicción real no pudiese entrar a conocer de la justicia o injusticia de los procesos seguidos por la eclesiástica, en los casos que pertenecían a ésta por derecho y costumbre.

Sin embargo, la monarquía, en virtud de la regalía de protección de las leyes, de la libertad de los litigantes y el derecho público, se consideraba apta para atraerse las causas en las que los jueces eclesiásticos actuaban contra sus súbditos quebrantando gravemente las leyes de la Iglesia o del reino. Así, la doctrina castellana había elaborado el concepto de recursos de fuerza en el modo de conocer y proceder, y en no otorgar las apelaciones legítimas.⁷⁴ Tales recursos estaban asimismo admitidos en el reino de Mallorca. El 13 de febrero de 1658 el rey recriminó al lugarteniente y Real Audiencia que hubiesen admitido una contención sobre los impedimentos que había puesto el obispo a la visita que pretendía realizar a sus conventos el padre general de la orden de San Antonio. En palabras del monarca, *pudierays estar en mayor cuidado en la defensa de mis regalías y en amparar al general, pues vosotros virrey y Real Audiencia, teneys toda la autoridad que es necesaria para resolver y executar lo que fuere justo, y así pudierays haver escusado el mover contención sobre una regalía tan asentada como el acudir los eclesiásticos opresos a mis tribunales reales.*⁷⁵

En este sentido, en abril de 1667 la Reina Mariana dispuso que siempre que sus súbditos, eclesiásticos o seculares, acudiesen al lugarteniente y Real Audiencia por vía de fuerza o recurso, tuviesen que defenderlos en su lugar y caso, mediante todos los medios dispuestos por el Derecho.⁷⁶

Según un informe formado por la Real Audiencia en 1775, la concordia era de aplicación cuando la competencia correspondía claramente a la jurisdicción eclesiástica, pero ésta actuaba con opresión de los particulares -eclesiásticos o seculares- en sus causas, con violentas providencias, o negándoles las correspondientes defensas de apelación u otras concedidas por el Derecho.⁷⁷

Así, tenemos constancia de unas letras compulsorias dirigidas el 2 de diciembre de 1749 a la curia eclesiástica para que otorgase apelación a los jurados de la villa de Buñola en un pleito seguido ante aquel tribunal, o que en caso contrario designase árbitro para conocer la contención de acuerdo con la concordia.⁷⁸ Sin embargo, no hemos podido documentar ninguna resolución del Canciller acerca de estos supuestos. Probablemente en la mayor parte de estos casos la curia eclesiástica se negaba a firmar la contención, que debía resolverse mediante el sistema de banco regio y los subsiguientes embargos de temporalidades y otros medios de compulsión.

4. El procedimiento de contención

El Canciller de competencias mallorquín debía observar las reglas de procedimiento que desde el siglo XIV se habían ido fijando en el principado de Cataluña. En el nombramiento del primer Canciller en 1549, se dispuso que *para la buena inteligencia de la plática de la dicha concordia en la forma de proceder lo que ahí no supiéredes consultareys con el abogado fiscal de Cataluña*. Asimismo la declaración de dudas de 1551, dispuso expresamente que *se aja de estar en tot y per tot a la pràctica, ús y costum de la observança*

⁷⁴ J. MALDONADO, "Los recursos de fuerza en España", *AHDE*, XXIV (1954), 311-313.

⁷⁵ ARM, AA Exp. XV / 1242.

⁷⁶ ARM, Cód. 172, 356.

⁷⁷ ARM, AA Exp. XV / 1524.

⁷⁸ ARM, AA Exp. XV / 1792.

*que.s té entre la cort ecclesiàstica y la cort real en lo Arcabisbat de Tarragona y bisbats de Catalunya, a hont cascun die hi ha moltes declaracions en semblants negocis de contencions, la qual observança de la concòrdia se entena també en los casos que han referit y dihuen dubiu de dubio si se haurà de formar o no sobre dit dupte de dupte.*⁷⁹ La regla fue reiterada a través de numerosas disposiciones otorgadas a lo largo de su vida institucional, en las que se hizo remisión expresa a los usos de la curia del Canciller del Principado.

4.1 Apertura del proceso

La curia que se consideraba competente para conocer la causa sobre la que la otra curia había iniciado el procedimiento, debía despachar letras exhortatorias o inhibitorias a la curia que venía conociendo el caso, requiriéndole para que cesase en el conocimiento de la causa y que le transmitiese las partes y autos.

La decisión de enviar estas cartas podía adoptarla de oficio, o instada por la parte que se consideraba atraída a juzgado incompetente, la cual podía recurrir ante su propia curia firmando de derecho y suplicando la admisión de su causa para que no la conociese el tribunal de quien se quejaba.

De acuerdo con el privilegio de Almansa de 1496, en esta primera carta que una de las jurisdicciones dirigía a la otra debía instarle a que cesase en el procedimiento o, en caso de que albergase dudas sobre su competencia, firmar la contención y designar un árbitro. La otra curia debía responder en un plazo de tres días, designando un árbitro de su elección.⁸⁰ En caso de que no lo hiciese se debían enviar segundas cartas, si no respondía se enviaban las terceras, y en caso de que no respondiese se podía proceder por los medios compulsorios.

El juez secular no podía excusarse de nombrar árbitro alegando que su superior había detenido la causa mediante *letras causa recognoscendi*, sino que a pesar de ellas debía designarlo.⁸¹

Por disposición de las cortes catalanas de Monzón de 1553 desde el momento en que quedaba planteada la contención ninguna de las curias podía continuar el procedimiento que seguía ni hacer innovación alguna, aunque fuese por estrechez de la prisión.⁸²

La falta de designación de árbitro en la primera carta suponía que no se entendiese planteada la contención y, por tanto, no quedaban paralizadas las actuaciones de la curia que había iniciado el procedimiento. Así se declaró por sentencia del Canciller de Mallorca de 22 de marzo de 1578.⁸³

Si la curia eclesiástica se negaba a firmar la contención, la Real Audiencia debía enviar segundas cartas exhortatorias compeliéndole a hacerlo bajo pena de proceder a la ocupación de temporalidades. En 1725 el fiscal de la curia eclesiástica se negó a firmar la competencia con el Intendente de Mallorca, por considerar que sólo podía hacerlo con la Real Audiencia. Sin embargo, el rey, mediante carta orden de 24 de octubre de dicho año, dispuso que la curia episcopal estaba obligada a aplicar la concordia de 1372 respecto a cualquiera de los ordinarios reales inferiores.⁸⁴ Finalmente se impuso la costumbre de que si el tribunal requirente era una curia real inferior, la Real Audiencia se debería avocar previamente la causa, porque sólo ella podía compeler mediante las segundas carta exhortatorias.

⁷⁹ ARM, Cód. 180, 306v.

⁸⁰ CYADC, II, 3, 2, 6.

⁸¹ CYADC, II, 3, 2, 7.

⁸² CYADC, I, 3, 4, 2.

⁸³ ARM, Cód. 180, 319-320.

⁸⁴ ARM, LR 105, 45v-47.

En las causas criminales, cuando existía una contención entre la jurisdicción real y la eclesiástica, el delincuente debía permanecer detenido en la torre campanario de la parroquia de San Miguel, que era cárcel común a ambas jurisdicciones, hasta que el Canciller determinase la competencia.⁸⁵

4.2 Incidente de negación de que el caso sea competencia de la Concordia

En muchas ocasiones una de las curias se negaba a firmar la competencia y continuar el procedimiento establecido por la concordia, pretextando que el caso no era uno de los regulados por aquella. Se consideraba que el procedimiento de la concordia sólo servía para determinar los casos dudosos, pero no aquellos en los que de forma evidente la competencia correspondía a una de las dos jurisdicciones. En consecuencia, los jueces reales, afirmando que una cuestión era *evidenter et notorie* de la jurisdicción real procedían directamente a la ocupación de las temporalidades y, en su caso, los eclesiásticos fulminaban excomuniones y entredichos.

Para paliar las consecuencias de estos conflictos, mediante la pragmática dada en Sant Cugat el 11 de septiembre de 1418,⁸⁶ se estableció un procedimiento para dirimir por vía reglada tales causas, que se denominaron de *dubio dubii*, puesto que trataban de resolver las dudas acerca de si una determinada competencia era evidente o dudosa. De acuerdo con la pragmática, en caso de que se dudase acerca de si el conocimiento de una determinada causa pertenecía probablemente a la jurisdicción real o a la eclesiástica, en un plazo de cinco días se debían elegir dos árbitros, uno por cada parte, para que lo decidiesen en un plazo de diez. Si los árbitros no concordaban en ese término, debía decidir la competencia el Canciller, en tres días, cesando mientras tanto todos los procedimientos. La resolución de 4 de diciembre de 1551 extendió a Mallorca este medio para la resolución de los casos de *dubio dubii*.

En Valencia la misma cuestión fue regulada por fuero del año 1510 que estableció plazos más breves para decidir la contención de notoriedad, pues se dispuso que los árbitros debiesen resolver en tres días y, en caso de discordancia, que el Canciller dictase su sentencia en dos días.⁸⁷

Un informe de la Real Audiencia señala al respecto en 1775 que este medio perjudica gravemente *la vindicta pública sufriendo los términos de una competencia como preparatoria de la principal que la motiva, que es un verdadero entretenimiento y efectivo embarazo con que logra el juez eclesiástico que no se le suspendan sus procedimientos, valiéndose de esta dilación para adelantarlos y llevarlos las más veces a ejecución antes de ligarle los efectos de esta nueva inhivición*.⁸⁸

A pesar de lo señalado, en los casos en los que una de las curias consideraba que la cuestión era clara o notoria, frecuentemente se negaba a firmar la duda y procedía directamente mediante los mecanismos compulsorios. Ello ocurría, por ejemplo, cuando ya existía una resolución del Canciller sobre un caso análogo.

⁸⁵ ARM, AH 712, 26. De la estancia de los asilados en este lugar ha quedado como vestigio un importante conjunto de grafitos en sus paredes (M. BERNAT, E. GONZÁLEZ, J. SERRA, "La presó del Campanar de Sant Miquel", *Estudis Baleàrics*, 7 (1981), 95-131).

⁸⁶ CYADC, II, 3, 2, 4.

⁸⁷ FURS DE VALENCIA, III, V, 17.

⁸⁸ ARM, AA 15 / 1524.

4.3 Juicio de árbitros

Los árbitros debían dictar sentencia en un plazo de cinco días desde la respuesta de la curia en que se nombraba al segundo. En caso de que la sentencia fuese concorde se debía ejecutar sin que cupiera recurso alguno.⁸⁹

Sin embargo, desde la constitución de esta jurisdicción en Mallorca se introdujo la costumbre de que los árbitros fuesen los abogados fiscales de ambas curias, de forma que muy raras veces se conseguía el acuerdo entre ambos. Los primeros árbitros que hemos documentado fueron el Regente de la Cancillería, doctor Luis Vilana, por la jurisdicción real, y el abogado fiscal de la curia diocesana, doctor Francesc de Campfullós, por la eclesiástica, quienes intervinieron en un conflicto planteado en noviembre de 1551. Sin embargo, el 13 de diciembre de 1583 el monarca ordenó que por parte de la curia real actuase como árbitro de las contenciones el relator de la causa, como en Cataluña, y dispuso que no hiciese relación a la Real Audiencia, para que sus ministros quedasen libres para asesorar al Canciller si quería servirse de ellos.⁹⁰

La costumbre para la formación de la sentencia arbitral era que el árbitro eclesiástico acudiese a la casa del árbitro regio.⁹¹

Las sentencias de los árbitros en muy raras ocasiones resolvieron la competencia de forma concorde. Constituían, por tanto, un simple trámite previo a la elevación de la causa al conocimiento del Canciller.

Por real provisión de 12 de junio de 1584 el monarca dispuso que los árbitros sólo pudiesen percibir 5 ducados cada uno por su sentencia, según la costumbre practicada hasta la fecha.⁹²

4.4 Recusación del Canciller

El Canciller podía ser recusado por las partes en caso de que tuviesen sospechas de parcialidad. La recusación se debía plantear por escrito, *oblato libello*, y debía estar fundada en causas legítimas.⁹³ El incidente era conocido por el lugarteniente general y Real Audiencia. Si la causa aducida se consideraba frívola o frustratoria debía ser rechazada. Si era clara y notoria podía ser admitida sin mayor dilación, mientras que si sólo era probable se debía seguir un procedimiento para probar los motivos alegados.

En caso de que se admitiese la recusación, el lugarteniente general debía nombrar un procanciller no sospechoso a las partes, que debía ser asimismo persona eclesiástica, para que conociese la contención.⁹⁴

En 1649 el fiscal eclesiástico pretendió que la declaración de sospechas y nombramiento de nuevo Canciller tuvieran que hacerla los árbitros. El monarca, mediante real orden de 6 de septiembre de aquel año, dispuso que tal atribución correspondía exclusivamente al lugarteniente y capitán general, como se había acostumbrado siempre.⁹⁵

⁸⁹ CYADC, II, 3, 2, 6.

⁹⁰ ARM, AH 4392, 60.

⁹¹ M. ESCALZO, *Índice alfabético...*, 4v.

⁹² ARM, AH 4392, 79.

⁹³ M. CORTIADA, *Decisiones reverendi Cancellarii...*, Dec. XVII. 45 (I, 293).

⁹⁴ Por ejemplo en 1643 lo nombra por recusación del titular doctor Marco Antonio Cotoner (LR 96, 69v).

⁹⁵ ARM, Cód. 172, 202v-203.

4.5 Alegaciones de las partes y pruebas

El plazo para resolver el conflicto era desde 1496 de treinta días.⁹⁶ Sin embargo, su cómputo no estuvo exento de disputas. Mediante pragmática de 21 de septiembre de 1512 la reina Germana, a petición del brazo eclesiástico de Cataluña, dispuso que los treinta días fuesen continuos y que se computasen *ipso iure*, desde que acabase el plazo de 5 días en que los árbitros debían resolver.⁹⁷

Las pretensiones del fisco real se debían exponer en los 15 primeros días del plazo. En cambio, las de la curia eclesiástica se podían proponer y probar durante los treinta días.

Las cortes de Aragón de 1585 determinaron que las partes tuviesen un plazo cierto de treinta días desde que el Canciller intimase la competencia a todas ellas, para alegar, proponer, probar, publicar y concluir todo lo que quisiesen.⁹⁸

Las cortes valencianas de 1564 consiguieron que el monarca aprobase que los plazos para árbitros o Canciller fuesen prorrogables por acuerdo de ambas jurisdicciones.⁹⁹ Asimismo en Cataluña y Mallorca el Canciller podía prorrogar el plazo de treinta días por el tiempo que le pareciese oportuno, con el consentimiento de ambas curias. Así una célebre contención sobre el quinto del vino suscitada en 1613 fue resuelta mediante sentencia de 6 de marzo de 1657.¹⁰⁰

Un informe de la Real Audiencia del año 1773 consideraba muy perjudicial esta posibilidad de prórroga indefinida, *de que se sigue quedar muchas veces impunes los delitos, o por morir entre tanto el reo en las cárceles o por alcanzarle algún real indulto general o particular*.¹⁰¹

Las partes podían proponer las pruebas testificales o documentales que considerasen oportunas, y presentar capítulos y artículos para que la parte contraria respondiese *per verbum credit vel non credit*, etc. En Aragón las cortes de 1678 dispusieron que las pruebas de testigos practicadas ante los árbitros sirviesen ante el Canciller, sin que tuvieran que volver a deponer.¹⁰²

El delito de falso testimonio producido en las causas de contención era conocido por el Canciller, que podía formar proceso nombrando un fiscal e imponer penas extraordinarias.¹⁰³ Así, mediante sentencia de 22 de diciembre de 1656 el Canciller condenó a dos testigos falsos a las penas de correr a villa y tres años de exilio.¹⁰⁴ Asimismo podía castigar a los abogados y procuradores que delinquieren en el proceso,¹⁰⁵ aunque no hemos podido localizar caso alguno.

4.6 La sentencia del Canciller

El Canciller debía dictar sentencia con el consejo de dos letrados que generalmente fueron doctores de la Real Audiencia. La disposición de 1549 por la que se creó el oficio dispuso que en los casos dudosos y de importancia tomase dos, tres o cuatro doctores no

⁹⁶ CYADC, II, 3, 2, 10.

⁹⁷ CYADC, II, 3, 2, 13.

⁹⁸ P. SAVALL y S. PENÉN, *Fueros, observancias y actos de corte del reino de Aragón*, I, 412.

⁹⁹ *Fueros, Capítols, provisions e actes de cort...MDLXIII*, Valencia, Joan Mey, 1565, 12, cap. 9.

¹⁰⁰ M. CORTIADA, *Decissiones reverendi Cancellarii...*, Dec. XXI. 32 (I, 329).

¹⁰¹ ARM, AA, Exp. XV / 1502, 6v.

¹⁰² P. SAVALL y S. PENÉN, *Fueros, observancias y actos de corte del reino de Aragón*, I, 506.

¹⁰³ M. CORTIADA, *Decissiones reverendi Cancellarii...*, Dec. XXI. 46 (I, 332).

¹⁰⁴ M. ESCALZO, *Índice alfabético...*, 48.

¹⁰⁵ M. CORTIADA, *Decissiones reverendi Cancellarii...*, Dec. XXI. 59 (I, 332).

sospechosos para que le sirviesen de consejeros. Sin embargo, la sentencia de 2 de diciembre de 1551 que hemos recogido en apéndice no consta que se dictase con tal asesoramiento.

Los asesores eran elegidos libremente por el Canciller. En 1562 el monarca tuvo que ordenarlo así puesto que el virrey pretendía nombrarlos. Asimismo dispuso que en caso de que fuesen recusados por sospechas debería resolver la cuestión el propio Canciller, verbalmente, en un plazo de tres días.¹⁰⁶

A pesar de ello, en marzo de 1565 el monarca se dirigió al Canciller para ordenarle que, por ser conveniente que uno de sus asesores fuese siempre un oficial real, nombrase por consejero al doctor que había enviado como asesor del lugarteniente Urríes para asuntos de la Real Visita. Ante las protestas del Canciller, el monarca reiteró su mandato aduciendo que en Aragón, Cataluña y Valencia los cancilleres tomaban como asesores a algunos doctores de su Real Audiencia.¹⁰⁷

Finalmente se introdujo la costumbre de que el Canciller eligiera por asesores a algunos de los doctores de la Real Audiencia. De hecho, el 12 de diciembre de 1598, el monarca tuvo que autorizarle a nombrar asimismo a los asesores del baile o del veguer, *que también son oficiales míos*, porque en las ocasiones en que algunos de los oidores estaban ausentes o enfermos y los demás se hallaban impedidos por haber sido árbitros, fiscales o relatores de la causa, el Canciller se veía obligado a resolver sin consejeros.¹⁰⁸

Por lo general las sentencias se dictaban con el asesoramiento de dos consejeros, aunque en las cuestiones arduas podía solicitar el consejo de mayor número. En una importante sentencia del año 1657 sobre si los eclesiásticos podían ser convenidos ante las curias seculares para el pago de la imposición del quinto del vino intervinieron como consejeros del Canciller cuatro oidores de la Real Audiencia.¹⁰⁹

En 1496 el estamento eclesiástico de Cataluña consiguió un privilegio según el cual si quien decidía no era el Canciller sino un eclesiástico que le sustituía, no podría ser asesorado por los oidores de la Audiencia u otros oficiales reales.¹¹⁰ Se consideraba que tales cancilleres interinos serían más proclives a aceptar sin reservas las opiniones de sus asesores.

En las cortes de Barcelona de 1564 los brazos pidieron al monarca que el Canciller no pudiese aconsejarse con oidores de la Real Audiencia, porque esto retrasaba las causas pendientes en su tribunal y -esta es la razón esencial- porque eran parte interesada en el resultado de la contención. Afirmaban que por haberse introducido esta costumbre los oidores pretendían incluso que el Canciller hubiera de resolver necesariamente según sus votos. El monarca dispuso que las declaraciones se hicieran en la casa del Canciller, pero que no se innovase la cuestión del consejo.¹¹¹

También las cortes valencianas de 1585 solicitaron al monarca que los dos doctores en leyes que debía nombrar el Canciller como asesores no pudiesen ser miembros de la Audiencia ni oficiales reales. Pero el monarca, como había hecho en Cataluña, dispuso que no se introdujera novedad al respecto.¹¹²

¹⁰⁶ ARM, Cód. 180, 280.

¹⁰⁷ ARM, Cód. 180, 280v.

¹⁰⁸ ARM, Cód. 180, 282v.

¹⁰⁹ ARM, Cód. 32, 148v-150v.

¹¹⁰ CYADC, II, 3, 2, 8.

¹¹¹ CYADC, I, 3, 4, 5.

¹¹² *Furs, Capítols, provisions e actes de cort..MDLXXXV*, Valencia, Pedro Mey, 1588, 6, cap. 28.

De hecho, en algunas ocasiones el propio monarca presionó a los cancilleres para que resolviesen de acuerdo con el voto de los oidores. Así, en mayo de 1619 Felipe III envió una carta al Canciller para que considerase con cuidado la contención sobre el pago del quinto del vino y le instó a que la resolviese *conformandoos con vuestros asesores, pues son personas tales de que podeys fiar y descargar con su parecer vuestra conciencia*.¹¹³

Sin embargo, el Canciller no estuvo nunca vinculado por el voto de sus consejeros. En una Práctica Judicial formada a principios del siglo XIX se afirma que el Canciller dicta la sentencia a su parecer y gusto, conforme entiende ser justo, y que la decisión debe ser firmada por los dos oidores aunque sea contraria a su voto.¹¹⁴

Efectivamente, por disposición de 12 de diciembre de 1598 el monarca ordenó que los votos en las sentencias de contenciones fuesen secretos y que para ello los doctores que aconsejasen al Canciller debiesen firmar la sentencia aunque hubieran discrepado del fallo.¹¹⁵

En caso de que el Canciller no declarase la contención en plazo, de acuerdo con el privilegio concedido el 2 de diciembre de 1510, a instancias del brazo eclesiástico del principado de Cataluña, se entendía resuelta en favor de la jurisdicción eclesiástica.¹¹⁶ Este extremo fue objeto de las quejas de la Real Audiencia, en su informe al Consejo de Castilla de abril de 1773.¹¹⁷ El plazo para dictar sentencia era el de treinta días fijado, como hemos visto, por el privilegio de 1496, aunque podía ser ampliado mediante sucesivas prórrogas. En cambio, en Aragón el Canciller debía resolver en un plazo de cinco días –ampliados a diez por las cortes de 1678-¹¹⁸ desde que el proceso quedó visto para sentencia.

Las sentencias no solían ser motivadas sino que se limitaban a narrar brevemente los hechos en que se basaba el caso y a enumerar las distintas fases procesales que se habían seguido.¹¹⁹ Sólo en Aragón, por fuero de las cortes de Zaragoza de 1678, se debían precisar los fundamentos de hecho y de derecho en los que se basaba el fallo.¹²⁰ En el siglo XVIII, la falta de motivación de las sentencias del Canciller fue apuntada por las Audiencias de Cataluña, Valencia y Mallorca, como una fuente de abusos muy perjudiciales para la jurisdicción real. Sin embargo, no se llegó a introducir una reforma en este punto.

La sentencia debía publicarse en presencia de los procuradores fiscales de ambas jurisdicciones -o de los árbitros que nombraron- a quienes se debía entregar copia íntegra del texto.¹²¹

Por acuerdo de las cortes de Barcelona de 1564 la publicación se debía hacer en presencia de testigos, con las formalidades propias de las sentencias definitivas de la Audiencia del Principado, para que se pudiese demostrar que se había dictado dentro del plazo dispuesto.¹²²

Las sentencias de Canciller tenían efecto de cosa juzgada. A través de ellas se resolvía definitivamente la contención, sin que cupiera recurso alguno. Una vez dictada la sentencia,

¹¹³ ARM, Cód. 172, 19v.

¹¹⁴ A. PLANAS ROSSELLÓ, *Una Práctica judicial de finales del Antiguo Régimen (1815-1820)*, Palma, 2002, 41.

¹¹⁵ ARM, Cód. 180, 282v.

¹¹⁶ CYADC, II, 3, 2, 10.

¹¹⁷ ARM, AA, Exp. XV / 1502.

¹¹⁸ P. SAVALL y S. PENÉN, *Fueros, observancias y actos de corte del reino de Aragón*, I, 33.

¹¹⁹ M. CORTIADA, *Decisiones reverendi Cancellarii...*, Dec. XXIV, 52 (I, 405).

¹²⁰ P. SAVALL y S. PENÉN, *Fueros, observancias y actos de corte del reino de Aragón*, I, 506.

¹²¹ CYADC, II, 3, 2, 9.

¹²² CYADC, I, 3, 4, 4.

el Canciller debía devolver los procesos y actos originales sin hacerse pagar salario de copia.¹²³

4.7 La ejecución de la sentencia

Como hemos indicado, contra las sentencias del Canciller no se admitía recurso alguno. En consecuencia, tenían fuerza de ley y se les debía dar inmediato cumplimiento.

En caso de que la jurisdicción eclesiástica se resistiese a ejecutar la sentencia del Canciller, el abogado fiscal recurría a la Real Audiencia, con una copia autorizada de la misma, para solicitar que se le enviasen cartas exhortatorias conminándole a darle ejecución de inmediato o que compareciese ante el banco regio. En caso contrario se procedía a la ocupación de temporalidades y demás medios compulsorios. El mismo procedimiento se seguía ante la curia eclesiástica, a instancias de su abogado fiscal, si era la jurisdicción real la que se negaba a cumplir la sentencia.

En ocasiones, en las causas de inmunidad local, el fiscal retenía al reo de quien se había declarado que gozaba de inmunidad eclesiástica hasta que pagase las costas ocasionadas para herrarle, ponerle guardias o sacarle violentamente del templo. Ante las quejas de las autoridades eclesiásticas, el 12 de diciembre de 1598 el monarca ordenó que se dejase al reo en libertad de forma inmediata.¹²⁴ La misma cuestión fue resuelta en las cortes valencianas de 1533 disponiendo que tales costas fuesen tasadas por el juez eclesiástico.¹²⁵

4.8 El Derecho aplicable por el Canciller

El Canciller debía resolver la cuestión de acuerdo con las disposiciones de Derecho, sin aplicar en ningún caso las bulas y disposiciones canónicas que no contasen con el pase regio. Por ello, mediante real orden de 30 de octubre de 1654 se mandó prender a un clérigo beneficiado que había alegado ciertas bulas de Roma consideradas atentatorias contra las regalías del monarca.¹²⁶ Tal ocurría con la bula *in coena domini*, que prohibía los recursos de fuerza y sancionaba a sus contraventores con graves penas canónicas. Así, en 1657 el monarca ordenó que no se aplicase una bula de Gregorio XIV, que no se había admitido en España por ser muy lesiva para sus regalías, y dispuso que se reconociesen los despachos provenientes de Roma tocantes a competencias y que no se ejecutasen en ningún caso.¹²⁷ La bula de Gregorio XIV, sobre la inmunidad de los eclesiásticos, según Cortiada no se admitió en la Corona de Aragón, salvo en Mallorca, *nisi solum ad extractionem, non quo al alia*.¹²⁸ De hecho, nos consta efectivamente que en Mallorca había sido aplicada por algunos cancilleres.¹²⁹

5. El Canciller tras la Nueva Planta de Gobierno

Los Decretos de Nueva Planta de la Corona de Aragón dejaron subsistente el oficio de Canciller. Incluso el más drástico de ellos, el otorgado a Valencia y Aragón en 1707, dispuso que en las controversias y puntos de jurisdicción eclesiástica se observase la práctica y estilo que hubiere habido hasta la fecha como consecuencia de las concordias ajustadas con

¹²³ CYADC, I, 3, 4, 6.

¹²⁴ ARM, Cód. 180, 282.

¹²⁵ FURS DE VALENCIA, III, V, 32.

¹²⁶ ARM, AA Exp. XV / 1242.

¹²⁷ ARM, Cód. 172, 273v.

¹²⁸ M. CORTIADA, *Decissiones reverendi Cancellarii...*, Dec. XVII. 2 (I, 273).

¹²⁹ En una decisión de 12 de agosto de 1641 (Cód. 180, 352) y otra de 6 de noviembre de 1644 que declara que es *omnino observanda* (M. ESCALZO, *Índice alfabético...*, 10).

la Santa Sede.¹³⁰ El Decreto de Nueva Planta de Cataluña de 16 de enero de 1716 dispuso que no se hiciese novedad en el Canciller de Competencias y el juez del Breve ni en sus juzgados, como en los recursos que en materias eclesiásticas se practicaban en Cataluña.¹³¹ Aunque el decreto mallorquín de 28 de noviembre de 1715 no se pronunció expresamente sobre la cuestión, la práctica de las competencias se mantuvo como en el pasado, a tenor de la cláusula general que disponía que en todas las cosas no comprendidas en el mismo se siguiesen observando las pragmáticas y privilegios con que se gobernaba el reino.

En 1718, por fallecimiento del juez de competencias Pedro Jerónimo Peña, el Consejo de Castilla solicitó a la Real Audiencia un informe acerca de los sujetos competentes para ocupar el cargo.¹³² En lo sucesivo, en todas las ocasiones en las que se produjo la vacante de la plaza, la Audiencia evacuó tales informes y el monarca designó a uno de los propuestos.¹³³ Los tres primeros cancilleres de la nueva etapa fueron inquisidores forasteros: los doctores Juan Tarancón, (1718-1720), Matías de Escalzo y Acedo (1720-1729) y Aurelio Esterripa (1729-1732).¹³⁴ Posteriormente el cargo se volvió a conceder, como en el pasado, a canónigos y dignidades naturales de Mallorca. Los cancilleres nombrados prestaban juramento en poder del Capitán General. El salario se les aumentó en esta época a 350 libras (285 pesos y cinco reales de plata) que les satisfacía la Procuración Real.¹³⁵

El Canciller se asesoraba con dos ministros de la Real Audiencia, pero no estaba obligado a seguir su dictamen, aunque fuese concorde. En 1738 las autoridades militares solicitaron el amparo del Consejo de Guerra porque el Canciller, doctor José de Pueyo, había declarado la inmunidad eclesiástica en favor de un soldado que había dado muerte a otro estando de guardia, de forma premeditada y proditoria, en contra del voto de sus consultores, los oidores José Laudes y Juan Antonio Vallés. A pesar de que las sentencias del Canciller eran inapelables, el Consejo solicitó a la Real Audiencia que enviase un informe con las declaraciones de los consultores.¹³⁶

En el año 1771 la Audiencia de Barcelona elevó una exposición al Consejo de Castilla señalando los abusos que, a su juicio, habían introducido los cancilleres en interpretación de la concordia de 1372. A raíz de ello, se solicitaron informes a las Audiencias de la Corona de Aragón en las que se aplicaba dicha normativa. El dictamen de la Real Audiencia de Mallorca, basado principalmente en un extenso informe elaborado por su fiscal,¹³⁷ fue elevado al Consejo en abril de 1773.¹³⁸ El tribunal mallorquín criticó diversos aspectos del régimen de competencias, como la posibilidad de prorrogar indefinidamente los plazos legales, que se entendiesen resueltas en favor de la curia eclesiástica cuando el Canciller no dictase sentencia en el plazo prescrito y, especialmente, que el Canciller pudiese decidir la causa sin seguir el parecer de los oidores de la Real Audiencia que actuaban como asesores y sin motivar suficientemente sus sentencias. Sin embargo, el Consejo no llegó a introducir reforma alguna en el régimen y práctica procesal del juzgado de competencias.

Durante la primera revolución liberal, las disposiciones de las cortes de Cádiz, en su afán de unificar el sistema judicial español, eliminaron esta jurisdicción especial. Por real

¹³⁰ NOVÍSIMA RECOPIACIÓN, V, VII, 1.

¹³¹ NOVÍSIMA RECOPIACIÓN, V, IX, 1, 36.

¹³² ARM, AA, Exp. LXXVII / 1.

¹³³ Tenemos constancia de los informes enviados en 1729 (AA Exp. XXXVI / 68) y 1732 (AA, Exp. XXXVI / 69).

¹³⁴ ARM, LR 99, 122, 198, 326.

¹³⁵ ARM, AA, Exp. XXXVI / 68.

¹³⁶ ARM, AA, Exp. XXXVI / 2.

¹³⁷ ARM, AA, Exp. XV / 1573.

¹³⁸ ARM, AA, Exp. XV / 1502.

decreto de las Cortes de 12 de noviembre de 1813 se declararon suprimidos los empleos de Canciller de Contenciones en la Antigua Corona de Aragón y se dispuso que las competencias con los jueces eclesiásticos se decidiesen por las Audiencias mediante el medio legal de los recursos de fuerza, y que todos éstos y los de protección tuviesen lugar como en las demás provincias de la monarquía.¹³⁹

En 1814 tras el regreso de Fernando VII al trono y la derogación de las disposiciones de las cortes, el último titular del juzgado de competencias de Cataluña, solicitó al Consejo de Castilla su reposición en el cargo. Para fundar su resolución, el Consejo ordenó a las Audiencias de los reinos de la Corona de Aragón que informasen sobre el asunto. En todos los informes se incluyeron algunas objeciones a la antigua jurisdicción del Canciller por considerarla lesiva para las regalías del monarca. El informe del fiscal de la Real Audiencia de Mallorca, que fue aprobado por este tribunal y enviado al Consejo por resolución de 16 de diciembre de 1816, no constituyó una excepción a esta tónica. Siguiendo una argumentación muy semejante a la utilizada por su antecesor en 1773, el fiscal informó que era repugnante a la autoridad del supremo tribunal de la provincia que el Canciller pudiera resolver separándose del dictamen de sus asesores, sin motivarlo suficientemente. Por ello, concluyó que convenía restablecer el juzgado de competencias, sin perjuicio de que en los casos de notorio atentado se ejercitase la regalía de los recursos de fuerza, como en Castilla. Además se debía prevenir al Canciller que se ajustase a lo alegado y probado, y a lo prescrito por las leyes, cánones y constituciones pontificias que se hubieran recibido en España, y se le debía prohibir que tomase consulta con ningún ministro togado.¹⁴⁰

A pesar de ello, el oficio de Canciller fue restablecido por real cédula de 28 de noviembre de 1817 en el mismo estado que tenía en el año 1808, aunque se dispuso que se continuase un expediente acerca de sus abusos, para que el Consejo pudiese consultar al monarca las reformas que considerase necesarias.¹⁴¹ Sin embargo, las reformas anunciadas no se llegaron a producir. El nuevo nombramiento recayó en la persona del doctor Bartomeu Rullán i Garí, capiscol de la Catedral.¹⁴² En los años siguientes nos consta que el juzgado del Canciller conoció algunas contenciones acerca de la validez del asilo eclesiástico para determinados delincuentes.¹⁴³ En 1830, tras el fallecimiento del Dr. Rullán, el canónigo Dr. Sebastián Socas solicitó al Supremo Consejo de Castilla su designación para cubrir la vacante.¹⁴⁴ La Real Audiencia elevó un informe favorable a esta pretensión y, en espera de que el monarca otorgase el cargo en propiedad, el Capitán General designó al postulante Canciller interino. El día 26 de abril de aquel año prestó su juramento mediante el que se comprometió a ejercer el cargo bien y lealmente, y garantizó que no pertenecía a logia masónica alguna, ni había postulado jamás *el absurdo principio de que el pueblo puede variar los gobiernos constituidos*.¹⁴⁵

Los gobiernos liberales de los inicios del reinado de Isabel II introdujeron diversas reformas tendentes a eliminar los privilegios e inmunidades de la jurisdicción eclesiástica. Por R.D. de la Reina Gobernadora de 17 de octubre de 1835 se dispuso que las causas criminales contra clérigos por delitos atroces o graves se formasen por los jueces y tribunales reales, sin ninguna intervención de la autoridad eclesiástica, especialmente porque *muchos eclesiásticos, olvidando los deberes que les impone su sagrado ministerio y su cualidad de ciudadanos han tomado una parte más o menos activa en la rebelión, conspiraciones y tramas contra el trono de mi augusta Hija*, en definitiva, por la militancia

¹³⁹ ARM, AA 594.

¹⁴⁰ ARM, AA 830 / 152.

¹⁴¹ ARM, AA, Exp. XLII / 68.

¹⁴² M. MORAGUES, y J.M. BOVER, *Historia general del Reino de Mallorca*, II, Palma, 1841, 649.

¹⁴³ El último de ellos datado en el año 1826 (ARM, RSEMAP, leg. 67 / 6).

¹⁴⁴ ARM, AA 869 / 1.

¹⁴⁵ ARM, AA 869 / 2.

de numerosos clérigos en las filas del Carlismo.¹⁴⁶ Por este motivo quedó extinguido el tribunal del Breve Apostólico como todos los demás que hasta entonces conocían esta clase de causas en la Corona de Aragón. Por fin, el R.D. de 31 de octubre de 1835 suprimió el cargo de Canciller en todos los reinos de la Corona de Aragón y dispuso que las competencias entre los tribunales reales y eclesiásticos se entablaran y decidieran conforme a lo prevenido por las leyes de Castilla y disposiciones vigentes sobre la materia, *sin embargo de cualquiera concordias, leyes, fueros y costumbres en contrario*.¹⁴⁷

6. Balance de la jurisdicción del Canciller

La jurisdicción de competencias basada en la concordia de 1372 fue un medio eficaz para evitar ruidosos conflictos en los casos de fricción entre la jurisdicción real y la eclesiástica ordinaria.

En los inicios de la aplicación de la concordia en el principado de Cataluña, los conflictos eran resueltos por el Canciller del rey, persona eclesiástica que se hallaba íntimamente vinculada a la Administración real. En cambio, en Mallorca, el Canciller era un clérigo designado por el monarca para ejercer ese único cometido, de forma que carecía de aquella estrecha vinculación y podía actuar con mayor autonomía.

Desde los primeros tiempos de su actividad no faltaron las acusaciones de parcialidad en favor de una de las dos jurisdicciones. En febrero de 1578 el Gran i General Consell, a través de su síndico en la corte, elevó al monarca una queja contra el Canciller, aduciendo que actuaba según los dictados de la Audiencia y su regente, declarando siempre las controversias contra los delincuentes, sin respetar la inmunidad de las iglesias donde se hallaban asilados.¹⁴⁸ En cambio, en 1599 fue el monarca quien escribió al Canciller, recriminándole que decretase en todos los casos la inmunidad eclesiástica contra Derecho, haciendo caso omiso del parecer de los oidores de la Audiencia que actuaban como consejeros de su curia. Por ello, dispuso que en adelante siguiese los pareceres de sus consejeros, o de lo contrario se vería obligado a actuar como más convendría a su servicio y el bien de la justicia.¹⁴⁹

Las quejas manifestadas por ambas jurisdicciones acerca de las actuaciones del Canciller, revelan que, salvo algunas excepciones, este oficial se caracterizó por actuar con cierta independencia de criterio. La jurisdicción real era la que disponía de mejores medios para conseguir que el Canciller resolviese en su favor. El Canciller era nombrado por el monarca, resolvía con el asesoramiento de los oidores de la Real Audiencia y sólo podía aplicar aquellas disposiciones pontificias que no hubiesen sido retenidas por el Consejo. En este sentido, la actuación del juzgado de competencias fue beneficiosa para la jurisdicción eclesiástica, ya que en muchos casos los cancilleres supieron sustraerse a las constantes presiones del lugarteniente general, la Real Audiencia o el propio monarca para que resolviesen en favor de sus intereses.

Durante los siglos de vigencia de la institución, las situaciones de conflicto de competencias se produjeron de forma constante, especialmente las relativas a casos de inmunidad local. Pero la inmensa mayoría de ellos se resolvieron de forma pacífica, mediante la firma de la competencia y el acatamiento de las decisiones adoptadas por el Canciller o los árbitros.

¹⁴⁶ ARM, AA 617, núm. 66.

¹⁴⁷ ARM, AA 617, núm. 73. J. MALDONADO, "Los recursos de fuerza en España", 328-329.

¹⁴⁸ ARM, AGC 40, 254v-255

¹⁴⁹ ARM, LR 92, 205-206 = Ap. doc. 3.

Sin embargo, en algunos casos, más ruidosos que frecuentes, alguna de las jurisdicciones se negaba a firmar la contención y actuaba por vía de hecho, sin sujetarse a la determinación del Canciller. En otros, más raros, ambas curias se sometían al juicio del Canciller, pero una vez pronunciada la sentencia, aquella parte que se sentía perjudicada por ella se negaba ejecutarla.

En el siglo XVII los conflictos fueron muy frecuentes. Por ejemplo, en febrero de 1631, una disputa entre la Real Audiencia y la curia eclesiástica, en relación con la creación del colegio de San Martín, de la Compañía de Jesús, dio lugar a la excomunión del regente y oidores de la Real Audiencia por haber citado al vicario general de la diócesis ante el banco regio, y éstos en represalia le confiscaron los bienes y mandaron pregonar públicamente su destierro.¹⁵⁰ En todos estos procedimientos no intervino en modo alguno el Canciller de competencias.

En septiembre de 1642 el virrey condenó al notario Matías Ferrer a tres años de galera e inhabilitación para ejercer su oficio, por un delito de desacato. A pesar de que el reo alegó ser clérigo tonsurado y el obispo interpuso causa de contención, el virrey siguió adelante el proceso hasta la ejecución de la sentencia. Como consecuencia, el prelado excomulgó a los oficiales que habían intervenido en el proceso y fulminó un entredicho local. En abril de 1643 intervino el monarca aprobando lo procedido por el virrey y ordenando al obispo que levantase las penas canónicas. Tras una breve resistencia, el 23 de julio el prelado absolvió de la excomunión al virrey y levantó el entredicho.¹⁵¹

El 17 de enero de 1645 el virrey extrajo a un bandolero de su asilo en la parroquia de Manacor y le hizo dar garrote. Por ello el vicario general abrió un procedimiento canónico y condenó a excomunión al virrey y otros participantes en el hecho, e impuso un entredicho. Unos días más tarde fueron levantadas las sanciones, pues el virrey consiguió la absolución previo pago de una multa de 400 libras.¹⁵²

En atención a todas estas alteraciones, el 20 de abril de 1645 Felipe IV dispuso que en las causas de contención se debería actuar siempre mediante el procedimiento establecido por la concordia y no mediante vía de hecho, por las consecuencias perniciosas que para la paz y quietud pública tenían tales conflictos.¹⁵³

Sin embargo, en no pocos casos el propio monarca, por la notoriedad de la pertenencia de alguna causa a la jurisdicción real, prohibió a la Real Audiencia que admitiese la contención y ordenó que se defendiesen celosamente sus regalías. Por ejemplo, así lo hizo en 1651 respecto a la pretensión de que los ministros de la curia eclesiástica debiesen estar presentes en el registro de los domicilios de los eclesiásticos.¹⁵⁴

De todas formas, los conflictos más violentos y prolongados tuvieron lugar como consecuencia de las actuaciones de algunas jurisdicciones especiales, como el tribunal de la Inquisición y los jueces conservadores de las órdenes militares, que actuaron muy firmemente en defensa de las inmunidades de sus aforados. Como hemos indicado, tales jurisdicciones no estaban sometidas a la normativa de la concordia.

¹⁵⁰ A. CAMPANER, *Cronicón mayoricense*, 288.

¹⁵¹ A. CAMPANER, *Cronicón mayoricense*, 399-401.

¹⁵² A. CAMPANER, *Cronicón mayoricense*, 404.

¹⁵³ ARM, Cód. 172, 176v.

¹⁵⁴ ARM, Cód. 172, 264. Sobre esta cuestión Fernando II había provisto por fur de Valencia de 1488 que en tales registros debiese estar presente un oficial de la curia eclesiástica (FURS DE VALENCIA, III, 45), aunque en 1510 dispuso que no sería necesario en caso de que la autoridad eclesiástica se negase a concurrir o que se tratase de un delito flagrante (FURS DE VALENCIA, III, 47).

La aplicación de los medios compulsorios debía seguir asimismo un procedimiento reglado. Antes de ordenar su ejecución la jurisdicción real debía citar a la autoridad eclesiástica ante el banco regio, a través de tres sucesivas cartas exhortatorias, para conminarla a que cesase en sus procedimientos. Por otra parte, los medios no se podían utilizar de forma indiscriminada. En 1418, a petición del brazo eclesiástico de Cataluña, el monarca dispuso que la ocupación de temporalidades sólo se podría extender a la jurisdicción del prelado que hubiese perturbado la jurisdicción real, por sí o a través de sus oficiales ordinarios o delegados, y no a otras personas eclesiásticas u otros bienes temporales. Las actuaciones contrarias a esta norma serían nulas *ipso iure*, bajo pena de dos mil florines de oro.¹⁵⁵ Asimismo, por real orden de 18 de mayo de 1657, Felipe IV dispuso que en caso de conflicto, el lugarteniente general y Real Audiencia pudiesen proceder a la ocupación de temporalidades, así de jurisdicción como de prebendas, beneficios y décimas, y al exilio de los clérigos contumaces, aunque deberían usar estos medios con moderación, empezando por los más suaves y aumentando la presión a medida que creciese la resistencia y avanzasen las actuaciones de los eclesiásticos.¹⁵⁶

La aplicación de la concordia de 1372 suponía una ventaja para la jurisdicción eclesiástica con respecto a los recursos de fuerza mediante los que se resolvían tales conflictos en la Corona de Castilla. A pesar de que el regalismo borbónico se planteó la necesidad de introducir reformas en el procedimiento seguido ante la curia del Canciller, la Iglesia siguió contando con este medio privilegiado para defender sus inmunidades hasta la derogación definitiva de la concordia por el decreto de 1 de octubre de 1835.

---

¹⁵⁵

CYADC, II, 3, 2, 4.

¹⁵⁶

ARM, Cód. 172, 268 = Ap. doc. 4.

APÉNDICE DOCUMENTAL

Doc. 1

1549, agosto, 24. Valladolid.

La Reina María, Lugarteniente General de Carlos I, nombra a Miquel Gual Canciller de Competencias del reino de Mallorca e islas adyacentes, para que juzgue las contenciones según la concordia de la reina Leonor y el Cardenal de Comenge.

A.R.M., Cód. 180, f. 279v.

El rey.

Y por Su Magestad Maximiliano y Dª Maria, Reina de Bohemia, etc.

Amado de su Magd.

Por la buena relación que tenemos de vuestra persona y que os empleareys en todo lo que sea servicio de Su Magd. y bien de la justicia os havemos nombrado y provehido por Canciller de Su Magd. durante su real beneplácito y nuestro en esse reino de Mallorca e islas de Menorca, Ivisa y otras adyacentes, a efecto de la observanza de la concordia de la reina D. Leonor con el Cardenal de Comenge en materia de contenciones entre las cortes e jurisdicciones eclesiástica y seglar, y havemos mandado generalmente guardar y observar la dicha concordia, e porque cumple mucho al servicio de Su Magd. y bien de la justicia que esto se effectúe con todo cumplimiento vos encargo que acceptéis la dicha nominación, comission y cargo, y entendáis en ella con la solicitud e integritat que conviene y de vos se confía, que nos tendremos memoria de lo que vos en ello sirviéades para que Su Magd. os lo remunere como es razón. Y para intellegencia de la plática de la dicha concordia en la forma de proceder, lo que ahí no supiéredes consultareys con el abogado fiscal de Cataluña, que tendrá cargo de responderos y de daros razón de lo que le consultáredes. Y en los casos dudosos y de importancia tomareys dos, tres o quatro doctores no sospechosos para que os sirvan de consejeros y podáis mejor y más brevemente decidir las dichas causas. Y de cómo esto se huviere puesto en execución nos dareys aviso por vuestras letras, dando en lo demás que sobre esto se o hablará de nuestra parte, fee y crédito al lugarteniente y capitán general desse reino.

Dado en Valladolid a XXIII de agosto de 1549. = La Reyna = Maximiliano = Vedit de Calle Vicecanciller = Vedit Comalonga, secretario = Vedit Urgelles, Regente = Vedit Camacius, Regente.

Doc. 2

1551, noviembre, 11 y diciembre 2. Ciudad de Mallorca

Sentencia del árbitro entre la jurisdicción secular y la eclesiástica sobre la competencia entre ambas curias para juzgar los delitos de Antoni Cànaves, que alega privilegio clerical, que determina la competencia de la curia real. Sentencia posterior del Canciller que otorga la competencia a la curia eclesiástica.

A.R.M., A.A. 237, ff. 146v-147v.

Sentencia Arbitralis

Ludovicus Vilana, I.U. doctor, arbiter in viam iuris assumptus iuxta concordiam Regine Eleonoris et Cardinalis Comennarum in contentione jurisdictionis orite inter curiam ecclesiasticham Rm. Episcopi Maioricensis et curiam secularem Spectabilis Locumtenentis Generalis eiusdem regni partibus ex altera, super repetitione facta de persona Anthonii Caneves in regiis carceribus detenti. Visa inquisitione curiam secularem contra dictum Caneves recepta, visis litteris ab utrumque curia emanatis, visis videndis et toto processu et eius meritis attentis, habito colloquio cum magnifico

domino conarbitro, pronunciat, sententiat et declarat predictum Anthonium Caneves reum de criminibus in predicta inquisitionis contentis, privilegio clericali non gaudere nec ad curiam ecclesiasticam eum repetentem tradendum esse, sed eiusdem cognitionem et punitionem ad curiam secularem pertinere, non obstantibus quibusvis in contrarium dictis, deductis et allegatis. = Ludovicus de Vilana, arbiter.

Lata, lecta et publicata fuit predicta sententia arbitralis de mandato magnifici arbitri ad instantiam discreti fisci regis procuratoris, ex una parte presente, ex altera vero parte videlicet venerabilis Bartolomeo Mir, presbitero et curie ecclesiastice procuratore fiscali, absente habito pro presente, die mercurii XI mensis Novembris anno a nativitate Domini MDLI, presentibus pro testibus Magnifico Petro Benedicto Salas, domicello dierum maiore, et discreto Martino Alanya, notario Maioricensis.

Sententia Cancellarii.

Michael Gual, canonicus, I.U. doctor, Cancellarius, super contentione jurisdictionis inter curiam ecclesiasticam et secularem super tonsuram et privilegiis clericalibus et alias pro executione et observantia concordie inter serenissimam dominam Reginam Eleonorem et admodum Reverendum dominum Cardinalis Commennarum, per serenissimos reges Boeme constitutus et creatus in civitate et regno Maioricarum et insulis eiusdem adiacentibus.

Quia iurisdictionem questio inter curiam ecclesiasticam ex una et curiam secularem partibus ex altera, ventilatur super repetitione persone Anthonii Caneves, clerici conjugati cum unica et virgine, in carceribus regiis detenti impetiti de nece cuiusdam Laurentii Sastre ac etiam de fautoria bannitis regiis prestita, atque per secularem curiam pretendatur prefatum Caneves, clericum, privilegio clericali non gaudere nec ad curiam ecclesiasticam remittendum esse, sed cognitionem et punitionem dicti Caneves ad curiam secularem pertinere. Verum quia ex processu per curiam secularem contra dictum Caneves formato constat de remissione eusdem metu censurarum factam per olim Spectabilem Locumtenentem Generalem ministro Sancti Spiritus commissario apostolico qui prefatum Caneves clericum a dicta nece iudicavit. Constetque insuper ex processu per curiam ecclesiasticam recepto prefatum Anthonium Caneves repertum fuisse in habitu et tonsura honestitati clericorum coniugatorum convenienti uti de jure copulative in clericis conjugatis requiritur, licet a jure certus et determinatus habitus in clericis non reperiatur et in eodem omnes qualitates a jure canonico requisite reperiantur ad conservationem predicti privilegii clericalis. Idcirco et alias, omnibus diligenter visis, et mature consideratis, Christi nomine invocato, pronunciat et declarat prefatum Anthonium Caneves, clericum conjugatum, privilegio clericali gaudere et consequenter ad curiam ecclesiasticam fore et esse tradendum et remittendum non obstantibus criminibus de quibus per Fiscum regium impetitur, et signanter de nece dicti Sastre, quia de ea per commissarium apostolicum iudicatus fuit et iuxta Iuris Communis dispositionem sepius de eodem crimine sive delicto inquirendum non est, nec predictum crimen fautorie est tale propter quod iuxta canonicas sanctiones predictus Caneves privilegio clericali amittere debeat. Pro uti declaramus cum presenti non amittere sententiam arbitralem magnifici Francisci de Campfullós arbitri pro parte curie ecclesiastici assumpti, confirmando quibusdam dictis seu pretensis per Fiscum regium non obstantibus. = Michaelis Gual, Canonicus et Cancellarius.

Lata, lecta et publicata fuit predicta sententia de mandato et provisione prefati Reverendi Cancellarii, die videlicet martis secunda mensis Decembris anno a nativitate Domini MDLI hora vespereorum, partibus assignata in domo dicti Reverendi Cancellarii per me Petrum Joannes Bosch notarius et in scribam per serenissimos reges Boeme et Hispaniarum gubernatores nominatum et deputatum prefato Cancellarii de et super causis prenarratarum contentionum, presentibus procuratoribus fiscalibus videlicet curie ecclesiastice et curie secularis predictis, et dictam sententiam publicari requirentibus, presentibus pro testibus magistro Anthonio Alfonso, sutore, et Damiano Johan, cultore Maioricarum ad hec vocatis et assumptis.

Doc. 3

1599, diciembre, 4. Aranjuez.

Felipe III mediante Carta real ordena al Canciller que en el futuro declare las contenciones según el parecer concorde de sus consejeros.

A.R.M., L.R. 92, ff. 205-206.

Amado nuestro. A mi noticia ha llegado que habiéndose formado contención entre las cortes ecclesiástica y seglar a instancia de Martín y Nicolás Rusiñol, pretendió haver de ser restituidos a la iglesia donde estaban quando fueron citados por beneficio de paz el día que se sucedió el caso de los Angladas, y vos declarasteis, contra el voto y parecer de vuestros consejeros que eran los doctores Miguel Miralles y Pedro Serra, sin llevar quenta con las razones y justicia del Fisco, que havían sido sacados con violencia de la iglesia y que debian ser vueltos a ella. Y que la misma y haún más fuerte declaración hizisteis en el caso de Luys Texedor, executado por el veguer por haber quebrantado cierto arresto, pues habiéndose procedido contra él legítimamente y estando fundada la justicia del Fisco en esta parte, no solamente declarasteis no haver podido proceder el veguer contra ell, antes de haver declinado jurisdicción por ser clérigo conjugado, pero ahún haver sido bien hechos los procedimientos de la corte ecclesiástica contra dicho veguer sin haver atendido en esto a la disposición de la concordia de la Senyora Reyna doña Leonor y el Cardenal de Comenge, ni a otras circunstancias que qualificaría y justificaría la pretensión del Fisco, y mucho menos al voto y parecer de los dichos consejeros, sino solamente a vuestra opinión. De cuyos efectos, assí en los casos referidos como en el que sucedió en el año de 1594 de un Jayme Andreu y en el de los bandoleros de la villa de Soller, no he podido dexar de quedar muy deservido porque, dexado aparte que no se vea cómo cumpliendo vos con vuestra obligatió poder apartaros del parecer de los que thomays por consejeros, siendo de tales letras, bondad y integridad (como es notorio), resulta desto muy gran daño y en particular quedar nottamente preiudicada mi real jurisdicción, padescce la administración de la justicia, de que pende la total quietud deste reino y el buen gobierno del, y recrescerse muchos gastos a mi patrimonio real, sin otros que sería largo de referir demás de la pernitiósa introducción que haveys hecho en no querer admitir las opiniones que sobre estas materias estaban antes recevidas no solamente en esse reyno sino también en Catalunya, sabiendo del exemplo y importancia que suele ser el estilo y costumbre señaladamente la de aquel principado para lo que ahí se ofresse, y assí porque de lo que vos haveys hecho en declarar de algún tiempo en esta parte contra voto de los consejeros no se sigua continuarse los daños referidos y venir a imposibilitarse el remedio dellos, vos mando expressamente que siempre que se ofreciere caso de contención guardeys y observeys lo que en los semejantes se observa y guarda en Catalunya, como os está mandado en otras ocasiones, y que ya que lo declarado y procehido por vos de otra manera hasta ahora no puede revocarse como convendría, tengays muy particular quenta de aquí adelante en descargar vuestra conciencia con la de los consejeros que tomades, que se ha de presumir que aciertan en sus paseseres, sin que por ninguna vía intentéis hazer otra cosa porque me obligareys a proveher en ello como más conviniere a mi servicio y al bien de la justicia. Datum en Aranjuez a IIII de diciembre 1599.

Doc. 4

1657, mayo, 18. Madrid.

El Rey dispone que en caso de conflicto con la jurisdicción ecclesiástica, el lugarteniente y Real Audiencia pueda proceder a la ocupación de temporalidades, así de jurisdicción como de bienes, prebendas y décimas, y al exilio de los contumaces, aunque usando de estos medios con moderación y de forma paulatina según crezca la resistencia de los ecclesiásticos.

A.R.M., Códice 172, f. 268.

El Rey

Egregio Conde de Montoro, pariente, mi Lugarteniente y Capitán General, Nobles, Magníficos y Amados Consejeros. He tenido noticia que en essa Real Audiencia se ha dudado si quando se procede a ocupación de temporalidades contra los ecclesiásticos solamente se puede estender a la jurisdicción y no a los bienes y rentas que gosan. Y para que en esto se obre de aquí adelante como conviene, ha parecido advertiros y mandaros que en los casos de encuentros de jurisdicción con los ecclesiásticos deváis observar lo que por costumbre y derecho común toca a mis regalías y conforme lo dictaren las ocasiones y la razón de la defensa natural de mis derechos y jurisdicción real podréis usar de todos los medios y en la ocupación de temporalidades proceder no sólo a la de la jurisdicción sino a todos los demás bienes temporales assí patrimoniales como de prebendas, beneficios y décimas, y assimismo os podéis valer del exilio y demás compulsiones que por el derecho y costumbre se pueden, pero procediendo en todo con grande moderación y prudencia, comenzando por los medios más templados y excutando sólo lo que fuere necessario para conservación de mis derechos y reintegración de los daños que hubieren recibido mi jurisdicción y regalías, y creciendo en las cominaciones y compulsiones según creciere la contumacia o procedimientos de los ecclesiásticos, portandoos en la materia con la contención y premeditación que confío del celo de tales ministros y vos mi Lugarteniente y Capitán General tendréis la mano en que assí se execute y haréis que se registre esta orden en el libro de las generales para que aya noticia della y que se observe y cumpla en todos tiempos, que assí es mi voluntad. Dada en Madrid a 18 de mayo 1657. = Yo el Rey.

ABREVIATURAS

AA	Arxiu de la Audiència
AGC	Actes del Gran i General Consell
AH	Arxiu Históric
AHDE	Anuario de Historia del Derecho Español
ARM	Archivo del Reino de Mallorca
CI	Código de Justiniano
CYADC	Constitucions y altres drets de Catalunya
LR	Lletres Reials
RP	Reial Patrimoni
RSEMAP	Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País

Resumen

El artículo estudia la figura del Juez Canciller de Competencias, oficial encargado de resolver los conflictos de competencias entre la jurisdicción real y la eclesiástica, de acuerdo con la concordia suscrita en 1372 entre la reina Leonor y el cardenal de Comenge, a lo largo de su dilatada vida institucional (1549-1835). Se analiza la introducción de esta jurisdicción especial, el estatuto orgánico del Canciller, los casos que podían dar lugar a tales conflictos –los supuestos de inmunidad personal, inmunidad local o de injusticia u opresión cometidas por la jurisdicción eclesiástica- y las especialidades del procedimiento seguido ante su curia. En definitiva, el trabajo profundiza en el estudio de las relaciones entre la Iglesia y el poder real en la Mallorca del Antiguo Régimen

Abstract

El artículo estudia la figura del Juez Canciller de Competencias, oficial encargado de resolver los conflictos de competencias entre la jurisdicción real y la eclesiástica, de acuerdo con la concordia suscrita en 1372 entre la reina Leonor y el cardenal de Comenge, a lo largo de su dilatada vida institucional (1549-1835). Se analiza la introducción de esta jurisdicción especial, el estatuto orgánico del Canciller, los casos que podían dar lugar a tales conflictos –los supuestos de inmunidad personal, inmunidad local o de injusticia u opresión cometidas por la jurisdicción eclesiástica- y las especialidades del procedimiento seguido ante su curia. En definitiva, el trabajo profundiza en el estudio de las relaciones entre la Iglesia y el poder real en la Mallorca del Antiguo Régimen

La feina de les alletadores durant la baixa edat mitjana mallorquina

ESTHER CRUZ PÉREZ

1. Introducció

Dins el discurs moral que hi ha a l'Edat Mitjana sobre la maternitat, existeixen quatre episodis que es presenten com un compromís constant al llarg de la vida de les dones: la procreació, la gestació, el part i l'alletament. Són moments essencials que defineixen en gran part el significat i el sentit de ser dona. La funció nodridora havia de ser desenvolupada per totes les mares, emperò quan aquestes mancaven, l'elecció d'una dida era l'única sortida per assegurar la supervivència dels infants. No era possible concebre el món de la lactància sense la seva aportació.

Hi ha feines que passen de manera quasi anònima per la història i més si aquestes les han realitzades les dones. Una d'elles és el didatge, una feina imprescindible a un època d'elevada mortalitat infantil i on no hi havia cap substitut de la llet materna.

Les fonts documentals de les que es disposa per analitzar aquesta activitat són escasses, puntuals i succintes, com la majoria de tots els testimonis que fan referència al món laboral femení. El present article està basat en les dades extretes del *Llibre d'ingressos de personal, nins i malalts (1456-1499)*¹, el *Llibre d'ingressos i pagaments (1496-1497)*² de l'Hospital General i els contractes d'alletament trobats als protocols notariais, i pretén aportar una mica de llum a aquest camp laboral específic de les dones³.

2. Les aptituds de les dides

L'alletament era un exercici molt important i els autors medievals parlaren de quines eren les qualitats que havia d'arreplegar una nodrissa i quines eren les facultats apropiades per desenvolupar de forma adequada la seva tasca. Aquests dots cobrien diferents aspectes de la dona: estat físic, mentalitat, caràcter, imatge, costums, salut... Una bona dida no bastava amb que tingués llet. Les qualitats que també li exigien eren d'altres tipus: físiques i morals.

Entre aquestes condicions definitòries del perfil de dida, Ramon Llull destacava les relacionades amb l'estil de vida. Una alletadora havia de gaudir d'un bon estat de salut, dur un ritme de vida adequat i tenir una conducta honesta, evitant que fos *malsana i que estiga en pecat, o que haja en si mals vicis, i que sia de mala complexó, ni que tinga corrompuda la calitat ni l'alendre*⁴.

---

¹ ARM, H-416.

² ARM, AH-2.097.

³ Tots els exemples que apareixen a l'article sense cap nota a peu de pàgina i referència al seu lloc de procedència provenen del buidat d'ambdós llibres que pertanyen a la secció de l'Hospital General.

⁴ Ramon LLULL: *Llibre d'Evast e Blanquerna*, Edicions 62, Barcelona, 1982.

El cronista Ramon Muntaner feia èmfasi en l'experiència que arribaven a tenir aquestes dones després de varis alletaments i valorava més la coneixença que anaven adquirint amb aquesta pràctica. Això, unit a la reputació i el renom, incrementaven el potencial i vàlua de la dona. A la seva *Crònica* conta com l'infant Jaume, fill de l'infant Ferran i Isabel de Sabran, fou traslladat el 1314 des de Sicília a Perpinyà, sota la seva vigilància⁵. A la capital continental del Regne de Mallorca, li estava esperant la seva àvia, l'anciana reina esclarmonda. Només havien passat 42 dies després del seu naixement i Muntaner va cercar una dida perquè se'n cuidàs durant el trajecte, que va durar uns dos mesos. La nodrissa triada fou la senyora Agnès d'Adri i Muntaner va comentar que *jo comanè-li lo dit senyor infant, que em paria que ella devia saber molt d'infants, pus tants n'havia haüts, e per la sua bonea e com era de bon paratge e d'honrat*. Emperò, la senyora Agnès d'Adri no fou l'única dida que acompanyà l'infant ja que el cronista va reunir altres dones. Així, *e puis haguí altres dones. E l'infant havia bona dida e ben complexionada, qui era de Catània, qui el nodria molt graciosament; e menys de la sua dida, jo n'haguí d'altres dues, qui ab llurs infants mis en la nau, per ço que si la una fallia, que les altres fossen aparellades; e per ço les hi mis ab llurs infants, estrò ops les haguéssem*⁶.

Damià Carbó⁷ es fixava més en les qualitats físiques i la pulcritud dels seus hàbits higiènics. Valorant la seva edat, considerava que no havia de ser molt vella ni molt jove, ja que a l'edat mitjana es trobava *la bondad de su leche*. A més, la dida devia ser contractada 40 dies després del seu part a fi d'aconseguir un alletament correcte.

La seva silueta també era un tret important. La composició i formació física eren fonamentals: una dida no devia ser massa prima ni massa grassa, sinó proporcionada i el seu aspecte havia de ser saludable, amb un rostre *blanco y colorado, lúcido y claro*. Les proporcions dels pits devien ser les adequades per facilitar l'alletament de l'infant. A més, la llet devia reunir el nivell de qualitat ideal: no molt aquosa ni massa espessa, de bon color, olor i sabor.

Respecte als seus hàbits, devien ser netes, benignes, cauteloses, diligents i gens tímides o tristes.

Aquesta insistència en els trets definitoris del perfil de les nodrisses reposava sobre la creença que hi havia en aquesta època que la llet era transmissora de gran part de tots els valors. Si una dida no els arplegava, existia la possibilitat de que la criatura es contaminàs de les males aptituds de la persona que l'alimentava. Per això, Damià Carbó insistia en què *trae las costumbres el niño del ama que del padre ni de la madre*⁸.

En aquest sentit, la condició d'esclavitud o estrangeria no afectava a l'hora de signar els contractes. La necessitat feia que no hi hagués prejudicis a l'hora d'elegir una nodrissa esclava. A les fonts documentals abunden dones privades de llibertat aptes per fer de nodrisses que eren cedides pels seus amos o mestresses per alletar els infants d'altres persones. Generalment eren de nacionalitat russa, tàrtara o xarquesa. La seva condició d'esclavitud no era cap impediment per gaudir de quasi les mateixes clàusules laborals que les dones lliures.

⁵ Gabriel ALOMAR I ESTEVE: *L'infant Ferrando de Mallorca*, Biografies de Mallorquins, 16, Ajuntament de Palma, 1990, 77-78.

⁶ Ferran SOLDEVILA (pròleg). *Les quatre grans cròniques*, Editorial Selecta, Barcelona, 1971, 907.

⁷ Damià CARBÓ: *Libro del arte de las comadres o madrinas y del regimiento de las preñadas y paridas y de los niños*, Palma, 1541.

⁸ Damià CARBÓ: *Libro del arte de las comadres o madrinas y del regimiento de las preñadas y paridas y de los niños*, Palma, 1541.

3. Motius de contractació d'una dida

Existiren diverses raons que explicaven la criança dels infants per dones diferents a les seves progenitores.

L'abandonament⁹: La procreació de la descendència era la primera obligació d'una dona casada. Aquesta capacitat d'engendrar s'havia de fer sempre des del marc institucionalitzat de la família. D'acord amb la doctrina eclesiàstica, el matrimoni era l'únic àmbit on es podia practicar la sexualitat d'una manera legítima. La finalitat de la vida conjugal era la concepció i criança dels hereus/ves legítims/es. Per aquest motiu, el cos femení havia de ser controlat, ser reservat per a la fecundació del marit. La lascivitat extramatrimonial condicionava que la dona estigués exposada al perill d'un embaràs fora del marc normatiu i, per tant, no desitjat. Les mares fadrines i les dones adúlteres que es quedaven embarassades, ocultaven el seu pecat i delictes amb l'abandonament. La por a les conseqüències obligava a realitzar un acte que podia ajudar a oblidar la vergonya de l'embaràs. A l'edat mitjana la condemna de l'adulteri pesava més sobre la dona que sobre l'home. No cal oblidar la permissivitat de la que gaudien els homes a l'hora de freqüentar el bordell. Les adúlteres eren castigades per la norma legal i la mentalitat, mentre que els homes quedaven exempts de qualsevol tipus de càstig.

Juntament amb la sexualitat desordenada, un altre factor majoritari que justificava aquest acte era la pobresa. Les famílies més humils amb escassos recursos no podien fer-se càrrec d'un/a fill/a si en el moment del seu naixement estaven passant alguna penúria econòmica, com podia ser la manca de feina remunerada.

No cal oblidar que la mort o abandonament d'un/a fill/a podia suposar beneficis indirectes: fer de dida. Criades, esclaves, serventes, dones que perdien els seus fills/es... podien subsanar la pèrdua amb el guany de la venda de la seva llet.

L'abandonament estava tan estès que l'Hospital General¹⁰ va concentrar els seus esforços amb l'obertura d'una petita secció dedicada a l'atenció d'aquestes criatures. Aquest centre institucionalitzà la cura als fills/es no desitjats/des, intentant treure'ls endavant de la mateixa manera que podia fer-ho una mare amb els seus propis fills/es. Amb el seu equip de personal especialitzat (mare dels infants, dida dels infants, mare de les orades...) i la contractació de dides externes cobria els aspectes de l'alimentació, atenció i criança dels nadons. Les fonts recullen com "*pobres e folls e contrets e infants petits són alimentats, los quals si no fos lo dit spital moririen*" i que "*en dit loch són tots nodrits e alimentats per causa de les indulgències*"¹².

La mort de la mare: Un dels perills més importants que concernien a les dones era l'embaràs i el part. En general, si la vida de les dones tenia poques expectatives de ser llarga, l'índex de supervivència que tenien durant el seu període de vida fèrtil era encara menys esperançador. Un part que s'allargava massa podia causar la mort; el perill d'hemorràgies, infeccions o deshidratacions feia que cada enlluernament es veiés amb un

⁹ Esther CRUZ PÉREZ: "Els infants abandonats de l'Hospital General (1456-1499)", *BSAL*, 57, Palma, 2001, 91-104.

¹⁰ Mª José BORDOY i Esther CRUZ: "Notes per a l'estudi de l'Hospital General (segles XIV-XVI)", *Gimbernat, Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència*, 37, XII Congrés d'Història de la Medicina Catalana, Pollença, 2002, 113-130.

¹¹ Francesc RIERA VAYREDA: "Les Ordinacions de l'Hospital General de 1514", *Mayurqa* 22, volum II, 1989, 495-503.

¹² ARM, AH 684, 54.

gran risc. Era molt freqüent trobar dones que estaven embarassades i, tenint por perquè li sobrevingués la mort, anticipaven els seus testaments¹³.

La necessitat de cobrir les carències maternes amb llet d'una altra dona, transferia al pare de la criatura la responsabilitat d'elegir i contractar una alletadora.

La condició social: L'edat mitjana enaltia la lactància materna. Ramon Llull¹⁴ considerava que la millor llet era la de la mare i que era preferible que l'infant fos alletat per aquesta i no per una dida. Però moltes dones d'estaments acomodats empraren a altres per alletar els/les seus/ves fills/es. Per a totes les tasques de netejar, banyar, vestir, alimentar i vigilar els nadons es comptava amb l'ajuda de criades i nodrisses. L'aportació d'aquestes fou més significativa entre nivells més destacats que entre classes socials més baixes on, per norma general, el treball es considerava més important que atendre els primogènits/es. El mateix Ramon Llull apuntava que els/les nins/es dels estaments més baixos eren més "*sans e bells*", ja que disposaven de llet materna. Tot el contrari dels fills/es de famílies més estables, que prenien llet de nodrisses.

4. Condicions laborals

Quan una dida entrava al servei d'una família, el primer de tot que s'havia de realitzar era un contracte que recollia totes les disposicions sobre la cria de la criatura i regulava diferents aspectes relacionats amb la nodrissa (condició: lliure o esclava; representant: marit, amo/mestressa; edat...), el/la contractant (estament, edat del fill/a...) i les condicions laborals (temporalització, domicili, salari i terminis...).

Aquests documents es donaven tant a l'àmbit privat, és a dir, quan a nivell particular un home cercava pel seu compte a una dida i arribava a una sèrie de clàusules amb el seu tutor que es validaven davant l'autoritat d'un notari, com al marc públic de l'Hospital General. En aquest sentit, eren els regents del centre els que recorrien a l'extens llistat de dones que tenien al seu abast quan volien sol·licitar el servei d'alguna d'elles. Aquesta àmplia xarxa incloïa un total de 270 dides, procedents tant de Ciutat com de la Part Forana.

Les parts contractants

Durant l'elaboració del contracte, la dida actuava com un simple subjecte pacient: era lliurada pel seu representant, el seu home o amo a una nova família per iniciar temporalment la seva tasca nodridora.

Les alletadores sempre eren dones de, filles de, germanes de o parentes de i en la majoria dels casos estaven casades o maridades. Molt poques vegades sortien sense fer cap referència masculina i si ho feien eren sobretot, vídues. Per exemple, Antònia era alletada per Caterina Riera, una vídua que vivia prop del Bany d'en Granada; i Joana Magdalena, per Eulàlia Verí, vídua i habitant de Montuïri.

La major part de les dides apareixien sota la nominació de l'home, fins a l'extrem que s'ha trobat amb certa freqüència l'omissió del nom de la dida i la seva directa substitució per l'apel·latiu masculí. Així, "*Joan Jaume fou lliurat a Gabriel Promès de Felanitx*".

¹³ Treball en vies d'investigació.

¹⁴ Ramon LLULL: *Llibre d'Evast e Blanquerna*, Edicions 62, Barcelona, 1982.

En altres casos era la pròpia lactant qui es llogava, sense intercessió de cap altra persona. Així, el 1454 l'esclava tàrtara Llúcia, setmanera del ciutadà Gabriel Genovard, es llogà al mateix amo per alletar el seu fill a canvi de 20 lliures anuals¹⁵. Les esclaves passaven a servir com a dides als seus propis propietaris i aquest canvi en l'activitat laboral de l'esclava havia de reflectir-se en el contracte. El 1466 fou la mateixa Maria, esclava grega i antiga serva del difunt Antoni Bramona d'Alaró, qui es col·locà amb el tintorer Bartomeu Gil durant un any i mig per alletar el seu fill¹⁶. Després de la mort del seu propietari, l'alletament era una sortida a la seva situació de desemparada. A vegades, eren altres persones properes als pares dels infants els qui assumien la representació d'aquests en els contractes. El 1470, Elisabet, dona d'Antoni Pelegrí, saboner, fou contractada per Gabriel Muntaner, mercader i procurador de Guillem Busquets, mercader i absent del Regne, per alletar a Joaneta, filla del dit Busquets, durant un any a canvi de 24 lliures anuals i una túnica¹⁷.

L'altra part contractant era l'amo, el pare de la criatura. Mai apareixien dones sol·licitant els serveis de les dides. Es comprometien a complir amb les condicions signades als contractes.

Respecte a les dides, la mitjana d'edat estava entre 19 i 30 anys. De totes maneres és una dada imprecisa i aproximativa, ja que són molts pocs els contractes que recullen l'edat de les dones. Antònia tenia 19 anys quan entrà a casa de Ferrer de Galiana, donzell¹⁸. Maria tenia 25 anys quan fou contractada per Gabriel Muntaner el 1450¹⁹.

Els compromisos de les dides

Lloc: La dida havia de realitzar l'alletament a casa de l'amo o mestressa. En el cas de les alletadores de l'Hospital, aquesta tasca la feia la dona a la seva pròpia casa.

Temps: La duració del contracte era molt variable. Als casos particulars oscil·laven entre un i tres anys. Caterina, esclava xarquesa de Simó Grasset, alletà el fill de Francesc Aixaló, secretari reial, durant dos anys²⁰. El mateix temps va estar Maria, esclava d'Anneta, dona de Pere Brulio, mercader²¹. En canvi, Maria alletà el fill de Bartomeu Gil durant un any i mig²².

En el cas de l'Hospital, la situació era diferent. Al llarg del seu alletament, un infant no tenia sempre la mateixa dida, sinó que, el més normal, era que en tingués successivament més d'una. Els registres apunten com els nadons *eren mudats* després d'un cert temps, és a dir, eren tornats i lliurats a una altra nodrissa. Sovint, aquest fet es tornava a repetir. Així, Nicolau Nadal va tenir 4 dides: amb Joaneta, muller de Damià Bestard de Binissalem estigué uns tres mesos; després passà a Joaneta, dona de Gaspar Adrover amb la que va estar un mes i mig; en tercer lloc, amb Francina, dona del boter Traquo estigué 10 dies, fins que darrerament, Francina, la dona de Bernardí Font de Felanitx, es va quedar amb ell.

¹⁵ ARM, Prot. M-178, 38.

¹⁶ ARM, Prot. P-2.511, 90.

¹⁷ ARM, Prot. P-2.507, 96v.

¹⁸ ARM, Prot. P-2.528, 55v.

¹⁹ ARM, Prot. P-2.507, 60v-61.

²⁰ ARM, Prot. P-4.770, 49.

²¹ ARM, Prot. P-2.507, 60v-61.

²² ARM, Prot. P-2.511, 90.

La freqüència temporal entre dida i dida era oscil·lant i l'interval podia variar molt, anant des de dies fins a mesos. Aquests canvis es feien tal vegada perquè el període de la dona que alletava finalitzava i no es renovava el contracte, per la manca de llet, per embaràs, per malaltia o mort del marit o per la falta de cura per part de la dida.

Els infants eren retornats a l'hospital no només per ser mudats, sinó també perquè estaven malalts, no eren ben atesos, morien o perquè ja estaven desmamats. Així, la filla de mossèn Gaspar Comas fou tornada morta l'11 d'agost de 1493, mentre que Joana Polònia fou tornada deslletada el 18 de juliol de 1493.

Entre els pocs casos de nins/es desmamats/des amb dates es troba Joana Apol·lònia, que fou donada l'11 de novembre de 1492 i tornada el 18 de desembre de 1493. Per tant, estigué amb una dida de l'Hospital més o menys un any. En segon lloc, Cília fou alletada durant dos anys, des del 2 d'abril de 1492 fins al 8 de gener de 1494.

La lactància devia perllongar-se fins al voltant dels tres anys, però això podia dependre de diferents factors com la classe social i el sexe. Potser, el deslletament de les nines era més primerenc. A més, aquest podia donar-se abans del moment indicat. Així, entre les famílies menys acomodades, el nou fill suposava l'ocupació del lloc del germà, de l'anterior.

Hi havia fortes penes que condemnaven a aquelles persones que volien desmamar l'infant abans del temps establert. El 1484²³, els procuradors reals varen publicar uns privilegis que deien "*Que tota dida quis afectuara ab aquell preu que en l'any predit ha apres e qui contrafara, perdrà la soldada e pagará de ban seixanta sous*".

Tipus de criança: No hi havia cap substitutiu de la llet materna, i els infants podien mamar durant molt de temps. Sant Vicent Ferrer recomanava a les mares que alletessin els nens i nines per elles mateixes fins els tres anys. Si bé això no sempre es complia, altres investigacions han trobat infants que eren alletats durant més de dos anys, i continuaven prenent el pit, encara que no com únic aliment, durant més temps²⁴. D'aquesta manera, el deslletament es produïa en dues etapes: fins als dos anys, el nadó era alimentat amb llet i, després, aquesta es combinava amb altres aliments. Ramon Llull apuntava al *Llibre d'Evast e Blanquerna*²⁵ com el matrimoni va alimentar a Blaquerna durant el primer any de vida només amb llet materna, ja que creia que a aquesta edat el nin no podia menjar altre tipus d'aliments com eren les sopes de pa amb llet i oli. Més endavant assenyalava com als 8 anys, Blaquerna prenia per esmorzar carn rostida i flaons per berenar, fet que provocà l'enuig d'Evast ja que creia que *els infants no deu hom donar a almorzar dematí, sinó pa tan solament, perquè no s'avesen a ésser golós ni llèpols, e perquè no perden la sabor de menjar en taula quan és hora de dinar*.

Per altra banda, a *Doctrina Pueril*²⁶ deia que quan l'infant era més gran, quan ja sabia córrer i jugar, era convenient donar-li pel matí i per berenar pa si en demanava. La carn i la fruita només la podia prendre a l'hora de dinar. Recomanava menjar segons la condició i "*la riquesa de lur pare*" i evitar els vins massa forts o dolços o salses pesades, ja que eren danyosos per als infants.

²³ ARM, RP-50, 37.

²⁴ Teresa-Maria VINYOLÉS I VIDAL: *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*, Barcelona, 1985, 216.

²⁵ Ramon LLULL: *Llibre d'Evast e Blanquerna*, Edicions 62, Barcelona, 1982.

²⁶ Miquel FONT (editor): *Obres de Ramon Llull*, I, Mallorca, 1986.

Al seu llibre, Damià Carbó²⁷ suggeria donar llet a l'infant tres vegades al dia i tres vegades a la nit, sempre respectant els espais entre presa i presa per evitar indigestions o altres malalties i no forçar al nin/a en cas de no tenir gana. Igualment, escrivia que era convenient canviar l'alimentació del nin/a en creixement i donar-li pa, vermell d'ou, brou de pollastre, fruita i vi aiguat. A més, era menester que mengés de 3 a 4 vegades al dia: al dematí (pa, saïm, fruita), per dinar (carn, peix, ous), per berenar (pa) i per sopar (igual que per dinar)²⁸.

La dida estava normalment ben pagada, però tenia unes obligacions. No només s'encarregava de l'alimentació, sinó també de netejar l'infant i de mudar-lo, així com de iniciar la primera fase de la seva educació. Durant el temps que romania el nadó a casa seva, aquest/a depenia totalment de les dites dones. Elles eren les encarregades de ensenyar-los a parlar, a caminar i a comprar-los tot el necessari per al seu manteniment. A Barcelona, l'Hospital era l'encarregat d'assumir aquestes despeses i s'ocupava de donar a les dides els vestits i els medicaments que els infants necessitaven²⁹. És lògica la relació d'afectivitat que es podia establir entre la dida i el nin. De vegades, la vinculació entre el nin i la nodrissa debilitava l'amor dirigit cap a la mare.

La prioritat del nadó alletat sobre el propi fill/a o sobre qualsevol altra: Encara que era un ofici ben remunerat, suposava per a la dida arriscar la salut dels seus descendents ja que la seva feina posava en perill la vida d'aquests/tes pel fet d'haver de compartir el seu aliment amb el nin/a a la qual la dona estava llogada o haver de ser desmammat abans.

Abstenció sexual: La dona havia d'abstenir-se de tenir relacions sexuals per la possibilitat que quedés embarassada, donat que en aquest casos la llet arribava a deteriorar-se o disminuir. Com es pensava que a través de la llet es transmetien característiques de la personalitat a la criatura, també es creia que si la dona mantenia relacions sexuals durant el període d'alletament, podia alterar-se la llet i, en conseqüència, provocar malalties o la mort de l'infant. Les dides també eren responsables dels accidents o ferides de les criatures i els seus pares podien dur-les a judici per això.

Consentiment del marit: Les dides acomplien la seva feina amb l'aprovació del marit per evitar certs problemes. El principal d'ells és que les dides no podien mantenir relacions sexuals amb els seus marits, ja que tenien la possibilitat de quedar embarassades i això podia repercutir negativament en la qualitat i en la quantitat de la llet. Quan la dida no acomplia aquesta condició era castigada amb una multa econòmica i, per això, s'explicaria també perquè són els marits i no sempre les dones els que apareixen a la documentació. Els privilegis de 1484³⁰ abans esmentats acordaven que tota dida que fes la seva feina sense que el seu marit ho sabés perdria el seu salari i pagaria una multa de 60 sous (*Que tota dida qui nodrirà infant d'altri e fa affermando un any o annes o a setmanes ab voluntat de son marit que no farà part d'ell ne d'altri e qui voldrà, perdrà la soldada e pagarà de bon seixanta sous*).

²⁷ Damià CARBÓ: *Libro del arte de las comadres o madrinas y del regimiento de las preñadas y paridas y de los niños*, Palma, 1541.

²⁸ Antoni CONTRERAS MAS: "La atención médica en la crianza de los niños: alimentación y cuidados del recién nacido en la obra de Damián Carbón (Palma, 1541)", *Medicina Balear*, 9, Palma, 1994, 40-48.

²⁹ Maria-Teresa VINYOLÉS I VIDAL, Margalida GONZÁLEZ BETLINSKI: "Els infants abandonats a les portes de l'Hospital de Barcelona (anys 1426-1439)", *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, 2, Barcelona, 1981-1982, 211.

³⁰ ARM, RP-50, 37.

Període de prova: Si el contractant no estava satisfet amb els serveis prestats, podia incomplir el període de contracte i substituir la dida. El 1454 es redactà el contracte pel qual Jaume Mesquida de Porreres, antic esclau de Gabriel Mesquida i aleshores en condició de franc i alforre, col·locava a la seva dona Margalida a casa de Perot Pardo a Ciutat, membre d'una coneguda nissaga de jueus conversos. El document el van subscriure el dit Jaume i Violant, dona de Gabriel Pardo i mare de Perot. El contracte es signà per una any per alletar el fill de Perot, arran la mort de part de la seva muller. Entre les condicions consta que si dins un mes la dona Margalida no li plaïa al referit Perot, aquest la podria cessar en el seu quefer pagant només el salari corresponent a la mesada. En canvi, si li anava bé li pagaria la quantitat de 30 sous mensuals, equivalent a 18 lliures a l'any. A més, la família Pardo es comprometia a alimentar la dida³¹.

Caterina, vídua del mariner Miquel Lladó va llogar a Ferrer de Galiana, una esclava lactant el 20 de juny de 1453³². Sembla que no va estar contenta amb les habilitats de la dida i la va reemplaçar per una altra. Així, el 20 de novembre del mateix any, apareix fent un contracte amb Miquel Maixella demanant-li una nova nodrissa³³. Les dues esclaves varen ser contractades per un any, però mentre la primera havia de rebre 22 lliures, el salari de la segona s'estipulà en 24 lliures.

5. Remuneracions

Els contractes podien cobrir diversos tipus de retribucions: les econòmiques, les assistencials o el lliurament d'objectes d'ús personal.

A tots els acords signats davant notari s'obligava al contractant a proporcionar aliment i beguda a la dona, però també vestit i calçat. Margalida, esclava tàrtara lactant, rebé dues camises i dos vels cada any³⁴, mentre que Caterina, alforra xarquesa de Nicolaua, dona d'Arnau Mestre, ciutadà, guanyà una túnica, dues camises, dos vels i dues flassades³⁵. A diferència de les alletadores que firmaven contractes de didatge particulars, les dides de l'Hospital només rebien un salari en metàl·lic, sense cap tipus de compensació en peces de roba.

Entre les clàusules també s'especificava que la dida devia ser atesa fins i tot quan estava malalta.

Els salaris

La base de l'economia familiar la constituïa la maximització dels ingressos familiars, és a dir, les aportacions de tots els seus membres. Les xifres guanyades per les dides no havien de ser menyspreades per les famílies amb mancances econòmiques. La pobresa era una bona raó per dedicar-se a la cria dels infants d'altres.

Si es realitzava la tasca d'alletament de la manera acordada, la dida rebia una paga com qualsevol altre treballador/a.

Els preus s'estipulaven a l'hora del contracte i no es podien veure's sotmesos a augmentos o reduccions durant el transcurs de l'alletament. El 1481, un real privilegi

³¹ Maria BARCELÓ CRESPI: ...*Sobre Porreres*, Porreres, 2001, 204.

³² ARM, Prot. P-2528, 55v.

³³ ARM, Prot. P-2528, 105v.

³⁴ ARM, Prot. P-2526, 75.

³⁵ ARM, Prot. M-174, 72v.

Període de prova: Si el contractant no estava satisfet amb els serveis prestats, podia incomplir el període de contracte i substituir la dida. El 1454 es redactà el contracte pel qual Jaume Mesquida de Porreres, antic esclau de Gabriel Mesquida i aleshores en condició de franc i alforre, col·locava a la seva dona Margalida a casa de Perot Pardo a Ciutat, membre d'una coneguda nissaga de jueus conversos. El document el van subscriure el dit Jaume i Violant, dona de Gabriel Pardo i mare de Perot. El contracte es signà per una any per alletar el fill de Perot, arran la mort de part de la seva muller. Entre les condicions consta que si dins un mes la dona Margalida no li plaïa al referit Perot, aquest la podria cessar en el seu quefer pagant només el salari corresponent a la mesada. En canvi, si li anava bé li pagaria la quantitat de 30 sous mensuals, equivalent a 18 lliures a l'any. A més, la família Pardo es comprometia a alimentar la dida³¹.

Caterina, vídua del mariner Miquel Lladó va llogar a Ferrer de Galiana, una esclava lactant el 20 de juny de 1453³². Sembla que no va estar contenta amb les habilitats de la dida i la va reemplaçar per una altra. Així, el 20 de novembre del mateix any, apareix fent un contracte amb Miquel Maixella demanant-li una nova nodrissa³³. Les dues esclaves varen ser contractades per un any, però mentre la primera havia de rebre 22 lliures, el salari de la segona s'estipulà en 24 lliures.

5. Remuneracions

Els contractes podien cobrir diversos tipus de retribucions: les econòmiques, les assistencials o el lliurament d'objectes d'ús personal.

A tots els acords signats davant notari s'obligava al contractant a proporcionar aliment i beguda a la dona, però també vestit i calçat. Margalida, esclava tàrtara lactant, rebé dues camises i dos vels cada any³⁴, mentre que Caterina, alforra xarquesa de Nicolaua, dona d'Arnau Mestre, ciutadà, guanyà una túnica, dues camises, dos vels i dues flassades³⁵. A diferència de les alletadores que firmaven contractes de didatge particulars, les dides de l'Hospital només rebien un salari en metàl·lic, sense cap tipus de compensació en peces de roba.

Entre les clàusules també s'especificava que la dida devia ser atesa fins i tot quan estava malalta.

Els salaris

La base de l'economia familiar la constituïa la maximització dels ingressos familiars, és a dir, les aportacions de tots els seus membres. Les xifres guanyades per les dides no havien de ser menyspreades per les famílies amb mancances econòmiques. La pobresa era una bona raó per dedicar-se a la cria dels infants d'altres.

Si es realitzava la tasca d'alletament de la manera acordada, la dida rebia una paga com qualsevol altre treballador/a.

Els preus s'estipulaven a l'hora del contracte i no es podien veure's sotmesos a augmentos o reduccions durant el transcurs de l'alletament. El 1481, un real privilegi

³¹ Maria BARCELÓ CRESPI: ...*Sobre Porreres*, Porreres, 2001, 204.

³² ARM, Prot. P-2528, 55v.

³³ ARM, Prot. P-2528, 105v.

³⁴ ARM, Prot. P-2526, 75.

³⁵ ARM, Prot. M-174, 72v.

apuntava “*que tota dida que se pusiere para criar algun infante hasta que se le haya quitado la leche, no pueda tomar mas precio que el que hubiere ajustado en el primer año, y si contrahiciere pierda la soldada*”³⁶.

Respecte als diners guanyats, no hi ha un criteri establert, segurament perquè el salari depenia de múltiples factors: duració contracte, tipus d'alletament, qualitat dels serveis prestats, edat de la criatura... Generalment es cobrava cada mes, emperò hi havia vegades que els salaris eren rebuts després d'haver realitzat la feina durant un parell de vegades. A més, no sempre aquesta temporalització es respectava. Això es dedueix perquè les dides de l'Hospital no rebien sempre la mateixa quantitat ni cobraven cada mes, sinó que les xifres variaven molt i els mesos s'anaven alternant. No s'ha pogut establir, per tant, cap període cronològic que arreglari les variacions en la paga de les dides públiques, donat que també només es disposa de la documentació de dos anys (1496 i 1497).

També influïa en la quantitat el fet de que la dida se'n portés l'infant a casa seva, circumstància que la feia incrementar. Un altre factor a tenir en compte era l'edat de la criatura. El salari canviava entre els primers mesos de vida del nen/a i a partir de l'any i mig o els dos anys³⁷. Durant el primer període, el nen/a rebia només com aliment la llet materna i, per això, la dida cobrava més diners, al voltant dels 16'5 sous al mes. En una segona fase, la llet es combinava amb altres aliments i el salari podia disminuir fins a la meitat. A més, també hi havia els casos del nins/es més grandets/tes que no eren alletats/des per la dida, sinó que es posaven a fer feina a les seves cases a canvi de les seves atencions.

A les fonts de l'Hospital, s'han documentat tres casos a partir dels quals sí ha estat possible esbrinar el salari base. Així, Caterina Nigrà va rebre el seu salari en “*dues mesades*” d'1 lliura i 10 sous cada una; Madò Francina cobrà 28 sous per “*la mesada de juliol qui fina a finch agost*”, és a dir, 14 sous per mes; i la dona de Gabriel Rosselló guanyà 1 lliura i 10 sous per un mes de feina. Per la mateixa tasca, la dona Galmés va obtenir 7 sous. Per tant, la mitjana estava entre 20-25 sous al mes.

Es pot establir la mateixa mitjana de 20-25 lliures anuals o 20-30 sous mensuals en els casos de nodrisses particulars. Caterina, dona de Felip Casselles, va alletar a Pràxedis, filla del metge Guillem Caldentey per 28 sous al mes³⁸. Respecte a les esclaves, sembla que el fet de ser una dida mancada de llibertat no suposava patir una disminució salarial en les mensualitats: el salari que rebien estava perfectament equiparat al de la resta de les dides lliures, emperò alguns contractes especifiquen que els diners no passaven a la nodrissa, sinó a la seva mestressa. Juliana, esclava setmanera de Clara, dona de Joan Bragossa, sabater, es llogà amb Joan Amades, gerrer per alletar el seu fill. Aquest devia mantenir-la tant sana com malalta i lliurar a la dona Clara 30 sous a la setmana³⁹.

En els casos de varis alletaments cada dona de llet de l'Hospital cobrava el seu corresponent salari però s'ha observat que hi havia dides que pel mateix temps de lactància rebien xifres diferents. Així, Anna tenia dues dides, la dona de Joan Rafel i la de Jaume Abrines. Mentre la primera va cobrar 1 ducat d'or, la segona va rebre 15 sous. Igualment, l'infant Llorenç tenia també dues dides a la seva disposició: la dona del senyor Pau

³⁶ Álvaro CAMPANER Y FUERTES: *Cronicón Maioricense*, Palma de Mallorca, 1967.

³⁷ Maria-Teresa VINYOLÉS I VIDAL, Margalida GONZÁLEZ BETLINSKI: “Els infants abandonats a les portes de l'Hospital de Barcelona (anys 1426-1439)”, *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, 2, Barcelona, 1981-1982, 224.

³⁸ Onofre VAQUER. *L'esclavitud a Mallorca (1448-1558)*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1997.

³⁹ ARM, Prot. M-235, 63.

Ballester va rebre 8 sous el 16 d'agost de 1496 i la dona del senyor Joan Roig, 2 lliures al dia següent.

A la majoria dels casos, qui cobrava era el marit. Així, a quasi tots els registres de l'Hospital apareixen rebent el salari de les seves respectives esposes, fet que indica el control que exercia el mascle damunt els guanyats obtinguts per la dona. Sembla com si aquesta no tingués la possibilitat d'administrar el seu salari, ja que el seu espòs estava per això. Emperò la presència del marit a l'hora de rebre el salari també s'explicaria pel fet de què, en el cas dels matrimonis de la Part Forana, l'home era el qui es desplaçava amb més facilitat a la ciutat, donat que la dona havia de quedar a casa alletant l'al·lot/a. Les *Ordinacions de l'Hospital General*, ja esmentades, recullen com totes les dones de llet que volien cobrar el seu salari havien d'acudir-hi personalment. Aquelles que vivien a Ciutat venien amb l'infant per demostrar la correcta realització de la feina. En canvi, les que vivien a la Part Forana havien de portar un document firmat pel vicari o el batlle, els quals donaven testimoni que la dida acomplia la seva tasca d'alletadora.

6. Reflexions finals

L'anàlisi del món de la lactància s'ha desglossat entre l'àmbit privat i públic. No obstant, les reflexions duen a afirmar que no hi havia moltes diferències entre ambdós nivells. Sembla que era un ofici de fàcil accés, sempre i quan es respectaven les clàusules de les normatives. Només les esclaves tenien un ingrés limitat entre les orades de l'Hospital, fet que resulta curiós ja que entre els contractes de didatge particular, les esclaves eren les que més abundaven. Una altra diferència era el lloc del nodriment. Les públiques ho feien als seus domicilis, mentre que entre les privades era més freqüent realitzar-lo a la casa de l'infant, encara que no sempre. Respecte al salari, pràcticament no hi ha diferències (20-30 sous mensuals), llevat que les dides públiques no rebien cap tipus de vestimenta com a compensatòria. Tenien les mateixes responsabilitats i patien les mateixes penes en cas d'incomplir amb els compromisos signats.

No es pot establir un criteri uniforme sobre el salari guanyat, ja que sobre ell influeix tota una sèrie de factors: duració, tipus de servei... Però si les mitjanes abans realitzades poden servir com a referents, es pot establir certa comparació entre el treball de les dides i altres sectors laborals, com pot ser el cas de les dones dedicades al servei domèstic. Hi ha clares diferències entre ambdós àmbits laborals (edat de les contractants, duració del contracte, tipus de servei...), però si ens atenem a les condicions econòmiques, es poden observar les òptimes condicions salarials de les que gaudien les dides. Els estudis realitzats a l'àrea mallorquina⁴⁰ demostren que en la majoria dels casos les serventes cobraven un salari que girava al voltant d'una lliura per any treballat. Basta comparar aquesta quantitat amb el salari mensual de la dida, que oscil·lava, com ja s'ha esmentat, al voltant de 20-30 sous al mes.

El paper de la dida fou molt important en aquells temps, ja que era l'única manera d'alimentar els nadons petits si la mare no podia o no volia criar-los. No havia cap substitut de la llet materna i les dides ocupaven el lloc deixat per les mares. Algunes persones foren conscients del valor de la seva figura i no s'oblidaren d'elles a l'hora de fer els seus testaments. Aquestes dones s'encarregaven d'alletar a les criatures durant un període que es podia estendre fins els tres anys, creant-se un vincle entre ella i l'infant molt més fort que amb la pròpia mare. Tan proper era aquest lligam que, ja d'adults/tes, les recordaven amb

⁴⁰ Maria BARCELÓ CRESPI; Mª Antònia FERRER: "El servicio doméstico femenino en la Mallorca bajomedieval", *El trabajo de las mujeres. Pasado y presente*, Málaga, 1996, 218-232.

agraïment i les donaven diners i béns en recompensa a la seva dedicació. És el cas d'Agnès de Pacs que el 1483 va deixar 20 sous a la dida Magdalena que es va encarregar d'alletar el seu nét, Nicolau Joan de Quint i 40 sous a la dona Joana que va fer el mateix però amb el seu besnét Antoni de Quint⁴¹. És una mostra de l'estimació i apreciació devers la feina insubstituïble d'aquestes dones, dels llaços sentimentals que es poden establir a partir de la seva tasca, així com del seu reconeixent dins la societat en general. Algunes dides tingueren problemes a l'hora de rebre aquestes deïxes. Així el 1426 a instància de Nicolaua, dida del ciutadà Macià Dolcet, es demanà al fill hereu d'aquest, Bernat Dolcet, que li lliuràs les 5 lliures que va fer el seu pare al seu favor⁴².

La feina de nodrissa no es limitava tant sols a l'alletament. La dona arribava a establir altres tipus de llaços amb els infant. És el cas de Jaumeta, que passà a la casa de la muller d'en Mateu Vallfogó de Sineu, que es va comprometre a tenir-la fins als 18 anys, donar-li marit i una ajuda econòmica de 40 lliures⁴³.

Respecte a les dides públiques, no se sap com funcionava el sistema de la seva contractació, emperò sembla que l'hospital mai tingué problemes a l'hora de trobar una dona disposada a alletar un nin abandonat a canvi d'un salari, tant de la Ciutat com de la Part Forana.

Cal apuntar la bona articulació i el bon funcionament de l'Hospital en la tasca de l'alletament. En tot moment, el centre disposava de personal per controlar tots els aspectes relacionats amb aquesta feina. Des del notari racional, que s'encarregava d'arreglar tota la informació referent als infants i apuntar-la als seus corresponents registres, passant per la *mare dels infants*, que assumia la responsabilitat de dur endavant tot el relacionat amb la vigilància, el vestit i l'aliment dels nins, així com de mantenir el contacte amb les respectives dides, i finalitzant pels *regents* de l'Hospital, presents sempre a l'hora del pagament dels salaris. Tot es feia amb la presència i intervenció d'uns responsables molt competents i coneixedors de la tasca que havien de dur a terme. Per això, devien estar assabentats de qualsevol circumstància que afectàs als infants.

Respecte si era valorada la infància, tenir descendència era important, però això no implicava sempre que s'apreciàs als fills. Tenir un fill suposava continuar l'espècie, assegurar el patrimoni o un segur de vellesa. Sembla que pesava la idea que els nins eren valorats per allò que arribarien a ser, a fer o proporcionar. No obstant, tampoc es pot negar que els pares no estimaven els seus fills.

Finalment els documents analitzats també permeten esbrinar si hi ha qualche indici que mostrí que les nines estigueren més afectades que els nins a l'hora dels abandonaments. És probable que a l'hora del nèixer, una dona fos pitjor rebuda que un mascle. Aquesta diferència explicaria, en part, la distinta acollida dels nou nats per la família: els nins eren desitjats, donat que perpetuaven el llinatge i el nom patern. Amb tota probabilitat, moltes nines foren, més o menys conscientment, rebutjades.

⁴¹ Maria BARCELÓ CRESPI: "Agnès de Pacs i l'entorn humanista", *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, Palma, 10, 2000, 35.

⁴² Joan ROSSELLÓ LLITERAS: "Recurs dels menestrals a la justícia eclesiàstica durant l'època medieval (1356-1429)", *La manufactura urbana i els menestrals (segles XIII-XVI)*, IX Jornades d'Estudis Històrics Locals, Palma, 1990, 329-355.

⁴³ ARM, H-416.

Resum

De l'estudi de la documentació antiga de l'Hospital General, fundat el segle XV, conservada a l'Arxiu del Consell de Mallorca (ACM) ha estat possible enllestir el present treball entorn a les alletadores medievals mallorquines. Els textos mèdics de l'època, en especial el tractat de Damià Carbó, complementa la informació de tal manera que permet establir un complet panorama de la funció social desenrotllada per les dones que es dedicaren a tal funció, de veres fonamental dins la societat de l'època.

Abstract

Gracias al estudio de la antigua documentación del Hospital General, fundado en el siglo XV, y que se conserva en el *Arxiu del Consell de Mallorca* (ACM) ha sido posible redactar el presente estudio acerca de las nodrizas medievales en Mallorca. Los textos médicos de la época, en especial el tratado de Damià Carbó, complementa la información de tal manera que permite establecer un completo panorama de la función social desempeñada por las mujeres que se dedicaron a tal función, de veras fundamental en el seno de la sociedad de la época.

L'obra pictòrica com element decoratiu, sumptuari i devocionari a les llars medievals mallorquines, en el transit a la Modernitat.

JAUME SASTRE MOLL¹

La majoria dels objectes artístics medievals estudiats pels investigadors solen procedir de les sagristies de les esglésies i dels claustres dels convents religiosos, centres que han guardat, per la seva pròpia idiosincràcia, nombrosos estris de culte i d'aixovar domèstics que, per haver sofert pocs canvis, han persistit, generació rera generació, com un llegat patrimonial únic i testimonial.

Però no succeeix el mateix amb els objectes que decoraven les llars familiars baix medievals. L'inevitable deterior del seu contingut moble per l'ús i els continuats canvis en la decoració interna de la casa, feien desaparèixer la majoria dels objectes més antics i vells, que eren substituïts per altres més nous i d'acord amb el gust decoratiu i sumptuari del moment. Aquest lògic procés evolutiu ha malmés gran quantitat d'obres d'art, aleshores irrecuperables, que tans sols podem imaginar-les pels pocs exemples que avui resten exposats a les sales dels museus.

Així doncs, les peces artístiques que avui es guarden i que són subceptibles d'un estudi directe, són aquelles que en el seu moment ja gaudien d'una estima, ja fos pel seu alt valor material o per la seva acurada factura; les demés, les més austeres i senzilles, no han resistit el pas del temps i s'han perdut.

Aleshores, l'únic rastre que queda de la decoració mobiliar i sumptuària existent a les cases medievals són els pocs milers d'inventaris, inserits en els protocols notariais, els quals, malgrat la simpleza en la redacció i la parquetat contextual que els caracteritza, permeten recompondre la disposició espacial del seu mobiliari, conèixer la riquesa material existent en les estances i les peces sumptuàries més rellevants de l'immoble.

Però s'ha de partir d'un principi bàsic: el contingut material de la majoria de les cases medievals no era isocrònic. El primogènit, a la mort del pare, solia heretar el nucli material de la casa, però poc després de l'òbit, el nou amo feia subhastar una part dels objectes existents per pagar als creditors, per retornar en diners el dot i l'escreix a la viuda que insistentment el reclamava i poder complir les darreres voluntats i mandes pies del finat. Després, anava adquirint aquells mobles i elements decoratius que palién la seva categoria social, així com la seva posició econòmica dintre la societat on es desenvolupava.

Els habitants de la Ciutat de Mallorca, a les acaballes del segle XV, eren donats a comprar objectes dels encants, sobretot llibres, robes de vestir, mobles, pintures, aixovar de cuina ... procedents de la renovació d'altres cases, de manera que, la barreja decorativa en la majoria dels albergs baixmedievals és una constant que es reflecteix en els inventaris. A la mort de l'amo la situació es repetia, de manera que el contingut de la casa sofria una nova remodelació, segons les disponibilitats del següent propietari.

---

¹ Professor de la UIB.

Amb tot, els inventaris esdevenen com una narració abreujada, però fidel, de la distribució i contingut de la casa; i, aleshores, són indispensables per intuir l'ambient familiar i social de les persones que hi vivien, permeten descobrir el paper que jugaren cadascuna d'elles dintre d'aquell àmbit i el treball que desenvolupaven.

La mostra documental

D'acord amb aquestes pautes i conscients dels canvis que es podrien experimentar en un llarg període de temps, la nostra recerca s'ha centrat en l'anàlisi de 190 inventaris d'altres tantes cases ciutadanes, compresos dins un període de 70 anys (1450-1520), i localitzables en els protocols dels notaris Bernat Contestí (1449-1469), Jordi Ramon (1475-1526), Martí Terrers (1471-1509) i Joan Porquer (1470-1537).

Hem d'assenyalar que s'han inclòs tots els inventaris existents en els seus protocols, menys aquells manats per les viudes no propietàries dels immobles i que tan sols manifestaren els béns de la seva dot.

L'elecció d'aquest quatre notaris no és casual. Amb la seva elecció es pretén que els inventaris de les cases estudiades fossin compresos principalment entre 1450 i 1520, amb la finalitat de detectar els canvis temàtics i sumptuaris que es produïren a l'interior de les cases de Ciutat de Mallorca en el trànsit dels segle XV al segle XVI, fixant com a data de separació l'any 1500, i que a la mostra intervinguessin un percentatge significatiu de les persones que en aquell moment configuraven els diferents estaments socials ciutadans.

De fet, el contingut dels protocols de Bernat Contestí permet definir-lo com un notari plenament baix-medieval, ja que la seva actuació abarca un període de 20 anys, entre 1449 i 1469, en el decurs dels quals es totalitzen 42 inventaris.

Aquestes 42 persones eren: menestrals 21; ciutadans 7; mercaders 11; no apareix cap cavaller; i tan sols 1 era religiós; sense especificar el seu estatus social, n'hi ha dos.

De tots els, 8 no tenen cap tipus de pintura ni tela decorada.

Els inventaris extrets del notari Jordi Ramon abarquen uns cinquanta anys, de 1475 a 1526, amb un total de 58 inventaris, dels quals sols farem intervenir 51 d'ells en el present estudi.

1475-1499	35 inventaris
1500-1520	16 inventaris
1521-1526	7 inventaris

La professió desenvolupada pels 51 individus que configuren la mostra és semblant a l'anterior: 16 són menestrals, 8 ciutadans, 10 mercaders, 1 cavaller, 1 religiós, i dels altres 15 no coneixem la seva activitat. De tots ells, 6 no tenen cap pintura ni drap pintat.

Dels protocols del notari Martí Terrers hem extret 65 inventaris, compresos entre els anys 1471-1509, dels quals 39 corresponen al període 1471-1499, i els altres 26 entre 1500-1509.

L'estatus social de tots ells era aquest: 29 eren menestrals; 17 ciutadans; 4 eren mercaders; 9 cavallers i 2 religiosos. Dels altres 4 desconeixem la seva activitat socio-professional. De tots ells, 11 individus no tenien peces decorades amb pintures.

Del notari Joan Porquer (1470-1537) hem revisat 41 inventaris, que es distribueixen d'aquesta manera:

1464-1499	13 individus
1500-1520	19 individus

1521-1526

9 individus

De tots ells, hem escollit els 32 inventaris compresos entre 1464 i 1520, l'estatus social dels propietaris era: 5 menestrals, 11 ciutadans; 3 mercaders, 4 cavallers i 3 eclesiàstics. Dels altres 6 desconeixem la seva professió. Tan sols 2 no gaudien de peces decorades amb pintures.

Així doncs, la mostra totalitza 190 inventaris amb aquesta distribució social:

menestrals	71 individus
ciutadans	43 individus
mercaders	28 individus
cavallers, nobles	14 individus
eclesiàstics	7 individus
sense especificar	27 individus

Altres estudis posteriors han evidenciat que la professió desenvolupada pels propietaris dels albergs determinava les característiques estructurals de les cases. A Ciutat de Mallorca, els artesans disposaven de cases on la planta baixa s'havia convertit en taller; les cases dels mercaders gaudien de magatzems i botigues a la planta baixa i d'un estudi o escriptori a mitjan escala, que permetia separar els afers del negoci de la vida íntima familiar desenvolupada en les estances privades de l'alberg; els nobles també disposaven de magatzems al voltant d'un pati, en el qual treien porta el celler, una habitació pels escuders, l'estable per les cavalcadures i l'estança pels cautius, mentre que una luxosa escala permetia pujar a la planta noble de la casa.

Localització de les pintures als habitatges

Les cases mallorquines presentaven tres espais ben diferenciats: el de relació amb els veïns i gent externa de la casa, que comunicava l'alberg amb el carrer; l'àrea de relació familiar, configurada per la sala-menjador, envoltada de cuina, rebost (*despensa*) i el pastador; i l'espai íntim, ubicat a la part més recòndita de la casa, que incloïa la cambra, la recambra i l'estudi o escriptori.

Cadascun d'aquest espais, segons la posició social de l'individu i la seva capacitat econòmica, disposava d'un mobiliari propi que els caracteritzava i que diferia de les altres àrees domèstiques.

Així, a l'entrada-obrador dels menestrals el moble més característic era el taulell, sobre el que hi havia les eines d'ús diari del mestre; mentres que l'accés de les cases dels mercaders i nobles solia esser entre dues botigues, o a través d'un pati envoltat de magatzems, on guardar les mercaderies.

L'espai de relació familiar girava entorn del menjador o sala, que a les cases més riques eren dues estances ornades amb un luxós mobiliari. En elles, el moble més comú era la taula de menjar i la cadira de l'amo de la casa, seient que es diferenciava dels demés, ja que els altres components de la família ocupaven altres tipus de sitials com arquibancs, banquets i cadires. A les cases dels nobles i mercaders rics, a la sala o menjador i havia una altra taula, on menjaven els servents i els escuders (*la companya*).

Un altre element decoratiu molt comú era el tinell, moble baix, provist de graons i portes, sobre el qual solia col·locar-se un drap de tinell (de tela de ras pintada o decorada) i a sobre, canalobres de llautó, ampolles de vidre o altre element decoratiu. Per damunt del tinell i penjat de la paret, era molt freqüent col·locar un *drap de pinzell* (pintura); al peus del

tinell s'estenia una carpita o estora, o es col·locava davant d'ell una conca d'aram o una bacina gran de llautó, amb peus i ances.

Un altre element decoratiu i sumptuari existent en el menjador, i col·locat en un lloc preminent, era el llancer, configurat per llances curtes i llargues i altres armes. En molts d'ells hi figurava l'escut nobiliari pintat. Però aquell no era un distintiu reservat i exclusiu de la classe noble. Els mercaders rics també col·locaren, al replà de l'escala o en altre lloc visible, un llancer amb tot tipus d'armes, emulant així l'ostentació familiar dels nobles.

A l'espai íntim o cambra principal de la casa el moble més característic era el llit, amb cortines i cobrecel, que a les cases més riques es transformava amb un *strado* de fusta, ricament ornat amb pintures i teles de seda de colors. A les cases més modestes el llit era encaixat i envoltat d'arquibancs a la capçalera i als peus; en els primers es guardaven les riqueses més preciades de la casa, als altres la roba d'ús diari, tant de l'home com de la dona. Amb tot, la cambra era l'estança més decorada, més luxosa i on es guardaven les joies, els documents, la vaixel·la de plata, les espícies i els diners¹.

Així doncs, les pintures sobre suport de fusta i aquelles que servien d'ornament a les cases mallorquines es localitzaven dins el menjador i amb menor proporció a la cambra principal. L'existència de pintures a altres llocs de la casa (entrada, escriptori, recambra ...) és testimonial i d'escassa relevància.

Una prova del que deim és la distribució de les 187 *ymatges* contabilitzades en aquest inventari, de les quals 122 eren dins el menjador o sala, altres 35 apareixen a la cambra principal i la resta en les altres dependències.

De la mateixa manera, dels 136 *draps de pinzell* inventariats, 72 eren dins el menjador i 32 a les cambres principals.

No passa el mateix amb les teles pintades. Els draps de ras són localitzats als menjadors i sales, i les cortines i altres cobertons servien per engalanar el mobiliari de la cambra i recambra dels propietaris. Mentre que els papers pintats, tots ells de temàtica religiosa, es localitzen majoritàriament dintre les cambres o en els escriptoris.

La tipologia estructural de les pintures domèstiques

La presència de nombroses pintures, de temàtica religiosa i profana, existents a les cases mallorquines mereixen una consideració apart². Aquestes pintures, sobre fusta, tela, o canyamàs, generalment penjades de la paret, o les teles pintades que cobrien un determinat moble, rebien diferents noms segons el seu suport material i la seva funcionalitat.

Així, les pintures realitzades sobre fusta o tela, emmarcades en un suport de fusta, rebien aquests noms:

Un retaule, retaulet, oratori, tabernacle o ymatge.

Un drap de pinzell.

Una post pintada.

Les teles pintades que servien per engalanar el mobiliari de l'estança, cobrien la paret o tenien una altra funció decorativa eren:

Un drap de ras o drap de tinell.

Un drap de paret.

¹ J. SASTRE MOLL: *Alguns aspectes de la vida quotidiana a Ciutat de Mallorca (època medieval)*. Ed. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma 1997 pp. 43-93.

² El tema ha estat tractat per G. LLOMPART: *La pintura medieval mallorquina. Su entorno cultural y su iconografía*. Palma de Mallorca 1977 pp. 246-250.

Un cobribanc, cobritaula, cobriporta.

Un tercer grup de pintures fou realitzat sobre paper. Eren petites reproduccions, pintades a ploma, pinzell o impreses (xil·lografies), de temàtica religiosa, que foren freqüents a la baixa Edat Mitjana i configuren un apartat important en el devocionari religiós popular. Aquestes representacions, unes vegades es localitzen fixades damunt un suport de fusta, altres fixades a la paret o enganxades a altres pintures.

Un altre grup, no menys interessant, és silenciats per la documentació. Els inventaris no esmenten les possibles pintures murals que devien adornar algunes parets de les cases nobles o de mercaders rics; la seva absència és lògica i comprensible, ja que aquelles devien ser considerades inherents a l'immoble, i per tant no transferibles ni inventariables.

Retaule, retaulet, oratori, tabernacle o ymatge.

Dintre del menjador o sala de la majoria de les cases ciutadanes mallorquines apareix citat un devocionari, que testimoniava la fe religiosa de la unitat familiar, situat en un lloc preferent, consistent en un bastiment de fusta que emmarcava una figura religiosa (pintura o escultura en relleu), al costat del qual solia penjar una o dues llànties de vidre, suspeses d'una cadena de llautó, que mantenien encesa una petita flama.

Però després d'aquesta descripció, un tant general i succinta, la documentació ens presenta una certa varietat estructural que precisa d'un comentari.

L'objecte de devoció, emmarcat en un bastiment de fusta, tan podia ser una pintura (sobre fusta, tela o canyamàs) o una figura de bust rodó, representació religiosa que generalment se la denominava *ymatge* sense que puguem fer una clara diferenciació entre una i altra. Així doncs, el terme *ymatge* és imprecís, ja que al·ludeix tan a pintures com a figures de fang, guix, pedra o marfil emmarcades en una capelleta de fusta (*armari* o *oratori*) o insert tot en el *retaule*.

El terme *oratori* s'utilitzava en aquells bastiments de fusta que emmarcaven l'imatge, generalment provist de dues portes, amb frontisses, l'interior de les quals permetia a l'artista pintar altres dues figures, de manera que, quan el conjunt quedava obert, configurava un tríptic.

Quan la figura quedava emmarcada per un bastiment de fusta i rematada d'unes polseres al seus costats rebia el nom de *retaule*.

El *retaule*, degut a la seva pròpia estructura, deixava al descobert la imatge, de manera que, aquesta circumstància, va generar dos elements suplementaris que permetien cobrir-la: la *cortina*, o drap pintat amb motius religiosos que servia per cobrir la imatge d'alt a baix i el *frontal*, a manera de tabla rígida, folrada de drap de vellut, d'un color (verd, blau, vermell o morat) freqüentment decorada amb les inicials JHS o amb la divisa familiar, signes fets amb perles menudes i brodat de fils de seda, segurament elaborats per algú de l'àmbit familiar de la casa.

A les polseres del *retaule* de les cases nobles, generalment hi apareix pintada l'heràldica familiar, que reafirmava el seu *status* i el llinatge.

A les cases més modestes, la imatge apareix emmarcada per un senzill bastiment de fusta, rematat a la part de dalt per un petit pali de vellut. Altres eren decorades amb 4, 6 ó 8 poms daurats. Unes poques tenien una repisa, sobre la qual figurava una o dues peces petites de ceràmica (*polcellanes* o *cadufes*), segurament per col·locar-hi flors o altre tipus de

decoració. En altres, hi ha papers pintats de sants o figures retallades de serafins i àngels enganxats en les reixillers de la fusta³.

Així doncs, les característiques generals de la *ymatge* eren aquestes:

Era situat dins el menjador o la cambra, ocupava un lloc preferent, de manera que era el punt d'atenció d'aquella estança, i més si aquella era un dels pocs elements decoratius i ornamentals que penjava de les nues parets de l'habitable.

Solia estar a la paret, sobre el portal de la cambra o davant la cambra. Poques vegades damunt el tinell. Era guarnit d'un frontal, envellutat i adornat amb perles, flocs de seda, randes o brodats. En altres, a la part superior, s'hi afagia un petit pali, també envellutat, sota el qual apareixia la imatge pintada sobre tabla, tela o canyamàs, i en altres era una figura modelada de fang, guix, fusta, ivori o altra matèria adherida a la tabla.

L'oratori o imatge es diferenciava del drap de pinzell perquè el primer solia anar acompanyat d'una llàntia, recipient d'aigua i oli on cremava el ble, que li donava un sentit de religió, mentre que el segon tenia més bé una funció decorativa, encara que la seva temàtica fos religiosa.

Dos són els principals temes representats en els oratoris-imatges i retaules a les llars mallorquines: La figura de Nostra Dona i la Passió de Jesucrist, juntament amb un petit percentatge que inclou altres passatges religiosos o la figura d'un sant.

Encara que hem procurat fet una clara diferenciació entre la temàtica religiosa representada entre 1450-1499 i 1500-1520, hem de dir que ambdós períodes presenten els mateixos motius devocionals, amb un gran sentit de continuïtat i una total absència de canvis, circumstància que a la fi ha contribuït a presentar conjuntament els resultats dels dos períodes.

Així doncs, el motiu principal representat i que permet assegurar que gaudia d'una gran devoció popular era la figura de Nostra Dona⁴ amb totes aquestes variants:

Nostra Dona	48 peces
<i>Nostra Dona ab lo Jhesús al braç</i>	12 peces
<i>Nostra Dona e altres Sants</i>	27 peces
La Salutació de la Verge Maria	15 peces
<i>Nostra Dona e son fill a la falda mort</i>	8 peces
Traspàs de Nostra Dona	1 peces
<i>Set Goigs de la Verge Maria</i>	2 peces

El segon tema també és una representació típicament medieval: la mort de Crist a la creu entre dues figures, la Verge i Sant Joan; però aquesta composició té les seves variants en substituir aquells dos personatges pels lladres o dues figures de Sants. Encara que cal assenyalar que, en aquest cas, no podem assegurar si les figures eren en el mateix cos del quadre o si eren pintades a les portes de fusta, a manera de tríptic.

Les diferents variants són aquestes:

³ Segons G. LLOMPART: *La pintura medieval mallorquina ...*, 249 a principi del segle XVI apareix un vocable determinant aquests tipus de papers pintats: ESTAMPA.

⁴ La devoció a la Verge a Mallorca queda palesa per algunes resolucions preses o deliberades en el Gran i General Consell; en una sessió de 1587 es demanava "*que havent crescut tant en tota la present illa la devoció de la Sacratíssima Mare de Déu e Senyora Nostra y advocada...*" les gentes s'abstinguesen els dissabtes de menjar carn, un costum que moltes persones ja practicaven a l'illa. Obert el debat sobre la qüestió aquesta proposició no prosperà "... *per haver-hi diversos parers no y hagué conclusió alguna*" E. PASCUAL: *Algo de los libros de Determinaciones del G. y G. Consell de la Universitat de Mallorca*, BSAL 7 (Palma 1897-98) 423-424.

<i>Crucifixi – Crucifixió – Passió</i>	25 peces
<i>Passió ab Nostra Dona e altres Sants</i>	13 peces
<i>Passió ab la Salutació e altres Misteris</i>	1 peces
Assotament de Jesuchrist	1 peces
Jesucrist	4 peces
<i>Jesucrist e la Magdalena</i>	1 peces
Lo nom de Jesucrist (intitulat de perles)	3 peces

Els altres temes es reparteixen la seva escassa representativitat amb escenes com:

La Nativitat	5 peces
<i>Els Tres Reis d'Orient</i>	6 peces
La Trinitat	1 peces
La Samaritana	1 peces
<i>El Juy (de Salomó ?)</i>	1 peces

O les figures de sants, dels quals els citats són: Bàrbara (1), Cristòfol (2), Gregori (1), *Hieronim* (1), Joan (1), *Johan Baptista* (1), Miquel (1), Onofre (1), *Rafel* (1), Urbà (1) i Verònica (1).

Alguns exemples que sintetitzen la gran varietat formal i decorativa són aquests:

Item en la paret, hun ymatge de la Salutació de la Verge Maria ab sa cortina de tela negra, ab sa làntia de vidre ab son guarniment de cadena de lautó (menjador, Joan del Ram, 1452); Item hun oratori de la Passió antich ab portes. Item dues lànties de vidre ab son guarniment de cadena (menjador, Bernat Ses Oliveres, 1454); Item un retaullet obra de Flandes, ab polseres daurades, és la Passió de Jesuchrist (cambra). Hun ymatge de Flandes de la Passió an Joan Ramiro notari, II lliures I sou II dines (encant, Blas Valero, 1487); Item hun ymatge de Nostra Dona vell, ab armes de Sent Joan (menjador, Johan de Sent Johan, 1494); Item hun ymatge o retaule petit en que és Nostra Dona al mit e Sant Joan e Sant Miquel (M. Caselles, 1496).

Item hun ymatge de Nostra Dona e son fill a la falda mort, ab sa cortina e frontal de vellut vermell, rodat vell (Pere Ortoneda, 1505); Item hun retaule de fust pintat de vert y vermell, e dintre figures ab un crucifix fet a modo de armari. Item hun ymatge de Sent Johan sobre lo tinell de obre de Flandes (sala-menjador, Mateu Moranta, 1511).

Però en la composició de l'oratori hi podia haver elements escultòrics no sempre fàcils de destriar. Els exemples més representatius serien aquests:

Item hun ymatget de Nostra Dona de guix (Gregori Boga, 1471); Item hun ymatge de Nostra Dona ab lo Jesu Xrist al bras de guix ab huns paternostres de sabeia negra en la mà (Pere de Viana, 1476); Item hun ymatge de Nostra Dona ab lo Jesús fet de vidre, obra de Venècia (Gaspar Miquel Rollan, 1492); Item huna ymatge de Nostra Dona feta de coral xicha que's diu és de la dona Nicholaua Reyes, ma germana (Bernat Berard, 1493); Item hun ymatge de guix de la Salutació, de Nostra Dona; Item hun altre semblant ymatge de Nostra Dona e lo Jesús daurat (Bernardí Berard, 1493)

Item hun ymatge de la figura de Nostra Dona de terra pintat ab son fill al bras (menjador, Baltasar Exaló, 1510); Item hun ymatge petit de vivori que són dues postetes plegadisses (Caterina, muller de P. Ortoneda, 1514); Item hun ymatge de vori de Nostra Dona e altres Sants, ab son bastiment, ab portes pintat, ab Sent Antoni, Sant Xristòfol e Sant Bernat, ab VI poms de fust e una cadufa, tot daurat vells (menjador, Dionís Genovard, 1518).

Els draps de pinzell.

La documentació no sempre fa una clara distinció entre *ymatge* i *drap de pinzell*, ja que moltes pintures (*draps de pinzell*) eren el motiu central del oratori i del retaule, i per tant, un element d'allò que la documentació anomena *ymatge*.

Així doncs, novament seran els elements diferencials ells que determinaran i concretaran quan aquell element té una entitat pròpia, com a objecte purament decoratiu a les cases baixmedievales i que és nomenat *drap de pinzell*.

Les seves característiques eren aquestes:

Una pintura sobre tela o canyamàs, amb un bastiment de fusta.

Estava penjada de la paret del menjador – sala o de la cambra.

No tenia frontal, pali o llàntia, elements que caracteritzaven la *ymatge*, l'*oratori* o el *retaule*.

Encara que en molts d'ells apareix representada una figura de temàtica religiosa, no era un devocionari.

En ells proliferen els temes profans i en altres la temàtica és ja purament renaixentista.

Els 190 inventaris enregistrats aporten un total de 136 *draps de pinzell* que es localitzaven preferentment dins la sala o menjador (72 exemplars), o a la cambra principal (32 exemplars); la resta els trobam a l'escriptori, entrada o porxo, més 18 peces de les que no coneixem la seva ubicació.

Com ja hem dit, alguns *draps de pinzell* també formaven part de l'oratori, així doncs no ha de sorprendre que 5 *draps de pinzell* tinguessin una llàntia al seu costat, prova, una vegada més, de la dificultat que suposen alguns casos en destriar si es tracta d'una pintura decorativa o d'un l'oratori. Mentre que altres quatre els localitzem sobre el tinell amb funcionalitat purament decorativa.

El suport material d'aquestes pintures sol ser la tela engrutada. Unes vegades era de qualitat, sobretot en aquelles peces importades, procedents de Flandes o *eren obres de venecians*; qualitat que ve determinada quan aquelles són venudes a l'encant i de les que s'obté una suma important (El *drap de pinzell* procedent de Flandes del teixidor Bartomeu Gomila 1485, en el qual hi havia representat les *Tres Deesses e Paris*, va ser venut per 1 lliura 2 sous); en altres, la qualitat era més baixa, principalment en els que es diu que foren fets sobre un llançol i que certifica la seva factura local. Ara bé, la gran majoria eren pintats sobre canyamàs i embotits en un bastiment de fusta.

Els *draps de pinzell* presenten una diversitat temàtica més rica que l'analtzada i descrita a les *ymatges*, ja que inclou nous models que fugen dels temes estrictament religiosos; són temes profans, típics de l'època isabelina castellana i manuelina portuguesa, mentre que en altres hi figuren escenes paganes, extrems d'obres clàssiques greco-llatines, que palesen l'existència d'uns gusts ja humanistes, preludi de l'entrada del Renaixement.

La temàtica religiosa dels *draps de pinzell* segueix els models tradicionals baixmedievales. Així doncs, la figura de Nostra Dona i la Passió de Crist són encara els models més representats.

El tema de Nostra Dona té aquestes variants:

Tema	1450-1499	1500-1520
Nostra Dona	2	1
Nostra Dona – Jesucrist – Sants	1	-
Nostra Dona – Sants	4	-

Coronació de Nostra Dona ⁵	-	1
Salutació	3	5
Salutació – <i>Tres Reys d'Orient</i>	1	1
La Pietat	1	-
Goig de Maria	5	-
Nostra Dona – <i>Tres Reys d'Orient</i>	1	-

La Passió i Crucifixió de Crist seguia essent un tema preferent. Els diferents passatges són aquests:

Tema	1450-1499	1500-1520
Passió – Crucifixió	9	3
Passió – Crucifixió – altres figures	-	2
Oració a l'hort	1	1
<i>El trobar de la Creu</i>	1	-
Ressurrecció /Davallament	2	1
La Cena	-	1

Tema nou i propi ja d'un ambient pre-renaixentista és el *drap de pinzell de la Cena* (de Pere Osona, peaire 1511), motiu que sol esser esculpit en el timpà d'alguns portals gòtics (Portal de la Mar de Palma 1394-1398), encara que poques vegades com a tema pictòric a les tables gòtiques.

Les figures de sants també és present. En total hi ha 16 pintures, amb les mateixes advocacions que en els oratoris.

De la mateixa manera que a final del segle XV, en els primers decennis del s. XVI es segueixen representant escenes de l'Antic Testament i passatges bíblics.

En aquests 136 draps de pinzell els temes aparescuts són aquests:

Tema	1450-1499	1500-1520
La Nativitat	2	
La Trinitat	-	3
<i>Tres Reys d'Orient</i>	2	1
Les Set Virtuts	-	1
Tres Històries	1	-
Història de la Sibila	3	2
<i>El Rey Deviu</i> (David)	1	-
Creació d'Adam	2	2
<i>Istòria de Esther e el rey Assuer</i>	2	-
<i>Juy de Salomon</i>	-	1
<i>Istòria de Cahin e Abell</i>	1	-
<i>Història de Radix e Jessé</i>	1	-

Un altre bloc temàtic és el configurat per aquelles representacions de personatges fantàstics i escenes cavalleresques que són comunes tant a l'època dels Reis Catòlics, a Castella-Aragó, com a la cort de Manuel el Afortunado de Portugal, estils artístics coneguts com a isabelí i manuí, que en els regnes hispànics espanyols desembocaran amb l'art plateresc.

⁵ La coronació de Nostra Dona que apareix a la casa del jurat Felip de Pachs (1490) és un tema que s'incorpora amb retard a les cases medievals mallorquines, encara que fou un motiu popular a l'Edat Mitjana (tractat per Lluís Borrassà, Ferrer Bassa i Pere Serra a Catalunya i Joan Daurer, actiu entre 1358 i 1407, a Mallorca).

Els motius decoratius que adornaven els draps de pinzell amb aquesta decoració són: *Homens d'armes* (1 exemplar), *Homes salvatges* (1 ex.) *genets o gent a cavall o que van de cassa* (10 ex.) *dos galants e dues dames* (1 ex.), *amb xamelots* (1 ex.).

La principal novetat dels draps de pinzell són les representacions de temes pagans, típics d'una tendència humanista que pregonava el Renaixement.

Els passatges representats són aquests:

Les Tres Deesses o el Judici de Paris, documentat des de 1471 i que perdura fins el 1505, dels quals un és de procedència flamenca. Els títols amb que apareix d'aquesta pintura són: *Les Tres Deesse*, *Venus, Juno e Pallas* (Georgi Boga, 1471 i R. Vivot, 1497); *Les Tres Deesses e Paris* (Bartomeu Gomila, 1485 i Johan de Sent Johan, 1494); *Les Tres Deesses* (Antoni Pont, 1505).

Destrucció de Troya (Stèfani Solà, 1476).

Hector e Priam (Bernardí Berard, 1493).

Istòria de Lucrecia (Joan Caselles, 1493)

Decoració pictòrica sobre fusta.

A l'actualitat encara desconeixem la decoració pictòrica que tenien alguns mobles mallorquins a les cases benestants i riques d'època medieval. I quan aquesta es nombra, la documentació sempre ho fa d'una manera tan imprecisa que no permet afegir altre comentari. Així doncs, *el strado ab son spatler de fust pintat de obres romanes, ab les sues armes* (cambra, Agustí Serralta, 1520) gaudeix de la imprecisió abans esmentada i l'únic detall que crida la nostra atenció és el fet de ser un moble importat, segurament obrat a Nàpols.

Les pintures sobre una post o una fusta, sense cap tipus de bastiment, són generalment de petit tamany i penjaven de la paret; en conjunt formen un grup d'obres d'escàs interès, degut principalment a què són nombrades amb una evident imprecisió, i en molts casos pareixen ser més el resultat de fixar sobre un suport més resistent una tela o un paper pintat que una pintura realitzada directament sobre una taula.

La seva temàtica no és molt variada, però per això no deixa que hi hagi motius prou interessants. Els més curiosos són aquests:

Item una post ab hun cap ab lo ymatge de la Verge Maria (menjador, Salvador Vila, 1456). *Item una posteta de fust daurada per donar pau hon és pintada la Pietat* (capella de la vinya, Ludovico Çanglada, 1480). *Item una posteta de ymatge en la qual és pintada la Passió de Jesucrist qui stà penjada en la paret* (cambra, Michel March, 1497). *Item una post en que ha pintada una testa del gran Joannes; - venuda a l'encant – una testa pintada sobre una post pintada per lo gran Joannes, a mossèn Johanot Riera l lb. XII s.* (cambra, Pere Ortoneda, 1505).

Aquesta darrera obra, que en esser venuda a un preu elevat palesa la qualitat de la pintura, és també un dels únics exemples de possible retrat, que si bé ja era cultivat a Itàlia i Flandes a finals del segle XV, la seva aparició a Mallorca és a principis del s. XVI. Ara bé, tot fa pensar que aquesta *testa del gran Joannes* és també una pintura d'importació, probable de l'àrea flamenca.

Armes.

La pintura directament sobre fusta també inclou aquelles armes defensives que portava el guerrer on ostentava la seva insígnia o heràldica. Encara que aquestes siguin un altre tipus de pintura, molt diferent a les tractades anteriorment, aquí ressenyam aquelles que servien més per ostentació i decoració de l'interior de l'immoble que per fer-ne un ús bèlic.

La majoria de les armes pintades (pavès, pavessina) es localitzaven penjant de la paret de l'escala, que accedia al menjador, a les parets de naia (passadís porticat amb columnes, a la part alta de la casa, on s'obria la porta de la casa), o a l'interior de les cambres.

Item una pavessina ab la ymatge de Sent Jordi (cambra, Vda. de Pere Domenech, 1454). *Item dues pavesines ab sengles figures de donells* (cambra, Antoni Alomar, 1457).

Teles decorades.

Els propietaris més rics, amb una posició econòmica solvent, solien engalanar les estances més íntimes i concurrides de la casa amb teles pintades que cobrien les fredes i nues parets de l'immoble i el rústic i usat mobiliari.

La documentació no sol precisar si aquestes teles eren pintades o estampades, encara que per la temàtica que les decora tot fa pensar que la majoria serien pintades; altres, un petit nombre, pareix foren confeccionades per les pròpies dones de la casa, sobretot aquelles teles que eren decorades *ab brots* o *ab obra de fil empua* (brodats).

Els diferents noms que reberen aquestes teles depenia de l'ús que en feien d'ella o de la composició de la mateixa tela. Així doncs, la seva funció determinà el seu nom i la seva decoració també depenia de l'ús.

Les teles decorades que trobam en els albergs medievals reberen aquests noms:

Drap de tinell; estora, cortina de paret o drap de paret; cobribanch, cobritaula; tapaporta, tagina porta; pali. En altres, les teles que eren col·locades sobre una caixa o darrera la taula no tenien una denominació pròpia.

Drap de tinell: era una tela decorada, amb motius profans, clàssics o amb brots de fulles, que es colocava sobre el tinell o damunt d'aquell moble, penjant de la paret.

El nombre de *draps de tinell* inventariats en aquests 190 albergs és de 12, encara que molts draps de ras, dels quals no coneixem la seva utilitat, podrien tenir la mateixa funció.

Alguns exemples són:

Hun drap de tela pintat ab hun galant e una donzella demunt lo dit tinell (Sala de Guillem Pont, 1487). *Un drap de ras per a tinell, ab quatre figures, dos galants e dues donzelles, vell* (cambra, Michel Moix, 1489). *Item hun drap de tinell de tela blava pintat de figures* (menjador, Francesc Anglada 1491). *Item hun drap de tinell Ystòria de Júpiter e Argos* (altra cambra, Raimundo Vivot, 1497). *Item hun drap de tinell de tela negra de la stòria de Cahin e Abell* (cambra, Perot Vicens, 1498). *Item hun drap qui stà damunt lo tinell en que ha pintat hun home e una dona sobre cànem negra* (menjador, Pere Sabater, 1522), *Item hun drap de tinell pintat ab carases* (menjador, Nicolau Portell, 1522).

Estora, cortina de paret, drap de paret.

Alguns propietaris col·locaven entorn de la paret de la sala, del menjador o del llit peces de tela, fetes de jonc o altre teixit per evitar el fred de les parets. Generalment solien

esser de grans dimensions, el que indica que envoltaven el lloc més freqüentat pels moradors de la casa⁶. Quan apareix dintre el menjador, ho fa en el lloc on la dona desenvolupava tasques artesanals (filat, brodat o cosit) en companyia d'altres persones.

Aquestes peces no sempre eren pintades. Aquí, en aquest treball, ressenyam aquelles que presentaven una decoració pictòrica ja que hem rebutjat a l'apèndix aquelles cortines que eren exemptes de decoració. Alguns exemples són aquests:

Item hun drap de paret pintat morisch (cambra, Viuda de Pere de Parets, 1455); *Item una stora a la paret vella de jonchs pintada* (menjador, Margarita, Vda. de Bernat Mercer, 1486); *Item una stora de paret morischa, pintada, de larch de X palms, vella* (menjador, Bernat Pujol, 1494); *Item una tela negra pintada de brots, entorn del dit lit, vella* (cambra, Caterina muller de P. Ortoneda, 1514); *Item una cortina gran en que havia pintade la Sena ab los Apòstols* (cambra principal, Simon Roger, 1520).

Però altres cortines devien estar suspeses d'una barra o una tabla i la seva funció era simplement decorativa. Una d'elles *era una cortina pintada de les vistes e sponsalles de los Reys Nostres Senyors* (cambra, Baltasar Boga, 1491)

El cobribanch i el cobritaula.

Cobrir els seients o les taules amb riques i sumptuoses teles era un signe de distinció que sols era assequible a la gent acomodada. Però a la fi del segle XV el luxe dels més poderosos era imitat per la gent de tots els estaments socials, encara que fos amb objectes sumptuaris d'escassa qualitat.

Però cobrir els seients i les taules amb riques teles no era un costum quotidià. Aquesta pràctica es reservava per aquelles festivitats i solemnitat que de tan en tan gaudia la família (bateig, noces i altres). Així doncs, la majoria de les teles que servien per engalanar els bancs, els seients i les taules solien guardar-se dintre de caixes. Quan el notari els anomena sempre ho fa amb el nom del moble que en aquell moment cobrien.

Alguns exemples d'aquestes peces són:

Item hun cobribanch de tela verda en què són pintades les armes del dit deffunct (menjador, Bartomeu Ferrando, 1484); *Un cobre taula obra de venecians ab ocells e altres pintures* (cambra, Margarita vda. de Bn. Mercer, 1486); *Item hun cobribanch larch ab figures de ras* (sala, Lorens Bertran, 1493); *Item hun drap de taula morisch scacat. Item altre drap de taule ab listes e pintures morisques del dit mossèn Antoni Mertí* (cambra, Joana Nadal, 1504).

El tapaporta, tagina porta.

Es tractava d'una tela que dissimulava o cobria la porta que permetia l'accés a una altra cambra o recambra. No era una peça comuna, més bé és rara en els inventaris.

Item hun tapaporta de ras ab tres figures, venut a l'encant per 16 sous (sala, Lorens Bertran, 1493); *Item hun tapaporta de ras ab armes de mossèn Antoni Martí e de la dita senyora, sa muller* (cambra, Joana Nadal, 1504); *Item hun tagina porta de ras ab hun home e huna dona pintat* (cambra, Pere Ortoneda, 1505).

⁶ G. LLOMPART: *La pintura medieval mallorquina ...*, I, 248 fa referència a una estora de paret de 40 palms de llarg dins el menjador d'un alberg mallorquí.

Cortinatge.

Generalment era un joc de cortines que servien per aïllar el llit de la resta de la cambra. Solien tenir quatre cortines, un cobricel i un frontal, peces que moltes vegades apareixen decorades amb títols, figures o brodats.

Entorn lo llit havia tres pesses de cortinatge ab hun galant e una dama (cambra, Jacme Dolç, 1490); Item una cortina pintada de les vistes e sponsalles de los Reys nostres senyors (cambra); Sis pesses de cortinatge de tela negre pintades de la Istòria de d'Ardarch atrobades dins una caixa de alber sòtil blanca (menjador, Baltasar Boga, 1491); Una cortina verda ab la istòria de Susana (sala), venuda a l'encant per 2 lliures; Item una cortina negre pintada de donzelles (sala, Lorens Bertran, 1493); Item una cortina pintada ab minyons, venuda a l'encant a Martí Moix per 1 lliura 10 sous (Jacme Domingo, 1494). Item hun cortinatge negre de quatre pesses pintades de carts (cambra, Jaume Terrasa, 1505).

El pali.

Segons les lleis sumptuàries mallorquines de finals del segle XIV el pali sols podia ser utilitzat per la gent el dia que els novís celebraven les noces i durant el dinar de noces, per aixoplugar la núvia. També formava part de la decoració d'un llit.

El pali que aquí es menciona és una mena de baldaquí disposat sobre un llit.

Item una cortina gran dels Tres Reys e hun pali dels Tres Reys tot de cànem (cambra, Bernardí Berard, 1493).

Banderes.

Item dues banderes barrades de groch e vermell en la una de les quals era la figura de Sent Miquel ab hun senyal de Puig (cambra, Francesch des Puig, 1450).

Papers decorats i pintats.

A partir de 1480, en alguns albergs mallorquins apareixen tot una sèrie de papers pintats o amb estampacions religioses que solien fixar-se en el marc d'una pintura, sobre una tabla o en la mateixa paret. Degut al seu reduït tamany i a l'escàs valor crematístic de l'objecte, els notaris foren poc explícits i prestaren poca atenció en la redacció de les seves característiques formals. Tan sols amb l'aplec d'un nombre considerable, podem arribar a formular uns trets generals.

Aquests tipus de pintures, gravats o estampacions eren de petit tamany, amb representacions religioses que, en la majoria dels casos, eren d'un format rectangular, d'un sol color, però n'hi ha que sembla serien figures retallades i coloretjades.

La seva localització a la casa sol ser en els llocs més íntims i recòndits: cambra principal, oratori i estudi.

Els exemples més representatius són aquests:

Item alguns papers pintats de figures de Sancts de poca valor (oratori, Ludovico Çanglada, 1480); Item dos papers de figures de Jesucrist. Item dos papers pintats de ymatges de la Paciò y Nostra Dona (cambra, Bernat Berard, 1493); Item un paper en lo qual està pintat lo Trespàs de Nostra Dona (cambra, Jacme Pons, 1495); Item hun ymatget de la Passió, pintat sobre paper (menjador, Barlasar Exaló, 1510); Item quatre papers pintats de Sants; Item hun paper en què és pintat Jesucrist (cambra, Joan Armengol, 1520).

Conclusió final.

La decoració de l'interior d'aquests 190 albergs diferia molt d'unes cases a altres. Hem constatat com a 27 cases no hi havia cap tipus de decoració pictòrica (14%), i que en moltes d'elles tan sols n'havia una pintura o un drap pintat, sempre amb una temàtica religiosa. En total, dels 451 objectes pintats o decorats amb pintura, 81 eren de temàtica profana i 12 amb un tema clàssic.

D'aquestes dades es desprén que, des de la meitat del segle XV i fins al segon decenni del segle XVI, els gustos humanístics-renaixentistes tan sols havien fet una tímida entrada en els albergs mallorquins, ja que en cap moment es denota un canvi en els gustos sumptuaris de la gent ni tampoc en la seva mentalitat. Hem de creure que la gent seguia practicant unes normes decoratives ancestrals molt arrelades. Tan sols uns pocs, principalment mercaders, ciutadans i notaris presenten unes poques novedats en relació a la resta dels seus conciutadans, que rompen la monotonia de les pràctiques i models medievals establerts.

La presència de 187 imatges o figures religioses a l'interior de les cases indica que en alguna casa n'hi havia dues, una al menjador i l'altra a la cambra o en un altre lloc, la majoria dedicats a la Verge Maria o al Crist crucificat o Passió.

Des del punt de vista artístic, més interessants resulten els *draps de pinzell* que, en nombre de 136 (30%), són les peces d'un gust artístic més accentuat. Són pintures que foren adquirides pel seu atractiu pictòric i temàtic. Algunes d'elles són procedents de Flandes i de Nàpols. Altres no diuen la seva procedència, però quan surten a l'encant i es subhasten, se n'obté un preu elevat. Resulta curiós també comprovar que en molts de casos el *prat de pinzell* és una de les úniques peces que no surt a l'encant i el propietari se la reserva, com indicant que era una de les úniques coses que calia conservar.

Així hi tot, del seu total, sols 36 presenten una temàtica profana i 6 són temes clàssics o amb una temàtica greco-llatina, que no sempre cal considerar renaixentista⁷.

Les teles decorades, en nombre de 78, tenien una temàtica més profana, segurament degut a la seva funció estrictament decorativa. La majoria eren importats i molts procedien de la zona de Picardia i Flandes, i que arribaven a Mallorca a través del comerç mallorquí i valencià amb les illes⁸. G. Llopart apunta que és un fet que en el temps de Ferran el Catòlic i Carles V augmentà el volum de la importació de pintura flamenca⁹.

⁷ La presència de figures de temàtica clàssica a l'interior dels albergs mallorquins de finals del segle XV és una prova de la intrusió de nous gustos i noves tendències. És evident que al llarg del segle XV hi ha un procés lent de canvi. Però hem de ser considerats que durant d'Edat Mitjana els temes clàssics ja eren preferits per les persones més poderoses. Una prova d'això és la petició de Violant de Bar, esposa de Joan I (Monçó 4 de maig 1389) de un *Libre de les Ystòries Troyanes historiat* a un tal Calopa. Feo. BOFARULL Y SANS: *Datos para la Historia de la Bibliografía en la Corte Aragonesa (s. XIV)*, BSAL 2, Palma 1888, 161-163.

⁸ El comerç de Mallorca amb Flandes s'ha documentat des de finals del segle XIII. F. SEVILLANO cita la nau de Guillem de Bona que el 1281 arribà a Londres: "Mercaderes y navegantes mallorquines", *Historia de Mallorca* coord. per J. MASCARÓ PASARIUS: Palma, 1971, 490; un altre viatge a Flandes fou el de Pere Berga, el 1304: F. SEVILLANO: "De Venecia a Flandes (Via Mallorca y Portugal, siglo XIV)", BSAL 33, Palma 1968, 1-33. Un tercer viatge va ser realitzat per un tal G. de Bona, el 1328, llogant l'uixer Sant Cristòfol als Procuradors reials mallorquins, per transportar un carrament de llana: J. SASTRE MOLL: "La Tarida Santa Anna i l'uixer Sant Cristòfol", *Randa* 29 (Estudis sobre la Mallorca Medieval, segles XIII-XVI), Barcelona, 1991, 37-49.

⁹ G. LLOPART: *La pintura gòtica ...* Tom I, Palma 1977 p. 191

Sembla ser que l'aparició i l'ús de papers pintats o estampats amb motius religiosos a Mallorca començà a partir dels anys 1475-80 sense que poguem determinar una possible procedència, encara que si abans de la implantació de la impremta a Mallorca¹⁰.

I finalment apuntar que una recerca semblant, realitzada a través dels inventaris mallorquins compresos entre 1520 i 1570, podria determinar millor els canvis sumptuaris i ambientals experimentats a l'interior dels albergs illencs i l'impacte del Renaixement en la mentalitat de la gent de cadascun dels estaments socials ciutadans mallorquins.

Referències documentals

I

Notari : Bernat Contestí

- 1449   Joan Pons, boter
Cases: situades fora lo mur de la dita ciutat de Mallorca, al carrer de les Astores.
ARM C-2509 fol. 14-16v; encant fol. 16v-17
Item una ymatge de la Pietat ab portes (menjador).
- 1450   Pere de Conilleres, teixidor
Alberg: en lo carrer vulgarment appellat el Pes de la Palla, devant lo abeurador.
ARM C-2509 fol. 26v-28
- 1450   Francesc des Puig, mercader
Casa-alberg: en la parròquia de Sant Jaume
ARM C-2509 fol. 31-33
Item una ymatge de la Verge Maria ab altres sants (menjador). Item dues banderes barrades de groch e vermell en la una de les quals era la figura de Sent Miquel ab hun senyal de Puig (cambra).
- 1450   Viuda de Pere des Ledó
Alberch: parròquia de Santa Creu, al carrer appellat de Sent Lorenç
ARM C-2509 fol. 68-69v
Item una ymatge ab la Salutació de la Verge Maria e altres ymatges (menjador). Item hun retaule ab certes ymatges de la Verge Maria e de Nostre Senyor del dit mossèn Bernat (sala). Item en la sala una ymatge ab son pali de vellut negre ab Jhesús de dues roses de perles.
- 1450   Viuda de Jaume Riera, mercader
Alberch: carrer de Bonayre
ARM C-2509 fol. 74-78; testament fol. 42-42v
Item en la paret hun drap de pinzell ab lo crucifixi de Jhesu-Xrist e altres ymatges. Item sobre lo portal de la cambra una ymatge ab figura de la Verge Maria e altres ymatges. Item al costat altre ymatget petit. Item devant la ymatga una làntia ab son guarniment (menjador).
- 1451   Johan Parera, mercader
casa en la Ciutat
ARM C-2509 fol. 45-50

¹⁰ J. MUNTANER BUJOSA: "La primera impremta mallorquina", *BSAL* 31, Palma, 1953-1960, 467-503.

- Item una ymatge de la Invocació de Nostra Dona ab portes. Item denant la dita ymatge una llàntia de vidre ab son guarniment de lautó sotil. (cambra). Item en la dita paret trobam un drap de pinzell ab figures (cambra).
- 1451 Bertomeu Malrich, tintorer
Alberg: parròquia de Sant Jaume, en la travessera appellada d'En Saura.
ARM C-2509 fol. 52v-53v
Item en la paret una ymatge gran ab portes ab la imatge de la Verge Maria e altres images bona. Item una llàntia de vidre ab son guarniment (menjador).
- 1451 Bertomeu Ferdinan, advocat
Alberg: carrer del vi
ARM C-2509 fol. 61v-63v; encant fol. 67
Una ymaga vella sobre lo portal de la cambra (menjador)
- 1452 Salvador Casselles, mercader de draps
Alberg: parròquia de Sant Jaume, en la passa de la porta del Sitjar
ARM C-2509 fol 78-88v.
Item hun drap de pinzell ab la Passió de Jhesu-Xrist. Item huna ymatge de fust ab la figura de la Verge Maria que té Jhesus al bras, ab altres figures (menjador dalt).
- 1452 Joan del Ram, sirugià
Casa: carrer de Bonayre
ARM C-2509 fol. 99-102
Item en la paret un ymatge de la Salutació de la Verge Maria ab sa cortina de tela negra, ab la llàntia de vidre ab son guarniment de cadena de lautó (menjador).
- 1452 Francesc Vilaragut, mercader
Alberg: prop Sant Jaume
ARM C-2509 fol. 116-119
Item hun drap de pinzell nou ab figures (sala). Item hun oratori on és pintada Nostra Dona antich (cambra).
- 1452 Andreu de Marí
Algorfa: parròquia de Santa Creu, en la travessa que no passa, appellada d'en Thomàs Jofre, en lo carrer appellat de Sent Johan.
ARM C-2509 fol. 124-125
Item hun drap de pinzell ab la ymatge de Senta Caterina e istòria sotil molt vell. Item una llàntia de vidre guarnida (menjador). Venut a l'encant per 2 sous 8 diners.
- 1453 Guillem Feixes, ciutadà
Alberg: parròquia de Sant Miquel, en la travessa d'en Socarrat
ARM C-2509 fol. 142v-145
Item en la paret, sobre lo portal de la cambra, hun oratori ab ymatge de la Verge Maria e altres ymatges (menjador). Item al replà de la scala atrobam en la paret hun drap ab la ymatge de Sent Cristòfol. (cambra).
- 1453 Bernat Serra pelliser
Alberg: parròquia de Sant Nicolau
ARM C-2509 fol. 149-153; encant 153v-155v
Item hun frontal de carmesí ab senyal de Jhesús e de Serra tot obrat de perles per la ymatge de casa. Item una cadufa e sis poms daurats del dit ymatge (sala). Item hun oratori hon és la Nativitat e altres ymatges molt gran ab ses portes. Item dos draps de pinzell ab moltes figures e altres robes (scriptori). Item hun ymatge de Jhesús e de la Magdalena. Item altre ymatge de la Verge Maria e altres figuras. Item una ymatge de Sent Urbà (retret de la entrada).

- 1453 Francesc Vilagut, mercader
Alberg: parròquia de Sant Jaume
ARM C-2509 fol. 341-345
Item hun drap de pinzell nou ab figures (sala)
- 1454 Johan Donya, matalasser
Casa o botiga: parròquia de Sent Nicolau
ARM C-2509 fol. 166-169
Item en la paret del dit menjador atrobam hun drap de pinzell ab la ymatge de la Verge Maria ab los Tres Reys d'Orient. Item una làntia de vidre sbroquada ab son guarniment de lautó tot dolent (menjador).
- 1454 Johan Englada, paraire
Casa: parròquia de Sant Jaume
ARM C-2509 fol. 176v-178
Item hun oratori ab invocació de la Verge Maria ab son frontal de vellut vermell vell (entrada).
- 1454 Viuda de Pere Domènech, mariner
Casa a la ciutat
ARM C-2509 fol. 182-182v
Item una pavessina ab la ymatge de Sent Jordi. Item hun drap de pinzell nou ab la Passió e altres ymatges. Item hun oratori ab invocació de la Verge Maria. Item una làntia de vidre ab sa cadena de lautó (cambra).
- 1454 Viuda d'Antoni Tarragó, mestre d'aixa
Casa: parròquia de Santa Creu, al carrer vulgarment appellat d'en Cohà.
ARM C-2509 fol. 187v-188v
Item hun drap de pinzell ab los Set Goigs de la Verge Maria squinzat (menjador).
Item una post en que és pintada la Verge Maria e Sant Anthoni (cambra).
- 1454 Martí dez Laners, mercader
Alberg: parròquia de Santa Eulàlia, al carrer del Forn d'en Candeler.
ARM C-2509 fol. 192-198
Item en la paret una ymatge de Sent Xristòfol (menjador). Item una ymatge de la Pietat (altre cambra).
- 1454 Bernat Ses Oliveres, prevere, beneficiat de la Seu
Casa a la ciutat
ARM C-2509 fol. 198-199v
Item hun oratori de la Passió antich ab portes. Item dues lànties de vidre ab son guarniment de cadena (menjador).
- 1454 Gabriel Marés, calafat
Casa: al carrer de Bonayre
ARM C-2509 fol. 200-201v
- 1455 Viuda de Pere de Parets, mercader
Alberg: parròquia de Santa Creu, al cantó appellat dels Bastaixos.
ARM C-2509 fol. 210-214
Item hun drap de paret pintat morisch (cambra). Item hun oratori de drap ab la Salutació de la Verge Maria (menjador).
- 1455 Jaume Guarrigua, mariner
Cases: parròquia de Santa Creu, devant lo alberg d'en Pere Net.
ARM C-2509 fol. 230-232
Item dos tabernacles (botiga).

- 1455 Mathià Morro, ciutadà
 Alberg: al carrer de Bon Ayre
 ARM C-2509 fol. 241v-245
 Primo hun oratori antich de la invocació de la Verge Maria ab altres ymatges. Item huna làntia de vidre gran ab sa cadena de lautó (menjador).
- 1456 Gabriel Roqua, tintorer
 Cases: parròquia de Sant Jaume, al carrer del Sitjar.
 ARM C-2509 fol. 247v-250
 Item hun oratori de la invocació de la Verge Maria antich ab portes. Item una làntia de vidre ab son guarniment de cadena de lautó (menjador).
- 1456 Pau Serra, sastre
 Alberg: a la parròquia de Santa Creu, al carrer de Sent Johan.
 ARM C-2509 fol. 256v-260
 Item en lo menjador, en la paret, un drap de pinsell ab figures.
- 1456 Salvador Vila, argenter
 Alberg: parròquia de Sant Jaume, al carrer vulgarment dit d'En Aymar.
 ARM C-2509 fol. 262v-266v
 Item una post ab hun cap ab lo ymatge de la Verge Maria (menjador). Item sobre lo portal de la cambra hon jahia lo dit defunct atrobi hun crocifix. Item una làntia de vidre ab son guarniment de cadena (cambra). Item dues pesses de drap de pinzell ab figures (cambreta de dalt).
- 1456 Nicolau Burgués, apuntador de draps
 Alberg: parròquia de Santa Creu, al carrer ho travessa del carrer de la Mar.
 ARM C-2509 fol. 273-275v
 Item hun oratori de la Verge Maria ab sa làntia de vidre ab son guarniment de cadena de lautó (menjador).
- 1456 Gabriel Bruy, boter
 Cases: fora lo mur vell de la Ciutat, en la parròquia de Santa Creu, al carrer de les Stores.
 ARM C-2509 fol. 277-279
- 1456 Johan Alamany, tintorer
 Casa-Alberg a la Ciutat
 ARM C-2509 encant fol. 282v-283v.
- 1456 Guillem Font, paraire
 Cases a la Ciutat
 ARM C-2509 fol. 293-294
- 1456 Daniel Morel, ciutadà
 Alberg: parròquia de Sant Jaume, a la travessa del Sepulcre, devant l'alberg d'en Pere Morro, mercader.
 ARM C-2509 fol. 296v-298
 Item hun oratori petit antich (menjador)
- 1456 Guillem Sacosta, mercader
 Alberg: parròquia de Sant Nicolau, al carrer appellat lo Callet.
 ARM C-2509 fol. 298v-304v.
- 1457 Domingo Xuixolo, mariner
 Cases: parròquia de Santa Creu, prop la Portella dels boters.
 ARM C-2509 fol. 315-316v

Item en la paret, sobre lo portal de la cambra, hun oratori de la Invocació de la Verge Maria ab portes. Item una làntia de vidre ab son guarniment de cadena de lautó. Item hun drap de pinzell fumat ab moltes figures (menjador).

1457 Antoni Alomar, remolar

Cases: devant la lotga dels mercaders, de propietat d'Antoni Senra, guardià de la mar.
ARM C-2509 fol. 320-322v.

Item hun oratori petit ab lo crucifixi. Item una làntia de vidre ab son guarniment de cadena de lautó. Item hun drap de pinzell gran lo qual stava en la paret del menjador ab la istòria de Sent Miquel (menjador). Item dues pavesines ab sengles figures de donells (cambra).

1457 Bertomeu Sinclaus, mestre d'aixa

Alberg: parròquia de Santa Creu, al carrer antigament dit d'en Coa, prop la porta apelada de Santa Caterina.

ARM C-2509 fol. 324v-328

Item hun oratori antich ab la invocació de la Verge Maria, ab portes. Item una làntia de vidre ab son guarniment de cadena de lautó (menjador).

1458 Antoni Sendra, guardià de la mar

Botiga e algorfa: fora la Ciutat, co és en lo raval

ARM C-2509 fol. 334v-337v

Item hun oratori ab portes ab la ymatge de la Verge Maria e altres figures. Item una làntia gran de vidre ab sa cadena de lautó. Item hun drap de pinzell ab figures de la dita dona Morata (menjador).

1458 Salvador Guarrosa, mestre d'aixa

Cases: devant la lotga dels mercaders.

ARM C-2509 fol.

Item hun oratori ab invocació de la Verge Maria e altres ymatges. Item huna làntia de vidre ab son guarniment de cadena de lautó. Item hun drap de pinzell de la Paciò. Altre drap de pinzell ab la istòria de Sent Lorens (menjador)

1463 Pere Guialfeny, mercader

Alberg: parròquia de Santa Creu, al carrer dit del vi.

ARM C-2509 fol. 356-357

1464 Pere Castelló, mercader de Barcelona

Casa en la ciutat

ARM C-2509 fol. 205-206v

En la paret atrobam hun drap gran de pinzell nou ab moltes figures (cambre-algorfa). Primo hun oratori antich ab portes. Item una làntia de vidre guornida ab sa cadena e corda (menjador). Item hun tros de cortina blanca ab la ymatge ho figura de Sent Miquel e de hun àngell (recambra).

1468 Jacme Serdà, ciutadà

Cases enderrocadisses: prop la porta del Sitjar

ARM C-2509 fol. 203-204

II

Notari : Joan Porquer 1464-1523

1464 Palagrí Unis, donzell

Alberg: al carrer vulgarment dit de Micer Salzet, a la parròquia de Santa Eulàlia

ARM P-450 fol. 53v-60; encant fol. 61-62

Item en las parets de la dita sala atrobi hun retaula ab ymatge de Nostra Dona ab lo Jhesús al bras lo qual me donà mossèn Nicholau Monyoç. Item sis poms daurats ab hun frontal de carmesí, del qual la seda és mia e les perles de la heretat. Item una lanta de vidre ab son gorniment (sala)

Item hun drap de ras gran de la stòria de Piramus et Tisbe (menjador).

1470 Johan Berthomeu

Alberg: parròquia de Santa Creu

ARM P-450 fol. 22-22v

Item hun oratori de Nostra Dona de Sant Johan e Sant Steva en la paret (menjador)

Item hun drap de ras vell de figures, de poch valua. Item en la paret sis (--) pintades de homens salvatges ab hun bastó en la mà obra de Nàpols (altra cambra)

1473 Elionor muller de Johan Berthomeu major de dies

Alberg: (--)

ARM P-450 fol. 87-97

1478 Bevinguda muller de Berthomeu Nadal paraire

Alberg: al carrer d'en Ignaci Torrella, a la parròquia de Sant Miquel

ARM P-450 fol. 205-210

Item hun ymatge de Nostra Dona e de molts Sants entic pengat a la paret (sala).

1495 Jacme Pons prevere, rector de Valldemossa.

Alberg: al carrer de la Portella, parròquia de Santa Eulàlia.

ARM P-451 fol. 71-74v.; encant fol. 75

Item hun paper en lo qual stà pintat lo Trespàs de Nostra Dona (cambra alt al cap de la scala). Item hun ymatge de Nostra Dona ab son fill al bras lo qual stà penjat al portal de la cambra (menjador).

1495 Johan Vivó blanquer

Alberg: al carrer de la Calatrava, parròquia de Santa Eulàlia,

ARM P-451 fol. 78-84 ; encant fol. 85-93v

Item dos draps de pinzell en la un dels quals ha pintades moltes figuras a l'entiganyel. E en l'altre és pintat lo Rey Deviu. Item una cortineta de tinell en la qual stà pintat Sent Cristòfol. Un drap de pinzell en lo qual stà pintat gent qui va a cassa (en una caixa). Item hun ymatge en lo qual stà pintada la Passió de Jhesu Xrist lo qual stà penjat al portal de la cambra de dita sala (sala).

1496 Mag. Salvador Sureda cavaller

Alberg. en lo ort de la Almudaina que comprà dels procuradors de Pera Speraneu ciudada.

ARM P-451 fol. 95-137

Item hun tinell ab unes polceras o respallas de roure de Flandes ab dos armaris en lo dit tinell ab ses tencadures. Item hun drap de ras de figuras sobre lo dit tinell clavat a la paret. Item hun ymastge (sic) obre de Flandes dels Tres Reys ab ses portas qui stà sobra lo portal del rebost (sala).

Item hun frontal de retaula o ymatge de casa de carmesí, ab les armas del dit difunt e de la muller sua, ab lo nom de Jhesus de perlas ab flocadura de or e de ceda carmesina (En la cambra nova). Item hun retaula e una carpita entorn dels Set Goyx e una làntia ab sa cadena (capella).

- 1496   Rafael Salt ciutadà.
Alberg: a la parròquia de Santa Eulàlia, en la ylla de l'esglesia. Devant lo fossar e font de Santa Eulàlia.
ARM P-451 fol. 164-173v; encant fol. 251
Item hun frontal petit de carmesí guarnit de perles menudes y hun ymatge de retaula (cambra).
- 1496   Mateu Massanet ciutadà, doctor en drets
Alberg: al carrer de Sant Jaume, contigu a la sglésia del dit Sent Jaume.
ARM P-451 fol. 176
Item dos ymatges qui stàn a la paret, lo hun de la Passió e l'altra de Nostra Dona e de altrs Sants (sala). Item hun ymatge petit de la Passió (scriptori).
- 1496   Matheu Pujals paraire
Alberg: llogat, al carrer del Socorredor
ARM P-451 fol. 202-204
Item hun ymatge petit de pinzell en que és la Passió e tres ymatges de paper qui stan al portal de la cambra (menjador). Item hun drap de pinzell vell e asquinsat. Item altre drap o cortina de pinzell (cambra).
- 1496   Johan Gradolí, mercader
Alberg: a la parròquia de Santa Eulàlia, al carrer dit del Forat.
ARM P-451 fol. 273-307, fol. 311-317; encant fol. 321-329
Item hun ymatge de fust deurat en que és la Nativitat de Jhesu Crist e la Passió. Item una cortina de tela negra ab lo Jhesús e quatre àngels, qui serveix per metre devant lo dit ymatge (la sala). Primo dos draps de ras de figuras (cambra de la sala). Item hun drap de pinzell de la Salutació (cambra del menjador). Primo hun ymatge de Nostra Dona de pinzell ab lo Jhesús al bras. Item una rodella ab Sent Jordi (menjador) Item hun ymatge de Nostra Dona ab Sent Cristòfol e Sent Johan Batista (cambra dels jovens). Item hun ymatge del Juy poquet (scriptori). Primo hun ymatge de fust en que és la Pietat ab les armes a les spallas del Bisbe don Luís de Prades (retret del escriptori.)
- 1497   Michel Blanch, creditrix
Alberg: a la parròquia de Sant Nicolau, denant la dita església
ARM P-450 fol. 117-119
Item hun drap de pinzell obre de venecians en lo qual és pintat la Selutació de Nostra Dona e la Nativitat e com los Tres Reys lo vingueren adorar. Item hun altre drap de pinzell obre de venecians en lo qual és pintat la Passió de Jesucrist Item huna posteta de ymatge en la qual es pintada la Passió de Jesucrist qui stà penjada en la paret (cambre après del menjador).
1498.   Gaspar Sala donzell
Alberg: al Carrer dit dels pintors.
ARM P-450 fol. 120-122v (incomplet)
Item hun ymatge en que ha un frontal de carmesí ab les armes de Sala y Fuste(r)s ab un Jesús ab letres de perles menudes en lo qual ymatge havia vuyt poms daurats y un lletó. Item una llàntia ab se corda y cadena penjada en mig de la sala (sala). Item un ymatge de Sent Cristòfol (cambra qui trau portal al dit porxet.)
- 1506   Gabriel de Berga, ciutadà
Alberg: prop l'Hospital General, a la parròquia de Sant Jaume
ARM P-450 fol. 68-87

Item dos ymatges de Nostra Dona lo hun gran antic, e l'altre petit; stàn pesats prop la porta de una cambra de la dita sala. Primo hun drap de tela ab algunes figures qui stave al tinell. Item hun drap de ras stret ab figures qui stave detrás la taula. Item hun cobri taula de venecians bo (sala). Item hun frotal de ymatge de vellut carmesí intitulat de perles (cambre qui trau finestre a l'entrada)

- 1506   Johan Aguiló apotecari
Alberg: En la plaça del Pa, a la parròquia de Santa Eulàlia
ARM P-450 fol. 151-159, encant fol. 160-178
Item un retaula sobra lo portal de dita cambra en lo qual és la Passió ab Sant Johan y Nostra Dona. Item alguns papers pintats sobra lo dit portall (menjador). Item hun drap de pinzell de Adam. Item un drap de pinzell de tinell (porxo).
- 1506   Onofre Gallet prevere
Alberg a la ciutat
ARM P-450 fol. 367-371; encant 371
- 1506   Johan Gomis agricultor
Cases: parròquia de Santa Eulàlia al carrer o travessa qui hix devant la casa del Magnífic Jacme de Carreteny doctor en lleys.
ARM P-450 fol. 378-381
Item un drap de pinzel pintat de xamelots nou de que diu la dona muller del defunt que és de un lensol seu que havia tret de casa se mara. Item altre drap de pinzel vel ya usat on és pintat la Salutació de Nostra Dona e Tres Reys. Item un imatge de Nostra Dona de guix sobra lo portall de la cambra ab unes tovalletes devant (menjador).
- 1506   Ysabel Staràs
Casa: a la parroquia de Santa Eulàlia, al carrer antigament dit d'en Plaça.
ARM P-450 fol. 387-395
Item hun imatge de fust a la paret de la Salutació vell (menjador).
- 1506   Ludovico Cotoner, ciutadà
Casa: al carrer de Sant Jacme.
ARM P-450 fol. 395
Item sobre la dita caxa hun drap de ras de figures ja vell, la major part arnat e asquinsat. Item huna ymatge de Nostra Dona ab son fill (sala)
- 1506   Gabriel de Berga
Alberg: a la parròquia de Sant Jaume, prop lo Hospital General.
ARM P-451 fol. 404-419
Item dos ymatges de Nostra Dona, lo hun gran e l'altra petit (sala).
Primo hun drap de tela ab algunes figuras qui stave al tinell (cambre).
- 1507   Magdalena Costa
Casa situada a la parroquia de Sant Miquel al carrer de la Ciquia de la aygo de la Ciutat.
ARM P-450 fol. 409-412
A la paret, sobre lo portal de la Cambra, hun ymatge ab hun crucifix (menjador).
- 1509   la dona muller de Pere Montenyans qº.
Casa: dins la Almudayna devant la Case del Magnífic Cabriel
ARM P-450 fol. 412-414; encant fol. 415

- Item hun drap vell de pinzell. Item altre drap obres de xemellot en la paret.
Item hun Jhesús ab son bastiment (menjador dalt)
- 1509 Johan Alberti mercader
Casa: a l'antrada del carrer del Vi, a la part de la placeta de Santa Creu.
ARM P-450 fol. 418-423; encant fol. 424
Item hun ymatge de la Passió e una làntia ab se cadena penjade al mig del menjador, són dels dits germans (menjador)
- 1510 Philipi Pont ciudadà
Alberch: ab les armes de Pont en lo front de part de dins del dit alberch.
ARM P-450 fol. 430-442v
Primo alt en la paret hun ymatge de la Pietat ab la vasa deurada. Item hun altra ymatge ab portes de Nostra Dona ab alguns Sants (altre menjador).
Item hun retaula de la Salutació de Nostra Dona en lo quall en la huna part és Sant Johan Batista e en l'altra part Sant Miquel (Scriptori devall lo Menjador).
- 1510 En Togores, donzell
Alberch: a la parroquia de Santa Eulàlia
ARM P-450 fol. 450-459
Item hun ymatge de Nostra Dona e altres sants antich e vell lo quall penja al portall de la Sala (menjador). Item quatre papers pintats de diverses sants en la hu dels quals ha una Verònicha (cambra major). Item hun ymatge de Santa Bàrbara. Item dos ymatges de paper ço és lo hun de la Pietat e l'altre de la Passió (cambra).
- 1510 Perot dez Ros, ciudadà.
Alberch: al carrer de la Portella.
ARM P-450 fol. 471v-475; encant fol. 475v-477
Sobre lo portal de la sala ha hun ymatge de fust deurat de Nostra Dona poquet.
- 1510 Arnau de Santa Cilia, canonge
Casa: de la dignitat del Reverent Capiscol.
ARM P-450 fol. 480-489
Item altre drap de ras de dita taula ja usat (menjador).
- 1511 Francesc des Bruyl , ciudadà.
Alberch: al carrer dit de Sant Feliu.
ARM P-450 fol. 497-515
Item a la paret hun ymatge de Nostra Dona vell ab hun frontal de vellut ab sis poms deurats (sala). Item en lo front de la cambra hun ymatge de sant Gregori (cambra).
- 1512 Bernat Babiloni paraire.
Alberg: a la parròquia de Sant Miquel
ARM P-450 fol. 522-529
Item hun ymatge alt al portal de la cambra ab Nostro Senyor crucificat y ab dos ladres (sala). Item hun drap de pinzell molt vell. Item unaltre drap de pinsell vell qui stà denant lo dit (cambra maior).
- 1517 Johan Castell notari
Alberg a la ciutat
ARM P-450 fol. 300-301

- Item hun retaula de cortine ab polseres dels Tres Reys mitgen fer. Item altre retaula de cortine sens polseres de Sant Hieronim. Item hun retaula de pergamí de tres palms en que son tots los misteris de la Passió de Jesucrist.
- 1518 Johan Rull, apotecari
Alberg a la ciutat.
ARM P-450 fol. 255-258; encant fol. 259
Item a la paret tres ymatges de paper (cambre al replà de l'escala).
- 1520 Agustí Serralta, ciutadà
Alberg: al carrer del Sitjar, parròquia de Sant Jaume
ARM P-450 fol. 215-226
Primo un retaula de la Salutació lo qual stava al cap de la Sala. Item hun ymatge de la Nativitat guarnit de fust (sala). Strado ab son spatler de fust pintat de obres romanes ab les suas armes (cambra del difunt). Item hun drap de ras gran de figures lo qual stave a front de la sala (menjador).
- 1520 Simon Roger lapiscida
ARM P-450 fol. 320-324; encant fol. 325-329
Casa: llogada, de Mossèn Pons prevere, situada en lo carrer del Call.
Item a la paret molts ymatges de paper y dos sarafins. Item un retaula gran de la Salutació qui stave penjat a la paret. Item una làntia ab se cadena e corda (menjador). Item una cortina gran en que havia pintade la Sena ab los Apòstols (cambra hon dormia lo dit difunt)
- 1521 A. Anselm
Alberg a la ciutat
P-450 fol. 261-276; encant fol. 277-283
Item alguns papers o ymatges a la peret (cambra). Item algunes ymatges de paper a la peret (altre cambre). Item hun ymatge o retaula de Nostra Dona usat (sala).
Primo una figura de Nostra Dona daurada de bulto ab ses portes, bastiment e polseres, ab una vestidura de fil empua ab listes tarangades. Item quatre serafos de paper de letanies. Item alguns papers pintats de figures de Sants. Item una post molt vella en que és pintada la figura de Nostra Dona. Item un ymatge petit romput de Nostre Dona la qual és de bulto ab ses cubertes y portes pintades de Sants (dins la capella). Item hun ymatget de fust a hon ere pintat la Passió (estudi).
- 1522 Hyeroni Cotoner ciutadà
Alberg: al carrer de Sant Jacme a la parròquia de Sant Jacme.
P-450 fol. 188-196
Damunt lo tinell una posteleta de figures de ras molt usades. Item a la paret un retaulet en que stà pintat de guix Nostra Dona ab son fillet y tres saraffins (sala). Item a la paret un ymatge de la Passió (sala vella qui trau finestra al ort). Item un retaulet petit ab la Passió deurat (recambra on dormia lo difunt).
- 1522 (--) paraire
Casa: al carrer dels Holms en la parroquia de Sant Miquel.
ARM P-450 fol. 316-318
- 1523 Pere Remolar fuster.
Unes cases, so és botiga e algorfa a la parròquia de Sant Nicholau
ARM P-450 fol. 292-293
- 1523 Nadal Castell moliner de farina
Alberg pobre, a la ciutat

ARM P-450 fol. 304-305

- 1523 Pere Moll paraire
Cases, a la Pescateria
ARM P-450 fol. 312-314
- 1523 Johan Pons blanquer
ARM P-450 fol. 330-333v, encant fol. 338v-340.
Item hun retaula de fust ab la figura de Nostra Dona. Item una làntia ab dos cadenas de leutó (menjador). Item una cortina de ras ab dos letons e scuts lo nom de Jhesus en mig. Item una cortina de pinzell de Flandes vell (cambra).
- 1537 Johan Ribes, prevere
Alberg: al carrer de mossèn Cunillers, a la parròquia Santa Creu.
ARM P-450 fol. 237-251v
Item una posteta a hon és pintada la mort ab cobles de la mort (Estudiet de mitge escala). Item hun ymatge de tela guarnit de fust a hon és Jesuchrist quant aparex a la Magdalena en l'ort. Item un angelet y una cadufeta de Letames (cambra). Item un ymatge de la Verge Maria de Loreto de tela ab son bastiment de fust. Item hun retaulet hon es la Passió vell (cambra de la Sala).
Item una cortina de venecians vella hon és pintada la Cena que feu Jesuchrist ab los apòstols. Item unaltra consenblant cortina vella a hon és pintada la Passió de Jesuchrist. Item una cortina de tela a hon és pintada la Resurecció y com los Tres Reys d'Orient adoraren a Jesuchrist, vella. Item unaltra cortina gran de tela a hon són pintats los Reys d'Orient. Item un entorn peu de lit de tela pintada ab dos latons y un scut. Item hun retaulet de tela ab son guarniment a hon és pintada la Salutació de la Verge Maria (recambra).

II

Notari: Martí Terrers (1471-1512)

- 1471 Georgi Boga, baster
Alberg: parròquia de Santa Eulàlia
ARM T-854 fol. 40-45v
Hun drap de pinzell pintat de les Tres Deesses, Venus, Juno e Pallas. Item hun ymatget petit de la Pietat de fust e hun ymatget de Nostra Dona de guix (menjador).
- 1472 Bartomeu Albertí, doctor i jurista
Alberg: parròquia de la Almudaina
ARM T-854 fol. 7-17v.
- 1474 Johan Stach, corder
Casa: carrer de la longa dels genovesos, a la parròquia de Sant Nicolau.
ARM T-854 fol. 24v-32
Hun drap de pinzell clavat a la paret ab lo misteri del trobar de la Creu. (cambra) Hun drap de pinzell pintat del misteri de la Passió. Item hun drap de pinzell ab Sant Anthoni e Sancta Catarina. Item hun ymatge o retaulet de fust ab Sants sobre lo portal de la cambra. (menjador).
- 1475 Baltasar Carreres, texidor de llana
Alberg: carrer d'En Cameró
ARM T-854 fol. 36-38

- Hun drap de pinzell ab Ystòria de Santa Sibil·la (menjador); *venut per VIII s.* (encant). Hun drap de pinzell vell ab donzelles e altres pintures. Item hun altre drap de pinzell petit ab ymatges de Nostra Dona e Sancta Catarina (menjador); huna stora blanca clavada a la paret; una làntia ab son forniment.
- 1476 Pere de Viana, botiguer
 Casa a la Ciutat
 ARM T-854 fol. 64-83
 Un ymatge de Nostra Dona ab lo Jesu Xrist al bras de guig ab huns paternostres de sabeia negra en la mà (--).
- 1478 Joanot Sureda, donzell
 Casa: llogada, situada al carrer de la Portella.
 ARM T-855 fol. 22-36
- 1479 Nicolau Joan, mariner
 Alberg en la ciutat
 ARM T-855 fol. 47-48
 Hun ymatge de Nostra Dona a la paret nou obra de venecians. Item hun drap de pinzell gran nou, en lo qual és pintada la Trinitat e altres Sancts (menjador).
- 1480 Ludovico Çanglada, donzell
 ARM T-855 fol. 90-123v
 Hun oratori ab portal de passatge nou en què és pintat Nostra Dona ab lo Jhesús al braç e Sanct Joan Baptista al hun costat e Sanct Francesch al altre, figures ab les armes de Çanglada en les polceres. Item una làntia ab son guarniment. (menjador). Hun drap de tinell de ras ab figures de Sanct Jordi a cavall quant delliura del Drach la donzella ia vell e usat (cambra). Hun ymatge de Jhesu Xrist enbotit sens creu. Item alguns papers pintats de figures de Sancts de poca valor (oratori).
 Demunt lo dit bancalet havia hun drap pintat de hun bell pagó e altres frasques (retret de l'escriptori). Hun retaulet de fust ab ymatges de paper de poca valor (cambra dels escuders). Hun oratori o retaulet de fust molt vell e sòtil ab ymatges de la Passió de Nostra Dona (casa de la taverna).
 Hun retaula vell ab ymatges de Nostra Dona e altres Sancts ab hun frontal de vellut negre ab flocadura blanca e negre (menjador de la vinya). Hun retaula de Flandes hon és pintat la Salutació, la Nativitat de Jesu Xrist, lo Simeon e los Tres Reys. Item hun retaulet ab portes hon és pintada la Passió de Jesu Xrist. Item una posteta de fust daurada per donar pau hon és pintada la Pietat (capella de la vinya).
- 1482 Joan Oliver, guixer
 Casa: parròquia de Sant Eulàlia, prop l'església de S. Francesc.
 ARM T-855 fol. 142-145v
 En la paret una ymatge de la Salutació obra de venecians. Item un altre ymatge de fust ab figures de Jesu Xrist e altres, molt vell (porxada).
- 1485 Bertomeu Gomila, texidor
 Casa: parròquia de Santa Eulàlia, al carrer vulgarment d'en Sureda
 ARM T-855 fol. 191-195v; encant T - 856 fol. 1-5v
 Hun retaulet o ymatge de figures de Nostra Dona e altres sancts ia vell e ab hun frontal sòtil. Item hun drap de pinzell pintat de les Tres Deesses e Paris (sala); encant: hun drap de pinzell de les Deesses I lliura II sous.

- 1486 Antoni Pont, paraire
 Casa en la ciutat
 ARM T-856 fol. 17v-19
 Una cortina de cànem negre pintada de brots e figures (cambra).
- 1486 Francesch de Sant Martí, donzell
 Alberg de la ciutat
 ARM T-856 fol. 23-35
 Hun ymatge daurat de figures de Nostra Dona ab lo Jesús al bras Sanct Francesch e altres Sancts. Item hun drap de la Salutació fet de tela obra de Flandes Item hun drap de tela ab la figura de Sancta Magdalena. Item hun drap de tela hon és pintada la Pietat. Item hun drap de ras ab figures de galants gran (cambra).
- 1486 Margarita Vda. de Bernat Mercer, mercer
 Casa a la ciutat
 ARM T-856 fol. 36-38v.
 Un retaulet penjat a la paret daurat hon és pintat lo traspàs de Nostra Dona. Item hun drap de pinzell obra de Flandes hon és lo devallament de la Creu e la Resurrecció. Item una stora a la paret vella de jonchs pintada (menjador). Un cobre taula, obra de venecians ab ocells e altres pintures (cambra).
- 1486 Pere Gallart, mercader
 Casa llogada: devant la sglésia de Sant Nicolau
 ARM T-856 fol. 40-44; encant fol. 46v
 Hun drap de pinzell obra de Flandes qui és la Istòria de Paris ab les Deesses Item hun altre drap de pinzell hon és la Creació de Adam (cambra).
 encant: Dos draps de pinzell lo hu gran de Adam e Eva, l'altre poquet de les Tres Deesses I lliura X sous.
- 1487 Guillem Pont
 Casa a la parròquia de Santa Creu
 ARM T-856 fol. 49v-52
 Hun drap de tela pintat ab hun galant e una donzella demunt lo dit tinell (sala).
- 1487 Blas Valero, notari
 Casa a la ciutat
 ARM T-856 fol. 52-56v
 Un cortinatge de quatre pessas fet de drap de Almeria ab rande al mig de cascuna pessa. Item un retaulet obra de Flandes, ab polseres daurades, és la Passió de Jesuchrist (cambra); Un ymatge de Flandes de la Passió an Joan Remiro notari, II lliures I sou II dines (encant). Un retaula dels Tres Reys d'Orient fet de tela. (cambra); hun ymatge dels Tres Reys an Antoni Abrines XII sous (encant). Hun cortinatge ab son gorniment ab figures obra de València V pessas ab flocadura groga (cambra). Hun ymatge de Flandes de l'assotament de Jesús (escriptori).
- 1489 Michel Moix, donzell
 Casa a la ciutat
 ARM T-856 fol. 69-85
 Un drap de ras per a tinell ab quatre figures, dos galants e dues donzelles vell. Item un drap de ras ab figures de cassa vell e sòtil. Item hun ymatge de paper hon és pintada la Pietat (cambra).

hun retaula penjat a la paret ab figures de Nostra Dona e dels Sancts Joans ab quatre poms daurats e hun frontal de vellut vell e sòtil. Una làntia ab sa cadena de lautó e guarniment. (sala).

- 1489 Martí Terrasa, notari
 Casa a la ciutat
 ARM T-856 fol. 87-89v.
 Hun ymatge daurat ab figures de la Verge Maria ab lo Jesús al bras e altres Sancts (menjador).
- 1489 Antonia, muller de Francesc Riera
 Casa propietat de Lluís Maties, convers, confiscat per la Santa Inquisició.
 ARM T-856 fol. 92v-97v
 Hun ymatge al portal de la cambra hon ha pintada la Salutació de Nostra Dona ab una làntia devant (menjador).
- 1490 Jacme Dolç, ferrer
 Casa a la Ciutat
 ARM T-856 fol. 110v-115
 Entorn lo llit havia tres pessés de cortinatge ab hun galant e una dama (cambra). Hun retaula de Nostra Dona (*donat pel difunt a la Confraria de Ntra. Dona de la Concepció*). Item hun drap de pinzell de Homens Salvatges sòtil. (menjador)
- 1490 Bernat Miquel Berard, ciutadà
 Casa: en el carrer de la Portella
 ARM T-856 fol. 121-130
 Hun ymatge penjat a la paret ab figures de la Verònica e de la Verge Maria la Fas. Item altre ymatge de la Verge Maria e altres sancts, vell (menjador). Hun ymatge dels Tres Reys de Orient penjat a la paret. Item una làntia ab son guarniment (cambra de la possessió)
- 1491 Baltasar Boga, forner
 Casa ab un forn de pa, situat en Ciutat, parròquia de Santa Eulàlia devant la font dita de Sancta Eulàlia.
 ARM T-856 fol. 146-150
 Hun ymatge de Jesus petit. Item una cortina pintada de les vistes e sponsalles de los Reys Nostres senyors. Item hun drap de tinell pintat de dues figures. Item hun drap de pinzell squinsat (cambra). En lo portal de la cambra hun retaulet pintat e daurat ab figures de la Passió e altres Sancts ab sa làntia fornida.
 Sis pessés de cortinatge de tela negra pintades de la Istòria de d'Ardarch atrobades dins una caixa de alber sòtil blanca. Item dos drapets de pinzell hun Sanct Hieronym, altre de Sant Jordi (menjador).
- 1492 Gaspar Miquel Rollan, mercader
 Casa: carrer de la Bosseria, parròquia de Sant Nicolau
 ARM T-856 fol. 152-158v
 Hun retaula o drap de pinzell dels Tres Reys de Orient sòtils. Item una làntia ab son guarniment. (entrada). Hun drapet de pinzell ab ymatges de Nostra Dona e altres Sants. (estudi). Hun ymatge de paper al cap del llit de la Trinitat (retret de l'estudi). Hun drap de pinzell sobre lo dit tinell. Item hun drap de pinzell de la Passió de Jesucrist vell. Item hun ymatge de Nostre Dona ab lo Jesus fet de vidre obra de Venècia (sala).

- 1493 Bernat Berard, ciutadà
Alberg: en lo loch de la Almudayna, comprat al magnífic Gaspar Burdils.
ARM T-856 fol. 188-199
Hun retaula de Nostra Dona e altres Sancts vell e antich qui's diu és de les filles de la dona Pisana (sala nova). Una ymatge de Nostra Dona feta de coral xicha qui's diu és de la dona Nicolaua Reyes, ma germana (cambra). Hun retaulet de Nostra Dona de fusta vell e lo Jesús (cambra). Una cortineta de tela pintada dels Reys. Item Dos papers de figures de Jesucrist. Item dos papers pintats de ymatges de la Paciò y Nostra Dona (cambra). Hun drap de pinzell vell de figures (porxe).
- 1493 Lorens Bertran, paraire
Casa ab sos lavadors e saboneria, situat en la present ciutat de Mallorca nomenat lo bany d'en Granada.
ARM T-857 fol. 34-44; encant fol. 47
Una cortina verda ab la istòria de Susanna (sala); venuda a l'encant, II lliures. Item una cortina negra pintada de donzelles. Item hun cobribanch larch ab figures de ras. Item hun drap gran de pinzell pintat de figures de Nostra Dona y altres Sancts (sala). Item altre drap de pinzell pintat de la Creatiò de Adam (sala); venut a l'encant per 8 s. Item hu tapa-porta de ras ab tres figures (sala); venut a l'encant per XVI sous.
Una cortina pintada ab una dama e hun iove. Una cortina negra pintada de la Ystòria de Griselda (cambra). Hun retaulet dels Tres Reys de Orient per X sous. Item hun drap de pinzell Història de Radix Jessé a la dita dona per X s. (encant)
- 1493 Bernardí Berard
Casa en la ciutat
ARM T-857 fol. 78-89v; encant 110-114
Hun ymatge de Nostra Dona antich ab figures de altres Sancts (sala nova). Una cortina gran dels Tres Reys e hun pali dels Tres Reys tot de cànem. Item hun ymatge de guix de la Salutació de Nostre Dona blanch. Item hun altre consemblant ymatge de Nostra Dona e lo Jesus daurat (cambra). Hun drap de pinzell de figures de Hector e Priam (recambra).
- 1494 Michel Gual, brasser
Casa llogada a la ciutat
ARM T-857 fol. 112
- 1494 Jacme Domingo
Casa en la ciutat
ARM T- 857 encant fol 114v.
Item una cortina gran pintada a ell matex per 18 s. 9 d.; Item una cortina pintada ab minyons an Martí Moix 1 lb. 10 s.; Item una cortina vella pintada an Gener corredor per 8 s.
- 1494 Barthomeu Costa
Casa en la ciutat
ARM T-857 fol, 118v-119
- 1494 Gabriel Gibert texidor
Casa en la ciutat
ARM T-857 encant públic fol. 106v-108
- 1494 Johan de Sent Joan, cavaller
Casa: en la parròquia de Sant Jaume, en lo carrer del Cigar tengut sots alou.
ARM T-857 fol. 129-145

Hun ymatge de la Salutació ab una cortina de la Passió cruceu portat humeris. Item hun ymatge de la Passió o Crucifixi de Jhesu Crist en hun armari de fust pintat ab una tela de ceda devant (sala).

Una ymatge de la Salutació. Item hun ymatge de Nostra Dona vell, ab armes de Sent Joan (menjador). Hun altre ymatge de Nostra Dona e altres Sancts daurat de bona mà. Item una làntia ab sa corda e guarniment (sala). Hun altar ab hun retaula del Devallament de la Creu ab Nostra Dona e altres Sancts ab sa ora e ab dos tovalles ab listes blanchs, e una tovallola ab son pali de ceda groga turquesa ab senyal de Sant Joan. Item hun drap de pinzell a la paret de la Resurrecció de Jesu Crist e una cortina vella de tela (capella). Altre drap de pinzell de les Tres Deesses y de Paris (sala).

- 1494   Nicolau Berard
 Casa en la ciutat
 ARM T-857 fol. 151-160
 Hun drap de pinzell de Sant Joan Baptista ab la sua Ystòria. Item hun ymatge de Nostra Dona antich ab vuyt poms deurats hun frontal de carmesí ab tres lletres de plà menuda. Item una làntia ab son forniment (sala).
- 1496 Pere Ferran, fuster
 Alberg hostel, parròquia de Santa Eulàlia.
 ARM T-857 encant fol. 175v-181v
- 1496 Michel Serralta, paraire
 Casa en la ciutat
 ARM T-857 fol. 182v.
- 1496   Arnau Busquet, ciutadà
 Casa: parròquia de Santa Eulàlia
 ARM T-857 fol 202v-206
 Hun ymatge de Nostra Done y altres Sancts penjat a la paret vell, ab vuyt poms daurats lanser. Item hun ymatge de marbre de figures de Nostra Dona y altres sancts. (sala) Hun frontal de vellut blau ab perles menudes antich per a devant ymatge Item tres draps de pinzell antichs lo hu de figures de Nostra Dona e altre de casses e dames (cambra).
- 1497   Raimundo Vivot, cavaller
 Casa en la ciutat, parròquia de l'Almudaina
 ARM T-858 fol. 13-23v.
 Hun ymatge daurat ab figures de Nostra Dona y altres Sancts. Item una làntia ab son forniment (cambra). Item hun drap de tinell Ystòria de Júpter e Argos (altra cambra). Hun ymatge a la paret de Nostra Dona ab polseres y steles. (sala). Hun drap de pinzell ab les Tres Deesses, Venus, Juno y Pallas usat (cambra -torre de la possessió a Inca).
- 1497   Joan Miró, notari
 Casa a la ciutat, parròquia de Sant Nicolau
 ARM T-858 fol. 30-32
 En la paret lo ymatge dels Set Goigs de la Verge Maria sobre tela. Item en l'altre paret lo ymatge de fust pintat de la Paciò de Jesucrist y del trespàs de Nostra Dona ab una cortineta negra e vuyt poms daurats. Item lo ymatge de monssenyer Sent Onofre ab la història de la sua vida (menjador). Hun ymatge de Nostra Dona (estudi).
- 1499   Pere Truyol, prevere de la Seu de Mallorca
 Casa d'Antoni Martí
 ARM T-858 fol. 61-64v

- En la paret hun drap de pinzell de figures de Nostra Dona. Item hun canalobre de ferro antich ficat a la paret (entrada). Hun ymatge ab figures de la Passió e hun Jesuset (cambra).
- 1499   Berthomeu Pont, paraire
Alberg en la ciutat
ARM T-858 fol. 81v-82v.
- 1500   Joan Ambrós, boter
Casa: carrer de la Mar
ARM T-858 fol. 82v-83v encant fol. 87-88
Hun drap de pinzell de monssenyer Sanct Lorens e altre de les Set Virtuts (cambra); *venuts a l'encant per VII sous i XII sous respectivament.*
- 1500   Gabriela, muller de Georgi Domenech
Alberg: parròquia de Santa Eulàlia, en les voltes dels hostals de Sóller.
ARM T-858 fol. 83v-85
Item hun drap de pinzell a la paret història de la Sibilla. Item altre drap de pinzell història de Sant Jordi. Item altre drap de pinzell per a tinell ab dos galants e dos dames. Item hun ymatge de Nostra Dona pintada en fust al portal de la cambra, Item hun altre ymatge qui's tanca que yo portí de casa del dit mon germà. (menjador). Item hun drap per a paret pintat de cotó blau. (cambra).
- 1500   Eulàlia, muller de Poncio d'es Laners
Alberg: prop la font del Sepulcre
ARM T-858 fol. 94-95v
Item hun ymatge de figures de Jesús e una làntia (menjador).
- 1500   Joan Cardels, flassader
Alberg en la ciutat
ARM T-858 fol. 105v-106v.
- 1502   Onofre Canet, notari
Alberg: parròquia de Sant Nicolau, devant la sglésia de Sanct Sperit de Roma.
ARM T-858 fol. 139-144
Item hun ymatge de Flandes, lo crucifixi e la Maria e Joan ab ses polseres. Item altre drap de Flandes, Nostra Dona al altres Sancts poquet. Item una làntia ab son forniment (sala). Item hun drap de pinzell de la Creació de Adam (menjador). Item la Salutació en hun trosset de tela de cànem (cambra). Item hun ymatge del crucifixi (retret de l'estudi).
- 1503   Isabel muller de Pere Riera, notari
Casa de la ciutat
ARM T-858 fol. 156-157
Item quatre draps de pinzell lo hu de la Nativitat de Jesús, l'altre del Crucifix e los dos petits ço és lo hun de Sant Christòfol, altre de la Salutació. (--).
- 1503   Joan Fuster, donzell
Casa: carrer de la Portella, parròquia de Santa Eulàlia.
ARM T-858 fol. 146v-152v
Hun ymatge de la Salutació de Nostra Dona, obra de Flandes (menjador).
- 1503   Pere Çafortesa, ciutadà
Alberg: parròquia de Sant Jaume.
ARM T-859 fol. 14-22v
Hun ymatge de la Passió, la Salutació y altres misteris. Item una làntia ab son gorniment (menjador)

- 1504 Francesch Berard, doctor en lleys
 Alberg: parròquia de Santa Eulàlia, en la travessa de front y devant la Portella.
 ARM T-858 fol. 164-175
 Hun retaula a la paret de fust pintat e daurat de la Nativitat de Jesu Christ ab la làntia guarnida (sala).
- 1504 Joana Nadal, muller de Antoni Martí
 Alberg: parròquia de Santa Eulàlia, prop la Quartera, contenenent la volta dita vulgarment d'en Tornamira.
 ARM T-858 fol. 176-185v
 Item hun drap de ras ab deu figures ja vell. Item altre drap de ras ab figures bo. Item hun tapaporta de ras ab armes de mossèn Antoni Martí e de la dita senyora sa muller. Item hun drap de taula morisch scacat. Item altre drap de taule ab listes e pintures morisques del dit mossèn Antoni Martí (cambra de la volta).
 Hun tinell obrat de tercia vell, ab sos grahons, ab hun drap de pinzell sobre tela de cànem, ab la Ystòria de la Nativitat de Jesucrist. Item hun ymatge de la Passió de Jesuchrist e en la polcera havia hun ymatge de Jesús Infant, qui era de la heretat del dit mossèn Antoni Martí. Item hun altre ymatge de la Passió de Jesu Christ. Item un drap de pinzell de casses (sala).
- 1504 Antoni Febrer, paraire
 Alberg: prop la carniceria del Call
 ARM T-858 fol. 186-187v
 Hun drap de pinzell vell de figures. Item una cortina de figures. Item hun ymatge de Nostra Dona groch, ab portes e hun altre de pinzell de Nostra Dona (menjador). Hun drap de pinzell obrat o pintat de brots a ops de tinell (cambra de l'entrada).
- 1504 Ramon Gual, ciutadà
 Alberg: parròquia de Sant Jaume que antigament fou de mossèn Joan de Tagamanent.
 ARM T-858 fol. 192v-201v.
- 1504 Joan d'Espanya, lapiscida
 Alberg: parròquia de Santa Eulàlia, al carrer del molí de vent
 ARM T-859 fol. 30-32
 Item una cortina de paret ab figures de la Passió de Jesu Christ sobre tela (menjador)
- 1504 Jaume Gara, moliner de panys
 Alberg: parròquia de Santa Eulàlia en la travessa del carrer d'en Berart, al carrer de la Torre de la Mor.
 ARM T-859 fol. 39-41v
- 1505 Antoni Pont, paraire
 Alberg: parròquia e carrer maior de Sant Michel
 ARM T-859 fol. 49 ; encant fol. 53-54
 Item hun ymatge de Nostra Dona de guix pintat (menjador). Item hun drap pintat de les Tres Deesses sòtil (cambra); *venut a l'encant per 3 sous*. Altra cortina pintada dels Tres Reys an Joan Stany per XIII s. IIII d. (encant)
- 1505 Michel de Pachs, cavaller
 Alberg: parròquia de Sant Nicolau, devant lo portal maior de la sglésia de Sant Domingo, que és vinclat al magnífic mossèn Nicolau de Quint o vinclat a aquell.

- ARM T-859 fol. 59-66v
 En la paret hun ymatge de Nostra Dona ab lo Jesús y altres Sancts daurat.
 Item hun drap de ras de figures de dames y galants (cambra).
- 1505 Onofre Fabra
 Alberg en la Ciutat
 ARM T-859 fol. 74-76
- 1505 Jaume Terrasa, paraire
 Alberg: parròquia de Sant Miquel, en lo carrer qui ix devant la botiga olim d'en Abrines apothecari en lo carrer maior de Sant Miquel.
 ARM T-859 fol. 84v-87v : encant fol. 90-90v
 Item hun cortinatge negre de quatre pessas pintades de carts (cambra). Item hun drap de tinell fet de cànem pintat de figures de Sancts e una corneta oldana (casa d'en Jordi). Hun drap de pinzell de Salamó an Huguet Cardona per VIII sous (encant). Hun drap de pinzell vell, cavalcada, an Sebastià Massot per III s. VI d. (encant). Hun drap de pinzell vell Sancta Catarina, an Jaume Busquet, per XIII s. (encant). Hun drap de pinzell dolent, al dit Marsal Palmer per II s. VI d. (encant).
- 1507 Jaume Dalmau, notari
 Alberg: parròquia de Sant Nicolau en la placeta de Joan Arnigó
 ARM T-859 fol. 104v : encant 122-122v.
 Sobre lo portal de la cambra hun ymatge de pinzell ab bastiment de fust pintat de la Passió de Jesu Christ e Nostra Dona e de Sanct Joan ab los dos ladres. Item hun drap de pinzell ab enfront sobre la taula pintada de la Sibill a, Nostra Dona e Profetes, ab hun brollador de aygua pintat en lo mig. Item altre drap de pinzell pintat de la Salutació e de la Nativitat de Jesu Christ (menjador).
- 1507 Caterina Serra muller de Joan Serra, mercader
 dues cases: parròquia de Sant Jaume en lo carrer qui puja al Sepulcre, devant lo alberg de mossèn Pere Andreu mercader.
 ARM T-859 fol. 108v-112v
 Item en la paret hun drap de pinzell ab la Salutació e los Tres Reys. Item hun drap de tela pintat de la Salutació (menjador).
- 1507 Michel Prats, prevere
 casa a la ciutat
 ARM T-859 fol. 115-118v ; encant 120-121v
 Item hun drap de pinzell pintat de la Passió de Jesu Christ (menjador).
 Item hun drap de pinzell de Homens de Armes, usat (cambra); *venut a l'encant per VIII sous al prevere Venrell*. Item una Verònica de pinzell, obra fina (estudi). Item hun drap (*de pinzell*) de la Passió de Jesu Christ (estudi); *venut a l'encant an Joan Cortoy per 6 sous 4 diners*. Item hun altra de la Resurrecció tots de pinzell (estudi); *venut a l'encant al canonge Exartell per 4 sous 10 diners*. Item una Verònica ab polseres daurades (estudi).
- 1508 Gabriel Torralba, scrivà
 Alberg: de mossèn Joan Fuster donzell
 ARM T-859 fol. 124v
 Item hun drap de pinzell vell de figures de Jesu Christ quan horava en l'ort. Item una cortina negre vella pintada de la Salutació. Item una altra cortina pintada de pintures qui per vellura no's vehen. Item hun ymatge vell ab figura de Jesu Christ e hun altre de Nostra Dona ab lo Jesus ab polseres (estudi).

- 1508 Bertomeu Puig, notari
 Alberg: en la parròquia de Santa Eulàlia, a la travessa de micer Armadams.
 ARM T-859 fol. 143v
 Item hun drap de pinzell de figures y cassa (lotgeta de l'hort). Item hun ymatget daurat de Nostra Dona ab lo Jesús al bras e altres Sancts. Item hun altre ymatget de Nostra Dona sobre tela (recambra).
- 1509 Pere Frexa, paraire
 Alberg: d'en Bartomeu Vilar, prop la carniceria maior
 ARM T-859 fol. 162-165v
 A la paret dos ymatges de Nostra Dona e altres Sancts, ab llur làntia ab son forniment. Item hun drap de pinzell vell pintat de la Salutació. Item una cortina de cànem ab los Tres Reys de Orient. Item altre drap de figures del Juy de Selamó. Item hun altre drap pintat de xemellot blanch e morat ab hun senyal al mig. (menjador)
- 1509 Melchior Thomé, donzell
 Alberg: per ell obrat, ab son ort, terraple e altres pertinences, scituat dins la present ciutat, a la parròquia de Santa Creu, en la plassa del Born.
 ARM T-859 fol. 167v-182
 Item hun ymatge de la Passió de Jesu Christ ab Nostra Dona e altres Sancts. Item una làntia ab son gorniment. (sala). Item hun drap de ras pintat de Homens Salvatges. Item hun drap de figures dames e galants e casses grans. Item altres dos draps ab figures de ras petits ab figures velles. (recambra).
- 1509 Michel Carbó, mercader
 Alberg: de Pere Grasset
 ARM T-859 fol. 182v-184v
 Hun ymatge antich daurat de Nostra Dona e altres Sants (--)

IV

Notari: Jordi Ramon (1475 – 1526)

- 1475 Joan Cases
 Casa: llogada, situada a la parròquia de Sant Nicolau, en una travessa ho on stà en Albons candeler, situada en la Tapineria.
 ARM R-577 fol. 22-25
 Item hun rataula de Nostra Dona ab portes vell entich de poqua valor (menjador).
- 1476 Thomé Puig
 Alberg: parròquia de Sant Miquel, en lo carrer de Sent Miquel.
 ARM R-575 fol. 1-6v
 Item hun ymatge de Nostra Dona petit ab portes vell en que ha VI poms daurats vells (menjador). Item hun drap de pinzell de largària de una cana e miga, que stà pintada la Passió; (venut a Johan Faset per 13 s. 8 d.)
- 1476 Joan de Sent Verges
 Casa en la ciutat
 ARM R-577 fol. 66-70; encant 71-71v
 Item hun ymatget dels III Reys d'Orient. (menjador)

- Item hun drap de pinzell de la Istòria de Sibil·l a usat. Item hun altre drap de pinzell de tinell de la Istòria d'Ester (cambra a miga scala). Item hun drap de pinzell de la Istòria del Rey Asuer e regina Ster usat de tinell an Joan Porqueres notari per XV sous II diners (encant).
- 1476 Stefani Solà, paraire
Cases: parròquia de Sant Miquel, al carrer de Sant Miquel, davant Sant Antoni de Vianes.
ARM R-577 fol. 54-57v ; encant 58-59
Item hun altre drap de pinzell de la destrucció de Troya. Item VIII ymatges pintats en peper entre grans e pochhs. Item hun drap de pinzell de la imstòria del Reys d'Orient com vingueren adorar Jesucrist. Item hun sint e hun assots e una carassa de fer entremesos (menjador).
- 1479 Pere Ca, mercader
Alberg: parròquia de Sant Jaume, al carrer dit de Bonayre
ARM R-577 fol. 77-80
Item hun drap de pinzell en que ha Tres Goichs de Nostra Dona, bo. Item hun ymatge petit de Sant Raffel pintat en canamàs (sala).
- 1479 Miquel Guillem, botiguer mercer
Cases: al carrer dit de Claret, davant lo Pont Nou, a la parròquia de Sant Nicolau.
ARM R-577 fol. 32-37v; encant 40-46v
Item hun drap de pinzell en què ha pintades III istòries, usat. Item hun ymatge vell e antich ab portes de pocha stima (menjador). Item hun ymatge de Nostra Dona e Sent Miquel e Santa Margarita, ab portes. Item hun ymatge petit en què és pintat la Salutació III papers pintats de fullages vells (cambra). Item un ymatge de paper ab Nostre Senyor crucificat (cambra prop la cuina).
- 1483 Michel Vermell, fuster
Casa: llogada, situada a la parròquia de Santa Eulàlia, al loch dit lo sparó, davant la Porta de la Portella.
ARM R-577 fol. 141-142v
Item hun ymatge de Nostra Dona en paper e posat en hun bastiment de fust (una làntia de vidre ab son guarniment); Item hun pavés gran pintat ab armes de Sureda (menjador)
- 1484 Bertomeu Ferrando
Alberg: parròquia de Santa Eulàlia, prop lo cantó dit del Call.
ARM R-575 fol. 131
Item hun retaula en lo qual és pintada Nostra Dona e altres Sants e Santes daurat. Item hun altra retaula pintat sobre canamàs en què és la Passió, ab polceres de fust. Item un drap de pinzell gran en què és pintat gents qui cassan. Item hun drap de tinell de pinzell. Item hun cobribanch de tela verda en què són pintades les armes del dit deffunct (menjador).
- 1484 Pere Ferrandis, sastre
Cases dins la ciutat
ARM R-577 encant fol. 50-52
Item hun drap petit de pinzell de Sant Xristòfol (venut) an Daniel Umbert per I sou VI diners. Item una cortina vella squinsada pintada (venuda) an Pasqual Gilabert X sous.
- 1487 Michel de Pachs, cirurgia
Casa: parròquia de Santa Creu, al carrer de Jacme mercer.
ARM R-577 fol. 90-90v

- 1487 Pere Oliver
 Alberg: parròquia de Sant Miquel, devant lo Monastir de Sant Antoni de Vianes.
 ARM R-578 fol. 99-103v
 Item hun ymatge dels Tres Reys pintat sobre canamàs. Item una làntia de vidre ab son gorniment (menjador)
- 1488 Francesc Vidal, notari
 Alberg: parròquia de Santa Eulàlia, en la travessa o plasseta dita d'en Burguet.
 ARM R-578 fol. 77-83v
 Item hun drap de tinell pintat de figures vell. Item hun ymatge de la Passió ab Nostra Dona e Sent Johan, pintat sobre cànem vell e dos ymatges pintats sobre cànem. Item hun drap de venecians vell squinsat (menjador). Item hun ymatge de guix de la Passió (cambra).
- 1488 Guillem Dijous, mestre d'aixa
 Casa: parròquia de Santa Creu, en lo carrer de Sancta Caterina.
 ARM R-578 fol. 75-76
 Item una cortina negra pintada de brots vella. Item hun ymatge entich ab portes vell (entrada).
- 1489 Lorenç Deus lo feu, venedor de vi
 Cases: parròquia de Santa Eulàlia, en la plassa del Temple o Pes de la Palla, davant lo abeurador.
 ARM R-577 fol. 18
 Item hun drap de pinzell en què és pintada Nostra Dona ab son fill al bras e altres Sants e Santes (cambra).
 Item hun ymatge entich ab portes en què és pintada Nostra Dona e molts altres Sants (entrada).
- 1490 Guillem Terrades, mercader
 Casa a la Ciutat
 ARM R-575 fol. 123-126
- 1490 Pau hortalà
 Cases: a la parròquia de Santa Eulàlia, a la Plaça de les Cols, devant la dita sglésia.
 ARM R-577 fol. 93-94v
 Item hun ymatge o bastiment de ymatge molt entich; (làntia de vidre ab son forniment).
- 1491 Francesc Anglada, mercader
 Alberg: al carreró qui no passa sats prop la Font del Sepulcre.
 ARM R-575 fol. 146 ; encant R-577 fol. 105-112v
 Item hun ymatge de la Passió (entrada) .
 Item hun ymatge en què és pintat Jesucrist, Nostra Dona, la Adoració dels Reys, Sant Domingo e Sant Francesc, antich. Item hun drap de tinell de tela blava pintat de figures (menjador); venut a l'encant an Anthoni Morlà VI sous X dines. Una cortina de tela negra en què és pintada la Prudència e títols, an Bernat Faret parayre XVI s. II d. (encant)
- 1491 Jordi mariner
 Casa llogada
 ARM R-576 fol. 24-26
 Item hun drap de pinzell de la Istòria de la Sibille e gent, vell. Item hun ymatge de Nostra Dona pintat en tela ab bastiment de fust (menjador).

- 1491 Ponç d'Es Laner
Alberg: llogada, de propietat del honrat Tomàs Cases.
ARM R-577 fol. 131-137
- 1493 Bàrbara vda. de Jaume Farrer
Casa llogada: de Johan Calafat de Valldemossa, a la parròquia de Santa Eulàlia, a la travessa dita d'Arnau Bususquet.
ARM R-576 fol. 4-6v
Item hun drap de pinzell en què és pintada la Salutació de Nostra Dona e Jesucrist nasqué, e de los Reys lo adoraren. Item hun altre ymatge de fust en què és pintada Nostra Dona qui (du) son fill al bras. Item hun ymatge en què és pintat Sant Miquel de tela. (menjador).
- 1493 Clara muller de Miquel Morro
Casa: parròquia de Sant Nicolau, al carreró que no passa, appellat (--)
ARM R-576 fol. 42-45
- 1493 Joan Caselles, paraire
Casa: parròquia de Sant Jaume, al Sitjar, contigua a la murada
ARM R-578 fol. 107-111
Item hun ymatge pintat sobre tele ab son bastiment, en què és pintada la Nativitat de Jesucrist (sala). Item hun ymatge pintat sobre tela en què és pintada la Salutació (menjador). Item hun drap de pinzell de la Ystòria de Lucrècia, gran. (escriptori). Item hun drap de pinzell vell de la Passió (entrada).
- 1493 Farrer Sot, mercader
Alberg: parròquia de Sant Jaume, prop la Font del Sepulcre.
ARM R-576 fol. 8-17
Item hun drap de pinzell petit en què ha pintat Tres Goys de Nostra Dona vell. Item hun ymatge lunch ab portes en què és pintada Nostra Dona al mig vell. (menjador). Item hun drap de pinzell vell en què són pintats Tres Goixs de Nostra Dona (sala). Dos frontals de ymatge la hun brodat com a vellutat vert, l'altra de vellut vermell tots vells. Item una post en que ha ymatges pintats en paper ficats (cambra major de la sala).
- 1494 Antoni Bisquera
Alberg: carrer del vi, a la parròquia de Santa Creu.
ARM R-575 fol. 98-109
Item hun ymatge entich ab portes de Nostra Dona ab diverses Sants vell; (una làntia de vidre ab son gorniment) (menjador). Item hun frontal de ymatge de vellutat vermell ab flocadura de seda vermella e blanca vell (cambra vella).
- 1494 Antoni Dalmau, paraire
Alberg: parròquia de Santa Eulàlia, al carrer de Santa Coloma.
ARM R-577 fol. 113-118; encant fol. 120-125v
Item hun ymatge de Nostra Dona petit (menjador). Item hun drap de pinzell vell ab Istòria de gent qui va a cassa; (venut a l'encant per III sous I diner).
- 1494 Bernat Pujol, mercader saboner
Alberg: parròquia de Sant Miquel, al carrer de Sant Miquel.
ARM R-578 fol. 95-96
Primo hun ymatge de Nostra Dona ab dos àngels pintat sobre cànem ab son bastiment de fusta. Item una stora de paret morischa, pintada de larch de X palms vella. (menjador).

- 1494 Elionor, viuda de Blas Gibert
 Casa: parròquia de Santa Eulàlia
 ARM R-578 fol. 121-126v
 Primo una cortina de cànem en què són pintats los Tres Reys d'Orient. Item hun drap de pinzell vell en què és pintada la Trinitat. Item hun ymatge pintat en paper, ab un bastiment de fust e hun trosset de cortina vermella (menjador).
- 1494 Joan Tarrasa, notari
 cambra al Palau de l'Almudaina
 ARM R-575 fol. 160
 Item hun ymatge del crucifix daurat de gran de mig full de paper (cambra).
- 1495 Antoni Salat, prevere
 Casa: al costat de la casa de la dignitat del Deganat de la Seu de Mallorca.
 ARM R-575 fol. 169-176
 Item hun drap de pinzell qui stà a la paret en que ha pintat quatre goies de Nostra Dona. Item hun retaula de Nostra Dona ab dos àngels pintat sobre cànem, ab un bastiment de fust. Item hun altra retaula de la Pietat pintat sobre cànem sens bastiment. (cambra). Item hun retaula de la Passió pintat sobre fust. Item hun altra retaula de la Passió pintat sobre cànem ab los ladres (menjador). Item hun drap petit de pinzell pintat sobre cànem, en què és la Trinitat, ab son bastiment de fust (estudi).
- 1495 Francesc Sot
 Casa en la ciutat
 ARM R-577 fol. 99 encant
 Item hun drap de pinzell vell, petit, de la Istòria dels Reys d'Orient, liurat a n'en Thomí Mur spacer per III sous III diners. Item hun altra drap de pinzell vell pintat ab gent a cavall, liurat an Gabriel Bota per III s. II diners.
- 1496 M. Caselles
 Alberg: parròquia de Sant Jaume al carrer del Sitjar.
 ARM R-576 fol. 102-105
 Item un ymatge o retaula petit en què és Nostra Dona al mit e Sant Johan e Sant Miquel. Item hun drap de pinzell en què és pintat Jesucrist com feya oració en l'ort e lo gagant e lo rey de nin, usat. (menjador).
- 1497 Jacme Sabrià, cirurgià
 Casa: parròquia de Santa Creu, devant la Riera.
 ARM R-575 fol 74-94v; encant 42-73v
 Item hun retaule ab poms entich, en què manquen la ymatge de enmig. Item hun ymatge de Nostra Dona antich ab poms (cambra dalt). Item una cortina de tela negra pintada de galans e dames vella. (menjador).
- 1498 Perot Vicens, mercader
 Alberg: parròquia de Santa Eulàlia.
 ARM R-576 fol. 46-62v
 Item hun drap de tinell de tela negre de la stòria de Cahin e Abell (venut a l'encant a Joan Porquer notari per VI s. VIII d.) Item un altre drap de pinzell vell, ab Nostra Dona e altres Sants (venut a un torner per III sous III diners). Item hun drap de pinzell ab Sant Hieronim al mig e altres Sants vell; (venut a l'encant a Perot Costa barber XII s. II d.) (cambra que mira a la entrada). Una Nostra Dona pintada en hun paper. Item sis ymatges pintats ab peper ficats a la paret de diversos Sants. (estudi en lo replà de la scala).

- 1498 Vda. de Pere Ortoneda, notari
Alberg en la ciutat
ARM R-576 fol. 2-3
- 1499 Bertran Vidal, paraire
Algorfa: llogada a Pere Sitjar per III lliures IV sous.
ARM R-577 fol. 2-5v; encant 8-10
Item hun ymatge de Nostra Dona ab Sent Antoni e Sent Nicholau lo qual stave demunt lo portal de dita cambre (venut an Marc Closes per V s. VI d.).
Item hun drap de pinzell en que ha pintat Nostra Dona e molts Sants (venut an Pere Bertran per X s. VIII d.). Item huna cortina ab un castellet mig pintat e dos latons de saques velles (cambra).
- 1500 Ysabel viuda d'En Lopiz, sastre
Cases: parròquia de Santa Eulàlia, al carrer dit dels Luquets
ARM R-576 fol. 28-29
Item dues posts de ymatges entich petites velles (entrada).
- 1501 Pere Nicolau, agricultor
Alberg: parròquia de Santa Eulàlia al carrer dit del molí de vent.
ARM R-575 fol. 22-25v
Item una cortina de tela negra en què ha pintat dos goies de Nostra Dona vella. Item dos ymatges vells pintats sobre fust. Item hun altre ymatge de guix. (entrada).
- 1501 Pere Arnau, mercader
Alberg a la ciutat
ARM R-576 fol. 80-100
Item hun ymatge de la Salutació, pintat sobre cànem ab bastiment de fust (cambra).
- 1502 Johan Poquer, notari
Alberg: de propietat de la seva muller, situat al carrer vulgarment dit de Mossèn L. devant la Plaça del Portal Maior del monestir de Sent Francesc.
ARM R-577 fol. 86-87v.
- 1503 Guillem Ramon de Monsó
Casa en la ciutat
ARM R-576 fol. 30-35v; encant 36-41
Item hun retaulet de Nostra Dona petit, diu la dita dona que són seus; (venut a l'encat públic per III s. II d.). Item hun retaula en què és pintat Jesucrist ab los ladres; (venut a l'encant per X s. VI d.).
- 1505 Pere Ortoneda, notari
Alberg: parròquia de Sant Nicolau
ARM R-575 fol. 14-21v; encant fol. 32-33
Item hun ymatge de Nostra Dona e son fill a la falda mort, ab sa cortineta e frontal de vellut vermell, rodat vell (menjador). Item una post en que ha pintada una testa del gran Joannes. (cambra); encant.- Item una testa pintada sobre una post pintada per lo gran Joannes, a mossèn Johanot Riera I lb. XII s. Item hun tagina porta de ras ab hun home e huna dona pintat. Item hun drap de tinell de tela verda pintat de brots. Item hun drap de tela verda pintat de brots. (cambra).
- 1508 Joan Cruilles, tintorer
Cases: davant la porta del Sitjar, a la parròquia de Sant Jaume.
ARM R-575 fol. 39-41

Item hun ymatge de lenya en què és lo traspàs de Nostra Dona (--). Item hun altre drap de pinzell en què és la Coronació de Nostra Dona, nou (--). Item hun drap de pinzell de la Passió de Jesucrist nou. Item altra drap de pinzell dels Tres Reys d'Orient nou. (menjador)

1510 Baltasar Exaló, donzell

Alberg: parròquia de Santa Eulàlia, al carrer dit la Portella.
ARM R-575 fol. 26-31

Item hun ymatge de la Passió, pintat sobre paper. Item hun ymatge de la figura de Nostra Dona de terra pintat ab son fill al bras (menjador). Item hun ymatget de Nostra Dona ab son fill al bras obra de Candia (cambra).

1511 Pere Osona, paraire

Alberg: al carrer dit d'en Burguet
ARM R-575 fol. 35-38

Item hun ymatge de la Passió de vidre ab son bastiment (Item una cadena de lautó ab una làntia de vidre) (menjador). Hun drap de pinzell en que és la Passió de Jesucrist, Santa Bàrbara e Santa Caterina Item altra drap de pinzell en què és pintada la Sena. Item hum tros de drap de pinzell vell (cambra principal).

1511 Mateu Moranta, notari

Alberg: Plassa de Cort, devant la sglésia de Sant Andreu
ARM R-576 fol. 126-142

Item hun ymatge de Sent Johan sobre lo tinell de obre de Flandes. Un ymatge de Nostra Dona ab ses polseres denant la cambra vella . Item hun ymatge de la Semeritana de tela vell. Item hun altre ymatge dels Reys de Orient patit qui penja sobre lo portal de la sala. Item hun ymatge de Sant Hieronim de tela sobre lo portal de la cambra nova. (sala). Item hun retaule de fust pintat de vert y vermell, e dintre figures ab un crucifix fet a modo de armari (cambra). Item hun ymatge denant la porta de la cambra ab Nostra Dona vell (cambra nova).

1512 Antoni Villaplana

Alberg: carrer de la Argenteria.
ARM R-575 fol. 120-122v

Item hun ymatge de la Trinitat. Item hun ymatge de Nostra Dona vell (menjador de miga escala).

1512 Antoni Torrent, paraire

Casa llogada
ARM R-575 fol. 110-113v

Item hun ymatge de Nostra Dona petit ab hun crucifix petit (--). Item quatre papers pintats de diversos Sants. (--)

1514 Caterina muller de Pere Ortoneda

Casa: parròquia de Sant Johan en la travessa derrerera lo alberch de Jordi Miquel de Sant Johan, donzell.
ARM R-578 fol. 52-56v.

Item hun ymatge de la Pietat, ab Sancta Caterina e Sancta Magdalena, ab hun frontal de vellutat vermell ab flocadura de ceda verda e una cortina de cànem. Item hun ymatge de sant Cristòfol; Item una làntia de vidre ab son gorniment (menjador). Item una tela negra pintada de brots entorn del dit lit, vella. Item hun ymatge petit de vivori que són dues postetes plegadisses. (cambra)

- 1518   Dionis Genovard, mercader
 Casa en la ciutat
 ARM R-577 fol. 60-64v
 Item hun ymatge de vori de Nostra Dona e altres Sants, ab son bastiment, ab portes pintat, ab Sent Antoni, Sant Xritòfol e Sant Bernat, ab VI poms de fust e una cadufa, tot daurat vells (menjador).
- 1520   Joan Armengol, agricultor
 Camp e vinyeta, al terme de ciutat, prop el manestir de la Verge Maria.
 ARM R-578 fol. 38-40
 Item hun devanter de lit de tela pintat, vell. Item una cortina de cànem pintada en què és pintada la adoració dels Tres Reys, vella. Item una altra cortina de cànem pintada ab una roda al mig que tenen dos latons ab hun títol del nom de Jesús, vella. Item hun ymatge de Nostra Dona ab forniment de post. Item quatre papes pintats de Sants. Item hun ymatge pintat sobre cànem en què és pintat un Sant Johan, bataga Jesucrist, vell. Item hun paper en què és pintat Jesucrist. (cambra)
- 1520   Martí Palafaguer, traginer
 Cases: parròquia de Sant Michel, en la plassa de Sant Anthoni de Padua
 ARM R-576 fol. 108-116; encant 116-124v
 Item dos ymatges pintats sobre fust vells, en què stà pintade en cascun d'ells Nostra Dona (cambra). Hun ymatge de paper en què és pintat Deu lo Pare (-).
- 1521   Pere Genovart, ciutadà
 Casa: logada, d'en Matheu Amorós, paraire
 ARM R-578 fol. 22-23; encant 24-29
 Item hun ymatge petit daurat en què és pintada Nostra Dona vell (venut) al damunt dit mossèn Valls III sous IIII diners. Item hun ymatge en què és pintada la Pietat de Jesucrist sobre cànem ab son bastiment de fust (menjador).
- 1521   Caterina Laneres
 Casa: de Anthoni Janovés mariner
 ARM R-578 fol. 44-46
 Hun ymatge de tela de cànem en que stà pintat Jesucrist ab los ladres, Nostra Dona e Sant Johan (menjador). Una cortina de cànem negre en què és pintada la Pietat, Nostra Dona y altres Sants. (encant- Una cortina de cànem negre en què és pintada Nostra Dona qui (du) Jesucrist mort a la falda e altres Sants, an Johan Comeles bastaix 8 sous 2 diners).Item hun devanter de lit de cànem pintat de xamellots. (cambra).
- 1521   Francesc Sarrià, paraire
 Casa a la ciutat
 ARM R-576 fol. 18-19v
- 1522   Nicolau Portell, paraire
 Alberg en la ciutat
 ARM R-577 fol. 14-16v
 Item hun drap en que ha pintades tres cares petit; Item hun altra drap pintat patit; hun ymatge de Nostra Dona ab dues Santes e hun Jesús; (Item una làntia ab son forniment). Item hun ymatge de Nostra Dona pintat sobre cànem fornit de fusta blanca ab dues pòlsallanes grosses. Item hun drap de tinell pintat ab carases. (menjador).
- 1522   Pere Sabater, notari
 Alberg: costa de mossèn Brossa, a la parròquia de Sant Nicolau.

ARM R-575 fol. 138-144

Item hun ymatge de la Pietat (menjador). Item hun ymatge de tela en què stà pintat Sant Sebastià e Sant Onofre. Item hun drap qui stà damunt lo tinell en que ha pintat hun home e una dona sobre cànem negre (menjador antic).

1523 Nicolau Portell, mercader
Alberg: Parròquia de Sant Miquel.
ARM R-575 fol. 8-13

Item hum ymatge de Nostra Dona pintat sobre cànem fornit de fusta blanca, ab dues porsellanes grosses. Item hun drapet pintat sobre tela, que són tres cares (menjador).

1526 Johan Luilà, especiayre
Casa: a la parròquia de Santa Creu, en lo carreró dit dels bastaixos.
ARM R-578 fol. 60-74

Item dues cortines de cuyro ab barres d'oripell obrades, de obra romana; Item hun ymatge de Nostra Dona pintat sobre tela gornit de lenyam, com Nostra Dona fugí en Egipte. Item altra ymatge petit de Nostra Dona pintat sobre lenyam (menjador). Item hun ymatge petit de lenyam en que stà pintada Sancta Clara. Item dos draps de ras de figures grans nous (cambra). Item hun altra ymatge de Nostra Dona ab son fill al bras (retret del studi).

Resum

La devoció popular queda reflectida als inventaris *post mortem*. Mitjançant l'estudi d'aquesta documentació es pot determinar el paper que la imatgeria religiosa i també, en molts de casos, la profana, va desenrotllar dins la vida de cada dia a la societat mallorquina de la baixa Edat Mitjana. A la estudi es poden veure les diferents directrius estètiques del moment, temàtica religiosa i profana, així com el lloc que s'utilitzava per mostrar aquest elements decoratius.

Resumen

La devoción popular quedó reflejada en los inventarios *post mortem*. Mediante el estudio de esta documentación es posible determinar el papel que la imagería religiosa y, en muchos casos, la profana, desempeñó en la vida de cada día de la sociedad mallorquina de la baja Edad Media. En este estudio se pueden observar las diferentes directrices estéticas del momento, su temática religiosa y profana, así como el lugar que se utilizaba para exhibir dichos elementos decorativos.

Acerca de la supuesta existencia del llamado ‘Decreto de las Cortes de Monzón de 1510’ referido a los hijos puestos en condición

DAMIÀ VIDAL RODRÍGUEZ

1. Introducción

1.1 *Los hijos puestos en condición: planteamiento del problema.*

La cuestión técnica planteada es la siguiente: si, con anterioridad a las Compilaciones de Derecho foral balear, en un fideicomiso condicional, los hijos o los descendientes del instituido heredero, que están puestos en condición, pueden, por conjetura de voluntad, entenderse sustitutos fideicomisarios. Y en virtud de ello, pueden gozar de la herencia fideicomitida con preferencia frente al sustituto establecido por el testador en la sustitución fideicomisaria, llegando incluso, en su caso, a excluir completamente al sustituto.

Este asunto, constituye, en palabras del propio cardenal Mantica¹, la gran cuestión, la *magna dubitatio*, a saber, si los hijos puestos en condición pueden por conjetura de voluntad, entenderse sustitutos fideicomisarios.

En definitiva, en una posible vertiente práctica, se trata de responder a la cuestión siguiente: si se da el caso de un heredero instituido, que llega a serlo, que muere con hijos y nietos legítimos, ¿tales hijos y nietos se entienden llamados o no por el testador?

El supuesto que solió asumir la doctrina, de entrada, es que no se entiendan llamados los hijos, y mucho menos los nietos, es decir, que el instituido como fiduciario de la herencia es heredero libre por el hecho de fallecer dejando hijos o descendientes, y que en consecuencia el gravamen restitutorio a favor del sustituto queda extinguido.

Es decir, y dicho de otro modo, la cuestión que estudiamos, en el marco precompiatorio, es la siguiente: si interpretando la voluntad del testador hay que entender, o no, llamados a los hijos y a los nietos que dejó el instituido a su fallecimiento, y que como tales si han de ser considerados, o no, como sustitutos fideicomisarios de su padre, de manera que éste está gravado de restitución a favor de aquellos, como herederos directos del testador o fideicomitente. En este sentido, como dice Roca Sastre² «*la cuestión a tratar, es, en definitiva de pura interpretación. Consiste en averiguar si el mero hecho de poner el causante a los hijos [descendientes] en la condición que actúa sobre la efectividad de la titularidad hereditaria, implica un llamamiento tácito o conjetural de aquellos hijos [descendientes] a la sustitución. Se trata de averiguar cuál fue la voluntad o el pensamiento del testador respecto de aquellos hijos, o sea precisar si sólo pensó en ellos al simple efecto de utilizarlos para condicionar la efectividad del fideicomiso o si además tuvo intención de nombrarlos sustitutos. Consiste en comprobar si en el fideicomiso se da*

¹ F. MANTICA (1534-1614): “*Tractatus de Coniecturae Ultimarum Voluntatum*”, Venetiis, 1587.

² J. M. ROCA SASTRE: *El fideicomiso ‘sine liberis decesserit’ y el Código civil*, Barcelona, 1956.

una voluntad tácita de llamamiento de aquellos hijos»

En definitiva, el “problema de los hijos puestos en condición” consiste en saber si los hijos puestos en condición pueden, por conjetura de voluntad sobre la mente del testador, entenderse sustitutos fideicomisarios de su herencia.

1.2 Interpretación por la doctrina

La regla dominante entre los autores de Derecho intermedio era que *fili positi in conditione non censetur vocati*, o que *positi in conditione, positi non sunt in dispositione*. No obstante, cuando existían determinadas hipótesis o conjeturas, la regla era la contraria, esto es, que que *fili positi in conditione censetur vocati*. Tal y como señala Martí Miralles³, se trata de ver si los hijos puestos en condición se entienden *siempre*, o no se entienden *nunca*, o se entienden *alguna vez* llamados al fideicomiso. Una panorámica sobre el problema de los hijos puestos en condición en el contexto que nos ocupa, referencia obligada, es la realizada por L. Zaforteza⁴.

Cuestión previa es aquí el estudiar lo que debe entenderse por conjetura y el verdadero alcance de la misma; escribe el cardenal Mantica (*op. cit.*): «*Sed tamen subdit Ripa, quod cum testator potuerit cogitare de filiis nascituris haec coniectura necessario non concludit, cui sané potest responderi, satis esse, quod coniectura concludat per probabile, non enim opus ets eam concludere per necesse, nam coniectura non est demonstratio Aristotelica, cum ex probabilibus, non necessariis oriatur. Unde etiam coniectura nihil aliud est, quam rationabile vestigium veritatis, unde nascitur opinium sapientum, ut diximus supra libro primo, titulo primo»*

Y, haciendo nuestras las palabras de Martí Miralles (*op. cit.*), «*es acertadísima esta explicación de lo que es la conjetura, verdadera presunción racional, ad hominem, juris terutum de que la verdad o realidad están en tal afirmación. El pretender que de la conjetura haya de surgir la demostración matemática, Aristotélica, como dice nuestro autor, es desconocer la naturaleza de esta especie de prueba, de este modo de investigación. La conjetura no es más, dice Mantica, que rationabile vestigium veritatis y de ese vestigio racional es de donde se saca por inducción la verdad de la presunta voluntad del testador.»*

J. Servat⁵, en un estudio anterior a la Compilación catalana de 1961, justifica el estudio del tema de las conjeturas en los siguientes términos «*En contra de lo que sucede en los territorios sometidos al Código civil, en Cataluña juegan las conjeturas un destacado papel para la interpretación de los actos de última voluntad, principalmente en las sustituciones fideicomisarias (...) Se explica esta importancia de las conjeturas en Cataluña por estar vigente en esta región el Derecho romano, con su gran casuismo disperso en voluminosas colecciones, mientras que los códigos modernos representan el sistema de simplificación incompatible con la elasticidad a que se prestan las conjeturas.»*

³ MARTÍ MIRALLES: “Cuestiones fideicomisarias. Hijos puestos en condición, Barcelona”, *Revista Jurídica de Cataluña*, 1905.

⁴ L. ZAFORTEZA DE CORRAL: “Los *fili positi in conditione* en el derecho histórico de las Islas Baleares”, *BSAL*, 45, 1989, 3-11.

⁵ J. SERVAT: “Las conjeturas en materia de sucesiones según la doctrina del cardenal Mantica”, *Revista Crítica de Derecho Inmobiliario*, 1951.

En este sentido, y análogamente, en palabras de Ferrer Vanrell⁶, al llegar a la conclusión de que «*metodológicamente, la tradición jurídica mallorquina en nada difiere de las otras tradiciones jurídicas con derechos civiles propios, como la catalana*», está fuera de toda duda la enorme importancia que la doctrina y la jurisprudencia concede a las conjeturas en el Derecho foral balear con anterioridad a la Compilación de 1961.

Así, nos encontramos, entre otros muchos Doctores de la tradición jurídica mallorquina, a Antonio Serra Maura⁷ y a su hermano Miguel Serra⁸, a Raimundo de veri⁹ y Joan Artigues¹⁰, o por ejemplo a Francesc Matheu¹¹. Estos autores referencian profusamente en sus obras decisiones de la Real Audiencia junto con las conjeturas utilizadas.

1.3 Interpretación por la jurisprudencia

A modo de muestreo, se han consultado extractos de las sentencias de la Real Audiencia de Mallorca (s.XVI al XVIII) referidas a los hijos puestos en condición. Están extraídos los resúmenes de sentencias de cuatro importantes repertorios de jurisprudencia de la tradición jurídica mallorquina del s.XVIII: los recopilados por los hermanos Miguel Serra¹², y Antonio Serra Maura¹³ y por Joan Artigues Suau (*Liber Exemplarium*), y por Francesc Matheu¹⁴.

De su estudio se confirma con total seguridad, que la Jurisprudencia mallorquina jamás consideró el caso de “doble condición” previsto en el supuesto Decreto de las Cortes de Monzón de 1510, como única conjetura admisible para que los hijos puestos en condición se considerasen puestos en sustitución, en clara contradicción a lo que dio por sentado el Tribunal Supremo en Sentencia de 24 de Octubre de 1964, como se verá.

Es más, entre los años 1598 y 1751, existen diversas conjeturas admitidas, que podemos hallar recogidas en los textos doctrinales del *Ius Comune* consultados (Mantica¹⁵, Fusarius¹⁶, Peregrinus¹⁷, De Luca¹⁸, Cancerius¹⁹); y sólo se ha hallado un caso de doble

⁶ M. P. FERRER VANRELL: *Tradición Jurídica Mallorquina: autores del S.XV al XVIII*, Palma, 1990.

⁷ A. SERRA MAURA: “*Decisiones Regni Maioricarum...*”, “*Decisiones Regii Senatus Minorumque Tribunalium Majoricarum super diversosque tum canonicas civilis jurisprudencia...*”, y “*Decisionum Regii Senatus alorumque tribunalium Majoricarum...*”, manuscritos del S. XVIII.

⁸ M. SERRA MAURA: “*Decisiones Regii Majoricarum Senatus Aliorumque ejusdem Regni Tribunalium in duos tomos distributa diligenteque coherdinata ... ac demum aliqua ultima selecta consultationes Resolutiones et Doctrina*”, manuscrito del S. XVIII.

⁹ R. DE VERI: “*Consilium seum responsorum ad causas tam civiles quam criminales in Regio Senatu Mairicensis ventillatas ex diversis excelentissimis J.C. editorum diligentias, et labore Raymundi de Veri militis R.P.P. et ejus consilii colectorum*”, manuscrito de la segunda mitad del S. XVII.

¹⁰ J. ARTIGUES: “*Liber Exemplarium*”, manuscrito que lleva la fecha de 1716

¹¹ F. MATHEU: “Decisiones de la Real Audiencia y otros Tribunales del Reyno de Mallorca, nuevas y antiguas reducidas al orden alfabético y adicionadas de los pliegos antiguos por el Dr. Dn. Francisco Matheu Relator extraordinario de la Real Audiencia Juez Mayor de Jurisdicción y Baronías de Jonqueras y Abogado Fiscal de las Jursisdicciones de la Real Arillería, Real Almirantazgo y de las Baronías y Condado de Ayamans etc. Edad 30 años. 1743”.

¹² M. SERRA MAURA: “*Decisiones Senatus Maioricensis...*” op.cit.

¹³ A. SERRA MAURA: “*Decisiones Regii Majoricarum Senatus, alior unque ejusdem Regni Tribunalium...*”, op. cit.

¹⁴ F. MATHEU: “Decisiones...”, op. cit.

¹⁵ F. MANTICA: “*Tractatus de Coniecturae...*”, op.cit.

¹⁶ V. FUSARIUS: “*Tractatus de substitutionibus in duas partes distributus. Triplici indice adiecto ... Accesserunt hac postrema editione, notabiles eiusdem auctoris Additiones...*”, Venetiis, s.e., 1644.

¹⁷ M. A PEREGRINUS: “*De privilegis et iuribus fiscali...*, Auctore M. Antonio Peregrini. *Serenissimae Replib. Venetae.*”, 1626, 382 p.

condición (sentencia de 21-Febrero-1636²⁰), y también otro caso, relacionado con el tema de los hijos puestos en condición, en el que se plantea a la Real Audiencia si una doble condición constituye uno o dos fideicomisos, pero sin que en la sentencia se cite o alegue el supuesto “Decreto de Monzón”, ni se diga que debiera de considerarse tal conjetura como la única admisible para considerar sustitutos fideicomisarios a los hijos puestos en condición (sentencia de 11-Agosto-1656²¹). Bien es cierto, que esta conjetura se recoge en la jurisprudencia, pero sin otorgarle carácter especial alguno frente a las demás conjeturas reconocidas por las sentencias.

En otra sentencia (5-Diciembre-1643²²) hallamos una variante de condición doble referida a doble masculinidad como conjetura admitida sobre los hijos puestos en condición: «*Duplex gravamen filiorum si sine liberis masculis, aut cum masculis dictio in perpetuum, de uno ad alium, usque a ultimum, e verba tractum temprii habentia*».

2. El problema planteado por el decreto de Monzón.

El problema es que existen dos textos, diametralmente opuestos, que son defendidos como el genuino que corresponde al “Decreto de Monzón de 1510”: el del «Llibre de Sant Pere»²³, y el recogido por Ripoll y Palou²⁴.

2.1 Texto recogido en el «Llibre de Sant Pere».

«*Don Ferrand, per la Gracia de Deu Rey de Aragó, de las duas Sicilias, de Hierusalem, de Valencia, de Mallorques, de Cerdeña y de Corcega, Compte de Barcelona,*

¹⁸ C. A. DE LUCA (Cardenal De Luca): “*De confidentiali haereditis institutione et substitutione. Tractatus Coesareus*”, Napoli, MDCXCVII.

¹⁹ J. CANCERIIUS: “*Variarum Resolutionum Iuris Caesari, Pontificii, et Municipalis Principatus Cathaloniae*”, Ludugni, 1642, y “*Variarum Resolutionum Iuris Caesari*”, 1608.

²⁰ F. MATHEU: “Decisiones de la Real Audiencia y otros tribunales ...”, op.cit., p.156, n.4: «*Fideicommissum perpetuum ex conjecturis inter descendentes, fuit decisum in sententia in R.A. lata ref: Mir supra donatione de Son Cortey contra conventum Sti Dominico die 3 Desembrüis 1643 sumpto motivo ex motivis deductis in alia sententia inter easdem partes ref: Vilallonga die 21 Februarii 1636 Sba Llinas Nott y Llobet nott, quae amba. sunt regstrata in processu de Biniatró Petri Bennasser contra Dominicum Terrassa Sba Llinas; conjunctura que in mortis posita fuere sunt; digressio ad plures gradus gravamen minus dilectorum, sed remotiorem, vocatio masculorum, tantae feminarum exclusio, Duplex gravamen filiorum si sine liberis masculis, aut cum masculis dictio in perpetuum, de uno ad alium, usque ad ultimum, et verba tracto temporis habentia*».

²¹ J. ARTIGUES: “*Liber Exemplarium*”, op. cit., p.117, «*Fideicommissum fuit relictum sub hac formula: si Titius heres non erit vel erit obierit sine liberis legitimis et naturalibus, vel ejus liberi decesserit sine liberis substituo Sejeum. Dubium fuit an sit duplex fideicommissum, unus in persona Titii, et alius in persona ejus liberorum, et fuit Decis esse unicus suo ducabus conditionibus Titio scilicet si decesserit sine liberis, vel ejus liberi sine illi. 11 Augusti 1656 Rel Mesquida Sba. Rossello nott. Int D. Antonius de St. Juan et Paula Brondo*».

²² A. SERRA MAURA: “*Decisiones Regii Majoricarum Senatus, alior umque ejusdem Regni Tribunalium...*”, op. cit., n.4, p.189, «*Fideicommissum ex conjecturis inter descendentes. Fuit dec. In R.A. s.1 ref. Mir sup. Donatione de Son Cortey J^o Conventum Sti. Dominici die 5. Desembris 1643 sumptis hiusdem motivis deductis in alia sententia inter easdem partes postea lata ref. Frco. Vallonga die 21 Februarii 1636 Sba. Llinas quo infra n.11. Conjectura autem sunt: Digressio ad plures gradus, et gravamen minus dilectorum vocatio masculorum; Tacita foeminarum exclusio (et proistii duabus vide lit. E, p.n.13). Duplex gravamen filiorum si sine liberis masculis, aut cum masculis dictio in perpetuum, de uno ad alium, usque ad ultimum, et verba tractum temporii habentia, Item vocatio descendencia in alio fideicomisso, facit perpetuare tale fideicommissum ut dixi Lit. n.e. n.24; vid. infr.num*».

²³ Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), L 1 R-82, fols. 265 y 266v.

²⁴ P. RIPOLL Y PALOU: *Memoria de las Instituciones del Derecho Civil de las Baleares*, Palma, 1885.

Duch de Athenas y Neopatria, Compte de Roselló y de Cerdaña, Marquies de Oristany y de Gociano. Als spectables Nobles, Magnífichs Concellers, amats, y faels nostres, qualsevol Capitans Generals, y particulars, y a tots qualsevols altres officials Nostres, axí majors, com menors, qualsevol Iurisdiccio exercints als quals las presents Corts per Nos ultimadament celebrades en la vila de Montçò, a supplicacio del stament Real del nostre Principat de Cataluña es stat per nos fet y ordenat un acte de Cort del tenor següent: Item Molt e Catholic Princep Rey e Señor pus a lo Divinal clemencia plau que en los vostres benaventurats dies se conquisten los regnes e terras de Africa, que pertañen a la Corona de Aragó de que vostres vasalls sotmesos a la dita Corona, son constituït en summa contentació e alegria, e perço son moguts en demanar gracia e mercé a Vostre Alteza los des staments de la Cort General del Principat de Cataluña suppliquen a Vostre Alteza, que li placia per per capitol de Cort atorgar y consentir el Vostre Principat de Cataluña, e atots sengles poblats e habitants en aquell presents e devenidors, que hajen e puxen haver comers en los regnes de Tunis, Alger, Tripol e Bugia e altres pertañens a la dita Corona de Aragó; axí conquistats, com conquistadors, e puxen entrar, exir, estar, en los dits Regnes e terres, en en aquells portar qualsevol robes, mercaderies e vitualles, e altres coses sens empaig de Vostra Magesta de vostres officials presents e esdevenidors, e aço no derogant a altres constitucions, capitols e actes de Cort, privilegis, axi en comu com en particular atorgats als eclesiastichs e Militars, Ciutats e Vilas Reals, e encare de present, l placia revocar e haver per revocada la crida feta per manament de Vostr Magestat en algunas parts de Cataluña, prohibnt lo comerç per el Reynes Tramacen, de Tunis e ciutat de Orá en quant sia perjudici al dit Principat e als dits poblats e haque en dits Regnes de Tunis e Ciutat de Orá pugen los poblats en lo present Principat portar tota natura de vitualles.
PLAU AL SEÑOR REY.

E com los poblats en la nostra illa et regne de Mallorques, per franqueses del dit Regne per los antipassats Reys predecessors nostres atorgades, y per nos confirmades, sen alegren de totes les favors y prerrogatives atorgades al Nostre Principat de Cataluña, y ab les constitucions y capitols de Cort de Cataluña se governen, y viuen, y son reputats per catalans. Perço son estats, per part dels amats nostres Misser Ion Gual Doctor y Mossen Nicolau Quint, Cavaller, Sindichs y Missatgers,. A Nos per lor Iurats y Consell de la dita Ciutat y Regne molt huliment supplicats manassen guardar y observar lo present capitol y totes coses en aquell contingudes als poblats a la dita Illa de Mallorques. E nos la dia supplicatio benignament admesa Volents, que los dits Mallorquins se hajen de alegrar del desusdit capitol merexentlo sos serveys. Ab tenor perço de la present de nostra certa sciencia deslberadament, e consulta, vos dihem manam en pena sinch milia Florins de Or de vostres bens, si lo contrari fereu exhegidors, y e nostres Cofres applicadors, que lo dit capitol, y totes cosas en aquell contingudes gardeu, y observeu als Poblats en lo dit nostre Regne de Mallorques, dexant aquell gozar y alegrar de tot lo contingut en dit preinçert Capitol, axi com e los catalans, no faent per res lo contrari si nostra gracia teniu cara, e la demundita pena, en la qual en cas de contradiccio, no fallira rigurosa executio, deitjau no correr.

Dat en la Ciutat de Sevilla, a vintiset dias del mes de març del Any de la Nativiat del Nostre Senyor Jesucrist de mill cinq-cents onse».

2.2   *Texto recogido en la «Memoria ... » de Ripoll*

Ripoll y Palou, en la obra citada²⁵, escrita con arreglo a lo dispuesto en el Real Decreto de 2 de Febrero de 1880, cita el texto del Decreto, al parecer por primera vez en la historia del Derecho de Mallorca, en la siguiente forma:

«Con efecto el Señor rey Don Fernando II de Aragón y de Mallorca que sucedió en estos Reinos a su padre Don Juan II, y que incorporó ambas coronas á la de Castilla por su casamiento con Doña Isabel I tomado el nombre de Fernando V y ambos esposos por sus azañas religiosas el sobrenombre de Reyes Católicos, en las cortes que celebró en Monzón en el año mil quinientos diez, estatuyó que queriendo declarar la mente e inteligencia de las sustituciones contenidas en los testamentos, donaciones u otros cualesquiera contratos ó ultimas voluntades, siempre que en ellas se haga mención de hijos, debía declarar que siempre que los testadores dispusiesen que si el heredero instituído en primer lugar, falleciese sin hijos, los bienes se transmitiesen a algún pariente o extraño, en el testamento nombrado en tal caso, dichos hijos no se entiendan sustitutos de sus padres, ni llamados en este concepto por el testador al disfrute de la herencia; pero si el testador doblase la condición diciendo que si su heredero falleciere sin hijos y sus hijos sin hijos se transmitiese la herencia á otro, en semejante caso fuesen los mismos hijos reputados como sustitutos de sus padres en primer lugar instituídos y llamados por consiguiente al goce de la herencia en calidad de tales. Al mismo tiempo proveyó y mandó que esta resolución no solamente se observase en los pleitos sucesivos, sino en todos los que se hallaban entonces pendientes y no determinados»

Y, es más, afirma (p.24) la plena vigencia del Decreto desde su promulgación, y en consecuencia la falta de sentido de posibles discusiones sobre el problema de los hijos puestos en condición, en los siguientes términos:

«Naturalmente a la sombra de una deliberación de esta naturaleza, hecha en Cortes y sancionada por uno de nuestros monarcas, han debido quedar cortadas las contiendas que en otro tiempo pudieron surgir respecto de este particular en el orden sucesorio, y como su omisión pudiera contribuir a que se resucitasen en adelante en la discusión de los litigios, de aquí, que crea oportuno que no pase desapercibido en el futuro Código Civil».

Vemos que se refiere vagamente (palabras como "...han debido..." "...pudieron surgir...") a discusiones y litigios pretéritos ¿anteriores a 1510?. Lo procedente sería comprobar esta afirmación de RIPOLL mediante el rastreo en el Archivo del Reino de Mallorca, aunque la primera impresión que produce a este autor es su falta de rigor. Aunque no tendría mayor relevancia, puesto que lo que está demostrado es que sí hubo litigios con posterioridad a 1510, como lo demuestran los legajos de sentencias de la Real Audiencia guardados en el Archivo del Reino de Mallorca..

3. Consulta de fuentes de derecho: bibliografía jurídica mallorquina

3.1 Obras del siglo XVI

Salvà Riera, en su Tesis Doctoral²⁶ no hace referencia alguna al Decreto de Monzón.

²⁵ Véase nota anterior.

²⁶ J. SALVÀ RIERA: *Derecho de familia en Mallorca : con un estudio histórico-bibliográfico de la legislación mallorquina*, Palma, 1918. La tesis de SALVÀ RIERA, bajo el título *Derecho de familia en Mallorca. Legislación mallorquina* apareció publicada en el Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, BSAL, XVII, 17, 52, 68, 100, y 106, 1918.

En particular, en el estudio que realiza de la bibliografía jurídica mallorquina²⁷ se ocupa, en primer lugar, del «*Sumari o repertori de les franquezes y privilegis del Reyne de Mallorca*» ordenados alfabéticamente por Theseo Valentí, llamado generalmente “la Valentina”, obra que, por orden alfabético de materias, recopila todos los privilegios del Reino de Mallorca hasta entonces concedidos por los reyes, haciéndose de ellos un breve extracto, permite el conocimiento del derecho mallorquín en sus anteriores al siglo XVI; por ello, difícilmente pudiera incluir el Decreto de Monzón que tratamos por haber sido encargada a por los jurados en el año 1495; y, a continuación, Salvà habla de las obras escritas en el S.XVI, particularmente la de Raimundo de Verí²⁸, uno de los primeros oidores de la Real Audiencia, creada por Felipe II en 1571. Se trata de una obra manuscrita de tres volúmenes, que recoge 531 alegaciones jurídicas, escritas mayoritariamente en latín.

3.2 Las «ordinacions» de Moll

Salvà Riera se refiere también a las *ordinacions* de Moll²⁹, obra que constituye una compilación de derecho vigente a mediados del S. XVII, comprendiendo únicamente las *ordinacions*; y dice de ella que, a pesar de no ser una colección oficial, aunque fuese encargada por los Jurados, «*prestó el gran servicio de divulgar la legislación mallorquina y facilitar con esto su conocimiento*» y que «*en el orden práctico fue inmensa la utilidad que reportó y buena prueba de ello es el frecuente uso que de ella se hizo desde entonces por los abogados en la práctica judicial; en algunos ejemplares aparecen al final añadidas algunas hojas conteniendo disposiciones posteriores a la fecha de la publicación de la obra, señal evidente de que fueron agregadas después para satisfacer necesidades prácticas*», y no es posible hallar en ella referencia alguna al Decreto de Monzón.

Tampoco se halla referencia alguna en la Recopilación de 1622³⁰, encargo de los jurados de una nueva recopilación del derecho vigente en Mallorca para facilitar su aplicación y estudio, con encargo de formar una recopilación de franquezas, privilegios, *ordinacions*, pragmáticas, en forma que pudiera ser impresa para facilitar su consulta y estudio. Esta obra, cuyo Códice original se halla en el Archivo del Reino de Mallorca, no

²⁷ op. cit., pp. 63 a 85.

²⁸ R. DE VERÍ: “*Consilium seum*...”, op.cit.

²⁹ A. MOLL: «*Ordinacions Sumari dels Privilegis Consuetuts Bons Usos del Regne de Mallorca*». Esta obra contiene: las “*Ordinacions de Mossen Pelai Uniz*”, sobre modo de llevar las causas y los pleitos (20 de diciembre de 1413); las “*Ordinacions de Mossen Berenguer Uniz*”, para abreviar los pleitos y contiendas (15 de junio de 1449); los “*Capítols anomenats de Mossen Berenguer Uniz*”, u ordenanzas añadidas a los anteriores (29 de mayo de 1439); las “*Execucions dels Capítols de las novellas ordinacions vulgo anomenats de Mossen Berenguer Uniz*” de junio de 1439; las “*Correccions fetes sobre les demunts dites novas ordinacions e Capítols de aquelles, vulgo dites de Mossen Berenguer Uniz*” (19 de octubre de 1441); los capítulos llamados “*Misser Rodrigo Falco pro-regis Majorice donants forma e manera als portadors de lletres e commissaris*” (10 de diciembre de 1440); los “*Capítols de exaviments e de vendes a temps, fet per Mossen Vidal Castilla Doris de Blanes, governador de Mallorca*”, tanto sobre la venta al por mayor como al detall (24 de marzo de 1471); los “*Stils sive rite curiarum de Mossen Aril*» (3ª calenda de agosto de 1344), la “*Pragmática sanción de Felipe II, creando la Audiencia de Baleares*” (11 de mayo de 1571); la “*Aclaración a la anterior*” (25 de abril de 1572); su promulgación (6 de octubre de 1576); las “*Noves ordinacions, lleys, stils, y práctica, ordenada per Bernat Joannen Poll y promulgadas por orden de Miguel de Moncada*” (6 de octubre de 1576); la “*Pragmática sobre gobierno a falta o ausencia del Virrey*” (3 de septiembre de 1606); el “*Sumari o repertori de les franquezes y privilegis del reyne de Mallorca*” ordenados alfabéticamente por Theseo Valentí, llamado generalmente “la Valentina”; termina con unos cuadros de días feriados y de aranceles notariales.

³⁰ P. CANET, A. MESQUIDA, J. ZAFORTEZA: “*Recopilación del Derecho de Mallorca, 1622* : por los doctores Pere Joan Canet, Antoni Mesquida y Jordi Zaforteza”, Palma, 1622.

produjo el fruto esperado, pues careció de fuerza obligatoria al no ser sancionado nunca por los Tribunales. No tuvo carácter de Derecho vigente, si bien es una de las principales fuentes de conocimiento del derecho mallorquín.

3.3 *Los repertorios de jurisprudencia de los siglos XVII y XVIII.*

En su ratreo minucioso, se ocupa después Salvà Riera de los repertorios de jurisprudencia, que recogen cuidadosamente las sentencias dictadas por la Real Audiencia desde su fundación, recopiladas en distintas épocas por varios jurisperitos mallorquines como repertorio doctrinal de gran utilidad en la práctica jurídica. Dice de ellos que *«probablemente empezó la formación de estos repertorios de jurisprudencia por la previsión de algunos abogados de recopilar la doctrina expuesta en los fallos de los pleitos en que hubieran intervenido como lo demuestra el hecho de que predominen las sentencias de un lapso de tiempo determinado en muchos de estos repertorios»*. Dice entonces SALVÀ que los citados repertorios son los únicos trabajos científicos que se hicieron en los S. XVII y XVIII, aparte de los citados anteriormente. Se encarga de describir algunos de ellos, muchos de autor anónimo.

Hemos consultado las obras manuscritas ya citadas de los Serra Maura, Matheu y Artigues, que recogen sentencias de la Real Audiencia de Mallorca, en extracto, y algunas transcritas *mas in extenso* ordenadas por cuestiones jurídicas.

En particular, nada se halla del citado Decreto de Monzón, ni rastro alguno, en lo referido a los “Filií”, a los “Nepos”, o a los “Liberi”, al hablar de lo sentenciado en relación al tema de los hijos puestos en condición. Más bien, todo lo contrario: efectivamente, son diversas las conjeturas admitidas en sentencia que consideran llamados a la herencia a los hijos puestos en condición, como se ha dicho, y no tan sólo en el supuesto exclusivo que dice Ripoll que se recogía en tal Decreto de Monzón.

Es más, en la doctrina que avala el criterio que se menciona en las sentencias, o en las notas que el propio jurista toma junto al extracto, es frecuente encontrar citados a los clásicos, como a los Peregrinus, Mantica, Menochio, Fusarius, De Luca, etc., con la correspondiente, puntual y exacta referencia de cuestión, y número de decisión de cada uno de los doctores que se citan.

Por otra parte, los textos completos de las sentencias de la Real Audiencia se hallan guardados en el Archivo del Reino de Mallorca. En un estudio de muestreo, sobre 126 sentencias referidas todas a los hijos puestos en condición, que abarcan desde finales del s.XVI a la segunda mitad del s.XVIII, nada se ha hallado sobre el supuesto Decreto de Monzón.

3.4 *La Memoria de Ripoll*

En el Proyecto de Apéndice que acompaña la Memoria de Ripoll se recoge el supuesto Decreto en los siguientes términos: en su art. 3º *«los hijos puestos en condición bajo una simple condición diciendo “si mi heredero fallece sin hijos mi herencia pase á otra persona” no se entienden sustitutos del mismo heredero llamados por el testador, pudiendo aquel, en caso de tenerlos, disponer libremente de la herencia»*, y en su art. 4º *«los hijos puestos en el testamento bajo la doble condición expresando “si mi heredero fallece sin hijos y sus hijos sin hijos, en tal caso pase la herencia a otro” se reputan sustitutos del heredero, llamados con este carácter y deben entrar en su caso al disfrute de*

la misma herencia». Los Proyectos de Apéndice, con excepción del de 1903, recogen el mismo criterio de manera similar.

Curiosamente, el propio Ripoll y Palou, en 1881, en la exposición de motivos acerca de la proyectada codificación del derecho civil común y foral³¹, todavía no cita el Decreto de Monzón, tal vez por el ámbito del documento, no tan circunscrito al tema concreto, o quien sabe si por otros motivos.

Se ocupa también Salvà Riera, además de la memoria de Ripoll, de las obras posteriores hasta 1918, y del proyecto de Apéndice. Destacamos su referencia a la importancia de los trabajos de la Doctrina³² «*En toda reseña histórica del derecho de un pueblo ocupa lugar preferente la parte destinada a la exposición de los trabajos doctrinales de los jurisconsultos, elementos a veces de importancia excepcional para el debido conocimiento del desarrollo de la legislación y el completo estudio de la misma en todos sus aspectos*».

Tampoco es posible hallar referencia alguna al supuesto Privilegio del Decreto de Monzón, en cuanto a referida a los hijos puestos en condición, sino en relación al tema comercial, en la obra de J. M. Quadrado³³. En efecto, en la edición consultada³⁴ hallamos el texto de resumen siguiente, fechado en Sevilla el 21 de Marzo de 1511:

«nº CCCXXV Aprovació per lo mateix rey de un capítol ordenat en las darrereras corts de Montsó, que los habitants de Cathalunya puxan haver comers en los regnes de Tunis, Alger, Trípol y Bugía, e otras pertanyents á la corona de Aragó axi conquistats com conquistadors, lo qual capítol declara extensiu als mallorquins, qui per antigues franqueses se alegran de todas las prerrogativas otorgadas al dit principat, y per les constitucions y capítols de cort de Cathalunya se governan y viuen y son reputats per catalans. Sevilla 21 marzo 1511.»

3.5 Obras posteriores

M. Coll Carreras, al referirse a “Las Cortes de Monzón y el Privilegio del Rey Fernando el Católico” va más allá del propio supuesto texto del privilegio³⁵ afirmando que a partir de su entrada en vigor (sic) se experimentó un apartamiento entre los derechos civiles de Cataluña y Baleares: «*El apartamiento que se experimentó en este orden de cosas (se refiere a los hijos puestos en condición) en el Derecho civil de Baleares, respecto al de Cataluña, se produjo al dictarse el famoso Decreto a raíz de las Cortes de Monzón, reunidas en 1510...*».

Y transcribe un texto que, como puede comprobarse, no es literalmente idéntico al que cita Ripoll, aunque el fondo sea el mismo: «... cuyo texto fue el siguiente: “El Señor

³¹ P. RIPOLL Y PALOU: “Exposición elevada por el M. I. Colegio de Abogados de Palma de Mallorca al excmo. Sr. Ministro de Gracia y Justicia con motivo de la proyectada codificación del derecho civil común y foral”, Palma, 1881.

³² J. SALVÀ RIERA: “Derecho de familia...”, op. cit. p.63.

³³ J. M.ª QUADRADO: “Privilegios y Privilegios Franquicias de Mallorca, cédulas, capítulos, estatutos, órdenes y pragmáticas, otorgadas por los Reyes de Mallorca, de Aragón y de España desde el siglo XIII hasta fin del XVII, y triplemente catalogadas y extractadas por orden de registros, datas, materias con un apéndice de Bulas Pontificias y otros Documentos”, Palma, Escuela Tipográfica Provincial, 1894.

³⁴ del año 2002, p.82.

³⁵ M. COLL CARRERAS: “Comentarios al Código Civil y Compilaciones forales” (dir. por M. Albaladejo), Madrid., pp. 574-575.

*Rey, declarando la mente e inteligencia de las dichas sustituciones, proveyó y ordenó en acto de la presente Corte que toda vez que en algunos testamentos, donaciones y otros cualesquiera contratos se arbitrasen y pusieren semejantes sustituciones, en las cuales se harán mención de hijos, esto es que los testadores dirán y dispondrán que si el heredero instituido **primo loco** morirá sin hijos, que los bienes pasen a otro pariente o extraño en tal testamento nombrado, y si los dichos serán puestos en los dichos **testamentos sub simplici conditione**, que en tal caso los dichos hijos no se entiendan ser sustitutos de sus padres ni ser llamados a tal herencia **iudicio testatoris**. Y en todo caso que el testador doblará la dicha condición, esto es que dirá o dispondrá **sub duplici conditione**, diciendo así: si mis hijos o mi heredero morirá sin hijos, y los hijos de ellos morirán sin hijos, en tal caso la herencia vaya a tal, proveyó y mandó Su Majestad que en tal caso, **quando filii sunt duplici conditione**, tales hijos sean llamados sustitutos de sus padres herederos **primo loco** instituidos, y serán llamados a sustitución de tal herencia **iudicio testatoris**. Y la presente acta de la Corte mandó Su Majestad que comprendiese los pleitos por dicha causa venideros y los pendientes no fallados.»*

Va incluso más allá, y llega a afirmar su plena vigencia: «*que el susodicho Decreto fue mandado observar por el Rey Fernando el Católico, según Privilegio de 27 de marzo de 1511, el cual quedó respetado por el Decreto de Nueva Planta de 1715, e integrado en el Derecho civil especial escrito en Baleares, de vigencia obligada, como fuente primaria, a tenor del artículo 13 del Código civil en su versión original, anterior a la modificación experimentada el 31 de mayo de 1974.*»

Y, siguiendo con el tema, habla de «*las consecuencias deparadas por el apartamiento incuestionable ordenado para Baleares respecto a las “conjeturas” del Derecho catalán hubieron de ser fecundas en los tiempos anteriores a la Compilación, por los que la doctrina del siglo XIX ya se hizo eco de que...*» citando que la recomendación que hizo Ripoll y Palou (sobre que la doble condición del supuesto decreto de Monzón “*no pasase desapercibido en el futuro Código Civil*”) fue recogido en el proyecto de Apéndice de 1921, y en el de 1949³⁶.

Y para apoyar la plena vigencia, lo refrenda mediante la sentencia de la Audiencia Territorial de Palma de 30 de abril de 1926 que “*declaró la plena vigencia del Decreto de las Cortes de Monzón*”³⁷. Según dicha sentencia “*el testador instituyó un fideicomiso familiar regulado por la Novela 159 de Justiniano, vigente en Mallorca, en cuyo Derecho foral no rige el aforismo del Derecho catalán de que los hijos en condición se consideran en disposición, sino que prevalece lo dispuesto y ordenado por las Cortes de Monzón de 1510.*»

Tal afirmación sobre el Derecho catalán es inexacta, siendo justo la contraria. Sin ir más lejos, el propio Cancercius³⁸, referente doctrinal del Derecho civil catalán, afirma: «*Filii*

³⁶ Que fue la base del artículo 28 de la Compilación de Derecho civil de Baleares de 1961, vigente actualmente también como artículo 28.

³⁷ M. COLL CARRERAS: “Comentarios...”, op. cit. pp. 575-576.

³⁸ Jurisconsulto español nacido en Barbastro (1520-1592). Pertenecía a la noble familia de los señores de su apellido y estudió en las universidades de Huesca y de Salamanca, estableciéndose, al terminar la carrera, en Barcelona, donde bien pronto compartió y aún llegó a alcanzar mayor celebridad que Fontanella, el famoso jurisconsulto y canceller. En 1585 asistió a las Cortes de Monzón con tres hermanos suyos ejerciendo su profesión hasta la época de su muerte. Su obra más importante es *Variae Resolutiones juris caesarei, Pontificii et Municipalis principatus Cathaloniae* (Madrid, 1594) de la que posteriormente se

*et descendentes positi in conditione, non censetur vocati»*³⁹. Y al mismo tiempo, afirma que pueden estar puestos en disposición: «*Explicat quomodo dicantur filii in conditione positi gravati»*⁴⁰. Cita un caso, por ejemplo si son llamados bajo la cualidad de legítimos y naturales⁴¹.

Otro juriconsulto moderno, J. Rivas Martínez, copiando a Coll Carreras, afirma que la existencia del Decreto en la forma descrita por Ripoll está fuera de duda, aunque no cita la fuente, ni siquiera que sea Ripoll; y así dice⁴²:

«Esta “condición doble” típica del Derecho de Baleares tiene su origen histórico en el Decreto de las Cortes de Monzón de 1510, cuyo texto fue el siguiente: “El Señor Rey, declarando la mente e inteligencia de las dichas sustituciones (...)”

El Decreto fue mandado observar por el Rey Fernando el Católico, según Privilegio de 27 de Marzo de 1511, y quedó respetado por el Decreto de Nueva Planta de 1715 e integrado en el Derecho Civil de Baleares. La Audiencia Territorial de Palma de Mallorca, en sentencia de 6 de junio de 1927, reafirmó tal vigencia, puntualizando, además, en dicha sentencia que “el testador y causante instituyó un fideicomiso familiar regulado por la Novela 159 de Justiniano, vigente en Mallorca, en cuyo Derecho Foral no rige el aforismo del Derecho Catalán de que los hijos puestos en condición se consideran en disposición, sino que prevalece lo dispuesto y ordenado por las Cortes de Monzón de 1510».

Tampoco es posible hallar referencia alguna al Decreto de Monzón, en la obra doble L. Pascual González⁴³, y en la obra conjunta con Miguel Massot⁴⁴, por parte de Massot, aunque en la de Pascual González sí se cita.

R. Piña Homs⁴⁵ tampoco hace referencia al Decreto de Monzón. Como tampoco hace referencia alguna al Decreto de Monzón M. Nascaró y Albertí⁴⁶ ni en la edición de 1891 ni en la de 1893 ni en la 1904. En la edición publicada en el Bolletí de la Societat

hicieron varias ediciones en España y en el extranjero. Escribió también otra obra titulada *Resolutionum sive Consiliorum istorum*, varios discursos y tratados jurídicos y algunas poesías en castellano y en latín (fuente: Enciclopedia Espasa Calpe.)

³⁹ Iacobus CANCERIUS: “*Variarum Resolutionum Iuris Caesari, Pontificii, et Municipalis Principatus Cathaloniae*”, Ludugni, 1642, nº 78.

⁴⁰ Iacobus CANCERIUS: “*Variarum ...*”, op.cit., Cap. I: *De substitutionibus*, n. 91.

⁴¹ Iacobus CANCERIUS: “*Variarum ...*”, op.cit., Cap. I: *De substitutionibus*, n. 91. «*Dubio tamen est, an dicantur filii in conditione positi gravati, ubi sic est concepta substituti; (...) Ego t. instituo Ioanem filium meum, & ubi decedat sine filiis, vel cum talibus filiis, qui moriantur quodcumque sine filiis, substitutio sibi Antonio filium meum, si tunc vixerit, & si non vixerit filios suos legitimos, & naturales, & si Antonius filius meus, mihi heredes non erit, vel erit, & decesserit sine filiis, vel cum talibus filiis, qui postea quodcumque decesserit sine filiis, substitutio sibi fratrem meum Franciscum, & eius filios legitimos et naturales: veniunt casus, quod Ioannes promo loco institutus dissipavit bona omnia testatoris, filii eius volebat dicta bona vindicare, pretendendo ipsos in eis successive iure fideicomissi, que fitum fuit quid iuris? Respondi pro filiis.*»

⁴² J. RIVAS MARTÍNEZ: *Derecho de sucesiones, común y foral*, Tomo II, 2ª ed. Madrid 1992, p.86.

⁴³ L. PASCUAL GONZÁLEZ: *Derecho civil de Mallorca: Herencias y otras especialidades forales*, reedición de la de 1951.

⁴⁴ L. PASCUAL GONZÁLEZ; M. MASSOT: *El derecho civil de Mallorca después de la compilación*, Palma, 1979.

⁴⁵ R. PIÑA HOMS: *El derecho histórico del Reino de Mallorca*, Palma, 1993, ni en la obra del mismo autor *La creación del derecho en el Reino de Mallorca*, Palma, 1987.

⁴⁶ M. MASCARÓ ALBERTÍ: *Derecho Foral de Mallorca*, Palma, 1891, 1893, 1904.

Arqueològica Lul.liana tampoco hace referencia alguna al repetido Decreto de Monzón⁴⁷.

Por su parte, G. Llabrés⁴⁸ tampoco hace referencia alguna al repetido Decreto de Monzón.

El texto del supuesto Decreto en la forma citada por Ripoll es reproducido, parcialmente, por M. Roger⁴⁹ y por A. Palomar Baró⁵⁰. También lo reproduce L. Pascual González, con algunos retoques⁵¹. A su vez, este texto de Pascual González es reproducido por M. Coll Carreras⁵².

A su vez, J. J. Rivas Martínez⁵³, al tratar de las sustituciones en los territorios forales, en el caso de Mallorca y Menorca, se refiere al problema de los hijos puestos en condición y recoge la excepción a la "regla general" que concede a los hijos puestos en condición el carácter de sustitutos fideicomisarios consistente en la duplicación de la condición, es decir que los hijos fallezcan sin hijos, y éstos a su vez sin hijos, tal como queda regulado en el art.28 de la Compilación. Y, citando a Coll Carreras, dice que «*esta condición doble típica del Derecho de Baleares, tien su origen en el Decreto de las Cortes de Monzón de 1510*», cuyo texto reproduce seguidamente.

El jurista menorquín P. Ballester y Pons⁵⁴, refiere que Ripoll hizo entrar en escena el Decreto de Monzón, y reproduce el texto del mismo. Sin embargo, a pesar de no cuestionar o preguntarse por la fuente utilizada por Ripoll, se sorprende de que en el proyecto de Apéndice de 1903 «*no se haga eco del mismo siendo como era Ripoll vocal de la Comisión*», siendo como parecía el punto final que dejaría zanjada la supuesta polémica a la que alude Ripoll (op. cit, p.24) «*naturalmente, a la sombra de una deliberación de esta naturaleza, hecha en Cortes y sancionada por uno de nuestros Monarcas, han debido quedar cortadas las contiendas que en otro tiempo pudieron surgir sobre esta particular en el orden sucesorio*» (ya citado).

El ya citado L. Pascual González⁵⁵, da por válido el Privilegio de Sant Feliu de Guíxols, que como se dirá ha resultado falso, y cita de pasada el Decreto de las Cortes de Monzón:

"También es de interés consignar el Decreto de las Cortes de Monzón de 27-III-1510, sobre los hijos puestos en condición".

Más adelante, al referirse al derecho vigente en Mallorca afirma *"una gran parte de las dudas y problemas planteados en Cataluña en torno a esta cláusula quedan resueltos en Mallorca por la existencia de una regla de interpretación auténtica contenida en el Decreto de las Cortes de Monzón de 1510, mandado observar en Mallorca a petición de los propios mallorquines, por el rey Fernando el Católico en Privilegio de 27-II-1511, el*

⁴⁷ BSAL, VII,1899 y 1900), 141 a 184.

⁴⁸ G. LLABRÉS QUINTANA: "Fuentes de derecho en Mallorca", BSAL, XVII, 1918, 177-180, 1918.

⁴⁹ M. ROGER: *Enciclopedia Jurídica Seix Barral*, Barcelona, 1910, XVI, voz "Fideicomiso", 336.

⁵⁰ A. PALOMAR BARÓ: *Nueva Enciclopedia Jurídica Seix Barral*, Barcelona, 1975, IX, voz "Fideicomiso", 783.

⁵¹ L. PASCUAL GONZÁLEZ: *Derecho Civil de Mallorca*, Palma, 1951, 302 y 303. (cfr. nota 42).

⁵² M. COLL CARRERAS: «Comentarios...» op.cit., Madrid, XXXI, vol 1º, 509 y 510.

⁵³ J. J. RIVAS MARTÍNEZ: *Derecho de sucesiones, común y foral*, II, 2ª ed., Madrid, 1992.

⁵⁴ P. BALLESTER PONS: "Substitució fideicomissària- El fill natural davant la *condició si sine liberis*", *Revista de Menorca*, 1926.

⁵⁵ L. PASCUAL GONZÁLEZ: *Derecho Civil de Mallorca*..., 1950.

cual se ha aplicado siempre en nuestras Islas sin contradicción alguna." Cita Pascual González a Ripoll en cuanto a la vigencia de este Decreto según la doctrina, y asimismo cita a M. Roger,⁵⁶ el cual, siguiendo a su vez a Sánchez Román, y al tratar el fideicomiso en la sección dedicada a Baleares, reproduce el Decreto de Monzón y consigna su vigencia sin sancionar las fuentes del mismo.

El mismo autor sigue en la misma línea en otras de sus publicaciones que hemos consultado⁵⁷ En cuanto a la afirmación de que fue "a petición de los propios mallorquines", según afirma el historiador A Santamaría⁵⁸, los jurados mallorquines nunca asistieron a las Cortes de Monzón, y según R. Piña Homs⁵⁹ los jurados asistieron sólo hasta finales del S.XIV.

Tampoco los autores del informe del Colegio de Abogados de Palma⁶⁰ sobre el proyecto de Apéndice al Código Civil, de 1921, refieren la fuente del Decreto de Monzón, ni los autores del proyecto de Apéndice de 1951⁶¹.

F. de Castro Bravo⁶² no llega a referirse en ningún momento al repetido supuesto Privilegio de Monzón. En efecto, al hablar del Derecho común y el Derecho foral en las regiones forales, en particular las Islas Baleares, señala "*que el régimen jurídico y la prelación de fuentes antes de la publicación del Código civil eran: 1.º El Derecho Real de aplicación general desde el momento de la unión de las Coronas de Aragón y Castilla, y 2.º El Derecho propio de Mallorca, compuesto por las pragmáticas y privilegios que dejò vigentes Felipe V*", de la que dice no se ha hecho ninguna recopilación oficial, "*conociéndose sólo a través de dos particulares*".

Se refiere de Castro, en primer lugar, a la recopilación realizada, por encargo de los Jurados en 1602, por Salvà, Moll y Zaforteza, y substituídos Salvà y Moll, fue concluída por Canet y Mesquida en 1622, pero sin que tuviera sanción jurídica. Y en segundo lugar a la obra de A. Moll⁶³, de la que dice "*que aunque sin carácter oficial, es la más citada, aunque tampoco es utilizada en los Tribunales por lo raro de sus ejemplares*".

Desconoce, por tanto este autor, la tercera recopilación hecha por Miralles⁶⁴, estudiado por L. Zafroteza de Corral; obra que, por otra parte, como se dice, tampoco hace referencia alguna al supuesto Decreto de Monzón.

Tampoco hace E. Sureda⁶⁵ referencia alguna al Decreto de Monzón, en el sentido de que se refiera al tema de los hijos puestos en condición, sino que lo recoge en el sentido

⁵⁶ M ROGER: *Enciclopedia jurídica*, T. XVII, 336.

⁵⁷ L. PASCUAL GONZÁLEZ: "Revisión del texto de la compilación vigente del derecho foral de Baleares", *Jornadas de Derecho Foral*, Palma, 1972, Ilustre Colegio de Abogados de Baleares, 1973.

⁵⁸ A. SANTAMARÍA: «Historia de Mallorca», coordinada por J. MASCARÓ PASARIUS, Palma de Mallorca, 1970, T.III.

⁵⁹ R. PIÑA HOMS: *La participació de Mallorca en les Corts catalanes*, Palma, 1978.

⁶⁰ "Derecho foral: informe del Colegio de Abogados de Palma sobre el proyecto de Apéndice al Código Civil", Palma de Mallorca: Tip.-lit. Vda de G. Ordinas, 1921.

⁶¹ «Derecho Foral Mallorquín: proyecto de apéndice elaborado por la Comisión de Juristas nombrada por orden ministerial de 10 de febrero de 1948» Colegio de Abogados y Notarios de Palma, Palma, 1951.

⁶² F. DE CASTRO BRAVO: *Derecho Civil de España*, Madrid, 1949 y 1952.

⁶³ A. MOLL: *Ordinacions Sumari ...*, 1663.

⁶⁴ M. MIRALLES: *Index rerum quae in Regnis Privilegis...*

⁶⁵ E. SUREDA: "Existencia y fuentes de la legislación foral de Mallorca", *Revista de Derecho Privado*, nº 2, 1913, pp. 33 y ss.

comercial, que de nuevo parece que deba ser el único, el auténtico, a la vista de la contumaz imposibilidad que encontramos de hallar el texto de Ripoll.

Dice Sureda: «*Y en fin, Don Fernando V, en 27 de Marzo de 1511 declaró que por antiguas franquicias los mallorquines gozaban de todas las prerrogativas otorgadas al principado de Cataluña y por las Constituciones y Capítulos de Cortes de Cataluña, siendo reputados catalanes. Son, pues, muchas las razones que abonan la presunción de que el Derecho catalán fué dado a los mallorquines en defecto y en cuanto a lo no previsto en las ordinaciones de Carta-puebla y en lo estatuido, fuera de ella y además de ella, por los Reyes Jaime I y Jaime II*».

La malograda profesora L. Zaforteza de Corral se pregunta de donde sacó Ripoll el texto del mencionado Decreto, quien lo cita por primera vez⁶⁶. Asimismo, en la investigación de su Tesis Doctoral⁶⁷, y en un artículo publicado en el Bolletí de la S.A.L.⁶⁸ en una exhaustiva búsqueda y un minucioso rastreo por archivos y otras fuentes documentales, afirma no haber encontrado el citado decreto de Monzón, ni citado o alegado, y ni siquiera mencionado con anterioridad a Ripoll, ni en las decisiones del Senado de Mallorca, ni por los jurisconsultos mallorquines, tanto en sus Recopilaciones de las Leyes de Mallorca⁶⁹, como en las alegaciones jurídicas que versan sobre los hijos puestos en condición⁷⁰. Incluso, no existe documentación alguna que acredite la asistencia de los jurados mallorquines a dichas Cortes.

En lo que respecta a la confirmación documental de la asistencia de los jurados mallorquines a las Cortes de Monzón, Zaforteza afirma no haber encontrado referencia alguna, tras un rastreo en diversas obras⁷¹.

⁶⁶ L. ZAFORTEZA DE CORRAL: *El fideicomiso en el derecho civil de Mallorca y Menorca*, Palma, 1992.

⁶⁷ L. ZAFORTEZA DE CORRAL: *La sustitución fideicomisaria condicional en la Compilación del Derecho Civil de las Islas Baleares*, Palma, 1990.

⁶⁸ L. ZAFORTEZA DE CORRAL: "Los filii positi in conditione en ...", op. cit.

⁶⁹ Tal afirmación tajante la realiza tras la búsqueda realizada rastreando las siguientes fuentes documentales:

- 1) P. MOLL; J. SAFORTESA; O. SALVÀ; J. CANET I A. MESQUIDA: *Recopilatori de les franqueses municipals de Mallorca o Ordinacions municipals del Regne de Mallorca Status e dret*, Recopilación hecha por..., Ciutat de Mallorca, 7 de mayo de 1622;
- 2) P. J. MAYOL: *Discursus Politico-Histórico Iuridicus de Iure Supraemo, tam in pace quam in Bello*, Majoricis, 1720;
- 3) M. MIRALLES: «Index rerum quae in Regnis Privilegis et Pragmaticis regium patrimonium iurisdictionem concedunt alphabetica seriae Digestis jurisque S.C.R. Magestatis in transcripcio literis facto a Michaeli Miralles Regii Consilii Doctore Primario Compositum», s.l.n.a.; obra quizá de 1650, copia de un ejemplar de 1612 que cita J. M^o BOVER: *Biblioteca de escritores de Baleares*, Palma, 1868, Barcelona, 1979.
- 4) A. MOLL: «Ordinacions Sumari dels Privilegis Consuetuts Bons Usos del Regne de Mallorca», Mallorca 1663.
- 5) A. PONS: *Constitucions e ordinacions del Regne de Mallorca (ss. XII a XV)*, vol.1, Ciutat de Mallorca.
- 6) J. M^o QUSDRADO: *Privilegios y Franquicias de Mallorca, cédulas, capítulos, etc.... Otorgados por los Reyes de Mallorca, de Aragón y de España desde el siglo XII hasta fin del XVII*, Palma de Mallorca, 1894 y 1896.
- 7) J. SASTRE PORTELLA; F. SASTRE PORTELLA: *Franqueses, Privilegi i Costums Judicials de Menorca a l'epoca del Regne de Mallorca*, Menorca, 1982.

⁷⁰ Y en cuanto a las colecciones de alegaciones jurídicas por ella consultadas ZAFORTEZA se refiere a las siguientes: Archivo de la Biblioteca Bartolomé March Servera, al Archivo de Casa Vivot, y el de la Societat Arqueològica Lul·liana.

⁷¹ 1) «Llibre de les Corts Generals»: estatutos, y capítulos de cortes, pragmáticas, privilegios y otros documentos de interés para el Reino de Mallorca de los siglos XIV al XVI, Archivo del Reino de

M. Gete-Alonso, señala la incuestionable inexistencia del Decreto de Monzón y del Privilegio de 1511 en cuanto a los hijos puestos en condición⁷²: «en cuanto a la investigación histórica, conviene resaltar que, al comienzo del trabajo se contaba con el dato -proporcionado por Pedro Ripoll y Palou de la existencia de antecedentes propios y particulares en la Islas: un Decreto de las Cortes de Monzón de 1510, confirmado -según relató después Luis Pascual y González en «Derecho Civil de Mallorca»-, por el Privilegio de Fernando II de Aragón de 27 de marzo de 1511, mediante el que se resolvía la cuestión relativa a los *filii positi in conditione* y que tiene su reflejo en el actual Art. 28 de la Compilación. Los resultados de la misma, según se prueba en este estudio, demuestran la inexistencia de tales precedentes legales. Antes al contrario, en este punto, hasta la Compilación de 1961, no puede decirse que ni a nivel legal ni en la práctica de los Tribunales, se siguiera un criterio distinto del que viniera marcado por el Derecho Romano Común».

En cuanto a las antiguas Leyes, L. Zaforteza, en su Tesis Doctoral, afirma que tradicionalmente se han citado tres documentos: El Decreto de las Cortes de Monzón de 1510, supuestamente relativo a los hijos puestos en condición, el Privilegio de Fernando II de Aragón de 27 de marzo de 1511, que manda aplicar el anterior, y la Real cédula de Felipe V de 31 de agosto de 1736, por el que se manda que “en cuanto al conocimiento de detracciones, y liquidaciones de bienes de fideicomisos se guarden las Reales Pragmatica, Privilegios, Usos y Costumbres antiguas del Reyno de Mallorca sin hacerse novedad alguna”. Este último, aunque versa sobre la figura del fideicomiso, nada tiene que ver con el tema de los hijos puestos en condición. En efecto, señala Felipe V en dicha Real Cédula que el “Derecho patrio, y Común que se observava en esse Reyno..., en virtud de varios Privilegios, y Franquezas, Reales Pramáticas, buenos usos, estilos, y costumbres por mí mandados observar en la Nueva Planta, erigida con Real Cédula de dies y seis de marzo de el año pasado de mil setecientos dies y seis”.

En cuanto a los primeros, del estudio de las fuentes de derecho y diversa documentación que se cita, su verdadera existencia está en cuestión, siendo, muy probablemente, falsos.

Siguiendo con el tema, Zaforteza transcribe al texto del Privilegio de 27 de marzo de 1511, conservado en el Archivo del Reinode Mallorca, y dice que si bien en tal fecha hay un texto que se refiere a un capítulo de las citadas Cortes, no tiene nada que ver con el tema de los hijos puestos en condición, como sostiene Ripoll, sino que en el mismo se habla de un tema comercial, en el que se hace extensible a Mallorca un capítulo aprobado en

---

Mallorca secc. Códices, n.10.

- 2) P. BOFARULL Y MASCARÓ: *Documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*: *Procesos de las antiguas Cortes y Parlamentos de Cataluña, Aragón y Valencia*, Barcelona, 1847, Tomos I al VII.
- 3) «Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña», publicados por la Real Academia de la Historia, Madrid, 1596.
- 4) A. CAMPANER Y FUERTES: *Cronicón Mayoricense: Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 a 1800*, Palma de Mallorca, 1967.
- 5) «Constitucions y altres Drets de Catalunya compilats en virtut del capítol de Cort LXXXII de les Corts per la S.C. y R. Majestat del Rey Don Philip IV Nostre Senyor, celebradas en la ciutat de Barcelona Any MDCCII», Barcelona 1973, en la que se recogen numerosos capítulos de las Cortes de Monzón de 1510, sin que ninguno de ellos tenga algo que ver con el texto de RIPOLL.

⁷² En el *Prólogo* a L. ZAFORTEZA DE CORRAL: “El fideicomiso ...” (op.cit.).

aquellas por el que los catalanes podían comerciar libremente con el norte de Africa.

El profesor A. Planas Rosselló⁷³, estudia este documento (el texto del Llibre de Sant Pere) en relación a otros. En sus conclusiones, dice: «*el derecho catalán opera en la práctica como un punto de referencia legislativa para la consecución de ventajas políticas o económicas, o la interpretación del ordenamiento jurídico propio, pero no puede ser considerado como un ordenamiento general respecto al cual el derecho de Mallorca actúa como privilegiado. El derecho del Reino de Mallorca es un derecho territorial*».

J. Castán Tobeñas⁷⁴ tampoco hace referencia alguna al supuesto Privilegio del Decreto de Monzón, y tampoco es posible hallar referencia por parte de R. Pérez-Bustamante, que por otra parte, da por válido el Privilegio de Sant Feliu de Guíxols.

Por otra parte, al referirse a la prelación de fuentes de Mallorca tras el Decreto de Nueva Planta, señala la continuidad de las fuentes del Derecho de Mallorca en lo que se respecta al Derecho civil. En concreto, dice lo siguiente (pág. 192): «*El sistema de fuentes de Mallorca quedó dispuesto del siguiente modo: primero se aplica el Decreto de Nueva Planta de 1715 y las disposiciones anteriores; segundo, respecto al Derecho público, en lo no regulado por aquel, se aplica el Derecho de Castilla y respecto al Derecho civil, mercantil, penal y procesal, se aplican las fuentes de Derecho mallorquín, manteniéndose como supletorios el Derecho Canónico y el Romano*».

Tampoco es posible hallar referencia alguna al supuesto Privilegio del Decreto de Monzón por parte de S. Minguijón Adrián⁷⁵ ni por parte de J.M., Pérez Prendes⁷⁶, ni en la obra conjunta de J. M. Pérez Prendes, y J. Muñoz de Azcárraga⁷⁷. En particular, cuando estudian las Islas Baleares, dicen sus autores, escuetamente, lo siguiente (p.324):

«*...De las recopilaciones del Derecho de estos territorios, la más importante es la de Antonio Moll. Está dividida en dos partes, en la primera se recogen los textos de Derecho relativos a Mallorca y en la segunda unos extractos o índices de los mismos. Fue autorizada por Felipe V en 1663 a petición de los Jurados de Mallorca. Finalmente señalaremos que Felipe V mediante Reales Decretos de 1715, 1717 y 1718 suprimió el Derecho público propio de las islas siendo sustituido por el castellano (...)*».

Tampoco es posible hallar referencia alguna al supuesto Privilegio del Decreto de Monzón dado en Sevilla el 27 de marzo de 1511, en la forma recogida por Ripoll, en la obra «Privilegios reales y viejos documentos de Sevilla», Madrid, 1975, perteneciente a la colección *Joyas bibliográficas, Privilegios reales y viejos documentos de las villas, ciudades y reinos de España. Sevilla I-XI; XIV*.

4. La sentencia del T. S. de 24 de octubre de 1964

El Tribunal Supremo, en Sentencia de 24 de septiembre de 1964, consideró que

⁷³ A. PLANAS ROSELLÓ: "Acerca de la naturaleza municipal o territorial del Derecho del Reino de Mallorca", *Estudis Baleàrics*, març 1988, 83-89.

⁷⁴ J. CASTÁN TÓBEÑAS: *Derecho civil español, común y foral*, Madrid: Reus, 1966-88.

⁷⁵ S. MINGUIJÓN ADRIÁN: *Historia del derecho español*, Barcelona-Buenos Aires, Labor, 1933.

⁷⁶ J. M. PÉREZ-PRENDES: *Historia del Derecho español*, Universidad Complutense, Facultad de Derecho, Madrid, 1999.

⁷⁷ J. M. PÉREZ-PRENDES; J. MUÑOZ DE AZCÁRRAGA: *Lecciones de Historia del Derecho español*, Madrid, 1990.

estaban consagrados en Baleares, en relación al fideicomiso *si sine liberis decesserit*, dos criterios fundamentales: inaplicabilidad en la Islas del criterio del Derecho Catalán, y la necesidad absoluta de la 'condición doble' citada, para que los hijos puestos en condición lo sean también en sustitución y, además, da por válidos tanto el privilegio de Sant Feliu de Guíxols y el Decreto de las Cortes de Monzón.

EXTRACTO DE LA SENTENCIA: FALLO: «*Declarando no haber lugar el recurso interpuesto contra la sentencia de 5 de octubre de 1962 de la Sala de lo Civil de la Audiencia Territorial de Palma de Mallorca. DOCTRINA: Mallorca: Orden de prelación de fuentes. Testamento en Mallorca: no aplicación del Derecho catalán: aplicación analógica de la doctrina legal sobre Derecho foral. Aplicación del Derecho romano. Sustitución Fidei-comisaria "sine liberis decesserit"*»

Algunos comentarios sobre la Sentencia Núm. 764 del T.S. de 24 de septiembre de 1964⁷⁸:

1º En cuanto a:

“*Que para el supuesto concreto de la sustitución fideicomisaria de la clase «sine liberis decesserit», a que se contrae el presente recurso, frente al sistema de conjeturas y presunciones del derecho catalán encaminadas a buscar la presunta voluntad del testador, dentro del ámbito familiar que se trata de proteger y en oposición también al régimen romano que estableció el límite hasta el cuarto grado para la validez de la sustitución, al modo como se hizo en la Novela 159 de Justiniano, nos encontramos que en el Derecho mallorquín existía una disposición específica, que por su carácter de tal, es la única que puede tener validez y aplicación, cual es la instituída con el Derecho aprobado en las Cortes de Monzón de 1510, que a petición de los mismos mallorquines y con el fin de acabar con los abusos anteriores, pasó a formar parte del Derecho de esta isla, con el Privilegio concedido por el rey Fernando El Católico el 27 de marzo de 1511, en el que terminantemente se dice (...)” y el “Que esta disposición que se acaba de transcribir, dictada en forma de privilegio, fue mantenida ininterrumpidamente, sin que fuese derogada ni tan siquiera modificada, repitiéndose su cita como regla vigente en cuantas colecciones se publicaron del Derecho mallorquín, siendo en este concepto respetada por el Decreto de Nueva Planta de 1715 y constituyendo parte del Derecho peculiar que mantiene el artículo 13 del Código Civil, en cuyo concepto y forma llega hasta nuestros días como se comprueba con la reciente Compilación de Derecho mallorquín publicada en 1961, cuyo artículo 28 es simple reproducción del contenido del antes indicado Decreto de Monzón, siendo por ello de imprescindible valor para la interpretación y alcance del derecho anterior al mismo, como muy bien dijeron tanto la sentencia del Juzgado, como la Audiencia de Palma de Mallorca que se recurre, en cuanto que el texto en que se incluye, no supone promulgación de Derecho nuevo, sino que por su propia esencia es una simple Compilación de las normas jurídicas que, de modo disperso habían estado vigentes hasta entonces.”*

Y, teniendo en cuenta que, con casi total probabilidad, no existió nunca el mencionado Decreto, o cuando menos, jamás fue mencionado o tenido en cuenta en la doctrina y jurisprudencia de la tradición jurídica mallorquina, como resulta del minucioso

⁷⁸ Por razón de extensión, no se hacen aquí comentarios a la Sentencia de la Audiencia Territorial de Palma de Mallorca, de 6 de junio de 1927 que sirvió de base a la del Supremo.

rastreo por diversidad de fuentes documentales, resulta tal afirmación de la jurisprudencia, a todas luces, inexacta.

2º Es más, cabe afirmar que, como consecuencia de ello, la Compilación de 1961 sí constituye Derecho nuevo. En particular, resulta llamativamente gratuita la afirmación “*que a petición de los mismos mallorquines y con el fin de acabar con los abusos anteriores...*” (?), por su falta de respaldo histórico, como ya se dijo.

3º Como también la falta de rigor histórico, cuando en clara contradicción con la documentación que se ha citado, transluce en la afirmación de que “*fue mantenida ininterrumpidamente, sin que fuese derogada ni tan siquiera modificada, repitiéndose su cita como regla vigente en cuantas colecciones se publicaron del Derecho mallorquín*”.

4º Como también resulta gratuita la afirmación del Tribunal Supremo en que “*frente al sistema de conjeturas y presunciones del derecho catalán encaminadas a buscar la presunta voluntad del testador, dentro del ámbito familiar que se trata de proteger y en oposición también al régimen romano que estableció el límite hasta el cuarto grado para la validez de la sustitución, al modo como se hizo en la Novela 159 de Justiniano, nos encontramos que en el Derecho mallorquín existía una disposición específica, que por su carácter de tal, es la única que puede tener validez y aplicación*”

puesto que, sin lugar a dudas, el sistema de conjeturas no era exclusivo del Derecho catalán, sino que estuvo plenamente vigente en la doctrina y jurisprudencia mallorquines, y por consiguiente es falso que sea la única que puede tener validez o aplicación; y también, en cuanto al límite de las sustituciones, en Mallorca se mantuvo vigente hasta el cuarto grado hasta la Compilación de 1961, como fue reconocido por el propio Tribunal Supremo.

5. Conclusiones

- Es totalmente inexacto que la “condición doble” sea típica del Derecho de Baleares.
- Es falso que en el Derecho Catalán rigió el aforismo de que los hijos puestos en condición se consideraban en disposición; mas bien lo contrario, y actualmente no se consideran en disposición, con unas pocas excepciones.
- En Mallorca, las conjeturas acerca de la voluntad del testador, y particularmente las referidas a los hijos puestos en condición, jamás se limitaron al caso mencionado del supuesto decreto.
- No existe indicio alguno, contrastado, de tal Decreto de Monzón referido a los hijos puestos en condición.
- Es probablemente un invento de Ripoll: del estudio de las fuentes de derecho y diversa documentación que se ha citado, su verdadera existencia está en cuestión, siendo, muy probablemente, falso.
- El Decreto auténtico (en forma de privilegio de 27 de marzo de 1511 de las Cortes de Monzón) existe documentalmente, pero no tiene nada que ver con el tema de los hijos puestos en condición, como afirma Ripoll, sino que en el mismo se habla de un tema comercial.
- Es inexacto que quedara respetado por el Decreto de Nueva Planta de 1715 e

integrado en el Derecho Civil de Baleares, por la sencilla razón de que no existió nunca un Decreto de Monzón sobre los hijos puestos en condición.

- Según el profesor titular de Historia del Derecho y de las Instituciones de la Universidad de las Islas Baleares A. Planas Rosselló, el citado Decreto es un invento de Ripoll⁷⁹.
- Los que lo citan relacionándolo con el tema de los hijos puestos en condición, al parecer jamás lo vieron, puesto que en ningún caso citan la fuente original, aunque sí se citan entre ellos, sin el rigor debido. Es decir, los autores modernos, incluso el propio Tribunal Supremo, no buscan las fuentes del texto de RIPOLL, ni cuestionan su verdadera autenticidad, dando por hecho su probada vigencia secular en el Derecho civil de Mallorca.
- Las sentencias de la Audiencia de Palma de 1927 y del T.S. de 1964, que se basan en el supuesto Decreto, son totalmente cuestionables.
- Incluso, de haber existido, si apareciera ahora tal decreto, pensamos que sería como si no hubiera existido nunca, puesto que, hasta lo que se conoce documentalmente, jamás fue citado o alegado por la jurisprudencia y doctrina mallorquinas, y si lo fue, no parece haber sido significativa su relevancia.

---

⁷⁹ Según fuente oral, no es la primera vez que afirma haber tenido ocasión de observar tal hecho. Por ejemplo, recientemente, en «La sucesión intestada de los impúberes y la supuesta aplicación de las constituciones de Cataluña en Mallorca: reflexiones en torno a un pleito en 1375-1378», Universidad de Zaragoza, 2001, llega a la conclusión de que el llamado “Privilegio de Sant Felip de Guífols” es también un invento. Llega a ello tras estudiar un caso en el que, para resolver la sucesión intestada de un impúber, se planteó la cuestión de si la sucesión hereditaria del mismo correspondía a la madre, según el Derecho romano, o a los ascendientes paternos, como correspondería caso de ser aplicable el Derecho catalán. Entonces, entre las alegaciones de la parte que defendía a la familia paterna, ni alegaron ni hicieron referencia alguna al supuesto privilegio de Sant Feliu de Guífols, que les daba directa y claramente la razón, en virtud de que tal Privilegio reconocía la vigencia del Derecho catalán en Mallorca. PLANAS llega a la conclusión que no lo hicieron, simplemente porque no existía tal Privilegio.

Resum

Es planteja el problema dels fills *positi in conditione*. La interpretació a partir de la doctrina i la interpretació segons la jurisprudència. Es descriu el problema que sorgeix per un text d'un Decret de Monzón, suposadament referit al fideicomis condicional, ja que el text recollit per la doctrina des de finals del s. XIX i sancionat per la jurisprudència fins a l'actualitat, no es troba corroborat per documents fefaentss. Es més, l'únic document que existeix en realitat de les Corts de Monzón, el del «Llibre de Sant Pere», no té res a veure amb un tema de Dret civil. S'han consultat diverses fonts de Dret, dels segles XVI al XVIII, i bibliografia fins l'actualitat, sense que consti referència certera sobre l'autenticitat del que suposadament es deia a tal Decret.

Resumen

Se plantea el problema de los hijos puestos en condición: la interpretación por la doctrina y la interpretación por la jurisprudencia. Se describe el problema que surge por un texto de Decreto de Monzón, supuestamente referida al fideicomiso condicional, ya que el texto recogido por la doctrina desde finales del s.XIX y sancionado por la jurisprudencia hasta la actualidad, no se halla corroborado por documentos fehacientes. Es más, el único documento que existe en realidad de las Cortes de Monzón, el del «Llibre de Sant Pere», no tiene nada que ver con un tema de Derecho civil. Se han consultado diversas fuentes de Derecho, del Sig. XVI al XVIII, y bibliografía hasta la actualidad, sin que conste referencia certera sobre la autenticidad de lo que supuestamente se dijo en dicho Decreto.

Els «novatores» de Montision i la reforma del Sistema Mètric Mallorquí

MARGALIDA BERNAT I ROCA
JAUME SERRA I BARCELÓ

*Com vos sabets, lo firmament quant gran és,
en pregont e en ample e en lon, ni quantes
mesures té, sien grans mesures o poques.*

RAMON LLULL

0. Introducció

Tot i que bona part del sistema mètric europeu anterior a la reforma decimal es va fonamentar en el romà, al llarg de l'Edat Mitjana les mesures patrons varen esser molt variables i sovint articulades entorn el cos humà.¹ En el cas de Mallorca, el propi *Llibre del Repartiment* és ben explícit pel que fa referència a les unitats de superfície i longitud. S'ha de recordar que una part substancial n'és el denominat *Llibre de les Quarterades*, en el qual es fa clara referència a la tasca d'agrimensor de mestre Pere d'Osca, picapedrer, essent la unitat base la braça reial de Jaume I. El fet de què el sistema es modificàs en el repartiment valencià és ben demostratiu de la seva inestabilitat.²

D'altra banda, les diferents procedències dels repobladors provocà un *maremàgnum de* diversos sistemes mètrics coexistents.³ Això determina que, durant tot el s. XIII, hi hagués nombrosos problemes, ja que afavoria els fraus comercials i els negocis especulatius. Quan, a partir de 1247, es consolidaren els diferents mercats de Ciutat de Mallorca (Quartera, Banc de l'Oli, Pes del Carbó...) es va fer imprescindible una unificació del sistema mètric. Pel que sembla, va esser el rei Alfons El Liberal qui, durant el seu curt domini sobre l'illa, a 1285, el regularitzà.⁴

A partir d'aquests moments, i després de successives modificacions, varen esser els jurats del regne els encarregats de vetllar per l'exactitud dels instruments de mesura. Era a la Casa de la Universitat on es conservaven els models-patrons per fer-ne les còpies per usar en

---

Abreviatures emprades:

ARM = Arxiu del Regne de Mallorca.

BSAL = *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*.

BBP = Biblioteca Pública Provincial.

EU = Extraordinaris de la Universitat.

RA = Reial Audiència.

RP = Reial Patrimoni.

Sup. = Suplicacions.

¹ A. C. CROMBIE: *Historia de la Ciencia: De San Agustín a Galileo/I*, S. V-XIII, Madrid, 1987, 168.

L. LOMBARDO RADICE: *La matemática de Pitágoras a Newton*, Barcelona, 1989, 31-34.

² R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca*, Palma, 1984, 34-35, 69, 105, 106, 132-133.

³ J. F. LÓPEZ BONET: "Metrologia de Mallorca" in *Estudis Baleàrics*, 28, 1984, 59-72.

⁴ F. SEVILLANO COLOM: "Pesas y medidas en Mallorca desde el S. XIII al S. XIX", *Mayúrqa*, XII, 1974, 67-86.

les transaccions.⁵ Les mesures d'ús corrent s'havien d'autenticar habitualment amb un segell de plom (*pagell*) i encara, a diversos indrets, es conserven mesures pagellades.⁶ Possiblement, la més remarcable sigui la conservada a Sineu coneguda com a barcella reial.⁷ En el s. XIV, bona part de la jurisdicció sobre pesos i mesures recaigué sobre un oficial, d'origen musulmà, que rebia el nom de mostassaf.⁸ Simptomàticament, en el s. XIX, va ésser rebatit com a *Fiel Contraste de Pesas y Medidas*.⁹

Malgrat la vigilància sobre el sistema, els fraus comercials comesos amb les peses i les mesures eren notoris. A vegades, resultaven molt subtils; els guanys econòmics, emperò, s'aconseguien per acumulació d'infinat de errors relatius. El fet de què el mostassaf legislàs contínuament sobre aquest tema i el progressiu enduriment de multes i penes és ben indicatiu de l'extensió de la pràctica. Emperò, a més a més, el sistema implicava altres defectes. Mesures amb el mateix nom indicaven longituds, masses o volums diferents segons el producte mesurat. Així, un quartí per vi equivalia a 20,28 litres mentre que un quartí d'aiguarent equivalia a 26,24 litres.¹⁰ D'altra banda, també es donaven diferències substancials d'una vila a l'altra.¹¹ Diferències que, algunes vegades, es podien explicar tant per l'acumulació d'errors en les successives còpies o restauracions com pel fet de manipulacions intencionades.¹² El desgavell va arribar a tal grau que, en el s. XVII, es va veure la necessitat d'emprendre una reforma substancial de tot el sistema.

1. Un exemple demostratiu

Si en els mercats a la menuda els problemes que hi havia amb el sistema de mesurar sovint passaven desapercebuts, no succeïa el mateix amb les obres de gran envergadura. En un procés encetat l'any 1578 en contra del virrei per suposades malversacions en la construcció de les murades renaixentistes,¹³ així com en els llibres de comptes dels anys anteriors,¹⁴ el que es detecta és el contrari. El virrei intentava controlar un sistema de treball i de lliurament de matèria primera que fos coherent, homogeni i, especialment, lògic. Eren

⁵ Aquesta pràctica era seguida a diversos indrets d'Europa. A Itàlia, per exemple, els palaus comunals de Bolonya i Pistòia, conserven a la seva façana aquestes mesures o les marques on estaven situats aquests patrons. La seva publicitat i accessibilitat és deguda a què tots els compradors poguessin comprovar personalment la fiabilitat de mesura del producte adquirit.

⁶ [G. ROSSELLÓ-BORDOY]: *Museo de Mallorca. Sección Etnológica de Muro*. Madrid, 1966, 48.

⁷ B. MULET / R. ROSSELLÓ VAQUER / J. MA. SALOM: *La capitalitat de Sineu. S. XIII-XIV*, Sineu, 1994, 204-205.

⁸ M. BERNAT I ROCA: "«Sens licència de Mostaçaf». Hipòtesi sobre l'ofici a la Mallorca del S. XIII (1230-1300)". Actes de les XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals: *El Regne de Mallorca a l'època de la Dinastia Primitiva*, Palma, 1998, 291-311.

⁹ A. PONS: *Libre del Mostasaf de Mallorca*, Mallorca, 1949.

¹⁰ SEVILLANO: "Pesas y medidas ...", 74-75. Malgrat tot, aquest primer estudi de F. Sevillano va ésser revisat per F. López Bonet. La raó és que el primer autor es va fiar, per donat les equivalències al Sistema Mètric Decimal, dels tractats i normativa decimonònics que contenien sensibles diferències en relació a la reforma de 1669.

¹¹ A. SOL: *Fiel Contraste de Pesas y Medidas de la Provincia de las Baleares*. Palma, 1887. Aquest autor defensa la introducció del Sistema Mètric i demostra en diverses ocasions les disfuncions del sistema tradicional. Així, per exemple, el quartà d'oli contenia, a Ciutat, 9 L. mentre que a la Part Forana eren sols 8 L. i rebia el nom de quartà de Lluçmajor.

¹² ARM. - EU 78 - f. 124-125. A l'acte de resolució de la Universitat per revisar els patrons de mesures es feia notar que *los pesos ab que es va venent y comprant en diferentes mercaderias se ha examinat y trobat que no.s correspon a los originals que la Universitat y Regna te custodits en lo archiu de la secretaria, que per haver passat tant gran temps que no.s te meoria de haver cotejat los originals ab los posos corrents, se son fets estos menors.*

¹³ ARM - RA IV/76.

¹⁴ ARM - RP 4.205.

els empresaris, subcontractistes i altres negociants els que ho trasbalsaven tot. La millor defensa va ésser l'atac. El problema fou que, en el decurs del procés, es destaparen tots els negocis fraudulents; un d'ells tenia a veure amb les mesures de les pedres de galga per a la construcció dels bastions.

El virrei se'n va témer que els blocs que habitualment s'usaven eren d'un tamany inferior al que pertocava. Ordenà créixer la mida de les *pedres picades*, de tal forma que tres de les antigues en feien dues de les noves. Per tal que no es pogués variar de bell nou el patró ordenà fer una mostra en ferro que deposità a la capella de Sant Eloi. El fet curiós és que manà que es mantengués la producció i el preu que es pagava per elles tant de construcció com de transport.

L'any 1577 s'havien gastat poques, perquè encara s'estaven acabant els fossats i s'empenia l'obra de fonamentació, però el seu preu era notable. Per exemple, la setmana compresa entre el 23 i el 30 de març de 1577 s'havien pagat 82 L. 16 s. per 40 dotzenes d'aquestes pedres.¹⁵ El problema era que contínuament es donaven certes variacions en els preus, encara que també consta la manca de regularitat en la mida de les peces que s'entregaven. Davant el desgavell, el virrei decidí intervenir-hi directament. Encarregà una investigació al botiguer Antoni Brotat que, des de feia un any, era *sobrestant* de la fortificació. Començà per informar-se i *demanant als trencadors de pedra y sobrestants de ells de hont havien treta aquella mida me digueren de la Sala dels Jurats y anant jo a la Sala a comprovar si era bona com volgueren comprovar no pogueren per star la mida a una paret de la qual no.s pogué pendre porque essent arruinada se hagué de reparar y borrarren lo senyal de la mida y demanant als Magnífichs Jurats de hont se havie de prendre me digueren que de la Seu per haver molts anys que la obra dura y així aní a la Seu y demaní la mida a mestre Joan Armengual, mestre masser de dita obra, y viu que era molt major la mida de la Seu que la mida que.s servia la fortificació.*

Antoni Brotat dugué les dues mides al virrei, vistes les discordances. Aquest demostrà la seva sorpresa i ordenà que es rectificàs la mida de la Sala dels Jurats. En aquest sentit, emperò, hi havia un problema jurisdiccional: la vigilància i control del sistema de peses i mesures depenia dels jurats i del mostassaf, no del virrei. A tal efecte, el virrei manà a Antoni Brotat *que anàs a dar rahó an els jurats y axí Se Senyoria ab interventió del mostassaff de qui és perjui son offici y sabent ho los Magnífichs Jurats ha redressada la mida de la pedra de la galga, de manera que dos pedres basten are quasi tant com tres.*¹⁶ L'actuació del mostassaf no es va fer esperar i el 4 d'abril de 1578 es va fer crida pública ordenant que s'aplicàs *la mida verdadera que a de tenir la pedra de galgue* conforma la que s'havia trobada i que l'original *stigue reservat y guardat en la Casa de la dita Universitat.*¹⁷

2. El Col·legi de Montision i la ciència moderna a Mallorca

És prou sabut que els jesuïtes arribaren a Mallorca de la mà del pare Nadal, un dels companys primers de San Ignacio de Loyola. Com a orde, actuaren de puntals de la

¹⁵ ARM – RP 4.205 – f. 7v.

¹⁶ ARM – RA IV/76 – Testimoni d'Antoni Brotat.

¹⁷ ARM – EU 47 – f. 534.

contrarreforma i del procés castellanitzador de l'alta societat mallorquina. Els jesuïtes es preocupaven especialment per la formació integral dels seus membres i els preparaven per transmetre un model específic d'educació. Per tal de dinamitzar els seus docents, sovint els canviaven de centres donant una agilitat al corpus de transmissió de coneixements que difícilment altres institucions podien igualar.¹⁸

A Mallorca, aviat aconseguiren una posició preeminent amb l'ajuda del bisbe Diego de Arnedo¹⁹ i de part de la noblesa illenca. La primera seu va esser la primitiva església de Montision que ocupava part del solar de l'antiga sinagoga judaica. Per tal de construir el col·legi, hagueren de modificar substancialment el panorama urbà d'aquell entorn, cosa que provocà greus conflictes instrumentalitzats per l'oposició a la fundació. Emperò, la tasca docent, les relativament ràpides canonitzacions de San Ignacio de Loyola i San Francisco Javier, a més de la mort amb olor de santedat d'Alonso Rodríguez, varen esser armes propagandístiques de primera magnitud. D'aquesta manera, ja a la segona mitat del s. XVII, havien aconseguit fundar un segon col·legi a Ciutat -Sant Martí- i un altre a Pollença.

D'entre tot el conjunt de tasques dels jesuïtes a Mallorca, el que ara interessa és la de la formació intel·lectual. Fins avui, eren prou coneguts els aspectes referents a la filosofia, la teologia²⁰, fins i tot, el teatre.²¹ Emperò, a hores d'ara, s'està començant a valorar la formació en aspectes científics. Sortadament, a la Biblioteca Pública Provincial es conserven nombroses obres que provenen de les antigues biblioteques dels jesuïtes a l'illa.²² Alguns manuscrits correspondrien a lliçons impartides o obres inèdites, però també hi ha part substancial de la biblioteca i els registres que es varen fer amb motiu de l'expulsió del s. XVIII.²³ De la comparació de totes aquestes fonts es pot deduir que els jesuïtes tenien un cabal de literatura científica de primera fila. En primer lloc, havien aconseguit manuscrits medievals o incunables dels ss. XV i XVI. Per altra banda, s'ha pogut documentar com poc temps després de la publicació d'obres científiques rellevants, aquestes ja es trobaven a les seves biblioteques, fins i tot si eren d'autors considerats herètics o publicats a països reformats.²⁴ D'aquesta manera, a tall d'informació, es pot considerar que Mallorca, a la segona mitat del s. XVII, estava pràcticament al dia de les principals aportacions científiques.

¹⁸ P. BLANCO TRIAS: *El colegio de Nuestra Señora de Montesión en Palma de Mallorca. Apuntes históricos*, Palma, 1948.

A. GILI FERRER: "El P. Jeroni Nadal, S.J. descendent d'Artà" *BSAL*, 38, 1981, 317-325.

M. BORRASSÀ: "Historia y fundación del Colegio de la Compañía de Jesús de la Ciudad de Mallorca, escrita en 1597 por el P. Mathias Borrassa, de la misma Compañía", *BSAL*, 16, 1916/1917, 5-12.

M. GUALBA: "Historia del colegio de Nuestra Señora de Monte-Sión, de la Compañía de Jesús, de la Ciudad de Mallorca, desde su principio con el orden de los rectores y años", *BSAL*, 17, 1918/1919, 40-44, 60-64-78-80, 109-112, 138-142, 153-159, 174-176, 189-190, 220-223, 238-240, 282-285, 298-301, 349-351 i 374-376.

¹⁹ M. BATLLORI: *"El Reino de Mallorca y el Concilio de Trento"*, Palma, 1946.

²⁰ S. TRIAS MERCANT: *Història del Pensament a Mallorca/I*. Palma, 1985, 162-204.

²¹ A. R. FERNÁNDEZ: "Aportación al estudio del teatro en Mallorca", *Mayûrqa*, 1969, núm. IX, pag. 5-80.

G. SABATER: *De la Casa de Comedias al Teatro Principal*. Palma, 1982, 13-26 i 44-48.

²² J. GARCÍA PASTOR / M. MARSÀ: *Inventario de Manuscritos de la Biblioteca Pública del Estado en Mallorca*. Madrid, 1989.

²³ BPP - Manuscrit 44B.

²⁴ Tal és el cas d'algunes obres de R. Descartes i Newton que, segons els inventaris fets a 1774, eren a diverses biblioteques dels jesuïtes de Mallorca en edicions molt primerenques.

En aquest context, si a un cos de professors preparat i dinàmic s'hi afegeix un conjunt d'obres de consulta prou importat, no pot estranyar que fos entorn dels jesuïtes, i especialment a Montision, que es formàs una escola científica prou important. Correspondria al grup que els historiadors de la ciència denominen *novatores*.²⁵

2.1. Maties Borrassà

En espera d'investigacions més acurades, es pot considerar que el primer gran iniciador d'aquesta escola va esser Maties Borrassà.²⁶ Ingressà a la Companyia de Jesús als 25 anys i es formà a la Universitat de Gandia. D'ell es conserven manuscrits repartits a diverses biblioteques de Mallorca.²⁷ Va esser el primer mestre que llegí una càtedra d'Arts a l'Estudi General de Mallorca, mentres que a Montision ocupà la càtedra de teologia, a més d'esser rector en diverses ocasions. Maties Borrassà introduí el nou concepte de filosofia natural que havia sorgit en el renaixement i s'ocupà especialment de les matemàtiques i l'astronomia. Per a ell, el món era una perfecta construcció de regles formades a partir de les matemàtiques i la geometria. En conseqüència, es va moure sovint entre les teories de Pitàgores i d'Euclides.

La principal obra coneguda d'aquest autor roman inèdita i va esser acabada a 1594. Té com a títol *Epítome scientiarum mathematicarum*²⁸ i sembla esser la sistematització de les seves classes, en una primera redacció, però tal volta pensada per donar a la impremta. Ja en el prefaci d'aquest manuscrit, Maties Borrassà fa notar com les discussions sobre l'esfera requerien coneixements matemàtics i geomètrics, i que els jesuïtes ho tenien com a objectiu primordial d'estudi.²⁹ Les teories del pare Borrassà no eren especialment novedoses a l'Europa del seu temps; ans al contrari, pretenien esser un punt de partida per a l'exemplificació de la teologia i la filosofia. Va tenir, emperò, com a virtut el despertar inquietuds superiors que donarien el seu fruit una generació després.

En aquesta obra es preocupa prou de la teoria dels nombres (vuit capítols) i d'una geometria aplicable a l'astronomia (cinc capítols). Amb tot, sembla clar que l'objectiu final és l'estudi de l'astronomia (quaranta capítols). Aquesta estructura és encara hereva dels plantejaments del segle anterior; hi ha, emperò, uns intents de sistematització dels diferents passos del procés d'estructuració del coneixement científic. En conjunt, i malgrat els

²⁵ R. PORTER: "La revolución científica: ¿un radio en la rueda?", R. PORTER / M. TEICH [Editores]: *La revolución en la Historia*. Barcelona, 1990, 375-408.

E. TRABULSE: *Ciencia y religión en el S. XVII*. México, 1974.

J. M. LÓPEZ PIÑERO / V. NAVARRO / E. PORTELA: *La revolución científica*. Madrid, 1989.

J. D. BERNAL: *Historia Social de la Ciencia/I*. Barcelona, 1979.

J. M. LÓPEZ PIÑERO: *Ciencia y técnica en la sociedad española de los Siglos XVI y XVII*. Barcelona, 1979.

²⁶ J. MA. BOVER: *Biblioteca de Escritores Baleares/I*. Barcelona, 1975, 110-111.

S. TRIAS: *Història del Pensament ...I*, 146-149.

²⁷ Es coneixen sis obres d'aquest autor, de les quals tres tractaven de matemàtiques. Avui en dia ilocalitzades, tot i que es sap on eren a mitjans del segle passat. A més a més, va fer una curta història de la fundació i primers anys del Col·legi de Montision, publicada en el *BSAL*, XVI, 5-12.

²⁸ BPP - Manuscrit 735. Prové de la Biblioteca dels caputxins.

²⁹ S'ha tenir present que, per l'època, el concepte d'esfera equivalia a un model teòric de funcionament de l'univers, del qual n'eren exemples materials les conegudes *esferes armillars*. Eren derivació dels models geocentristes i encara seguí funcionant amb el paradigma

elements arcaïtzants, s'ha de considerar de prou rellevància i transcendència per les generacions posteriors.

2.2. L'entorn cultural del Col·legi de Montision

La interpretació tradicional de la història de la ciència espanyola ha patit d'un pessimisme malaltís enfront del que és el món anglosaxó. La suposada inferioritat s'amaga darrere la supervaloració d'altres activitats intel·lectuals. Lògicament, aquesta concepció també s'ha donat a Mallorca, on ni el més curiosos estudis han conseguit trencar aquesta impressió general.³⁰ Nogensmenys, l'estudi del professor J.M. López Piñero sobre les biografies de «científics espanyols» durant el període 1481-1600 mostra un panorama sensiblement diferent. De les 7 personalitats que es detecten pel període 1481-1490 a tot l'estat, es passa als 105 de 1591-1600. A Ciutat de Mallorca, se'n detecten 7 i sols va esser superada per les grans capitals. I això s'ha de sumar que s'hi imprimiren tres obres de matemàtiques, que segurament s'haurien d'augmentar en vista de les darreres aportacions.³¹

El 7 de maig de 1578 entraren a Montision els primers tres estudiants de Retòrica: Mateu Ramis, que arribà a esser professor a Gandia i Saragossa; Guillem Barceló, que també va esser professor a Gandia; i Andreu Moragues.³² Aviat, els jesuïtes monopolitzaren l'ensenyament superior en un procés tan ràpid que, a 1598, dels sis jurats electes, quatre s'havien format a Montision i eren membres de la Congregació del Col·legi.³³ Val a dir que no sols eren els fills de la noblesa que s'educaven en aquest centre, sinó també fills de menestrals. El poeta mallorquí Miquel Ferrando de la Cárcel, que era fill de pare, estudiava allà i en les seves obres sovint alabà la formació rebuda i va fer notar els lligams que encara l'unien amb els jesuïtes.³⁴

Montision, com a centre cultural, era una institució complexa. Disposava d'aules adequades, d'un bon equip de professors i d'un projecte educatiu. A més a més, un dels primers objectius va esser la consecució d'una bona biblioteca. A tal efecte, impulsaren donacions i compres, de tal manera que acumularen incunables i manuscrits prou antics. A 1634, morí el Dr. Mendieta, de la Reial Audiència, i en el seu testament llegà al Col·legi de Sant Martí la seva llibreria, així com cinc mapes descrits com a grans i vistosos.³⁵

D'altra banda, gaudien d'una xarxa de relacions que els permetia rebre en poc temps les principals novetats editorials de tota Europa, fins i tot dels països protestants. Es coneixen els inventaris fets a 1774, quan Carles III decidí que s'enviassin a Madrid una sèrie de títols remarcables i se sap que, cap a la cort, partiren diversos manuscrits en sirfàc i àrab, de gran vàlua, algun d'ells de temàtica científica, tal com un llibre d'àlgebra, d'autor desconegut.

³⁰ J. SUREDA I BLANES: *Mallorca i la tradició tècnica (Assaig de vulgarització)*. Palma, 1958.

³¹ J. M. LÓPEZ PIÑERO: *Ciència y técnica ...*, 47-62.

³² GUALBA: "Historia del Colegio de Nuestra Señora de Monte-Sion ...", 156.

³³ GUALBA: "Historia del Colegio de Nuestra Señora de Monte-Sion ...", 132.

³⁴ J. MAS I VIVES: "Miquel Ferrando de la Cárcel i el 'Vigilant Despertador'" in *Llengua i Literatura*1, 1986, 179-236.

³⁵ J. DE OLEZA Y DE ESPAÑA: "Historia del colegio de Nuestra Señora de Monte-Sion de la Compañía de Jesús, de la Ciudad de Mallorca, desde su principio con el orden de sus rectores y años". *BSAL*, XXI, 254.

De la talla intel·lectual de Montision pot servir d'exemple un esdeveniment a simple vista anecdòtic. Joan Binimelis, metge, astrònom i historiador, deixà en el seu testament de 1612 els exemplars manuscrits de la seva *Història de Mallorca* a la Universitat. S'havien de travar amb cadena a l'arxiu de la Universitat per tal que servissin per preparar els sermons de la conquesta. En el cas que la Universitat no ho acceptàs, es custodiarien a Montision. L'acceptació no es va fer fins 1616 i a 1621 els jurats determinaren que el rector de la Companyia de Jesús, bé personalment, bé les persones que ell designàs, completassin aquella obra.³⁶

3. La ciència dels *novatores*

Tots els historiadors de la ciència es mostren unànimes en considerar que, abans de la revolució científica del s. XVII, existí un període més o manco llarg de profundes transformacions. És el denominat canvi de paradigma.³⁷ L'aspecte més notori d'aquest canvi va esser la variació de la concepció del món des de uns paràmetres aristotèlico-ptolomaics a la concepció copernicana-newtoniana.³⁸ Lògicament, el canvi de paradigma no va esser fàcil, ja que els processos de falsació eren difícils de demostrar³⁹, tant i més a Espanya on el clergat pràcticament monopolitzava la ciència.⁴⁰

Amb tot, existeixen nombroses idees preconcebudes sobre la ciència espanyola del s. XVII que no responen a una realitat històrica. És cert que el canvi de paradigma va esser difícil i els diversos autors sofriren entrebancs per compaginar l'ortodòxia catòlica amb els nous descobriments que, poc a poc, s'anaren introduint.⁴¹ D'altra banda, no és vera, almanco pels s. XVI i XVII, que la Inquisició fos una barrera infranquejable per la recepció de publicacions novades i, fins i tot, d'autors herètics, mentres es reduïssin a aspectes tècnics o científics.

S'ha de recordar que una de les funcions de la Inquisició era la censura de llibres. A tal efecte, existien els *Índexs*, els més antic dels qual sembla esser de 1494. Pel cas espanyol, el primer específic és el denominat *Índex de Valdes*, de 1551 i, a partir d'aquest moment, la vigilància inquisitorial es centrà particularment en el llibres de contraban. Tot i això, existia una important diferència entre la Inquisició papal i la espanyola. Mentres la inquisició papal sols autoritzava o prohibia llibres, l'espanyola en permetia la circulació dels convenientment expurgats de matèria doctrinal herètica. Així, mentres a Itàlia les obres de Copèrnic, Galileu o Newton eren prohibides, a Espanya circularen amb relativa facilitat.⁴²

³⁶ E. FAJARNÉS: "Sobre la publicació de la Historia de Mallorca (S. XVII-XVIII)". *BSAL*, VII, 1897/1898, 115-116.

³⁷ TRABULSE: *Ciencia y religión ...*, passim.

³⁸ J. E. SHARON: *El conocimiento del Universo*. Barcelona, 1968.

³⁹ A.F. CHALMERS: *¿Qué es esa cosa llamada ciencia?*. Madrid, 1987, 52-110.

⁴⁰ J. M. LÓPEZ PIÑERO: *Ciencia y técnica ...*, 57.

⁴¹ BPP - Manuscrit 473. Es tracta d'una obra de geografia del S. XVIII que recollia les lliçons de Roque Antonio Gila. El llibre era propietat del seminarista de Calataiud, José Matias de Azuara. Tot i l'avançat de l'època, encara hi ha elements molt arcaïtzants; entre altres, un estudi comparatiu dels sistemes astronòmics de Ptolomeu, Copèrnic i Brahe.

⁴² A. S. TURBERVILLE: *La Inquisición española*. México, 1973, 115.

J. P. DEDIEU: "Le modele religieux: le refus de la Reforme et le control de la pensée". B. BENASSAR: *L'Inquisition espagnole. XVè-XIXè Siecles*. París, 1979, 292.

Per altra banda, s'ha de considerar que l'empenta inicial dels avenços científics i tècnics la promogueren diverses generacions d'anònims. En aquest context, s'ha de revisar el plantejament tradicional de la monarquia dels Àustries com a un desert intel·lectual. I el mateix passa a Mallorca. Els progressius estudis que es van fent sobre diversos aspectes d'aquest període, encara inconnexes, demostren un clima de renovació molt important a començaments del s. XVII. En el s. XIX, dos autors publicaren una sèrie de documents prou significatius. E. de K. Aguiló, amb el títol de *Industrias mallorquinas*, i E. Fajarnés, amb el de *Sobre invenciones industriales de Mallorca*, que aparegueren a les planes del *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* i feren conèixedors més de mig centenar de documents, centrats principalment en el període 1560-1630, referits a importants innovacions tècniques. Algunes eren aportacions de fora regne,⁴³ però altres eren autòctones; algunes, fantasioses o antieconòmiques, però d'altres efectives. En tot cas, denoten un rerafons d'inquietud gens menyspreable.

No es pot entendre la ciència especulativa sense la tècnica o l'operativa. De fet, el canvi de paradigma sols es pot desprendre de la confluència de tots els seus components. A Mallorca, com a altres indrets, les principals aportacions es produïren en camps com el de la medicina, el de la química, ... però especialment en l'astronomia.

3.1. La medicina

La tradició mèdica de Mallorca s'arrela dins l'important escola judaica medieval.⁴⁴ En aquest sentit, s'han de remarcar de manera especial importants teòrics de la segona meitat del s. XV i de la primera del s. XVI. A l'any 1532, Pedro de Oleza y Rovira publicà la *Summa totius philosophiae et medicinae*.⁴⁵ Aquesta obra influí en el metge Isaac Cardoso, de gran fama en el s. XVII, el qual judaitzà a Itàlia⁴⁶ i, a 1673, publicà la seva obra *Philosophia Libera* en la qual reconeixia que Pedro de Oleza va ésser un dels primers europeus que exposà les teories atomistes.⁴⁷

Per altra banda, el primer llibre d'obstetrícia conegut que es publicà a Europa és el *Libro del Arte de las comadres* de Damià Carbó, aparegut a 1541.⁴⁸ Finalment, a 1590, Francesc Terrades, rector de Puigpunyent, va fer públic el *Compendi de la pesta*,⁴⁹ encara que no consta que cap d'aquests autors es formàs amb els jesuïtes. De fet, la majoria estudiaren a Montpeller i, amb bona part, encara beuen dels models semites i de les teories físico-mèdiques d'Arnau de Vilanova. Emperò, l'empenta que, conjuntament amb la fundació de Montision, es donà a la Universitat Literària provocà que aquesta primera onada tengués una important continuïtat. El tema de l'astrologia mèdica, de la influència dels aires i de les

V. PINTO: "La censura: sistemas de control e instrumentos de acción". A. ALCALÁ et al.: a. *Inquisición española y mentalidad*. Barcelona, 1984, 269-287.

⁴³ M. BERNAT I ROCA / M.J. DEYÁ BAUZÁ / J. SERRA I BARCELÓ: "«D'estranya nació». Artesanos extranjeros en el Reino de Mallorca (ss. XVI – XVII)". Comunicació presentada a: *I Coloquio Internacional: Los extranjeros en la España Moderna*. Málaga, 2002 (en premsa).

⁴⁴ A. CONTRERAS MAS: *Los médicos judíos en la Mallorca bajomedieval. Siglos XIV-XV*. Palma, 1997.

⁴⁵ Impresa a València per Francesc Romaní.

⁴⁶ Y. H. YERUSHALMI: *De la corte española al getho italiano. Marranismo y judaismo en la España del S. XVII. El caso de Isaac Cardoso*. Madrid, 1989.

⁴⁷ J. M. LÓPEZ PIÑERO: *Ciencia y técnica ...*, 17.

⁴⁸ D. CARBÓN: *Libro del Arte de las Comadres o Madrinas*. Alicante, 1995.

⁴⁹ J. Mª TEJERINA: *Historia de la Medicina en Mallorca/I*. Palma, 1981, 193-206.

noves tendències higienistes derivades de la recuperació de la medicina greco-romana i dels estudis d'anatomia es poden relacionar fàcilment amb els models pedagògics de Montision.

Es conserva un manuscrit d'un tractat de cirurgia del catedràtic Maties Roig, de 1687.⁵⁰ Dissortadament, s'ignoren les primeres passes de la seva formació, si bé es coneix que estudià medicina a València cap a 1671.⁵¹ Se sap que es fonamentava en les teories del cirurgià Diego Antonio de Robledo, el qual realitzà importants experiments, descripcions anatòmiques i diversos estudis de gran difusió.

El fet destacable és que, del s. XVII, han arribat al present diverses publicacions en forma de llibres, opuscles i diversos manuscrits que tenen com temàtica qüestions mèdiques. Tant els títols d'aquestes obres com els simples índexs fan referència a una nova concepció de la medicina del segle anterior. Concepció que es fonamenta en les aportacions de l'anatomia i de la farmacopea que tenen tant a veure amb la nova apreciació de la naturalesa que tenien els *novatores*.⁵²

3.2. La química

A més de la medicina, va esser la química la primera ciència que donà pistes sobre l'existència d'un important grup de *novatores* a Mallorca vinculats a Montision. S'ha recordar que l'illa de Mallorca tenia un cert prestigi dins el món de l'alquímia. No de bades, es té Ramon Llull com un dels grans mestres iniciats i descobridor de diversos processos de l'art com el de la destil·lació.⁵³ Com passa en aquests temes, la llegenda supera amb molt la realitat. El tema no està estudiat, però existeixen prou indicis per establir grups d'alquimistes d'una certa rellevància.

El fet destacable és que, a 1640, va aparèixer el *Tractat del Salitre*.⁵⁴ M. Estrades i À. Terrón no dubten en qualificar com a notable.⁵⁵ Aquests autors remarquen com és anterior en 20 anys a l'obra de Boyle que es considera l'inici de la química moderna. Consisteix en un manual de química operativa on no hi apareixen cap dels conceptes científics dels anteriors i, fins i tot, dels coetanis. Es tracta, per tant, d'una obra de química en el sentit actual del concepte.

La publicació és anònima, emperò els investigadors que l'han estudiada no dubten en relacionar-la amb el cercle de *novatores* de Montision. De fet, se suposa que sorgí del cercle

⁵⁰ Es conserva a la Biblioteca March de Palma de Mallorca.

⁵¹ J. Mª TEJERINA: *Historia de la Medicina en Mallorca/II*. Palma, 1984, 41-51.

⁵² J. Mª TEJERINA: *Historia de la Medicina .../II*, 42-43.

⁵³ M. BERNAT I ROCA / J. SERRA I BARCELÓ: "L'ayguardent, sustento y medicina del cos humà". Actes de les 2 *Jornades Locals del Pla de Mallorca*. Porreres, 1999, 41-59.

⁵⁴ *tracta del salitre, modo de ferlo, y refinarlo, tret de la pràctica qua aportan diferents autors; com del us ques referex, de diverses provincies. De orde del Illustrissim Señor don Alonso de Cardona y Borja, del habit de Calatrava, señor de la vila y baronia de Castellon, gentilhome de la boca de sa Magestat, virrey y Capita del Regne de Mallorca; per instruir als oficials que se ha de ocupar de ferlo*. Estampat en Mallorca, en casa de Rodriguez y Piza. Añy 1640.

Sols se'n coneix un exemplar conservat a la Biblioteca Balear, al Monestir de La Real i se n'ha publicat una edició facsímil, amb transcripció i un estudi filològic:

J. A. MESQUIDA CANTALLOPS: *El "Tractat del salitre (Palma, 1640). Estudi històric i lingüístic d'un text químic del segle XVII* - Palma, 1996.

⁵⁵ M. ESTADES / A. TERRÓN: "El Tractat del Salitre". *Estudis Baleàrics*, 7, 1982, 7-36.

de Vicenç Mut i, fins i tot, es pot sospitar que ell mateix en fos l'autor en vista del seu càrrec de sergent major i autor de diverses obres sobre l'art militar i la trajectòria dels projectils.

3.3. Les matemàtiques i l'astronomia

En el s. XVII, una de les ciències que més avenços experimentà va ésser l'astronomia⁵⁶ i, de manera subsidiària, les matemàtiques. S'ha de recordar que l'astrologia com a art d'observació, diagnòstic i predicció havia estat molt conreada a l'illa⁵⁷. Aquests conreu no era exclusiu de les classes cultes⁵⁸ i, a més a més, s'havia disposat de la comunitat jueva amb un elenc de constructors d'aparells d'observació.⁵⁹ Bona part de la profètica catalana estava inspirada per les teories de Joaquim de Fiore i d'Arnau de Vilanova. Per aquest motiu, l'observació del cel va ésser una activitat àmpliament difosa.⁶⁰ De la conjunció de les matemàtiques i de l'observació astronòmica sorgí també una important escola de constructors de rellotges de sol que perdurà fins el s. XIX.⁶¹

Fins el s. XVI, els manuals de matemàtiques eren llibres per aprendre comptabilitat. Es centaven fonamentalment en les quatre regles bàsiques i problemes de tipus pràctic (*raons*), així com llargues taules de conversió. No s'ha menysprear aquestes obres, de les quals se'n conserva un bon grapat, ja que són els antecedents immediats d'avenços substancials. És en elles on es detecta la modificació dels sistemes de divisió amb el pas del *castell* al de *caixa* o *genovès*.⁶² D'altra banda, l'existència de les llargues taules de conversió, eminentment pràctiques, degué influir en la recepció d'altres sèries més abstractes com varen ésser les logarítmiques i les trigonomètriques.⁶³

És precisament dins els manuals de mercaderia on es detecta el pas de l'aritmètica comptable a la matemàtica abstracta.⁶⁴ Si en un principi, els pressupòsits eren eminentment utilitaristes i cercaven les solucions més ràpides, aviat es detecten plantejaments més especulatiu i, fins i tot, diletants. Aquesta modificació es rastreja de manera incipient a

⁵⁶ R. COMTE PORTA: *L'Astronomia a Mallorca*. Palma, 1991.

⁵⁷ A la Biblioteca Pública Provincial existeixen més de vint manuscrits sobre aquest tema. D'altra banda, a 1991, es publicà un tractat d'astrologia, del S. XVI, amb el títol de *Llibre dels Planetes i dels signes*. Existeix una edició a cura de J. VIDAL I ALCOVER, Barcelona, 1991..

⁵⁸ G. LLOPART: "La alfareria gòtica d'En Prunera, de la Ciutat de Mallorca". *BSAL*, 44, 1988, 179-195. A l'inventari d'aquest senyor de gerreria, fet a 1396, hi apareixien diverses obres d'astrologia i un astrolabi.

⁵⁹ A. PONS: *Los judíos del Reino de Mallorca durante los S. XIII y XIV*. Palma, 1984.

J. REY PASTOR / E. GARCÍA CAMARERO: *La cartografía mallorquina*. Madrid, 1960.

G. LLOPART: "La cartografía mallorquina del S. XIV: nuevos hitos y rutas". *BSAL*, 34, 1975, 438-465.

J. RIERA I SANS: "Jafudà Cresques, jueu de Mallorca", *Randa*, núm. 5, 1977, 51-66.

⁶⁰ G. SIMÓ: "Les profecies atribuïdes a Bernat de Mogoda". *Randa*, 7, 1978, 132-167.

J. SERRA I BARCELÓ: "Dues profecies del temps de Carles II: Sant Malaquies i el Reis d'Espanya, i les atribuïdes a Francisco Montero". *BSAL*, 49, 1993, 307-326.

⁶¹ Veure, per exemple, el manuscrit 484, de la BPP, obra de JOSÉ MA. DE MALLORCA. A més a més, contenen tractats de rellotges de sol els Manuscrits 232 i 305. Puntualitzacions sobre el tema es troben ençà i enllà en altres exemplars.

⁶² BPP - Manuscrit 113. És obra de DOMINGO FONS i té per títol *Aritmètica Práctica*. Du la data de 1717 i el nou sistema de divisió s'explica en el f. 32.

⁶³ J. SERRA I BARCELÓ: *Versus A: Alguns aspectes de l'evolució del coneixement matemàtic a Mallorca*. Ponència presentada en el Curs Actualització Científico-Didàctica - Modalitat A de Matemàtiques - Centre de Professors de Palma, 1994.

⁶⁴ BPP - Manuscrits 113, 114 i 232.

finals del s. XVI, però serà a la segona mitat del s. XVII quan ja se l'haurà de considerar com a vertaderament representativa.

S'ha de tenir present que aquest context innovador es transmeté a totes les capes de la societat. A més de les innovacions tècniques ja esmentades, que es donaren en el primer terç del s. XVII, val la pena destacar l'existència d'un *mestre d'obres*. Josep Gelabert era un entusiasta del que es deia *nou traç*. Deixà escrit un manual d'arquitectura en el qual s'hi barrejaven els sistemes tradicionals i els novedosos. El fet remarcable és que introduí dins el món de la construcció mallorquina el *nombre auri* i la *divina proporció*.⁶⁵ Malgrat que l'obra no s'imprimí, les seves teories tengueren una gran difusió, tal i com es confirma des de certs graffiti a la Seu⁶⁶ fins a l'existència de construccions segons models ben explicats en el manuscrit.

Per força, part d'aquest procés s'ha de vincular a Montision. Ja s'ha parlat de la influència de Maties Borrassà, del qual es conserven notícies d'almanco tres obres matemàtiques. Cap a la dècada de 1630, la força dels estudis matemàtics era tal que s'organitzà un acte de gran rellevància. El 24 de gener de 1634, Diego Desclapés va fer una oració en llatí *in laudem* de les matemàtiques.⁶⁷ Per desgràcia, no se'n coneix cap exemplar. Emperò, en corregeren molts de manuscrits que varen ésser llegits per cavallers i estudiants de l'Aula de Teologia de Montision. Segons J. Ma. Bover, aquest doctor en drets va ésser un dels intel·lectuals més rellevants de la Mallorca del s. XVII. A més d'aquesta oració, se sap de l'existència d'almanco tres obres més d'aquest autor sobre matemàtiques i astronomia.⁶⁸ Sobre aquest darrer aspecte, es pot remarcar que a l'inventari del seus llibres hi constava un *Clavícula de Salomó*, que s'ha de relacionar amb la redacció d'un *Apparatus* astronòmic i un tractat titulat *Super Arte Combinatoria ab Illustrationem Lullianae Doctrinae* i, com fa notar P. de Montaner, *és notori que la Clavícula és precisament un tractat "combinatori"*.⁶⁹

El context era ampli, ja que, a més d'obres de producció pròpia, es publicaven a l'illa llibres i fullets de prestigiosos teòrics forans. A 1618, es publicà a Ciutat de Mallorca un fulletó del matemàtic N. Vilaragut sobre els cometes, que tendria una certa transcendència en autors mallorquins posteriors.⁷⁰ D'altra banda, a l'inventari que a 1634 es va fer dels bens del llibreter Gabriel Guasp hi havia tres exemplars de l'anomenada aritmètica de Vila, tres manuals de construcció de rellotges solars i altres obres científiques.⁷¹

⁶⁵ J. GELABERT: *Art de Picapedrer*. Palma, 1977. Edició facsímil del manuscrit *Vertaderes traçes del art de picapedrer de les quals se poden aprofitar molt facilment tots los qui desitjen asser mestras aprinorats de dit art sols sapien llegir y conixer las cifras* (1653) conservat a la Biblioteca Artesana del Consell Insular de Mallorca.

⁶⁶ M. BERNAT I ROCA / J. SERRA I BARCELÓ: "L'aprenentatge d'un ofici: Graffiti arquitectònics a la Seu de Mallorca". *BSAL*. 45, 1989, 177-214.

⁶⁷ OLEZA: "Historia del Colegio de Nuestra Señora de Monte-Sión ...", 271.

⁶⁸ BOVER: *Biblioteca de Escritores .../I*, 239-241.

⁶⁹ P. DE MONTANER: "Epileg". J. VIDAL ALCOVER: *Llibre dels Planetes i dels Signes*. Palma, 1991, 120.

⁷⁰ N. VILLARAGUT: *Discurs astronòmic de les qualitats i effectes del senyal de Palma que ha aparegut en lo sel que per son nom se nomena Phenon*. Impremta de Rodríguez y Pizá, 1618.

⁷¹ G. LLOMPART: *La impremta i llibreria de Gabriel Guasp a 1634*. Palma, 1989, 17, 18, 19 i 27.

4. El cercle de Vicenç Mut

Tal com s'ha fet notar, l'eclosió de la renovació educativa de Montision va tenir lloc a partir de la dècada de 1630. Els antecedents ja esmentats eren prou notoris, emperò va ésser amb l'empenta de la contrarreforma i amb la irrupció del nous models científics europeus que es produí un conjunt investigador de primera magnitud. D'acord amb els paràmetres de l'època, les fronteres de la curiositat científica eren molt difuminades, de tal manera que es troben diverses investigacions i publicacions que correspondrien avui en dia a ciències diferents, però que a en aquells moments responien a un model innovador.

El fet destacable és que aquesta aportació no és obra d'una sola persona, ni tan sols d'un cercle reduït. Es tracta d'una vertadera escola que creà deixebles i que s'ha donat en denominar com a *cercle de Vicenç Mut*. Aquest fet és degut a la categoria rellevant d'aquest autor, emperò no va ésser l'únic. Dissortadament, es coneix molt poc la seva biografia i, ara per ara, el seu arxiu no és a l'abast dels investigadors.

4.1. La figura del sergent major

A Mallorca, es coneix Vicenç Mut (1614-1687) fonamentalment per ésser autor d'una continuació de la *Història de Mallorca* de Joan Binimelis. Ell mateix es titulava matemàtic i astrònom, però s'hagué d'esperar els estudis de J. López Piñero per reivindicar la seva figura com científic. Paradoxalment, era més conegut com astrònom fora d'Espanya que en ella. A la Lluna són molt pocs els topònims en referència hispànica, però s'ha de tenir en compte que dos cràters duen noms espanyols: un rep el d'Alfons El Savi; l'altre, el de *Mutus* a la cara fosca del satèl·lit. Aquest darrer rep el nom en honor de Vicenç Mut.

Se sap que es formà a Montision i que, fins i tot, intentà professar a la companyia, però acabà de sergent major del Regne de Mallorca. Precisament, la seva obra científica es dona a partir de la confluència de les seves observacions astronòmiques, la preparació matemàtica i l'ocupació militar. En vida, va ésser conegut com un dels majors observadors astronòmics del seu temps. Va mantenir correspondència amb diversos científics, de tal manera que el jesuïta astrònom G.B. Riccioli (que tant influí en I. Newton) el cità àmpliament i recomanà els seus mètodes.

La seva curiositat era enorme. Se sap que a 1640 realitzà estudis sobre el moviment pendular que poden ésser considerats precursors dels de C. Huygens. Igualment, introduí a Espanya els estudis de balística de G. Galileu i els aplicà a la trajectòria dels cometes. De fet, la publicació sobre el cometa de 1664 es considera com una de les primeres obres científiques sobre el tema. Precisament, aquests estudis serien continuats d'una manera vertaderament revolucionària pel seu deixeble José de Zaragoza.

La ciència de Vicenç Mut, tot i els seus aspectes especulatiu i abstractes, era eminentment pràctica. Els seus coneixements matemàtics i astronòmics es posaren en primer lloc al servei de la milícia. De fet, bona part de la seva bibliografia està ocupada per obres que tenen a veure amb aquest tema i que caldria revisar en profunditat per poder esbrinar amb més precisió el seu pensament. Fruit d'aquesta aplicació de coneixements teòrics es té la seva actuació en la fortificació de l'illa.

Aquest paper no era nou. Un il·lustre antecessor seu, Joan Binimelis, va ésser l'autor del pla de comunicació de les torres costeres de defensa. Vicenç Mut, partint de la concepció que havien fet els enginyers J. B. Calvi i J. Palearo a. Fratin, modificà substancialment el traçat de les murades renaixentistes de Ciutat de Mallorca. De la seva traça sorgí el *fortí o hornabeque* de la Porta del Sitjar, principal defensa extramurs de la ciutat. Significativament, pocs anys després, el seu deixeble José de Zaragoza s'encarregà del *revellín* del Camp Pelat o de San Fernando⁷².

4.2. L'abast del cercle

Tal com s'ha dit, el grup de *novatores* de Montision era complex. Emperò, la majoria dels seus membres són anònims. De tant en tant, es detecten notícies que permeten intuir o descobrir autors o obres. Ja s'ha parlat de Diego Desclapés i del *Tractat del Salitre*. A més a més, també existeixen indicis d'un cercle molt més ampli.

Possiblement, la persona més ben coneguda, a més dels ja esmentats, és Nicolau Oliver Fullana, més conegut per la seva escandalosa conversió al judaisme que per les seves obres.⁷³ El cas de Nicolau Oliver Fullana representa un punt d'inflexió en què, partint d'unes postures racionalistes, es va arribar a un conjunt de contradiccions internes que no es poden explicar si no és per la incongruència de la seva trajectòria personal.

Els inicis de la seva vida són molt semblants als de Vicenç Mut, amb el qual va mantenir bones relacions, malgrat certs conflictes puntuals. Estudià amb els jesuïtes i, fins i tot, també pensà en professar.⁷⁴ Acabà per inclinar-se igualment per la carrera militar. Participà activament en les campanyes de la corona, on adquirí certa fama. Va pretendre un càrrec militar a Mallorca i, quan s'assabentà que havien nomenat sergent major a Vicenç Mut, va escriure al rei sol·licitant-li un bisbat. La seva carta es famosa, ja que, entre altres coses, s'atrevia a demanar al rei una mitra *que supuesto se daban cargos militares a letrados, bien podrian darse mitras a capitanes de su ejercito*.⁷⁵

Residint a la cort, va tenir certes topades amb el Sant Ofici a causa de la seva participació en una colla d'astròlegs, bruixots i estafadors. A 1662, la Inquisició de Toledo el condemnà i emigrà cap els Països Baixos. Consta que a 1672 s'havia convertit al judaisme, es casà amb una jueva molt culta i continuà la seva tasca productiva. Es coneixen diverses obres seves, encara que la més notable és la feta en col·laboració amb G. Blaeau, deixeble de Tycho Brae i que consistí en la publicació de diversos tractats de cosmografia. El fet més remarcable és que, malgrat la seva conversió, Nicolau Oliver Fullana va ésser nomenat cronista reial i cosmògraf dels Països Baixos, i un fill seu arribà a rector de la Companyia de Jesús de Brussel·les.

Un altre personatge que tal volta es pugui relacionar amb aquest cercle va ésser fra Josep Maria de Mallorca. Tot i això, en ell hi ha elements particulars. En primer lloc, no

⁷² D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca. Estudio Histórico-Toponímico*. Palma, 1987, 48 i 62-63.

⁷³ A. SASTRE DE SA TORRETA: *Nicolau Oliver i Fullana, judaïtzant mallorquí* – Algaida, 1980.

⁷⁴ OLEZA: "Historia del Colegio de Nuestra Señora de Monte-Sion, ...", 383.

⁷⁵ BOVER: *Biblioteca de Escritores Baleares* 72, 38.

era jesuïta, sinó caputxí i nasqué a 1680, morint a 1768. La seva figura és important ja que, en certa manera, permet documentar la pervivència de l'escola dels *novatores* mallorquins i besllumar els orígens del *gabinet dels caputxins*, que tanta importància va tenir a la Il·lustració mallorquina⁷⁶. D'aquest autor se conserva un manuscrit conegut amb el títol de *Fragmentos Matemáticos*. En ell es queixa de l'endarreriment d'aquesta ciència a Espanya, però demostra que no és el seu cas, ja que la seva aritmètica és actual. Utilitzava logaritmes decimals i neperians, així com taules trigonomètriques. Les cites d'autors com J. Kepler, Tycho Brahe i d'altres astrònoms famosos són indicatives d'una formació intel·lectual acurada i actualitzada.

4.3. José de Zaragoza

El principal deixeble de Vicenç Mut i continuador de la seva tasca investigadora va esser el jesuïta José de Zaragoza.⁷⁷ Contràriament a altres intel·lectuals de l'època, la seva feina es concentrà en les matemàtiques i l'astronomia. Malgrat la seva vinculació amb Mallorca, ha passat desapercebut per la majoria dels autors illencs.⁷⁸

Nasqué a Alcalà de Xivert i estudià a la Universitat de València. Des de ben prest, destacà en matemàtiques, de tal manera que li oferiren una de les dues càtedres que existien a aquella universitat. Als 25 anys ingressà a la Companyia de Jesús i, després de residir a diverses ciutats, on completà la seva formació, vengué a Mallorca per impartir classes a Montision. A l'illa arribà quan el cercle de Vicenç Mut es trobava prou consolidat. Pel que sembla, les seves relacions varen esser intenses i treballaren en diversos projectes conjunts. Amb el temps, passà a Barcelona, Saragossa i València. En aquesta darrera ciutat, va tenir com a deixebles els futurs renovadors de les matemàtiques espanyoles com José Vicente del Olmo i José Chafrión. El cim de la seva vida arribà a 1670, quan va esser nomenat titular de la càtedra de matemàtiques del *Colegio de San Isidro* de Madrid.

Se'l té pel gran innovador de les matemàtiques espanyoles del s. XVII. Malgrat algunes vacil·lacions derivades de la seva condició eclesiàstica, es pot considerar un vertader revolucionari. Introduí la trigonometria i l'estudi dels logaritmes, i els seus tractats, on aplicava les matemàtiques a l'observació astronòmica, es qualifiquen de vertaderament innovadors. En general, les seves publicacions gaudiren d'un gran prestigi. Les observacions sobre els cometes i la seva explicació del fenomen que defugia del misticisme es fonamentaven en els estudis de Vicenç Mut, provocant una vertadera revolució a les terres d'Hispanoamèrica.⁷⁹ De fet, se sap que, des de 1660, realitzava observacions amb el telescopi i l'informe del cometa de 1664 va esser tramés a l'*Academie des Sciences de Paris* publicant-se encara, en la seva edició francesa, a 1783.

⁷⁶ P. DE MUNTANER: "El desaparecido Gabinete de Antigüedades de los Capuchinos de Mallorca y el origen de la Colección Vivot". Mayúrqa. 15, 1976, 199-208.

⁷⁷ J. M. LÓPEZ PIÑERO: *Ciencia y técnica ...*, 440-443.

⁷⁸ Així, J. MA. BOVER sols l'esmenta a l'apèndix com a autor de *Trigonometría española*.

⁷⁹ TRABULSE *Ciencia y religión ...*, passim.

5. La reforma del sistema mètric mallorquí

El govern dels Àustries menors a Mallorca s'havia iniciat amb una forta empenta centralitzadora que va esser coadjuvada pel clima bèl·lic de la monarquia i el deteriorament de l'orde públic a l'illa. Els virreis s'acostumaren cada cop més a prendre mesures extraordinàries i a un intervencionisme cada vegada més notori en el govern i administració del regne. Les reformes de 1600 i 1614 havien deixat a la Universitat mallorquina totalment sotmesa a les autoritats reials, especialment en el tema de l'abastiment de queviures.⁸⁰ Els tímids intents de resistència que es donaren entre 1620 i 1650 no conseguiren aturar el procés.

El Gran i General Consell i la Universitat del regne emprengueren durant tot el s. XVII mesures per potenciar i defensar les particularitats de Mallorca. La reeixida del procés de Ramon Llull, les publicacions sobre Història del Regne, els intents de codificació dels privilegis,⁸¹ l'enaltiment de figures locals,⁸² ... s'han d'interpretar en aquest sentit. D'aquesta manera, també a Mallorca es dona un context polític del que J. Reglà va anomenar neoforalisme i que va tenir el seu reflex messiànic en la figura de Joan Josep d'Àustria com a fill bastard de Felip III.⁸³

Si l'empenta centralitzadora i absolutista havia afectat a aspectes fonamentals de l'autonomia del govern, no pot estranyar que també incidís sobre la figura del mostassaf. S'ha de recordar que el corpus legal que regia aquest càrrec datava de les darreries del s. XIII. S'havia anant modificant al llarg del s. XIV i, posteriorment, sols havia experimentat puntualitzacions molt particulars. Les pragmàtiques de 1600 i 1614 provocaren tals modificacions en el comerç que, de fet, defugí del control de la Universitat i, en conseqüència, del mostassaf. El càrrec es fossilitzà i bona part de les reformes que es donaren a la segona mitat del s. XVII s'encaminaven a repetir les antigues ordinacions sense ni tan sols actualitzar les penes. Amb tot, serà en el sí de les que es promulgaren a 1678 que es detecten els primers intents de remodelació del sistema mètric illenc.*

El problema era que el conjunt del comerç illenc, tant l'exterior com l'interior, el de l'engròs o a la menuda, havia experimentat una reeixida important a partir de la dècada de 1640. Les exportacions d'oli,⁸⁴ així com de teixits de llana de baixa o mitjana qualitat manufacturades a Mallorca⁸⁵, tornaven a tenir un mercat que, si bé no s'havia perdut mai del tot, sí havia patit fortes restriccions. El món de les importacions i exportacions havia potenciat activitats econòmiques especulatives, encara que arriscades com eren les

⁸⁰ J. SERRA I BARCELÓ: "Intervencionisme i control de mercat. Notes introductòries (S. XVII)". Actes de les XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals: *La Mediterrània, àrea e convergència de sistemes alimentaris (S. V-XVIII)*. Palma, 1996, 333-348.

⁸¹ PLANAS: *Recopilación de Derecho de Mallorca*, passim.

⁸² M. BERNAT I ROCA / J. SERRA I BARCELÓ: *Sant Cabrit i Sant Bassa. Com es construí un mite a la Mallorca medieval*. Palma, 2000.

⁸³ SERRA: "Dues profecies ...", passim.

⁸⁴ J. JUAN VIDAL: "La producción de aceite en Mallorca durante la Edad Moderna y su papel en la economía mallorquina". *BSAL*, 38, 1980, 519-552.

A. BIBILONI AMENGUAL: *El comerç exterior de Mallorca. Homes, mercats i productes d'intercanvi (1650-1720)*. Mallorca, 1995.

⁸⁵ M. J. DEYÁ BAUZÁ: *La manufactura de la llana a la Mallorca moderna (Segles XVI - XVII)*. Mallorca, 1998.

assegurances⁸⁶ o el corsarisme.⁸⁷ De cap manera, el conjunt mercantil podia funcionar amb un sistema mètric que començava a tenir la fama, no ja d'inexacte, però sí de fraudulent.

5.1. Els inicis de la reforma

Cap a 1660, els fraus comesos en el comerç a la menuda i l'enorme disparitat dels aparells de mesuratge a l'ús a Mallorca propiciaren que els jurats dictassin unes primeres disposicions encaminades a posar orde. Algunes d'aquestes disposicions sols ho pretenien de manera indirecta; altres tenien objectius més clars i de més alta volada. D'aquesta manera, no pot sorprendre que una de les primeres disposicions en dictar-se tengués a veure amb un aspecte tan important com les marques de fiabilitat de l'argent. A gener de 1667, s'encarrega a l'argenter Ramon Marsà una marca d'argent *que se acostuma fer per original ab que lo Collegi de Argenters se governa y en continent a entregat dita marca a Raphael Aguiló y Gabriel Thomàs Cortés, sobreposats dels argenters*.⁸⁸ No pot sorprendre que el tema de l'argenteria fos el primer en relació, ja no només pel seu obratge, sinó per les implicacions amb la moneda. S'ha de recordar que, a més de la crisi monetària castellana del segle, és a partir de 1651 que es reemprengueren les encunyacions de *vellons* i que, a 1673, es fixaren noves paritats de la moneda mallorquina amb la castellana.⁸⁹

El següent pas va esser el tema de la venda de blat i xeixa. El mes d'agost de 1668, els jurats juntament amb el mostassaf Pere Joan Font, ciutadà, regularen que a la botiga dels forments no es rebés ni es donàs gra per fer ensacades *a racó y confabulada*, i s'establien totes les condicions de venda del gra dins la botiga i a la Quartera.⁹⁰ En el mes de novembre, el mateix equip de govern discutí *sobre que se ha experimentat que los moliners, ab titol de tornar menude, dexen quarteras y mitjas quarteras sens pesar a casa de particulars*. Per evitar els fraus, resolgueren que els moliners no podien dur quarteres ni mitges quarteres fora les portes per on entraven *sino recto tramite al pes per bollar*.⁹¹

Com es veu, les primeres intervencions documentades no pretenien una reforma explícita del sistema mètric. Ara bé, sí que es dirigiren a dos aspectes fonamentals de la vida i l'economia mallorquines: el tema dels cereals i l'estabilitat monetària, tan relacionades entre sí. Només quan es prengueren aquestes decisions, es pogué planificar una reforma més específica i profunda. El problema era que no hi havia manera de sebre el nivell de desviació dels aparells de mesura ni la fiabilitat dels sistema mètric. S'havia de fer un informe tècnic i aquest informe no es podia encarregar a persones que, per interessos particulars, el poguessin desvirtuar. Si a l'Edat Mitja, estudis semblants s'encomanaren a mercaders, a la segona mitat del s. XVII ja es disposava de tècnics experts: els matemàtics.

Els jurats, per fer l'estudi, encomanaren la tasca a dues persones capitals del cercle de *novatores* de Montision: Vicenç Mut i José de Zaragoza. S'ha de recordar que una de les

⁸⁶ J. PONS PONS: *Companyies i mercat assegurador a Mallorca (1650-1715)*. Mallorca, 1996.
G. LÓPEZ NADAL: *El corsarisme mallorquí a la Mediterrània occidental. 1652-1698: Un comerç forçat*. Barcelona, 1986.

⁸⁸ ARM – EU 78 – f. 29v.

⁸⁹ A. CAMPANER Y FUERTES: *Numismática Balear*. Madrid, 1879, 327-329.

⁹⁰ ARM – EU 78 – ff. 85-85v.

⁹¹ ARM – EU 78 – f. 103 v.

dèries fonamentals dels *novatores* havia estat el perfeccionament dels instruments i sistemes de mesurar. De fet, molts d'ells varen esser, abans que res, experts constructors d'instruments de precisió. Malauradament, es desconeix el resultat final, però sí que es poden deduir les seves conseqüències.

En el mes de febrer de 1669, l'equip de juraria presidit per Antoni Dameto i els síndics de la Part Forana decidiren posar en execució la resolució del Gran i General Consell per ampliar la Plaça de la Quartera. Es determinà expropiar quatre cases i s'elegiren els estimadors pertinents entre els qui havia el picapedrer Antoni Antelm i el fuster Josep Gelabert, mestres majors de la Universitat. L'estimació va esser la següent: la casa de l'esparter Miquel Tomàs es valorà en 701 L. 10 s. la de mestre Miquel Pons en 445 L. les de mestre Pere Joan Balla o Jeroni Gil, 475 L. i les de Martí Corró, 725 L.⁹²

A partir d'aquí, les decisions polítiques es donaren a una velocitat considerable. Era necessari que el primer en rectificar el seu sistema de control fos la pròpia Universitat i els administradors dels pesos oficials, abans d'atacar els fraus dels venedors en general. A tal efecte, en un acta del mes de maig, es feia constar clarament com *ja se haze fet el* [contrast i refinament] *de los pesos universals i majors*.⁹³ En el mes d'abril de 1669 es feren còpies de les mesures de capacitat i de les agràries; és a dir, *mitg almud, tres almuds, barcella, mitja quartera i dos cercols de boca per almud y mix almud porque tenga la boca recta per lo que.s ven a caramul*. S'entregaren a mestre Antoni Abraham, boter.⁹⁴ En el mes següent, l'argenter Joan Rabassa (jurat menestral d'aquell exercici) entregà a mestre Antoni Mas, paraire i pesador del mercat, *los pesos següents refinats y composats ab los originals que son: un quintar, mix quintar, dos robas, dos mitges robes, dos cortons, tres lliures, dos lliures, lliura, mitja lliura, tres onses, dos onses, una onse, mitja onsa, un quart, tres calestons i unes balances grans*. Totes aquestes mesures i aparells eren de la Universitat i s'havien refinat i comprovats per part del pesador reial Agustí Ramis i del vesador dels pesos i mesures de la Universitat Bartomeu Massant i Figuera, ferrer.⁹⁵ En el mes de maig, es va fer entrega dels pesos corresponents als administradors del pes del formatge i del carbó, així com al de la farina i al de la sisa de la carn.⁹⁶

És de destacar com en pocs mesos es referen tots els patrons oficials així com nous instruments de pes. En aquest procés, hi tengueren un paper rellevant el jurat menestral Joan Rabassa, que actuà en aquests actes com a representant de l'administració, i també Bartomeu Massanet i Figuera, pagellador dels pesos i mesures de la Universitat. En cada cas, es va fer constar clarament que tots els instruments s'havien refinat i comprovats; i en alguns casos consta que l'autor de les modificacions físiques havia estat el propi Bartomeu Massanet. A més a més, els administradors oficials dels pesos es comprometien a presentar-los sempre que fossin requerits per a la seva inspecció. A tal efecte, el 10 de maig d'aquell any, Bartomeu Massanet i Figuera reconegué haver rebut dels jurats els patrons oficials de mesures que ja tenia abans en el seu poder, *que se han comprovat ab los originals que es*

⁹² ARM – EU 78 – ff. 113v-114v.

⁹³ ARM – EU 78 – f. 125.

⁹⁴ ARM – EU 78 – f. 119v.

⁹⁵ ARM – EU 78 – f. 121v.

⁹⁶ ARM – EU 78 – ff. 122-122v.

*troben recondits y custodits en la secretaria de dita Universitat en un armari nou que se ha fet.*⁹⁷ Aquests patrons eren:

- Dos quintars de metall amb tres anells de ferro amb una ansa de ferro.
- Un pes d'un quintar amb ansa i anell de ferro.
- Un pes d'una arrova amb un anell de ferro.
- Dues mitges arroves de metall, una de les quals té un anell d'aram encastat i l'altre de ferro.
  - Una lliura.
  - Mitja lliura.
  - Tres unces.
  - Dues unces.
  - Una unça.
  - Mitja unça.
  - Un quart.
  - Mig quart.

El mateix dia, en un altre acte en el qual hi participà el mostassaf del moment, es determinà que es refinassin i comprovassin els pesos corrents de la venda a la menuda, ja que *per haver passat tant gran temps que no es te memoria de haver cotejat los originals ab los pesos corrents se son fets estos menors*. En conseqüència, s'ordenà publicar un pregó manant a qualsevol particular que usàs pesos que, entre el 13 i el 20 del mes de maig de 1669, els refinàs i que tengués advertit que *en esta occasio per ser extraordinari no pagara cosa alguna de gastos*. Per a què es tengués prova de la fiabilitat dels pesos refinats, es marcarien amb una **R**.⁹⁸

En el mes de juny, la juraria encara presidida per Antoni Dameto va ordenar l'arxiu dins d'un calaix de la secretaria de la resta de patrons:

- Mitja bladera d'aram.
- Mitja quartera bladera d'aram.
- Una barcella d'aram.
- Tres almuds bladers d'aram.
- Un almud blader d'aram.
- Mig almud blader d'aram.
- Tres almuds saliners de fusta que s'havien duit de la Gabella de la Sal i comprovats amb el mig almud d'aram.
  - Un almud *sandrer* de fusta.
  - Dos cèrcols de ferro que són els motlles de les boques de l'almud i el mig almud, els originals dels quals es troben a la casa de mestre Antoni Abraham, boter.
    - Una mesura de quatre quartans d'oli, d'aram.
    - Mig quartà d'oli, d'aram.
    - Mig quarter de vi, d'aram.

⁹⁷ ARM – EU 78 – f. 123.

⁹⁸ ARM – EU 78 – ff. 124v-125.

- Mig quarter de vi menor, d'aram.
- Una mesura de terra amb la forma que ha de tenir la busca. Els originals d'aquestes mesures es trobaven en poder del gerrer Josep Vidal.
- Mig quartà de bronze, per oli, amb el qual es comprovaren les altres mesures.
- Mig quarter de vi, de bronze.
- Mig quarter de vi menor, de bronze.
- Unes balances grans, amb el marc de bronze. A aquestes balances les acompanyen els següents pesos:
  - Un quart.
  - Dos quarts.
  - Una unça.
  - Dues unces.
  - Tres unces
  - Sis unces.
  - Una lliura.
  - Dues lliures.
  - Quatre lliures.
  - Setze lliures.
  - Una caixa de quaranta-quatre lliures.
- Mitja unça de plata de llei.
- Onze diners i quatre grans enfilats amb un fil de llautó, amb pes d'un argent.
- Mig argent.
- Una lliura d'oli.
- Una mesura de llauna d'una lliura.
- Una mesura d'oli de mitja lliura.
- Una mesura de llauna de mitja lliura d'aiguardent.

A més a més, dins l'armari de la secretaria de la Universitat s'hi tancà una mesura amb dues anses *que no se li sap lo nom*.⁹⁹

Com es veu, la tasca dels matemàtics i del visurador de la Universitat no consistí en crear un sistema nou, sinó en posar orde i refinar l'existent. Aquesta lluita entre el passat i el present es veu no sols en el manteniment dels patrons, sinó també en la conservació d'un enigmàtic objecte, del qual es desconeixia nom i utilitat. A tot això, s'ha de fer notar que, entre el llistat, es fa palès l'absència de les canes i altres mesures de longitud. Aquesta absència s'ha d'interpretar per una mancança de les fonts documentals, no per deixadesa de les autoritats.

5.2. Els Capítols del mostassaf de 1678

Des de l'adopció del càrrec de mostassaf en el s. XIII,¹⁰⁰ una de les seves funcions primordials va ésser el control dels mercats, en particular pel que fa a la venda a la menuda.

⁹⁹ ARM – EU 78 – ff. 129v-130v.

¹⁰⁰ BERNAT I ROCA "«Sens licència de mostaçaf» ...", passim.

La preocupació pel frau i pel control del pes, així com la qualitat dels productes, va ésser una constant fins el s. XVI. En aquest sentit, el tema dels pesos i les mesures era quelcom que queia directament en el marc de la seva jurisdicció. Amb tot, existia un cert consens social en què la exactitud dels patrons de pesos i mesures es trobava lluny de poder-se assolir; d'aquí que les ordinacions medievals sempre tolerassin uns marges d'error sense que es consideràs una pràctica fraudulenta.

Era lògic, per tant, que si la Universitat havia emprès una tasca ingent per redreçar tant el sistema mètric com els aparells de mesuratge també tengués cura d'actualitzar l'ofici que havia de vetllar per la seva fiabilitat. En aquest sentit, a 1678, es publicaren d'estampa uns dels darrers capítols del mostassaf. La iniciativa partí de la juraria d'aquell any i va ésser autoritzada pel virrei el 31 d'agost.¹⁰¹ Amb tot, ni la situació de la monarquia ni l'administració del regne estaven en disposició de potenciar una institució medieval. D'aquesta manera, els capítols de 1678 són novedosos en la seva tasca compiladora i d'aplicació de la reforma des aparells i mesures, però no en aspectes essencials de la seva funció. De fet, aquests capítols suposaven la pràctica fossilització del mostassaf. Sols des d'aquest punt de vista es poden entendre les seves contradiccions internes.

D'aquesta manera es donava una certa legalitat a unes pràctiques realment fraudulentas ja que els grans beneficis s'obtenien precisament per l'acumulació de petits errors, més notoris en especial en productes sensibles. En aquest sentit, és destacable la reglamentació que afectava a la venda de l'oli a la menuda. Tota una sèrie de capítols vigilaven que el venedor no omplís els culs de les mesures amb aigua; per això, s'obligava a dur-ne dues i trascolar l'oli en presència del comprador. En el cas de les pesades de carn, la tolerància era fins a mitja unça per lliura (capítol 57).

En altres ocasions, la reglamentació anava dirigida a què els aparells de mesurar tenguessin uns mínims en la seva construcció que garantissin la seva fiabilitat. Un cas notable es donava en les balances romanes i en els calestons. En diverses ocasions, es regula que els braços fossin iguals i fets de la mateixa matèria. En el cas de romanes i balances, s'establia que els pesos de contrast fossin de ferro i no de pedra; el fet de què en aquesta darrera reglamentació s'insistís a 1678 denota el poc cas que se'n feia de les disposicions.

En conjunt, es pot considerar que el desgavell dels aparells metrològics era considerable. Per aquest motiu, aquest apartat serà un dels pocs innovadors en la publicació dels capítols del mostassaf de 1678. Malauradament, es desconeix el context que obligà a la seva edició impresa. Contràriament a altres recopilacions legals del mateix segle, la normativa del mostassaf no ve encapçalada d'un preàmbul ni d'una justificació jurídica o política. L'anàlisi del seu contingut, com es veurà, no fa sinó repetir antigues ordinacions innovades sols en aspectes molt puntuals. Es podria comparar aquesta edició amb la recopilació de P.J. Canet, A. Mesquida i J. Zaforteza,¹⁰² per exemple; o la d'Antoni

¹⁰¹ ARM – Sup. 63 – ff. 316-332v. Se'n va fer una edició impresa, de la qual s'ignora el peu d'impremta. Se'n pot trobar una exemplar a ARM – RA - Impresos.

¹⁰² A. PLANAS ROSSELLÓ: *Recopilación de Derecho de Mallorca – 1622 por los doctores Pere Joan Canet, Antoni Mesquida y Jordi Zaforteza*. Palma, 1996, 104-105.

Moll.¹⁰³ En el cas de la primera, es nota la voluntat dels autors de codificar, estructurar i recopilar, però també d'innovar, de tal manera que es proposaven noves formulacions o capítols sencers. En el cas dels capítols del mostassaf de 1678, la major part d'aquest objectius es troben absents.

És cert que a 1678 es va fer una recopilació i codificació de normativa dispersa en un total de 125 capítols. En conjunt, es pot considerar com a la recopilació definitiva de la normativa del càrrec, ja que, en el s. XVIII, se'n feren diverses edicions on sols s'hi afegien disposicions conjunturals del *Real Acuerdo* o d'altra naturalesa.¹⁰⁴ La seva virtut rau sols en aquest fet compilador i l'anàlisi del seus continguts denota com el càrrec era, de fet, un fòssil.

El conjunt de capítols està dividit en una sèrie d'apartats intrínsecs: policia de la ciutat, transport, pesos i mesures, control de qualitat, venda a la menuda (especialment de blat, pa, vi, oli, carns, peix i fruites) més algunes disposicions sobre el règim jurisdiccional i judicial de l'ofici. La fossilització del càrrec és ben sensible en dos apartats diversos. En primer lloc, sols recull part de la normativa medieval i sense actualitzar penes, multes i bans; d'aquesta manera, un frau en quantitat o qualitat que podia superar capitals importants era castigat amb multes de 2 o 3 s. quantitats ridícules a 1678. En segon lloc, la nova estructura jurídica del regne, encapçalada per la Reial Audiència, provocà que les potestats efectives del mostassaf quedassin reduïdes al mínim i sovint buides de contingut.

Si existeix un tema que tengué un tractament especial va ésser el de pesos i mesures. En el capítol 15 s'exigien instruments fidels i que, en el cas de les balances, no existís cap peça bellugadissa per poder-les afinar [sic]. En aquest cas, es referia en particular a les mesures de pes, de capacitat i de grans. El tema de les balances era particularment sensible en el cas dels carnissers (capítol 53); era aquí quan es reglamentava la igualtat dels braços i que els pesos fossin de ferro o altre metall i no de pedra. En el capítol 16 es reglamentaven les de longitud, centrades en les canes i mitges canes. Per tal de garantir la possibilitat de control i fiscalització, s'establí que qualsevol venedor o reenedor tengués els seus propis instruments a la vista. Amb tot, existeixen una sèrie de disposicions (en concret, els capítols 18 i 47) que permeten suposar l'existència d'un tipus de mesures específiques que establissin de manera directa una relació de quantitat/preu.

S'ha de recordar que ni el sistema monetari ni el mètric partien de múltiples i de subdivisors homogenis. És per aquest motiu que bona part de l'aprenentatge dels mercaders consistia en taules de conversió i que una part considerable dels manuals de matemàtiques comptables de l'època eren llargues sèries de taules de conversió en les quals es relacionaven precisament preus, quantitats i qualitats. Aquest aprenentatge, emperò, es trobava reduït a

¹⁰³ Es tracta de: *Ordinacions y sumari de privilegis, consuetuds y bons usos del Regne de Mallorca*, 1663. En la mateixa línia, s'haurien d'inserir: *Capítols de la Bolla del Redres de la Universitat y Regne de Mallorca*. En Mallorca, per Gabriel Guasp, Any 1625.

¹⁰⁴ *Capítols per lo exercici de la jurisdicció del Magnífich Mostassaph, decretats per su Illustríssima del Señor Virrey a XXX agost de MDCLXXVIII a petició de su Señoria dels Ilustres, y molt Magfichs Señors D. Fernando Gual, y Moix Donsell, Francesch Armengol, Andreu Rosinol de Defle Ciutadans; Miguel Fiol, Francesch Serra Marcaders, y Damia Cassà Ferrer Jurats de la Universitat, Ciutat, y Regne de Mallorca. Van aňadits a la fi varios autos del Real Acuerdo, y altres providencias. Corregits y reimpressos*. En la Imprenta Real, any 1796.

unes poques persones. És per això que té sentit l'ordre del mostassaf de disposar que els revenedors tenguessin *pesos, mesures de doblar y diner, segons lo valor, y preu de la cosa que vendran*.

A més de la quantitat i qualitat dels instruments de mesura, també es reglamentà, en segons quins casos, els sistemes de realitzar l'operació de pesar i mesurar. En el cas de les teles de seda, l'amidada s'havia de fer pel centre de la tela, mentre que en els teixits de lli o cotó, era per la vora (capítol 25). Com en altres instruments, les canes i les mitges canes havien d'esser pagellades (capítol 83). Lògicament, qualsevol persona que venés teixits, i especialment velluts i passamaneria, havia d'amidar els productes sobre un taulell o taula per evitar que el pes de la caiguda falsejàs les llargàries reals (capítol 101).

Si hi havia un producte que podia generar multitud de fraus, tal com s'ha vist, era l'oli. S'ha de recordar que aquest producte, malgrat les fluctuacions de les collites, actuava com a un macroindicador econòmic per la Mallorca del s. XVII.¹⁰⁵ Ja s'ha dit que, tal volta, fos en aquest producte que s'inicià la revisió dels aparells de mesura. El problema era tant i més greu pel fet que els mesuradors d'oli s'havien transformat en un *ofici* en el sentit administratiu de l'Espanya dels Àustries i no actuaven com a menestrals. Els càrrecs oficials es nomenaven per part del virrei i la Reial Audiència, però sovint la feina efectiva requeria en mans de llogaters o de persones interposades. D'aquí que es prohibís a cap mesurador que deixàs o fes vendre oli a sa muller o altra persona de sa casa (capítol 104) o que es llogassin les gerres d'amidar (capítol 105), per més que aquestes ordinacions també es trobaven amb els mateixos termes a les de l'Edat Mitjana.¹⁰⁶

La primera condició que havien de reunir els mesuradors o venedors d'oli era que havien d'usar *mesures signada del señal del Señor Rey* (capítol 103). De fet, una vegada més era la mateixa redacció i sota la mateixa pena que a l'ordinació medieval. Per evitar fraus, s'establia que el mesurador havia de dur la mesura plena a la casa del comprador (capítol 110). En aquest sentit, la reglamentació del s. XVII era molt menys fiable que la medieval, ja que antigament s'havia ordenat que a les mesures *l'oli sia donat ran de la broca cuberta e sia bé assegut e bé scolat, e no pus avant de la broca amunt haia tres dits en no més*.¹⁰⁷ A hores d'ara, aquestes diferents redaccions no s'han atribuït exclusivament a una major fiabilitat dels aparells de mesura del s. XVII, tota vegada que no es pot obviar una possible postura més tolerant de cara als defraudadors. Amb tot, la preocupació per l'exactitud es nota en altres aspectes, ja que en un altre disposició (capítol 111) s'establia un sistema prou complex que s'assembla molt a la pràctica de laboratori de la doble pesada. A tal efecte, s'establia que, a l'hora de mesurar oli, s'haguessin d'usar dues mesures *y umplida la primera la deix reposar, y umpla la segona, de modo, que degue dexar la mesura de una, en altre, prenent la primera, que primer umplí y buydada y entregat lo oli prengue després la altre successivament, de tal manera, que se tropia espay de entrego de la primera mesura, el masurar la segona*.

¹⁰⁵ PONS: *Libre del Mostassaf*..., 109-110: *Capítols dels mesuradors d'oli*, Cap. 2.

¹⁰⁶ PONS: *Libre del Mostassaf*..., 109-110: *Capítols dels mesuradors d'oli*, Cap. 4 i 5.

¹⁰⁷ PONS: *Libre del Mostassaf*..., 109-110: *Capítols dels mesuradors d'oli*, Cap. 3.

El sistema teòric de garantir la fiabilitat dels instruments de mesura era el mateix que segles enrera: el pagellat. Pagellar una mesura suposava marcar-la amb un segell que donava fe que aquells instrument s'havia contrastat amb els patrons oficials. En el cas d'instruments per amidar llargades o balances, el pagell consistia en el gravat d'una **R** que teòricament garantia la seva exactitud amb els patrons oficials. En el cas de les peses, també s'indicava amb la mateixa marca i l'obligatorietat de què fossin de metall era degut a què es podien afinar amb plom. Precisament, sobre aquest plom era on es gravava el senyal reial. Més difícil era el pagellat d'altres tipus de mesures. Les d'àrids s'havien de fer per rasant; d'aquí que la barcella medieval conservada a Sineu mantengui una estructura metàl·lica en forma de **T** on el braç superior és el diàmetre de la circumferència i marca la cabuda oficial rasa. En el cas dels líquids, el tema era més complexe. Si les mesures eren de fang, el torn podia garantir un certa homogeneïtat en les formes, però no en les capacitats. Per aquest motiu, moltes de les peces es pagellaven abans de coure, fent un vessant triangular en el límit de la capacitat autoritzada. Malgrat no se n'hagi estudiat a fons cap exemplar, el mateix sistema era l'usat per les peces metàl·liques. En altres casos, la simple presència d'un segell de plom i una marca visible n'eren la garantia.

Lògicament, les mesures pagellades no tenien la mateixa obligatorietat en tots els casos. Eren imprescindibles en el cas de la venda de farina (capítol 78), vi i oli; però no s'ha pogut documentar el mateix amb altres com eren les balances i els calestons. A 1678, l'abundor de diversos sistemes de mesures poc fiables era tal que s'ordenà que, en un termini de 15 dies, es pagellassin els *quartins, mitx quartins, botas, y mitjas botas, qui servexen per tregí, pesos, mesuras, barçellas, almuds y mitx almuds*. El fet significatiu és que s'havien designat uns oficials especials que eren els encarregats de custodiar a les seves cases les mesures oficials de contrast (capítol 82). El desgavell també podia derivar-se de la multiplicitat d'instruments, donades les variacions d'un a altre. Per exemple, s'ordenava que els moliners tenguessin en el seu molí romana ajustada amb la qual havien de pesar el gra que se'ls entregava i amb el mateix instrument s'havia de pesar la farina que es tornava per gra rebut (capítol 87). En la mateixa línia, hi havia la disposició que obligava els tonyiners a tenir les balances forades per tal de donar sortida a l'aigua i ajustar el pes (capítol 90).

Ciutat de Mallorca, 21 de desembre de 2002,

festivitat de Sant Tomàs, apòstol

Resum

L'arribada dels jesuïtes al Regne de Mallorca implicà profundes transformacions en la cultura del país. Una d'aquests canvis es produí en el camp de la ciència. Maties Borrassà introduí la ciència renaixentista i, segurament, va ésser l'iniciador d'un grup de «novatores» que treballaria durant tot el s. XVII. Aquest cercle, preocupat per l'astronomia, les matemàtiques especulatives, la física i la química, tengué el seu màxim exponent amb el sergent major Vicenç Mut, però també amb el seu deixeble Josep Saragossà. D'aquí que, quan la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca decidí posar orde en el vell sistema mètric medieval, acudís a ells com a especialistes teòrics.

Resumen

La llegada de los jesuitas al Reino de Mallorca implicó profundas transformaciones en la cultura del país. Uno de estos cambios se produjo en el campo de la ciencia. Maties Borrassà introdujo la ciencia renacentista y, seguramente, fue el iniciador de un grupo de «novatores» que trabajaron durante todo el s. XVII. Este círculo, preocupado por la astronomía, las matemáticas especulativas, la física y la química, tuvo su máximo exponente en el sargento mayor Vicenç Mut, pero también en su discípulo Josep Saragossà. De ahí que, cuando la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca decidió poner orden en el viejo sistema métrico medieval, acudiesen a ellos como especialistas teóricos.

La regencia de Urgel y las Baleares

MIGUEL FERRER FLÓREZ

El triunfo del liberalismo en España al ocupar en 1820 por segunda vez el ejercicio del poder, inicia un período de la historia conocido por el Trienio Liberal (1820-1823) caracterizado por implantar toda una serie de medidas liberales que significaban el triunfo de esta ideología hasta en los puntos más conflictivos. El golpe de estado y los sucesivos hechos de conspiración y sublevación que condujo a los liberales al poder, dieron pie a la implantación de las mencionadas disposiciones, acaso de una forma precipitada y salpicada de manifestaciones de resentimiento, cuando no de encono, que exacerbaron los ánimos de los absolutistas. Éstos aunaron sus esfuerzos organizándose en grupos a menudo armados, que intentaron por todos los medios restaurar el antiguo régimen. Contaron con el apoyo de una gran masa de la población, con la ayuda de países extranjeros absolutistas, Francia principalmente, y con elementos eclesiásticos, militares y políticos que veían como se conculcaban sus situaciones de privilegio unos, o se atacaban principios ideológicos y estructurales, otros, y en fin como se pretendía una transformación de España forzando a veces voluntades, violentando situaciones hasta unos límites donde el derecho y la normalidad política aparecían tan difuminados o lejanos que apenas dejaban percibirse.

Las sublevaciones, la organización de partidas armadas, llegaron a comprometer seriamente los gobiernos liberales y en algunos lugares como en Cataluña adquirieron un extraordinario protagonismo aún cuando los desmanes por ellos ocasionados difícilmente constituían una carta de recomendación aceptable. A menudo estas bandas así originadas a partir de 1820, tomaron el nombre de *Ejército de la Fe* y su fin no era otro que derribar la Constitución de 1812 y hundir así el liberalismo.

1.- La Regencia de Urgel

Una de las principales actuaciones en contra del régimen liberal la protagoniza la llamada *Regencia Suprema de España durante la cautividad de Fernando VII*. Constituida y establecida su sede en Urgel, dirigió un comunicado a los españoles el 15-VIII-1822 al tiempo que solicitaba ayuda del extranjero, poniéndose en relación con el Príncipe de Metternich, canciller de Austria, de quien solicitó su apoyo, y también con Francia. Los elementos clave que integraban la Regencia eran D. Bernardo Mozo de Rosales, marqués de Mataflorida, D. Joaquín Ibáñez-Cuevas de Valona, barón de Eroles¹ y D. Jaime Creus y Martí, obispo de Menorca que había sido preconizado arzobispo de Tarragona². Además

---

¹ Fue también Marqués de la Cañada. Nacido en 1785 intervino en la Guerra de la Independencia en el sitio de Gerona y en Vic animó a sus ciudadanos en la guerra contra Francia. Fue comandante general de las tropas y gente atrevida y defendió heroicamente los puntos de *El Lorito* y *el Ermitaño*. Formó parte de la Regencia de Urgel, siendo derrotado en las cercanías de Lérida por el general Espoz y Mina. Regresó a España con el ejército del Duque de Angulema, los *Cien mil Hijos de San Luis*, y en 1824 Fernando VII le nombró Capitán General de Cataluña, muriendo al año siguiente de una ataque de locura.

² Había nacido en Mataró en 1760. Estudió en Barcelona doctorándose en la Universidad de Cervera. Fue profesor del seminario de Barcelona y párroco de la Garriga. Mediante oposición fue canónigo doctoral en la Seo de Urgel. Gran patriota, formó parte de la Junta Provincial en la Guerra de la Independencia y fue designado Caballero de la Orden de San Jorge de Alfama. Luego fue diputado en las Cortes de Cádiz. Murió en 1825.

se contaba con la ayuda de cabecillas aventureros como eran Antonio Marañón, llamado *el Trapense*³, Romanillo⁴, Misas⁵, Miralles⁶, Caragol que dirigían facciones diversas de las fuerzas realistas.

La relación de la *Regencia de Urgel* con las Baleares viene determinada a través de uno de los integrantes de la Regencia, D. Jaime Creus y Martí, nacido en Mataró que, como obispo de Menorca llegó a Ciudadela el 16-XII-1825 e hizo su entrada en la ciudad el 21 del mismo mes. Preconizado arzobispo de Tarragona salió de Ciudadela para Barcelona en enero de 1820⁷.

La Regencia dirigió desde Cataluña un notable foco de resistencia contra el gobierno liberal de Madrid. En su seno surgieron desavenencias entre sus dirigentes y en las gestiones urdidas por sus elementos se origina la relación que tuvieron las Baleares con sus planes conspiradores.

2.- Intervención de la política de la Regencia en las Baleares

Un conjunto de circunstancias ciertamente coyunturales condicionaron la relación de las Baleares con la Regencia de Urgel. Hasta el presente se tenían noticias un tanto aisladas y deshilvanadas de la intervención de los menorquines y mallorquines con actividades de corte absolutista durante el Trienio Constitucional (1820-1823). Estas actividades se pusieron de manifiesto como un cuerpo aparte durante este período, mezcladas con las intenciones de oposición al régimen liberal que fueron frecuentes especialmente en Mallorca⁸. Sin embargo, su conocimiento era incompleto y en el vago conocimiento de ellas que se tenía, faltaba encontrar el eje de la presunta conspiración y apreciar el verdadero alcance que tuvo.

El presente estudio pretende esclarecer esta cuestión, por lo menos en sus líneas generales. Ello ha sido posible gracias a la noticia y consiguiente estudio de una fuente histórica sólo conocida antes nominalmente y que ha podido ser estudiada ahora con detalle; de esta forma se ha podido apreciar cumplidamente la trama y desarrollo de una conspiración y de una proyectada sublevación que en realidad resultó abortada⁹.

2. 1 - La fuente histórica

La aportación esclarecedora que significa el conocimiento de este testimonio informativo es del mayor interés. Su título es *Testimonio de dos exposiciones que dirigió*

³ Parece ser que era oriundo de Navarra y había nacido a finales del siglo XVIII. Intervino en la ocupación del castillo de Jaca en la Guerra de la Independencia. Después de una vida disoluta se refugió en la Trapa de Santa Susana y al suprimirse las órdenes monásticas en 1821, se puso al frente una partida de insurrectos en Esplugas de Francolí. Colaboró con las fuerzas realistas en 1822 y ocupó la Seo de Urgel. Después de 1823 coordina los realistas en Navarra y muere en la trapa de Santa Susana donde le había recluso el gobierno absolutista. Fue hombre de gran radicalismo en sus ideas y hechos.

⁴ Cabecilla realista del que tenemos pocas noticias.

⁵ Según el relato de Pol de Quimbert se llamaba Tomás Costa (a) *Misas*.

⁶ Pablo Miralles nació en Cervera a finales del siglo XVIII y parece que murió en 1823. En este mismo año defendió la ciudad contra los liberales e impidió que Romanillo destruyera la sede de la Universidad donde se habían refugiado las tropas del gobierno central.

⁷ Rafael OLEO QUADRADO: *Historia de Menorca*. Ciudadela de Menorca. 1876. Tip. de S. Fábregas. Cap. III, 325-328.

⁸ Miguel FERRER FLÓREZ: *El regnat de Ferran VII a Mallorca*. Palma 2001. *Documenta Balear*. Nº 32.

⁹ Vid. Ap. 2. 1. La fuente fue dada a conocer por Juan LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*. S. XIX. Palma. MCMLIX. T. II. 98.

al Ministerio de España D. Manuel Rafael Pol de Quimbert acerca de la sublevación en Cataluña en 1822 y del plan de una sublevación general de España, de otros documentos referidos a este asunto, al nombramiento del mencionado D. Manuel Rafael Pol de Gobernador militar y político de Urgel y de Brigadier y a una expedición proyectada á las Islas Baleares.

Se trata de un escrito integrado por 28 hojas útiles en folio según se hace constar en el folio 1, donde además figura una nota que dice: *Regalado por D. Juan Pérez de Guzmán*. El original se halla conservado en la Biblioteca Nacional de Madrid¹⁰.

De acuerdo con lo que se consigna en el folio 2 se trata de un escrito que presenta Manuel Rafael Pol de Quimbert para obtener su indulto, al teniente coronel D. Antonio Gil en calidad de fiscal, según manifiesta José Sánchez, Sargento 2º del Regimiento de Infantería de Zaragoza que actuaba de escribano en la causa abierta de conspiración, acerca de los cómplices de la facción relacionados con la llamada *Regencia del Reyno de la Seu de Urgel*. El tal Sánchez certifica la existencia del escrito en el folio 57 del expresado escrito, presentado por D. Manuel Rafael Pol de Quimbert cuyo título a su vez es el siguiente: *Exposición de los hechos y maquinaciones para la derroca de la Constitución y los medios que los enemigos de la patria han puesto en obra para realizarlo dirigida al Ministerio de España por Manuel Rafael Pol de Quimbert. Barcelona año de 1822.*

El contenido de la fuente es el siguiente:

- Relación minuciosa de las intrigas existentes en el interior de la Regencia de Urgel, con el papel desempeñado por Manuel Rafael Pol de Quimbert que se presenta como espía y no como conspirador, precisamente para informar después al Gobierno Constitucional de España¹¹.

- Relación de los nombres de los conspiradores, simpatizantes o personas involucradas de alguna forma con la conspiración¹².

- Documentos justificativos de sus actuaciones en número de 9¹³.

El escrito tiene un carácter metódico y concreta ciertamente todos los datos cronológicos, geográficos y onomásticos, destacando siempre la actuación especial que el autor ha tenido en relación con los mismos. Con frecuencia hace alegatos en favor de los liberales y de la defensa de la Constitución, resaltando el temple autoritario de los facciosos y sus actividades sanguinarias. No se puede negar, como se verá, la constatación de las pretensiones ambiciosas de sus dirigentes y la intervención de los elementos eclesiásticos tanto del clero secular como del regular.

Del contenido de la fuente histórica que se estudia sobresalen ciertas notas que conviene señalar:

1 - El amor a la causa liberal que dice tener el autor, lo cual se manifiesta a través de todo el escrito, a la manera de una constante que mantiene el espíritu de propia defensa

¹⁰ Su signatura es: N° 18648 / 22. Hemos trabajado según una fotocopia del citado documento.

¹¹ *Testimonio*. Fol. 1-39.

¹² *Testimonio*. Fol. 39-44. Como puede comprobarse se trata no de 28 folios útiles, sino en realidad, de 56

¹³ *Testimonio*. Fol. 45-57.

del autor¹⁴. Las expresiones son claras y contundentes en variadas ocasiones de las que ofrecemos algún ejemplo: *Cuando la Nación ha hecho y continua haciendo los esfuerzos mas heroicos para exterminar a los infames enemigos de la Constitución que pretenden esclavizarla, todos los buenos ciudadanos deben contribuir del modo que puedan a ilustrarla sobre las verdaderas causas que han motivado la sublevación de un crecido número de Españoles no solo en Cataluña sino en otras provincias de la península y a mantener firmemente a los valientes y decididos constitucionales en el noble ardor que les anima*¹⁵.

2 - Condena en términos duros e inclementes a los sublevados. El autor no duda en usar adjetivos de alto grado peyorativo para censurar de manera particular algunos de sus jefes en especial a Mataflorida y a Creus, al tiempo que valora despectivamente a los cabecillas populares como *Romagosa*¹⁶, *Romanillo* y *el Trapense*; no quedan mejor parados los colaboradores de importancia menor.

3 - Denuncia con detalle la intervención de los eclesiásticos en la conspiración y aún en la sublevación, presentando un cuadro de hombres y actuaciones sólo dirigidos a intereses políticos y materiales, omitiendo los condicionamientos ideológicos que motivaban a una gran parte de los elementos de la Iglesia, para defender el conservadurismo tradicional opuesto a las ideas liberales.

4 - Una defensa -lógica- de la propia persona presentándola siempre como adalid de la causa liberal. Es en este sentido tan iterativo que surgen dudas acerca de la veracidad de sus asertos, insistencia en parte comprensiva, puesto que el escrito está elaborado precisamente para defenderse de las sospechas de su posible absolutismo.

5 - Por último, hay que precisar que no aparece demasiado clara la actuación de Pol de Quimbert, pues no se menciona con el necesario detalle y precisión, el inicio de sus contactos con los elementos de la Regencia de Urgel y también otros puntos del relato donde su actuación resulta por lo menos confusa.

2.2 - Manuel Rafael Pol de Quimbert

La figura central de nuestro estudio la ocupa un personaje de quien conocemos pocos datos biográficos para pergeñar, siquiera de forma resumida, su vida que se nos ofrece un tanto azarosa. Se trata de D. Manuel Rafael Pol de Quimbert de quien sabemos que nació en Menorca a finales del siglo XVIII y vivió por lo menos hasta entrado el siglo XIX¹⁷. Al parecer, ejerció como juez en Jerez, pues Evaristo San Miguel nos dejó escrito que ejercía el tal cargo y allí dio muestras de su fervor liberal expresando claramente su afecto a esta ideología¹⁸; otros testimonios acusan su filiación liberal, pues parece que

¹⁴ *Testimonio*. Fol. 2, 5, 6, 7, 10, 36 y 37 de una forma especial.

¹⁵ *Testimonio*. Fol. 2. Ortografía actualizada.

¹⁶ Josep Romagosa nació en la Bisbal del Penedés en 1791 y murió en Igualada en 1834. Fue guerrillero absolutista y antes había intervenido en la Guerra de la Independencia. Tomó parte en la insurrección de 1822 y en 1825 fue nombrado mariscal de campo y gobernador de Mataró. Durante la sublevación *dels malcontents* mantuvo una situación ambigua. En 1831 asciende a general y a la muerte de Fernando VII tiene que pasar a Francia desde donde regresó en 1834 como comandante general de las fuerzas carlistas en Cataluña.

¹⁷ En *Testimonio* designa a Menorca como *mi amada patria* (Fol. 8)

¹⁸ Dice San Miguel: *solo un individuo D. Manuel Rafael Pol de Quimbert se declaró por nuestra causa vitoreando a voces la Constitución y la tropa que trataba de restablecerla. (Memoria sucinta de las operaciones del ejército nacional de San Fernando. Cita existente en la Historia de España dirigida por*

colaboró en el diario liberal *Tertulia Patriótica Mahonesa*¹⁹. Por otra parte, nos consta que perteneció al ejército donde llegó a ser teniente coronel de Caballería²⁰ y desempeñó el cargo de Alcalde Mayor del Lazareto de Mahón, siendo nombrado al efecto el 5-I-1822²¹. El mismo nos da una imagen de su persona al afirmar en una ocasión: *yo he recorrido casi toda la península e islas Baleares, unos veces como pobre, y otras como comandante, otras como particular, otras como militar, y en mis viajes he observado de cerca a los hombres*²²

Se sabe también que en enero de 1823 intervino en una manifestación pública en la ciudad de Mahón protestando ante el Alcalde 1º D. Pedro Ximénez por la presencia en Menorca de los deportados que allí se encontraban. La protesta fue organizada por elementos liberales y no tuvo consecuencias importantes.²³

Desde este cargo entró en relación con los sublevados de una forma poco clara que Él intenta explicar. Veamos sus propias palabras: *Estaba muy lejos de pensar que en Menorca, mi amada patria, se hubiese formado un plan de sublevar la Cataluña. En efecto, apenas desembarqué cuando observé que el número de enemigos de la Constitución era mayor que el que yo creía y divididos enteramente los ánimos de sus habitantes por el acontecimiento de D. Antonio Rosselló conocido por el Curita de la fontana; tuve que hacer los mayores esfuerzos para evitar la catástrofe que amenazaba a mis compatriotas. La conducta pacífica que observé hizo creer a los secuaces del despotismo que yo era uno de sus partidarios, y tuvieron la desvergüenza de hacerme ofertas extraordinarias a fin de que contribuyese a la derrocación de la Constitución. Calcúlese cual sería mi sorpresa al oír semejantes proposiciones. En mi primer impulso resolví dar parte al Gobierno de sus intenciones y entregarlos a la cuchilla de la ley; pero ¿cómo podía yo justificar sus procedimientos? .. y el Gobierno ¿atendería a mis reclamaciones o me trataría de loco como en el año 21? ²⁴.. Las autoridades de la isla ¿estarían o no complicadas en la conspiración? .. Esto era lo que yo ignoraba, pero tenía fundadas sospechas para poder creer que los enemigos de la Constitución obraban de acuerdo con los mismos encargados de su observancia. Por otra parte ¿qué documentos justificativos ni que noticias podía presentar en comprobación de los hechos que expusiese?.. En tan críticas circunstancias, oyendo a todos mis amigos y compatriotas desterrados y perseguidos por el mismo Gobierno, conociendo la apatía con que éste obraba y la protección que dispensaba a los enemigos de la Constitución, resolví guardar silencio, observar de cerca a los sublevadores, medir sus pasos y acciones, reunir datos positivos y exactos, penetrar sus más íntimos proyectos y en la apariencia, aceptando su comisión, cerciorarme de todas las ramificaciones que comprendía la conspiración, los autores de ésta y directores de aquélla, y en fin formar una recopilación de materiales capaz de patentizar a la nación entera los procedimientos de los viles que, abusando de lo más sagrado de nuestra religión, pretendían esparcir la discordia en todas partes, sembrar los campos de víctimas inocentes que debían inmolarse a su orgullo y ambición, y levantando infinidad de patibulos difundir el terror y la muerte por todas partes. = Los hombres, lo repito, quizá me juzgarán como criminal por haber aceptado una*

D. Ramón MEN...NDEZ Y PIDAL. T. XXXII, 645.

¹⁹ Era el órgano de la sociedad del mismo nombre que se había fundado en Menorca el 27-XI-1821 de la que conocemos dos manifiestos: *Los individuos que componen la Tertulia Patriótica de Mahón a los habitantes de Menorca* y *La Tertulia Patriótica de Mahón a los bizarros milicianos voluntarios locales*.

²⁰ *Testimonio*. Fol. 46

²¹ *Testimonio*. Fol. 8.

²² *Testimonio*. Fol. 36.

²³ Arxiu general del Consell de Mallorca (AGCM) X – 827.

²⁴ Según parece debió delatar en este año de 1821 alguna intentona absolutista y no fue atendido.

comisión que al parecer a primera vista es impropia de un ciudadano, que al lado del inmortal General Riego ha dado testimonio del más acendrado patriotismo, pero este mismo y todos los que se jactan de buenos y decididos constitucionales no podrán menos de aplaudir mi conducta, y admirar la constancia y valor con que arrostrando toda clase de peligros he sabido hacer un servicio importante a la patria y de una naturaleza recomendable²⁵.

Como se ha visto menciona la amistad con el general Riego y sus manifestaciones de apoyo al liberalismo están contrastadas por otras fuentes. Pero, ¿Cómo se constata su labor de espía en favor de la causa liberal? ¿Quién del Gobierno liberal le encargó la misión? ¿Lo hizo por iniciativa propia? Son preguntas de difícil contestación satisfactoria, pues resulta penoso comprender como se adelantó tanto en las gestiones de la Regencia de Urgel, donde por otra parte Jaime Creus -que fue su valedor- le confió misiones de importancia en Francia y en Cataluña. Parece deducirse que la confianza de Creus con Pol de Quimbert procedía de los elementos absolutistas de Menorca, como D. Antonio Rosselló *el curita de la fontana* u otros que confiaron en él por razones que ignoramos, pero que debieron ser constatadas de alguna manera en cuanto a su fervor realista. Luego, al finalizar sus actuaciones como espía liberal, fue aprehendido por las tropas liberales y elaboró el expediente que hoy comentamos, donde justifica su actividad como hombre fiel a la causa liberal y parece ser que logró convencer a las autoridades judiciales.

En suma, se trata de un espía, hombre intrigante cuya figura se nos presenta envuelta en cierto misterio; lo cual acaso viene confirmado con la desaparición de su hoja de servicios en el ejército²⁶. Su actividad en los meses que ejerció sus servicios en el seno de la Regencia de Urgel fue muy intensa y será examinada con detalle. Gozó de la amistad de altos jefes de la citada Regencia y en especial la del Arzobispo Creus quien le demostró su confianza nombrándole Gobernador de la Plaza de la Seo de Urgel y sus fuertes por orden del 22-VI-1822; después fue designado Jefe del Estado Mayor General del Ejército defensor de la Ley de Dios y del Trono con el sueldo y grado de brigadier de los ejércitos debido a la *cruel prisión que por anticonstitucional habéis sufrido en los fuertes de esta ciudad* (Seo de Urgel)²⁷ (Ver DOCUMENTO 1).

3 - Un espía en la Regencia de Urgel

3.1- Inicio de Manuel Rafael Pol de Quimbert en la conspiración

El documento clave de nuestro estudio lo constituye el escrito que Manuel Rafael Pol de Quimbert dirigió a las autoridades, cuando fue apresado por las tropas leales al gobierno constitucional. Se trata de un testimonio que el autor presenta para justificar su actividad junto a los cabecillas de la Regencia de Urgel y en consecuencia prima el interés en demostrar su amor por la causa liberal y su fidelidad a la Constitución.

M. R. Pol de Quimbert fue designado Alcaide del Lazareto de Mahón el 5 de enero de 1822 y apenas desembarcado en la isla de Menorca de donde era oriundo, tuvo noticia de los numerosos enemigos del Gobierno Constitucional y ello constituía un evidente

²⁵ *Testimonio*. Fol. 8-10.

²⁶ En el Archivo General Militar de Segovia no aparece expediente alguno relacionado con D. Manuel Pol, a pesar de figurar con la signatura "Manuel Pol. Inf. 1815*" en el *Archivo General Militar de Segovia. Índice de expedientes personales*. Instituto Luis de Salazar y Castro (C. S. I. C.). Ed. Hidalguía. 1959 - 1963. Vols. I-IX.

²⁷ *Testimonio*. Fol. 47. Doc. nº 2.

elemento de división entre los habitantes de la isla. El alma de los descontentos era D. Antonio Rosselló, *el curita de la fontana*. Como ya sabemos, al recibir ofertas de colaborar con los enemigos de la Constitución, dudó en dar conocimiento del hecho a sus superiores, pues no podía probar el ofrecimiento recibido y además no conocía hasta que punto las autoridades de la isla se hallaban involucradas o no con la trama de la conspiración. Decide, así, colaborar aparentemente con los conspirados y reunir *datos positivos y exactos* para formar algo así como una memoria que viniera a ser una prueba irrefutable de la conspiración. Decide, pues, participar en ello *aceptando su comisión*²⁸.

Iniciado ya en la trama conspiradora, recibió las proposiciones escritas que le remitió D. Felipe Caymaris que desempeñaba el cargo de Secretario del Tribunal y Curia de Menorca, empezando en seguida sus actividades secretas. Asistió el 1-V-1822 a la junta celebrada en el convento de san Francisco de Mahón, presidida por el P. Guardián Fr. Juan Riudavets y a la que también concurrieron Fr. Lorenzo Pons y Olivar, Fr. Mateo Coll, Fr. Francisco Capella, Fr. Jaime Olivar, Fr. Francisco Orfila, Fr. Miguel Nieto y Fr. Tomás Niu *junto con otros muchos religiosos del mismo convento* y el carmelita calzado Fr. Bernardo Piris.

El Guardián exhortó a R. P. de Quimbert *a que defendiera la ley de Jesucristo, restableciese al Rey en el Trono de sus mayores y protegiese los Ministros del Altísimo*²⁹. Además le entregó una carta del Ilmo. Sr. D. Jaime Creus, obispo de Menorca, fechada el 16-IV-1822 en la que se le comunicaba que después de conferenciar en Ciudadela con D. Ignacio Pujol, vicario general de la diócesis, que residía en esta ciudad, se desplazara a la Seo de Urgel.

El 4 de mayo, M. R. Pol de Quimbert se dirige a Ciudadela acompañado del franciscano Fr. Juan Olivar, habiéndole precedido en el viaje los también franciscanos Fr. Francisco Capellà y Fr. Mateo Coll. La nobleza y el estado eclesiástico le recibieron con grandes muestras de consideración y tuvo lugar una reunión en el palacio episcopal a la que asistieron además del Vicario General, el canónigo D. Miguel de León y Mendiola, los presbíteros D. Jaime Caymaris y D. Bartolomé Salord, que además era beneficiado de la catedral, entre otros eclesiásticos. El Vicario General manifestó que se había proyectado derrocar la Constitución *y rematando a todos sus secuaces restablecer el desgraciado cautivo Rey en el trono de sus mayores, y que a su consecuencia los Cabildos eclesiásticos y comunidades religiosas de las islas de Mallorca, Menorca e Ibiza bien penetrados de mi amor a la religión y adhesión a la Real familia, habían pensado con consentimiento del Ilmo. Sr. Creus, el autorizarme para que pasase a la Seo de Urgel para recibir las Órdenes que Su Ilma. me diere y que entretanto los dichos Cabildos me administrasen los fondos que necesitare para mi viaje y expedición. La nobleza al mismo tiempo me hizo iguales ofertas por medio de D. N. Squella alias Gelteta*³⁰. Ello, no obstante, M. R. Pol de Quimbert quiso asegurarse de la adhesión de las autoridades de Mahón a los planes subversivos en los que se veía envuelto y por ello acudió con sus temores al Vicario General Sr. Pujol. La contestación de éste es más expresiva. Dejemos que hable el propio Pol de Quimbert: *Su Sra. echando una pequeña risa me contestó en estos términos: Tranquilícese Vd. Sr. Pol: sobre este particular ya tenemos tomadas todas las medidas convenientes: el Gobernador de Mahón, el de esta ciudad (Ciudadela), el*

²⁸ Ver epígrafe 2. 2 del presente estudio y *Testimonio*. Fol. 10-11.

²⁹ *Testimonio*. Fol. 11.

³⁰ *Testimonio*. Fol. 11-12.

*Teniente del Rey,*³¹ *el Mayor y Ayudantes de la plaza, como V. sabe, obran conforme a la voluntad del Secretario (?) D. José Martínez Benítez, y éste le consta a V., es nuestro amigo, toma chocolate todas las mañanas en la celda del P. Guardián de San Francisco y basta que sea familiar de la Santa Inquisición para que aborrezca esos francmasones y su maldita constitución, y exceptuando unos pocos que tenemos ya conocidos, todos los demás de Mahón debían ser quemados con la Ciudad*³². Comprobó además la ayuda del párroco de Ferreries D. V. Pons y ya en Mahón la del párroco D. Francisco Sintés y de su vicario, a más del también párroco de Villacalles junto con Fr. Pedro Marqués que era el confesor del obispo Creus.

3.2 - Manuel Rafael Pol de Quimbert en la Regencia de Urgel

Nuestro hombre obtuvo licencia de tres meses para desplazarse a Península y el 1 de mayo de 1822 desembarcó en Tarragona. Era portador de numerosas cartas de recomendación para diversas personas -casi todos eclesiásticos de Cataluña- y su relación prueba que la red de conspiradores era extensa y contaba con buena organización. Ofrecemos esquemáticamente los datos de esta relación (ver DOCUMENTO 2).

Una vez en Tarragona presentó sus cartas de recomendación al P. Guardián de San Francisco y al Sr. (¿P?) Estrauch y averiguada la situación de la Junta Apostólica³³, pasó a Barcelona el 22 del mismo mes y en Villafranca del Penedès entregó las cartas que traía para el menorquín Fr. Salord³⁴. En la capital barcelonesa se hospedó en el convento de San Francisco el Grande y allí su Guardián Fr. José Planas y Fr. N. Casals (a) *Santet*, le manifestaron que le suministrarían el dinero necesario para la empresa y si no era suficiente el canónigo Llorens le facilitaría lo que fuera necesario. El mismo P. Guardián le entregó un manifiesto escrito contra el Gobierno Constitucional y cartas de recomendación para los padres guardianes de los conventos franciscanos del Principado; otra para el Barón de Eroles y aún otras *para un sujeto de distinguido rango*³⁵. Acompañado del mahonés Nicolás Umbert, a través de Manresa y Solsona, llegó a la Seo de Urgel. En el camino fue apresado por los facciosos que le condujeron al Cap del Plat ante los cabecillas rebeldes Mariano Navarro, Fr. Antonio Marañón (a) *el Trapense*, Pablo Miralles, el franciscano P. Piquer, Ramón Sansón y Mn. Roque, vicario de San Vicente de Piteos y otros muchos *clérigos y frailes*. Sus aprehensores le tomaron por un enviado secreto del brigadier Torrijos y se dispusieron a fusilarle, pero cambiando de opinión le condujeron a San Vicente de Piteos y el Ayuntamiento de esta localidad, dándole pruebas de reconocimiento, le hizo llegar hasta las cercanías de los fuertes de Urgel. El alcalde de esta ciudad Juan Jura, una vez comprobada su identidad, le alojó en la casa del canónigo Garson que era confidente del obispo Creus donde convivió con un hermano de este último. M.R. Pol de Quimbert recibió la orden de visitar el Arzobispo Creus y al obispo de Seo de Urgel y el primero de ellos le manifestó que los fuertes serían ocupados pronto por los facciosos, pues excepción hecha de los oficiales Comas, Labarre, Casas y Belmunt,

³¹ El Teniente del Rey era un cargo que seguía al de Gobernador Militar de una plaza, al que sustituía por ausencia o enfermedad. Era cargo jurado, pues se le designaba y prestaba el obligado juramento. Desaparece a finales del s. XIX, pues desde entonces el cargo de Gobernador no admite 2º cargo. En realidad tenía funciones de 2º Jefe (Explicación facilitada por el general D. Domingo Jiménez Riutort, a quien agradecemos su información).

³² *Testimonio*. Fol. 12. Desconocemos hasta que punto los cabildos de Mallorca e Ibiza colaboraban en esta gestiones

³³ Se refiere, entendemos, a la Junta de la Regencia de Urgel.

³⁴ Antes ha afirmado que traía una sola carta para Fr. Salord. Tal vez entregó todas las cartas para que Fr. Salord las hiciera llegar a sus destinos.

³⁵ *Testimonio*. Fol. 14.

todos los restantes cobraban un sueldo de parte de los conspirados y se les había prometido ascender un grado. M. R. Pol expresó sus dudas acerca de la fidelidad de los facciosos, pues había conocido su indisciplina y además pensaba que el Gobierno Constitucional enviaría refuerzos para retener una plaza tan importante como era la de Barcelona. Creus, al parecer sonriendo, le refirió que con el tiempo conocería las ramificaciones de la conjuración y además que se había ordenado al Vicario Perpetuo de Santa María del Pi que aparte de las cantidades señaladas, entregase tres mil duros a los agentes y comisionados que debían impedir la llegada de los refuerzos que enviara el Gobierno.

Además, le sugirió como debía ocuparse la plaza de Barcelona que tendría lugar por la Ciudadela, junto con las partidas que estaban escondidas en los conventos de San Francisco el Grande, carmelitas calzados y otros. Al parecer, y a través de sus preguntas a Creus, averiguó que *la mayor parte de clérigos y frailes de dentro de Barcelona estaban de acuerdo para la sublevación en un día señalado y contaban con la aquiescencia del general Ruiz de Porras, el Gobernador y el Teniente del Rey de la Ciudadela junto con los generales Santocildes, Fournas y Sarsfield³⁶, además del brigadier Miranda, coronel de Artillería, el teniente coronel José Taberner, el Mayor de la Plaza D. Ventura Mena con otros oficiales de Estado Mayor y empleados públicos.*

Por otra parte, el mismo día los franciscanos y carmelitas calzados de Gerona, se sublevarían dirigidos por Misas junto con la gente que reuniese *por el somatén general que debía tocarse en la mayor parte de los pueblos de Cataluña³⁷*. Siguiendo un plan algo utópico los sublevados entrarían en Vidal donde el Barón de Tabarona (?) les abriría las puertas; el Barón de Eroles con la gente de la Conca de Tremp llegaría a Barcelona entrando por la puerta secreta de la Ciudadela; el cabecilla José Colomar (a) *Marí* ordenaría llamar a somatén general en el Vallés llegando después a Barcelona en el momento en que los facciosos abandonaran el convento de capuchinos y que las comunidades de frailes saldrían de la ciudad con la cruz alzada y la imagen de Jesucristo y de María Santísima. Se prevenía, además, que en los conventos de franciscanos y capuchinos se almacenarían las armas necesarias y que la gente procedente de los pueblos se alojaría en los conventos y casas particulares.

El arzobispo Creus ordenó a M. R. Pol de Quimbert que acudiera a ver el obispo de la Seo de Urgel que era D. Francisco Francés. Y así lo hizo, enterándose por éste de que se contaba con los fondos necesarios para el éxito de la misión, utilizando los de procedencia eclesiástica y por ello los párrocos habían prometido disponer de estos medios. También le comunicó que como Príncipe soberano de los Valles de Andorra, autorizaría la importación de armas y municiones procedentes de Francia; y aún le dio a conocer los elementos de la Corte que estaban implicados en la conspiración.

Pronto las cosas se complicaron. El Comandante D. Antonio Comas de las fuerzas leales al gobierno se enteró de las conversaciones de M. R. Pol de Quimbert con las autoridades eclesiásticas y ordenó su detención; fue ingresado en un calabozo donde malvivió alimentándose con las sobras de un rancho que le cedía un soldado. Así permaneció hasta el 21 de mayo en que los facciosos ocuparon, los fuertes y alcanzó la

³⁶ El general Pedro Sarsfield mandó una de las seis divisiones que integraban el segundo ejército a cargo del general D. Francisco Elío en la Guerra de la Independencia.

³⁷ *Testimonio*. Fol. 16. referido a las dos últimas citas textuales. El somatén, es decir, *lo sometent*, era un toque de alarma para movilizar el pueblo. Actuó como fuerza armada en la *Guerra gran* (1794) y en la Guerra de la Independencia e incluso en las guerras carlistas.

libertad. La noche anterior -el 20-, consciente M. R. Pol de Quimbert de la poca fuerza con que contaba Comas y del poco interés del Gobierno en ayudarle, acudió a Labarre que era el encargado de su custodia y haciéndole ver la realidad, le propuso que salvara su vida de la exaltación de los liberales que defendían el castillo, prometiéndole salvar a Labarre y a otros militares de las iras de los facciosos. Mientras, más de 3000 hombres rebeldes o realistas bloqueaban los fuertes y en el interior de éstos surgía la desunión. El Gobernador y Teniente del Rey D. Vicente Carriola y el mayor de la Plaza D. Francisco Dolentre querían rendirse; por el contrario, Comas y Vellmunt (Bellmunt) querían defender la plaza hasta la muerte al tiempo que los soldados titubeaban. Carriola impuso su criterio y pide parlamentarios enviando a D. Ramón Garsón, hermano del canónigo del mismo nombre, al objeto de parlamentar con el Barón de Eroles para que estipulase las condiciones de la rendición. Labarre, que ignoraba la gestión de Garsón, al cruzar éste el camino que Labarre custodiaba continuó haciendo fuego contra los facciosos y éstos enfurecidos atacaron el castillo. En situación tan apurada, Labarre junto con otros oficiales se arrodillaron ante Pol de Quimbert junto con Comas y le entregaron las espadas. Pol de Quimbert cogiendo una de las espadas y después de reunirles a todos en una dependencia grande jura defenderles. Por otra parte, al parecer, las órdenes de Creus eran claras: si Pol de Quimbert había muerto al asaltar la prisión, debían ser ejecutados todos los soldados, excepto los que llevaran un pañuelo blanco en el brazo derecho; si, por el contrario, estaba vivo debían obedecerle en las órdenes que diera. Al entrar los facciosos en el fuerte y verle vivo demostraron su alegría, respetaron la vida de los prisioneros incluidos los oficiales, a quienes sólo registraron y se limitaron a asaltar los almacenes donde se guardaban los bienes de los prisioneros.

Finalizada la operación Romagosa se encargó del castillo y el *Trapense* de la Ciudadela y Pol de Quimbert baja a la ciudad con los oficiales, excepción hecha de Carriola y el Mayor Dolentre que era francés de los que se encargó el *Trapense*, quien además reclamó las personas de Comas, Labarre y Bellmunt que según él eran francmasones y por ello pretendía fusilarles por haber ordenado hacer fuego durante el tiempo de parlamentar la rendición. Sólo la intervención de Creus a instancias de Pol de Quimbert evitó la ejecución.

Romagosa nombró a Pol de Quimbert Gobernador militar y político de la Seo de Urgel y desde este cargo se apoderó de la documentación que podía comprometer a Labarre y Comas procediendo a su quema y destrucción. El mismo día llegó el francés Jorge Bisieres³⁸, por cierto montado en un brioso caballo, enviado por Mataflorida y Valero. Era portador de una carta para el *Trapense* donde se le comunicaba que estaba nombrado para dirigir las tropas de los facciosos; a ello se opusieron Romagosa, Romanillo y Miralles. Poco después, el día 22, quedó instalada la Junta de los canónigos D. Manuel Sabatías (?) y D. Julián Ramos cuya presidencia interina recayó en el Alcalde 1º D. Juan Fusi junto con otros miembros que fueron llamados vocales. La Junta cogió el nombre de Provisoría Provincial de Cataluña e hizo los primeros nombramientos: Romagosa y Romanillo fueron designados mariscales de campo y a Manuel Rafael Pol, de Quimbert se le dio el título de Brigadier y Jefe del Estado Mayor General del Ejército siendo apellidado *Defensor de la Ley de Dios y del Trono*

³⁸ Según el relato de Pol de Quimbert estuvo a punto de ser ejecutado en Barcelona. Al parecer el general Jorge Bessieres (que así se llamaba) fue fusilado el 28-VIII- 1825 junto con un coronel y seis oficiales por haberse sublevado en Getafe a favor, ahora, de la Constitución. La ejecución estuvo a cargo del Conde de España, jefe de la Guardia Real. (J. Llabrés Bernal: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, II, Palma, 1959, 234).

Bisieres y el *Trapense*, a espaldas de la Junta intrigaban para que los oficiales y el Juez de 1ª instancia, D. Antonio Porta Fábregas, que residían en la casa de Pol de Quimbert, fueran fusilados, pero éste los condujo al palacio Episcopal para mayor seguridad, quedando de acuerdo con el juez que en caso de peligro huirían juntos a los valles de Andorra donde residía el arzobispo Creus. Además Pol de Quimbert, como gobernador que era de la plaza, ordenó abrir una puerta pequeña en el jardín del palacio episcopal para facilitarles la huida si fuera necesaria³⁹.

El Obispo de la Seo de Urgel intervino frente a Romagosa a la una de la madrugada para salvar la vida de los prisioneros y lo hizo a instancias del propio Pol, pues el Obispo quería granjearse su amistad⁴⁰, pero Romagosa se mantuvo inflexible. No obstante, a las siete de la mañana, a causa de una orden de Creus recibida dos horas antes, Pol de Quimbert logró el perdón de la vida de aquellos prisioneros.

3.3 - La trama de la conspiración según Pol de Quimbert

Desde mediados de 1821 el Barón de Eroles y el Arzobispo Creus preparaban una sublevación en Cataluña contra el Gobierno central. Descubierta en parte la conspiración, el Barón de Eroles y varios conjurados en las Islas Baleares, concretamente Fr. José Planas, guardián del convento San Francisco el Grande de Barcelona, el teniente Coronel Estrauch (¿Strauch?) y el general Sarsfield, concibieron la idea de que Menorca sería el lugar adecuado para disponer las armas que debían ser importadas del extranjero, contando con las buenas disposiciones de los habitantes de Ciudadela e Ibiza y gran parte de la isla de Mallorca.⁴¹

Por otra parte, en Mataró D. Domingo Queralt era el encargado de recaudar los fondos que le remitían los cabildos y comunidades. Al inicio de la sublevación, entregó 500 onzas de oro a D. Tomás Costa (a) *Misas*, quien reunía fuerzas procedentes de Gerona junto con el Marqués de Mataflorida. Éste atribuyéndose facultades del Rey, nombró a Domingo Queralt Marqués de Cardona y el pueblo creyó que era hermano del Duque de Medinaceli.

Un tal Mn. Antón, administraba los fondos que le enviaba el Obispo de Vic y el Barón de Sabarona (?) por mediación del Rector de Valañá D. Bernardo Villavandrell. El Barón de Golba capitaneaba una partida de facciosos que hostigaba los labradores partidarios de la Constitución. Mn. Antón tenía organizado eficientemente un centro de recaudación de fondos en el que trabajaban numerosas personas cuyos nombres y cargos dan idea del apoyo con los que contaba la conspiración (ver DOCUMENTO 3).

El relato de Pol de Quimbert da idea de la estructura de los elementos comprometidos en la sublevación de Cataluña que eran los siguientes:

- Barcelona. La sublevación estaba alentada por los franciscanos y carmelitas

³⁹ Precisamente esta puerta había sido tapiada por orden de Comas ante la sospecha de que a través de ella se accedía al palacio episcopal para conspirar.

⁴⁰ *quien en aquel momento manifestó externamente mucho celo aunque en realidad era porque me necesitaba para otros asuntos y quería captarse mi voluntad para después hacerme instrumento de sus ambiciosos deseos*, dice el propio Pol de Quimbert (*Testimonio*. Fol. 22).

⁴¹ El Barón de Eroles y el teniente general D. Pedro Sarsfield estuvieron confinados en Mallorca a principios de 1821 (Juan LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, II, Palma. MCMLIX, 21.

calzados y entre los cabecillas figuraban el P. Planas, el P. Cintet y el P. Oms. Entre los carmelitas destacaba Fr. Juan Quintana, Fr. Tudurí y Fr. Orfila⁴².

- Mataró. El principal implicado era un caballero conocido por Felix y su capellán junto con Domingo Queralt y el Arzobispo Creus.

- Hostalrich. El jefe era el guardalmacén (sic) del castillo.

- Vic. El secretario del obispo D. Fortian Delgar con numerosos curas reunía fondos que se entregaban a Mn. Antón. Donó 200 onzas para empezar las hostilidades y correrías

- Montserrat. Fr. Benito Mario el día 27 de abril fue a Poblet y entregó al *Trapense* 1000 onzas procedentes de los dos conventos citados. En Montserrat se habían recogido para la gente que debía reunir el *Trapense*.

- Tortosa. Preparaban la conspiración el canónigo Soler, el Marqués de Bellet con el general D. Antonio Gacía Conde; las tropas de esta localidad recibían ayuda en metálico del cura de ____? y del citado canónigo.

- Tárrega. El Deán D. Francisco Vergonya era el alma de la conspiración .

- Gerona. La comunidad de carmelitas calzados y en concreto los padres Pagès y Pallerols junto con la de los franciscanos, de acuerdo con los conventos de Barcelona trabajaban en el mismo sentido.

Además en San Miguel de Colera, cercano ya a Francia, se organizaba la introducción de armamento y municiones; se cuidaban de ello el cura Párroco, el Alcalde D. Juan Grataros (?) y el regidor N. Guantes. Los cabildos enviaban los fondos a Barcelona y Urgel, puesto que de acuerdo con el plan ideado debían estar en poder de los facciosos a principios de junio.

Entre tanto la conspiración seguía su curso en medio de intrigas y luchas intestinas. Surgieron desavenencias entre Mataflorida y Eguía a causa de la ambición, puesta de manifiesto en la formación de una Junta Suprema que ambos deseaban presidir. Eguía recibía grandes cantidades de las cortes de Francia y España y así estableció una junta en Bayona y otra subalterna en Navarra presidida esta última por el canónigo Lacarra. También contó con la ayuda de aventureros a quienes concedió títulos como los coroneles Vicente Quesada, Cabra, Núñez Abreu y los tenientes coroneles Santos Ladrón y Juan Villanueva.

Mataflorida intentó atraerlos a su bando, pero sólo con promesas y palabras e intrigó cerca del gobierno francés contra Eguía y ambos se defendían ante éste a través de continuas misivas. Eguía contaba con grandes recursos pecuniarios, pues había recibido el 26 de julio, 20.000 pesos que le había enviado el cabildo de Santiago de Compostela, junto con gran cantidad de alhajas de oro y plata, aparte de 1.000.000 de ptas. que había ya recibido el 3 del mismo mes⁴³. Eguía envió un comunicado a París para defender su causa a través de Núñez Abreu y en esta ciudad se tramaba la conspiración de acuerdo con la

⁴² Por sus apellidos los dos últimos parecen ser menorquines.

⁴³ *Testimonio*. Fol. 27.

corte de Madrid⁴⁴. Por otra parte, en Urgel las disensiones eran muy fuertes y Creus veía con dificultades para mantener la paz entre *Misas* y Mn. Antón que pretendían nada menos que ser designados mariscales de campo, alegando que sus servicios realizados en contra de la Constitución, habían sido anteriores a los de Romagosa y Romanillo, negándose obedecer a éstos, a menos que el Barón de Eroles presidiera la Junta. Ésta conservó a Eroles, quien al pretender que *Misas* y Antón obedecieran a la Junta -que no accedió a sus pretensiones-, provocó que abandonaran la causa y salieron de Urgel.

3.4 - La dudosa actuación proliberal de Pol de Quimbert

Al parecer los planes secretos de Pol de Quimbert consistían en provocar y fomentar las insidias y luchas entre los cabecillas de la sublevación. Con los repartos que se hicieron de cargos militares, él se contentó con el de brigadier⁴⁵ al tiempo que Romagosa y Romanillo fueron nombrados mariscales de campo y al decir de Pol de Quimbert en su origen eran simples contrabandistas. Ellos con sus exigencias distorsionaban los planes de Mataflorida y Creus, ayudando indirectamente los planes secretos del intrigante Pol de Quimbert. Éste tenía un partidario suyo que era teniente coronel y lo había nombrado Gobernador de los fuertes de la Seo con el encargo de no dejar entrar a nadie en los fuertes si se presentaban las fuerzas constitucionales.

En este momento histórico entra en el desarrollo de los acontecimientos la figura de D. José Valero, secretario de la Junta Suprema del Reino. Su verdadero nombre era Pedro Podio y era oficial de Tesorería o Contaduría de Palacio y fue enviado por Mataflorida con el fin de mantener su influencia y gobierno en Cataluña. Con su habilidad y pocos escrúpulos marginó a Creus, a Queralt y hasta la misma Junta e hizo ver a Mataflorida por medio de recomendaciones de varias personas que resultaba imprescindible la designación de un jefe. Mataflorida, conocedor de las intrigas y desavenencias que existían entre los facciosos de Cataluña, le nombra Mariscal de campo y General en Jefe y entonces inicia un proceso de captación de voluntades entre los oficiales a los que repartió cantidades importantes de luises y napoleones, sin atender a la procedencia de estos nuevos partidarios que en general contaban con malos antecedentes. Valero se enemistó con el Barón de Eroles, con Creus e incluso llegó a prender a Queralt y a otros verificando toda clase de atropellos y confirmó a Romagosa y a Romanillo en sus grados con la condición de que le obedecieran. Su política fue despótica: *exterminó a millares de inocentes, se apoderó de los fondos enviados por los cabildos, mandó fusilar secretamente a los que se habían opuesto a sus ideas y cometió mil y mil excesos contra la Religión y sus Ministros; no quiso restablecer la Inquisición y todo lo alborotó y trastornó.*⁴⁶ Tal es el sombrío cuadro que dejó el tal Valero y según Pol de Quimbert, únicamente el teniente coronel que él puso a la custodia de los fuertes de Urgel se atrevió a hacerle frente y Valero intentó atraérselo a su bando.

Las disensiones e intrigas entre los jefes de la conspiración continuaban. Creus, quedó de momento, como Presidente de la Junta de Cataluña, pero Eroles deseaba ascender e integrarse en la Regencia formada por los arzobispos de Tarragona y Valencia junto con el Marqués de Mataflorida. Por otra parte, Fleyres aspiraba a ser el general en Jefe, pero tuvo que contentarse con las *Inspecciones Generales de Caballería e Infantería*,

⁴⁴ Asegura Pol del Quimbert en este punto de su relato que al final, insertará la relación de los nombres de los conspiradores españoles como efectivamente hizo (ver DOCUMENTO 4).

⁴⁵ *Testimonio*. Fol. 27.

⁴⁶ *Testimonio*. Fol. 29.

la mayoría general de todo el ejército y la 2ª comandancia de todas las tropas⁴⁷. Tal reforma supuso la supresión del Estado Mayor creado por Manuel Rafael Pol de Quimbert, que utilizaba para obtener información.

En la Junta la tensión era grande, pues viendo la influencia que el Barón de Eroles tenía en Cataluña, sobre todo en las masas populares, se decidió a que entrara a formar parte de la Regencia, sustituyendo al Arzobispo de Valencia, cuyo secretario fue nombrado Vicario General del Ejército. La Regencia así constituida -por Mataflorida, Creus y Eroles tenía que contar con un presidente, cargo al que aspiraba Mataflorida, mas su ambición fue contenida por los otros miembros recelosos de su reconocida picardía. Mientras, se produjo la sublevación de los regimientos de la Guardia Real en Madrid, noticia conocida por el Barón de Eroles, al interceptar el correo del gabinete de Alfaro que llevaba la orden del Gobierno al Jefe Político de Zaragoza. Tal hecho exaltó los ánimos de la Regencia de Urgel, pensando que el régimen liberal había tocado a su fin. La noticia fue recibida con alborozo (y el desánimo subsiguiente) por lo que vale la pena transcribir el texto como lo relata la fuente: *Causaba admiración al ver aquellos defensores del altar y del trono, como se titulan, el abrazarse unos a otros y llorando de alegría darse mil parabienes. El mismo Creus dejando a un lado el aire de hipocresía lloraba como un niño y lloraba de gozo haciéndome ofrecimientos extraordinarios y prometiendo a todos sus partidarios grados y honores a nombre del Rey. Los pobres ambiciosos se quedaron muertos con la noticia de los acontecimientos ? Yo me reía internamente con el cuadro que representaban los silenciosos y tristes enemigos de la Constitución, que taciturnos no osaban desplegar los labios ni levantar sus ojos. ¡Cuadro agradable que no se borrará jamás de mi imaginación!*⁴⁸

La reacción del Marqués de Mataflorida ante este nuevo cariz de la situación fue rápida y procedió al nombramiento de ministros: Fernando Ortallá (Guerra), D. N. Gisbert (Negocios extranjeros), un afrancesado, cuyo nombre no recuerda, (Estado) y otro para hacienda. Después Mataflorida y el propio Pol de Quimbert fueron convocados a casa del Prefecto para aclarar expresiones que se habían pronunciado respecto a la entrada de tropas extranjeras y allí Pol de Quimbert expresó sus sentimientos y *fue preciso el que uno y otro disimulasen para hacerme callar*⁴⁹. Mataflorida se sintió aludido y afectado por las expresiones usadas por nuestro Pol de Quimbert y según éste *su nombre fue inscrito en las listas de las víctimas que debían ser sacrificadas a la ambición y orgullo de un déspota que ha llegado a poderse titular Regente del Reino sobre montones de crímenes y de iniquidades*.⁵⁰

3.5- Nuevas tribulaciones y cometidos de Manuel Rafael Pol de Quimbert

El Marqués de Mataflorida mantuvo la amistad con Pol de Quimbert, pues le necesitaba para la expedición a las Baleares *donde me esperaban los satélites del despotismo* dice la fuente⁵¹. Sus incidencias y movimientos fueron constantes en aquellos días. Creus le ordenó pasar a Urgel el 15 de agosto para prestar juramento de obediencia y recibir órdenes para la expedición a Menorca, pero él alegó encontrarse enfermo y que se

⁴⁷ Testimonio. Fol. 29

⁴⁸ Testimonio. Fol. 30-31. Ortografía actualizada.

⁴⁹ Testimonio. Fol. 32. No se ve claro cuales eran estos sentimientos, pero al parecer se refieren a las intrigas, corrupciones, contumelias y otros actos injustificables.

⁵⁰ Testimonio. Fol. 32. Ortografía actualizada.

⁵¹ Testimonio. Fol. 32.

trasladaba a Francia para cambiar de aires. Se dirigió a Tolosa donde se proveyó de un pasaporte para desplazarse a Marsella *como simple particular*. Allí se puso en relación con el cónsul general español, compatriota suyo, y, enterado en Narbona que el camino para Barcelona estaba libre de facciosos, se dirige a Perpignan donde el prefecto le proporciona un pasaporte para la frontera. El 23 llegó a San Miguel de Colera y mediante cartas de recomendación enviadas por un carmelita secularizado se entrevistó con personajes liberales, como José Ribera y Nicolás de Puga entre otros a quienes expuso su plan. Sus misteriosas andanzas continuaron, pues el 27 de agosto llegó a Tordera *con pasaporte de maestro de primeras letras*, pero después de haber pasado por Figueras y Gerona, fue aprisionado por los facciosos que le robaron su menguado equipaje y no fue liberado hasta que llegó el cabecilla Rafael Bosch y Ballesteros. Como había dejado toda su documentación en Francia, tuvo que explicar a Bosch quien era y cambiando el plan decidió *presentar excusas a la Regencia*.⁵² Recibió un oficio del ayuntamiento de Pallarols para que comunicara los desmanes que se cometían y el 7 de septiembre se le ordenó pasar a Urgel. Allí se le notifica que se dirija a Lloret donde les esperaban 1200 hombres para iniciar la expedición a Menorca, operación organizada por Creus, Ortallá y Fleyres. Se enteró que la oficialidad se había adherido a los facciosos con la excepción de Comas, Labarre y Bellmunt que habían sido recomendados por él al Gobernador con la promesa de huir a la primera ocasión y a los que él se había comprometido a alcanzarles un indulto. También conoció a otros adictos a la sublevación como D. José Colomer que era vocal de la Junta corrigeimantal (sic) de Mataró y D. Pablo Durán y Juliá.

El día 1 estaba en San Feliu de Codinas donde recibió los pliegos con instrucciones para la expedición a Menorca en donde contaba con dos “ayudas” importantes: la colaboración de las autoridades locales y la carencia de guarnición. El 2 decide presentarse a las autoridades de Barcelona para que se le concediera un futuro indulto *en el caso que se creyere haber yo (Pol de Quimbert) faltado en no haber dado yo parte antes de cuanto llevo expuesto, tomasen las medidas que juzgasen convenientes atendidas las actuales circunstancias de las dichas islas Baleares y este Principado*⁵³.

Aquí concluyen las noticias del intrigante Manuel Rafael Pol de Quimbert. En el año siguiente, es decir, el 1823, se hundió el régimen liberal en España y no conocemos noticia alguna referida a su vida y a su final. Sólo conocemos el alegato final de su *Testimonio*, tantas veces citado, en el que acusa del peligro que se cierne sobre el gobierno liberal de la nación y acusa, citando nombres, los elementos conspiradores contra el régimen constitucional.

3.6 - Las denuncias y acusaciones de Manuel Rafael Pol de Quimbert

El escrito en defensa propia de Pol de Quimbert finaliza con un alegato en el que apela a la benevolencia del gobierno liberal y expone la magnitud del peligro que amenaza a la Constitución, señalando los grandes centros enemigos, es decir, el clero secular y regular por una parte y por otra el propio Palacio del Rey; a la vez sugiere cuatro medidas que debe tomar el gobierno para asegurar la permanencia del orden político liberal:

1 - Reducir una tercera parte de los empleados del Estado que trabajan en la ruina del Gobierno, al tiempo que se aprovechan de los “desvelos” de los patriotas liberales.

⁵² *Testimonio*. Fol. 33.

⁵³ *Testimonio*. Fol. 34-35.

2 - Renovar a base de cambios oportunos los empleados de Palacio, pues ellos de palabra y por escrito, comunican a Francia y a Urgel todas las medias de gobierno que afectan al interior de España y al extranjero.

3 - Separar de sus destinos a jueces y magistrados que no hayan demostrado manifiestamente su adhesión al régimen liberal.

4 - Aislar los frailes dentro de las plazas fuertes y no conceder permiso a cualquier eclesiástico, salvo si va avalado por un compañero liberal.

Pol de Quimbert inserta después un alegato final en el que insta al Gobierno a hacer frente al peligro que corre el sistema constitucional y recomienda el uso de la fuerza para acabar con los conspiradores. Alude a un cuaderno que le fue remitido el 23-VI-1822 por el arzobispo D. Jaime Creus y por D. José Soler (¿Saler?) y Beltrán, Secretario y comisionado de la Junta del Reino establecida en Tolosa de Francia⁵⁴ y según lo afirmado por el Arzobispo Creus *aquellos sujetos en él especificados [eran] los mejores defensores de la religión y del trono, y que desde 1820 trabajaban algunos para derrocar la Constitución.*⁵⁵ El mismo Pol no se atreve a afirmar con rotundidad que esta lista sea auténtica, por lo menos en el sentido de que los relacionados fueran realmente conspiradores. Afirma que él la copió apresuradamente y lo verificó de una manera incompleta, pues haciéndola tuvo que interrumpirla, a causa de la orden de desplazarse a Francia rápidamente por mandato del Arzobispo Creus.

La relación que aparece en el cuaderno, a pesar de su extensión, no comprende la totalidad de nombres que aparecían en el cuaderno (ver DOCUMENTO 4) y en nuestra opinión comprendía la lista de instituciones y personas que simpatizaban con el retorno del absolutismo, o acaso de las que simplemente dieron su aquiescencia por compromiso o por salvar sus personas si se daba el triunfo absolutista, ya que en ella figuran elementos conocidos por su ideología liberal. Según el mismo Pol, confirma que dio cierto crédito a esta relación porque ya en 1821 tenía noticias de que se preparaba una sublevación en Jerez y en Ciudad Real.⁵⁶ Además concluye el escrito, con la afirmación de que tiene conocimiento cabal *de todas las partidas y hordas de facciosos existentes en Cataluña en cuyos viajes he tomado y logrado noticias exactas del estado de fortificación de las plazas fuertes que se hallan en poder de las tropas nacionales y de los facciosos, de los planos, proyectos e ideas de éstos de todo lo cual he dado cuenta al Gobierno Superior Militar y Político de esta provincia*⁵⁷.

4.- Implicación de menorquines y mallorquines en la conspiración

4.1 - Los primeros pasos

En el tema objeto de nuestro estudio y más concretamente de la fuente mencionada en la que aparecen noticias que aportan nueva luz sobre las andanzas y gestiones de la Regencia de Urgel, se dan referencias claras respecto a una expedición a las islas Baleares, en particular a la isla de Menorca. Hasta ahora sólo se tenía conocimiento de las

⁵⁴ El autor parece ser el antedicho Sr. Valero, pues estaba escrito *de la misma letra y rúbrica y firmado por el tal Valero. Añade*, además, que la expresada Junta era, de hecho, una creación del Marqués de Mataflorida, quien se adjudicaba a sí mismo el título de presidente de ella. (*Testimonio*. Fol. 27).

⁵⁵ *Testimonio*. Fol. 38

⁵⁶ Pol de Quimbert fue brigadier y estuvo en Jerez. Ver epígrafe 2. 2 del presente estudio.

⁵⁷ *Testimonio*. Fol. 39.

consecuencias que tal proyecto produjo en algunos miembros significados de la sociedad.

La tal operación, que en realidad se gestó en una órbita utópica, formó parte integrante de la conspiración general que se preparaba en Cataluña contra el gobierno liberal. Su razón de ser estribaba en disponer de una base -las Baleares y más concretamente, Menorca- para la importación de armas y municiones, lo que se juzgaba más seguro que el paso natural a través de la frontera con Francia. La idea nació probablemente del Obispo de Menorca Jaime Creus, uno de los principales cabecillas de la conspiración y cuya influencia en Menorca se había dejado mostrar claramente, pues eran varios los menorquines que prestaban su colaboración con estos intentos, particularmente expresos entre los estamentos eclesiásticos (cleros secular y regular) y nobles; y además con la colaboración más o menos tácita o expresa de algunas autoridades. Seguramente, el proyecto fue corroborado por el Barón de Eroles que había estado confinado en tiempos anteriores en Mallorca.

La necesidad de dar cuerpo a esta idea fue posiblemente el origen de los primeros contactos de Manuel Rafael Pol de Quimbert con la Regencia. En efecto, el malestar creciente de los elementos adversos a la Constitución se puso claramente de manifiesto en 1821, cuando las medidas de gobierno del régimen amenazaban seriamente el mantenimiento de la estructura social y religiosa de la nación, en la que tuvieron su culpa en buena parte las medidas desamortizadoras.⁵⁸ Así pues, en el mencionado año de 1821 cundió la alarma entre los sectores conservadores de la sociedad, al tiempo que la Regencia de Urgel activaba su organización y decidiendo desarrollar sus planes para acabar con el régimen constitucional.

El 5 de enero de 1822 se designa a Pol de Quimbert como Alcaide del lazareto de Mahón⁵⁹ y ello ofreció una singular ocasión para contar con un fuerte apoyo para llevar a cabo la futura expedición a Menorca. Y aquí se nos presenta la primera interrogante sobre la verdadera personalidad de nuestro personaje, pues éste presenta su entrada en la trama como un medio para ayudar a sus compatriotas a los que encontró muy divididos entre liberales y absolutistas. Afirma, como ya sabemos, que no podía probar la existencia de la conspiración por falta de pruebas, lo que induce a pensar que las propuestas de colaboración se le hicieron verbalmente. La oferta que se le hizo -que fue aceptada- llevaba implícita la concesión de grandes mercedes y beneficios como luego se verá. No aparece del todo clara su actitud que por lo menos sugiere una fundada sospecha de oportunismo. De todas las manifestaciones que se hacen en el largo escrito que analizamos, aparte de la trama de la conspiración, se nos aclara el papel que debían jugar las Baleares y quienes eran los elementos de las islas involucrados.

La expedición a las Baleares se justificaba de acuerdo con los siguientes extremos:

1 - El fin de la expedición era contar con una base para la importación de armas y municiones.

2 - La intervención de Jaime Creus, obispo de Menorca, facilitó esta medida, pues tenía conexión segura con elementos absolutistas de Menorca.

3 - La organización previa fue llevada a cabo por eclesiásticos de esta ideología: D.

⁵⁸ Decretos del 9-VIII-1820, 1-X-1820 y 11-X-1820.

⁵⁹ Es decir, concretamente: *Alcaide del Lazareto nacional de Puerto Mahón*.

Ignacio Pujol, Vicario General de Menorca, D. Felipe Caymaris, secretario del Tribunal y de la Curia de Menorca, y como activista D. Antonio Rosselló el llamado *Curita de la Fontana*. Además colaboraban miembros del clero regular divididos en dos grupos: El principal radicaba en el Convento de San Francisco de Mahón, sobre todo su P. Guardián Juan Riudavets y los frailes del mismo convento: Fr. Lorenzo Pons y Olivar, Fr. Mateo Coll, Fr. Francisco Capellá, Fr. Jaime Olivar, Fr. Francisco Orfila, Fr. Pascual Nieto, Fr. Tomás Nin y otros muchos religiosos del mismo convento⁶⁰. El otro se hallaba en el convento de carmelitas calzados, si bien sólo se cita un solo nombre, el del P. Bernardo Piris.

En Ciudadela había otros partidarios entre los que se encontraban eclesiásticos como el canónigo Miguel de Leon y Mendiola (ex-secretario del Obispo Creus), D. Manuel Izquierdo (paborde), D. Bartolomé Salord, beneficiado de la catedral y otros que no menciona. Colaboraban algunos nobles, representados por D. Nicolás Squella (a) *Galteta*.

4.2 - La proyectada expedición a las Baleares

El proyecto de una expedición a las Baleares aparece envuelto en un plan idealista fundado más en la ilusión de sus organizadores que en la realidad de los medios con los que se pensaba contar. De hecho, toda la gestión de la empresa se confiaba a la habilidad de Manuel Rafael Pol de Quimbert en aunar y utilizar los elementos oriundos de las islas particularmente los de Menorca. Para ello, se hacía hincapié en el uso de actitudes radicales que aseguraran el éxito de la expedición frente a los enemigos de la causa realista *esa infernal y maldita raza de francmasones constitucionales* [con los que] *el Rey N. S. no podría ver rotas las cadenas con que gime actualmente*⁶¹. También llama la atención un cierto amiguismo que parece asomar entre líneas hacia determinadas personas de Menorca que habían contribuido al éxito de la gestión en favor de la Regencia de Urgel; lo cual se explica puntualmente porque la opinión política y militar tenía como centro a Menorca y la colaboración del resto de las islas constituía solo un plan complementario de toda la operación .

Diversas razones determinaron que la misión fuera encomendada a nuestro personaje, como el ser menorquín y sobre todo haber estado en connivencia con los elementos menorquines que colaboraban con los planes de la Regencia de Urgel, en particular el obispo Creus. De esta forma, en el mes de octubre de 1822, recibió varios oficios entre ellos uno firmado por el mismo Creus en el que se le informa que ha sido designado Comandante General de las tropas. Se hace constar que merece tal confianza por ser oriundo de Menorca y por *el influjo extraordinario que dicho brigadier Pol tiene no solo en la isla de Menorca de donde es nativo, sí que también en las de Mallorca e Ibiza*⁶².

La Regencia de Urgel le ordenó ponerse al frente de una fuerza de 1200 hombres que se hallaban concentrados en Lloret de Mar para dirigirse hacia la ocupación de Menorca. Se le concedían además amplias facultades, como la de formar un ejército integrado por todos los isleños comprendidos entre las edades de 18 a 40 años. Con esta fuerza debía procederse a la conquista de Mallorca e Ibiza, es decir, *todo el país conocido por Reino de Mallorca y en el caso de que tan grandioso y arriesgado proyecto llegue a*

⁶⁰ Testimonio. Fol. 10.

⁶¹ Testimonio. Fol. 54. Doc. 8.

⁶² Testimonio. Fol. 53. Doc. 8.

*verificarse autoriza plenamente al expresado Brigadier Pol de Quimbert para que tome el título de Capitán General del Ejército y Reino de Mallorca y pueda usar del distintivo de Mariscal de Campo de los Reales Ejércitos, desde el momento en que desembarque en estas islas, cuyo empleo y grado le serán confirmados por S. A. [la Regencia de Urgel] luego que reciba el aviso oficial de la ocupación de las islas por las tropas realistas.*⁶³ A continuación se le indican las personas con quienes se ha de poner de acuerdo en Menorca: D. Ignacio Pujol, Vicario General Eclesiástico, que parece era la figura clave, puesto que había sido nombrado por la Regencia, Presidente de la Junta Superior de las Islas y tenía las instrucciones concretas que debía comunicar a Pol de Quimbert; y luego los otros miembros de la Junta que eran los canónigos D. Miguel de León y Mendiola, D. Manuel Izquierdo, el presbítero Salord, el conde de Torresaura, el Sr. Squella Mayor⁶⁴, Fr. Pedro Marqués y D. Felipe Caymaris que actuaba de secretario.

Resulta curioso comprobar como se le instruye acerca de personas determinadas que ocupaban cargos en Menorca las cuales no debían ser removidas de sus destinos, lo que parece denotar la connivencia de los mismos con la Regencia de Urgel o acaso por no alterar situaciones que pudieran dar lugar a problemas. Tales eran, el Gobernador, el Teniente del Rey, el mayor de la Plaza, el Gobernador de Ciudadela, los Ayudantes de plaza y Secretario del Gobierno *que lo era en mayo último*.⁶⁵ Por el contrario, los destinos que resultarían vacantes en Mallorca debían ser adjudicados a los militares que presentaran "carta-orden" de S. A. la Regencia. Además, se le insta de manera especial, después de manifestarle que se tienen puestas todas la esperanzas en él, a guardar sigilo, reserva, prudencia y tino, dejando entrever que su reputación ha decaído por haber usado *de conmiseración con los prisioneros que se hicieron en esta plaza* [Seo de Urgel].⁶⁶

La forma de proceder, severa, rígida, y extraordinariamente dura y no muy clara con el recto proceder que demanda la justicia, queda puesta de manifiesto en otras instrucciones que se le adjuntaban donde se le indica *que mandará fusilar sin formar causa* a una relación de personas que es la siguiente: Sres. Galons (padre e hijo), Tireterre, Hernández (confitero) y media⁶⁷, Fronti, Vinent, Burgues, Rodríguez (cirujano), Mercadal (casada con la Soler), Mateo Orfila secretario de la Sanidad, Parpal, Santaló, Roig (pbro.) y Anglès. Completan estas medidas las órdenes que le dictarán el Sr. Ignacio Pujol, el Prior de Santo Domingo de Palma y el canónigo Barceló también de esta ciudad, a más D. Luis Herrera, Secretario del Gobernador de Ibiza respecto a meter en prisión a las personas que ellos puedan indicarle.⁶⁸

Por otra parte, la conspiración había sido abortada antes, ya que en el mes de junio o acaso antes, se aprisionó en Ciudadela al notario eclesiástico D. Miguel Caimaris y Garcías que había sido comisario del Santo Oficio en 1818 y que formaba parte del grupo de los conspiradores. Poco después, en el mes de agosto, se tuvo noticia en Mallorca de la fundación y actividades de la Regencia de Urgel. En el mes de noviembre ya se había prendido a D. Manuel Rafael Pol de Quimbert y se le había abierto un proceso para esclarecer su situación y con este fin toda una serie de personas, antes citadas como conspiradores tuvieron que marchar hacia Barcelona. Así lo hicieron los eclesiásticos D. Ignacio Pujol, D. Miguel de León y Mendiola, D. Manuel Izquierdo, D. Bartolomé Salort,

⁶³ *Testimonio*. Fol. 53. Doc. 8.

⁶⁴ Puede que signifique el Sr. Squella de más edad o el Mayor (grado del ejército) Squella

⁶⁵ *Testimonio*. Fol. 54.

⁶⁶ *Testimonio*. Fol. 54.

⁶⁷ Ignoramos el significado. No parece ser un apodo, pues el autor lo indica con la letra (a).

⁶⁸ *Testimonio*. Fol. 55-56.

D. Juan Salort y D. Francisco Sintas, junto con los frailes franciscanos Juan Riudavets, Jaime Oliver, Lorenzo Pons y Olivar y los carmelitas calzados Bernardo Piris y Juan Mercader; también marcharon los nobles Nicolás Squella y el conde de Torresaura⁶⁹. Completó la relación de los arrestados los componentes de la plana mayor de Mahón que fueron enviados a Palma. Es curioso recordar que esta proyectada y al parecer abortada conspiración estaba prevista para el mes de octubre de 1822; descubierta poco después, tuvo muy pronto repercusiones en Mallorca, ya que el 28 de febrero del año siguiente, el P. Prior de los dominicos de Palma fue apresado junto con otros miembros de la orden y todos ellos fueron deportados a la Península⁷⁰. Además fueron también presos el Juez de primera instancia de Ciudadela D. José Banquells, y D. José Vinent, marino y comerciante, junto con unos individuos llamados Mercadal, Orfila, a más de otros menorquines. Ello se llevó a cabo de forma incorrecta, ya que lo verificó un oficial comisionado por el Fiscal Militar D. Antonio Gil marginando así la jurisdicción ordinaria. Ello provocó malestar en Baleares y la Audiencia recurrió al Gobierno el 19 de febrero y el 7 de marzo; por su parte, la Diputación hizo lo propio el día 5 de marzo de 1823. Incluso en Cataluña fue acusado de connivencia con la Regencia el obispo de Vic Fr. Raimundo Strauch, siendo preso en su palacio y después conducido a la Ciudadela de Barcelona donde continuó preso durante varios meses hasta que fue asesinado ignominiosamente en abril de este mismo año.

Al final del escrito, Pol de Quimbert incluye una lista donde se relacionan los nombres de los conspiradores contra el régimen constitucional. Aparecen pocos nombres de mallorquines o de elementos relacionados con Mallorca. Se citan los siguientes:

<u>Mallorquines</u>	<u>Relacionados con Mallorca</u>
Marqués de Bellpuig	Marqués de Coupigny
Marqués de Vivot	Conde de Coupigny
Conde de Montenegro	Pedro Sarsfield
	Carlos Coupigny
	Joaquín Ruiz de Porras ⁷¹

Tal vez, habría que incluir en una de las dos relaciones anteriores, el de Juan Caro y el de Luis Roca de Togores, cuya filiación mallorquina no es segura.

Una consideración final se impone. La participación de los elementos isleños se presenta más como un agente pasivo que activo, si bien los menorquines desempeñaron un papel de mayor relieve. En todo caso se nos antoja el conjunto del hecho histórico, como el ideal de un grupo más o menos elitista, frente a la pasividad del pueblo mantenida ante las convulsiones políticas, obra a menudo de agitadores, esclavos de sus propias ambiciones. No se tome, por otra parte, la mencionada actividad como una muestra clara de adhesión a la causa liberal, porque la misma pasividad de la masa de la población, se patentiza en años posteriores, al ocupar el absolutismo el poder (1823-1833) y tienen un carácter liberal las intentonas conspiradoras.

⁶⁹ Téngase en cuenta que en julio de 1820 ya habían sido presos y conducidos a Barcelona D. Felipe Caymaris, secretario de la curia, el canónigo León y Mendiola, Secretario de Cámara, D. Bartolomé Salord, el Conde de Torresaura, el Marqués de Albranca, D. Gabriel Squella y D. Tomás Salord todos ellos de Ciudadela (Juan LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*. Palma. MCMLVIII. I, 647.

⁷⁰ Miguel FERRER FLÓREZ: *Desamortización eclesiástica en Mallorca*. Palma 2002. Cap. IV. Epígrafe. 2. 1, 45-47

⁷¹ El Marqués de Coupigny es persona bien conocida; había sido ya en estas fechas capitán General de Baleares y sobre él hay bibliografía suficiente; no así, respecto al Conde de Coupigny y Carlos Coupigny que imaginamos eran parientes del Marqués de este nombre. Joaquín Ruiz de Porras era militar de reconocida ideología liberal.

Apéndice de Documentos

Documento 1

Nombramiento de Gobernador de la Seo de Urgel y sus fuertes a favor de D. Manuel Rafael Pol de Quimbert.

Ejército defensor de la Ley de Dios y del Trono

Con este fin he nombrado Gobernador de esta plaza y sus fuertes a D. Manuel Rafael Pol de Quimbert, en el que tengo toda la confianza, que requieren y exigen las actuales circunstancias; por lo que V. S. hará que inmediatamente se de a conocer por tal Gobernador militar y político por todas las autoridades civiles, militares y eclesiásticas, que a nombre del Rey N. S. desempeñan sus destinos, por ____ los correspondientes a las justicias de todos los pueblos que estén bajo su jurisdicción dándome conocimiento de haberlo así comunicado.

Dios guarde a V. S. muchos años. Cuartel general de Seo de Urgel. 22 de junio de 1822. Juan Romagosa.

Sr. Presidente y vocales de la M. I. Junta provisoria provincial de Cataluña.

Nombramiento de Brigadier y Jefe del Estado Mayor General a favor de D. Manuel Rafael Pol de Quimbert.

D. Fernando 7mo. por la gracia de Dios Rey de Castilla, de León, de Aragón, de las dos Sicilias, de Jerusalén, de Navarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca, de Sevilla, de Cerdeña, de Córcega, de Murcia, de Jaén, de los Algarbes, de Algeciras, de Gibraltar de las islas de Canarias, de la Indias orientales y occidentales, islas y Tierra Firme del gran Océano, Archiduque de Austria, Duque de Borgoña, de Brabante y de Milán, conde de Alburg, Flandes, Tirol y Barcelona, Señor de Vizcaya y de Medina = y por su Real nombre la Junta provisoria provincial de Cataluña = Por cuanto atendiendo a los méritos y servicios de vos D. Manuel Rafael Pol de Quimbert teniente coronel de Caballería y Alcaide mayor del Lazareto de Mahón y a la cruel prisión que por anticonstitucional habéis sufrido en los fuertes de esta ciudad, he venido en nombraros Jefe del Estado Mayor General del Ejército defensor de la Ley de Dios y del Trono con el sueldo y grado de Brigadier de los Ejércitos = Por tanto mando al Comandante General en Jefe y a su ____ (?) den las Órdenes convenientes para que se os ponga en posesión de vuestro empleo; y que tanto ellos como los demás cabos mayores y menores, oficiales y soldados de mis ejércitos os reconozcan y tengan por tal Jefe del Estado Mayor General del Ejército defensor de la Ley de Dios y del Trono, obedeciendo las órdenes que les diereis o de palabra tocante al Real servicio sin réplica ni dilación alguna por convenir así al Real servicio. Para lo cual os damos el presente firmado por el Sr. Presidente de los vocales de dicha Junta, sellado con el sello mayor y refrendado por el Secretario de la misma. Dado en Seo de Urgel a veinte y dos de junio de mil ochocientos veinte y dos = Juan Fuen Alcalde Presidente = Manuel Sabarrós vocal = Julián Ramos vocal = Hay un sello = Francisco Panramon Secretario interino = V. E. nombra a D. Manuel Rafael Pol de Quimbert Jefe de E. M. General del Ejército defensor de la Ley e Dios y del Trono con el grado y sueldo de Brigadier = Seo de Urgel veinte y tres de junio de mil ochocientos veinte y dos = Cumplan lo que el Rey N. S. manda en este Real Despacho y en su Real nombre la Junta provisoria provincial de Cataluña. Juan Romagosa Es copia = Felipe de Fluyeres.

Documento 2

Relación de los conspiradores catalanes de acuerdo con los planes de la Regencia

<u>Nombre del remitente</u>	<u>Nombre del destinatario</u>
P. Guardián del C. de San Frco. Mahón (Fr. Juan Riudavets)	- Comunidades catalanas de franciscanos
Fr. Bernardo Piris	Comunidades catalanas de carmelitas calzados
Felipe Caymaris	José Llorens, canónigo- Vic ^o Perpetuo de Sta. M ^a del Pi
	Jaime Creus Martí, obispo de Menorca
	Felix de N. y su capellán, vecinos de Mataró
	Juan Vargañós, deán de Tárrega
	Barón de Eroles
	Juan Estrauch (sic) teniente coronel
	Obispo de Vic ⁷²
Miguel de León y Mendiola, canónigo	Obispo de Urgel ⁷³
	Manuel Aureliano Gutiérrez, canónigo
	Manuel Sabaltés, canónigo
	Julián Ramos, canónigo
Fr. Pedro Marqués, confesor del Obispo Creus y Martí	Obispo Creus y Martí
	Otras personas (<i>cuyo nombre he olvidado</i>)
Fr. Lorenzo Pons y Olivar	General Antonio García Conde
	Otros sujetos
Fr. Francisco Orfila	Fr. Salord, franciscano de Villafranca del Penedés
Bernardo Piris, carmelita calzado	Fr. N. Pagès, carmelita calzado
	Fr. Pallarols, carmelita calzado

FUENTE: *Testimonio*.. Fols. 12-13. N° 18462 / 22. Biblioteca Nacional. Madrid.

* Se trata de las cartas entregadas en Menorca a Pol de Quimbert dirigidas por los conspiradores a personas catalanas comprometidas en la misma trama.

Documento 3

Relación de los individuos comprometidos con la conspiración de la Regencia de Urgel, que eran recaudadores de fondos para este fin.

- El Ilmo. Sr. Abad del Monasterio de Ripoll
- D. José Borrell y D. Luis Vallgornera, monjes del mismo monasterio
- D. N. Torelló, párroco de Vilabona
- D. Buenaventura N, domero de la iglesia de San Eduardo
- Rafael Forgas D. Eudaldo Duran y D. Eudaldo Deop (sic), beneficiados de la parroquia de S. Pau en C.
- D. Juan Tena y su hermano, presbíteros, también beneficiados de la misma iglesia
- D. Sebastián Frigola, abogado teniente retirado y Baile de los facciosos

⁷² Era Fr. Raimundo Strauch y Vidal, franciscano

⁷³ Era D. Francisco Francés

- D. Agustín Deop
- D. Manuel Duran, regidor de los facciosos
- D. José Coronas, id
- D. Ramón Montaña, doctor en medicina y procurador del Abad.
- D. Eudaldo de Viñolas, regidor
- D. Pablo N. Comandante accidental de Parron
- Excmo Sr. D. Juan Tenes y Tenes
- D. Eduardo Solis, capitán retirado
- D. Cayetano Gasch (?)
- Fr. Fausto de Mataró, capuchino de la Cuaresma (?)
- D. Pedro Galadier, presbítero
- D. Carlos Palau, interventor de las aduanas de Ripoll

FUENTE: *Testimonio*. Fols. 24-25. N° 18648 / 22. Biblioteca Nacional. Madrid.

Documento 4

Relación de los nombres de los conspiradores que aparecen en el cuaderno del Arzobispo Creus y Martí, al que tuvo acceso D. Manuel Rafael Pol de Quimbert

- Arzobispos y obispos de: Tarragona, Valencia, Santiago, Cádiz, Málaga, Salamanca, Ávila, Lugo, Pamplona, Badajoz, Orense, Ceuta, León, Segorbe, Huesca, Tudela, Gerona, Lérida, Vic, Solsona, Urgel, Ibiza.

- Cabildos de todas las Iglesias Catedrales y Colegiatas de la Monarquía

- Excmos. Señores Grandes de España, Generales y Señores Brigadieres: Marqués de Bélgida, Marqués de Castelar, Conde Valparaíso, Conde de Miranda, Conde de Casa-Sarria, Conde de Ezpeleta, D. Juan Caro, D. Ramón Pérez, D. José M^a _____, D. Juan Eguía, Duque del Infantado, D. José Mª Javier Elio, D. N. Garcés, D. N. Salido, Marqués de Coupigny, Barón de Eroles, Marqués de las Amarillas, D. Manuel de Freyre, Conde de Coupigny, D. José Sexti, Duque de Alagón, Conde de Calderón, Duque de Castro-Feiroño, Marqués de Casa-Cagigal, D. Juan Senén de Contreras, D. Pedro Aguirre Echavarrí, D. Pedro Sarsfield, D. Pedro Grimarest, D. Tomás Zeraim, D. José Álvarez Campano, Marqués de Monte Hermoso, D. José O-Lawlor, D. Diego Ballesteros, D. José Bocaretí, Marqués de Sobremonte, D. Nazario de Eguía, D. Estanislao Sánchez Salvador, D. Antonio García Conde, Marqués de Zambrano, D. Juan de la Cruz Monergeon (?), Conde Almides de Toledo, Marqués de Albó, D. José Mª Dusay, D. Juan Sánchez Cisneros, D. Francisco Longa, Marqués de la Vera, D. Carlos Coupigny, D. Vicente Quesada, Marqués de Bellpuig, D. Miguel de Samchaga, D. Joaquín Ruiz de Porras, Marqués de Vivot, D. Diego Manuel de Orvaneja (sic), Marqués de las Cuevas de Bicera, Marqués de Peñañor, D. Felipe de Fleyres, D. Ramón de Larrostra, Marqués de Comarena y del Reyno, Conde de Montenegro, D. Manuel Melgarejo, D. Carlos Sexti, D. Ramón Polo, D. Diego García Conde, D. Antonio Arteaga, D. N. Lasala, D. Pedro Sotomayor, D. Luis Roca-Togores, D. José Pacheco, D. Gaspar Rocabruma, D. N. Cron (?), D. N. Salcedo [Comandantes de Guardia Real y como representantes de dichos ejércitos, ello referido a los dos últimos], D. Juan Liñán, D. Manuel Moro [capitanes de la Guardia Real, referido ello a los dos últimos], D. Luis Mon, D. Teodoro Goiffier, D. Francisco Mon, D. Francisco Ballarino [tenientes de la Guardia Real, ello referido, a los cuatro últimos], D. José Fernando de Campomanes (auditor y asesor de la Nunciatura), D. Jorge Martínez Mendirrueta (veedor y Jefe del Buen Retiro), D. Pedro Bontelou (Jardinero Mayor del Buen Retiro), Fr. Miguel del Santísimo Sacramento (Provincial de los Trinitarios descalzos en Madrid), Fr. Luis de la Asunción ___ en Madrid, D. Antonio Mª Izquierdo (capellán de honor de S. M.), D. Cayetano de Campos (Cura del Real Palacio), D. Juan de Barrios (Cura de Santa María), D. Francisco González Estefani (Director de Loterías), el Excmo. Sr. D. Francisco Yáñez Baamonde (comisario general de la Cruzada), D. Dionisio Castaño Bermúdez (cura de San Salvador), D. José Solera (Comendador de Santiago, capellán), D. Manuel López Sánchez (Cura de San Sebastián), D. Valentín Ortigosa (Director de la Casa Hospicio), D. Ramón de Carranza (Secretario de la Casa Hospicio), D. Nicasio Tomás (Vicario General Eclesiástico), D. José Bouliqui (empleado en Loterías), D. Domingo de Torres, D. Manuel Centurión, D. Salvador de Roca

(Visitador eclesiástico), D. Ventura Palacios (Secretario de la Cámara de Aragón), D. Juan Antonio Salcedo (Cura de San Ginés), D. José Navarro (Ministro Honorario del Tribunal de Contaduría Militar (?) del Monte pío del Ministerio), D. Francisco Antonio Ortega (Comisario de guerra), D. Jorge Mª de Latorre, D. Pedro Díaz de Ribera, D. Juan José Escolar, D. León de Ormaechea, D. Armesto y Segovia (José), D. Gil Muñoz, [secretarios de S.M., ello referido a los seis últimos], D. Manuel Rencilla de los Ríos (veedor general de las Reales Caballerías), D. José de la Serna contador retirado de navío, D. Manuel Echevarría, D. Blas de Hortaleza (capellán de S. M.), D. Juan Antonio Pindas y Ayala (Ministro del Tribunal de la Contaduría de Cuentas), Pedro Galabert (Director del Canal de Albacete), D. Tomás de Ajo y Pellim, D. Miguel Gordon (Secretario del Patronato Real de Castilla), D. Luis López Ballesteros (Director de la Hacienda Pública), D. Manuel Ylario Zapatero (Secretario Honorario del Rey), D. José Pérez (Caballero asesor del consejo de hacienda), D. Antonio Mª Izquierdo (de la Cámara de Castilla), D. Joaquín Herrera y Lorenzana, D. Eugenio del Hoyo (Secretario de Leganés), D. José Zaperó (Subprior de los Dominicos de Atocha), D. Ramón Montero (Canónigo de San Ildefonso), D. Buenaventura Castañeda (Arcediano de Santiago), D. Manuel Arias (prior de Velate), D. Nicolás Montemayor exinquisidor de Valencia), D. N. Romero (de Sevilla), D. Ramón Sandoval (oficial de Segovia), D. Máximo de Roderas (del Consejo de Hacienda), D. Bernardo del Río (del Tribunal de Gracia y Escusado), D. Manuel Pérez de Aranzolo excorregidor de Torrijos), D. José Ribera Cavalla (del Tribunal de la Contaduría interior de Cuentas), D. Valentín de Toro capitán en Segovia, D. N. Romero (?) (_____ en Guadix), D. Fabio María de Zurbano, D. José Santo, D. Miguel Ramos, D. Francisco March, D. Blas Echaleco, D. Diego de la Torre, D. Francisco Monio, D. Ramón de Salorga, D. Miguel Navarro, D. José María Donsell, D. Juan Courton [oficiales de Reales Guardias, referido todo ello a los once últimos], D. José Llorer (exinquisidor), D. Antonio Abadal (auditor), D. Pedro José Avellà (canónigo), D. Francisco Lleonart (canónigo), D. Agustín de Fivaller (canónigo) [de Barcelona, ello referido a los cuatro últimos].

FUENTE: *Testimonio..* Fols. 39-44. N° 18642 / 22. Biblioteca Nacional. Madrid

RESUMEN

El estudio da a conocer la gestión de la Regencia de Urgel, sus intrigas, planes y discordias internas en especial la gestión de Manuel Rafael Pol de Quimbert y su actuación como agente secreto liberal, su acción política y la proyección de la conspiración en las Islas Baleares sobre todo en Menorca.

ABSTRACT

The study is about the *Regencia* of Urgel, its plans, intrigues, and internal discords. In detail, a part is devoted of the analysis of the task of Rafael Pol de Quimbert and his role like a liberal secret agent, his political activity, and the conspiración's projection in the Balearic Islands, particularly in Minorca.

La mortalidad infantil y juvenil en Sineu (Mallorca) durante el siglo XIX¹

JOAN MAS I ADROVER

1.- Introducción

Sineu es un municipio situado en la zona central de la isla de Mallorca, que actualmente limita al este con el término de Ariany, al sudeste con el de Petra, al sur con el de Sant Joan, al sudoeste con el de Lloret de Vista Alegre, al oeste con el de Costitx, al noroeste con el de Inca, al norte con el de Llubí y al nordeste con el de María de la Salud.

Su término municipal comprende dos áreas diferenciadas separadas por una alineación de montículos de van desde el "*Puig de ses Tres Fites*" hasta el altiplano de Llorito. La primera de las áreas, que se encuentra orientada de sudeste a nordeste y se abre hacia el nordeste, se halla rodeada de pequeñas elevaciones la mayoría de las cuales se encuentran o se prolongan hacia los términos vecinos. La segunda, la más extensa, ocupa la mitad norte del término y presenta una alternancia de pequeños montículos y llanuras ocupadas mayoritariamente por cultivos arbóreos y vegetación natural. En la zona de contacto entre las dos zonas se alza la villa a 146 metros de altura.

El clima es seco subhúmedo según la clasificación del geógrafo y climatólogo Charles Warren Thornthwaite con unas medias anuales de 30-32°C de temperatura máxima y 4-6°C de temperatura mínima y una oscilación térmica superior a los 15,5°C. Las heladas son frecuentes así como las inversiones térmicas en los valles. Las precipitaciones medias son de unos 600 a 800 mm anuales

Las tierras de cultivo ocupaban en el año 1993 3.657 hectáreas lo que significa el 76,28% de la superficie total del término. Los cultivos de secano son mayoritarios con un total de 3.531 hectáreas que representa un 96,55% del total cultivado siendo los cultivos más importantes el almendro, los cereales y los forrajes. Los actuales términos municipales de Sineu y Lloret de Vista Alegre permanecieron unidos formando un solo término municipal hasta 1923, dependiendo la iglesia de Lloret de Vista Alegre de la parroquia de Sineu.

---

¹ El presente trabajo fue presentado como comunicación en el seminario "Salute e malattia fra '800' e '900' in Sardegna e nei paesi dell'Europa Mediterranea" celebrado en Alghero- Sassari del 3 al 5 de junio de 1999.

2.- Características socioeconómicas de Sineu ²

Durante el siglo XIX la actividad económica predominante del municipio fue la agricultura y los cereales siguieron desempeñando un papel importante en la relación de productos por superficie cultivada. En el año 1818 el secano ocupaba 5.680 *fanecades* ³ la mayoría de las cuales se dedicaban a cereales y en segundo lugar se situaba la viña con 358 *fanecades*. A partir de la segunda mitad del siglo XIX continua el predominio de los cereales pero asociados a cultivos arbóreos principalmente higueras y almendros. La siembra de árboles se había realizado de forma extensiva y de cada vez mas interrelacionada con los cereales. Esta distribución de cultivos se hizo evidente en el año 1860 en el cual los cereales ocupaban una extensión de 2.562 hectáreas, que suponían el 60,98% de la tierra cultivada, las higueras 1.148 hectáreas con el 27,28%; la viña 349 hectáreas (8,31%) el almendro 116 hectáreas (2,76%) el algarrobo 16 hectáreas (0,39%) y los frutales 4 hectáreas (0,11%). La ganadería estaba integrada en 1860 por 2.509 cerdos, 1.748 ovejas, 501 asnos, 446 mulos, 219 bueyes y 114 caballos. Durante la primera mitad del siglo XIX fueron frecuentes las sequías como las de 1825, 1829, 1834, y 1850 que originaron graves pérdidas agrícolas

Entre los años 1855 y 1875 cinco vecinos, que eran los mayores terratenientes residentes en la localidad, monopolizaron el cargo de alcalde.⁴ Esta clase terrateniente dominante no actúa de modo uniforme en la resolución de los conflictos que se le plantean y surgen frecuentemente discrepancias entre ellos al intentar resolver algunos de los problemas de la administración de la comunidad. Pere Salas ha detectado la existencia de dos grupos opuestos entre la clase dirigente dominante que tienen intereses antagónicos y que según el autor no tiene porque significar una separación total entre los dos grupos ni un enfrentamiento ideológico siendo atribuibles estas diferencias a motivos de carácter personal o familiar.⁵ Durante el Sexenio Democrático (1868-1874) los propietarios, que hasta entonces habían monopolizado el poder municipal, perdieron el privilegio de la exclusividad y se incorporaron al Ayuntamiento labradores, menestrales, comerciantes y arrendatarios.

A partir del último tercio del siglo XIX a medida que la economía mallorquina se integra en la órbita capitalista, se acentúa la substitución de cultivos tradicionales, con un fuerte peso en siglos anteriores en la balanza comercial, por otros más rentables susceptibles de ser colocados en mercados exteriores. La consolidación de los citados cultivos comerciales se hará a instancias de la demanda exterior y por lo tanto cambiarán con sus exigencias, pero no hay que olvidar que se trata también de un fenómeno íntimamente ligado a las parcelaciones de las grandes propiedades nobiliarias. El caso más significativo de este periodo es, sin duda, el del cultivo de la viña que después de la destrucción de las viñas francesas por la filoxera alrededor de 1872 propició un aumento extraordinario de su cultivo en nuestra isla debido a la enorme demanda de vino por parte

² Los datos de este apartado han sido tomados de la voz SINEU de la Gran Enciclopedia de Mallorca y de los autores citados en el mismo.

³ **Fanecada:** Medida de superficie agraria correspondiente a la superficie que puede ser sembrada con una faneca de grano.
Faneca medida de capacidad para áridos dividida en 8 ó 12 *almuds*.

⁴ SALAS VIVES, Pere: *Notables i poder local en una villa mallorquina. Sineu 1855-1875*. Ajuntament de Sineu UIB. Palma 1992, 61

⁵ SALAS VIVES, Pere: *Notables i poder local*, 105-106.

de Francia, que Mallorca estaba en condiciones de ofrecer.⁶A partir de 1876 se documenta en Sineu la exportación de vino.

La estructura de los sectores secundario y terciario se caracterizaba a finales del siglo XIX por ser una industria y un comercio relacionados con las actividades agrarias. Directamente relacionadas con el cultivo de la vid, había entonces en Sineu 21 *cellers*⁷ que hacían vino, un alambique, una fabrica de alcohol y tres fabricantes de botas. También relacionadas con la actividad agrícola pero no directamente relacionadas con la vid, tenemos constancia de la existencia de una fabrica de harina, cuatro fabricantes de carros, una aserradora, cinco carpinteros y cinco zapateros. Una parte del sector terciario se encontraba directamente relacionado con la fabricación del vino y así tenemos constancia de la existencia de *traginers*⁸ que se dedicaban al transporte de vino y comerciantes que lo vendían. La villa contaba en esta época con una importante subsector comercial que consistía en comerciantes de almendras y de grano además de confiterías, mercerías, hostales y mercaderes, relacionados directamente con la afluencia de visitantes que recibía la villa con motivo del mercado semanal de los miércoles.

3. - Evolución de la población durante el siglo

La evolución de la población de Sineu durante el siglo XIX fue la siguiente

AÑO	POBLACION
1786	3096
1797	3323 ⁹
1840	3734
1857	4383 ¹⁰
1860	4453
1865	3339 ¹¹
1877	4481
1887	4935
1900	5139

La población de Sineu a principios del siglo XIX fue de 3323 personas que aumentaría hasta las 3734 cuarenta años después. El aumento de población seguirá aumentando durante todo el siglo XIX hasta superar los cinco mil habitantes a princios del siglo XX. A partir de este momento y fuera ya de este estudio, la población de Sineu iniciará un lento descenso que será particularmente acusado durante la segunda mitad del siglo actual a causa de llamado "boom" turistico y del que en la actualidad parece que existen síntomas de recuperación. De las cifras reseñadas en el cuadro anterior nos llama la atención, sin embargo la cifra proporcionada por Pere Salas Vives para el año 1865, de

6 ALZINA, Jaume; BLANES, Camil·la; FIOL, Pere; LE-SENNE, Aina; LIMONGI, Antoni; VIDAL, Antoni: *Història de Mallorca*. Tomo II. Ed. Moll, Palma, 1982.

7 **Celler**: Local donde se fabricaba i envejecía el vino y demás bebidas alcohólicas.

8 **Traginer**: Persona que transporta mercancías de un lugar a otro.

9 FERRER FLÓREZ, Miguel. *Població i propietat en la cordillera septentrional de Mallorca*, Tomo II, Diputación Provincial de Baleares, Palma, 1974.

10 SEGURA, A Y SUAUA Jaume: "Estudi de demografia mallorquina: l'evolució de la població", *Randa*,16,1984, 19.

11 SALAS VIVES, Pere: *Notables i poder local*, 27.

3339 habitantes. Salas nos dice que ha obtenido el personalmente esta cifra del censo que se encuentra en el archivo municipal de Sineu pero la diferencia de mil habitantes menos con la cifra proporcionada por Segura y Suau, que Salas no critica y parece dar como válida, nos parece excesiva.

4.- Mortalidad infantil.

Uno de los rasgos más impresionantes de las estructuras del antiguo régimen demográfico es la elevadísima tasa de mortalidad infantil. Carlos Maria Cipolla afirma que hay razones para creer que en todas las partes de Europa, antes de producirse la Revolución Industrial, de cada mil nacimientos morían entre 150 y 300 antes de cumplir el primer año de vida y otros 150 o 300 antes de cumplir los diez ¹² lo que significa que entre un tercio y la mitad de los nacimientos no llegaban a los diez años de edad. Y François Lebrun reafirma esta misma opinión cuando escribe que en la demografía antigua las tasas de mortalidad infantil son del orden del 20 al 30 por ciento y que un niño supere el primer aniversario supone su primera victoria sobre la muerte pero esta sigue siendo terrible durante la infancia y la adolescencia.¹³

Durante gran parte o durante todo el primer año de vida, el niño era alimentado con la leche materna, un alimento completo y, sobre todo, capaz de aportar esenciales defensas inmunitarias contra las infecciones. Aun considerando las numerosas y significativas excepciones, no hay duda que el amamantamiento materno era la forma dominante de la alimentación en el primer año de vida y por lo tanto ésta estaba sustraída casi del todo a las vicisitudes de las disponibilidades alimentarias que afectarán extraordinariamente a otras edades. El Dr. Massimo Livi-Bacci afirma que en el régimen demográfico antiguo al menos la mitad de los fallecimientos del primer año de vida se producían en el primer mes y que entre el 70 y el 90 por ciento fallecen en los primeros seis meses de vida y como las costumbres de la lactancia, exceptuando el momento del inicio, no debían variar excesivamente durante los primeros meses de vida, otros son los factores que deben buscarse para explicar las variaciones de la mortalidad y estos factores, a menudo de relevancia preeminente, están vinculados a la situación ambiental, el clima, los modos y técnicas de crianza y la atención mas o menos vigilante que recibía el niño.¹⁴

No tenemos constancia de ocultaciones en el registro de las defunciones de parvulos en los años que estudiamos. Tenemos algunos casos en los cuales se registra la defunción de niños y niñas que han sido bautizados de urgencia y sin que haya habido tiempo de ponerles nombre, figurando como "hijo de" pero las partidas de defunción de parvulos son muy escuetas indicando solamente el nombre del fallecido, el de sus padres, su edad y en, algunos casos, la causa de su muerte.

Para el estudio de la mortalidad infantil y juvenil de Sineu hemos dividido a todos los difuntos cuyas edades estaban comprendidas entre los 0 y los 10 años en tres grupos. El primer grupo abarca todas aquellas personas que mueren sin haber alcanzado el año de edad y que, siguiendo la norma tradicional, denominaremos como mortalidad infantil, el segundo grupo comprende los niños y niñas cuya edad de defunción está entre el primer

¹² CIPOLLA, C. M.: *Historia económica de la Europa preindustrial*, Ed. Crítica, Barcelona 1976.

¹³ LEBRUN, François: *Les hommes et la mort en Anjou aux XVIIe XVIIIe siècles. Essai de démographie et de psychologie historiques*, París, 1971, 187.

¹⁴ LIVI-BACCI, Massimo: *Ensayo sobre la historia demográfica europea. Población y alimentación en Europa*, Ed Ariel, Barcelona, 1988, 117.

cumpleaños y el quinto y que denominaremos mortalidad de parvulos y el tercer grupo comprende los niños y niñas que mueren entre los cinco años cumplidos y los diez y que denominamos mortalidad juvenil.

Frecuentemente podemos observar que, si bien existe un amplio consenso en denominar mortalidad infantil a aquellas defunciones que se producen antes de alcanzar el año vida, se denominan como mortalidad juvenil las que se producen entre el primer cumpleaños y el décimo. Nosotros creemos que a pesar de que la infancia en épocas anteriores a la nuestra era mucho más corta que en la actualidad, denominar como mortalidad juvenil a la que se produce antes de los cinco e incluso de los siete años es algo exagerado y por este motivo introducimos el concepto de mortalidad de parvulos, "*albats*" en catalán.

Hemos efectuado la división entre mortalidad de parvulos y juvenil en los cinco años por razones metodológicas y de unificación de criterios entre los distintos apartados de esta comunicación. Por una parte creemos que un niño o niña al cumplir los cinco años había pasado ya la etapa en que los riesgos de muerte eran mayores y por lo tanto puede establecerse perfectamente en esta edad la edad de corte. Por otra parte opinamos que un niño o niña puede considerarse párvulo hasta los siete años edad en la que solía recibir el sacramento de la confesión y también solía iniciarse en el trabajo sobre todo en los medios rurales. Además los libros de registros que hemos consultado marcan la diferencia en los siete años pues si bien podemos encontrar alguna partida de personas mayores de siete años en el libro de defunciones de "*albats*" no hemos encontrado ningún registro de una defunción de un niño menor de siete años en los libros de defunciones de adultos. Por otra parte las comunicaciones que efectúan los parrocos sobre la población de sus parroquias se suele dividir la población en parvulos, que comprende hasta los siete años, personas de sola confesión que comprenden de siete a diez años y personas de comunión que comprenden las personas mayores de diez años. Nosotros hemos querido comprobar si la diferencia entre incluir las defunciones en uno u otro apartado variaba mucho la composición de los mismos llegando a la conclusión de que las diferencias eran escasas, por este motivo, y por razones metodológicas de unidad de criterio, tomamos los cinco años como edad de corte.

4.1.- Evolución

Durante el siglo XIX la mortalidad infantil de Sineu oscila entre las quince y las treinta defunciones anuales sin que podamos observar un descenso claro hasta el último decenio de la centuria en el cual las defunciones bajan hasta situarse por debajo de las quince defunciones anuales rebasándolas únicamente en los años 1890, 1892 y 1896 por un escaso margen.

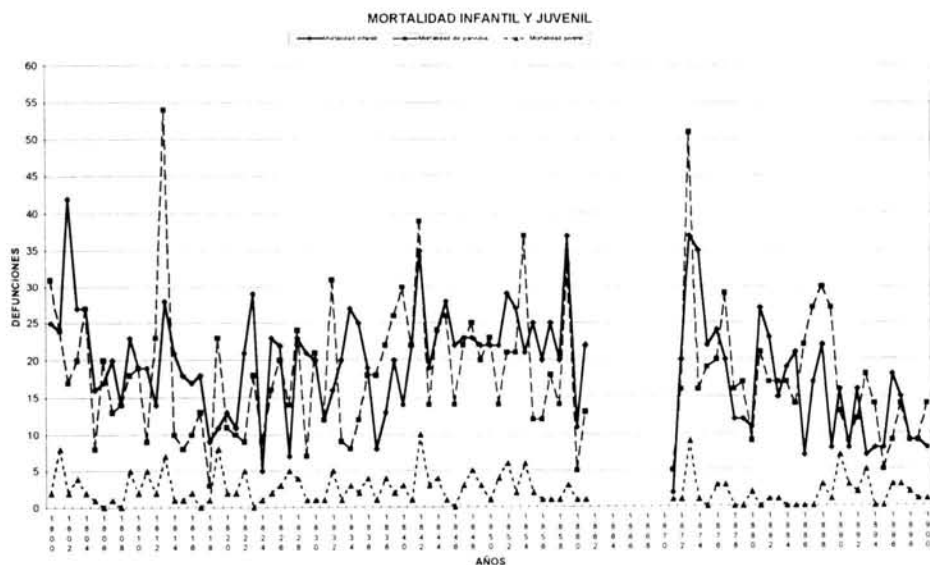
Observando la gráfica de la mortalidad infantil podemos distinguir cinco periodos en su evolución. El primer periodo que abarca hasta 1804 es de elevada mortalidad. Se inicia a continuación un periodo de descenso que llega hasta 1818 año que marca el inicio de un ascenso suave que llega hasta 1841. El periodo comprendido entre 1842 y 1858 puede ser considerado como de estabilidad y a partir de 1872 se inicia un descenso paulatino que alcanzara hasta el final de la centuria. Los años de mayor mortalidad infantil fueron 1802 con 42 defunciones, 1859 con 37 y 1873 también con 37 defunciones

Los primeros años de la centuria (1803 y 1804) presenta una tasa de mortalidad infantil muy elevada, entre los años 1806 y 1821 se produce un periodo de una relativa estabilidad interrumpido por la crisis de 1822 que da paso a otro periodo de relativa

estabilidad con una tendencia al aumento de las tasas de mortalidad infantil. No tenemos datos de la mortalidad producida entre 1861 y 1870 y a partir de 1875 se inicia una tendencia al descenso que enlazara con los inicios del siglo XX

La mortalidad de párvulos presenta unas características semejantes a las de la mortalidad infantil superponiéndose durante bastantes años las dos graficas. Destacan como años de fuerte mortalidad de párvulos el año 1813, en el cual la mortalidad infantil no es excesivamente elevada, el año 1842 en el cual la elevada mortalidad de parvulos estuvo acompañada de una mortalidad infantil también elevada, el año 1854 y el año 1873 en el cual existe una elevada mortalidad de párvulos acompañada también de una elevada mortalidad infantil.

No tenemos noticias de las causas que pudieron elevar la mortalidad infantil y de párvulos durante los años 1802, 1854 y 1859. En Andratx durante el año 1854 se declaró una epidemia de cólera morbo que al parecer quedó circunscrita al municipio citado.¹⁵ La lejanía entre Andratx y Sineu hacen poco probable que algunos brotes de cólera pasasen de un municipio a otro pero lo cierto es que en este año se produce un aumento de la mortalidad tanto infantil como de párvulos. En el año 1813 constatamos una epidemia de viruela con 38 casos otra de calentura con 28 y por último una de catarro con 10 casos, en el año 1842 no tenemos ninguna enfermedad predominante y en el año 1873 tenemos una epidemia de sarampión con 36 defunciones durante los meses de febrero y marzo, en julio y agosto tenemos una epidemia de diarrea con 16 defunciones y en enero una serie de pulmonías que produjeron 6 defunciones. Estas epidemias, junto con las enfermedades ordinarias, produjeron el elevado número de defunciones registrado en estos años.

La mortalidad juvenil es bastante menor que la infantil y de párvulos. Una vez rebasados los cinco años la probabilidad de morir desciende extraordinariamente y los

¹⁵ TEJERINA, Jose María R.: *Historia de la medicina en Mallorca*, Ed. Caja de Balears "Sa Nostra", Palma, 1986, 103.

casos de mortalidad juvenil se sitúan por debajo de los cinco casos anuales durante casi toda la centuria sobrepasándolos únicamente en los años 1801, 1813, 1819, 1842, 1873 y 1891. Los años 1813, 1842, y 1873 fueron especialmente trágicos para los menores de 10 años en su conjunto.

Las cifras de las defunciones infantiles, de párvulos y juveniles por quinquenios son las siguientes:

Quinquenio	Mortalidad infantil ¹⁶	TMI ¹⁷	Mortalidad parvulos ¹⁸	Mortalidad Juvenil ¹⁹
1801-05	136	241	96	11
1806-10	93	169	84	8
1811-15	100	178	104	16
1816-20	68	153	60	13
1821-25	89	191	62	10
1826-30	93	188	86	14
1861-35	100	214	72	12
1836-40	74	133	114	14
1841-45	128	214	125	19
1846-50	112	200	104	12
1851-55	124	240	105	20
1856-60	113	196	82	7
1861-65 ²⁰				
1866-70				
1871-75	116	180	107	12
1876-80	79	135	91	8
1881-85	105	174	86	2
1886-90	70	108	119	11
1891-95	47	79	58	10
1896-1900	59	116	55	10

4.2.- Estacionalidad ²¹

Durante el siglo XIX en su conjunto, la mortalidad infantil se produce principalmente durante los meses de verano seguidos de los meses invernales. El mes en el cual se producen más defunciones es agosto seguido de julio y septiembre. Los meses invernales tienen un grado de desviación positivo de la mortalidad mucho menor, siendo el mes de

¹⁶ Números brutos.

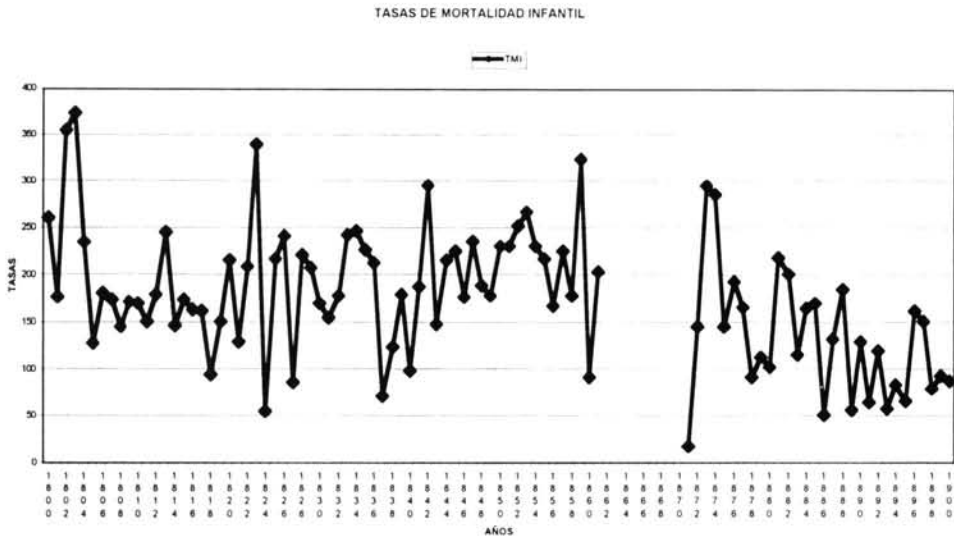
¹⁷ Tasa de mortalidad infantil (defunciones de niños y niñas menores de un año por mil nacimientos durante este año).

¹⁸ Números brutos.

¹⁹ Números brutos.

²⁰ Durante los quinquenios 1861-65 y 1866-1870 solamente tenemos algunos datos de 1861 sin que dispongamos de datos del resto de los años.

febrero el mes que tiene un mayor grado de desviación. El grado de desviación de los meses primaverales y otoñales (octubre y noviembre) es claramente negativo.

La mortalidad de párvulos presenta un grado de desviación claramente positivo durante los meses estivales y ligeramente positivo durante el mes de octubre. El resto de los meses el grado de desviación es negativo siendo el mes de mayo el que presenta un mayor grado de desviación negativo. Queda reflejada en el gráfico adjunto la concentración estacional de la mortalidad de párvulos durante el verano, pues el calor contribuía a estropear los alimentos y a rebajar la calidad del agua que se bebía y los niños tendían a morir de diarrea y a causa de la deshidratación que esta producía ²²

La mortalidad juvenil presente un grado de desviación positivo máximo durante los meses de agosto y septiembre seguido de otro menos importante durante los meses de noviembre, diciembre y enero. Se pierde la extraordinaria importancia que tenía el verano en la mortalidad de párvulos y se asemeja más a la estacionalidad de la población adulta con un máximo durante el verano y otro de menor importancia durante el invierno.

Hemos querido hacer un análisis más pormenorizado de la evolución de la estacionalidad de la mortalidad infantil y de párvulos durante el siglo XIX y para ello

²¹ La fórmula utilizada para calcular la estacionalidad es la siguiente:

$$I = \frac{a \cdot 365,25}{\sum a \cdot d} \cdot 100$$

es el grado de desviación sobre 100 que corresponde a cada mes del año y se obtiene multiplicando la media de los nacimientos matrimonios y defunciones acontecidos durante los diversos meses del año, que se representa por "a", por 365,25 y dividiéndolo por el sumatorio de las medias de cada uno de los meses multiplicado por el número de días de cada mes. La suma de todos los "I" dividido por doce debe dar 100. Los gráficos se han realizado restando 100 de I (I-100) (VIDAL FERRANDO, 1972, 29).

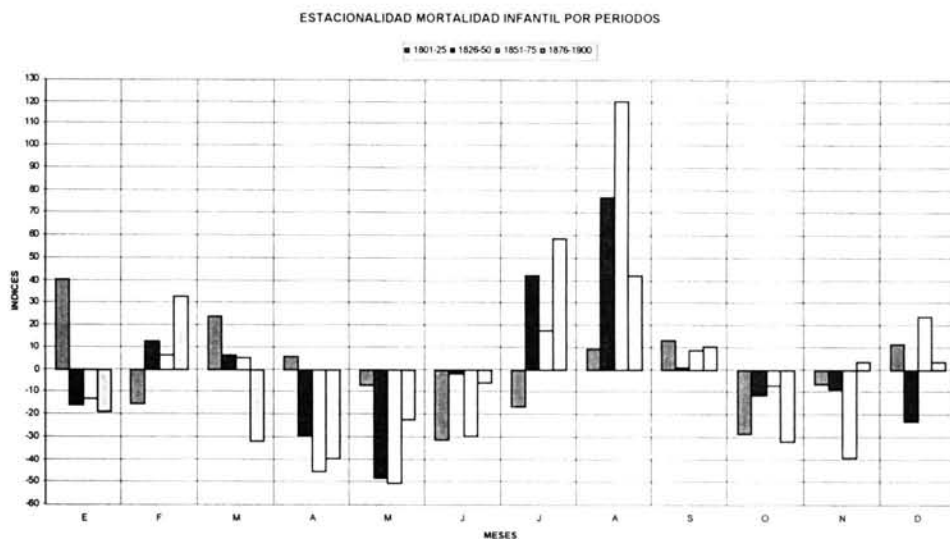
²² REHER, David.: *La familia en España. Pasado y presente*, Alianza Editorial, Madrid, 1996.

hemos dividido el siglo en cuatro periodos de veinticinco años cada uno. El resultado ha sido el siguiente.

En la mortalidad infantil en todos los periodos el grado de desviación es positivo en los meses de agosto y septiembre y negativo en los meses de mayo, junio, y octubre. El comportamiento del resto de los meses puede observarse en los gráficos adjuntos.

La estacionalidad de la mortalidad de párvulos es mas uniforme que la infantil. Los meses de julio, agosto y septiembre tienen un grado de desviación positivo en todos los periodos y noviembre, diciembre, abril, mayo y junio tienen un grado de desviación negativo. Puede observarse la evolución del resto de los meses en los gráficos.

No analizamos por periodos la mortalidad juvenil debido a que el escaso número de casos hace que en determinados periodos y meses no se produzca ninguna defunción lo cual distorsiona los graficos.

4.3.- Aproximación a las causas

La estacionalidad de la mortalidad está relacionada con la causa de la misma. Tradicionalmente se ha venido manteniendo que la mortalidad infantil de los meses de verano era debida a enfermedades relacionadas con la alimentación y la de los meses invernales a enfermedades relacionadas con el aparato respiratorio. Nosotros hemos querido intentar, aprovechando los datos que nos proporcionaban los registros parroquiales, realizar una aproximación a las causas de la mortalidad infantil.

Por desgracia no tenemos ninguna referencia a las causas de mortalidad anterior al año 1802 en el cual los encargados de los registros parroquiales empiezan a anotar las enfermedades que originan las defunciones que van registrando. Pero estas anotaciones no siempre se realizan, olvidándose de ellas en muchas de las partidas, dependiendo fundamentalmente del interés del cura o del sacristán que realizaba la anotación. De las 3667 partidas de defunción infantil, de parvulos y juvenil que tenemos contabilizadas durante el siglo XIX, solamente 1174 de ellas llevan anotada la causa de la defunción lo que representa un 47 % del total, creemos que el porcentaje es suficiente para intentar

conocer las causas de defunción durante la centuria. La precisión en los diagnósticos aumenta en el transcurso de los años y si en un principio vemos que el diagnóstico es muy general, en los últimos periodos estudiados vemos como se van afinando cada vez mas en la causa de la muerte y van apareciendo nuevas tipologías de enfermedades no diagnosticadas en los primeros periodos.

Ahora bien las causas de la muerte reflejadas en los registros parroquiales no tienen porque reflejar la enfermedad entendida tal y como la entendemos actualmente después del triunfo de la medicina fundada en prácticas hospitalarias y de laboratorio. En los países europeos mas desarrollados, el registro de muertes no quedó bajo control pleno de los médicos y cirujanos universitarios, ni se efectuaron conforme a lenguaje médico universitario hasta las últimas décadas del siglo XIX²³

Puede ocurrir también que por razones determinadas se pretenda ocultar las causas de la muerte, bien no reflejándolas en los correspondientes registros o bien no achacando la muerte a la causa verdadera sino a otras causas más tolerables socialmente. Estas consideraciones nos plantean el problema de la identificación de las causas de muerte reflejadas en los registros parroquiales, si se corresponden exactamente con el concepto que tenemos actualmente de esta enfermedad.

El estudio de la mortalidad debe afrontar desde el primer momento un reto principal: el de establecer un procedimiento técnicamente adecuado para analizar con rigor los nombres de las enfermedades. Si no se resuelve previamente esta cuestión, esencialmente nominalista, puede llegarse a construir una epidemiología histórica verdaderamente fantástica e irreal.²⁴

Teniendo en cuenta todo lo anteriormente, expuesto y sin pretender establecer el procedimiento mas arriba indicado, intentaremos solamente realizar un primer estudio de las distintas causas de defunción infantil que se citan en los registros parroquiales de Sineu durante el siglo XIX y, dentro de nuestras posibilidades, intentaremos comprender también el significado que para los contemporáneos tenían los distintos conceptos que servían para nombrar las distintas enfermedades

El Dr. Fernando Weyler y Laviña se refiere a las enfermedades infantiles diciendo que *"En la infancia se padecen todas las enfermedades de este periodo de la vida; pero las más abundantes son las del tubo intestinal y estómago, las encefálicas, y las que promueve la dentición. Las verminosas las complican, y varias de estas son efecto de un mal régimen alimenticio, pues en este país se permite a los niños excesos notables en sus alimentos, los que distan mucho de ser adecuados a su delicada organización."*²⁵

Analizando por separado las causas de mortalidad infantil, de párvulos y juvenil obtenemos los siguientes resultados.

Las principales causas de mortalidad infantil durante el siglo XIX fueron:

---

23 ARRIZABALAGA, Jon.: "La identificación de las causas de muerte en la Europa pre-industrial. Algunas consideraciones historiográficas" en BERNABEU Y ROBLES (ed.): *Expresiones diagnósticas y causas de la muerte*, Quaderns Valencians de Població, Alacant, 1994, 33.

24 BARONA, Josep Lluís: "Las guías médicas y la clasificación de las causas de muerte", en BERNABEU Y ROBLES (ed.): *Expresiones diagnósticas y causas de la muerte*, Quaderns Valencians de Població, Alacant, 1994, 53.

25 WEYLER Y LAVIÑA, Fernando: *Topografía físico médica de las islas Baleares y en particular de la de Mallorca*, Ediciones El Tall, Palma, 1992, 251.

Nº	CAUSA DE MUERTE	CASOS	Nº	CAUSA DE MUERTE	CASOS
1	Catarro	165	2	Calentura	122
3	Pulmonía	96	4	No ser viable	63
5	Lombrices	56	6	Enteritis	55
7	Bronquitis	53	8	Diarrea	48
9	Tercianas	41	10	Viruela	35
11	Hemorragia cerebral	27	12	Eclampsia	19
13	Disentería	19	14	Dentición	17
15	Por resolución	15	16	Bronconeumonía	15

La primera causa de mortalidad infantil es el catarro. Dentro de esta denominación encontramos, además, el catarro crónico, pulmonar, gástrico, intestinal, sofocativo y a veces se denomina también constipado o constipación

La segunda es la calentura. Se denominaba calentura a toda enfermedad que se manifestase con un fuerte aumento de la temperatura corporal y que tuviese un diagnóstico impreciso. El Dr. Weyler afirma que la calentura es una de las enfermedades mas frecuentes en la Isla y que la distinción que algunos pretenden establecer entre fiebre y calentura es mas un juego de palabras que una realidad y que pudiera formularse mejor estableciendo dos ordenes de calenturas o fiebres: las idiopáticas o esenciales y las sintomáticas o consecutivas y que *las más frecuentes son las inflamatorias, sinocas efímeras; las gástricas simples o con síntomas biliosos, inflamatorios; las atáxicas, tifoideas entre las continuas, y entre las periódicas, las intermitentes, sub-intrantes, sub-continuas y perniciosas.*²⁶

El citado autor clasifica a las calenturas o fiebres en inflamatorias, gástricas e intermitentes y estas últimas las divide en simples y perniciosas. De las inflamatorias es propia de la infancia y adolescencia la efímera que suele durar de uno o dos días y acontece en todas las estaciones pero con preferencia en primavera y verano.. Las calenturas gástricas son sintomáticas de la inflamación de los tubos digestivos son casi exclusivas del verano y otoño y pueden a todas las clases, edades y sexos pero son más visibles en gentes poco acomodadas y mal nutridas, en los infantes se complican con síntomas verminosos y degeneran en otras como en los adultos. Las intermitentes merecen el dictado de endémicas en Mallorca, se observan en todas partes, sexos, edades y condiciones y pueden ser simples o perniciosas.²⁷ La calentura se diagnostica en Sineu exclusivamente durante el primer periodo quizás sea debido a que después mejoraron los sistemas de diagnóstico y permitieron la diversificación de las causas de la muerte.

La cuarta eran las malformaciones congénitas que impedían el desarrollo normal de la criatura y que figuran en los libros parroquiales con las expresiones “no ser viable”, “no ser de tiempo”, “no haber nacido a tiempo” etc. Las lombrices, quinta, se reflejan en los libros como “vermis”, “enfermedad verminosa”, “fiebre verminosa” etc.

La enteritis es la sexta causa de mortalidad y en este grupo encontramos la enteritis crónica, la foliculosa y la enterocolitis. La séptima es la bronquitis y dentro de este apartado tenemos la bronquitis, la bronquitis capilar y la bronquitis granulosa. La octava

²⁶ WEYLER Y LAVIÑA, Fernando: *Topografía físico médica* ..., 235 y 236.

²⁷ WEYLER Y LAVIÑA, Fernando: *Topografía físico médica* ..., 235 y ss.

es la diarrea. La novena son las tercianas que podrían englobarse dentro de las calenturas o fiebres y la decima causa era la viruela.

Otras causas de defunción infantil que tienen una relativa importancia son la hemorragia cerebral, la eclampsia, la disentería, la dentición, "por resolución" y la bronconeumonía

En Sineu mueren durante el siglo XIX quince niños y niñas menores de un año por resolución, no hemos encontrado ninguna mención a esta enfermedad y por lo tanto suponemos que debería ser una expresión típica de Sineu o de Mallorca. No sabemos nada de los síntomas que producía pues la única referencia que hemos encontrado ha sido en una enciclopedia moderna que definía resolución como *la disminución o desaparición de las contracciones musculares que se observa en la anestesia, en las parálisis parciales y en enfermedades graves*.²⁸ Las defunciones por resolución se producen durante todo el año sin estacionalidad definida y suponemos, pues, que muerte por resolución sería la muerte como consecuencia de una paralización muscular producida por una enfermedad grave

La dentición fue objeto de un artículo publicado en el año 1994 en el cual se hacía un análisis del significado de esta causa de muerte y de su importancia en algunas localidades del País Valenciano.²⁹ La primera conclusión que podemos obtener es que en Sineu las defunciones por dentición aparecen mucho antes que en el País Valencià pues la primera noticia la tenemos ya en 1803 y la última en 1885. Los diagnósticos de dentición se concentran casi exclusivamente durante el primer cuarto del siglo XIX, apareciendo de nuevo en los años 1872 y 1873 y 1879, 1883 y 1885.

Las principales causas de mortalidad de parvulos son:

Nº	CAUSA DE MUERTE	CASOS	Nº	CAUSA DE MUERTE	CASOS
1	Calentura	135	2	Pulmonia	79
3	Sarampion	79	4	Enteritis	74
5	Catarro	74	6	Diarrea	65
7	Lombrices	61	8	Viruela	51
9	Tercianas	48	10	Enterocolitis	47
11	Disenteria	37	12	Difteria	33
13	Bronquitis	33	14	Bronconeumonia	25
15	Gastritis	19	16	Tuberculosis	16
17	Fiebre tifoidea	14	18	Escarlatina	14
19	Tabes mesentérica	13	20	Hemorragia cerebral	13

La calentura pasa a ser la primera causa de mortalidad de párvulos, aparecen las enfermedades propias de la infancia como el sarampión, la escarlatina, la difteria que se cobran un buen numero de victimas y aparecen también enfermedades que afectan a los adultos como las tercianas, las fiebres tifoideas y la tuberculosis.

Al disminuir las muertes de niños mayores de cinco años, disminuyen también las causas de mortalidad que quedan limitadas a las siguientes:

²⁸ *Medicina y Salud. Guía práctica ilustrada de la A a la Z*. Círculo de Lectores, Barcelona, 1985, Tomo 13, 1908.

²⁹ PERDIGUERO GIL, Enrique: "Causas de muerte y relación entre conocimiento científico y conocimiento popular", en BERNABEU Y ROBLES (ed.): *Expresiones diagnósticas y causas de la muerte*, Quaderns Valencians de Població, Alacant, 1994, 67-68.

Nº	CAUSA DE MUERTE	CASOS
1	Calentura	12
2	Difteria	10
3	Tercianas	10
4	Lombrices	7
5	Pulmonia	7
6	Enteritis	5
7	Fiebre tifoidea	5

4.4.- Probabilidad de morir

Hemos querido calcular la probabilidad de morir de los niños y niñas de Sineu de acuerdo con las tres categorías siguientes:

- Niños y niñas menores de un año (q_0)
- Niños y niñas de entre uno y cuatro años ($4q_1$)
- Niños y niñas de entre cinco y nueve años ($5q_5$)

Estos indicadores tienen la virtud de expresar la experiencia de la muerte de una generación real desde su nacimiento hasta que cumple los nueve años. Para calcular los coeficientes de mortalidad se han registrado los niños y niñas nacidos cada año y la edad de los difuntos de cero a nueve años, cada año.

La probabilidad de muerte de los nacidos en un año t por los grupos de edad considerados se ha calculado buscando por una parte el total de difuntos de un año en el año $t+1$, de dos años en el año $t+2$, de tres años en el año $t+3$, de cuatro años en el año $t+4$, y de esta forma hasta llegar a los nueve años en el año $t+9$. De otro lado, hemos calculado el nombre de supervivientes mediante la diferencia entre nacidos el año t y las defunciones en los años siguientes y hemos estimado de forma longitudinal el total de niños y niñas que van muriendo sobre el total de nacidos ³⁰. Los resultados de estos cálculos vienen expresados en los siguientes comentarios.

La probabilidad de morir para la población infantil menor de un año (q^0) supera el coeficiente de 200 por mil en los quinquenios 1801-05, 1840-45 y 1851-55 y el índice 150 por mil en todos los quinquenios hasta 1881-85 excepto en 1836-40 y 1876-80. Por este motivo, la probabilidad de morir de los menores de un año es elevada durante todo el siglo XIX hasta el quinquenio de 1886-90 en el cual se inicia un descenso que se prolongará durante el siglo XX.

Los niños y niñas comprendidos entre el año y los cinco tienen una probabilidad de muerte tanto o más elevada que la de los menores de un año pues superan el coeficiente de 200 por mil en los quinquenios 1801-05, 1821-25, 1831-35, 1836-40, 1840-45, 1846-50, 1851-55 y 1881-85 y el coeficiente de 150 por mil es superado en todos los quinquenios del siglo XIX excepto en 1856-60, 1876-80, 1891-95 y 1896-1900

Si consideramos a la población menor de diez años en su conjunto podemos observar que fueron especialmente trágicos los quinquenios 1801-05, 1831-35, 1840,45 y

³⁰ ARBAIZA, Mercedes; GUERRERO, Ana y PAREJO, Ana: "Mundo rural y mundo urbano en la transición de la mortalidad vizcaína (1770-1930)", Boletín de la ADEH, II, 1996, 19-55.

1851-55 pues el coeficiente de la probabilidad de morir se acerca en su conjunto al 500 por mil, lo que significa que casi la mitad de los nacidos probablemente morirían antes de alcanzar los diez años de vida.

Las medias de los coeficientes de las defunciones infantiles por quinquenios son las siguientes:

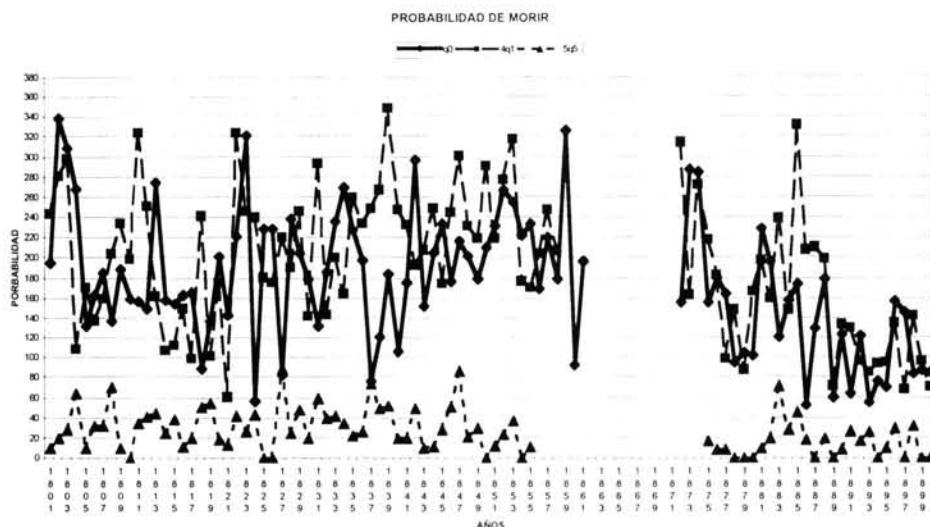
Periodo	Med q0	Med 4q1	Med 5q5
1801-05	249	220	27
1806-10	167	187	29
1811-15	179	192	36
1816-20	152	153	31
1821-25	194	210	25
1826-30	187	195	36
1831-35	211	212	40
1836-40	137	269	44
1840-45	213	212	24
1846-50	197	258	38
1851-55	242	232	17
1856-60	198	132	
1861-65			
1866-70			
1871-75	177	193	3
1876-80	130	137	4
1881-85	176	216	35
1886-90	109	165	9
1891-95	78	100	16
1896-1900	112	102	12

5.- Conclusiones

Hemos intentado en los párrafos anteriores presentar el estado de la cuestión de la mortalidad infantil en el municipio de Sineu durante el siglo XIX.

Durante la mayor parte de siglo XIX la mortalidad de niños y niñas menores de diez años fue elevada en Sineu ya que durante casi todo el siglo se cumplieron las cifras del Dr. C.M. Cipolla que enunciaba que en las sociedades preindustriales entre un tercio y la mitad de los nacidos no llegaba a cumplir los diez años de edad ³¹

³¹ CIPOLLA, C. M.: *Historia económica de la Europa preindustrial*.

A finales de la centuria se produce un descenso de la mortalidad infantil que creemos es general en toda Mallorca que no viene acompañada de una disminución de la fecundidad pues los nacimientos continúan siendo muy numerosos hasta la segunda década del siglo XX. Por desgracia es poca la bibliografía que tenemos a nuestro alcance que estudie la evolución de la mortalidad infantil en Mallorca. Antonio Vidal Ferrando nos señala mortalidad infantil de Santanyí desciende a partir del periodo de 1875 a 1899 continuando el descenso durante el siglo XX³². También en la comarca del Llevant estudiada por el Dr. Jaume Alzina Mestre podemos observar que a partir de la década de 1880 empieza el descenso de la mortalidad infantil en los municipios por él estudiados que son Artà, Capdepera y Son Servera. La media de los coeficientes de los tres municipios se sitúa en 101,47 por mil en 1880-89, en 94,93 por mil en 1890-99, aumenta ligeramente en la década de 1900-09 situándose en 95,65 por mil y desciende ya de forma rápida a partir de la siguiente década³³. En Felanitx, Don Pedro Xamena registra una disminución de las defunciones de "albats"³⁴ a partir de la década de 1890-99 en la cual registra un promedio de 61,9 defunciones anuales que se transforman en 42,4 en la primera década del siglo XX.³⁵

Los meses en los cuales se producen mayor número de defunciones eran los de julio, agosto y septiembre que coincide plenamente con los datos presentados por El Dr. Alzina para la comarca de Llevant³⁶ y si bien Antoni Vidal no diferencia la estacionalidad de la mortalidad infantil de la de los adultos afirma que durante el siglo

³² VIDAL FERRANDO, Antonio: *La població i la propietat de la terra en el municipi de Santanyí (1868-1920)*, Ed Moll, Palma, 1972, 98 y ss

³³ ALZINA MESTRE, Jaume: *Població, terra i propietat a la comarca de Llevant de Mallorca (Segles XVII/XIX-XX)*. *Municipis d'Artà, Capdepera, i Son Servera*. Ajuntament d'Artà, Artà, 1993, 207

³⁴ Según Don Pedro Xamena albats eran los niños y niñas fallecidos antes de los cinco años de edad.

³⁵ XAMENA FOL, Pedro: *Demografia retrospectiva de Felanitx*. Separata del semanario Felanitx, Felanitx, 1960, 9

³⁶ ALZINA MESTRE, Jaume: *Població, terra i propietat a la comarca de Llevant ...*, 297.

XIX los meses de verano son los que presentan un mayor índice de mortalidad³⁷ que creemos se debe al aumento de la mortalidad infantil.

Presentamos también un resumen de las causas de muerte que encontramos en los registros parroquiales. No conocemos ningún estudio similar para las Baleares y la bibliografía consultada se refiere principalmente al País Valencià. Y por último analizamos lo que denominamos probabilidad de morir en cuyo análisis intentamos ver la evolución de la mortalidad infantil de niños menores de diez años diferenciando tres grupos de edades niños y niñas menores de un año q0, niños y niñas de entre uno y cinco años 4q1 y niños y niñas mayores de cinco años y menores de diez 5q5. En todos los grupos se produce un descenso de los coeficientes que indican que a finales del siglo XIX empezaría en Sineu y creemos que en toda Mallorca la transición demográfica.

Queremos destacar también que durante el siglo XIX un 2,10% de los 3689 niños y niñas que fallecieron antes de alcanzar el año de vida lo hicieron durante el mismo día de su nacimiento y que un 10,24 % de estos mismos niños y niñas fallecieron durante su primer mes de vida.

6.- BIBLIOGRAFIA

- ALZINA MESTRE, Jaume (1993): *Població, terra i propietat a la comarca de Llevant de Mallorca (Segles XVII/XIX-XX)*. Municipis d'Artà, Capdepera, i Son Servera. Ajuntament d'Artà. Artà 1993
- ALZINA, Jaume; BLANES, Camil·la; FIOL, Pere; LE-SENNE, Aina; LIMONGI, Antoni; VIDAL, Antoni. 1982: *Història de Mallorca* Tomo II. Ed.Moll. Palma 1982
- ARBAIZA, Mercedes; GUERRERO, Ana y PAREJO, Ana (1996): *Mundo rural y mundo urbano en la transición de la mortalidad vizcaina (1770- 1930)*. Boletín de la ADEH XIV-II 1996. Págs 19-55
- ARRIZABALAGA, Jon (1994). *La identificación de las causas de muerte en la Europa pre-industrial. Algunas consideraciones historiográficas*. En Bernabeu y Robles Ed. *Expresiones diagnósticas y causas de la muerte* Quaderns Valencians de Població Alacant 1994. Págs. 23-47
- AUBENYA, Pep d' (1885): *Ses epidèmies a Mallorca*. Nota publicada a L'Ignorancia, número 316. Junio de 1885
- BARONA, Josep Lluís (1994): *Las guías médicas y la clasificación de las causas de muerte*. En Bernabeu y Robles Ed. *Expresiones diagnósticas y causas de la muerte* Quaderns Valencians de Població Alacant 1994. Págs 49-64.
- BERNABEU MESTRE, Josep (1995) *Enfermedad y Población. Introducción a los problemas y metodos de la epidemiología histórica*. Seminari d'Estudis sobre la Ciència. Valencia 1995
- BERNABEU, J y ROBLES, E. (1994) *Expresiones diagnósticas y causas de la muerte* Quaderns Valencians de Població Alacant 1994.
- CIPOLLA, C. M. (1976): *Historia economica de la Europa preindustrial*. Ed. Critica. Barcelona 1976
- FERRER FLORES, Miguel (1974): *Població i propietat en la cordillera septentrional de Mallorca*. Diputació Provincial de Baleares. Palma 1974
- LEBRUN, Francois (1971): *Les hommes et la mort en Anjou aux XVIIe XVIIIe siècles. Essai de demographie et de psychologie historiques*. Paris 1971
- LIVI-BACCI, Massimo (1988): *Ensayo sobre la historia demográfica europea. Población y alimentación en Europa*. Ed Ariel. Barcelona 1988.
- MARTINEZ GIL, Fernando (1993): *Muerte y sociedad en la España de los Austrias*. Siglo XXI de España Editores. Madrid 1993

³⁷ VIDAL FERRANDO, Antonio: *La població i la propietat de la terra ...*, 13.

- PERDIGUERO GIL, Enrique (1994): *Causas de muerte y relación entre el conocimiento científico y conocimiento popular*. En Bernabeu y Robles Ed. *Expresiones diagnósticas y causas de la muerte* Quaderns Valencians de Població Alacant 1994. Págs. 65-88
- REHER, DAVID S. (1996): *La familia en España. Pasado y presente*. Alianza Editorial. Madrid 1996
- SALAS VIVES, Pere (1992): *Notables i poder local en una villa mallorquina: Sineu 1855-1875*. Ajuntament de Sineu. UIB. Palma 1992
- SEGURA, A. y SUAU, Jaume (1984): *Estudi de demografia mallorquina: l'evolució de la població*. Randa 16. Págs. 19-62
- TEJERINA, Jose Maria R (1986):. *Historia de la medicina en Mallorca*. Ed. Caja de Balears "Sa Nostra". Palma 1986
- VIDAL FERRANDO, Antonio (1992): *La població i la propietat de la tera en el municipi de Santanyí (1868-1920)*. Ed Moll. Palma 1972
- WEYLER Y LAVIÑA, Fernando (1854): *Topografía físico médica de las islas Baleares y en particular de la de Mallorca*. Ediciones El Tall. Palma 1992.
- XAMENA FIOL, Pedro (1960): *Demografía retrospectiva de Felanitx*. Separata del semanario Felanitx. Felanitx 1960.

Resum

La mortalitat infantil i juvenil és un dels indicadors més importants per conèixer l'estat sanitari d'una població.

Per aquest motiu analitzam en aquest article l'evolució de la mortalitat infantil i juvenil al municipi de Sineu durant el segle XIX, evolució que creim ens pot servir per conèixer un poc millor el seu comportament en el conjunt de les Illes Balears.

Abstract

Children mortality is one of the most important indicators to know the sanitary conditions of population.

For this reason we will analyse the evolution of children mortality in the municipality of Sineu during the XIX century. We think it can serve as a first step to understand its evolution at the Balearic Islands.

Apuntes históricos y documentales sobre la sociedad tabaquera “March y Garau” para la compra-venta de tabacos en hoja y elaborados, con fabricación exclusiva para la exportación

JOAN CARRERAS ESCALAS

El origen de los documentos

Entre 1919 y 1941, Juan Carreras Nadal dirigió la fabrica de tabacos de Juan March Ordinas ubicada en la ciudad argelina de Oran en sustitución de Antonio Ques Ventanyol, precisamente porque este último estaba demasiado atareado en la ciudad vecina de Argel con un pleito que March sostenía contra su antiguo asociado José Garau tras una disolución forzada y fraudulenta de la sociedad March & Garau.

Carreras fue elegido para desempeñar este cargo porque entró a trabajar como tenedor de libros y experto contable para la organización March en la sede de la Calle San Miguel el 1912, presentado por su tío y padrino Juan Sbert y Colombás, más conocido por el sobrenombre de *Sagasta*. Éste era, en aquellos días, el director gerente de los almacenes de maderas de su primo Juan Mir en la Riba, ligados desde siempre al clan familiar March. Convencido rápidamente, d. Juan March, de su valía, al poco tiempo le encomendó, pese a que sus otros socios lo considerasen aun demasiado joven para el cargo, que se uniera al privilegiado y reducido grupo de sus agentes contables encargados de llevar en Palma la teneduría de libros de todas las cuentas de Argelia. Por ello, en ausencia de March, fue uno de los últimos negociadores, en su nombre, con la familia Garau al realizarse semanalmente o mensualmente, dependiendo del volumen de mercancías negociadas, los ajustes para los libros de la contabilidad de la sociedad. A partir de estos se redactaría anualmente y por duplicado el libro de los inventarios del cual, los dos socios poseían un original firmado por ambos, mientras que los agentes contables tenían acceso a una copia.

Cuando tres años después de la llegada de Carreras a Orán, Antonio Ques decidió de forma irrevocable abandonar el suelo argelino, March lo nombra nuevo apoderado general para la administración de todos sus asuntos en Argelia y éste tuvo que asumir, además, la dirección de su Fábrica, así como el complicado proceso judicial contra los Garau que se prolongó por el espacio de unos diez tortuosos y largos años.

Recientemente, tras unas mudanzas la persiana corrediza del bureau del despacho de Carreras en la Rambla, no se podía abrir y al desmontar las placas de este mueble aparecieron, en un disimulado doble fondo habilitado en la zona del recogimiento de la persiana, abundantes documentos relacionados directamente con este caso. El conjunto estaba formado, básicamente, por diversas carpetas con los originales y las copias de las principales pruebas periciales y sentencias; un libro de los inventarios y diversas relaciones contables, así como la correspondencia privada entre Carreras su jefe, y los abogados y procuradores encargados del caso entre los que se encontraba como parte integrante del

“Dossier Leblanc”;¹ el contrato de fundación de la Sociedad March y Garau que, por su vital importancia, más adelante reproduciremos.

Papeles que muchos años atrás posiblemente se escondieron allí, en Argelia en el año 1941 cuando se trasladó definitivamente a vivir en Palma, embarcando este bureau con las principales carpetas de los papeles del “Affaire March contre Garau” confeccionadas por él mismo. Quizás como autoprotección, por saber demasiado, ya que después del fusilamiento por los fascistas de Ques, dejó de fiarse por completo de su jefe. Ya en el año anterior a su partida de Orán, Carreras había comunicado insistentemente a March su deseo de abandonar Argelia, pues le habían advertido que los “moros” independentistas iban a por él, y en consecuencia volver a ocupar su antiguo puesto en los despachos de la calle Jaime II, ahora la Banca March, a lo que este le respondió por carta, “que lo sentía mucho pero que él en Mallorca no tenía ningún tipo de trabajo digno para un hombre de su gran envergadura”. Entonces le pidió por segunda vez, si también no podría colocarlo en una plaza de dirección que había quedado vacante en Tetuán, ya que después del desastre de Annual, fue Carreras quien se encargó por completo de dirigir la reconstrucción y puesta a punto del depósito de tabacos arrasado por el ataque de los “moros” en la zona de Nador. Pero esta vez en persona d. J. March le respondió muy secamente que o la fábrica de Orán o nada.

Contestación esta que no le hizo ninguna gracia, comenzando a sospechar que March pretendía tenerlo siempre alejado de la organización y en zonas de alto riesgo por saber demasiado, al ser este una persona demasiado íntegra.

Al instalarse definitivamente en Palma dejó de tener relación directa con la organización March, salvo una buena amistad personal con algunos de sus antiguos colaboradores, también desvinculados por similares razones de la misma, con los cuales solía reunirse en su domicilio, para realizar unas largas tertulias rememorando las aventuras de sus viejos tiempos de cuando trabajaron para Verga

Introducción

La Compañía de exportaciones José Garau

José Garau y Tous antes de formar Sociedad con Juan March Ordinas, a quien aventajaba en 22 años de edad y experiencia en el ramo de la industria tabaquera, había comenzado en el negocio, muy modestamente, al instalarse en Argel como un comerciante más de una casa mallorquina de contratación, consignación y fletes con destino a la exportación de mercaderías. Para lo cual creó una empresa familiar, especializada en la exportación de tabacos elaborados, desde el puerto de Argel, sin destino no flotante especificado o hacia el puerto de Gibraltar; es decir, sin eufemismos aduaneros, al contrabando por encargo; o sea, que más que un fabricante con su marca registrada era un simple proveedor de mercancías hechas por fábricas, tanto de Argel, Orán, o procedentes de cualquier casa de representación extranjera que vendiese sus géneros sin tasas a los exportadores.

---

¹ Roger Leblanc era el abogado designado por Carreras para llevar de forma exclusiva todos los asuntos legales concernientes a la Fábrica de Oran y que a partir del 1927 se hizo cargo también de todos los asuntos pendientes de March en Argel que llevaba anteriormente en solitario; el abogado de allí, Camille Divielle, por estar afectado de un mal de garganta e imposibilitado para defenderlos verbalmente sin la ayuda de Leblanc quien, para la defensa del caso en Marsella en 1929, realizó un dossier encuadernable (classeurs a dos extensible double boucle sans griffe) de cuatro carpetas (les cotes) con 17 pliegos de pruebas periciales (les sous-cotes) esencial para el estudio de la Sociedad March & Garau porque aglutina unos 132 capítulos del caso, entre originales, recopilatorios, fallos, sentencias, traducciones, certificados, actas notariales o documentos contables y mercantiles.

Con el paso del tiempo y tras la incorporación de sus hijos varones a aprender el negocio familiar, este amplió la envergadura del negocio, comprando maquinarias, moldes y prensas para la fabricación y manufactura de las labores de tabacos, una balandra de alta mar y diversos faluchos de cabotaje, registrando ante la aduana francesa su propia marca de fabricación con destino exclusivo al mercado exterior denominada "La Mallorquina", con la que se dedicó, con la ayuda de algunos de sus familiares, al contrabando directo de tabaco. El método de trabajo del clan familiar Garau era muy artesanal, con una producción básicamente destinada al consumo inmediato, produciendo siempre por encargo, utilizándose normalmente, gracias a unos vínculos muy fuertes de amistad y mutua confianza, el sistema del pago de las mercancías embarcadas a riesgo del fiado y conciliación,² que consistía en que el patrón contrabandista cargaba en alta mar de la balandra a su falucho toda la mercancía, pagando un ligero adelanto en metálico y el resto quedaba avalado en la casa de contratación en Santa Margarita, mediante una letra de cambio o pagaré. El patrón se cobraba el viaje que realizaba en especie mediante un porcentaje fijado de antemano por la carga vendida o bien iba a medias con los Garau en el alijo. Pero siempre, luego, a su regreso a Argel, las cuentas se hacían cuadrar por conciliación en los libros de Caja al descontarse las diferencias existentes entre el capital a pagar de la letra, pagaré o aval, por la tasación en bruto del valor del nuevo trasbordo, ya que trabajando de esta manera un armador o patrón se comprometía con Garau a realizar un número determinado de viajes nunca inferior a cuatro por año. Unos especialistas en este tipo de viajes eran los marineros de Santanyí de "C'an Fassol" Bartolomé y Antonio Amengual alias "El Patró Tonet", quienes luego trabajarían en exclusiva para la Sociedad March & Garau.

La estrategia comercial de José Garau, a diferencia de sus otros competidores de los Clanes Ramis Mut - Ques Ventanyol hermanos y los March que jugaban a saturar el mercado, era la de nunca forzar la demanda y de realizar una producción bastante limitada que normalmente se solía desembarcar y distribuir cuando La Arrendataria sufría escasez de mercancías en sus depósitos de Palma o en los principales estancos de "la Part Forana" del Centro, Sur y Levante de la isla, ya que le gustaba jugar siempre sobre seguro y arriesgando el mínimo.

El choque March - Garau en Argelia

La entrada del joven Juan March en este negocio, con sus técnicas agresivas de contrabando organizado, como una empresa capitalista en expansión con intenciones claramente monopolistas y teñidas de cierto aire de tipo mafioso, chocó desde el primer momento con los métodos más tradicionales de Garau quien, en un principio y contrariamente a lo que cuenta Benavides,³ si que se dedicó a servir géneros a March y sus socios por ser del mismo pueblo natal, ya que más que suministrarles su propia producción, se dedicaba a venderles un género nada barato, a pagar por adelantado porque no se fiaba de ellos, por considerarlos demasiado jóvenes e inexpertos en el difícil oficio de alijar. Género que él adquiriría para la exportación de otros fabricantes, sobretodo de Montserrat, Climent, Janer de la Habana y Meliá Frères que representaban en Argel también los intereses de la Cíe Generale des Tabacs de Paris. Pero cuando la demanda fue en aumento al comenzar a liderar March aquellas operaciones, estos géneros no le bastaron y necesitó

² Comunicación oral del Santanyíner Andreu Amengual de C'an Fassol, hijo del "Patró Tonet".

³ Manuel BENAVIDES: *El último pirata del Mediterráneo*, Edicions Do Castro, A Coruña, 1995, 52. – En estos embarques de los comienzos de March, éste solamente podría considerarse como un socio inversionista más en el alijo que entre varios individuos del pueblo compraban a Garau y que en tierra liquidarían utilizando los conductos de las redes Garau. Mientras así aprendía de forma práctica los entresijos del oficio, hasta ganar la experiencia que le permitiría dirigir independientemente y con redes propias sus operaciones.

complementarlos con los de su marca. En un momento dado se enteró que había demasiados alijos apresados con productos que llevaban su timbre, tras lo cual, Garau, alarmado, decidió prudentemente cerrarles el grifo. Estrategia que había seguido antes con los hermanos Ramis, por igual motivo, pues desaprobaba la estrategia de los liberales de utilizar el contrabando a gran escala como una forma más de luchar contra los privilegios arancelarios instituidos arbitrariamente por la corona, de los cuales la mayoría de los aristócratas quedaban exentos⁴. Porque, en un estanco, no pagaban el mismo dinero que un burgués o un payés adinerado por una caja de habanos o cualquier tabaco caro y exótico procedente de las antiguas colonias, ya que siempre utilizaban los cupones de economato canjeables también en los estancos, proporcionados por sus hermanos y parientes militares o de la judicatura castrense.

March en Oran

Forzado Juan March a buscarse otro tipo de proveedores, al poco tiempo descubrió que la mayoría del género comprado directa o indirectamente a Garau procedía de Oran y no de Argel. Éste puso su punto de mira en aquella otra ciudad industrial y portuaria del Norte de África francés, en donde se dedicó a adquirir sus mercancías. Gracias a Rafael Bonet,⁵ un antiguo proveedor de Garau, que ahora trabajaba para Juan March en exclusiva, consiguió entorpecer la capacidad de Garau para obtener y embarcar los productos elaborados fuera de la ciudad de Argel. Más tarde, en 1904, decían que comprando March a Bonet un pagaré por deudas acumuladas de fletes,⁶ adquirió el edificio, instalaciones y depósitos de la fábrica francesa de la familia Jorro, de origen español, de Oran. Adquisición condicionada a la colocación a perpetuidad de José Jorro como administrador general para el norte de África, por cuanto las licencias de exportación “Vicente Jorro”, marcas de fábrica (Brevas Jorro) y franquicias arancelarias de los depósitos para la exportación, vis a vis con la Aduana, (entrepôts especiales) habían sido cedidas a su nombre exclusivo y porque, a su vez, ya que nunca fueron socios, para mantener española la nacionalidad de la nueva fábrica, éste las alquilaba a su patrón, d. Juan March, directamente o por medio o intervención de su representante legítimo.⁷ Así pues, cuando en las comisiones de investigación del Congreso, se afirmaba que a March nunca se le pudo relacionar directamente con ninguna de las balas de tabacos apresadas por la arrendataria, era eso del todo cierto. Jamás en su dilatada vida de comerciante de tabacos ni una sola hoja de este producto, destinada al contrabando, fue embarcada a su nombre en la Aduana francesa, ya

⁴ Comunicación oral de Doña María Llorca, viuda del coronel Verd quien por ser héroe de guerra condecorado con las medallas al valor por las Guerras de Filipinas y Melilla gozaba además, excepcionalmente de este privilegio por Real Ordenanza ya que estaba reservado exclusivamente para los miembros del estamento militar pertenecientes a la Nobleza

⁵ Bonet, desde su almacén de consignaciones para la exportación e importación, situado en el puerto de Argel, trabajaba a comisión de duro por paquete embarcado.

⁶ Sobre el rumor conocido relativo a la existencia del supuesto pagaré, escuché una vez que Bonet terminó cediéndoselo a March a cambio de 1.000 francos vitalicios mensuales y un contrato en exclusiva. Sin embargo días más tarde, nadie me quiso corroborar o negar tal detalle porque apreciaban mucho a los Bonet, aunque en la correspondencia encontrada entre Jacques Bonet y Carreras se menciona bastantes veces su agradecimiento y el de su padre por la libranza de un giro postal enviado en concepto de mensualidad por tal cantidad.

⁷ Según la ley Especial de Argelia de Aduanas y aranceles sobre la constitución de marcas comerciales registradas por súbditos no franceses o de la constitución por estos de depósitos especiales de consignación con destino exclusivo a la exportación, adscritos a la Aduana libres de las tasas y aranceles gravados a los productos destinados al mercado de consumo interno. Tales autorizaciones especiales derechos y registros eran otorgadas única y exclusivamente a título personal y no se podían en absoluto ceder, traspasar, vender o enajenar a, para o por, terceros, salvo que existiera un parentesco entre ambos concluyentes directo y únicamente en los casos de herencia o cesión de los mismos por retirada del negocio del propietario inicial de la concesión a cuyo nombre seguiría inscrita la licencia. Aunque si se admitían su arrendamiento o administración por terceros mediante poderes, otorgados específicamente para tal fin y por un tiempo limitado que podrían ser en lo sucesivo renovados.

que todas las licencias, siempre, estuvieron a nombre de “Vicente Jorro” o de “José Garau”, salvo la excepción de los productos que fueron expedidos para el comercio legal de tabacos de la concesión marroquí otorgada por La Regie porque para poder llevar impreso su timbre, estos debían estar obligatoriamente firmados por el concesionario de la licencia de fabricación y el subarrendador poseedor de la licencia de venta, en régimen de Monopolio. Obligación que más tarde también se hizo extensiva a los productos elaborados para su venta legal en las plazas de soberanía española de Ceuta y Melilla, otorgada en régimen de monopolio por el Directorio a partir del 18 de Julio del 1927, aunque en este caso, además de fabricar con las licencias “Vicente Jorro”, también actuó conjuntamente con el Consorcio Tabaquero Canario del cual se había convertido, tras la destitución de Bastos como director de La Arrendataria, en el primer accionista y controlador desde la sombra de este grupo adscrito a la “Tabacalera Española”, filial de la “Compañía Arrendataria Española del Monopolio de Tabacos S. A.” más conocida como La Arrendataria y de la cual llegó a acumular también, gracias a la aquiescencia del Directorio del Dictador Primo de Rivera, hasta un 30% aproximadamente del total de sus acciones.

La competencia March contra Garau

La adquisición oficial de la fábrica Jorro fue realizada en el año 1904 pero, a efectos prácticos, ésta no se puso totalmente a punto hasta los inicios del 1906, ya que al capital inicial aportado por Juan March Ordinas se le unió el proporcionado por su suegro desde 1905.⁸ Alianza que su padre Juan March Estelrich junto con su tío Sebastián propiciaban. Ambos hermanos representaban a una familia de importadores y exportadores de productos de la tierra, ganado porcino, alcoholes, conservas, productos de ultramar y de maderas comunes y exóticas⁹ (lo último en sociedad ficticia con Juan Mir). Como muchos fabricantes de alcoholes catalanes, importaban de contrabando melazas de las colonias que, más tarde en la fábrica de un socio de ellos y de los Ques, en Sóller, se transformarían en licores sobretodo anisados, los cuales tenían una gran demanda en Cuba y Colonias, donde regresaban las melazas transformadas en este tipo de mercancías, envasadas dentro de garrafas de vidrio, forradas con protecciones de mimbre, cuyos proveedores eran siempre la familia Servera que tenían un concierto con la autoridad pemitenciaria para que se los fabricasen los presos. De modo que hacía varios años que intentaban los March y los Ques, estos últimos como celestinas, concertar pese a sus rivalidades políticas, esta alianza entre “els hereus” de las dos casas, sobretodo también porque todo el transporte de mercancías del levante mallorquín y principalmente del puerto de Alcudia dependía constantemente de la gran flota de carreteros y transportistas que la poderosa familia Servera, de Artà y Manacor, comerciantes al por mayor, poseían para enviar todas sus mercaderías a Palma con celeridad, efectividad y haciendo muy pocas preguntas.

⁸ Bartolomé Servera, después de consumarse un matrimonio de estado concertado entre ambas familias, en el que los March aportaban como dote la fábrica y los Servera su dinero para reflotarla.

⁹ La mayoría de los barcos mallorquines de armadores del levante que partían a comerciar a Cuba exportando productos de la tierra (los March, ajos) cargaban a su regreso, para equilibrar el lastrado de las embarcaciones, en bocoyos de doble fondo, la acostumbrada melaza de contrabando declarada como provisión de agua para el lastrado del buque, con la que fabricar los alcoholes que más tarde transformarían en licores y también enormes cargas de maderas exóticas, sobretodo de caobas, para esconder debajo de tantas toneladas de peso, en un doble fondo del forro del buque, la mayoría de las veces, cajas de habanos de la casa Gener, que también tenía en La Habana un almacén de venta de maderas para sus “clientes especiales” catalanes y mallorquines, haciéndose de este modo tan rentable para los March el viaje de retorno como el de ida. Por comunicación oral de las tertulias de la Rambla, Carreras decía también que March le ofreció la plaza de Oran a condición de partir allí casado y, como le dio muy poco tiempo para realizarlo, protestó enérgicamente porque este tipo de cosas no se hacían de aquella manera y menos cuando llevaba dos años de noviazgo serio y formal con su prometida, a lo que March le respondió que si lo enviaba a la Fábrica es porque la puso en marcha gracias a un matrimonio concertado y que sólo el tiempo decidiría la compatibilidad o no con su futura esposa. Boda a la que además March acudió firmando en calidad de testigo.

Esta irrupción inesperada de March en el negocio de la producción tabaquera de Orán, además de la compra e importación de géneros por otros fabricados, obligó a José Garau a replantearse por completo el modo del funcionamiento artesanal de su compañía y, para ponerse a la altura de March, transformó su antiguo local solamente en un almacén de su entrepôt especial, adscrito al servicio de las aduanas (entrepôt Reel).

Su fábrica, debido a la nueva adquisición de las maquinarias pesadas que había realizado tras la incorporación al negocio de sus hijos varones, hacía ya tiempo, al estar situada, según la legislación francesa, en la zona portuaria destinada exclusivamente a los fletes y contrataciones, paulatinamente fue trasladada, pieza a pieza, al polígono industrial de la barriada del Bab-El-Ouet a un solar de su propiedad de 230 m² aproximadamente, que ocupaba media manzana¹⁰, en donde construyó una nave de una planta, ampliable a tres, con altillo provisional, (es decir una copia a gran escala de la primitiva casa de contratación) que, ocupando la mitad de este solar lindaba con las calles Fourchault y León Roches, mientras que la parte trasera se destinaría exclusivamente a cocheras y los cobertizos para el almacenamiento y tratamiento primario de la hoja en rama fresca adquirida, (cubas de fermentación, secaderos y hornos de tostación), unos cobertizos sustentados sobre unas potentes columnas de ladrillos que sobresalían ligeramente por encima del techo, de modo que, si la nueva fábrica necesitase aumentar su volumen edificado, pudieran reaprovechase aquellos pilones, lo que daba a la fábrica una falsa sensación de estar siempre inacabada.

Desde el primer momento que José Garau puso en marcha la nueva fábrica, la antigua idea del negocio familiar cerrado y limitado debido al gran rendimiento productivo desatado por la maquinaria industrial, ya no pudo mantenerse por más tiempo, de modo que, muy a su pesar, abrió la producción de su fábrica a cualquier nuevo cliente que le comprase su género, aunque manteniendo mayoritariamente el viejo sistema de venta por fiado y conciliación, sobretudoo con la clientela mallorquina y del levante peninsular que normalmente solía acudir recomendada.

1906- 1908 La guerra de las delaciones

A partir de esta fecha, que es cuando realmente comienza a funcionar al máximo de su productividad y rendimiento, la fabrica Jorro de Oran, rebautizada ahora con su nuevo nombre de *MANUFACTURE DE TABACS JUAN MARCH ORDINAS*. Éste, para intentar eliminar a su competidor, utilizó la táctica del envío a Garau de toda una serie de nuevos clientes que, presentando falsos avales o garantías inexistentes, cargaban grandes volúmenes de mercancías a fiado que después nunca serían pagadas debido a la insolvencia real de los mismos tras el posterior y seguro apresamiento, pactado de antemano con March, de las cargas o sus embarcaciones, la mayoría de ellas muy gastadas y envejecidas, ya que les quedaba muy poco tiempo para terminar acabando en el desguace. En estos casos, la marinería, al llegar los barcos de la Arrendataria abandonaban el falucho a escasos metros de la costa y ganaban la tierra a nado, ya que de antemano su fuga en suelo firme también había quedado acordada con los carabineros que, para no levantar sospechas, eran los que finalmente se quedaban con la prima por la captura del alijo Garau, apresado gracias a la delación facilitada por los agentes de March y así, de este modo, todos contentos.

A esta serie de acosamientos por parte de March para eliminar a su competidor, siguió otra serie de delaciones hechas por los agentes de Garau contra los embarques

¹⁰ MARCH contre GARAU, DOSSIER de M. LEBLANC, COTE N°1 – Sous Cote n°-7. Extrait de la conservation des hypothèques d'Alger / 2e Bureau. Libro de los contratos de Compra y ventas Vol. 261 num. 4 del 1918.

realizados por hombres de March, lo cual terminó en una sucesión de enfrentamientos directos entre ambos bandos, seguidos de una serie de presuntos accidentes de pesca o caza que sufrían los supuestos delatores al disparárseles accidentalmente la escopeta, despeñarse desde un acantilado o bien en una sima e incluso marinos avezados y curtidos que se ahogaban accidentalmente al caerse por la borda al mar.¹¹ Durante el periodo comprendido entre 1906 y 1908, estos enfrentamientos entre ambas facciones rivales llegaron a dividir al pueblo de Santa Margarita entre dos bandos irreconciliables. Conforme la organización verguista fue extendiendo sus tentáculos hacia el Suroeste de la isla, los enfrentamientos entre los patrones y las cuadrillas de los descargadores y porteadores, fueron cada vez más violentos, sobretudo en la zona de Santanyí a la Rapita con unas 6 bajas, por el momento contabilizadas, entre estos dos años. Siempre bajo el aspecto de algún accidente sospechoso entre los que se incluyen un naufragio por posibles abordajes entre bandas rivales.

Pero en esta guerra de las delaciones ninguno de los dos clanes pudo eliminar completamente al otro, aunque la economía de ambos, después de tantas aprehensiones estuviera a punto de terminar muy mal, mientras que la marinería y la gente de tierra sufrían constantemente las consecuencias de las continuas escaramuzas y redadas. De modo que, a finales de 1908, el número de personas que quisieran invertir dinero, en ambos bandos, con un alijo fuera, en este período, muy limitado e igualmente el grupo de personas que quisieran trabajar para March o Garau en los trasbordos y desembarcos también fue cada vez más reducido.

Es en este contexto de encarnizada lucha por eliminar cada uno de ellos a su competidor que se explica la denuncia de Allende Salazar al senado¹² del apresamiento en un año (1907) de unas 32 a 33 embarcaciones relacionadas con el contrabando de March, (y Garau a quien metían en el mismo saco); es decir, que tal cantidad de contrabando apresado se pudo deber más al producto de la guerra de las delaciones entre March y Garau que a la eficacia represora real de la arrendataria, debido al alto grado de corrupción y dejadez que existía en la escala básica del cuerpo de vigilancia de los muy mal pagados carabineros, que eran los encargados en primer lugar de reprimir el contrabando (sobretudo en su feudo de Mallorca).

Posibles motivos para la fundación de la Sociedad March y Garau

Como decíamos anteriormente, en 1904 March compró a la familia Jorro su fábrica de elaboración de tabacos, junto con sus depósitos portuarios y aduaneros libres de aranceles y con destino exclusivo para la exportación, lo cual significaba, en la práctica, que de aparecer un solo producto con la licencia "Vicente Jorro" en suelo francés, primero controlado por el gobierno colonial y más tarde por La Regie¹³, March se arriesgaba a ser multado con unas sanciones económicas muy severas y, a la quinta reincidencia en un mismo año, podía incluso perder por completo todas las licencias de fabricación libres de aranceles y terminar con sus huesos en la cárcel.

¹¹ Comunicaciones orales de Andreu Fassol, el "garriguer Llarg" y el pagés de Son Piris.

¹² *Diario de Sesiones de las Cortes. Senado*, num.44, 5-VI-1916, 681.

¹³ "Regie" es la forma coloquial y abreviada del nombre del consorcio internacional que según el acuerdo de Algeciras entre 1906 y 1910 pasaría a detentar en el suelo de dominio Francés el monopolio del comercio del tabaco, rapé y el kiff. Bajo la firma comercial de "SOCIETE INTERNATIONALE DE RÉGIE FRANÇAISE DES TABACS." Se debe tener en cuenta también que Túnez y Marruecos eran protectorados administrados por Francia, (Territoires Co-Intéressés) mientras que Argelia formaba parte de tres departamentos judiciales de suelo considerado plenamente Francés y por ello allí el contrabando de tabaco, un delito calificado de atentado muy grave contra la República, penado a veces con hasta de 10 años de prisión a trabajos forzados o su permuta en régimen penal especial, al enrolarse por igual tiempo en la Legión Extranjera para reprimir en este caso el tráfico ilegal de armas en la frontera..

Este territorio vedado al tabaco de March incluía la zona fronteriza del vecino protectorado Internacional de Marruecos con Argelia, de soberanía francesa, (territoires co-interés) pero excluía la administrada por España en donde podía venderse el tabaco oficial y el de contrabando sin problema ninguno puesto por el gobierno Francés, al ser considerado una tierra de nadie hasta que el acuerdo de Algeciras designase en subasta abierta unos derechos de venta en régimen de monopolio del tabaco, el rape y el kiff al futuro subarrendador de La Regie.

Calculando March entonces que, si lograba invadir la zona Española con sus productos a *La Regie* no le quedaría más remedio que negociar con él este contrato en lo referente a los tabacos, en vez de con la *Arrendataria Española*. Acto seguido, destinó una gran parte de la producción de la fábrica de Orán al mercado del contrabando del norte de África de dominio español, pero como comenzó a enterarse que, desde que adquirió la fábrica Jorro, una buena parte de su producción se estaba desviando a la zona prohibida en manos del gobierno francés y que en este contrabando a pequeña escala se habían especializado toda una serie de pequeños clanes de comerciantes pertenecientes a diversos grupos tribales de los señores de la guerra cabileños y bereberes, enfrentados perpetuamente entre sí, pero todos de común acuerdo en intentar minar, en sus territorios del Rif y Atlas, el poder del sultán Abdul Azíz, un cacique Hasaní, de Rabat, occidentalizado y títere, en manos del gobierno colonial francés. Éste se escudaba para defender su derecho al trono marroquí en su presunta descendencia fatimí; algo que los beréberes, tajantemente, negaban para apoyar, como legítimo pretendiente al trono de un nuevo Sultanato independiente berebere, a un jefe tribal y líder espiritual de Marraqués que afirmaba descender de los califas Andalusíes y juró defender al Islam de todos los vicios y libertinajes incitados por los falaces y sacrílegos hábitos paganos europeizantes.

Ante esta situación, March optó desde el primer momento en que tomó las riendas de la fábrica de Oran, tal y como antes habían hecho los Jorro y otros fabricantes de tabaco españoles en territorio francés, por proveer a los "moros" de armas,¹⁴ pero bajo tres condiciones innegociables y que favorecerían en todo momento a sus intereses.

La primera era que al igual que con los Jorro, formasen parte para él, de una guardia pretoriana encargada de impermeabilizar la frontera de la zona prohibida, de manera que eliminasen a cualquier osado que intentase introducir por allí sus elaboraciones de contrabando.

La segunda es que podían seguir con su guerra particular contra los gobiernos coloniales y el sultán siempre y cuando ninguna de sus rutas de distribución o depósitos fuesen amenazados por "moro" alguno, por culpa de aquellas escaramuzas.

La tercera y más polémica de todas las condiciones, es que solamente se estaba dispuesto a negociar con un líder o sus representantes, pero nunca con una multitud de clanes y señores de la guerra enfrentados entre sí, ya que de este modo, al venderles las armas, no tenía ninguna garantía de seguridad con respecto a todo lo anteriormente pactado. No quiero decir con esto que esta última condición de March forzase la elección de líderes rebeldes de gran carisma, como El Rogui, más conocido en Occidente como el Príncipe rebelde Abd el Krim. Persona que controlaba realmente dicha frontera, pues luchaba precisamente por una Kabilia independiente y que además poseía todas las bendiciones para ello del pretendiente de Marraqués.

¹⁴ *Fondos Contemporáneos*, Presidencia del Gobierno, legajo 253, exp.148. Archivo Histórico Nacional. – Y comunicación oral en las tertulias en lo referente a las condiciones impuestas a los jefes moros, del que fue el apoderado en Oran de los hermanos Ques, Me. Atlas, en presencia de uno de ellos.

Se puede insinuar que la limitación de los negociadores en la compra de armas a unos pocos sí que favoreció en gran parte la elección de estos dos grandes jefes de guerra como líderes indiscutibles por parte de sus pueblos, para luchar contra “El Occidentalizado de Rabat” sumiso a sus aliados infieles invasores europeos, que mediante protectorados, con nuevas costumbres, edictos y normas extranjeras corrompían la sagrada tradición multiseccular, de la ley islámica.

Lo cierto es que una vez que March se introdujo en el negocio del contrabando de armas, se consagró a éste negocio con la misma pericia, astucia y dedicación como lo había hecho con el tabaco. Sin duda el nuevo negocio le reportaba unos buenos beneficios pues en el caso de que alguno de sus alijos fuese apresado, por culpa de su guerra comercial contra Garau, la venta de esas armas le resarcía en gran manera de tal pérdida económica.

Los inicios de las hostilidades de los rifeños entre 1909 y 1910 con las tropas coloniales españolas por otra parte, provocaron una demanda mayor de, fusiles con cerrojo de cartuchos, “fusilas” de avancarga, mosquetones de peine, carabinas, rifles, municiones, cartuchos, fulminantes, plomo y pólvora, para los nativos alzados, y algunas ametralladoras de cinta para contentar a los caprichosos jefes de las partidas. Los agentes de March, jamás les vendieron pistolas porque su jefe pensaba que si fuera asesinado un miembro influyente o cargo importante de la autoridad con arma corta, las posibilidades de coger con vida al culpable eran muchas y si éste confesaba que el arma procedía de alguno de los depósitos fronterizos de la organización March, el hecho podía terminar en un gran lío criminal y político, en absoluto deseable.

Por otro lado la Guerra de Melilla, también ofrecía la perspectiva de abrir un nuevo mercado de tabacos de contrabando para el consumo particular de las tropas españolas. Para poder llevar a cabo estos negocios con seguridad March estaba obligado, aunque a regañadientes, a firmar un armisticio con los Garau y proponerles un pacto de asociación por cuanto terminar con esta guerra comercial particular y poder duplicar la producción, significaría el control total del negocio del tráfico de tabacos en el Mediterráneo y del Norte de África.

También un armisticio permitiría de nuevo poderse organizar mejor para burlar o sobornar con más medios económicos a los responsables de base de la represión del tráfico del tabaco y a los militares responsables de la intendencia de las tropas de España en la guerra colonial de la campaña de Melilla.

Un control monopolizado del tráfico en el Mediterráneo, también era un aval garantizado para que las autoridades de Gibraltar aceptasen con más facilidad la nacionalización de todos los navíos de la nueva compañía surgida, bajo pabellón británico pese a haber sido apresados, anteriormente algunos de ellos, por la Arrendataria.

Finalmente la consolidación de este monopolio del contrabando del tabaco en aquella zona, reforzaría también su postura de fuerza en sus negociaciones secretas con *La Regie* para hacerse con la exclusiva de la futura concesión del subarriendo con las licencias “Vicente Jorro”, del monopolio del tabaco de Marruecos, al demostrar a los franceses que en la práctica, el norte de África era ya un territorio de su pleno dominio y control. Algo que efectivamente consiguió el 12 de Junio del 1911, es decir, una vez después de estar formada la nueva sociedad con los Garau¹⁵.

LA SOCIEDAD MARCH & GARAU

¹⁵ 6-5-1927 Carta de D. Juan March a Carreras adjuntándole copia de la certificación acreditativa de la existencia del dicho contrato formalizado el 12 Junio de 1911 y renovado el 5 de Junio del 1920.

Fundación de la sociedad, los prolegómenos

Dispuesto pues, Joan March a firmar un armisticio y posible asociación con la Familia Garau, se puso en contacto en Santa Margarita primero con algunos hombres de confianza de Garau y más tarde con varios de sus parientes más directos, con quienes pactó de cara a la galería que fuesen ellos los que convencieran al patriarca del Clan y sus hijos de las buenas intenciones que tenía March de hacer las paces con sus adversarios comerciales. También les ofreció el doble de prima si conseguían que fuesen los Garau los que diesen el primer paso, apareciendo en público ante March dispuestos a solicitar una tregua para ver de probar a hacer negocios juntos.

Al tiempo que en Orán, dio orden a su apoderado Antonio Qués para que se reuniera inmediatamente en Argel, con el Cónsul de Colombia, Miguel Meliá Roselló, para que éste en calidad de mediador y como Caballero de la Legión de Honor,¹⁶ fuese a hablar con José Garau para también, convencerlo de las buenas intenciones de March y concertar gracias a este influyente señor una entrevista, porque Meliá además, era el Decano del Cuerpo Consular de Argel y el más alto consejero del Tribunal Francés de comercio exterior de Argelia, pero por encima de todo, también era un fabricante de tabacos argelino de origen español vecino, de la fábrica de Garau y proveedor de géneros en bruto y elaborados tanto a March como a Garau, con quienes les unía una estrecha amistad.

El contrato de fundación

La reunión entre los dos tabaqueros y en la forma que March había concebido, por fin, se realizó como insinuaba Benavides, unos meses mas tarde, en el pueblo natal de ambos, pero se hizo aprovechando las fiestas estivales de agosto y no las de San Juan como se dice en su novela.¹⁷ Después de llegarse a un primer acuerdo, Garau en Argel realizó un inventario de los bienes que él aportaría a la futura sociedad y al finalizar el plazo acordado de dos meses tal y como había quedado pactado. A principios de octubre, de nuevo se reunieron en Mallorca aportando cada uno la documentación exigida para ultimar los detalles finales de la nueva asociación que se formalizó mediante un contrato privado redactado en castellano el 15 de octubre del 1909 allí y oficializado después en el Registro Civil de Argel, el 9 de febrero del 1910. Depositándose además este mismo día una copia en francés en el Registro del Tribunal del Comercio de esta misma ciudad. Documento que se reproduce en el anexo documental (Ver Documento I).

Leyendo detenidamente este documento se puede llegar a las siguientes conclusiones:

- Que el capital fundacional de 300.000 Ptas. se invierte a medias y también a medias serán las pérdidas o los beneficios repartidos.

- Que Garau aporta la sede de su fábrica, con la maquinaria y sus embarcaciones, mientras que March solamente pone a disposición de la sociedad, además de su parte proporcional del capital inicial, sus embarcaciones y parte de la producción o materias primas de su fábrica en Oran.

- Que cada uno pone a disposición de la Sociedad sus propias marcas de fabricación y listados de clientes o proveedores. Y que cada uno al mes tendrá un sueldo fijo de 500 pesetas mientras que el resto de beneficios serán reinvertidos en su mayoría en las mejoras y ampliaciones de la sociedad.

¹⁶ Los cuales, por reglamento de la orden, cuando empeñaban su palabra de honor o avalaban las buenas cualidades o intenciones de alguien en calidad de mediadores, nunca mentían.

¹⁷ Manuel Benavides: El ultimo pirata del Mediterráneo. 58-59.

Mientras que en el capítulo de la organización de esta sociedad, queda claramente definido que en la realidad es March quien ha absorbido a la empresa de Garau ya únicamente el encargado de realizar las ventas, llevar la contabilidad general y por ello realizar los pagos, las recaudaciones, aceptar o pagar las letras, deudas e hipotecas con total libertad de acción y proveer de fondos económicos a la fábrica de Garau es Juan March. Mientras que Garau solamente podrá dedicarse a la fabricación o compra de tabacos y a la dirección con total libertad de acción de su fábrica, de modo que si bien la razón social se denominará March y Garau, todas las letras de cambio por aceptar o descontar deberán ir exclusivamente a nombre de Juan March, puesto que Garau en las tareas administrativas no tiene en esta sociedad ninguna firma, salvo la utilizada en Argel, para adquirir o embarcar los géneros y lo último siempre a cuenta de Juan March mediante un contrato en exclusiva con el Consignatario Rafael Bonet, que con la nueva Sociedad mantendría su cuota de comisión de a duro por cada bulto embarcado¹⁸.

Pero si se analizan con mucho cuidado las cláusulas referidas a la defunción de un asociado o a las causas que puedan dar lugar a la disolución de la sociedad se puede afirmar taxativamente que esta asociación de Juan March fue en todo momento realizada de muy mala fe y con la única intención de tener controlado y bajo sus ordenes a su más directo competidor, de modo que si en un futuro, Garau se convirtiera en un socio díscolo, desobediente o con intenciones de emanciparse para proseguir en el negocio del tabaco de nuevo solo y por su cuenta, bastaría que March, única firma social reconocida, provocase artificialmente una pérdida del capital social mayor de la mitad, utilizando para ello a terceros que librarían una falsa letra.

Posteriormente aplicando éste, la artimaña legal de aceptarla para la Sociedad y que en tal caso, se maquinara en la forma de que aquella fuese muy superior al capital activo bruto efectivo en caja. Seguidamente, cargarla March a su cuenta particular mediante un giro al Banco Popular de Manacor que era la Banca de su suegro. A continuación, al vencer el plazo de pago sin que se enterase su socio de que esta existía, reclamarla como deuda del pasivo al capital social, con el fin de que la Banca de la cual March y la Sociedad devengarían deudores, ordenase su ejecución al requerir los terceros a la Banca y la Sociedad, un adeudo de impago por morosidad. Provocando así una quiebra ficticia de la sociedad que dejaría a su consocio, tras la disolución de la misma y según las cláusulas firmadas del contrato, en la calle, Y sin derecho a reclamación alguna, ya que entonces March demandaría al amparo del lo suscrito en el acta, hacerse cargo inmediatamente de todo el activo social (maquinarias mercancías etc.) a cambio de él aceptar saldar por su cuenta todo el pasivo social (la deuda artificial pecuniaria provocada por sus agentes). Ordenando entonces además un embargo con liquidación contra la Sociedad para poder resarcirse March, del capital desembolsado de su patrimonio particular para hacer frente a aquella simulada situación de quiebra.

El codicilo adjunto al acta del contrato

Parece ser que, tras formarse la nueva sociedad, la pequeña fábrica construida por Garau no podía absorber en 1910 toda la demanda de pedidos de mercancías que le llegaban, de modo que a instancias de March se decidió tras la realización del inventario del año 1911 proceder inmediatamente a su ampliación y mientras tanto, para que la

¹⁸ Pese a que parece que poseemos suficientes evidencias de que existió un contrato entre la casa de consignaciones de Bonet y March, éste en todo documento escrito lo negó, aunque admitía que trabajó de forma autónoma exclusivamente para la Sociedad M & G. a cambio de aquella comisión aludida, pero siempre solo bajo las ordenes de March. según él dejó declarado y constatado el 30 de mayo del 1927 por un oficial escribano enviado a su casa a interrogarlo a requerimiento de la parte contraria debido a que su salud estaba demasiado deteriorada para ir a testimoniar, falleciendo después de firmarla a los pocos meses.

producción no se quedase completamente paralizada se alquilaron las fabricas de los tabaqueros Montserrat García, Climent y ocasionalmente al igual que en años anteriores, también la de Miguel Melía para aumentar la producción de la marca “La Mallorquina”, de quien Garau, siempre se había servido para obtener los tabacos locales y de Colombia y al cual, antiguamente alquilaba la fábrica, cuando al principio estaba montando la suya, las máquinas se averiaban, o no daban abasto para la producción de un encargo importante, de modo que Melia siempre tuvo en depósito copias de sus etiquetas y moldes.

Por fin, a finales de septiembre del 1912 se terminó de construir la nueva fábrica de la sociedad March y Garau y el 23 de noviembre se legalizo su situación, al firmar José Garau y Juan March un convenio y ajuste anexo al contrato de fundación de Sociedad que regulase la cuestión de la propiedad dentro del cual se explotaban los asuntos y negocios sociales.

Se trata del documento original de un contrato privado,¹⁹ manuscrito en español por Garau en tinta azul y firmado por ambos socios, realizado con papel oficial de 1 f. con sello de agua. Debajo de este, aparece la marca de un tampón de tinta pequeño y de forma oval que contiene las cifras 175 A. Documento oficializado por un tampón de tinta del abogado de la corte de apelación de Argel Camille Divielle, decano de la Orden Colegial y, por aquellas fechas, el consejero legal de March, para todos sus asuntos en Argel. Y que se reproduce también a partir una copia mecanografiada del original de la traducción francesa (Ver documento II).

Este documento, realizado única y exclusivamente de cara a la galería, presenta toda una serie de inexactitudes históricas que es preciso clarificar y para ello lo mejor es retroceder a los primeros momentos en que se gestó la formación de esta sociedad. Así, March, desde el primer momento, había dejado claro que, con su fábrica de Orán, no se podía contar en absoluto como uno de los bienes aportables a la futura sociedad, ya que en realidad no era del todo suya y tanto su suegro Bartolomé Servera como José Jorro Andreo, que era el propietario real de todos los derechos y licencias de fabricación, “Vicente Jorro” se habían negado en redondo a ello. Pero a cambio sí que se podía contar con esta fábrica para complementar con sus elaboraciones o envíos de materias primas, los listados de pedidos de la nueva sociedad cuando la producción de Argel fuera insuficiente. De modo que, si querían ponerse de acuerdo para formar la sociedad, Garau debía aportar a la misma, la fábrica de su propiedad, la maquinaria existente, sus embarcaciones y su depósito franco, recibiendo, a cambio, un alquiler mensual, a definir, por el empleo de la fábrica y el depósito mientras que las embarcaciones y la maquinaria se aportarían a fondo perdido como parte constituyente del capital social indiviso, sobretodo lo referido al capítulo de las embarcaciones porque éstas serían, inmediatamente, vendidas al intercambiar su valor de tasación inventariado por una cantidad de fletes por determinar, dedicados exclusivamente a los embarques de las mercancías fabricadas por la nueva Sociedad. Realizados por el armador mister J. García Gordon, Jr. de Gibraltar que las pondría bajo pabellón británico.²⁰ Al igual que todas las demás naves que en iguales condiciones Juan March, aportaba también a la nueva Sociedad.

Desde un principio, la fábrica de Garau resultó demostrar que era demasiado pequeña para el gran volumen de las operaciones, que la nueva sociedad necesitaba realizar

¹⁹ MARCH contre GARAU Dossier de M. LEBLANC - COTE N°1 - Sous Cote n°-3..

Acte sous-seings prives du 23 Novembre 1912

²⁰ MARCH contre GARAU Dossier de M. LEBLANC - COTE N°4 - Sous Cote n°- 14.

19 Mai 1927 Certificat émanant de l'Inscription Maritime de Gibraltar – 29 Abril 1927 Carta de D. Juan March a Carreras adjuntándole la copia de una primera certificación que no sirvió para el dossier y un borrador hecho por Carreras, devuelto tras ser rectificado en Palma, de la declaración jurada a firmar por Juan García Gordon ante el Cónsul de Francia en Gibraltar.

de modo que se pactó ampliarla pagando a medias los dos los gastos de construcción. Pero, siguiendo un baremo de compensación, resultaba que el solar y los metros construidos valían más que la obra a realizar de modo que Garau ,después de hacer cuentas, para no perder los derechos del alquiler mensual decidió correr en solitario con todos los gastos, a condición de que, ya que la fábrica de Orán nunca formaría parte del capital social invertido por los socios, la nueva fábrica, que se construiría en su solar de Argel, en ningún caso tampoco pertenecería al capital social de la nueva sociedad y que ésta formase por completo parte de su patrimonio particular. Aunque él formalmente se comprometía de forma temporal a arrendarla cuantas veces hiciese falta a la nueva Sociedad.

Como a efectos legales las sedes sociales podían considerarse también bienes sociales y parte constituyente del capital social indiviso en caso de disolución, donación, defunción, quiebra o venta, en este documento se pone la falsedad de que el solar de la fábrica se compra a medias, pero que un socio renuncia a su derecho a favor del otro, ya que en el contrato de fundación la sede social consignada es el Boulevard Provence y esto al disolverse la sociedad podría llevar jurídicamente a equívocos. Por esta misma razón, también se expone la falsedad de que el entrepôt especial Garau se solicitó tras la fundación de la sociedad, algo totalmente imposible, ya que desde el momento que Garau obtuvo una licencia de fabricación para la exportación de su marca de tabaco "La Mallorquina", automáticamente también debía solicitar y obtener, de facto con la licencia, el derecho y privilegio a tener su depósito franco de consignación que, en un principio, por tener Garau situada primitivamente su compañía por la zona portuaria, bastaba con tener las entradas y salidas de mercancías en consigna en el "entrepôt Reel" y de allí levantarlas directamente previo paso por el control de las aduanas, que estaban situadas en el interior de las instalaciones de dicho entrepôt y, más tarde, cuando Garau comenzó a producir en el polígono industrial de la barriada del Bab al Louet, poder situarlo sin ningún impedimento vis a vis en la propia fábrica en donde, debido al elevado volumen de movimiento de mercancías, se habilitó una sección asignada de la misma por el estado francés denominada "Depósito especial José Garau nº 6" del régimen especial de las aduanas, con un funcionario de la administración destinado exclusivamente a su cargo y control.

Habitualmente se escogía a un brigadier casado y héroe de guerra y, mientras el brigadier se encargaba de la vigilancia y control de las entradas y salidas de géneros y mercancías, su esposa siempre era la encargada de cachear al salir de la fábrica a las empleadas, ya que en todas las fábricas de tabacos existía la estricta norma impuesta por las aduanas de que de allí dentro no podía salir al exterior ni un miserable cigarrillo, ni siquiera encendido y a medio fumar, siendo por ello cada trabajador, al finalizar su jornada laboral, registrado concienzudamente en un lugar habilitado para ello junto la salida de la fábrica y separado por sexos. Aunque sin embargo en el interior de todas las instalaciones, por un pacto firmado entre el Consorcio Tabaquero Argelino y la Unión de las Sociedades Sindicales Obreras, se podía fumar o consumir cualquier tipo y calidad del tabaco manufacturado de forma gratuita y sin límites.

Frecuentemente la mayoría de los brigadieres de los entrepôts especiales parecían estar cortados con los mismos patrones. Unos personajes salidos de la época de antes de la gran guerra, todos con sus mostachos, un sentido muy estricto del deber honor y orden, siendo también, todos ellos unos grandes relatores de sus hazañas bélicas por "la grandeur de la France"

Normalmente ninguno solía durar allí más de dos años, no porque se encontrasen mal en su puesto de gran responsabilidad en la fábrica ya que allí dentro su autoridad estaba incluso por encima de la del Director Ejecutivo. Pero como todos ellos estaban acostumbrados a ser unos hombres de acción o mandar la tropa, la rutinaria y pesada tarea

de controlar todos los pesajes efectuados por el subdirector de la fábrica, manejando unos libros llenos de cifras y números a los cuales nunca se llegaban a habituar del todo, a la larga solía sumirlos en un estado apático y depresivo que los obligaba a pedir urgentemente a la Administración su traslado a otro destino más acorde con sus aptitudes bélicas.

El final de la Sociedad.

La vida de la Sociedad Tabaquera MARCH & GARAU fue solamente de 8 años en vez de los 9 previstos, al provocar el propio Juan March mediante terceros el 15 de Agosto del 1917, una falsa situación de quiebra contra la sociedad mediante la estratagema anteriormente explicada. Tras haberse enemistado mortalmente con su socio a raíz de los luctuosos sucesos acaecidos a Rafael, hijo de éste, en el Camino del Grao en Valencia. Lo que provocó el inicio de un embargo preventivo que Garau interrumpió gracias a un recurso interpuesto ante el Presidente del Tribunal del Comercio, tras lo cual este emplazó a March en demanda de disolución de sociedad ante aquel mismo Tribunal el 22 de septiembre.

Disolución que se hizo efectiva unos días más tarde en Palma de Mallorca ante el Decano del Ilustre Colegio Notarial de las Baleares D. José Socías y Gradolí,²¹ que redactó por iniciativa de March un acta que no debió leer bien antes de firmarla, al considerarla más tarde Garau como engañosa porque, mediante algunas de sus cláusulas, quedaba desposeído de todo derecho al activo social o sus remanentes. Inmediatamente, esto generaría toda una larga serie de pleitos promovidos por ambas partes, en defensa o en contra de la misma en territorio francés.

Esta sociedad generó en vida, según se testimonia en las alegaciones de Garau, al Ministerio Fiscal de la Republica en defensa y oposición a una querrela criminal promovida por March en contra de él argumentando un presunto delito de abuso de confianza por usurpación de una parte del activo social y que no prosperó.²²

- *“A partir de las 300.000 Ptas. del capital inicial aportadas por cada socio un beneficio reflejado en el libro de los inventarios el 1911 de 224.945, 10 Ptas. de beneficios y el capital social invertido aumentado a 400.000 Ptas. por cada socio.*

- *Que del 9 de Enero del 1911 al 30 de Marzo del 1912 la sociedad realizó 368.631, 77 Ptas. de beneficios y el capital social invertido por cada socio aumentado a 500.000 Ptas.*

- *Que del 30 de Marzo del 1912 al 4 de Julio del 1913 la sociedad realizó 401.146, 78 Ptas. de beneficios aumentando el capital social a invertir por cada socio a la cantidad de 600.000.*

- *Que del 4 de Julio del 1913 al 6 de Septiembre de 1914 la sociedad realizó 182.865,85 Ptas. de beneficios.*

- *Que del 6 de Septiembre del 1914 al 31 de Diciembre del 1915 la sociedad obtuvo 599.841,91 Ptas. aumentando el capital social a invertir por cada socio a la cantidad de 800.000.*

²¹ MARCH contra GARAU Dossier de M. LEBLANC - COTE Nº1 - Sous Cote nº- 6 Original en castellano y copia oficializada de su traducción al Francés del acta del contrato en disolución de Sociedad redactada y visada por D. J. Socías y Gradolí, Notario en Palma.

²² Argel al 5 de Agosto del 1918. Recurso de Súplica de D. José Garau y Tous, al Ministerio Fiscal de la República en amparo contra una querrela por abuso de confianza interpuesta por el representante de los intereses de D. Juan March, el letrado D. Antonio Marroig.

- *Y que del 31 de Diciembre del 1915 al 31 de Enero del 1917 los beneficios ascendieron a 590.441,09 Ptas. a las que habría que añadir 1.103.776, 71 Ptas. de mercancías en almacén aun sin procesar o salir. Estas son repito unas cifras que no pueden ser nunca discutidas por el Sr. Joan March porque proceden de un inventario que porta escrita, su firma manuscrita”.*

La liquidación de la extinta Sociedad

Sin embargo, tras diversos juicios fallados en Casación y Apelación, todo el patrimonio social fue extinguido y puesto a la venta por el liquidador Reverchon²³ mediante dos públicas subastas. La primera fue la de las mercancías existentes en fábrica; es decir, de todos los tabacos y la llevó a cabo el martes del 22 de agosto del 1922 el Corredor Paul Cellí según consta detallado en el cartel anunciador de la misma reproducido en el Documento III. El resultado final del producto de esta venta fue de 162.291,10 Francos que eran 113.603,80 Ptas. al cambio de la época. Mientras que la segunda venta, efectuada para liquidar la maquinaria y mobiliario existentes en fábrica, se llevó a cabo el miércoles 28 de febrero del 1923 por el Comisario Tasador Blassellé, anunciándose únicamente en la prensa local de toda la Argelia. Con un resultado del producto de esta otra muy bajo y de tan solo 64.462,00 Francos o sea 42.809,90 Ptas. al cambio de la época.

Es decir, que todo el activo social fue liquidado solamente por un cuarto de su valor real al precio de mercado, ingresando finalmente Reverchon en la caja Estatal de los Depósitos y consignaciones el importe de 226.753,10 Francos, gracias a la suma a las anteriores cantidades realizadas de los intereses bancarios producidos por éstas durante el tiempo que tardó en ejecutar por completo su misión, que fue algo más extensa que la de ordenar únicamente ambas ventas, a la espera de que un Tribunal Francés sentenciase definitivamente a cual de los dos ex socios él debía entregar este capital social.

Terminando y para hacer aun más rocambolesco el final de esta historia. A finales del año 1926, el mismo Reverchon extrajo de la caja, por sentencia firme judicial, esta suma con el consentimiento de March que decidió finalmente pleitear contra Garau, junto a la Hacienda Pública francesa.²⁴ Para pagar una parte de la sanción administrativa de 523.000,00 Francos que el estado reclamaba por tercera vez de forma irrevocable y en acción ejecutoria mediante un decreto del embargo preventivo de bienes en Argel y Oran a March, que no podía hacerse efectivo en parte más que con este dinero depositado en Argel, porque todos los bienes de March en Oran ya estaban inmovilizados por otro embargo decretado por el Presidente del Tribunal del Comercio de Oran en cumplimiento de una requisitoria promovida por los Garau al amparo del primer fallo dictaminado por el Tribunal de Apelación de Aix.

Cantidad que reclamaba la hacienda a March como socio subsidiario “infinitum” de la extinta sociedad, ya que José Garau en 1923 se declaró insolvente tanto en Francia como en España. Mientras que su hijo Francisco representándolo reclamaba a March y al estado la dicha cantidad depositada en la caja. En concepto de una parte de la indemnización reclamada de 1.966.026 Ptas. y que fue lo que provocó el embargo de Oran²⁵ en

²³ MARCH contre GARAU Dossier de M. LEBLANC - COTE N°4 - Sous Cote n°- 13 Rapport du Sequestre Reverchon.

²⁴ 30 Novembre 1276 Jugement rendu par le Tribunal Civil (2e Chambre) de premiere instance de l'arrondissement et departament d'Alger. (Algerie) Affaire March et Ordinas contre March & Garau, dossier n° 1408 (Aff. c/ Contributions Diverses et Garau).

²⁵ 9 Août 1926 Premiere Ordonnance du Tribunal de Commerce d'Oran avec les Denonciations de saisie-arret en Banque et Douane d'Oran. Et saisie conservatoire a la fabrique de tabacs de Me. March Ordinas Juan. Par l'huissier Aarón Amsellem. A Me. le Directeur Juan Carreras son fondé de pouvoirs. - 25 Aût

resarcimiento de la parte usurpada del reparto entre ambos socios del activo social, además de los daños y perjuicios causados a su padre tras la quiebra fraudulenta y posterior disolución engañosa de la extinta sociedad.

O sea, que fue tanto el odio que ambos ex socios mutuamente se profesaban que March prefirió antes regalar aquel capital al fisco francés a que José Garau viera de la liquidación del activo social de la extinta Sociedad March y Garau ni un solo céntimo. Tras lo cual, los pleitos entre March y Francisco Garau, que actuaba siempre en nombre de su padre José, se sucedieron hasta que el 14 de enero del 1930, por fin, un tribunal francés²⁶ dictó una sentencia definitiva a favor de March, al desistir de proseguir más con sus reclamaciones²⁷ la parte contraria, ya que al obtener March el monopolio del comercio del tabaco en las plazas españolas africanas de Ceuta y Melilla, este mercado de tabacos se acabó para la introducción de las labores de Garau, y como también al poco tiempo, perdió los contratos de expendedor de La Arrendataria en Ceuta y las Islas Canarias, obtenidos por sus socios Damián y Jaime Ramis a cambio de éstos delatar a los agentes del gobierno el funcionamiento de algunas de las redes de la organización de March. Los Ramis lo abandonaron y entonces la nueva manufactura de tabacos para la exportación "Francisco Garau S.A." que funcionaba manteniendo las licencias de fabricación "José Garau", por falta de mercados entró en una crisis comercial muy profunda que le dejó demasiado arruinado para que Francisco siguiera gastando un franco más en mantener aquellos pleitos de su padre en contra de March.

1926 Ordonnance de refere rendu par Me. le President du tribunal de Commerce d'Oran. Que mantiene todos los embargos decretados anteriormente con la excepción del concerniente a las Aduanas para que la fábrica pueda seguir funcionando ya que tal paralización podría provocar, según denunció Carreras al Ministerio fiscal de la República y al Prefecto de la Dirección de la Sécurité Générale, unos más que posibles grandes disturbios y protestas obreras motivadas por culpa de unos despidos en masa que tendría que aplicar al cerrar la fábrica por falta de géneros y sin derecho alguno a recibir indemnizaciones en metálico, por culpa del embargo existente aplicado en todas las Bancas Argelinas.

²⁶ 14 Janvier 1930, March y Ordinas Juan contre Garau José . Arrêt rendu par la Cour d'Appel de Montpellier . 1re et 2es Chambres civiles, enregistré le 1 Fevrier 1930 . fol. 42 case396.

²⁷ 9 Novembre 1929. Acte declaratif & de desistement signe à Alger par Me Garau Tous José de este documento se conservan varias copias y las placas fotográficas del original con sus positivados Kodak. en donde queda patente lo apuntado en la nota nº 22 al finalizar el documento con la siguiente anotación manuscrita de Garau previa a su firma "*Aunque este documento haya sido redactado en francés reconozco haber tomado pleno conocimiento de su contenido que me ha sido traducido, el cual apruebo*".

Anexo documental

I

ACTE DESOCIETE²⁸

NOTE.

L'original enregistré de cette traduction a été produit à l'appui d'un recours à la Comisión Supérieure des Bénéfices de Guerre²⁹.

-. TRADUCTION .-

ACTE DE SOCIETE .

Entre les soussignés :

1° . *Don Juan March y Ordinas, Propriétaire, demeurat à Sante-Margarita (Baléares) et*

2° . *Don José Garau, propriétaire, demeurant au même lieu.*

Il a été convenu et arrêté ce qui suit :

Monsieur Juan MARCH et M. José GARAU, forment entre eux une Société en nom collectif, ayant pour objet l'achat et la vente des tabacs et la vente des produits fabriqués.

Cette société durera 9 années à partir du 15 Octobre 1909.

Le siège social est situé à ALGER, Boulevard Provence.

Capital : Le capital de la Société est de 300.000 Pesetas déposé par moitié par chacun des associés et comprenant les marchandises, embarcations et compte courrat avec les clients de la Société.

En conséquence, les pertes et les bénéfices supportés ou partagés entre les deux associés par parties égales.

Embarcations : Les embarcations figurant dans l'inventaire annexe au present acte pour la somme de 69.690 pesetas, mais elle a été amortie en pesetas 32.671 et 6 centimes, dont la valeur réelle est réduite à 37.018 pesetas 94 centimes.

Matériel : Le matériel consistant en machines presses ... etc figure dans l'inventaire pour la somme de 6. 842 pesetas 5 centimes. Les embarcations et le matériel pourront être augmentés durant les années de la société.

Chaque année on amortira sur l'article matériel et embarcations existants au moment du contrat ou acquits postérieurement a raison de 10% qui seront déduits des bénéfices jusqu'à arriver à sa valeur.

Partage des bénéfices : Le 10% étant réservé pour amortir la valeur de matériel et des embarcations, les 90% restant seront repartis comme suit :

50% serviront à augmenter le capital jusqu'à l'élever à 500.000- pesetas, et les

40% restants seront partagés en parties égales entre les deux associés.

Inventaire : L'inventaire de l'actif et du passif sera effectué le 31 Décembre de chaque année. Le premier sera établi le 31 Decembre 1910. Quand on établira les inventaires, les marchandises non elaborées, en brut, tabacs en feuilles, capes, etc, seront évalués au prix d'achat diminué du 5%, les marchandises manufacturées, pour mieux dire,

²⁸ MARCH contre GARAU, DOSSIER de M. LEBLANC, COTE N°1 – Sous Cote n°-2.
Acte de Societé du 9 Fevrier 1910.

²⁹ El 21 de Julio del 1926 la Cour d'Appel d'Aix, por un primer fallo, declara a la extinta sociedad como Francesa al estar su sede social en Argel. Recibiendo más tarde Carreras una requisitoria ejecutiva con multa por atrasos para el pago del impuesto especial por beneficios de Guerra del que estaban exentas las sociedades extranjeras y que March se negó en un primer momento a pagar por considerarla española al tener su casa de contratación en Palma de Mallorca, ordenando a Carreras recurrir la multa y promover un pleito contra la hacienda pública francesa, la cual para poder aceptar el enrolamiento de la causa exigió inmediatamente el depósito en el registro judicial de la escritura del contrato original de fundación de sociedad redactado en Español y que nunca se devolvió, al igual que el inventario adjunto P.

deposées pour la vente seront évaluées au prix d'achat augmenté de tous les frais de fabrication.

Marques de fabrique : M. Juan March apporte à la Société les " Alonzo Santocildes" et "Republicana" qui sont de sa propriété, M. José GARAU apporte la marque "Mallorquina" également de sa propriété. Aussi bien ces marques comme celles qui peuvent créer pour la suite, , qu'elles soient ou non déposées régulièrement soit en nom collectif de la société ou de l'un des associés seront et resteront la propriété de la société.

Fonctions et obligations des associés . M. Jose GARAU est chargé de la fabrication des tabacs, et à cet effet, il procédera aux achats du tabac en feuilles nécessaires pour la fabrication destinée à la vente. Il sera obligé de tenir un livre de caisse au siège de la Société où il enregistra journallement les frais faits et la recette obtenue ; chaque mois, il remettra à son associé M. JUAN MARCH une copie des opérations qu'il aura réalisées. M. Juan MARCH est chargé de réaliser les ventes à PALMA et il aura à cet effet la plus grande liberté d'action et son associé ne pourra s'opposer sous aucun prétexte à n'importe quelle vente qu'il aurait effectuée durant la société. M. JUAN MARCH est en outre chargé de la comptabilité générale, de réaliser les paiements et les recouvrements. Il acceptera et paiera les traites et lettres de change pour le compte de la société ; il percevra les prix des marchandises vendues ; il contractera les emprunts nécessaires pour la bonne marche de la société et il remettra au sieur GARAU , à mesure qu'ils seront nécessaires les fonds qu'exigeront la marche de la fabrique et du négoce. M. GARAU aura le droit de vérifier les livres tenus par son co-associé autant de fois qu'il le jugera nécessaire, soit par lui-même, soit par son fils ou par quelque autre personne qu'il délèguera à cet effet.

Designation de la Société. La raison sociale sera "MARCH et GARAU" mais la signature sociale sera seule "Juan MARCH" les lettres de change à accepter ou pour l'escompte seront acceptées ou tirées au nom de Juan MARCH. Ce dernier ne pourra disposer, ni engager la Société, que (seulement) quand sa signature sera (destinée) donnée pour les besoins de la Société. De même la société ne pourra être responsable que lorsque les engagements contractés par chaque associé seront pour les besoins de la société seulement, et elle ne pourra être poursuivie ni inquiétée pour affaires personnelles de chacun des associés et contractées en dehors des affaires de la société.

Administration de la Société. Il y aura deux livres d'inventaires et chaque inventaire sera signé par les deux parties; il régularisera de manière définitive l'état de chaque associé de par lui avec la société. L'un de ces livres sera la propriété du sieur GARAU à ALGER, l'autre appartiendra au sieur MARCH.

Décès de l'un des associés . En cas de décès de l'un des associés le survivant aura le droit d'élire entre les deux situations suivantes : liquider la situation de la société conforme à l'inventaire fait le 31 Decembre de chaque année, ou bien en faire un nouveau au moment du décès de l'autre associé, et cela sans que les héritiers du défunt puissent formuler aucune réclamation. La situation active et passive de la société étant de cette façon définie, il aura le droit de choisir entre les solutions suivantes : 1° dissoudre la société, dans ce cas il liquidera les marchandises élaborées ou non, appartenant à la Société, il réalisera l'actif après extinction du passif en conservant pour lui, un 20% du capital et l'excédent sera partagé pour moitié pour les héritiers de l'associé décédé. 2° . Il pourra continuer les affaires de la société en remboursant aux héritiers du défunt la moitié de l'actif social. Cet actif sera diminué du 20% que sera préservé au survivant de plein droit. Dans ce cas, le remboursement en deux ans à raison du huitième par trimestre et d'avance. Le premier paiement sera fait un mois après la décès. Le capital restant dans les termes indiqués, il produira jusqu'à son complet paiement un intérêt de 5% par an. Le matériel, machines et embarcations, quelle que soit la décision du survivant restera la

propriété exclusive de même : Le même sort auront la fabrique et les compromis contractés avec les sieurs MELIA, MONSERRAT et BONOT³⁰, qui restent anexes au présent acte. P-

Perte du capital social. La dissolution de la société pourra éter demandée en entier par un des associés et en cas de perte de la moitié du capital social reconnue dans le dernier inventaire, et cela dans le délai de quinze jours. Dans ce cas, les affaires de la société seront liquidées, l'actif sera alors repartí entre les associés.

Dissolution de la société. Si l'un des asocies désire pour quelque motif se retirer de la société, il devra le notifier à son co-associé un mois auparravant, ce dernier liquidera avec les mêmes conditions qu'en cas de décès et jouira de la même option ; l'associé qui se retirera ne pourra pendant deux ans s'établir en Algérie ou s'intereser directement ou indirectement dans le comerce des tabacs en Algérie. L'associé qui continuera les affaires sera le propriétaire du materiel, machines, embarcations, etc, acquises à ce jour ou durant le fonctionnement de la société ; de même qu'il aura les charges il aura les avanttages des contrats MELIA, MONSERRAT et BONOT Si l'amortissement n'est pas complètement réalisé, le capital social sera diminué de la somme qui restera pour amortir les embarcations et le matériel, dont la valeur figurera alors a l'actif comme mémoire seulement. M: MARCH acceptera et escomtera les traites, lettres de change et valeurs de la société étant ainsi personnellement engagé au paiement des dites valeurs. En cas de dissolution de la société pour n'importe quel motif, les affaires et marche de la société continueront jusqu'à extinction complété pour paiement de traites ou lettres de change aceptes ou escomptées par M. MARCH au nom de la Société et qui engagent son (un) prope nom. M. MARCH ne doit étre inquieté pour quelques dette contractée pour la bonne marche de la société. Il reste convenu qu'en aucun cas les contractants ne pourront recourir a unTribunal pour quelque discusion qui puisse surgir entre eux. En cas de désaccord, chaque associé désignera un arbitre, les deux arbitres nommeraient un troisième pour les départager au cas où ils ne seraient pas d'accord pour l'élection du troisième arbitre, le differend serait soumis au President du tribunal de Comerce et à défaut à juge compétent en la matière qui déciderait définitivement sans appel ni recours possible.

En aucun cas et même quand entre les intereses il aurait des mineurs ou interdits, li n'y aura pas lieu à saisie, (saisir) ni séquestre, ni inventaire, pour n'importe quelle raison pouvant interrompre la marche des opérations de la société ou sa liquidation.

Si un associé employait pour son usage personel les fonds appartenant a la société, les sommes de cette façon employées produiront intérêt de 5% au profit de la Société.

Chaque sociétaire aura le droit de prélever 500 pesetas mensuelles qui seront portées au compte des frais généraux.

Fait de bonne foi en trois exemplaires dont un déposé entre les mains de M. MELIA MIGUEL³¹

Approuvé quatre renvois en marge et deux rayés.

ALGER le 9 Février 1910.

Lu et appruvé. Signé : Juan MARCH.

Lu et approve Signé : José GARAU.

Pour traduction conforme à l'original;

Oran, le 21 Juin 1917, L'Interprete assermenté Signé : illisible³²

³⁰ Bonot tanto puede ser una mala traducción de Bonot como el nombre del mayorista francés Bonnot, proveedor de tabaco en hoja para la fabricación.

³¹ Que actuaba como testigo al oficializarse el documento en suelo francés y también como representante accidental de la presidencia del Tribunal del Comercio de Argel.

³² Formalizada en papel oficial de 6 f. numerado (C P 5 6 0 4 5) timbrado con sello de aguas y sello postal de tasas de 3 f. Al reverso aparece estampado el tampón de verificación del procurador de la Cour d'Appel de Montpellier Henri Verdier.

II

CONVENIO ANEXO AL CONTRATO DE FUNDACIÓN³³

- En Argel a veinte y tres de **Septiembre**³⁴ Noviembre del Año mil novecientos doce: Los infrascritos Don Juan March y Ordinas, Propietario y Comerciante, casado, mayor de edad, vecino de Santa Margarita (Baleares); y Don José Garau y Tous también propietario y comerciante, de la misma vecindad que el anterior, viudo, mayor de edad; acordes dicen:

1º Que con fecha 9 de Febrero de 1910 suscribieron en esta misma Ciudad de Argel, un contrato de Sociedad con el objeto de dedicarse a la fabricación de tabacos y á la compra venta de estos productos y de los de hoja y aquellos que se adquirieran de otras fábricas, ya elaborados.

2º- En plazo normal de duración de aquel contrato debe terminar el 15 de Octubre de 1918 salvo aquellos casos prevenidos en el contrato de referencia.

3º- Los locales que la Sociedad March y Garau ha utilizado hasta hoy en Argel, único sitio de sus operaciones, para la fabricación y almacén de sus productos, han pertenecido en propiedad a individuos ajenos a la Compañía, y por estrechez de local y por otros motivos que no viene al caso mencionar acordaron los firmantes adquirir por indiviso un local en el barrio Bab – El – Oued, con el objeto de construir en el mismo un edificio capaz y bastante para las operaciones de la Sociedad.

4º Posteriormente y a fin de evitar a la terminación del convenio disensiones para la división de la fábrica, Se acordó que uno de los dos Socios fuese el único propietario del Suelo y de la edificación, construida de Su hacienda particular, pero para el exclusivo objeto de esta hasta el 15 de Octubre de 1918, y á condición que la Sociedad March y Garau pagaría un alquiler anual al Socio que hiciera Suyo el edificio y los terrenos ocupados por el mismo equivalente al 5% a uno del coste del Solar y edificaciones.

5º- Fue adjudicada aquella propiedad al consocio Don José Garau Tous, quien en virtud de lo acordado lo aporta á la Sociedad March y Garau para que esta lo utilice á los fines consiguientes y á condición que dicho Señor Garau realizará cada año de la Sociedad March y Garau la Suma a que ascienda el 5% de Su coste total.

El propio Don José Garau y Tous solicitó y obtuvo para Sí particularmente, de las Autoridades de esta población, la debida autorización para tener abierto un Entrepôt Especial, libre de derechos, para dedicarse con la intervención de la aduana, á la fabricación y exportación de tabacos, cigarros, cigarrillos, picaduras y similares. Dicho Entrepôt ó privilegio pedido á nombre propio del Sr. Garau, se conviene que es para la Sociedad March y Garau exclusivamente y á este fin dicho Sr. Garau lo aporta á la Compañía y otorgará poder amplio y bastante á favor del Sr. March ó de la persona que este designe para que pueda utilizarlo y autoriza en su nombre todos los documentos necesarios para el funcionamiento de aquel Entrepôt sin que pueda haber entorpecimientos en caso de ausencia, enfermedad ó muerte.

6º- El 15 de Octubre de 1918 fecha de la terminación del contrato de Sociedad, finirá también el de arrendamiento que la Sociedad hace del local y edificaciones

---

También existen tres copias más de la misma traducción mecanografiada con diversas variantes de palabras que han sido aquí añadidas a la traducción oficializada entre paréntesis. De igual modo, en estas hojas mecanografiadas aparecen una serie de frases subrayadas que, por su interés e importancia, han sido subrayadas en la reproducción actual del documento oficial.

³³ Parece ser y así consta declarado por escrito junto a su firma en el "Acte declaratif & de desitement," que José Garau pese a poseer su fábrica de Argel tenía bastante dificultad para expresarse en el idioma francés que sin embargo entendía de oídas y le costaba muchísimo más el poderlo leer por escrito, de forma que todos los documentos que firmaba los redactaba en mallorquín o castellano a menos que alguno de sus hijos o el cuñado se lo tradujese.

³⁴ Textos tachados por rectificación posterior siempre en negrita.

destinadas á almacenes y Fábrica, pero si llegara alguno de los casos de disolución previstos en el contrato de Sociedad, seguirá el arrendamiento á favor del Socio que quede con el negocio que hoy explota la razón Social "March y Garau" la expresada fecha de 15 de Octubre de 1918, reservando á los herederos del difunto todos los derechos que les correspondan por virtud de aquel contrato, como sucesores del mismo.

7º- Se hace constar que las Maquinas y ustensilios de toda clase, al igual que las existencias de tabacos en rama y elaborados, que se encuentren en el edificio pertenecen á la Sociedad March y Garau y no al Socio dueño del edificio, lo propio que el derecho de utilizar el Entrepôt ó Déposito franco.

8º- Oportunamente se fijará de común acuerdo el coste real del edificio, y se anotará al pié de la presente el alquiler anual que se ha de satisfacer por la Sociedad March y Garau al propietario Don José Garau y Tous.

Hecho en doble y de buena fé en Alger, el veinte y tres de Noviembre de mil novecientos doce.

Una palabra tachada aprobada: J. M. J.G.

Leído y aprobado - Juan March- Leído y aprobado -José Garau-

III

LIQUIDATION MARCH & GARAU TABACS VENTE AUX ENCHÈRES

Par le Ministère de Mr PAUL CÉLLY Courtier licencié, à la requête de M. L. HUYERHON
Fils, demeurant à Alger, 59, rue Drouot-Boulevard et suivant jugement rendu par le Juge
d'Appel d'Alger en date du 18 mai 1918, et en exécution comme exposé au date du 28 Juin
1918. Il sera procédé le MARDI 20 JUIN 1918 aux heures de midi et pour entrées à 11 y a
lire, rue Les Roches (Boulevard-Franco), Alger, où il sera tenu entrepôt, à la vente aux enchères pu-
bliques des marchandises suivantes :

DESCRIPTION	Quantité	Unité	Estimation	Offres
LOT n° 1 - 31 balles en feuilles origine Indigène (numéro 1157) pesant	8.329 k.		5.697 k.	107.000 k.
- 9 - 41 sacs tabac indigène fabriqué (débri), (numéro 1158) pesant	1.413 k.		1.907 k.	30 "
- 2 - 4 balles tabac indigène, origine Amérique du Nord (numéro 1159) pesant	1.601 k.		1.122 k.	75 "
- 4 - 25 balles tabac en feuilles origine Amérique du Nord (numéro 1160) pesant	87.432 k.		56.348 k.	100 "
- 5 - 268 balles tabac en feuilles origine Mexique (numéro 1161) pesant	31.650 k.		50.661 k.	100 "
- 6 - 210 balles tabac en feuilles origine (Argentine) (numéro 1162) pesant	35.912 k.		55.505 k.	100 "
- 7 - 8 balles tabac en feuilles origine (Indes) (numéro 1163) pesant	476 k.		440 k.	300 "
- 8 - 180 balles tabac en feuilles origine Colombie (numéro 1164) pesant	15.172 k.		9.788 k.	100 "
- 9 - 3 sacs tabac en feuilles origine (H. Domingue) (numéro 1165) pesant	126 k.		150 k.	100 "
- 10 - 126 sacs tabac indigène et étranger dont 8 paquets et 1 sac paquets (numéro 1166) pesant	6.920 k.		6.196 k.	25 "
Total.	153.699		132.969	

PAPIER PLIAGE

- 11 - 51 paquets papier pliage, environ	315 k.	environ 120 k.
150 paquets papier pliage grand format, environ	1500	
4 grands balles papier d'emballage, environ	150	environ

PAPIER POUR PILON

- 12 - 64 paquets enveloppes pour cigarettes, environ	192 k.	
14 paquets de dix mille cigarettes - La Marseillaise - environ	70 k.	
19 paquets de cinq mille cigarettes - La Marseillaise - environ	100 k.	environ 50 k.
4 balles de 50 kilos cigarettes - Almar-Banquillo - environ	200 k.	environ
3 balles de 50 kilos cigarettes - La Rue de Metz - environ	150 k.	

Les papiers de pliage et pour pilon devront être livrés avant après adjudication.
L'acheteur de tabac aura lieu dans la quinzaine qui suivra l'adjudication. Pour ce délai les marchands paieront à Monsieur Garau fils courtier principal de l'immobilière, un droit de consignation de cinquante centimes par cent kilos et par jour.
La valeur des tabacs sera calculée sur le poids net actuel des tabacs existant, indiqués environ sur la présente et sera déductivement réglée entre les parties de tabac après passage contradictoire avec les adjudicataires.
Les tabacs étant sous le régime de l'entrepôt réel et spécial des douanes pour marchandises à l'exportation, les acheteurs devront à 15 jours au plus de la consommation au port à ne payer les droits avant leur enlèvement. Ces droits évalués sur le poids d'entrée consignés lors pour cent de cinquante francs les cent kilos pour les lots n° 2, 4, 5, 6, 8, et 9, et cinquante francs les cent kilos pour les lots n° 7.
Le lot n° 10 ne peut être vendu que pour l'exportation.
Des réquisitions de ces tabacs sont déposés chez le courtier chargé de la vente, où les acheteurs peuvent pour venir voir les échantillons à partir de 10 à 12 heures de 9 heures à 11 heures du matin.
Les marchands sont vendus sans aucun garantie ni être en contre la douane, les acheteurs faisant leur affaire personnelle de toutes déclarations pour les utiliser auprès de la Douane et de la Régie.
L'acheteur devra se faire valoir après vente.
Le montant des frais consignations et consignations, après adjudication, devra être versé au courtier licencié et par pour être de versement, préalable etc.
P. CÉLLY
59, Rue Marseillaise - ALGER (Téléphone 15, 16)
Pour plus amples renseignements s'adresser soit au courtier (Téléphone 15, 16) soit au Courtier chargé de la vente
162, L. CARRONNET - Toulon

Resumen

Unos papeles ocultados y recientemente descubiertos del Director de la fábrica de Oran de March, sobre el "affaire March contre Garau" en suelo francés permitieron al que suscribe, el poder enlazar los escasos datos publicados de la Sociedad tabaquera March & Garau, aparecidos en las pocas biografías conocidas de este singular comerciante y financiero. Con toda una serie de relatos recopilados, en el domicilio de aquel Director que era mi Abuelo y de algunos testimonios de los antiguos contrabandistas de Santanyí, pretendiendo con la reunión de todos estos datos, el poder intentar reconstruir el funcionamiento de la extinta Sociedad. Por eso se persigue al unificarlos, poder realizar una aproximación a la evolución histórica y económica de la misma, aportando como primicia en este trabajo, adelanto de una investigación, en vías de realización ,mucho más extensa, el documento del contrato de fundación de aquella Sociedad.

Resum

Uns papers amagats i recentment descoberts del Director de la fàbrica d'Orà d'En Verga, sobre el affaire March contre Garau en terres franceses van permetre a l'autor poder enllaçar les escases dades publicades de la societat tabaquera March & Garau, apareguts en les poques biografies conegudes d'aquest singular comerciant i financer. Amb tota una sèrie de relats recopilats a casa d'aquell director, el meu avi, i d'altres testimonis dels antics contrabandistes de Santanyí, perseguint amb la reunió de totes aquestes dades, intentar reconstruir el funcionament d'aquella Societat. Per això, cercam l'unificació d'aquestes dades i fer una aproximació a l'evolució històrica i econòmica d'aquella, aportant en primícia en aquests treball, com aveng d'una investigació, en vies de realització, molt més extensa, el document del contracte de fundació d'aquella Societat.

Evolució històrica de la JOC a Mallorca (1959-1972)

JOAN JOSEP MATAS PASTOR¹

1. Introducció

Aquest article s'emmarca dins la línia proposada pel doctor Feliciano Montero García de la Universitat d'Alcalá d'Henares, en la que considera necessari recuperar el paper *tribunicio* exercit pels militants dels moviments especialitzats de l'Acció Catòlica a partir d'una òptica diocesana². Es tracta d'anar incorporant matisos a les línies generals que ens han marcat les anàlisis de caire estatal.

Per tant, el que nosaltres pretenem és dur a terme un estudi de l'evolució i la crisi de l'Acció Catòlica a Mallorca i, més concretament, la significació que assolí un moviment especialitzat com fou el de la Joventut Obrera Cristiana (JOC).

Cal assenyalar que a l'Estat espanyol ja s'han portat a terme alguns treballs en aquesta línia. Així doncs, cal destacar les tesis doctorals ja conclòses d'Enrique Berzal de la Rosa i de Francesc Martínez Hoyos sobre l'HOAC (Germandat Obrera d'Acció Catòlica) de Castella i Lleó i la JOC/F de Barcelona, respectivament³. En plena fase de realització es troba el treball de Jesús González de la Cruz sobre el paper jugat per l'acció catòlica obrera durant el franquisme i del que ens ofereix un esbós en el IV Encontre d'Investigadors del Franquisme celebrat a València els dies 17, 18 i 19 de novembre de 1999⁴.

Aquest article pretén analitzar la implantació i el desenvolupament de la JOC a la diòcesi de Mallorca, així com esbrinar quin fou el paper jugat pels moviments cristians en la lluita per la democràcia durant els darrers anys de la dictadura franquista. Per tal de dur-ho a terme hem tingut present una duplicitat de fonts: les escrites i les orals.

Pel que fa a les escrites s'han d'assenyalar per una banda la documentació interna de la JOC mallorquina i, per altra banda, tota la literatura que ha aparegut sobre el moviment sobretot a la premsa periòdica de l'època.

La font oral ha esdevingut imprescindible sobretot si tenim en compte que la localització dels arxius de l'associació està resultant molt difícil. Aquesta font ens ha servit per trobar documentació interna de la JOC de Mallorca en el que anomenem com a

---

¹ Membre del Grup d'Estudis de la Societat, la Cultura i la Política al món contemporani de la Universitat de les Illes Balears (UIB).

² Feliciano MONTERO GARCÍA: "La Iglesia española y la propuesta para una investigación diocesana", *XX Siglos*, 44, 2000, 20-28.

³ Francisco MARTÍNEZ HOYOS: *La JOC a Catalunya. Els senyals d'una església del demà (1947-1975)*, Barcelona, 2000.

⁴ Jesús GONZÁLEZ DE LA CRUZ: "Nacimiento de la acción católica obrera (1941-1947)", *Tiempos de silencio. Actas del IV Encuentro de Investigadores del Franquismo*, València, 1999, 346-351.

arxius personals. Ara bé, som plenament conscient que els testimonis orals han de ser contrastats amb les fonts escrites en la mesura que això sigui possible.

De totes maneres, abans d'entrar a l'anàlisi de la JOC a Mallorca ens serà molt útil abordar una precisió conceptual sobre els trets que caracteritzaren els moviments especialitzats de l'Acció Catòlica Espanyola.

Podem dir que són cinc els trets més importants dels moviments especialitzats de l'Acció Catòlica⁵. Vegem-ho. En primer lloc, val a dir que s'estructuraven per ambients d'acció, és a dir, obrers, mitjans independents –fonamentalment treballadors del petit comerç-, rurals i estudiants. El motiu d'aquesta especialització ambiental fou la necessitat que sentí l'Església catòlica espanyola de conquerir uns espais de sociabilització que abans estaven lluny dels seus objectius o pràcticament abandonats. Aquest interès és féu ben palès a finals del decenni dels quaranta quant l'Església pretenia dotar-se d'unes organitzacions que a curt o mitjà termini poguessin convertir-se en la base obrera i sindical de possibles partits demòcrata-cristians.

En segon lloc, l'estructura dels moviments especialitzats combinava la natural divisió eclesiàstica i una certa regionalització. Hem de tenir en compte que l'especialització dins l'Acció Catòlica sorgí en el si de les branques de l'Acció Catòlica general, com a una secció més. Per tant, els consells superiors de cada branca gaudien d'un secretariat de cada especialització. El transcórrer del temps féu que es convertissin en uns moviments autònoms i amb uns organismes propis. Quins són aquests organismes directius?. A nivell estatal, la Comissió nacional de cada especialització. De fet, aquesta estructura es reproduïa a nivell diocesà, creant-se l'anomenada Comissió diocesana. A finals del decenni dels cinquanta es crearen en el si dels moviments especialitzats les anomenades zones, amb la finalitat d'anomenar delegats estables –alliberats- que servissin de coordinació entre les diòcesis i la Comissió permanent. En el cas de la JOC i de la JOC/F es creà una zonificació per regions administratives sense seguir un criteri diocesà. Així doncs, aquests moviments a la nostra diòcesi s'enquadraren a la Zona Catalunya/Balears.

Un altre tret, el tercer, que definia molt clarament quin era el tarannà dels moviments especialitzats era el seu caràcter no jeràrquic o d'autonomia dels laïcs o seglars. Això implicava que el consiliari era un més del grup o de l'equip de militants i que el principi de submissió jeràrquica tan arrelat en el si de l'associacionisme catòlic fos eliminat. S'ha de dir que fou precisament el rebuig al principi de submissió jeràrquica el fet que, juntament amb altres, provocà els enfrontaments entre l'alta jerarquia eclesiàstica i els consiliaris dels moviments, i entre els primers i els militants més compromesos; això és el que la historiografia de l'Acció Catòlica ha anomenat com a "crisi" dels moviments especialitzats.

En quart lloc, la descentralització constituí la lògica operativa dels moviments especialitzats gràcies a l'aplicació d'un autèntic tarannà democràtic que fou ben palès en les decisions adoptades en cada moment. No podem parlar de consignes, sinó d'eines i instruments posats al servei de cada equip de militants que utilitzarien amb total llibertat. Entre aquests instruments caldria destacar l'enquesta com a mètode per a conèixer la

---

⁵ Joan MATAS PASTOR: "El moviment associatiu catòlic a Mallorca durant el franquisme: Acció Catòlica general i els moviments especialitzats (1936-1975)", *XIX Jornades d'Estudis Històrics Locals. El moviment associatiu a les Illes Balears*, Palma, 2001, 202-204.

realitat que ens envoltava. Podem dir que els equips de militants foren autèntiques escoles de praxis democràtica molt abans que aquesta s'instaurés a la vida política de l'Estat.

Finalment, les activitats realitzades pels moviments especialitzats tingueren una projecció clarament extra-parroquial, és a dir, que l'entorn dels militants era l'espai per a introduir-hi els principis evangèlics de compromís amb els més necessitats de la societat. Per tant, no foren moviments tancats en si mateixos, sinó amb una clara voluntat de projecció externa. Això, no cal dubtar-ho, suposava una forta pedrada a la línia de flotació de l'Acció Catòlica i de l'associacionisme catòlic tradicional pel que fa al seu caràcter parroquial. La pèrdua de la parroquialitat provocà greus tensions entre els moviments i la immensa majoria del clergat que es negava a acceptar aquesta nova situació.

2. La JOC espanyola i el comité de la zona Catalunya-Balears

La història oficial dels moviments especialitzats va començar a finals de l'any 1947 quan a la revista *Ecclesia* es publicaren les normes generals per a l'especialització obrera de l'Acció Catòlica Espanyola⁶. Aquestes normes atribuïen el desenvolupament i el funcionament de les noves organitzacions especialitzades al conjunt de les quatre branques existents. D'aquesta manera es fraccionaven les activitats escameses per elles en el futur. Així doncs, es crearen la Joventut Obrera masculina d'Acció Catòlica, la Joventut Obrera femenina d'Acció Catòlica, la Germandat Obrera masculina d'Acció Catòlica i la Germandat Obrera femenina d'Acció Catòlica. Com podem observar es tractà d'una iniciativa jeràrquica que va suposar un reconeixement de la diversitat d'ambients dins de la unitat de l'Acció Catòlica Espanyola i un intent d'accedir a la classe obrera⁷.

Amb anterioritat a la publicació de les normes, concretament el 4 de maig de 1946, la Direcció central de l'Acció Catòlica Espanyola ja les havia promulgat. Aquest fet va permetre la constitució provisional a la diòcesi de Mallorca del Centre Interparroquial Especialitzat Obrer amb el nom de Germandat Obrera Masculina d'Acció Catòlica⁸.

Aquest centre fou constituït per un grup d'obers que es posaren en contacte amb Andreu Fornés Font –ferroviari-, aleshores vocal obrer del Consell diocesà dels homes d'Acció Catòlica i resident a la parròquia de La Soledat de Palma. El grup estava format pels membres següents: Ramon Gelabert Rotger –mosso- de la parròquia de Sant Miquel; Baptista Jordà Martí –guàrdia municipal- de El Molinar; Pau Valls Miró –argenter- de Sant Miquel; Victorino Martí –representant- de La Soledat; Antoni Mut –fuster- de La Soledat; Victoriano Rodríguez Clavell –ferroviari- de Santa Creu; i, finalment, Antoni Roca –cabrer- de La Soledat⁹. En el moment de la seva creació el centre comptava amb 155 afiliats. Segons la documentació trobada a la Casa de l'Església, quatre anys després –22 d'agost de 1950- el centre ja comptava amb la gens menyspreable xifra de 1.281 afiliats¹⁰.

⁶ *Ecclesia* fou l'òrgan d'expressió oficial de l'Acció Catòlica espanyola des de 1940 fins a la desaparició dels moviments especialitzats en els anys setanta.

⁷ Basilea LÓPEZ GARCÍA: *Aproximación a la historia de la HOAC (1946-1981)*, Madrid, 1995, 31.

⁸ ACD (Arxiu de la Cúria Diocesana. Secció de l'Acció Catòlica. *Interparroquial Obreros* (131), "Constitució provisional del centre (11 juliol 1946), 1.

⁹ Idem anterior, "Carta dels iniciadors del centre al president del Consell diocesà dels homes d'Acció Catòlica, 18 de febrer de 1946", 1.

¹⁰ Idem anterior, "Relació d'afiliats i familiars", 22.

L'evolució dels moviments d'especialització obrera d'Acció Catòlica –adults i juvenils– varen rompre amb el catolicisme social tradicional espanyol de caràcter marcadament paternalista i enfrontat al moviment obrer, assumint perfectament els postulats obrers i evangèlics sense aparent contradicció¹¹. Precisament, el catolicisme social és un bon fil conductor per a l'anàlisi de l'evolució del catolicisme espanyol i la seva relació amb el franquisme, des de la plena identificació i la col·laboració fins a l'allunyament i l'oposició. Doncs bé, el procés de distanciament respecte del règim és abans social que polític. La denúncia de la insuficient política social del règim i de la insensibilitat social de les elits socials precedeix a l'oposició política de la militància catòlica. Ara bé, cal puntualitzar que dins el catolicisme social d'aquesta època coexisteixen un catolicisme social integrat políticament, és a dir, lleial a les institucions de la “democràcia orgànica”; i, d'altra banda, el catolicisme obrerista que parteix d'una crítica radical al paternalisme de la doctrina social de l'Església, i planteja la seva superació, acceptant parcialment la crítica marxista, i rompent per tant el tradicional antisocialisme del catolicisme social¹².

En aquest llarg recorregut que va des d'un rígid control jeràrquic fins a una vertadera autonomia seglar de l'associació es produïren una gran quantitat de tensions, malentesos, dimissions i problemes. Sens dubte, la primera tensió va tenir lloc a meitat del decenni dels cinquanta amb la transformació de la JOAC en JOC, aquesta darrera dirigida per joves treballadors. No podem oblidar que la JOAC s'havia creat oficialment dins l'Acció Catòlica general, sense homologar-la amb la JOC d'altres països europeus.

Les sigles JOAC, en lloc de JOC, es deuen al recel de la jerarquia espanyola davant un moviment de caràcter internacional com la JOC. Segons Tamayo Acosta, la JOC representava un perill per a la jerarquia perquè desmuntava els models i referències eclesials segons eren viscuts a l'Estat espanyol; i un perill per al govern perquè la JOC permetia entrar una força de conscienciació i educació integral dels joves obrers¹³.

Lligats a la Junta Tècnica Central de l'Acció Catòlica Espanyola s'havien creat els secretariats de cada especialització dins l'Acció Catòlica general, que en els anys cinquanta es transformaren en comissions nacionals de cada un dels moviments especialitzats de l'Acció Catòlica, és a dir, JOC, JOC/F, HOAC, HOAC/F, JEC, JEC/F, JIC, JIC/F, i JARC¹⁴. A cada una d'aquestes comissions es va tendir de cada cop més a una estructura federal, fet que explica la constitució dels comitès de zona. Així doncs, Catalunya i Balears quedaren enquadrades a la mateixa zona, essent la primera molt important per al desenvolupament de la JOC a Mallorca i Menorca¹⁵. Com veurem posteriorment, les relacions amb la JOC de Catalunya s'intensificaren a partir de 1967, coincidint amb

¹¹ Antonio MURCIA SANTOS: *Obreros y obispos en el franquismo*, Madrid, 1995, 40-41.

¹² Feliciano MONTERO GARCÍA: “El catolicismo social durante el franquismo”, *Sociedad y Utopía. Revista de Ciencias Sociales*, 7, 2001, 94.

¹³ Juan José TAMAYO ACOSTA: *Historia, pedagogía y teología de la JOC española*. Madrid, tesi doctoral inèdita, 19.

¹⁴ Joventut Obrera Cristiana, Joventut Obrera Cristiana Femenina, Germandat Obrera d'Acció Catòlica, Germandat Obrera d'Acció Catòlica Femenina, Joventut d'Estudiants Catòlics, Joventut d'Estudiants Catòlica Femenina, Joventut Independent Catòlica, Joventut Independent Catòlica Femenina i Joventut d'Acció Rural Catòlica.

¹⁵ No citem Eivissa perquè segons el testimoni de l'ex-militant Francesc Vera Mula no hi va haver implantació de la JOC a aquella diòcesi (Entrevista, 8 de novembre de 1999).

l'entrada en el Comitè de zona del mallorquí Francesc Vera Mula com a alliberat responsable de zona.

3. La JOC a Mallorca

La reconstrucció d'una cronologia de la JOC a la nostra diòcesi a través dels testimonis dels seus ex-militants ens planteja quatre hipòtesis a les que intentarem donar una resposta en el decurs de l'epígraf. De totes maneres hem de convenir que no són conclusions definitives ja que la investigació encara no està conclosa. Es tracta de quatre aportacions que els moviments cristians feren en la lluita per a la recuperació de les llibertats democràtiques en el nostre petit país¹⁶.

La primera hipòtesi gira entorn a la consideració de la JOC com a un instrument de formació i reflexió basats en una pedagogia activa que, per altra banda, constitueix la base de tota cultura política que es vulgui titllar de democràtica.

En segon lloc, la JOC i el seu mètode possibilitaren la creació i el desenvolupament de plataformes sindicals clandestines i la llavor inicial de l'incipient moviment veïnal.

En tercer lloc, voldríem destacar l'important paper que jugaren els militants de la JOC, bé com a membres del moviment o bé com a membres de plataformes sindicals, en la configuració de la celebració de la festa del Primer de Maig a la nostra illa.

I, finalment, en quart lloc, s'ha de destacar les campanyes de desprestigi del règim franquista que va engegar la JOC com a organització o alguns dels seus militants a títol individual.

Des del punt de vista metodològic, cal puntualitzar que esdevé del tot imprescindible establir unes etapes que ens permetin una millor observació de l'evolució d'aquest moviment apostòlic de joves. La majoria de les anàlisis realitzades sobre el moviment a altres indrets de l'Estat espanyol finalitzen amb l'anomenada crisi general de l'Acció Catòlica Espanyola esdevinguda entre els anys 1966 i 1968. És cert que la crisi suposà un punt d'inflexió molt important dins l'evolució de l'associacionisme catòlic a l'Estat Espanyol, però podem afirmar sense cap tibantor que aquests paràmetres no els podem aplicar al cas de la JOC de Mallorca ja que aquesta continuà la seva existència fins l'any 1972.

3.1. Els inicis de la JOC a Mallorca

En aquest apartat abracem des de 1959, any en què s'iniciaren els moviments especialitzats de joves a Mallorca, fins a l'any 1965 que coincidí amb l'acabament del Concili Vaticà II (1962-1965) i es plantejaren tota una sèrie de qüestions que desembocaren en l'anomenada crisi de l'Acció Catòlica.

L'any 1957, el Consell nacional de la Joventut d'Acció Catòlica Espanyola optà per la incorporació de la metodologia de la JOC a totes les associacions juvenils de l'Acció Catòlica¹⁷. Ens estam referint al mètode de "Revisió de Vida" que implicava la posta en

¹⁶ Enrique BERZAL DE LA ROSA: "Los movimientos vallisoletanos de apostolado seglar en la lucha por la democracia", *XX Siglos*, 44, 2000, 54.

¹⁷ Josep ESTELRICH COSTA: "Nota històrica sobre el laïcat a l'Església de Mallorca", *Publicacions de la Delegació d'Apostolat Seglar*, 1, Palma, 1998, 71.

escena d'una pedagogia activa. En què consisteix aquest mètode?. Es tracta d'una eina de treball que permet al jove obrer esbrinar quines són les seves aspiracions obreres i donar-hi una resposta seriosa. Per tant, consisteix en revisar –veure, jutjar i actuar– els fets simples de la vida quotidiana de l'obrer. A més de donar una solució als problemes plantejats, també aconsegueix la transformació de l'individu que posa en pràctica la metodologia i contribueix a la transformació de les persones afectades pel problema revisat¹⁸.

Un dels principals impulsors d'aquest canvi metodològic i d'estil de l'Acció Catòlica fou Mn. Josep Estelrich Costa (Sant Joan, 1922), que ocupà el càrrec de sots-consiliari dels joves de l'Acció Catòlica de Mallorca desde 1956 fins l'octubre de 1957, mes i any en el que va dimitir l'aleshores consiliari Miquel Amer Quetglas. Llavors Mn. Estelrich ocupà el càrrec de consiliari diocesà fins l'any 1965. La Memòria del curs 1957, llegida a la XVIII Assemblea diocesana dels joves d'Acció Catòlica de Mallorca ens indica el relleu de consiliari tal i com hem assenyalat. A més a més, s'apuntava cap a l'especialització quan entre les activitats realitzades durant l'esmentat curs s'hi proposà per encàrrec del Consell superior una enquesta sobre la preocupació dels joves en els diferents ambients, així com l'assistència d'un representant del Consell diocesà a les Jornades nacionals d'Apostolat Rural celebrades a Madrid de l'1 al 3 de novembre de 1957¹⁹.

Resultà capdal per a l'impuls de l'especialització a la nostra diòcesi, el fet que Mn. Josep Estelrich Costa fora el director de la Residència Sant Pere per a joves obrers i estudiants des de l'any 1959 fins a l'any 1969. Aquesta estava situada en el tercer pis del Seminari Vell i actual Casa de l'Església. Segons Mn. Estelrich, durant el mes de setembre de 1959 s'hi desenvoluparen tota una sèrie d'encontres i reunions de dirigents seglars i consiliaris dels joves de l'Acció Catòlica per tal de posar en funcionament la nova metodologia en tots els centres de la diòcesi, tal i com estava estipulat en els nous estatuts nacionals de l'Acció Catòlica Espanyola²⁰. Així doncs, esdevingueren fonamentals les Jornades diocesanes de dirigents que varen tenir lloc a l'esmentada residència els dies 25, 26 i 27 de setembre de 1959 i en la que varen participar-hi un total de quaranta joves representant a vint-i-set centres²¹.

La revista *Proa* (1946-1961), publicació mensual i òrgan d'expressió de la Unió diocesana dels joves i dels homes –des de l'any 1954- de l'Acció Catòlica de Mallorca, a partir del mes d'abril de l'any 1959 se'n féu ressò del canvi d'orientació abans esmentat. La necessitat de crear equips integrats per autèntics militants que fossin capaços de fer-se presents en els seus ambients era el que es reclamava des de diverses editorials i articles d'opinió apareguts a la revista. Sens dubte, els organismes diocesans de l'Acció Catòlica Espanyola i el bisbat de Mallorca tractaren de reproduir de forma mimètica les normatives i directrius marcades pels organismes estatals de l'entitat i la Conferència de Metropolitans.

Dos articles exposen la idea assenyalada en el paràgraf anterior. El primer d'ells es publicà el mes d'abril de l'any 1959 i l'altre es publicà el mes de juny del mateix any. Ambdós expressen amb prou eloqüència que per a que l'equip de militants funcioni

¹⁸ DDAA: *Fundamentos de la JOC*, Madrid, 1960, 83.

¹⁹ *Unión Diocesana de los Jóvenes de Acción Católica de Mallorca. Memoria del curso (1957)*, Palma, XVIII Assemblea diocesana, 9 febrer 1958, 3. Aquest document procedeix de l'arxiu personal de Mn. Josep Estelrich Costa.

²⁰ Entrevista a Mn Josep Estelrich Costa, 10 d'octubre de 1999.

²¹ *PROA*, 245, setembre 1959, "Ante las próximas Jornadas de Dirigentes", 1 i 7.

correctament ha d'estar integrat per membres capacitats i aptes per a ser-ho. Llavors s'assenyalen tres condicions fonamentals que ha de tenir un bon militant:

"...Una vida de gracia que haga sentir la responsabilidad apostólica hacia los demás. Que haga ver que aquí no se trata de salvar solamente nuestra alma y los demás allá que se pudran.

Una posibilidad personal de hacer vida de Equipo con los demás militantes.

*Una influencia sobre un ambiente determinado, sea de amistad, sea de trabajo, de deporte, de familia... es decir, tener un lugar determinado donde ejercer su acción apostólica en combinación con los compañeros del Equipo ..."*²².

L'article del mes de juny esdevé més interessant per a conèixer i analitzar quina havia de ser la projecció dels equips de militants, és a dir, els seus àmbits d'actuació. Pel seu interès citem alguns paràgrafs:

"...La proyección en el ambiente (...), es imprescindible que esté en contacto con la masa (...). ¡Ningún equipo sin un plan de actividad realizable, inmediato para el cual se esté preparado!. Que esto es un poco utópico y, por tanto, pocos equipos se podrán formar; no nos interesa. Donde no haga falta un equipo, que no se forme porque será montar una máquina que no servirá para nada y se oxidará y sus piezas se echarán a perder.

...El que de momento haya pocas actividades posibles de atender a base de equipos, es ya más discutible. En todas las parroquias y pueblos existe un crecido censo de feligreses que esperan que alguien les parta el pan del Reino de Dios y muchas veces, ¡qué lástima!, no encuentran quien se preocupe de una manera eficaz y total de ellos. Si nuestros muchachos, pongo por ejemplo, recibieran toda la actividad de un equipo entusiasta de jóvenes preparados, ilusionados, entegrados y sacrificados y que supieran ver la gran trascendencia de su apostolado, muy pocos bastarían para cambiar la faz de nuestras parroquias.

*Y lo mismo puede decirse de los ambientes de trabajo en fábricas, talleres, oficinas, colegios, centros deportivos (...). Un ambiente determinado para cada equipo, y un equipo para cada ambiente"*²³.

Després de dues jornades per a consiliaris –la primera a finals d'octubre i la segona el dia 9 de desembre de 1959- i dues per a militants –l'1 de novembre i el 13 de desembre de l'any 1959-, la Unió diocesana comptabilitzà la formació i el funcionament d'un total de

²² PROA, 240, abril 1959, "Las bases del equipo", 1.

²³ PROA, 242, juny 1959, "La proyección del equipo", 1 i 3.

18 equips de joves militants. D'aquests, onze pertanyien a parròquies de Palma –El Terreno, dos equips a Sant Jaume, Sant Miquel, Sant Nicolau, Sant Sebastià, Santa Catalina Tomàs, Santa Creu, Santíssima Trinitat i altres dos a l'Escola de Magisteri- i la resta distribuïts en els pobles següents: Felanitx, Lluçmajor, parròquia de Sant Josep de Manacor, Pollença, Sant Joan, Santa Maria i Sóller²⁴.

En aquest context de canvi metodològic a tota l'Acció Catòlica i de creixement pel que fa al nombre d'equips de militants, ens interessa concretar que va succeir amb la JOC de la nostra diòcesi. Per tal motiu hem recollit el testimoni de Mn. Pere Barceló que a principis dels anys seixanta fou consiliari del centre parroquial dels joves d'Acció Catòlica de Sant Miquel de Palma i, al mateix temps, primer consiliari diocesà de la JOC. Així doncs, comentà que a principis de l'any 1961 només tenia constància de l'existència de dos equips interparroquials de nou militants cada un a la seva parròquia, és a dir, Sant Miquel. En una entrevista concedida a la revista *Proa*, assenyala amb les paraules que a continuació esmentarem que la metodologia i la dinàmica dels moviments especialitzats encara han de consolidar-se:

*"...Los primeros tanteos veo que van a cuajar. Falta caldear el ambiente. Se tiene quizás un falso concepto o un desconocimiento absoluto de lo que es el Movimiento. Me he alegrado al ver que el Sto. Padre haya visto con tanto interés el Congreso Nacional con 10.000 jóvenes obreros y nos duele que Mallorca no haya tenido ni un solo representante. El Sr. Obispo nos ha encargado iniciarlo, pero creo que no es, ni puede ser una cosa personal, es obra de todos, Consiliarios y militantes (...)"*²⁵.

Un altre testimoni, el de l'ex-jocista Francesc Vera Mula, ens indica que a més del grup de la parròquia de Sant Miquel també s'havia constituït un grup a Lloseta, encapçalat per Guillem Coll i Pol –actual dirigent de CCOO- i integrat per un grup de joves sabaters, i un altre grup a la parròquia de Sant Matgí de Palma, situada a la barriada obrera de Santa Catalina²⁶.

El dia 28 de novembre de 1999 vaig poder assistir per invitació expressa de l'abans esmentat Francesc Vera a un encontre d'ex-militants de la JOC de Mallorca celebrat en el monestir de Santa Llúcia de Mancor. Com a resultat d'aquest encontre es redactà un document amb les més importants referències històriques del moviment. D'aquest esdevenen interessants les dades que a continuació exposarem²⁷.

L'any 1959, com a equips de joves obrers existien els grups de Palma, Inca, Lloseta, Lluçmajor i Sóller. L'any següent, 1960, es fundà el moviment de la JOC femenina amb grups a Palma i Felanitx, integrats per al.lotes empleades de la llar. En aquest mateix any, un grup de treballadors militants dels equips de la JOC de Sant Matgí i de Lloseta viatjaren a València per a participar en unes jornades de formació de militants. Podem dir que aquest fet es convertí en el primer contacte de joves obrers de la JOC de Mallorca amb militants de la península.

²⁴ *PROA*, 249, gener 1960, "Información. Consejo Diocesano de los Jóvenes", 2.

²⁵ *PROA*, 264, abril 1961, "Los Consiliarios hablan a los seglares", 3.

²⁶ Entrevista a Francesc Vera Mula, 22 d'octubre de 1999.

²⁷ DDAA. *La JOC a Mallorca. Referències històriques de 1959 a 1970*, inèdit, 8 pàgs.

L'any 1961 entraren en contacte i es reconegueren com a JOC, els grups de joves obrers de Sant Matgí, Establiments i Lloseta. Aquests començaren una relació amb un membre del grup parroquial de Lluçmajor. Fou molt important per a donar cohesió al moviment la celebració a Can Tàpara de Palma d'uns exercicis espirituals per a militants dels moviments especialitzats dels joves de l'Acció Catòlica. Aquests foren dirigits per Mauro Rubio, consiliari nacional de la Joventut d'Acció Catòlica espanyola i ex-consiliari nacional de la JOC.

L'any 1962, un grup de joves treballadors mallorquins participaren a unes jornades de formació de la JOC a Caldetes (Barcelona). Això va suposar el segon contacte de la JOC diocesana amb l'exterior i, sobretot, l'inici d'uns forts lligams amb la JOC de Catalunya que es consolidaran durant la segona meitat del decenni.

El mes de febrer de l'any 1963 visità Mallorca l'aleshores Responsable de Zona per la JOC de Catalunya Manuel Murcia. Cal dir que abans havia estat dirigent de la JOC a Barcelona i després serà militant sindicalista. Aquesta curta estada de Murcia a l'illa fou significativa ja que la JOC de l'illa començava a ser valorada pels responsables i dirigents del moviment. Dins aquest any i com a forma de convivència, els membres dels grups de la JOC de Mallorca realitzaren una excursió al Castell d'Alaró.

L'any 1964, la JOC de Mallorca es convidada per la direcció nacional al XVII Consell nacional a Barcelona i al *Rallye* Europeu a Estrasburg (França). Però la manca de recursos i d'una estructura organitzada coherent i sòlida impedeix la participació a aquests esdeveniments. Val a dir que el mes d'octubre d'aquest mateix any, un representant de la JOC, juntament amb els altres responsables d'altres moviments de la Joventut d'Acció Catòlica de Mallorca, participà a les XXXI Jornades nacionals de la Joventut de l'Acció Catòlica Espanyola celebrades a El Espinar de Segòvia. A la tornada d'aquestes jornades es prengué la decisió d'anomenar un cap dirigent i formar una Comissió diocesana de la JOC que assumís la conducció i la direcció del moviment a l'illa. Al cap davant de l'esmentada comissió s'hi va situar Francesc Vera Mula, malgrat que Josep Estelrich l'hagués avisat que gairebé no tindria recolçament de quasi cap element de la jerarquia eclesiàstica.

La idea anterior contrasta amb el manifest elaborat per l'equip de consiliaris de la Joventut d'Acció Catòlica de Mallorca com a conclusions de les IV Jornades diocesanes de consiliaris de la Joventut d'Acció Catòlica celebrades al monestir de Santa Llúcia del 3 fins al 6 de setembre de 1962. Una lectura atenta del manifest ens permet entreveure una acceptació plena de la nova metodologia de l'Acció Catòlica per part dels consiliaris, però al mateix temps observem els conflictes entre els sacerdots motivats pel rebuig per una part d'ells de la metodologia proposada pel Consell nacional de la branca:

*... Consideramos temerarias las afirmaciones de quienes por pura teoría, exclusivismo o desconocimiento, han criticado de forma destructiva y sin derecho a la defensa, un método adoptado en toda la Nación con el beneplácito de los Rvdmos. Metropolitanos, y las personas con misión jerárquica para la aplicación del mismo en la Diócesis...*²⁸.

²⁸ *Manifiesto del equipo de Consiliarios Diocesanos de JACE de Mallorca*, 6 setembre 1962, inèdit, 2. Aquest document pertany a l'arxiu personal de Mn. Josep Estelrich Costa.

Ara bé, tot apunta que es tractava d'una acceptació majoritàriament superficial, poc sentida i amb un to d'obligació, ja que els autors del manifest –Mn. Josep Estelrich Costa (consiliari diocesà de la JACE), Mn. Pere Barceló (consiliari diocesà de la JOC), Mn. Ferran Mir (consiliari diocesà de la JIC) i Mn. Joan Trias (consiliari diocesà d'Aspirants)-deixaven molt clar que eren els nous estatuts de l'Acció Catòlica Espanyola el mirall utilitzat per a redactar el manifest. Resultava sorprenent la declaració que feien sobre els principis dels moviments especialitzats i, més concretament, el paper atorgat als seglars que eren dotats d'un protagonisme i una autonomia mai vists fins aleshores:

... *Proclamamos que la Acción Católica es obra de seglars y que todo miembro encuadrado en ella y los consiliarios, deben saber exactamente su misión en la A.C. y obrar evitando interferencias y paternalismos y aceptando cada uno la responsabilidad concreta de su puesto definido en la Obra...*²⁹.

De totes maneres, ens assenyalen que el principal problema que es plantejà per al complet desenvolupament de la branca fou la manca de consiliaris parroquials preparats o que volguessin acceptar la responsabilitat i el sacrifici que suposava l'especialització en la metodologia activa³⁰.

Malgrat l'escassa participació jeràrquica, l'any 1964 s'inicià l'articulació diocesana del moviment. Així doncs, constatem l'existència de dos grups de la JOC –Lloseta i Establiments-, contactes amb un grup de Llucmajor i dos grups d'iniciació a les barriades obreres de Palma com són La Vileta i Els Hostalets. Per altra banda, la JOC femenina comptava amb els grups abans esmentats de Palma i Felanitx. Cal assenyalar que aquest mateix any començaren de forma sistemàtica les relacions de la JOC de Mallorca amb la de Catalunya com a àmbit natural de vincle. Per tal motiu, s'anaven rebent els butlletins, el diari i altres documents del moviment nacional, així com també s'assistia a les reunions de responsables diocesans i federals de la Zona, normalment realitzades a Barcelona.

Sobre les publicacions, val a dir que les Comissions Nacionals de la JOC i de la JOCF editaven, amb propòsits diferents, diverses publicacions que eren enviades des de Madrid a cada zona. La JOC masculina editava el diari *Juventud Obrera* (1957-1967/1976-1980), els butlletins bimestrals *Preadultos*, *Jóvenes* i *Aprendices* i un butlletí trimestral per a responsables de grup anomenat *Responsables*. Per la seva banda, la JOC femenina editava la revista mensual *Juventud y Trabajo* i els butlletins *Nuevos Horizontes* (trimestral, per a militants grans), *Jóvenes* (bimestral, per a militants de 18 a 21 anys), i *Juventud que empieza* (bimestral, per a militants de 14 a 18 anys). Eren publicacions conjuntes el *Boletín de Consiliarios* i la revista *Pastoral Misionera*³¹.

3.2. Desenvolupament i crisi de la JOC a Mallorca.

El ventall cronològic d'aquesta fase abraça des de 1965 fins a l'any 1972 en què la JOC de Mallorca quedà completament desarticulada com a moviment d'església. Aquesta

²⁹ Idem anterior, 1.

³⁰ Idem anterior, 4-5.

³¹ Francisco MARTÍNEZ HOYOS: *La JOC a Catalunya. Els senyals d'una església del demà (1947-1975)*, Barcelona, 2000, 149.

etapa es caracteritza per una intensificació de les relacions amb Catalunya a través del Comitè Federal de Zona i una desarticulació progressiva del moviment a partir de l'abandonament de molts militants que pensaven que ja havien cremat una etapa de la seva vida. Veurem com alguns d'ells foren els iniciadors de sindicats clandestins, de l'associacionisme veïnal i de les anomenades Plataformes Anticapitalistes. D'altres, desenganyats abandonaren completament la lluita obrera.

Vegem el desenvolupament de la JOC i de la JOC/F de Mallorca a partir d'aquests moments. Així doncs, el gener de 1965 un grup de militants de la JOC i JOC/F participaren a les Jornades de Dirigents i en el Congrés diocesà de la Joventut de l'Acció Catòlica de Mallorca a Can Tàpara. En aquells moments, la JOC de Mallorca comptava amb vuit grups entre pre-adults, joves, aprenents i iniciació.

Durant la Setmana Santa del mateix any, es realitzaren unes Jornades de Formació per a militants jocistes al monestir de Cura; aquestes comptaren amb la participació d'un membre de la JOC de Menorca i foren dirigides pel vice-president de la JOC espanyola, Antonio Luján i pel responsable de la Zona, Hilari Palacín. Val a dir que les jornades suposaren la consolidació de les relacions amb la JOC de Catalunya i amb la Comissió nacional. Així doncs, a l'arxiu personal de Francesc Lladó, ex-militant i membre de la Comissió diocesana, hem pogut trobar documentació referent a les jornades. Segons aquesta, a més dels abans esmentats hi actuaren les següents persones: Mn. Josep Estelrich Costa, com a consiliari; Francesc Vera Mula, Jaume Darder, Joaquim Medina "Chimi"³² i Francesc Lladó, com a membres de la Comissió diocesana; Josep Capó de Menorca, Jordi Sánchez (Residència Sant Pere), Jaume i Llorenç de Lloseta, com a militants joves; i, per últim, Miquel i Bernat de La Vileta, com a militants³³.

En aquestes jornades s'analitzaren amb profunditat els problemes que tenien els joves treballadors espanyols i mallorquins d'aquella època. Per això, s'utilitzà el mètode de Revisió de Vida. Així doncs, en primer lloc es detectaren els problemes de barri, de treball, de diversions i de família que tenien els joves treballadors mallorquins. Les conclusions d'aquest procés diagnòstic suposaren un cop molt fort a la línia de flotació de la política sindical, associativa i cultural juvenil del règim franquista. Els militants que participaren a les jornades varen concloure que existia un descontent amb el règim, però no volien assumir el compromís de lluitar per acabar amb les seves injustícies socials.

En segon lloc, s'analitzaren les causes de l'existència dels problemes diagnosticats. Segons els documents consultats, les causes més importants eren una manca de criteri i de formació dels joves davant la vida, una absència d'organització de la societat i, finalment, l'existència d'unes institucions que no complien la seva finalitat. Ja per acabar, el darrer pas que havien d'assolir els militants era el d'actuar per a l'eliminació de la manca de justícia que no permetia la realització de les aspiracions dels joves treballadors:

*No nos parece bien esta situación por estar insatisfechos.
No se encuentra en su ambiente. No le deja desarrollar su
personalidad. No está respetada nuestra dignidad de persona.*

³² Joaquín Medina havia estat militant de la JOC de Múrcia i, una vegada casat amb la militant jocista María del Carmen Alcázar, vingué a treballar a l'illa.

³³ Arxiu Personal de Francesc Lladó. "Cursillo JOC. Año 1965. Días 19, 20 y 21 de Marzo. Monasterio de Cura", mecanografiat. Voldria agrair al propietari de l'arxiu la seva col.laboració desinteressada.

*El obrero no está reconocido en la sociedad. La situación no nos deja desarrollar nuestras posibilidades. Nos impide desarrollar nuestras aspiraciones. Descubrimiento de una falta de justicia...*³⁴.

Posteriorment, durant el mes de juliol de l'any 1965, dos representants de la JOC i una de la JOC/F participaren en el XVIII Congrés nacional de la JOC i el IX de la JOC/F espanyola celebrats a Santiago de Compostel·la. A ambdós es varen aprovar les campanyes "Per un temps lliure al servei de la Joventut Treballadora" pels al·lots i "Amb el nostre treball també es construeix el món" per les al·lotes. De la primera, a l'arxiu personal de Francesc Lladó hem trobat un fulletó editat per la Comissió nacional³⁵. Els testimonis consultats ens han assenyalat que les campanyes eren realitzades per cada militant en el seu ambient de treball a través de les anomenades tècniques d'acció massiva³⁶. Per tant, els militants de la JOC així com també els de la resta de moviments especialitzats treballaven per a la conscienciació i la solució dels problemes de l'ambient en el qual es movien. En canvi, les associacions de l'Acció Catòlica general operaven per a l'enfortiment de la pròpia entitat.

El mes de setembre del mateix any, la JOC de Mallorca fou convidada a participar en el Consell federal de la JOC de Barcelona. La JOC a Barcelona, com a gran ciutat, estava estructurada en quatre federacions autònomes amb un cap diocesà com a coordinador. L'octubre es participà durant tres dies a les Jornades de Dirigents de la JOC de Catalunya i Balears celebrades a Paret (Barcelona).

L'any 1966, la JOC comptava amb tres grups a Palma –Sant Josep Obrer, Hostalets i Residència Sant Pere-, un a Establiments, Sa Vileta, Es Rafal i Llucmajor, dos a Lloseta i un grup de soldats que eren jocistes peninsulars que feien el servei militar a Palma. Entre tots els grups sumaven un total de 32 militants. Val a dir que també es tenia contacte amb grups de La Real, Son Sardina i Inca. Pel que feia a la JOC femenina, aquesta comptava amb dos grups a Palma, un a Felanitx i un altre a Lloseta; això feia un total de 24 militants. De totes maneres, dels centres que hem esmentat fins aleshores, el més estable i el que tingué una major continuïtat fou el de Lloseta. Segons Francesc Vera, el motiu de la seva estabilitat fou que sempre tenien recanvis de responsables de grup.

En aquests moments hem de fer esment d'un esdeveniment molt important que va permetre expressar-se públicament a la JOC de Mallorca com a representant de la joventut treballadora. Així doncs, el diumenge 14 de maig de l'any 1966, en el saló d'actes del Col·legi Sant Francesc de Palma s'organitzà un acte commemoratiu del LXXV aniversari de l'encíclica *Rerum Novarum* de Lleó XIII. La ponència "75 anys després de la *Rerum Novarum*", com a veu dels treballadors i del Comitè diocesà de la JOC a l'esdeveniment, fou exposada per l'abans esmentat Francesc Vera. Entre d'altres coses digué el que a continuació segueix:

...els obrers cristians entenem que l'adquisició de valors professionals no consisteix només en la capacitació del treballador com a element productiu, sinó també com a membre

³⁴ Idem anterior, 9.

³⁵ *Por un tiempo libre al servicio de la Juventud Trabajadora*, Madrid, 1964.

³⁶ *Técnicas y medios de acción masiva. Folletos jocistas*, Madrid, 1959.

del conjunt social al que pertany... en una paraula: l'obrer com a membre actiu del projecte vital i social de la seva classe... [per tal cosa] no és racional continuar la tutela que s'exerceix sobre el conjunt obrer; una tutela que, precisament per això, infantilitza, esterilitza i retarda a la classe obrera...³⁷.

En aquest acte commemoratiu també es desenvoluparen les ponències següents: Conrado Gil de Gómez (TOR), amb el tema "Els temps i els homes que prepararen la Rerum Novarum"; l'universitari Miquel Alenyar Fuster, amb el tema "Doctrina social de l'Església en matèria econòmica"; i, finalment, Mn. Josep Roig Ferrer –licenciat en Ciències Socials-, amb el tema "La Doctrina i l'acció social de l'Església"³⁸.

Durant l'any 1966 i per primer cop a la nostra diòcesi, es posà en funcionament la campanya de venda del calendari jocista per part dels militants. A l'evident caràcter propagandístic de l'activitat, s'ha d'afegir que també serveix a l'historiador per conèixer la implantació i la difusió del moviment en un moment i lloc determinat molt concret. Doncs bé, el document *Venta del Calendario Jocista 1966* ens indica que 32 militants de la JOC i JOC/F de Mallorca varen vendre cinc-cents calendaris repartits de la manera que a continuació exposem: 90 calendaris venuts per quatre militants en el Sagrat Cor de Palma; 90 calendaris venuts per tres militants a La Soledat; 40 calendaris venuts per dos militants a Lloseta; 20 calendaris venuts per quatre militants a La Vileta; 100 calendaris venuts per quatre militants a la parròquia de Sant Josep Obrer de Palma; 90 calendaris venuts per quatre militants a la parròquia de Sant Francesc de Paula; i, per últim, 70 calendaris venuts per onze militants a Felanitx³⁹.

En aquest mateix any, membres de la JOC i JOC/F de Mallorca assistiren als XIX i X Congrés nacional de la JOC i JOC/F a Àvila. Aquest fou important perquè fou el primer cop en què s'aprovà una campanya unitària i conjunta entre els dos moviments. Aquesta duia per títol "Afirmem la nostra personalitat a través del treball".

El mes de desembre de 1966, Francesc Vera Mula –membre del Comitè diocesà de la JOC de Mallorca- fou elegit Responsable de la JOC de la Zona de Catalunya i Balears i, per tant, membre del Comitè executiu de la JOC espanyola. Aquest nomenament esdevingué fonamental per a que els militants de la diòcesi de Mallorca fossin conscients de la seva pertinença a un moviment d'àmplia implantació geogràfica. L'esmentat Francesc Vera fou Responsable de la Zona Catalunya i Balears fins a finals de l'any 1970.

El 1967, a Àvila es celebraren els XX i XI Congrés nacional de la JOC i JOC/F respectivament, amb la participació de delegats de la JOC de Mallorca, i on el lema de la campanya pels dos moviments era "Solidaritat, factor de promoció humana". El mes de juliol del mateix any, una delegació de la JOC de Catalunya i Balears assistí a París a la celebració de la trobada de la joventut francesa anomenada *PARÍS-67*. Hi participaren uns cinquanta mil joves d'ambdós sexes, tant francesos com membres de diferents delegacions de tota Europa i d'altres continents. Aquests donaren a conèixer a l'opinió pública francesa i del món la seva realitat, les seves aspiracions i les seves lluites. I un mes després, l'agost

³⁷ Document procedent de l'arxiu personal de Francesc Vera Mula. Aquest ha estat cedit generosament pel propietari a l'autor de l'article.

³⁸ *Diario de Mallorca*, 4.272, 13 maig 1966, "El LXXV aniversario de la Rerum Novarum", 7.

³⁹ Arxiu personal de Francesc Lladó. *Venta del Calendario Jocista 1966*, 1 quartilla mecanografiada.

de 1967, una altra delegació de jocistes representant a Catalunya i Balears acompanyaren a Brussel·les (Bèlgica) el sepeli del fundador de la JOC, Mn. Joseph Cardinj. Tal vegada, l'assistència i la difusió d'aquests dos esdeveniments fou l'inici de la conscienciació internacional dels militants de la JOC de Mallorca.

Aquest any es consolidaren definitivament les relacions entre la JOC de Catalunya i la de Balears, no només entre els dirigents seglars, sinó també entre els consiliaris. Per tal motiu, esdevé molt important l'abundant documentació cedida per Guillem Ramis Moneñy, consiliari de la JOC de Mallorca entre 1966 i 1972. Així doncs, al seu arxiu personal hem trobat correspondència amb alguns consiliaris de diverses diòcesis catalanes. D'entre ells, cal destacar a José María de la Hoz, Salvador Bardulet i Jordi Bertrán. Aquest darrer fou el que precisament el convidà a participar en el treball de coordinació entre els consiliaris de la JOC de les diòcesis catalanes i balears:

Amic Guillem: Ahir va estar aquí a Barcelona en Paco, responsable de la JOC a Mallorca per assistir a una reunió de zona de la JOC de tota la regió de Catalunya i les illes. Doncs bé, ell em va parlar de tu. I es clar, ara perquè em coneixis a mi, em dic Jordi Bertrán, soc consiliari diocesà de la JOC a Barcelona i a la vegada m'encarrego de coordinar els altres consiliaris de la JOC dels altres bisbats, com consiliari regional. És per això que em poso en contacte amb tu. Vàrem estar parlant amb en Paco i ens va semblar que tu podries enllaçar com consiliari de Mallorca amb els altres consiliaris dels bisbats. M'explico. Els consiliaris diocesans de les diòcesis de Catalunya i illes ens trobem de tant en tant per fer equip i ajudar-nos en totes les dificultats que ens trobem. Però en aquesta reunió també hi assisteix un consiliari dels bisbats on encara no hi ha cap consiliari nomenat, per exemple Tortosa, Solsona i ara Mallorca, si et sembla que et pot interessar aquest tipus de treball en equip. Penso que aniria molt bé, perquè fins ara per part dels dirigents laics ja ho han fet pel seu compte. De Menorca ve el Sr. Josep Castell...⁴⁰.

A un document d'informació privada per a dirigents, la JOC de Catalunya i Balears exposà un problema molt punyent i que totes les diòcesis de l'Estat espanyol hagueren d'afrontar. Ens estam referint a la participació dels militants, bé a títol individual o bé com a JOC, a moviments o grups que propugnaven la justícia i la millora de les condicions de la classe obrera. En aquest cas es tractava de la participació de militants jocistes als anomenats Comitès d'Amnistia.

La resposta a aquesta qüestió fou clara i contundent. La JOC com a moviment podia i tenia el deure –conjuntament amb altres persones i moviments, malgrat no fossin cristians– de denunciar situacions on es vulneraven els drets fonamentals de la persona. Ara bé, s'havien de tenir en compte els aspectes que a continuació assenyalem: conservar la pròpia personalitat del moviment JOC; no participar en cap interès de partit, tant en lo temporal

⁴⁰ Arxiu Personal de Guillem Ramis Moneñy, "Carta de Jordi Bertrán a Guillem Ramis", Barcelona, 13 octubre 1966, 1 full mecanografiat.

com en l'ideològic; no s'havia de produir cap condició d'obligatorietat; no signar cap escrit en comú, doncs podia interpretar-se com a una fusió; i, finalment que cada grup redactàs el seu document⁴¹.

La qüestió del compromís temporal dels militants dels moviments especialitzats ens permet entrar de ple en l'anomenada crisi o ruptura d'aquests i, molt especialment, els obrers (JOC, JOC/F, HOAC i HOAC/F). En referència a l'esmentada crisi, la JOC de Mallorca elaborà un document emmarcat en el context de les respostes diocesanes als qüestionaris preparatoris de les VII Jornades nacionals de l'Acció Catòlica Espanyola (8-11 de juny de 1967). Aquestes suposaren la manifestació més evident de la ruptura entre els bisbes i els seglars sobre com s'havia de conduir l'Acció Catòlica. De les conclusions de les jornades podem extreure la idea que l'Acció Catòlica no tenia la darrera paraula sobre el seu futur perquè ja no comptava amb la confiança de la jerarquia⁴².

Pel seu interès reproduïrem de forma parcial els aspectes que ens han semblat més aclaridors d'aquesta complicada situació eclesiològica, tant a nivell estatal com diocesà⁴³. El document en qüestió fou signat -27 de maig de 1967- poc després de la reunió secreta a Àvila dels equips nacionals de JOC i JOC/F (22 i 23 d'abril) i decidir negociar els punts d'enfrontament amb els organismes centrals de l'Acció Catòlica Espanyola abans de rompre les relacions.

La reposta de la JOC de Mallorca s'articulà en dotze punts que aglutinaven quatre conceptes bàsics. En primer lloc, el concepte d'Església que ells veien ... *en el comunicado es más bien una Iglesia de Obispos y...seglares; y no una Iglesia formada por todo el pueblo de Dios, de acuerdo con la línea del Concilio. La Jerarquía no aparece como un servicio claro a la Iglesia, ..., sino más bien aparece en una línea de excesivo tutelaje que no permite desarrollarse adecuadamente en un sentido pleno de Iglesia ...* En segon lloc, la constatació de la minoria d'edat del militant seglar en el que ... *se le quita la responsabilidad de dirigir la organización, se le priva de elaborar los planes de trabajo y se les anula la personalidad ...* En tercer lloc, el paper dels consiliaris en els que ... *se les marca una acción que no es propia de ellos, sino de dirigentes (se clericalizan unos movimientos típicamente seglares) ...* I, en quart lloc, constaten la manca de diàleg amb el món ateu el qual es condemnat i consideren ple de contradiccions.

Després de la celebració de les VIII Jornades nacionals de l'Acció Catòlica Espanyola, la crisi entrà en un compàs d'espera en el qual es detectà una manca de diàleg real entre la jerarquia i els dirigents seglars. Alguns d'aquests darrers insistien en la necessitat d'abandonar l'estructura de màxima vinculació a la jerarquia i eren partidaris de la supressió dels lligams que feien de l'Acció Catòlica un apostolat gairebé clerical.

L'any 1968 fou un temps difícil per a la JOC de tot l'Estat espanyol. Varen tenir lloc dos congressos extraordinaris -les atípiques circumstàncies així ho aconsellaven-, un a Madrid en el mes de maig i l'altre a Segòvia en el mes de juny. Ambdós es feren quasi de

⁴¹ *Informació privada para dirigentes*, JOC Catalunya-Balears, 25 desembre 1967, 3 fulls mecanografiats. El document està dipositat a l'arxiu personal de Guillem Ramis Moneny.

⁴² Antonio MURCIA: *Obispos y obreros en el franquismo*, 448.

⁴³ *Respuesta al primer cuestionario de las VIII Jornadas Nacionales de Acción Católica*, JOC de Mallorca, 27 maig 1967, 1 fo mecanografiat. Aquest document procedeix de l'arxiu personal de Guillem Ramis Moneny.

forma clandestina, no per por a les forces d'ordre públic, sinó més bé per por a la persecució que els caps de la jerarquia catòlica sotmetien als dirigents més compromesos de la JOC. Ara bé, per què es produí l'esmentada persecució?. Penso que, entre d'altres coses, fou pel concepte d'autoritat que emanava de la jerarquia, per la posició contrària de la JOC respecte als estatuts que la jerarquia pretenia imposar als moviments especialitzats i, finalment, per la posició que la JOC tenia respecte a la persona que aleshores dirigia la Comissió Episcopal d'Apostolat Seglar, José Guerra Campos.

Aquest ambient d'enfrontament entre els seglars i la jerarquia es deixa veure en una carta signada per 29 militants de la JOC i JOC/F de Mallorca dirigida al bisbe Rafel Álvarez Lara (23 de març de 1965 – 17 febrer de 1972)⁴⁴. En els seu primer paràgraf ja es veuen reflectides les intencions i els objectius d'aquest grup de militants cristians:

Ante la necesidad de presentar un testimonio unido de sacerdotes y seglares, nos hemos reunido un grupo de militantes cristianos, conscientes de nuestra responsabilidad de Iglesia, que nos exige manifestar en nuestra lucha por la consecución de un mundo mejor, nos encontramos frenados por la poca colaboración que recibimos del Clero y Jerarquía; quiénes frecuentemente dificultan nuestra labor social y cristiana, y condicionan además a los pocos sacerdotes con que contamos para llevarla a cabo y que son, con su testimonio, los que están más presentes en la realidad que vivimos.

De fet el que feien era denunciar uns fets que desaproven en la seva totalitat i exigeixen un canvi per a que la Doctrina Social de l'Església sigui complida. Per tant, el paper del sacerdot i del rector parroquial fou posat en entredit:

Vemos por parte del sacerdote una falta de integración con el pueblo, de la cual se desprenden una serie de consecuencias,...,graves, tales como una superioridad sobre la clase obrera,... . Creemos necesario que en los barrios humildes haya un sacerdocio pobre, con una pobreza inteligible para los hombres de hoy.

Resultan deplorables las homilias dominicales explicándonos más bien en forma de narración el paso de Cristo por la tierra;... cuando pensamos que las peronas que van al templo viven y sufren por unos problemas bien distintos a los que la Iglesia no da respuesta...

Señores: nosotros queremos una participación más auténtica en la vida parroquial. Para empezar: pedimos al párroco que se integre y conozca a sus feligreses;...

⁴⁴ Arxiu personal de Guillem Ramis Moneñy, "Al señor obispo de Mallorca", agost 1968, 3 fulls mecanografiats.

Nos duele comprobar como la Jerarquía y el Clero dificultan en muchas ocasiones la lucha de los que trabajamos por una mayor justicia social...

Com a conseqüència de la carta d'aquest grup de militants compromesos, el 3 de setembre de 1968 un grup de tres sacerdots que treballaven a l'apostolat obrer enviaren una carta al bisbe pregant-li un recolçament total a la tasca en la que s'havien compromès:

Som un grup de tres sacerdots, aficats de ple en el treball apostòlic entre els més pobres del nostre poble; per això després de madura reflexió i experiència ens veim forçats en consciència pel mateix Evangeli que volem viure i aportar als altres, a prendre una nova forma de vida que volem veure encoratjada i confirmada pel nostre pastor ja que en tot moment i ocasió tenim el deure i el dret de fer un treball d'Església.

Tots coneixem l'evolució de l'Església que en aquests últims temps es dedica a prendre formes noves, algunes profundament atrevides i innovadores, per ser sempre fidel a l'Evangeli i als homes d'avui. Tot el Concili ha estat presentat com un intent de donar resposta al nostre món concret, i totes les intervencions del Papa i de la Jerarquia segueixen en aquesta mateixa línia. Però no basten bones paraules; són fets –reguits per la paraula de Déu– el que el món necessita.

Tots també constatem la situació a Mallorca. Veiem que estam endarrerits en molts aspectes de la pastoral i que la resposta de la nostra Església és més bé sols d'anar fent, perquè falten encara les proves pràctiques d'haver-se posat al dia. Pel que respecta al món obrer constatem que –d'acord amb el document presentat per un grup de cristians obrers– manquen testimoniatges clars de la nostra Església respecte a una dedicació al món dels més pobres...

Per totes aquestes raons i per moltes altres que es poden resumir a voler ser fidels al món concret d'avui i a l'Evangeli, decidim posar-nos al treball manual. Cercarem, per tant, - guanyar-nos el pa amb el treball en la forma en que ho fa la gent que ens envolta, però estant sempre disposats a deixar aquest treball si la nostra dedicació a la comunitat cristiana ens demanés tot el nostre temps- no és aquest el cas actual i sembla que encara hi estem molt lluny ...⁴⁵.

Els membres de la JOC i JOC/F de Mallorca prengueren consciència definitiva de pertànyer a un moviment més ample quan el dia 30 de juny de l'any 1968 participaren a l'Encontre de Joventut Treballadora de Catalunya i Balears, organitzat per la JOC de la zona en el Palau de Montjuïc de Barcelona. Aquest acte fou considerat per molts militants

⁴⁵ Arxiu personal de Guillem Ramis Moneny, "Carta al nostre bisbe", 3 setembre 1968, 2 fulls mecanografiats.

com la primera reunió pública de grans dimensions celebrada a l'Estat espanyol després de la Guerra Civil. Així doncs, segons Francesc Mengod Bonet—militant de la JOC de Mallorca entre 1966 i 1972—, aquesta fou la seva primera activitat important en la que hi participaren uns quaranta mallorquins. Francesc Vera Mula assenyala que significà la consolidació de la JOC a Mallorca i suposà una obertura de nous espais de relació mai vists amb anterioritat, és a dir, en part es mitigaren els efectes de la insularitat.

Com a resultat de l'enquesta prèvia a l'encontre es féu públic l'anomenat *Manifiesto de la Juventud Trabajadora de Cataluña y Baleares*, des del que es feia una crida a totes les organitzacions obreres —sindicals, apostòliques o generals— per a que lluitassin per a l'obtenció d'una autèntica promoció dels drets de la classe obrera per sobre de qualsevol ideologia⁴⁶. Pel seu interès reproduïm el darrer paràgraf que apareix a la presentació del document:

*Somos muchos, pues, los jóvenes trabajadores que a través de la encuesta, contestada con toda sinceridad y honradez, hemos opinado y hemos expuesto nuestras inquietudes, nuestros afanes, nuestras dificultades, toda nuestra vida. Esta misma sinceridad nos obliga a manifestarlo públicamente para que a unos sirva de acicate y empuje para ver que nuestra fuerza juvenil nos guía siempre adelante, y no podemos concebir un mundo sin esperanza, siendo nosotros mismos la esperanza. Para que sirva a otros de grito de alerta ante su afán injusto de dominio. Y para que a todos nos ayude a sentirnos constructores de nuestro mundo sin olvidar los obstáculos inmensos que la clase trabajadora tiene que vencer para llegar a la consecución de este gran y justo objetivo.*⁴⁷

A la diòcesi de Mallorca foren repartides 2000 enquestes de les qual se'n recolliren emplenades 280. Les causes d'aquesta enorme diferència s'han d'apuntar, entre d'altres coses, als obstacles imposats pels patrons a que es repartissin a les fàbriques i tallers de la seva propietat⁴⁸. Sobre els problemes detectats pels joves entrevistats en el lloc de feina, un 40% diu que en té i un 54% diu no tenir-ne cap. Ara bé, els problemes més freqüents eren els següents:

Discusiones entre compañeros. Falta de confianza. Alejamiento de la familia. Nos exigen más de lo que podemos dar. No soy considerado por nadie ni para nada. Poco sueldo. Malas relaciones entre mallorquines y peninsulares. Falta de dirección y ayuda a los trabajadores. No tengo vacaciones. Miedo al jefe. En las pequeñas empresas y en la construcción, generalmente no existe el contrato de trabajo. Falta de representación verdadera, los enlaces fueron elegidos por los

⁴⁶ *Manifiesto de la juventud trabajadora de Cataluña y Baleares*, Barcelona, 1968, 60-61.

⁴⁷ Idem anterior, 4.

⁴⁸ Arxiu personal de Guillem Ramis Moneeny, *Resumen de las encuestas a la juventud trabajadora de Mallorca*, 4 pàgs.

*jefes y nadie protestó. Que alguien defienda a las empleadas del hogar. Insuficiente preparación laboral.*⁴⁹

A partir de l'entrada en vigor dels nous estatuts de l'Acció Catòlica Espanyola (març de 1968), s'inicià el procés de fallida de tots els moviments especialitzats. Es veia molt clarament que la jerarquia volia destruir la seva estructura estatal degut a la força i a l'autonomia que havien assolit⁵⁰.

Per tant, esbrinar com es reberen els esmentats estatuts a la nostra diòcesi i què féu el bisbat al respecte són qüestions que hem de formular-nos per poder entendre l'ensopiment dels moviments. Així doncs, durant el mes de febrer de l'any 1968, la Comissió diocesana d'Apostolat Seglar dissenyà i dugué a terme el Pla de Renovació Conciliar. Aquest pretenia dir la darrera paraula en matèria d'apostolat, seguint la línia marcada per la Comissió Episcopal d'Apostolat Seglar a nivell estatal. L'instrument bàsic d'aquest pla era l'anomenat Curs de Renovació Conciliar que consistia en "*un encuentro de personas para hacer una experiencia religiosa y comunitaria a la luz del Evangelio, con el fin de animar la renovación conciliar de los miembros del Pueblo de Dios...*"⁵¹. La seva finalitat bàsica era la de promoure una mentalitat eclesial, una espiritualitat eclesial i una pastoral de conjunt eclesial; per tant, es tractava de reforçar els lligams amb la jerarquia⁵².

Dins tota aquesta dinàmica de redreçament ens convé no oblidar que de l'1 al 10 de gener de l'any 1969 fou convocat un curs de Teologia actualitzada per a seglars i sacerdots, dirigit per Josep Perarnau, aleshores director de l'Escola del Concili i professor de la Facultat de Teologia de Barcelona. Per a poder fer-nos una idea del contingut del curs i del seu to de redreçament reproduïm a continuació els llistat dels temes abordats:

El problema del temporalismo en el apostolado, La vinculación del Apostolado Seglar a la Iglesia y a la Jerarquía, el servicio jerárquico al Apostolado Seglar, Concilio y Apostolado Seglar, ¿Qué es un seglar?, Las razones de la vocación apostólica, Misión de la Iglesia y Apostolado Seglar, Las direcciones más urgentes del Apostolado Seglar, Apostolado individual y asociado, La Acción Católica según el Concilio y la Formación para el Apostolado"⁵³.

La crisi generalitzada dels moviments especialitzats a tot l'Estat espanyol afectà també als de la nostra diòcesi, encara no suficientment consolidats⁵⁴. Així doncs, la destrucció dels moviments especialitzats a la nostra diòcesi va tenir lloc entre 1968 i 1972: el moviment d'estudiants morí l'any 1968, el moviment rural va desaparèixer entre els anys 1968 i 1969, el de medis independents s'extingí l'any 1970 i, finalment, el de joves obrers es va desfer l'estiu de l'any 1972.

⁴⁹ Idem anterior, 1.

⁵⁰ José CASTAÑO COLOMER: *Memòries sobre la JOC a Catalunya (1932-1970)*, Barcelona, 1974, 161.

⁵¹ BOOM (Boletín Oficial del Obispado de Mallorca), 2, febrer 1968, "Comisión Diocesana de Apostolado Seglar", 56.

⁵² Idem anterior, 57.

⁵³ BOOM, 12, desembre 1968, "Cancillería Episcopal", 341.

⁵⁴ Josep ESTELRICH COSTA: "Nota històrica sobre...", 72.

4. Conclusions.

L'evolució dels moviments especialitzats i, més concretament, de la JOC i JOC/F es realitzà a moltes diòcesis de l'Estat espanyol a partir de la pràctica del mètode de Revisió de Vida. Aquesta pedagogia tingué la virtut o el defecte, segons es miri, d'anar despertant la consciència d'aquells equips de militants que, amb el Veure descobrien l'estat de repressió i anorreament dels drets humans a la societat espanyola, amb el Jutjar prenién consciència de les contradiccions d'un món que era considerat cristià i de la urgència d'assumir un ferm compromís per a la seva transformació, i amb l'Actuar provocaren conflictes amb el poder civil i amb certes esferes jeràrquiques que es trobaven incòmodes davant aquelles actituds contestatàries. Precisament fou la intervenció o el cop de timó jeràrquic per reconduir el moviment el que provocà la crisi i final del mateix⁵⁵.

Per a molts militants, la JOC esdevingué una escola d'aprenentatge dins la vida i per a la vida. A més a més, els hi atorgà un grau d'autonomia i d'independència molt elevat. Francesc Vera Mula assenyala la seva fascinació pel concepte de lluita de classe i que només els obrers per si mateixos es podien salvar. Encara més, la revisió de vida i el treball en equip els havia fet sentir com a persones realitzades i útils en aquest món. Semblant opinió constata Bernat Llabrés Ramón -ex-militant de la JOC de Lloseta- quan assenyala que conegué la JOC en uns moments de crisi personal i que aquesta coneixença l'omplí d'esperança li va permetre assumir compromisos i aprendre a fer una anàlisi social.

Evidentment, la JOC –igual que la resta de moviments especialitzats- a través d'una pedagogia activa introduí a l'Estat espanyol una escola de pensament crític que llavors no existia i que, lògicament, conduí a una denúncia de les injustícies socials, econòmiques i polítiques del règim.

Foren molts pocs els consiliaris que es comprometeren plenament amb la dinàmica del moviment. Aquest compromís fou un camí interior que hagueren de recórrer lentament i totalment en solitari. En certa manera, es tractà d'un aprenentatge en el que l'exemple dels militants més compromesos fou capdal per a explicar tal evolució. No podem oblidar que pels consiliaris de la pastoral obrera la seva tasca d'apostolat no fou gens fàcil, sobretot si tenim en compte que foren moltes les incomprendions per part de la resta del clergat de la diòcesi. Sense anar més enfora, Guillem Ramis Money –consiliari diocesà de la JOC entre 1966 i 1972- no va rebre mai un nomenament oficial per part del bisbe de la diòcesi que el recolçàs davant els ulls del clergat mallorquí.

La celebració de la festa del 1r de maig que havia estat restaurada a Mallorca l'any 1956 fou un dels actes més importants per a la classe obrera. Els militants dels moviments especialitzats participaren activament a les celebracions no oficials. Val a dir que les oficials estaven organitzades per la Delegació Provincial de Sindicats i a partir de l'any 1961 per la Delegació Provincial de Treball conjuntament amb el Consell Provincial de l'Institut Nacional de Previsió⁵⁶.

Des de 1957 fins a l'any 1967 –any en què un grup de treballadors i intel·lectuals es reuniren a Na Burgesa per intentar construir l'embrió del que després serà Comissions Obreres- es celebraven activitats paral·leles organitzades per dues entitats de naturalesa ben

⁵⁵ Josep ESTELRICH COSTA: "Nota històrica sobre...", 71-72.

⁵⁶ Antoni NADAL: *El 1r de maig a Mallorca (1937-1989)*, Palma, 1990, 8-9.

diferent: l'Organització Sindical de Mallorca i l'HOAC (Germandat Obrera de l'Acció Catòlica). Entre les activitats organitzades per la segona entitat citada caldria destacar les xerrades i els col·loquis a l'Església de Santa Creu de Palma amb el títol *Actualidad de la doctrina social de la Iglesia*, les activitats preparades per l'Acadèmia de Sociologia del Seminari l'any 1961 i, finalment, l'encontre de les Comissions diocesanes en el monestir de Cura l'any 1964.

A les concentracions clandestines dels anys 1967, 1969 i 1970 de Na Burgesa, La Vileta i Establiments, respectivament, es reuniren intel·lectuals i obrers que conformaren Comissions Obreres (CCOO) de Palma. Segons testimoni de Francesc Vera Mula, entre els reunits s'hi trobaven militants de la JOC de Mallorca.

La tasca de conscienciació sobre la importància del 1r de maig per a la classe obrera desenvolupada per la JOC fou molt important i anava més enllà del simple fet mobilitzador. La formació teòrica i ideològica desplegada -no només entre els militants, sinó també adreçada a tots els treballadors que es podia arribar- es basava fonamentalment en la propaganda escrita. Idò bé, es tractava de tota una sèrie de materials que eren rebuts i assumits pels militants més compromesos i que eren difosos i discutits en els àmbits laborals i d'amistats del propis militants. Per exemple, la JOC de Catalunya i Balears publicà l'any 1972 un dossier titulat "1 de Maig" i que consistia en un repàs a la història del 1r de maig a nivell internacional. Ells pensaven que conèixer la història era el primer pas per agafar consciència de les coses.

De fet, els mateixos militants ens assenyalen que la celebració del 1r de maig de l'any 1973 fou molt important en la lluita sindical clandestina. Així doncs, s'organitzà un encontre clandestí a Son Maçia, prop de la Indioteria de Palma, en el que hi participaren militants del Partit Comunista de Espanya, de l'OICE, de Bandera Roja i alguns independents. El resultat d'aquesta assemblea fou la creació de les anomenades Comissions de barriada. Aquest fou l'embrió de l'associacionisme veïnal de Palma en la que molts jocistes hi entraren a formar part, tal i com ens han assenyalat diversos testimonis d'ex-militants. De fet, l'actual presidenta de la Federació d'Associacions de Veïns de Palma de Mallorca, Rosa Bueno, fou ex-militant de la JOC/F de Mallorca⁵⁷.

Després de la crisi de l'especialització de l'Acció Catòlica, la JOC restà gairebé sense militants i sense estructura organitzativa. Llavors, alguns dels elements més compromesos engreixaren les files dels sindicats clandestins, adquirint amb això un compromís polític que anava més enllà de l'anterior compromís temporal assumit en la JOC. Aquests militants més compromesos assenyalen que la crisi de l'especialització obrera de l'Acció Catòlica la provocaren ells mateixos quan no saberen compaginar el treball educatiu i apostòlic de la JOC amb el compromís polític i sindical.

De totes maneres, ja abans de la desintegració del moviment alguns jocistes havien treballat a les anomenades Plataformes Anticapitalistes. Posteriorment, alguns d'ells -com és el cas de l'ex-consiliari Guillem Ramis Moneny- les abandonaren per considerar que havien caigut en un dirigisme antidemocràtic per part del Partit Comunista; tot això entrava en contradicció amb el que havien après a la JOC sobre la llibertat de consciència de la persona.

⁵⁷ Josep OBRADOR SOLER; Miquel SASTRE SACARÉS: "Breu ressenya històrica del moviment veïnal a ciutat", a DDAA: *Les festes populars*, Palma, 1987, 15.

Ja per acabar, cal assenyalar que la implantació real i l'estructuració dels moviments especialitzats xocà frontalment amb una herència de l'Acció Catòlica general que pretenia, ni més ni menys, la constitució d'un gran exèrcit de cristians atents a totes les observacions i requeriments parroquials. Això significà que l'estructura ambiental o professional causà perplexitat i incomprensió a molt rectors i vicaris, sobretot a l'àmbit rural. Pensem que l'ombra del campanar local era l'àmbit d'actuació considerat majoritàriament més adient per a les activitats desenvolupades per l'Acció Catòlica, és a dir, la intra-parroquialitat front l'extra-parroquialitat.

Resumen

El artículo en cuestión pretende trazar cuáles son las claves interpretativas básicas de la evolución histórica de un movimiento especializado de la Acción Católica: la Juventud Obrera Católica. Es decir, analizar como a partir de la utilización de una metodología pedagógica y educativa –la Revisión de Vida- se llegaron a asumir compromisos temporales, tales como la lucha por las libertades democráticas –que no teníamos- y la denuncia de las injusticias de todo tipo.

Abstract

The article aims at drawing up the basic interpretative keys in the historical evolution of a specialized movement within Acció Catòlica: the Juventud Obrera Católica (Catholic Young Working Association). That is, to analyse how they reached a series of contemporary compromises such as the fight for the democratic freedom they were lacking and the reporting of any kind of injustices by using "La Revisión de Vida", an educative and pedagogical method.

DOCUMENTS

Nous documents sobre l'art de la construcció

MARIA BARCELÓ CRESPI

En altres avinenteses hem donat a conèixer diversos documents sobre picapedrers, contractes d'obres, etc. de la segona meitat del segle XV i primers anys de la centúria següent, atès l'interès que suposa per al coneixement de la ciutat gòtica, tema que ens importa de manera especial.¹

En aquesta ocasió, seguint en la mateixa línia, aportam més dades totes elles referides a obres en edificis particulars, és a dir s'ha prescindit d'aquells treballs efectuats en immobles religiosos (esglésies, convents) o públics (castells, murades, places, ponts).

A més de saber els noms dels mestres que treballaven la pedra també és important comprovar qui són les persones que encarreguen les obres, el tipus de construcció, els materials emprats i els seus preus així com molts altres aspectes en relació a l'art de la picapedreria.

El recull ofereix vint-i-un documents entre 1440 i 1517 que tracten per una banda de diversos aspectes d'obres efectuades a cases, a adobaries o al bany d'en Granada pel que fa a la Ciutat i a les seves rodalies. Per altra banda, la construcció d'una torre de defensa a la possessió de Formentor, obres a una possessió de Valldemossa, Raixa, i Alfàbia a Bunyola, i Morell a Artà pel que respecta a la Part Forana.

A més, es presenta una relació interessant de materials i els preus corresponents així com altres despeses efectuades en reformes d'algunes cases de la Ciutat.

-
- Aquest article forma part de la investigació emmarcada en el projecte "Vivir en la Mallorca medieval: documentación e iconografía", núm. PB 98-0166 del Programa Sectorial de Promoción del Conocimiento subvencionat pel Ministeri d'Educació.

1 Maria BARCELÓ CRESPI: "Adobs en la murada de la ciutat de Mallorca (1450-1599)", *BSAL*, 45, Palma, 1989, 159-160.

Maria BARCELÓ CRESPI: "Notes sobre els Vilasclar, *picapedres*", *BSAL*, 49, Palma, 1993, 127-140.

Maria BARCELÓ CRESPI: "La síquia de l'aigua de la Ciutat (segle XV)", *Mayúrqqa*, 24, Palma, 1997-98, 33-42.

Maria BARCELÓ CRESPI: "Notes sobre alguns *picapedres* a la Mallorca tardomedieval", *BSAL*, 56, Palma, 2000, 103-116.

Maria BARCELÓ CRESPI: "Semblança de Guillem Vilasclar", *1 Jornades d'Estudis Locals de Felanitx*, Felanitx, 2001, 38-48.

Maria BARCELÓ CRESPI: "Provisión, distribución y control del agua en la Ciudad de Mallorca medieval. El ejemplo de una ciudad mediterránea", *Usos sociales del agua en las ciudades hispánicas de la Edad Media*, Valladolid, 2002, 217-271.

Altrament, s'han de considerar diversos treballs del P. Llompart, sobretot, els que segueixen: Gabriel LLOMPART: "Maestros albañiles y escultores en el Medievo mallorquín", *BSAL*, 49, Palma, 1993, 249-272.

Gabriel LLOMPART: *Miscelánea documental de pintura y picapedrería medieval mallorquina*, Palma, 1999.

Dos dels documents presentats ja foren publicats a l'apèndix del llibre Maria BARCELÓ CRESPI; Gabriel ENSENYAT PUJOL: *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'Edat Mitjana*, Palma, 2000. Es tracta del contracte per construir una torre de defensa a Formentor (1455) i el contracte per fer una síquia de canals en una possessió de Valldemossa (1479).

I

1440, febrer, 18

Contracte entre Huguet Barxa imaginaire i Bartomeu Pons picapedrer, i Ferrer Miró mercader per fer unes obres a casa d'aquest.

ARM, Prot. M-227, 61v-62.

Nos Huguetus Barxa smaginayre et Bartholomeus Pons lapiscida cives Maioricarum gratis promittimus et bona fide convenimus vobis venerabilis Fferrario Miro mercatori civi Maioricarum quod faciemus opera mecanica et artificialia in vestro hospicio scituato intus civitatem Maioricarum in parrochia Sancte Crucis prout et quem ad modum continetur in quibusdam capitulis sequentibus:

Primerament prometem en la entrada del alberch desfer l'arch e tornar-lo fer a scasa ab represes ab dos àngels de cada part que tendran les armes e serà del ampla del d'en Fferrer Dalmau. Serà lo dit arch de pedra blanca de Port alt e polir aquell e endarocar la tàpia qui és de sots larch.

Item prometem fer hun portal al mangador per entrar en la sala e hun portal per entrar en la despensa e tapar lo qui hi és de pedre de Port alt.

Item allà hon són ara los arquets qui bequen en la entrada farem una finestra ab dues corones e alsarem aquella paret ab son entaulament per agolar la cuberta qui si ha a ffer de la dita pedre de Port alt ab sitis en la dita finestra.

Item prometem de fer lo front alsant lo entaulament una filada perque les finestres sien pus altes e alsarem lo front trenta palms de una cuberta a l'altre pams de cana meys del entaulament desús e la finetra del mangador qui és sobre lo portal que sia tan alta com les altres ab dues corones e la obra se seguescha ab l'altre muntant aximatex lo front com l'altre. Lo front dessús lo portal ha esser de pedra blanca e l'altre front de pedre de Reffalbeyt tot de pedra de pla ab pilarets de fora tant alt com los den Oliver. Item quatre finestres noves dues en lo carrer maior ab dues corones cascuna e dues altres en l'altre carrer axí matex ab dues corones cascuna tot l'antaulament de pedre de Refelbeyt buydades ab citis.

Item alsarem la paret del mig que sia alta fins al pus alt del porxo en què se ha a carragar demunt la sala e farem demunt la filada los pilarets de pedre de pla cayrats per portar la cuberta del porxo.

Item alsarem de pedra e morter o tàpia la paret que és sobre lo portal de la despensa e farem lo portal del scriptori semblant de aquell d'en Fferrer Dalmau e (...) la trapa del dit scriptori a part de la carrera axí com la den Fferrer Dalmau.

Item més avant som tenguts fer la boca del pou a nostra coneguda. Item havem a ffer la bastora que descobre mar lavant e ponent a coneguda de mestre Guillem. Item havem a ffer lo peyment de tota la entrada agual. Item som tenguts fer les colones de pedre de Muro e tot recapte de les finestres e que no.ns sou tengut de donar-nos alguna cosa sinó lo for lo qual és per totes les dites obres docentes setanta e sinch lliures les quals nos sou tengut a pagar en aquesta manera co és ara de present sinquante lliures e lo restant segons haurem obrat a coneguda vostra e d'en (...) fuster. Item més avant prometem de continent en la dita obra comensar e altre (...) no pendre ni fer fins les dites obres sien complidament acabades.

Et sic omnia et singula supra dicta facere attendere et complere sub obligo utriusque in solidum personarum et bonorum nomine de (...) etc. Renunciamus libelli oblacioni etc.

spacio quadrimestri etc. Gratis regiis etc. bonis (...) gratis etc. foroque etc. Renunciamus in que nove constitucioni etc. Ad hec ego Fferrarius Miro presens laudansque etc. promitto omnia attendere et solvere etc. obligo bona etc. renuncio largo.

Testes Michael Gual Anthonius Torres et Daniell Belloch basterii cives Maioricarum.

II

1446, octubre, 26

Sobre unes obres defectuoses fetes per Simó Cotlliure en el verger de Tomàs Tomàs, cavaller.

ARM, Prot. M-249, 77-78.

Noverint universi quod die mercurii qua computabatur vicessima sexta mensis octobris anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o XXXXVI coram me Ffrancisco de Milia notario comparuit infrascriptus (...) Gabriel Abellar notarius procurator infrascripti venerabilis Thome Thome militis et in presencia venerabilis Mathei Vaquerii mercatoris et Petri Saltorii causidici civium Maioricarum testium ad hec vocatorum et (...) (...) putavint michi jam dicto notario et legi et latimari requisivit sub nominato Simoni Cobliure demorum magistri infrascriptam requisicionem et protestacionem quarum quidem requisicionis et protestacionis tenor sequitur sub hiis verbis:

No ignorats vos en Simon Cobliure mestre de obres com per lo honorable mossèn Thomàs Thomàs cavaller són stades vostres obres conduhides en fer los fonaments de certa obra feta per lo dit honorable mossèn Thomàs en lo verger contigu al seu alberch scituat prop lo Born de la present Ciutat en la qual obra a fer vos dit Simon vos stats affermat parit e sufficient com si sufficient no herets non deviets pendre càrrech e per consegüent siats tengut pus bé stats star pagat en fer la dita obra ferma e stabla en manera que segurament en lo dit loch se puxa habitar. E ara segons és notori la dita obra per defalimient de fonaments e per consegüent per colpa vostra qui aquells no havets fets axí con se pertany és cuyda de caure e s'és fesa granment en tant que si no fos stada apuntalada fora cayguda e a punt sta apuntalada en tant que és necessari aquella esser del tot refeta de la qual cosa lo dit honorable mossèn Thomàs sosté gran despesa e s'espera sostenir la qual se sguarda a vos e béns vostres. Per tant lo dit honorable mossèn Thomàs ab los presents scrits e lo discret en Gabriel Abellar procurador seu denunciand-vos les dites coses vos requer que si vos parra sia a vos necessari vullats la dita obra veura e lo defalimient qui en aquella és e procehir en manera e forma que a vostres despesses facats aquella per mestre abte e sufficient reparar e refiar en manera que (...) (...) ne mudar la forma aquella se puxa segurament en aquella habitar. E acò fassats a vostres despesses e prestament e sens triga en altra manera convendria al dit honorable mossèn Thomàs aquella fer refiar e fer stable a vostres despesses denunciand-vos com atesta la celeritat de la causa lo dia següent ora de vespres lo dit honorable mossèn Thomàs entén a ffer veure e regonèixer la dita obra e los defaliments de aquella per los sobreposats del vostre offici e persones en les dites coses spertes protestant continuadament contra béns vostres del dan que en la dita obra s'és seguit e d'equí avant se seguirà en cas que altre se'n hi seguesca requerint la present a vos esser lesta e intimada e deguen esser li'n feta carta pública per lo notari present.

Et (...) predictis requisicione et protestacione (...) in continenti ego dictus notarius vigore dicte requisicionis michi facere accessi personaliter ad monasterium beate Marie Angelorum seu vulgariter nuncupatum de Jhesus ubi inveni personaliter dictum Simonem Cobliure et in presencia reverendorum fratrum Bartholomei Catany magistrum in sacra

pagina et Arnaldi Conques gardiani dicti monasterii beate Marie de Jhesus legi et intimarii prenominato Simoni Cobliure predictas requisicionem et protestacionem qui audito tenore predictarum dixit et respondit per hec verba michi dicto notario dirigenda. Yo n'iré parlar sta nit o demà per lo matí ab mossèn Thomàs Thomàs o yo y trametré mestre Catay.

Testes honorabilis Bartholomeus Catay et frater Analdus Quonques.

III

1450, febrer, 12, dijous
 Construcció d'una paret en una vinya.
 ARM, Prot. M-148, 34-45.

Die jovis XII mensis ffebrerii anno a Nativitate Domini MCCCCL^o

In Dei nomine amen. Noverint universi quod ego Vincencius Rubei civis Maioricarum procurator et nomine procuracionis domine [en blanc] uxor Petri Masqueroni civis dicte Civitatis pro qua promitto de rato (...) ex una parte et ego Johannes Planes brasserius civis Maioricarum ex altera confitemur et recognoscimus scilicet pars parti et nobis ad invicem et vicissim quod inter nos fuere facta concordata tractata inhita conventa et tandem super infrascriptis firmata capitula et convenciones que secuntur:

Pactes fets entre l'onrat en Vicens Roig procurador de la dona muller d'en Pere Masqueró quondam e en Johan Planes brasser.

Primerament és tengut en Johan Planes d'Incha a fer tres cossos de paret de alt de sinch palms e mig reffarida entorn la vinya del raffal de la dona muller qui fou d'en P[ere] Masqueró qui són per tot entorn CCC o CCCL passes per preu de XV lliures de les quals li he donades quatre lliures e no son tingut de donar-li pus avant ne messió ne abeuratges. Emperò som-li tengut de donar-li dos jóvens qui.l servesquen mentre farà la dita paret e con raffarirà tensolament li e donar hun home.

Item és tengut de fer-me hun tros de peret per cloure hun corral que vull fer lla hon yo li he mostrat e fer lo portal del dit corral.

Item és tengut de comensar de fer la dita obre lo primer diluns de Coresme e jamés de qui avant partir ne ma fins sia acabada e sin feya yo posqués a cost e massió sua haver mestres qui fessen la dita obre e de totes aquestes coses a complir se obliga en nom depòsit e comanda largament.

Id circo nos dicte partes laudantes approbantes et confirmates (sic) et rata grata atque firma habentes capitula (...) et omnia et singula in eis contenta sub pactis condicionibus in eis contentis gratis et excerta sciencia convenimus et promittimus bona fide pro firma et solemnem stipulacionem legitime interpositam scilicet pars parti et nobis ad invicem et vicissim pro ipsa capitula et omnia alia et singula in eis contenta tenebimus et observabimus omni excepcione reiecta et sub pena omnium missionum interesse et expresarum quas et que (...) alteram partem nostrum facere vobis modo quolibet sustinere in moram culpam vel deffectum alterius partis nostrum non (...) seu non observantem premissa omnia et singula in dictis capitulis et eorum quolibet precontenta. Super quibus credatur vobis solo plano et simplici verbo vestro absque testibus et juramento remissa probacione quaecumque et judiciali taxacione minime expectata. Et pro predictis omnibus et singulis sich attendendis servandis et complendis obligamus scilicet alter nostrum alteri ad invicem omnia bona nostra ubique habita et habenda ubique.

Testes Guillelmus Taverner mensurator frumenti Ffranciscus Tapies lator (...) et Ffelicius Genestara scriptor Maioricarum.

IV

1451, març, 11

Sobre unes obres per fer a casa d'Antoni Moragues, apuntador.

ARM, Prot. C-105, 71v-72.

Ego Bartholomeus Ponçii guixerius civis Maioricarum gratis etc. promitto vobis Anthonio Moragues apuntatori pannorum lane dicte civitatis Maioricarum presenti etc. facere omnia opera infrascripta et mercede vel salario ac modo et forma pactis et condicionibus in infrascriptis capitulis contentis quorumquidem capitulorum tenor sequitur:

Jhesus Christus.

En nom de Déu assís mostra la hobra que en Berthomeu Pons ab mi Anthoni Moragues [en blanc].

Primerament ha a fer lo dit Berthomeu una squala la qual puig del portal de la mia alguorfa pujant damunt lo portal de la mia botigua fins que sia al portal de la cambra qui ara és la qual scala lo dit Berthomeu ha a fer bona e stabla e hobra ab acabament e closa per totes bandes exalbada per e dins e de fora e que la dita scala haia claredat raunabbla e que.m puxa devallar hun artibanch de tres caixes.

Item més ha a fer lo dit Berthomeu una scala la qual comensarà de la porta de la cuyna pujant a part squerra per a muntar damunt al porxo damunt la dita scala sia bona e fort e hobra ab acabament e que.n puxa devallar hun artibanch que ha damunt al porxo e ha a fer hun portal a la raconada de la cuyna tancat de squerda que los qui devallaran de la dita scala no puxen veure en la cuyna exalbat dins e de fora.

Item més ha a fer tot l'embant davant Sent Johan dalt abaix e tot l'embant davant en Guarret dalt abaix ço és que.l ha axalbar dexalbament que sia aquell que.s pertanya a exalbament qui stigua a descubert. E més avant ha a fer les corones qui són en lo dit embant de les finestres noves ab lur compliment e acabades ço és aquelles qui seran trencades.

Les dites hores ha a fer lo dit Berthomeu per quatorze lliures les quals li ne a dar dotze e les dues a compliment a XIII lliures me aturar en paga prorata d'assò que.m deu.

Quibusquidem capitulis michi per notarium infrascriptum et in presencia testium infrascriptorum (...) verbo ad verbum lectis et publicatis promitto vobis dicto Anthonio Moragues omnia in eisdem capitulis contenta attendere servare etc. vestre omnimodo voluntati omni dilacione etc. sub pena restitutionis omnium dannorum etc. super et de quibus damnis etc. Et per predictis omnibus etc. obligo me ex pacto personaliter etc. et omnia bona mea etc. Renuncio largo fiat. Ad hec ego dictus Anthonius Moragues presens et predicta omnia acceptans promitto vobis solvere predictas XIII libras vestre omnimode voluntati modo et forma ac pena et obliguacionibus supradictis fiat largo ut supra.

Testes Petrus Brancha scriptor et Ludovicus Vitalis mercator cives Maioricarum ac Miquael Bescuyt sartor oriundus regni Ffrancie.

V

1455, juny, 4

Contracte entre el picapedrer Joan Company i el cavaller i secretari reial Francesc Aixaló pel qual el primer es compromet a construir una torre de defensa a l'alqueria de Formentor, propietat de l'esmentat Aixaló.

ARM, Prot. F-103, 61-61v.

Die mercurii quarta mensis junii anno a Nativitate Domini MCCCCL quinto.

Noverint universi quod nos ffranciscus Exaloni secretarius miles domini regis civisque Maioricarum ex una et Johannes Compay lapicida [en blanc].

Assí apparen los pactes fets entre lo molt honorable mossèn Francesch Exaló cavaller e ciutadà de Malorques e l'honorable en Johan Company picapedres de aquella torra que lo dit Johan, Déu volent, li ha a ffer en la alqueria de Formentor del terme de Pollença del dit mossèn Exaló.

Primo que lo dit Johan Company sia tengut fer la dita torra de bona mescla ab grava que haia nou palms de Monpaller de fonament enclòs lo ediffici vey en los dits nou palms e de aquí disminuint segons art com los dits fonaments seran de altitut de divuyt palms ha a venir a gruix de sis palms. E en aquesta altitut de divuyt palms serà la primera cuberta de volta de aljub grassa ab cantonades dobles.

Item de aquí pujarà la torra de gruix de quatre palms de Monpaller altres divuyt palms e aquí serà lo segon sostre lo qual ha esser de bon lenyam de la alqueria matexa e [en blanc] de trespol e en cascun sostre haurà una finestra o dues per donar claror sufficient al dit sostre en lo qual sostre en lo qual sostre (sic) hage hun migà per tenir blat e altres coses e en aquell sostre hage esser lo portal de quatre palms en lo qual se munt ab pont levadís.

Item de aquí puïarà la dita torra altres divuyt palms del dit gruy de quatre palms e aquí serà l'altra sostre lo qual ha esser axí mateix cubert de bon leyam arresat de trespol e aquí faran axí mateix finestres ab claror sufficient e sobre aquest sostre ha haver una cuberta de taulada a dues aygües de altitut de un home so és que hun home puxa anar deius dret sens empatx la qual taulada sia anguilada bé e a cascun front de aquesta cuberta ha haver una finestra en deffensió de la torra ab ab (sic) permòdols on puxen estar mantellets.

Item hage a ffer un artiffici ab que puxen muntar vi, forment e totes altres coses.

Item que lo dit Johan Company pusque la obra sia comencada en la qual hage comensar de continent no puxe llevar mà de la dita obra fins sia acabada si donchs per just impediment.

Item lo dit Johan Company ha haver de continent cent sous los quals ha rebuts present IIII ffrancesc de Mília notari sots scrit e acabat lo forn quinze lliures e après a la fi de cascun més deu lliures e acabada la dita torra profitament de totes coses haurà haver lo dit Company complidament de cent quinze lliures prenint en paga tot co que haurà rehebut basta que l dit Company haver per feta la torra axí de pedra com de fusta ha les dites cent e quinze lliures e lo dit mossèn Exaló ha a pagar solament la ferramenta que serà mester en la torra de portes e finestres e cuberta.

Testes inde sunt Bartholomeus Cervera et Jacobus Cervera lapicide ac Blasius Mas blanquerius.

VI

1465, maig, 28
 Obres en el bany d'en Granada
 ARM, Prot. M-253, 14-15.

Die martis XXVIII maig.

Nos Michael de sent Johan domicellus Maioricarum et Michael Ramon facimus capitula que sequitur:

Primo que lo dit honorable Miquell Sent Johan s'és contrectat ab lo dit Miquell Ramon que lo dit Miquell Ramon desfaca lo bany lo qual és en les sues cases lo qual se deya d'en Granada d'ecí a la festa de Sent Miquell de setembre primer vinent.

Item que lo dit Michael Ramon per sos treballs hage tots los pertrets que traurà del dit bany axí de pedra, fusta, teules com altre.

Item que lo dit Miquell Ramon hage traure e fer lo soll del dit bany tant pla que del cafareig (...) del dit blay (sic) puxa passar l'aygua a l'ort del dit alberch se puxa regir tot lo soll del dit bany.

Item que lo dit Miquell Ramon no puxa demanar altre salari ni soldada al dit Miquell Sent Johan per sos treballs.

Item que en (...) (...) inòpias esser necessari algun peu en lo dit alberch del dit honorable Miquell lo dit Miquell Ramon sie tingut donar al dit honorable Miquell Sent Johan quatre dotzenes de pedra de la que traurà del dit bany.

Totes les dites coses prometen tenir e servir sots pena de XXV lliures la mitat al fisch l'altra mitat a la part obedient largo obligo largo fideussit pro dicto Michaele Ramon.

Testes Bernardus (...) Johan Blasco et Johan Porquer.

VII

1474, desembre, 1
 Contracte entre Jaume Domingo, blanquer, i Miquel Segrera, picapedrer, per fer unes obres en l'adobaria d'en Domingo.
 ARM, Prot. F-82, 84v-85.

Die iovis prima decembris.

Nos Jacobus Dominici blanquerius ex parte una et Miquael Segrera lapiscida ex parte altera gratis etc. confitemur et in veritate recognoscimus utraque pars nostrum alteri ad invicem et vicisim et nostris quod in et super opera fienda in adobaria mei dicti Jacobi Dominici fuerunt inter nos inhita concordata et firmata in nostro vulgare ydiomate capitula que secuntur.

Capítols fets e fermats entre en Jacme Domingo, blanquer, e Miquel Segrera picapedres sobre la obre fehedora per lo dit Segrera en la adobaria del dit Jacme Domingo.

Primo és stat convengut entre les dites parts que lo dit Segrera haia e sia tingut fer en la dita adobaria hun nauch bo e stany e de bona pedre que no.s mengs ten gran com lo nauch d'en Pere Canet bell e cabat e sia tingut lo dit Segrera pagar tot lo que.y entrerà en la dita obra acceptat lo trespòl.

Item és concordat que lo dit Segrera sia tingut plantar al costat del dit nauch una caldera donant-li emperò lo dit Domingo tot lo pertret entrerà en dita caldera e dos manobres ço és una esclava e hun port seus tant com durarà la dita obra de cadera e nauch e per totes les dites obres sia tingut lo dit Jacme Domingo dar e pagar al dit Segrera vint lliures re[gales] Ma[ioricarum] mi[nutorum].

Item si lo dit Jacme Domingo volrà e elegirà fer més calsiners en la dita adobaria dels que vuy hi són lo dit Segrera los hi haia fer a rahó de X sous per calsiner de mans paguant lo dit Domingo tot lo pertret e manobres necessaris als dits calsiners.

Et ideo nos dicte partes laudantes aprobantes ratificantes et confirmantes predicta capitula et omnia et singula in eisdem contenta etc. promittimus etc. obligamus.etc. ut informa.

Testes Anthonius de Burgos hostalerius et Raffael Iohannis tornerius.

VIII

1476, març, 20

Contracte entre el mercader Manuel de Pau Pardo i el picapedrer Gregori Galmés per fer unes obres a casa del primer.

ARM, Prot. P-428, 27-27v.

Die mercurii XX mensis marcii anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o LXX sexto.

Nos Manuel de Pau Pardo mercator ex una et Gregorius Galmes lapicida Maioricarum partibus ex altera gratis facimus et firmamus capitula infrascripta super rebus in eisdem contentis que quidem capitula sunt tenorum sequentum:

Capítols fets e concordats entre lo honorable Manuel de Pau Pardo de una part e Gregori Galmés picapadrer e guixer de la part altre sobre la squarada de la obre qui.s segueix:

Primo és tengut lo dit Gregori Galmés de axelbar le sala del alberch del dit Manuel e dues cambres contígües ço és la cambre maior qui trau portal a la dita sala e altre cambra qui trau portal al replà de la scala del dit alberch lo qual abauxament ha esser fet de guix e terra blancha de pedra en loch de cals e tellat com si ffos de pedra segons sta axelbada una cambre altra qui trau portal al altre cap de la sala sens metre.y cals.

Item és tengut lo dit Gregori fer una xamaneya en la dita sala en la hun rehó de la dita sala entrant a la part squerra feta consemblantment millor opus gentilment que està una xamaneya que lo dit Gregori féu a Biniforani en una sala de la dita possessió del honorable mossèn Perot Pardo cavaller la qual haie esser ab se perfectió de recullir lo fum e ab lo canó necessari per esser bona e no dar fum. En les quals coses ço és axaubament e dita xamaneya lo dit Gregori ha a metra sos treballs indústria e manobres e totes coses necessàries per dites obres e total compliment de aquellas.

Item és tengut fer lo dit Gregori en la dita sala al costat de la dita xamaneya hun portal ançe de paner o redó qui hisque a la cuyna de pedra blancha o de Reffelbeix maya

prima alegidora la dita pedra e lo dit portal per lo dit Manuel Pardo. E més hage a ffer hun altre portal de pedra blanca en la dita sala en lo entrant de aquella en aquel loch hon sta are lo portal de la dita sala de amplària de VII palms de altària de dotze palms ançe de paner o redó a voluntat del dit Manuel.

Item és tengut lo dit Gregori axelbar la cambra qui sta dalt la cambra qui trau portal al replà de la scala lo qual axaubament hage esser sens tellar de axelbament comú de calcs e de guix. En totes les dites coses lo dit Gregori és tengut metre sos treballs indústria manobres calcs pertrets e totes coses necessàries a total compliment de aquellas.

Item és tengut lo dit Gregori enrejolar tensolament de mans de reyola de València la cambra qui trau portal al replà de la scala.

Item per totes les dites coses lo dit Manuel de Pau Pardo és tengut donar al dit Gregori sinquanta set liures moneda de Mallorca de les quals lo die present en presència del notari e testimonis lo dit Manuel li ha dades deu liures. E trenta set liures li derà après fahent e continuant la dita obra. E les deu liures restants li donarà acabada tota la dita obra.

Item és tengut lo dit Manuel de donar al dit Gregori los bastiments necessaris a la dita obra e no altre los quals bastiments feta la dita obra han a restar al dit Manuel.

Item és de pacta que si lo dit Manuel alegrirà de no fer lo portal de la cuyna en la sala en tal cas se haie a retenir cent ssous de les dites sinquanta set liures.

Item és tengut e promet lo dit Gregori de no empendra a ffer altra obra axí sua com de altri de mentres ferà la dita obra la qual Déu volent deu començar lo primer de abril prop vinent e aquella no lexar fins sie acabada. E si lo contrari feye vol incórrer en pena de L lliures la qual graciosament se inposa e aquella salve e segura sobre sos béns de la qual vol que la mitat pertanga e sie aplicada al ffisch del dit S[eny]or rey e laltre al dit Manuel en la qual pena cayga tantes vegades quantes contra les dites coses e alguna de aquellas vindrà e contraferà la qual pena pegada o no pagada o aquella graciosament remesa les dites cosas stiguan fermes e vàlidas.

Quare renuncimus (...) etc. laudantes predicta omnia et singula promittimus ea attendere servare et complere et non contrafacere etc. Obligamus videlicet ego dictus Manuel omnia bona mea et ego dictus Gregorius me personaliter et omnia bona mea etc. Renunciamus large.

Testes hoorabilis Perotus Pardo miles Martinus de la Cavallaria et Ludovicus de Pau Pardo mercatores in quorum presentia omnes firmarunt.

IX

1479, maig, 5

Contacte entre Vicenç Despuig i Bartomeu Castanyer de Sóller, d'una part, i el donzell Francesc Aixaló, d'altra part, mitjançant el qual els primers es comprometen a fer una síquia de canals de pedra a la possessió del donzell situada prop el coll o estret de Valldemossa. ARM, Prot. M-251, 38-38v.

Die martis quinta mensis madii anno a nativitate Domini MCCCCLXX nono.

Noverint universi quod nos Vincencius des Puig et Bartholomeus Castanyer, parochie Sullaris, ex una, et ffracischus Exalo, domicellous Maioricarum partibus ex altera,

super certa ciquia quam nos dicti Vincencius et Bartolomeus laboribus et industria nostrum protare debemus ad domum possessionis vestre dicti honorabilis Francisci Exalo situate satis prope collum sive stret Vallis de Mussa. Gratis et ex certa scientia nos dicte partes facimus capitula que sequuntur:

Primerament, que nosaltres dits Vicens des Puig e Bartomeu Castanyer som tinguts e prometem fer una cèquia de canals de pedra de la pedrera de Sentayí bona e stranya en la possessió de vós, honorable mossèn Francesch Exaló, la qual haurà de larch o tenguda de set-centes canes o més, segons que per nós és stat ja mesurat e canat per lo loch en lo qual se ha adificar o der per la quall cèquia de canals haia a discórrer la aygua de una font que ix de una vinya de la vostra muntanya sota la molla dita d'en Labera de la dita possessió, la qual stà oste ab la dita alqueria fins a la casa de la dita possessió e loch entre nosaltres designat portant la dita cèquia ab linell en tal manera que discórrega e vinga a la casa.

Item, que nosaltres dits Barthomeu e Vicens som tinguts tallar o fer tallar totes les canalls a la dita obra necessàries de la dita pedra de Sentayí bona e fort de aquella o semblant pedra de què són les canals que nosaltres ab altres havem meses en la obra de la aygua que havem feta en la possessió de mossèn Pardo, e aquelles fer portar e descarregar a nostro cost e messió e risch en lo descarregador del moll de la present Ciutat.

Item, que totes les dites canals sien tals e de tal gualgua, amplitut, grux e altària a totes cayres dins e de fora som són les dites canals de la dita obra de mossèn Pardo.

Item, que vós dit honorable francesc Exaló haiau a donar a nosaltres dits Vicens des Puig e Barthomeu Castanyer per tota la dita obra e scarada CXXXX lliures de moneda de Mallorca en aquesta manera, so és, de present XXV lliures, e portades la mitat de les dites canals en lo moll de la Ciutat e decarregades a rrisch e perill nostre d'ecí a dos mesos e mig altres XXV lliures, e portades totes les dites canalls de assí a Sent Miquell de setembre en lo dit moll axí com dit és XXXX lliures, les restants L lliures a compliment de les dites CXXXX lliures acabada la dita obra. Però si entretant metent les dites canalls aureu mester alguna cosa sia tingut bestreure a nosaltres a coneguda vostra, les qualls canalls haiau a començar de metre en la Coesma primer vinent en la dita possessió vostra e axí continuar fins la dita aygua sia hi entre dins lo cassat de la dita vostra possessió.

Item, que mentre que nosaltres dits mestres farem la dita obra en la dita vostra possessió que vós dit mossèn Exaló sia tengut donar e pagar tots los manobres e pertrets acabat de fer emperò per vós l'oli del present any.

Promittentes dicta capitula ad (...) servare et contra ipsa seu aliquod ipsorum minime facere sub obligatione omnium bonorum nostrorum et personarum nomine deponiti et comande habita et habenda ubique renunciamus large. Ad hec ego Barnardus Castanyer dicte parrochie (...) dicti Bartholomei precibus et amore dictorum Vincencii des Puig et Bartholomei Castanyer gratis constituo me fideiussorem et principalem responsorem promitto, etc. Obligo me personaliter et bona nomine deponiti et comande renuncio legi et ffranquesie Maioricarum, etc. Largo.

Testes Raffael Soler, Johannes Castell, noatarius, et Ffranciscus de Milia, noatrius, et Johannes Memeli, sutor, Maioricarum.

X

1480, febrer, 3

Contracte entre els picapedrers Martí i Amador Creix, pare i fill, i els mercaders Manuel i Lluís de Pau Pardo per a que els primers realitzin unes obres en la vinya dels Pardo.
ARM, Prot. C-110, 36-36v.

Digous a III del mes de Febrer any de la Nativitatde Nostre Senyor MCCCCLXXX.

En nom de Nostre Senyor Déu sia sapien tots aquells qui la present carta veuran, legiran e hoiran que nosaltres Martí Creix e Amador Creix, pare e fill, piquapedres, habitadós de la present Ciutat de Mallorques, de bon grat e de certa sciència cascun de nosaltres per si e per lo tot prometem a vosaltres honorables e Manuel e Luís de Pau Pardo fer faena e obrar en la vostra vinya segons forma e tenor dels capitols daval escrits:

E primerament prometem mudar lo portal maior que és vuy en dia en la vinya e tornar-lo a fer de bel nou en altre loch a hon per los dits Manuel e Luís de Pau Pardo los serà devisat co és (...) los peus drets del portal ffet en lo ffaedor portal ffet (...) e paredar lo dit portal maior e lo portal nou maior prometem fer de bolsura de una pedra e miga de larch a tota lur despesa de totes coses acceptar que los dits Manuel e Luís han a pagar les pedres de la bolsura tansolament e no aldre (sic).

Item encara prometem e son tenguts de fer una scala en la dita vinya la qual haurà nou pams d'ample e los scalons tots de una peca de dita mida e ab lo ranblador de peces grans ensemps ab quatre babions e ab totes les altres coses necessàries axí de cals, guix, jornals e meció de mengar e beure axí de peu com de volta com de lenyam per fer (...) ben acabada e bé obradada (sic) segons se pertany he star de (...) e de bona pedra de Rafalbeix per les quals coses prometem donar e pagar los dits Manuel e Luís de Pau Pardo LXX lliures moneda reals de Mallorques menuts als sobredits Martí e Amador Creix ho a la hun d'ells.

Item encara prometem e són tenguts fer en la dita vinya tants portals e finestres e ximeneres e archs com los dits Manuel e Luís de Pau Pardo voldran e eligiran e en aquells lochs ho part hon per ells los serà manat e axí mateix prometem fer cantonades altes e baixes payments e parets allà hon los serà manat per CXXV dotzenes de bona pedra de Rafalbeix portada a despesa de nosaltres dits Martí e Amador Creix mesa e hobra ab tots los pertrets necessàries cals guix jornals mesió nostra e de totes les altres coses necessàries per les quals coses los dits Manuel e Luís sien tenguts de donar-nos CII lliures co és a raó de II lliures VIII sous la dotzena havent-se a contar lo payment quatre peces per una pedra e los migans de tera (sic) tres per una pedra e stant a més e menys segons lo dit ffor de metra més ho menys pedres (...) hobra a voluntat dels dits Manuel e Luís.

Item encara prometem e som tenguts fer e obrar tanta paret a pedra e morter com los dits Manuel e Luís voldran créixer la cuyna e lo rebost dins e lo coral de la dita vinya per a fer ultra la cuyna, latrines e rebost tan alt com és la primera cuberta a nostra costa e mesió de jornals exceptat que en dues coses los dits Manuel e Luís de Pau Pardo haien e sien tenguts donar-nos dos catius que ns ajuden aquells que los dits Manuel e Luís nos voldran donar per ajudar a fer dita paret e dar los los (sic) pertrets.

Item prometem scomensar de obrar totes les damunt dites coses tota hora e quant per los dits Manuel e Luís de Pau Pardo serem requets sens ninguna triga e a pena de L lliures etc. acceptar just empediment.

E axí prometem totes les coses damunt dites attendre servir e complir e en res no contrafer ne venir per alguna via ho manera sots pena de tots dans mesions etc. obligarem per acò cascun d'ells per pacte les lurs persones e tots sos béns largo.

E en acò nosaltres dits Manuel e Luís de Pau Pardo presens e totes les coses dessús dites loants e acceptans prometem aquelles attendre servir e complir sots obligació de tots nostres béns largo.

Testimonis de les dites coses foren l'honorable en Luís Marines mercader e Andreu Perpinyà sastre ciutadans de Mallorca.

XI

1484, març, 2

Contracte entre Miquel Tomàs, fuster, i Manuel de Pau Pardo, ciutadà, pel qual el fuster es compromet a fer unes feines al casat de la vinya d'en Pardo.

ARM, Prot. C-171, 193-194.

Die martis secunda mensis marcii anno predicto.

Nos Michael Tomas fusterius civis Maioricarum ex una parte et Manuel de Pau Pardo civis Maioricarum parte ex altera confitemus et recognoscimus pars parti et nobis ad invicem et vicisim super infrascriptis fecisse et ordinasse in romancio capitula que secuntur:

E primerament lo dit Miquel Tomàs promet fer tres porchos a dues aygües per cinch cases que són al casat de la vinya del dit Manuel de Pau Pardo e un porcho a una aygua lo qual és sobre la cuyna en tal forma que totes les cases de la vinya de aquell dit Manuel que stan a terrat sien cubertes de porcho.

Item promet lo dit Miquel Tomàs al dit Manuel de Pau Pardo de pujar totes coses necessàries a pròpies sues despeses per los porchos axí com lenyam, teules e altres coses necessàries.

Item més promet lo dit Miquel Tomàs fer serrar a ses despeses los chabrons e altra lenyam necessari per los dits porchos e obrar aquell.

E més promet lo dit Miquel cobrir tots los dits porchos de teula e barderes e carenes per tots aquells dits porchos necessàries a salvació dels dits porchos e ses pròpies despeses.

E més promet aquell dit Miquel al dit Manuel de fer dues portes per dos portals del casat de la dita vinya.

E més promet lo dit Miquel que tota ora e quant simplement serà request per part del dit Manuel hi haia a fer la dita obra sia tengut venir a fer-la sots les penes davall scrites.

E lo dit Manuel de Pau Pardo promet en la dita obra fer lavorar los pilars necessaris per los dits porchos.

E més lo dit Manuel de Pau Pardo promet al dit Miquel donar-li acabada la obra per les sues mans e treballs axí de ell com de altres qui hi lavoraran vint e cinch lliures moneda de Mallorques de les quals ara de present li n dóna en presència del notari etc. sis lliures deu sous les altres li donarà acabada la obra desús dita.

E axí nos dites parts loant, aprovant, ratifficant e confirmant totes les coses desús dites e sengles promatem aquelles tenir, complir e servir sots pena per (...) de cinquanta lliures moneda de Mallorques la mitat a la part etc. e l'altra mitat al fisch etc.

XII

1486, juny, 3

Contracte suscrit entre Antoni de Galiana, donzell, i Pere Cifre, picapedrer, per fer unes obres a casa del dit Galiana.

ARM, Prot. M-431, 117-118v.

Nos Anthonius Galiana domicellus de Maiorica parte ex una et Petrus Cifre lapiscida Miaorica parte ex alia gratis (...) (...) venisse ad pacto que sequitur super quada opere faciendo in hospicio mei dicti Anthonii ut in capitulis que sequitur:

Primo lo dit mestre Cifre és tengut fer la scala de pedra picada complida e seran los scalons de pedra de Raffelbeyt de larch de nou palms e mig tots de una pessa, la volta serà de pedra blanca de Portalt, lo rembador de pedra de Luchmaior boxellat y tal com lo den Vilapriu tot ben acabat.

Item farà la naya de pedra picada complida seran les coses de pedra de Raffelbeyt lo rembador de pedra de Luchmaior larch de la naya de pedra blanca de Portalt tot ben acabat.

Item hun arch de sota la cuyna serà de pedra blanca de Portalt ben acabat.

Item hun peu de pedra de Portalt a hon se recoldarà la scala ben acabat e del dit peu fins a larch de la cuyna serà de tapís (?) fins al primer sostre.

Item la cloenda que clou la cuyna de part de la naya serà de miya pedra blanca tant alt fins a ras del portal. E lo portal de la dita cuyna serà de la pedra matexa e del grux matex tot ben acabat.

Item la cloenda que clou la cambra del replà de la scala serà de miya pedra blanca ten alt fins a ras del portal. E lo portal de la dita cambra serà de la de la (sic) pedra matexa e del grux matex tot ben acabat.

Item lo portal de la sala serà de pedra picada blanca ben acabat.

Item hun arch de pedra picada de Raffelbeyt bona de sota la sala qui vuy és tinent ab l'altre arch entrant de la porta forana a la volta del seller de mossèn Pere Johan Albertí ten gran com lo dit arch entrant de la porta forana paredat a ras del dit arch ab sa cloenda de miyans los quals miyans pagarà lo dit Galiana solsment.

Tota la dita obra és tengut fer e acabar lo dit Pere Cifre ab pedra cost e missió sua de totes coses. E lo dit Anthoni de Galiana és tengut donar-li e pagar cent lliures en aquesta manera co és de present lo terç e a miya obra ferà altre terç e la obra acabada lo restant terç. Obligamus alter alteri ad invicem per premissis attendendis obligamus bona etc.

Testes Joannes Reynes de Alarono et Babtista Benet, barbitonsor.

XIII

1486, novembre, 7

Contracte entre Nicolau de Quint, donzell, i Joan Fàbregues, picapedrer per a que aquest fassi unes obres a casa d'aquell.

ARM, Prot. M-431, 196v-197v.

In Dei nomine etc. Nos Nicolaus de Quint domicellus de Maiorica parte ex una et Johannes Fabragues parte ex alia confitemur et in veritate recognoscimus ad invicem quod per operibus per me dictum Johannem Fabragues faciendis in hospicio vestri magnifici Nicolai de Quint inhabita et firmata capitula que sequuntur:

E primo som de acordi que yo dit Johan Fàbregues sia tingut axalbar la sala ab color de pedra de terra e de guix e a polir lo stilador que és en aquela.

Item més som de acordi que yo dit yo dit (sic) Johan Fàbregues sia tingut fer dos portals de guix a la hon volreu vos dit mossèn Quint en lo millor modo que a mi apparra.

No resmenys som de acordi que yo dit Johan Fàbregues sia tingut en fer un portall de pedra en lo studi qui és en la sala e tapar e cloure lo armari que sta al cap de aquela.

Item som de acordi que yo dit Joha Fàbregues sia tingut en fer una finestra de pedra en creu en la sala que mirará al ort.

Item som de acordi que yo dit Johan Fàbregues sia tingut en raure e a polir lo portall de la cuyna e un altre de la cambra qui sta al cap de la sala e mudar los lindars de aquela.

Item som de acordi que yo dit Johan Fàbregues sia tingut en axalbar la cambra de les esclaves de cals e de guix e fer de nou la lar de la cuyna e la xemenea que és en aquella a voluntat de vos dit mossèn Quint.

Item som de acordi que yo dit Johan Fàbregues sia tingut en comensar la dita obra diluns primer vinent que comptarem XIII del dit mes e no dexar-me de aquella per comensar altre sens sebuda e voluntat del dit mossèn Quint sots pena de VI lliures pagadores a vos dit mossèn Quint per mi cascuna vegada que contrafaré al present capítoll.

Item som de acordi que yo dit Johan Fàbregues sia tingut en fer tota la dita obre per preu o loguer de XXI lliures pagadores en aquesta manera ço és VI lliures al principi de la dita obre e VI lliures al medi e lo restant en lo fi de aquela.

Item som de acordi que yo dit Nicolau de Quint sia tingut en pagar les dites XXI lliures en lo modo damunt dit e dar-vos tot lo pertret que serà necessari en la dita obre.

No resmenys som de acordi que yo dit Nicolau de Quint sia tingut en dar a vos dit Johan Fàbregues oli que serà mester per dos lumaners faent la dita obre.

Ideo nos dicte partes presenti (...) facere attendere exequi et complere omnia supra dicta omni exceptione etc. sub pena omnium missionum etc. super quibus credatur etc. obligamus alter alteri personaliter nomine depositi et bona etc. renunciamus largo.

Testes Paulus Terriola et Gabriel Uguet mercatores in quorum presencia omnes predicti firmarunt.

XIV

1487, agost, 8

Contracte entre Joan Bennasser, ciutadà i Vicenç Puig, picapedrer, per a que aquest obri una tafona a l'alqueria d'Alfàbia, propietat del dit Bennasser.

ARM, Prot. C-167, 112.

Die mercurii VIII mensis augusti anno a Nativitate Domini M° CCCCLXXXVII°.

Pactes fets per via de capítols entre lo magnífich mosson Johan Bennasser ciutadà de Mallorca de una part e lo sényer en Vicent Puig picapedrer habitador de la parròquia de Sóller de la part altre en la forma e manera següent:

Et primo que lo dit Vicent Puig picapedrer ha a fer e obrar per mans sues ensemps ab sos fills hun rotlo e una sotsmola de bona pedra e fort al dit magnífich Johan Bennasser ço és lo rotlo de altitut de sis palms mig e de amplitut de tres palms o molent e la sotsmola del molent del rotlo e més se haurà més mester e de gruxa de dos palms o més.

Item que lo dit Vicent Puig sia tengut donar e metra los dits rotlo e sotsmola obrants e fer bona la mola e sufficient per ffer (...) e presora de la casa de la taffona de la alcharia del dit magnífich Johan Bennasser.

Item que lo dit Vicent Puig sia tingut donar e metra los dits rotlo e sotsmola en la presora de la alcharia de Alfàbia del dit magnífich Johan Bennasser en lo loch a hon acostuma star la mota acabat de totes ses obres necessàries a fi que aquell sia bo e molent e que lo dit magnífich Johan Bennasser ne puxa fer lo seu oli.

Item que lo dit Puig haige a tornar la mota del dit truy e metra lo brandolat de pedra de Sentanyí qui ara hi és e si necessari serà metre-n.i alguna pesa nova e dar obra ab acabament lo dit rotla e sotsmola e mota esser adobats e aparellats per fer lo dit oli.

Item que lo dit Vicent Puig e sos fills sian tinguts a comensar la dita obra dijius a setze del present mes de agost e no partir ne cessar aquella ans continuadament en obrar-la fins sia complidament acabada e si lo contrari farà e la dita obra la dita jornada no comensara e comensada cessara o lexara per fer altre obre o per altre respect que imposa graciosament (...) lliures reials de Mallorca menudes la mitat aplicadore al fisch del S[enyor] R[ei]. E la altre mitat al dit magnífich Joan bennasser salva emperò just empadiment al dit Vicent Puig per cascuna vegada que cessarà.

Item que lo dit magnífich Joan Bennasser hage a donar de fer (...) al dit Vicent Puig e assò per exprés pacte entre aquells convengut a compliment de paga de les dites obres dotze lliures reials de Mallorca menudes tant per lo dit Puig com per sos fills e altre en la dite obre obrats

Obligó alter altera mea bona etc. Et predicta pena ex pacto personaliter etc. Fiat largo.

Testes Raffel Raffard mercator et Johannes Scriptor cives Maioricarum.

XV

1502, febrer, 7

Contracte entre el picapedrer Miquel Jordà i Nicolau de Quint, donzell, per realitzar unes obres a la possessió de Morell que el dit Quint posseeix a Artà.

ARM, Prot. S-884, 15v-16v.

Die septima mensis febroarii anno a Nativitate Domini M^o quingentesimo secundo

Ego Michael Jorda lapiscida Maioricarum gratis promitto et bona fide convenio vobis magnifico Nicolao de Quint domicello de Maioricis quod faciam et attendam et operam cum effectu proficiendi dabo omnia et singula infrascripta contenta et continuata in capitulis infrascriptis in layca lingua ordinatis:

Et primerament promet jo dit Miquel Jordà a vos dit magnífich mossèn Nicolau de Quint de fer una volta de pedra picada sobre la casa de la stable entrant en la casa a man dreita en la possessió vostra dita de Morell scituada en lo terme de Artà.

Item som de pacte que yo dit Jordà so tengut arrencar la pedre e a portar aquella en la dita casa fins a compliment de la dita volta e açò a despeses pròpies mies.

Item és en pacte que vos dit mossèn Nicolau de Quint siau tengut a donar-me la pedra qui ja és en dita casa vostra e açò per menester per dita volta.

Item més en pacte que vos dit mossèn Quint siau tengut de donar a mi per hun mosso meu a raó de VI lliures l'any lo qual dit mosso me a de servir per la dita obra e més me siau tengut de donar-me hun home a despeses vostres per a manobre per ajudar-me fer dita obra.

Item més és en pacte que vos dit mossèn Quint siau tingut donar a mi e pell dit mosso pa, scudella e vinagre.

Item és en pacte que vos dit mossèn Quint siau tengut de donar e pagar-me per la dita volta de pedra picada per mi fahedora, com dit és, trenta lliures co és ara de present sinch lliures les quals e rebudes en presència del notari e testimonis deval scrits e les restants XXV lliures durant la dita obra etc. e la qual dita obra promet comencar de ací a vuyt o deu jorns props vinents e de aquella no dexar-me fins que íntegrament e per feta sia acabada etc. Et sich promitto omnia et singula suprascripta attendere et servare etc. omni exceptione etc. sub pena omnium missionum etc. Super quibus et credatur obligo ex pacto personam etc. bonam renuncio (...) Ad hec ego Nicolaus de Quint his presens etc. laudans etc. promitto vobis dicto Michaeli Jorda restantes XXV libras ut predicatur vobis dare et exsolvere etc. omni exceptione etc. sub pena omnium missionum etc. super quibus etc. credatur etc. obligo bona etc. renuncio largo etc.

Testes magnifici Raymundus de Moya civis et Petrus de Sancto Joanne domicellus de Maioricis in quorum presencia omnes firmarunt.

XVI

1506

Despeses en adops d'una casa.
ARM, Prot. R-573, 212-213v.

Despeses fetes en la casa que he stablerta al discret en Pere Moranta notari après de haver feta la carta.

Primo una somada calc	V sous	VIII diners
Item III somades grava	II sous	VI diners
Item V barcelles guix	V sous	
Item dues canals stretes, hun canó e hun altra canó ab dues boques.		
Per tot	V sous	VIII diners
Item he donat an Nicolau Monsarrat picapedres per hun jorn	V sous	VIII diners
Item hun manobre hun jorn	III sous	III diners
Item doní a hun catiu d'en Genovard qui féu la mescla		VIII diners

Ha servit tot lo damunt dit per adobar la latrina, refferir lo trespol de la cuyna en alguns lochs e les parets davall

Lo memorial del cost de mudar la canonada de la ayguo he perdut que costa de reparar dita aygo VII lliures

Despeses fetes en lo fer del estudi e la finestra feta al megador qui mira a la entrada e reparar e refferir en alguns lochs les parets de la casa

Primo per hun tortosí comprí per fer cayrats per fer lo sostre de l'estudi	I lliura	II sous	
Més per port a casa		I sou	II diners
Més per serrar dit fust		V sous	
Més per IIII pedres de Santanyí per la finestra del estudi	II lliures	VIII sous	
Més per port de dites pedres de mar fins a casa		XIII sous	
Més per dues dotzenes migans comprí de Santa Eulàlia grossos per recoldar los cabirons del estudi com la paret fos podrida a raó de VI sous dotzena		XII sous	
Més per port de dits migans		II sous	
Més per III somades grava per fer mescla per refferir les parets e abeurar lo empedrat		II sous	
Més per dues somades calc comprí den Pere Brondo a XXI de febrer DVI per fer dita mescla		VIII sous	
Més per port de dita calç		I sou	III diners
Més per fer la mescla			VI diners
Més per III pedres per fer hun lindar a la porta de la botiga a hon			

sta na Bernadina comprí les de la
obra de la Seu ensemps ab lo port

III sous

VI diners

Assí appar lo que yo Jordi Ramon he despès en obres e reparació del alberch de la heretat d'en Savila per a córrer taulades, trespols, bigues e cubertes.

Primo per VIII somades grava	VIII sous	
Item tres somades calç	XIII sous	
Item dues barcelles trespol	II sous	VIII diners
Item per fer la mescla a hun manobre	II sous	
Item una sanalla		VIII diners
Item hun xabró	II sous	VI diners
Item hun tortosí	XVII sous	
Item per sarrar dit tortosí	I sou	III diners
Item per port de dit tortosí	I sou	III diners
Item dues canals	I sou	
Item claus	II sous	VIII diners
Item una barcella guix		III diners
Item C teules	X sous	
Item per port de dites teules	I sou	III diners
Item per una dotzena e miga costés	VI sous	
Item per port de dits costés	I sou	
Item més VI costés e port	II sous	VI diners
Item més una somada calç	III sous	VIII diners
Item guix sis barcelles	V sous	
Item port de dit guix		VI diners
Item més VI barcelles guix e port	V sous	VI diners
Item per miga dotzena fulla	VIII sous	
Item claus	I sou	
Item una somada argila	I sou	
Item més mig tortosí	VIII sous	VI diners
Item per sarrar e port	I sou	II diners
Item més claus		VI diners
Item per dos trossos de fills	I sou	III diners
Item per dues somades pedres de riera per fer codolada als tarrats	I sou	
Item més claus	II sous	
Item més dos trossos de lenyam vell	I sou	III diners
Item postam vell	X sous	
Item guix sis barcelles e port	V sous	VI diners
Item dos parmòdols	I sou	
Item hun picaporch e una baga		III diners
Item una scala de fust per lo tarrat	XV sous	
Item una taula de Venècia per	VI sous	

refferir los scalons de dita scala		
Item més claus sis diners		VI diners
Item per loguer de cordes		III diners
Item més claus	I sou	II diners
Item guix VI barcelles e port	V sous	VI diners
Item dues somades calç e port	VIII sous	III diners
Item més guix sis barcelles e port	V sous	VI diners

XVII

sense data 1506?

Despeses per obres.

ARM, Prot. R-574, fulls solts foliats com 63-66v.

més una somada cals ab lo port per tot		III sous	VIII diners
més per una finestra comprí de la obra de Sancta Eulàlia ab les portes e tot per	II ducats	III sous	
més per port de la dita finestra	III lliures	VI sous	
més per claus per fer lo sostre del studi		III sous	
més per hun jornal de hun fuster		V sous	VIII diners
més per hun grahó per la scala del studi sta davant lo portal		III sous	
més per port de dit grahó			VI diners
més per una dotzena migàs ab lo port		III sous	VI diners
més per VI somades pedres per empedrar		III sous	
més per V jorns de hun manobre a raó de II sous VIII diners ab lo abeuratge		XV sous	
més per V jorns de hun mestre picapedres a raó de V sous VIII diners ab lo abeuratge			
	I lliura	VIII sous	III diners
més una altra dotzena migans ab lo port		III sous	VI diners
més per dues somades pedres per dit empedrat		I sou	III diners
més per miga quartera calç		VIII sous	
més per dues dotzenes migans a raó de III sous VI diners ab lo port		VIII sous,	VI diners
més per VI jorns de hun manobre a raó de III sous III diners ab lo abeuratge		I lliura	

més V jorns del mestre picapedres a raó de V sous VIII diners ab lo abeuratge	I lliura	VIII sous	II diners
més per III jorns del dit mestre a la dita rahó	I lliura	VII sous	
més per dos jorns del manobre		VI sous	VIII diners
més miga quartera calç			VIII diners
més per lansar terra hun die hun home ab dos àsens per tot		VI sous	
més per dues somades de pedres per l'empadrat,		I sou	III diners
més per LXX barcelles guix a raó de X diners barcella pres de casa na Febrera a fins a XXX habril -	II lliures	XVIII sous	VIII diners

Assò és stat despès solament per fer la tanca, scala, sostre e refferir en alguns lochs les parets e l'empadrat.

Per seguir la obre del studi e acabar aquella

més una somada calç den Pere Brondo ab lo port		III sous	VIII diners
més doní an en Venrell traginer per port de pedra qui ha servit per la finestra del studi e padrissos		III sous	VI diners
Item més LV teules		VI sous	VI diners
Item per armelles		I sou	III diners
Item més claus		I sou	VIII diners
Item grava V somades		V sous	
Item almangava		II sous	
Item més V somades calç		III sous	III diners
Item guix VIII barcelles		VI sous	VIII diners
Item port de dit guix		VI sous	
Item més grava III somades		III sous	
Item una бага per metre en paret		II diners	
Item per dos forradets vells		I sou	III diners
Item més guix VI barcelles		V sous	VI diners
Item més III barcelles guix		III sous	
Item més dues canals tortes		III sous	
Item més I barcella guix			X diners
Item més X barcelles guix e port		III sous	VIII diners
Item més guix III barcelles		II sous	VI diners
Item una quartera calç		I sou	III diners
Item hun siti de letrina e hun canó		I sou	VI diners

Item una post per los cossis		II sous	III diners
Item per VI jornals de hun mestre fuster e de hun mosso a raó de VIII sous lo jorn entre ab (...) ab los abeuratges	II lliures	VIII sous	
Item per V jornals de hun manobre a raó de III sous III diners		XVI sous	VIII diners
Item per XVII jornals de hun mestre guixer e de hun mosso a raó de VIII sous lo jorn entre ab duys (?) ensemps ab lo abeuratge	VI lliures	XVI sous	
Item per lancar terra		XVI sous	
Item per una loba	I lliura		
Item per III correges e III galfons a raó de X diners pessa per les portes de la cambre qui sta al entrant de la sala		VI sous	VIII diners
Item per claus per clavar dites correges			VI diners
Item més per hun peu fet en una paret entre mi e n'Anthoni Thomàs en lo qual ha entrat una dotzena e hun tres par dos de pedra nova qui ha costat d'en Saguals	I lliura	I sou	
Item per port de la dita pedra		VI sous	
Item per VIII quarteres calc ab lo port		XII sous	II diners
Item per VIII barcelles guix		VI sous	(...) diners
Item per III jornals de hun mestre que és stat mestre Pere Costa a raó de V sous VIII diners ab lo aberatge		XVII sous	
Item per tres jornals de hun manobre a raó de III sous II diners ab lo abeuratge		VIII sous	VI diners

de les damunt dites III lliures XII sous II diners n.e cobrades del dit Thomàs la mitat per la sua part qui són I lliura, XVI sous, II diners

Item ultra la damunt dita pedra ha entrat en dit peu certa pedra vella del dit Thomàs e altra pedra vella yo tenia qui és anada una per altra e yo he feta stimar que valia la mia per veure que met en la casa e entrada stimada (...) per lo mestre - XI sous

Item més per refferir unes parets de la botiga hon stave en Francí e encara dins la stable e encara dins la botiga hon és stat fet lo peu e fer lo padrís de la miganada qui stava al ort se són fetes les despeses següents:

Primo calc V quarteres		VII sous	VIII diners
Item una barcella trespol		I sou	II diners
Item guix XII barcelles		X sous	
Item IIII jornals de hun mestre	I lliura	III sous	VIII diners
Item dos jornals de hun manobre		VI sous	IIII diners
Item per lansar la terra qui és exida de la obra		V sous	

XVIII

1509, juny, 12

Contracte entre Antoni de Verí, ciutadà i doctor en lleis, i Sebastià Ysern, picapedrer.

ARM, Prot. M-734, 82-82v.

Nos Anthonius de Verino civis legumque doctor Maioricarum ex una et Sabastianus Ysern lapiscida dicte civitatis partibus ex altera gratis nos ad invicem et vicissim convenimus et concordamus de opere et solucione inferius nominandis prout in huismodi capitulis tenoris sequentis lacius continetur:

Primo lo dit mestre Ysern promet y se obliga de fer un gentil portal de estudi de pedra de Sanctagní ab les armes dalt que tendran dos àngels oletons y les altres pessas obrades al hacustumat.

Item més se obliga en fer la scala y replà y rebador y scalons per pujar al dit estudi.

Item més promet lo dit mestre Ysern de haver portar y metre tot lo pertret de tota la demunt dita obra excepta que lo dit misser Verí darà calç y guix lo que serà mester e axí mateix darà la pedra del rambador qui ve devant lo portal com lo restant del rebador haia de posar lo dit mestre Ysern.

Item més promet e se obliga lo dit mestre Ysern en fer una finestra qui respondrà a la carrera e serà de pedra de Sanctagní ab tot son compliment e lo dit misser Verí darà IIII mil pessas que ja té e los citis, tot lo restant que serà necessari excepta calç e guix posarà, portarà y metrà lo dit mestre Ysern.

Item promet lo dit misser Verí en paga y satisfacció de tota la dita obra tant per les mans com per lo pertret vint y set liures tansolament co és ab les consignacions següents: VIII lliures sobre la muller den Carbó si deurà tant e si hi mençarà sobre lo (...) Salvà qui.n ha consignat segons apar per albarà de mà sua lo qual de continent ha dat al dit Ysern més avant VIII lliures sobre mossèn Joanot de Sales que li deu per una pensió cayguda a Nostra Dona de febrer propessat, més avant III lliures li deu mossèn Mathia Nadal per consignació de mossèn Lampayes, més avant ha compliment 5 lliures sobre en Jacme de Canals de Sóller que li deu per albarà de mà sua lo qual és stat liurat al dit Ysern, més II lliures de comptans a compliment de tot les quals consignacions li ha haver e tenir y esser tengut de (...) (...) lo dit misser Verí e mencant algune de dites consignacions promet de donar-ne altres axí bones. Finalment lo lo (sic) dit Ysern promet y se obliga de fer tota la dita obra per tot lo mes de agost primer vinent y XX dies après hagudes les consignacions ho no.

Que omnia et singula in predictis capitulis contenta et specificats narrata et dicta promitimus alter (...) alteri ad invicem et vicissim attendere servare tenere et complere et

nullarum contrafacere seu venire jure aliqua (...) sive causa etc. obligamus alter alteri bona. renunciamus spacio foro (...) etc. quibusuis legibus et juribus (...) (...) fiat largo.

Testes magnificus Francinus Brull civis et magister Paulus Santagua ligni faber Maioricarum in quorum presencia ambo firmarunt.

XIX

1512, gener, 2

Contacte realitzat davant el notari Gaspar Esteve per fer unes obres a Raixa, possessió de Pere Joan Fortesa, cavaller.
ARM, Prot. E-19, 51-51v.

Die veneris II mensis januarii anno a Nativitate domini M° D° XII°.

Magnificus Petrus Joannes Çafortesa miles et utriusque juris doctor ex una et Bartholomeus Sart et Petrus Sard eius filius lapiscide Maioricis partibus ex altera de e super quadam scarada de obre quam facere habent dicti lapiscide in possessione de Raxa preffati militis concordarunt se ad invicem mediante capitulacione facta pro ut sequitur:

La scarada de la sala y cambres de Raxa, torra e botiga de oli

Primo se han de fer quatre arcades de tres per dos e la scala ab son rembador, portal de la sala de pedra.

Item fa alsar la paret vella de la sala lo que apparra per lo master de la obra e agollar totes les parts, axelbar, payhimentar dita sala e cambre de la torra.

E més fa fer una ximaneya vella y tres finestres, una a l'anfront y dues al costat.

Més fan fer una cambre demunt altre axelbades y payhimentades de la torra.

Més la torra ab merlets e cuberta a quatre aygos com de la heretat de mossèn Jordi Dameto e açò tot lo que se guarda a l'art de picapadrer.

E més han de fer una botiga de oli ab sos saffareigs de la manera e forma que stan a Pastorig.

E més han de fer una merlatada a triangla de dins e de ffora lo pati en lo front y costats de la sala e axelbar.

E tot lo dessus dit an de ffer los dits mestre Bartomeu Sard y son fill Pere per preu de cent y deu liures e lo dit doctor és tengut de donar-hi dos hòmens e dues barcelles de blat cascuna setmana per los dos e prometen largament de fer la dita obra sens emprendre'n altres ni torbar-se en altre cosa largo.

Testes Petrus Valles de Alarono et Matheus Sastre clericus in quorum presencia omnes firmarunt in civitate Maioricarum.

XX

1516, juliol, 30

Sobre adobar una torre.

ARM, Prot. M-609, 104-104v.

Noverint universi quod anno a Nativitate Domini M^o D^o XVI° die vero veneris intitulata XXX mensis julii existente personaliter me Matheo Moranta notario in domo honorabilis Guillermi Bramona mercatoris Maioricarum ipse idem Guillermus Bramona in presentia Bartholomei Joannede et Anthonius Joannede textorum lini testium ad hec vocatorum tradidit mihi dicto notario infrascriptum papiri cedulam protestationem requisitionem et alia in se continentem quam legi et intimari requisivit subscripte magnifico Jheronimo de Vallobar domicello Maioricarum per me dictum motarium virtutr cuius requisitionis. Ego dictus notarius non divertens me ad alios actus personaliter accessi ad domum eiusdem magnifici Jheronimi de Vallobar et eidem dictam papiri cedulam legi et intimavi presentibus pro testibus ad hec vocatis Rafaell Coll de familia dicti magnifici Jheronimi de Vallobar et Gaspare Babiloni paratore Maioricarum et est dicta cedula tenoris sequentis:

Com per moltes y diverses vagades com no ignorau vos magnífich mossèn Hierònim Vallobar, donzell de Mallorca, siau stat granment request de peraule per lo honorable en Guillem Bremone marcader de la dita Ciutat volguessen adobar e de fet adobassen y fortificassen una vostre terra ampoxada assats alta y vàcua com molt bé sabeu y és notori la qual terra sta contígua ab les cases o alberch del dit Bremona e molt aminent en aquelles. E per esser dita terra axí titubant y prompta a tota ruína de gran temps ancà fonch dit a vos dit magnífich mossèn Vallobar per lo dit Bremona abans e après de esser caygude una partícula de la dita vostre terra sopra una taulada de la cuyna de les cases del dit Bremona la qual rompé una gran part de la dita taulada la qual era y és de molta rehó y justícia la haguessen feta reparar a despeses vostres o reffarir al dit Bremona lo dan per el rebut y despeses per ell fetes en lo adop de dita taulada lo qual dan y despeses per dit Bremona sostengut y fetes a vos dit mossèn Vallobar se sguardaven y se sguarden (...) (...) causa cause sit causa causati per no haver volgut vos adobar o ratificar la vostra terra e vos dit mossèn Vallobar no (...) vos (...) al dit Bremona lo dan per ell rebut quod penis est may haveu volgut adobar reparar o ratificar la dita terra de la qual cascun die cauen trossos de migans, teules, y trossos de teules sobre les teulades de les cases del dit Bremona en no poch dan seu. E poch ha que és caygude una altre part sobre un porxo o taulada nova de una cambra novament feta per lodit Bremona e les dites sues cases a la qual taulada e cambra sta més contígua la dita vostra terra e sobre heniment que a altre part de les cases del dit Bremona. E a bé que lo dan o rumpiment fet a la dita taulada nova sens grans despeses se pusque adobar les qualls despeses per dit adop fahedores iure et ratione dictantibus a vos dit mossèn Vallobar se sguarden. Emperò si dita terra axí prompta a ruína per vos no és prest reperada o feta reparar (...) pot segur star lo dit Bremona muller infants y família en les sues cases per quant en caure la dita terra o part de aquella no pot sinó abatre les cases del dit Bremona les quals novament ha totes obrades, reperades e adobades o almenys la dita cambre nova y la taulada o porxo de aquella e la cuyna maxime que lo autumne e lo hivern són

molt promptes en los quals temps acustume molt ploure e fer grans vents de hon facilmente sarà precipitada. E perquè en sdevenidor per vos dit magnífich mossèn Hierònim Vallobar ignorància no pusque esser alegade vos denuncie, exhorte y requir lo dit honorable en Guillem Bremona vullau promptement adobar y molt bé retificar la dita torra de modo que lo dit Bremona família y les dites cases sues sien fora dels dans perills y destentó en què vuy en die stan e poden petir. En altre manera protesta contra vos e béns vostres de tots dans, dampnatges axí per lo dit Bremona ja rabuts com desque de qui avant ne porà rebre. E de tots interessos y despesses y enquera de le menys valenca de les dites cases sues les quals com dit és són obrades de nou si cas ere que aqueles o part de aquelles ne enderoquàs la vostra torra o part de aquella e de totes e qualsevol coses lícites y honestes de protestar contra vos e béns vostres. Requirent les presents esser-vos lestes e intimades per lo notari present e de aquelles esser-ne feta carta pública per eterna memòria.

XXI

1517, octubre, 9

Contracte establert entre mestre Pere Biscaí, picapedrer, i Antoni Ramiro, notari, per realitzar unes obres a casa del dit Ramiro.

ARM, Prot. R-321, 88v-90.

Die veneris VIII mens octobris anno a Nativitate Domini MDXVII.

Nos Anthonius Remiro notarius et civis Maioricarum et magister Petrus Bischay lapiscida habitator parrochie de Vallis de Mussa gratis capitula infrascripta que super infrascripto opere faciendo inter nos (...) comenta et concordata fuere firmamus et de et super illis et prout in eis infra continetur legitime pasciscimur et contrahimus quorum capitulorum tenor sequitur et est talis:

Primo som de pacte que vos dit mestre Pere Bischay haveu de fer e circhuyr de paret de pera y morter tot l'ort y los dos cayrons de la casa del dit mossèn Anthoni Remiro scituada en la vila de Petre e tot lo que fassa de cloura en aquella de altària de quinze palms.

Item som de pacte que yo dit Anthoni Remiro sie tengut a mes despeses aportar la pedra, cals, reble e aygua necessàries per a fer dites parets en lo loch a hon d'aqueles se faran e tota la resta tinch aportar yo dit Pere Bischay.

Item som de pacte que yo dit Pere Bischay tinch a peredar de pere y morter lo pou de dita casa e fer lo coll y la archada demunt dit pou e fer les parets del galliner e hun portal e yo dit Anthoni Remiro vos he a donar les pedres per lo mester de dites coses portades en lo dit loch.

Item som de pacte que yo dit Pere Bischay e de fer hun portal del dit galliner e una paret devant la botiga de la cals tinent ab lo dit ort.

Item som de pacte que yo dit Pere Bischay tinch a fer les cantonades de mitgans en la millor manera que aparegue star millor. E més sie tengut fer hun portal en lo loch a hon he de fer la paret devant la botiga de la cals.

Item yo dit Pere Bischay som tingut referir totes les dites parets que he de fer dins e de fora.

Item que yo dit Pere sie tengut fer totes les mescles per la qual feyna y scarada promet yo dit Anthoni Remiro donar y pagar a vos dit mestre Pere quoranta sinch liures moneda de Mallorca pagadores ço és en lo principi quinze liures e en la mitat de la obre altres quinze liures e a la fi de la dita obre les restants quinze liures ab pacte y condició que yo dit mestre Pere no pusque leixar dita obre per a fer-ne altre e que a mes despeses sie tingut haver los manobres qui serviran en dita obre. És veritat que yo dit Anthoni Remiro tench a fer la despesa de menjar y beure a vos dit mestre Pere per tot lo dit temps que.s ferà dita obre.

Quare nos dite partes renunciamus (...) promittimus altera pars nostrum ad invicem et vicisim, dicta capitula et ominia et singula que in eis continentur sine dilatione et remoto quocumque tenere servare et complere et non contrafacere sub pena omnium missionum etc. super quibus etc. obligamus alter alteri ad invicem et vicisim omnia bona etc.

Testes magnificus Johannotus Demeto (...) Axelo domicellus et Michael Ubach alguatzerius in quorum presentia ambo firmarunt.

Resumen

Ampliando investigaciones anteriores se aporta una serie de documentos relativos a obras de arquitectura de carácter particular. Por lo general se trata de reparaciones y remodelaciones de edificios urbanos, si bien no faltan algunos contratos para la construcción o reparación de edificios del mundo rural mallorquín o bien el contrato para la construcción de la torre de defensa de Formentor. El elenco abarca desde 1440 hasta 1517.

Resum

Seguint investigacions anteriors s'aporta una sèrie de documents relatius a obres d'arquitectura de caràcter particular. Generalment es tracta de reparacions i remodelacions d'edificis urbans, malgrat tot no falten alguns contractes per a la construcció o reparació d'edificis de la part forana o el contracte de construcció de la torre de defensa de Formentor. Dita sèrie abasta des de 1440 fins 1517.

El convent de Santa Elisabet

Apèndix documental (II)

(1530-2000)·

JOSEP ESTELRICH COSTA

22

Creixement de l'espai monàstic

1397-1603¹

En passar els anys i créixer la comunitat, primer de beguines i després de jerònimes, fins a comptar a mitjan segle XVIII més de setanta monges -professes, novícies i postulants-, el monestir hagué de créixer. Venturosament, la Ciutat de Mallorca, i en concret l'àmbit d'aquell indret de sa Calatrava, no patia, ni de molt, la densitat de construccions dels nostres dies, i el modest recinte conventual tenia camp per engrandir-se, mitjançant l'adquisició de parcel·les dels entorns del monestir.

- 1397. L'Orde militar de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, al qual s'havien adjudicat els béns dels templers extingits, tenia a Mallorca una sèrie de propietats improductives. Fra Galceran de Requesens, comanador de Mallorca i lloctinent de fra Guillem de Guimerà, prior del priorat de Catalunya, designà fra Pere de Sant Martí comissari, *per establir, a un cens suficient, propietats d'aquest Orde que actualment no donen rendiment; i, tenint la Casa del dit Hospital un pati de terra en el qual antigament hi havia unes cases, situat darrera la fortalesa del Temple, contigu a les cases i hort de les monges de la Terça Regla, del qual des de fa més de vint anys no se n'ha pagat cap cens o lloguer, a 5 de juliol de 1397 estableix dit hort a Arnau Genover, notari. Confronta per tres parts amb tres carrers públics, i per l'altra part amb dites cases i hort,*²

- 1420. El rei Alfons el Magnànim concedí a les terceroles *un carreró o via pública que passa entre l'església [de Santa Fe] i el monestir, amb autorització de tancar-lo per la part de Santa Fe. Molts anys després, les monges jerònimes seguien pagant un cens anual per aquest carreró: El dia de Nadal, 1 sou censual al Sr. Rei, cens que ja feien les dones de la Terça Regla (1501); 4 sous censals al Sr. Rei, per carreró entre el monestir i Santa Fe (1519); per lo cens del carreró de Santa Fe, pels anys 1550-1552, 15 sous (1552).*³

* Segona part de l'Apèndix documental del llibre "El convent de Santa Elisabet. Beguins, terceroles, jerònimes. Mallorca (1317-2000)", de J. Estelrich i Costa. Edicions Documenta Balear, 2002. Vegeu la primera part de l'Apèndix a BSAL, 58 (2002), 247-272.

¹ Vegeu J. ESTELRICH COSTA: *El Convent de Santa Elisabet*, 182-185, 209-212, 230-232.

² AMSE. *Pergamins*, 1.19. No consta quan passà al convent la propietat d'aquest pati de terra.

³ ACA. Canc. Reg. 2724, f.96. G. LLOMPART; J. RIERA I SANS: *La història de Sancta Fide Catholica...*, op. cit., pàg. 175-176; *Libre de Albarans I*, 68.1, fs. 6, 14v.; *Clavariat 1547-1561*, 65.6, f. 106v. La donació reial es va fer unida al permís atorgat a les terceroles d'emprar per als seus cultes l'església de Santa Fe.

-1432. Guillem de Pacs, fill de Pere de Pacs, ciutadà, comprà a Bernat Garbí, mercader, el 30 d'abril de 1432, un hort situat prop de la porta de les Torres Llavanes, davant la capella de Santa Fe, al costat del monestir o convent de la Terça Regla. La forma de la compra és un poc estranya, perquè cinc anys després, l'11 de setembre de 1437, el comprador Guillem de Pacs *confessa a sor Joaneta Guimerana, ministra de dit monestir, que féu aquesta compra en nom del monestir, i que el preu d'entrada, de 61 lliures, fou pagat de diners del monestir i no dels propis, encara que en l'instrument de compra no es fes menció del monestir, i vol que la veritat prevalgui sobre l'escriptura simulada; per això reconeix al monestir tots els drets sobre l'hort esmentat*⁴. Potser els esculpols beguinencs de les terceroles sobre la pobresa radical les mogueren a fer la compra mitjançant una tercera persona que assumiria legalment la propietat de l'hort, però posteriorment es degueren convèncer de la necessitat que quedàs documentalment clar a qui pertanyia la propietat real.

-1447. El mercader Bernat Garbí, que havia venut a les terceroles l'hort al·ludit, va establir-les, el 25 d'octubre de 1447, per tres lliures i deu sous censals, *una botiga contigua a l'hort del monestir*, de la qual possiblement formava part el mateix hort venut quinze anys enrere. L'amistat i l'afecte que Bernat i la seva esposa sentien per les monges els inclinà a reduir el cens a dues lliures.⁵

-1499. El 2 d'octubre de 1499, Joan d'Argensola, cavaller de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem i batlliu de Mallorca, estableix a sor Caterina Llulla, priora del monestir de les monges jerònimes, *per 15 lliures d'entrada i cens anual de tres lliures, unes cases derruïdes i deseparades per Gabriel Domènec, blanquer, situades al costat de dit monestir, tengudes sota alou de la Casa del Temple i Hospital de Sant Joan de Jerusalem. Afronten de dues parts amb carrers públics i per les altres dues amb cases i hort del monestir*.⁶

- 1518. El monestir comprà a Joanot Nadal, tintorer, un hort prop de l'església de Santa Fe. Arnau Carbonell, procurador de la [que fou] Casa del Temple, cobra 3 lliures i 4 sous, per lluïsmes de la venda de l'hort. A partir del 13 de novembre de 1518, el monestir es féu càrrec del censal que el venedor Joanot Nadal feia a la Casa de l'Hospital⁷. El 25 de desembre, Nicolau de Berga i Caulelles (+ abans de 1534), i Francesc Olesa i Santmartí (1485-1550), feren a la comunitat l'obsequi nadalenc de 63 lliures, per pagar l'hort comprat a Joanot Nadal.⁸

-1519. Entre les parcel·les a redós de la murada hi havia carrerons públics que passaven a propietat de les monges, mitjançant el pagament del cens corresponent, a mesura que aquelles s'incorporaven al monestir, com en el cas: *Francesc Burgues, alumnus et consiliarius domini Regis, i procurador reial en el Regne de Mallorca, estableix a sor Margarida Costa, priora del monestir de Sant Jeroni, per una entrada de 5 sous i un cens*

És el mateix carreró entre la casa de Jaume Gasselm i l'església de Santa Fe, al·ludit en el text del llibre, pàg. 53-54. Es pot identificar el carreró, una part del qual és ara *la casa del pa*, amb pastador i forn, entre la paret lateral de l'església de Santa Fe i una paret paral·lela, exempta, amb un portal romà, que bé podria haver estat l'entrada de l'hospici de Roderic de Sant Martí.

⁴ AMSE. *Pergamins*, 1.27. El Capbreu major dóna erròniament la data de 1337 per la compra d'aquest hort (31.1, f. 1).

⁵ AMSE. *Capbreu major*, 31.1, f. 1v.

⁶ AMSE. *Pergamins*, 1. 40.

⁷ AMSE. *Llibre de Albarans I*, 68.1, f. 8v.

⁸ Nicolau de Berga era pare de sor Agnès, monja jerònima, que havia entrat en el monestir com a educanda l'any 1516 i professà el 1524; Francesc Olesa, escriptor poeta, autor del poema *Obra del menyspreu del món, en cobles*, fou el pare de sor Antonina Susanna, també jerònima, que entrà com a educanda en el monestir de Santa Elisabet l'any 1526, i essent encara novícia, l'any 1530 formà part de les monges fundadores del monestir d'Inca, i professà en el puig de Santa Magdalena l'any 1532.

*anual de 4 sous, un carreró contigu a l'església de Santa Fe i al dit monestir, de llargària 23 canes i mitja de Montpeller, i dues canes i un pam d'amplària.*⁹

-1603. A la segona meitat del segle XVI s'havia començat la construcció del quint i últim recinte de les murades de la Ciutat. El 7 de juliol de 1603, Pere Vivot, donzell, procurador reial, estableix al monestir un trast de terra resultant de la nova ordenació de la murada, feta per Antoni Saura, fabricant i mestre de les fortificacions de la Ciutat, a les espatles de Santa Fe, *comprentent en lo present establiment tot lo que ix de dita murada en vers lo bastió vell de la Porta del Camp*. Les monges paguen una entrada, simbòlica, de 15 sous i un cens anual de 5 sous al reial Patrimoni, quedant sota alou del Sr. Rei.¹⁰

De mica en mica, es confegiren les parcel·les en què era dividit l'antic hort del Temple fins a reunir-se novament en solar del monestir de Santa Elisabet, ocupant tota la illeta, excepte l'església de Santa Fe amb les seves dependències, la Casa dels Gremis i una altra edificació a la cantonada entre el carrer de Santa Fe i la plaça Porta del Camp.

23

Crònica de la fundació del monestir de Sant Bartomeu d'Inca

11 de novembre de 1530¹¹

En nom de nostre Senyor Déu y de la gloriosa Verge Maria mare sua, y dels gloriosos Sancts S. Bartomeu y Sta. Magdalena, y lo gloriós S. Hieroni para nostre: E per a què nostres esdevenidores religioses tinguen notítia e memòria de aquest nostre monestir, com se principià ne de quina manera. Axí com veureu en la tenor següent:

Primerament, dimarts die que era de Sanct Martí, a xi de noembre Any mil.D.xxx, vingueren del monestir de Sanct Hierònim de la Ciutat set monges, en què hi avia una fadrineta, les quals se anomenen de esta manera: Sor Anthònia d'Espanya, àlias Alamanya, y sor Francina Iohana, y sor Pereta Damiana, y sor Úrsola Reus, y sor Miquela Guayta, y sor Costansa Mascarona, y sor Antonina Olesa y la fadrineta qui's deya Aulària, vingueren en el puig nostre de Incha, per pregàries dels honrats iurats y pròmens de la villa, les quals monges foren molt ben acompanyades per lo Senyor Oficial qui era lo Magnífich Gaspar Bartomeu, canonge, y de molts altres, axí hòmens com dones; entre les altres era la Senyora Canfulosa, y la Senyora Sardana, y la Senyora Metge, mare de la sobra dita fadrineta.

Fonch elegida per priora la sobre dite Sor Anthònia d'Espanya, y per confessor de elles lo venerable mossèn Thoni Bauçà. Més, com dites monges vingueren, lo dit die de S. Martí, lo honrat balle y honrats iurats y molts pròmens de la villa isqueren a camí y aquelles ab gran cavalcada resebiren e les aportaren y acompanyaren en lo puig, e astigueren en al puig fins a xxi de desembra, Any M.D.xxxiii. En après, mirant los honrats iurats que en lo monestir del sobre dit puig les monges astaven en molte penòria, feren congregar consell, e lo consell determinà, ab decret del Senyor oficial, de abaxar-les en S. Bertomeu, que los fonch donat per què dites monges astiguesen més remediades en tot.

⁹ AMSE. *Pergamins*, 1.55.

¹⁰ AMSE. *Pergamins*, 1.105; *Capbreu* 3, 56.3, f. 11. Aquest trast de terra és *es Campet*, i donà nom al més gran dels dos horts amb què compta el monestir.

¹¹ AMSB. Paper solt, sense signatura (Fotocòpia a AMSE. 21.1.1). Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 192-199.

Après lo die de Sanct Thomàs apòstol, que comptam a xxi de decembre, Any M.D.xxxiiii, abaxaren dites monges del puig en S. Bartomeu, lo després dinar, molt acompanyades per los iurats y balle e hòmens de dita villa y moltes honrades dones. E astant en lo puig se afegiren dos monges, en què era Sor Catalina Fàbregues e Sor Hierònima Font, de la villa de Muro, e la dita sor Fàbregues de la present villa. És ver que essent en S. Bartomeu se feren proffesses, y priora de les monges la sobre dita Sor Anthònia, e après de aver acabat son temps del priorat fonch alegida en priora Sor Francina Johana...

Après lo die de Sanct Bres, que comptam a xiii de Noembre, Any M.D.xxxviii, vingueren del monestir de S. Hieroni de la Ciutat Sor Batista Mates, y Sor Hierònia Desmàs y Sor Àngella Angellats en lo monestir de Senct Bertomeu de nostre present villa. La causa per que vingueren fonch aquesta, que eren poches en dit Monestir de S. Bartomeu. Nostre Sanyor Déu qui les hi concerva per molts bons anys al seu sanct servici.

24

Jubileu concedit per Pau III, a instàncies del cardenal Campeggio

3 desembre 1538¹²

Laurentius, miseratione divina Episcopus Sabiniensis, Sancte Romane Ecclesie Cardinalis Campegius. Universis et singulis presentes litteras inspecturis, visuris, lecturis pariter et audituris, Salutem in Domino sempiternam.

Notum facimus et attestamur: Qualiter Sanctissimus in Christo pater et dominus noster, dominus Paulus, divina providentia papa tertius, Dilectis in Christo filiabus Abbatisse, Priorisse et Conventui Monasterii monialium Sancti Hieronimi Civitatis Maioricensis, ordinis eiusdem Sancti Hieronimi, necnon universis et singulis utriusque sexus Christifidelibus qui Ecclesiam prefati Monasterii Sancti Hieronimi, proximis sequuturis Tribus Annis, in die festivitatis Sancte Anne, usque ad occasum solis inclusive, per se vel alium seu alios devote visitaverint, Plenariam omnium peccatorum illorum Indulgentiam et remissionem, vive vocis Oraculo nobis facto, Concessit in forma ecclesie consueta.

In quorum omnium et singulorum premissorum fidem et Testimonium, presentes litteras manu nostra subscriptas, exinde fieri, Sigillique nostri iussimus et fecimus appensione communiri.

Datum Rome, in Edibus solite nostre residentie, prope Ecclesiam beate Marie Transtiberim. Anno a Nativitate Domini Millesimo quingentesimo trigesimo octavo, Indictione undecima. Die vero Tertia mensis Decembris, Pontificatus prefati sanctissimi domini nostri Pauli, divina providentia pape iii, Anno Quinto.

L. Episcopi Sabiniensi Cardinalis Campegii, Manu propria S.

¹² AMSE. Pergamins, 1.56. Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 187-188.

25

Els hospitalers de Malta donen una part de l'Hort del Temple al monestir de Sta. Elisabet

14 maig 1548¹³

Frater Joannes de Homedes, Dei gratia, Sac. domus Hospitalis Sancti Joannis Hierosolimitani Magister humilis, pauperumque Jesu Xristi custos, et nos, Baiulini, Priores, Preceptores et Fratres domus ejusdem, Capitulum generale Melite in Domino celebrantes: Devotis et charissimis in Xristo Abbatisse et sororibus domus seu Monasterii Sancti Hieronimi Civitatis Maioricarum, salutem et sinceram in Domino charitatem.

Religionis zelus, vite sanctimonia, aliaque probitatis et virtutum vestrarum merita, quibus apud nos fidedigno testimonio commendamini, nos hortantur ut ea vobis concedamus que vestris commoditatibus fore conspicimus opportuna. Supplicationibus siquidem, pro parte vestra, ac Magnificorum Juratorum prefate Civitatis, nobis porrecte series continebat quod in eum usque numerum crevistis, ut nisi quoddam spaciolum terre, seu pars Horti jam destructi ad domum Templi seu Baiulinatus nostri Maioricarum pertinentis, precio vel alias vobis accomodetur, pro ampliando et dilatando, seu de novo construendo capite vestre Ecclesie, tam arcto angustoque loco tenemini, ut divinis commode et quiete vacare minime valeatis.

Nos itaque, quantum cum Deo possumus, vobis providere cupientes, omniaque illa que vos a divino cultu, quem merito augeri desideramus, ullo modo distrahere possunt remove, et ea liberaliter concedere quibus fervor devotionis vestre, tantopere nobis commendatus et perspectus, in dies magis et magis inflametur et crescat, Supplicationibus vestris benigne annuentes, Invicem maturo et deliberato consilio, de nostra certa scientia, auctoritate, et decreto presentis generalis Capituli, dictum spaciolum terre seu partem horti, pro ampliando seu edificando Capite vestre Ecclesie necessarium, et non amplius, soluto prius eius iusto precio ac vero valore, a dicta domo Templi seu baiulinatus Maioricarum separantes, vobis vestroque Monasterio per imperpetuum damus, concedimus, et donamus, et per nos teneri et possideri volumus et declaramus.

Quapropter, Venerando Baiulino Maioricarum presenti, vel pro tempore extanti, precipimus et mandamus ut dictum spaciolum terre seu partem horti, recuperato, ut prefertur, eius precio et vero valore, vobis et vestro Monasterio dimittat et relinquat, pro edificando de novo, ut prefertur, Capite eiusdem Ecclesie, omni contradictione cessante. Ac omnibus et singulis domus nostre fratribus quacunque auctoritate, dignitate, officioque fungentibus, in virtute Sancte obedientie, ne contra presentes nostras litteras aliquatenus facere vel venire presument, sed eas studeant inviolabiliter observare.

In cuius rei testimonium, bulla nostra communis plumbea presentibus est appensa. Datum Melite, in conventu nostro, durante nostro generali Capitulo, die decima quarta mensis Maii, anno millessimo quingentesimo quadragessimo octavo. // Fernando de Bracamonte, lugarteniente de Canciller.

¹³ AMSE. Pergamins, 1.59. Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 209-212.

26

Recursos esmerçats en la construcció de l'església1555-1562¹⁴

Possiblement la construcció de l'església de Sant Jeroni fou per a la comunitat l'empresa més costosa i més arriscada en tota la història i, sens dubte, les prioros i clavàries, i amb elles tota la comunitat, passaren moltes fatigues al llarg del decenni que duraren les obres.

En casos extraordinaris, prèvia autorització del bisbe, la priora podia disposar, en tot o en part, del dot de les monges que entraven al monestir.¹⁵ En una relació de la clavària sor Anna Avellana, amb el títol, *Assò son los diners que havem rebuts per al cor, tant de adots de monges com encara de caritats de algunes persones devotes*, es compten, aportades en dot per sor Luysa Saguina, *300 lliures contans, les quals han posades en la clau del cor*.¹⁶ Una altra relació de la clavària enumera donatius particulars, entre els quals es troben *25 lliures del Rnd. mossènyer mestre Antoni Serra, aleshores capellà del monestir, 25 lliures d'una pòlça del procurador reyal, 10 lliures d'una pòlça del Senyor Sacrista, canonge de la Seu, 5 lliures per pòlça del canonge Isern, 40 reials castellans, equivalents a 5 lliures 13 sous 4 diners, de la senyora Prudència Sancta Cília, 3 lliures, en comptants, de la senyora Dameta, i altres donatius que sumen en total 217 lliures 7 sous 4 diners*.¹⁷

Un donatiu considerable fou el del canonge Sant Johan que pagà la clau de la quarta volta. Les monges, en agraïment, acordaren celebrar cada any, a 6 de maig, *aniversari per la ànima del canonge de Sanct Ioan, per la clau féu en l'església*.¹⁸

Per obtenir recursos apel·laren també al jubileu, com vint anys abans. El 23 de març de 1554, des de Perpinyà, el cardenal Joan Poggi, *legat a latere in regnis Hispaniarum* del papa Juli III, a petició de la noble senyora Joana d'Erill, concedeix jubileu per a la festa de Sant Jeroni, a l'església del monestir de monges de l'orde de Sant Jeroni, que era encara l'església vella de Santa Elisabet. Celebraren també el jubileu el dia de Sant Jeroni de 1561, i recolliren 8 lliures 7 sous 9 diners, d'almoines.¹⁹

El primer de novembre de 1560, acabada ja la construcció de la nau de la nova església de Sant Jeroni, hi hagué un altre jubileu: *Al dia de Tots Sancts any 1560 hagué Jubileu o Indulgença plenària a la nostra església, que-ns impetrà lo magnífic mossèn Jeroni Garau, per medi del cardenal misser Púteo. Feren de caritat noranta dues liures, 8 sous, 11 diners; en argent, 5 lliures; en menuts, 6 lliures; la resta en dobles; canviàrem 13 sous qui eren en ploms. Donàrem per la crida al seny Soldevila 30 sous. Més per los cartells al estampador, 14 sous*.²⁰

¹⁴ Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 212-214.

¹⁵ Es considerava una mesura excepcional perquè el dot, teòricament, era la mota, dels interessos de la qual havia de sostenir-se la monja tota la vida, encara que tots els diners dels dots feien un fons comú per al sosteniment de tota la comunitat.

¹⁶ AMSE. *Clavariat 1555-1561*, 65.7, f. 64, *Capbreu major*, 31.1, f. 34.

¹⁷ AMSE. *Clavariat 1555-1561*, 65.7, f. 65.

¹⁸ AMSE. *Llibre dels Aniversaris 1*, 47.1, f. 55v.; *Clavariat 1555-1561*, 65-7, f. 62v.

¹⁹ AMSE. *Pergamins*, 1.61. Vegeu la transcripció a *Capbreu major*, 31.1, fs. 7-7v. / *Clavariat 1561-1567*, 65.8, f. 2.

²⁰ AMSE. *Clavariat 1555-1558*, 65.7, f. 96.

Pel desembre de 1562 és registrada una altra col·lecta per un jubileu, que suposam seria també el de Tots Sants. Produí 3 lliures 6 sous.²¹ El monestir obtengué encara un altre jubileu, concedit pel papa Pius IV el 20 de febrer de 1561, assenyalat per al Diumenge de l'Àngel.²²

Malgrat les diverses ajudes, per pagar les despeses d'una de les claus, probablement la tercera, el monestir no tengué altre remei que demanar un préstec i carregar-se amb un cens d'onze lliures quatre sous, per tantes ne foren encarregades per la clau de l'església, cens que començà a pagar l'any 1559 al prestador Sr. Lluís Ximénez de Aragüés i a sa muller Elionor, mitjançant el procurador Pere Joan Sala. A l'arxiu monàstic es troben albarans del pagament del censal fins molts anys després.²³

27

Autenticació de relíquies, a petició de Bartomeu Cerdà

1599-1600²⁴

1599. 20 febrer. Autenticació de l'abadessa del monestir de Santa Gertrudis, de Burich.²⁵

In nomine Domini. Amen. Universis et singulis praesentes litteras inspecturis, lecturis pariter et auditoris, notum facimus et attestamur quod Nos Elisabeth van Esserden, Monasterii Stae. Gertrudis, ordinis et regulae Sti. Augustini, oppidi de Burich, Abbatissa, ex sanctorum reliquiis atque sanctarum, dono dedimus honorabili viro Bartholomeo Çerdan, militi hispano, caput integrum Undecim millium Virginum, ut quam primum illud in Hispaniarum partes possit libere in aliqua ecclesia reponere et collocare, ubi laudetur et glorificetur Deus in Sanctis suis. Qua propter etiam rogavimus Rdo. Doctori Fratri Joanni Baptiste Massia, sacellano maiori in Exercitu Catholici Regis, et Vicarii generalis Exercitus vices gerenti, has litteras sua manu signaret et sigillo ob maiorem firmitatem dicto Bartholomeo Çerdan traderet, et sic ipse met scripsit et sigillavit dictas litteras, et nos etiam nostram manum et sigillum apponenda jussimus.

Datum in eodem monasterio, die 20 februarii 1599. Frater Joannes Bapta. Massias.

²¹ AMSE. *Clavariat 1561-1567*, 65.8, f. 4v.

²² AMSE. *Clavariat 1561-1567*, 65.8, f. 4v.

²³ AMSE. *Libre dels Aniversaris* 1, 47.1, f. 173v; *Procura 1570-1574*, 66.2, f. 56; *Libre de Albarans* 1, 47.1, f. 67v. Citam precisament aquest albarà de l'arxiu monàstic perquè fa ressò d'un esdeveniment que afectà en un mateix dia tot el món occidental. És sabut que el papa Gregori XIII l'any 1582 reformà el *calendari julià* i, per recobrar la coincidència del calendari amb el solstici, va disposar que en el mes d'octubre d'aquell any se suprimissin deu dies, passant del dia 4 al dia 15. Per aquest canvi el monestir va estalviar 2 sous i 6 diners. Quan l'administrador de la viuda del Sr. Ximénez de Aragüés va cobrar la quantitat pendent del censal de 1582, que eren 3 lliures i 4 sous, escriu a l'albarà haver cobrat de la priora 3 lliures, 1 sou i 6 diners de contans, i 2 sous 6 diners li he compassats per los deu dies han levats de l'any. No sabem si el descompte es féu per iniciativa de l'administrador o per reclamació de la priora. També, per aquest canvi, a santa Teresa de Jesús que morí la nit del 4 d'octubre de 1582, li resultà cronològicament allargada la vida deu dies, i la seva festa, que sense la intervenció de Gregori XIII seria el 5 d'octubre, és el dia 15.

²⁴ AMSE. *Relíquies*. 52.3, 1-5. Vegeu *El Convent...*, op. cit., pàg. 295-297.

²⁵ AMSE. *Relíquies*. 52.3, 1.

1600. 5 gener. Autenticació del prior dels PP. Dominics de Maastric.²⁶

Cum hoc sit perfidorum hereticorum, Sanctorum Dei ossa de Civitate dispergere et eorum reliquias dissipare, piorum autem Catholicorum fidelium Dei... has reliquias congregant et congregata venerati sunt, ego, infra scriptus, attestor quod Bartholomeus Sardanus, natione hispanus, de nostro conventu Traiectensium praedicatorum recepit reliquias de quodam nostro thesauro spirituali, in primis partem de brachio divi Petri apostoli, de brachio Sti. Laurentii, de sancto Servatio, episcopo Traiecten., de capite Sti. Benedicti, de Sta. Caecilia virgine, de Sto. Remigio, de Sto. Christophoro duas partes, unam brachii, alteram tibiae. Ocularis testis, frater Andreas a Myrita, ordinis praedicatorum, prior sum eorundem. Traiectensium ad Mosam. In Vigilia Epiphaniae. Anno Domini 1600.

Quia inimica plebs haereticorum thecas a Sanctorum reliquias abstulit et vera testimonia Sanctorum in speciali prophanavit, non potuimus inter sanctorum reliquias discernere, sed tabulam antiquam manu scriptam reservantes apud nos, tale damus testimonium, in primis, apud nos esse reliquias S. Vincentii, S. Adriani mart., S. Servatii, S. Barbarae, S. Christophori, S. Lucae Evangelistae, S. Marferni, S. Leonardi, S. Dominici, S. Barnabae, S. Georgii martyris, S. Gertrudis, et aliorum sanctorum.

Atque de his reliquiis acceptis, dedimus Bartholomeo Cerdan, atque ita fatemur.

Fr. Andreas a Myrita, prior praedicatorum, manu propria.

1600. 7, 8 gener. Autenticacions de Fra Joan Baptista Massia O.S.T., capellà de l'Exèrcit del Rei Catòlic.²⁷

Frater Joannes Baptista Massia, Doctor Theologus, Commissarius ac Vicarius generalis perpetuus a Sancta Sede Apostolica deputatus, Ordinis Sanctissimae Trinitaris Redemptionis Captivorum, Sacellanus Maior ac contionator Exercitus Regis Catholici ac in eodem vices gerens Vicarii generalis Apostolici, etc. Omnibus ac singulis praesentes litteras inspecturis, lecturis pariter et audituris, notum facimus et attestamur Moniales Monasterii Sanctae Gertrudis Buricen., in nostra praesentia, Bartholomeo Cerdan, militi hispano, caput integrum unius Undecim millium Virginum dedisse; fratres etiam Monasterii Sancti Dominici, Traiectentium, has Sanctorum Reliquias, de brachio Sancti Petri Apostoli, de brachio Sancti Laurentii martiris, de Sancto Servasio, de Capite Sancti Benedicti Abbatis, de Sancta Cecilia Virgine, digitum ac partem costae, alias quoque reliquias Sancti Remigii Remensis Episcopi, duas particulas tibiae et brachii Sancti Christophori, duas etiam particulas Sanctorum Cosmae et Damiani, dentem etiam Sanctae Apollonae Virginis et Martiris.

Quas quidem Sanctorum reliquias vere tales esse quales hic referuntur pro certo habemus, quia a tempore immemorabili in praedictis monasteriis in verbo sacerdotis servatas fuisse jurarunt. Dictoque Bartholomeo Cerdan gratis et pro Deo dederunt, cum hac conditione, ut in Monasterio Monialium Sancti Geronimi Maioricens. ubi magis Deus glorificetur in Sanctis suis, vel in Parrochiali Ecclesia Sanctae Fidei reponere eas quanto primum curet.

Quare ut fides certa adhibeatur in iudicio et extra, ad requisitionem ejusdem, praesentes litteras manu nostra et secretarii nostri subscriptas et sigilli impressione

²⁶ AMSE. Reliquies. 52.3, 2, 3.

²⁷ AMSE. Reliquies. 52.3, 4-5.

signatas, expediri et communiri iussimus, in exercitu et partibus Westphaliae, sub anno a nativitate Domini millessimo sexcentesimo, die vero septima mensis Januarii, in nostris aedibus, praesentibus honorabilibus dominis Gerónimo de la Cruz et Ferdinando de la Mota, Capitaneis, ac Ferdinando de la Vandera ac Francisco Martínez, signiferis hujus exercitus, ad haec vocatis et rogatis, et specialiter assumptis.

Frater Joannes Bapta. Massia.

De mandato suae Reverendae Paternitatis, Frater Petrus Navarro, secretarius.

Frater Joannes Baptista Massia, sacrae Theologiae doctor, Commissarius ac Vicarius generalis perpetuus a Sancta Sede Apostolica deputatus, Ordinis Sanctissimae Trinitatis et Captivorum, Sacellanus Maior ac praedicator, necnon Vices gerens Vicarii generalis in Exercitu Catholici Hispaniarum Regis, etc. Omnibus et singulis praesentes litteras inspecturis salutem. Notum sit qualiter Bartholomeus Cerdan, miles hispanus, ex hoc nostro exercitu stipendiarius, ex aliquibus locis Westphaliae, Frissiae ac Brabantiae nonnullas sanctas Reliquias ex diversis sacris locis sibi procuravit, praesertim ex Monasterio Trajectensi Sti. Dominici Leodien. dioec., ubi has sanctorum reliquias dono dederunt: partem non parvam Sti. Vincentii martiris, partes parvas Sti. Adriani martiris, Sti. Servatii Epi. et confessoris, Stae. Barbarae Virginis et martiris, Sti. Christophori martiris, Sti. Lucae Evangelistae non parvam quantitatem, Sti. Leonardi, Sti. Dominici tres particulas, Sti. Barnabe Apostoli, partem fere integram et magnam Sti. Georgii martiris, Stae. Gertrudis et aliorum sanctorum, cum hac conditione ut in Monasterio Sancti Hieronimi monialium Maioricensi eas collocaret.

Quod vel misericordia Dei permittente vel disponente factum fuisse cernimus, quemadmodum patriarcha Jacob ejusque filius Joseph natis suis et legato testamento mandarunt ut ossa eorum inter prophanos egiptios non relinquerent, sed ad terram promissionis transportarent, hinc ducta christianorum et fidelium plebs etiam ossa sanctorum et religiose colit, et de locis suspectis ad loca tuta et catholica, ubi magis glorificatur Deus in Sanctis suis, transportat. Ideoque per praesentes fidem facimus has easdem reliquias vere esse tales quales hic referuntur, quae, ut in iudicio et extra fidem faciant, praesentes manu nostra subscriptas et sigillo impressione munitas dedimus octavo mensis Januarii 1600.

Frater Joannes Bapta. Massia.

1600. 13 gener. Autenticació d'Ernest, bisbe de Lieja, arquebisbe electe de Colònia.²⁸

Ernestus, Dei gratia, Electus et Confirmatus Archiepiscopus Coloniensis, Sacri Romani Imperii per Italiam Archicancellarius, Princeps Elector confirmatus, Episcopus Leodiensis, Hildeshemsis et Freismgensis Administrator, Stabulensis Comes Palatinus Rhm, utriusque Bavariae, Engariae et Bulloni Dux, Marchio Franchimonitensis, Comes Losensis, Longiensis, Hornensis, etc. Omnibus ad quorum notitiam presentes litterae nostrae venerint, salutem in quo est vera salus.

Petiit a nobis strenuus ac pius vir BARTHOLOMEUS CERDAN, hispanus maioricensis dioecesis, ut nonnulla sacra ossa et partes aliquas sanctarum reliquiarum que e variis locis sacris, nobis subiectis, idem collegit, auctoritate nostra approbaremus,

²⁸ AMSE. Pergamins, 1.100.

sibique faceremus potestatem eas e nostra diocesi in Hispaniam asportandi; reliquiae vero sunt hae: ex monasterio Sancti Dominici Traiectentium, de brachio Sancti Petri Apostoli; de brachio Sancti Laurentii martiris; de Sancto Servatio episcopo; de capite Sancti Benedicti Abbatis; de Sancta Cecilia virgine; digitus et pars costae Sancti Remigii Remensis episcopi; duae particulae, brachii scilicet et tibiae, Sancti Christophori martiris; pars minima Sancti Hieronymi; duae particulae Sanctorum Cosme et Damiani; dens Sanctae Apolonae; partes aliquae Sanctae Annae; et os non integrum Sanctae Barbarae; e monasterio monialium Sanctae Gertrudis, ordinis Sancti Augustini Buricensis, caput integrum undecim millium virginum.

Nos igitur, piis istis precibus permoti, auctentica donationum exemplaria curavimus accurate examinari, deprehendimusque paulo antea recitatas reliquias esse vere tales quales esse referuntur, easque pro talibus ab immemorabili tempore habitas, atque a Christi fidelibus christiano ac pio ritu pro huiusmodi fuisse honoratas. Etsi autem has sanctas exuvias, et divina pignora, celestesque thesauros, atque verae immortalitatis beata semina, summis votis retinere apud nos in nostris dioecessibus desideravissemus; quia tamen nobis prefati BARTHOLOMEI CERDAN virtus, fides et amor singularis erga sanctas reliquias nota sunt et perspecta; Ideoque dedimus ei licentiam illas hinc asportandi, cum hac conditione, ut in loca sacra deponantur, fideliumque destinentur devotioni. Idque ei fecimus libentius quod intelligeremus eas in Hispanicam nationem summe catholicam esse transferendas. Habeantque hanc sacra ista ossa felicitatem in his terris, ut e mediis bellorum flammis, plurimumque aliorum periculorum turbinibus eruta, quietiore et suis meritis magis consentanea statione collocata, dum laborum suorum tolleratum premia pulcherrima expectant, sint piis christianis ad veram virtutem, beatissimamque aeternitatem continuum presidium, et certissimum incitamentum.

In quorum fidem et testimonium presentes nostras literas per nostrum in spiritualibus Vicarium generalem Leodiensem subscribi, et sigillo nostro subappenso communiri fecimus.

In civitate nostra Leodiensi, die decima tertia mensis Januarii. Anno a nativitate Domini Millesimo Sexcentesimo.

Joannes Chapdville, Vicarius Leodicensis.

28

Estrena de l'orgue de mestre Stada i benedició del Santcríst del Capítol

22 maig 1600²⁹

Dilluns, a 22 del mes de maig, any de nostre Senyor Jesuchrist 1600, segona festa de Pasqua del Sant Sperit, aportaren en la present Isglésia del gloriós Sant Hierònim, pare nostre, lo orgue, lo qual nos ha fet fer lo Illustríssimo y Reverendíssimo Senyor Don Joan Vich i Manrique, Bisbe de Mallorca, i pagat de sos propis diners a mestre Pau Stada, organista, i també mateix pagà los mestres i pertrets foren menester per posar dit orgue ahont està.

²⁹

AMSE. Capbreu major, 31.1, f. 4. Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 320-321.

Costà lo dit orgue, de primer cost, cent i vint i cinc lliures al dit organista, i après pintar, daurar i fer les portes; tot ho ha manat pagar dit Senyor Bisbe de sos propis diners, lo que nos ha donat per amor de Déu. I la mare Priora sor Agnès Manescala, en algun agraïment per lo dit, i tants grandíssims beneficis per tot lo dit convent que de cada dia han rebuts del dit Senyor Bisbe, tingué capítol i totes dites monges, *nemine discrepante*, determinaren que cada any, perpètuament, la darrera festa de Pasqua del Sperit Sant, que és en tal dia com començà a sonar lo dit orgue al ofici, que's fassa ofici i sermó solemne ab orgue per lo dit senyor Bisbe, i lo endemà que's fassa un aniversari solemne cantat i tocat, i assò per lo dit Senyor Bisbe i per los seus. Sia tot per a loor i glòria de nostre Senyor Déu e de la sua sacratíssima Mare Maria. Amén.

La dita segona festa de Pasqua del Sperit Sant feren solemnes completes ab cantors i lo orgue, després de les quals completes beneïren lo Crucifici, que la dita mare Priora féu fer per lo Capítol. La qual benedicció féu el Senyor Guierm Guerau, canonge de la Seu, ab assistència del Senyor Mateu Maiol, canxiller i canonge, i mossèn Rafel Abellà, prevere de la Casa.

Fonc present a la dita benedicció lo Senyor Bisbe, la Virreina i moltes altres persones assenyalades.

29

Crònica del contagi de 1652

1652³⁰

En lo any 1652 volgué Déu nostre Senyor castigar aquesta terra y Siutat de Mallorca ab una grave malaltia; uns la anomenaven Contagi y altres Peste, de tal manera que tota la terra se encenia y a les viles a penes hi restava ningú, y, en particular, la Calatrava, vizina del nostre convent, estava tota encesa de dit mal. El donat, la donada, tots moriren.

Era bisbe en lo present any lo Il·lustríssim Sr. don Tomàs de Roca Mora, vicari general el Sr. canonge Sanxes, confessor de la Casa, el Rnd. Sr. Michel Alguer, prevera, Priora del Convent Sor Izabel Mira. Durà aquest treball sirca de un any, y may, dintre aquest Sant Convent, hi hagué malaltia ninguna, ni se hagué mester metge ni sirurgià, que 72 religioses vogien totes les processons, y demés devocions y pregàries que feien moltes.

Y les Santes relíquies que teníem a Capítol, descubertes, y la del gloriós pare Sant Hierònim y la de Sant Sebastià, mos han guardades, que en tantes ocasions, ço és, haver-mos llansat un gat, escanyat amb una veta, dins la sisterna gran, y haver-ne begut dos dies, no causà malaltia ninguna. Més un religiós ferit confessà religioses y Déu nostre Senyor les guardà. Més haver tractat sempre ab los parents, beneficiant-los ab pastar y aparellar [*queviures*], no se ha apegat dita malaltia.

Ni lo convent ha petit de ninguna cosa, per què aquex any teníem la colecta de Felanig per poder passar, les pòlisses de clavari, y el colector proveïa el convent de tot lo necessari, portava guardes de moltons y teníem-los dins casa, y menjàvem alegrement.³¹ Aquest any no s'hi cullí blat y el qui hi fonch se perdé a n-el camp, per no haver qui'l cullís. Anava a 4 lliures 10 sous, y era foraster. Los demés treballs no's poden contar. Déu nostre Senyor nos vulla guardar. Amen.

³⁰ AMSE.*Capbreu major*, 31.1, f. 235v. Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 239-240.

³¹ Suposam que aquest *alegrement* no vol dir *amb alegria*, sinó, en tot cas, *sense malaltia*.

30

Mostres de solidaritat amb el monestir en temps difícils1653-1656³²

En un temps econòmicament difícils, després del contagi de 1652, es mostrà ben patent, enmig de la penúria general, l'afecte i la generositat dels molts amics i benefactors amb què comptava el monestir. El llibre de Procura del trienni 1653-1656 és ple dels testimonis de solidaritat i ajuda:³³

Quatre carretades de llenya ens han aportades per amor de Déu (f. 15) Dos quarteres de forment ha donat el Sr. Joanot Clapés, per caritat (f. 24) Un sac de blat ha donat el Sr. rector de Manacor, per amor de Déu, y dotze quarteres el Sr. Joanot Clapés, per caritat (f. 32) Un carretell de vinblanc dolç ha donat la Sra. Joana Dameta, y un altre el Sr. Tomàs Garriga, per amor de Déu (f. 36) Dos quartins de vinagre ha donats el Sr. rector de Manacor (f. 50) Deu carretades de llenya de llar ens han aportades per amor de Déu (f. 50) Ha donat una devota persona un odre d'oli, per caritat (66.22, f. 9) Una somada de cebes ha donada el Sr. doctor Gil, per amor de Déu (66.22, f. 9) La priora obsequià amb 30 sous per carn, arròs i fruita per 7 hòmens qui han porgat el blat per amor de Déu (f. 65)...

Preveres i religiosos feren aquells anys, també *per amor de Déu*, la major part dels sermons habituals a l'església monàstica:

Los sermons del Advent i el de St. Joan Evangelista y el Niño Perdido han fets per amor de Déu (f. 18). Els sermons y plàtiques de la quaresma ha fets el Rnd. P. Clapés, per caritat (f. 24). El sermó de la Ascensió han fet per caritat (f. 28). El sermó de St. Joan y els quatre de la octava del Corpus han fets per caritat (f. 30). El sermó de St. Llorens i de Nostra Senyora [Assumpta] han fets per caritat (f. 34). El sermó de St. Lluc han fet per caritat (f. 38). Les misses baixes i els sermons de la quaresma han fets per caritat (f. 48)...

31

Benedicció de la capella del Sant Crist1661³⁴

Als 25 maig 1661, essent Priora de est Convent la Molt Rnd. Mare Sor Elisabet Mir, volgué y tingué devoció Sor Anna Gastinell, religiosa professa de est Convent de nòstron Pare St. Geroni, com a costa de sos béns, fabricar una capella en nostra Iglésia a la part del carrer per a posar-hi la figura del St. Christo qui estaua deua[n]t el Cor, y acabada dita Capella fonch beneïda per el Mestre de Cerimònies de la Catedral, ab molta solemnitat de música y altres coses; lo endemà fonch trasladada la figura del St. Xristo en la noua Capella, feta per dita Sor Gastinell, y se cantà offici solemna per dos señors Canonges ab sermó que predicà lo Molt Rd. P. Antoni Clapés de la Compañia de Jesús, ab música el matí y a la tarda, havent presehit la nit antes Completes Solemnes, y aprés acabà de perfeccionar aquella, tribuint-hi una missa que ja tenia fundada, que se deu celebrar en dita

³² Vegeu *El Convent...*, op. cit., pàg. 241.

³³ Dades recollides a AMSE. *Procura 1653-1656*, 66.21. En el text són esmentats els folis corresponents.

³⁴ AMSE. *Capbreu major*, 31.1, f. 348. Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 292-293.

Capella cade dia al sortir el sol, per a que les religioses de obediència pugan oir missa antes de acudir a ses obligacions.

Ha fet el quadro de bulto deurat y pintada y deurada tota la Capella, una llàntia de plata, las colgaduras de lama ab son gorniment de or, cortines y palis de diferents colors, y tots los ornaments nessesaris, de tal manera que ha dexas acabada y adornada aquella de tot lo nesarí, y assò tot a costes pròpias de dita Sor Anna Gastinell.

Ad majorem Dei gloriam. Amen.

32

Crònica de la construcció i inauguració del presbiteri

1661-1669³⁵

En lo any 1659 fone servit Deu nostre Senyor aportar-se'n de esta vida a la ànima del molt Il·lustre Senyor Joan Baptista Sureda, que Déu tenga en la sua santa glòria, tenint sols dos filles y religioses de aquest sant convent, lo qual, després de seguit son òbit, les deixà mil lliures de renda durant les sues vides. Considerant estes religioses que era quantitat considerable, ab molt de rendiment y ab licència de sos superiors, tractaren de dispondre la sua hacienda oferint a son espòs una gala y aposento, donant principi y fi, a ses costes, a fer la capella major y ornatos de ella.

Lo any 1661, als 17 de juliol, a les tres de la tarda, fou la benedicció de la primera pedra de la dita capella. El qual, revestit de roba de cor, el senyor Mestre de Cerimònies de la Catedral, el molt Rnt. Sr. Leonart Villar, ab assistència de molts altres eclesiàstics qui assistiren a la dita funció, y són los sigüents: el Rnt. Bartomeu Borràs, el Rnt. Sebastià Ballester, el Rnt. Toni Estrader, el Rnt. Rafel Besat, el Rnt. doctor Guillem Guixar, el Rnt. Francesc Mesquida, y altres eclesiàstics qui assistiren a la dita funció, essent-hi present també el Sr. Canonge Sureda, el Sr. don Juan Gual y Cenglada, el Sr. Juan Burdils, la senyora Elisabet Callar, àvia de estes religioses, com axí matex los oficials y particular mestre Pere Antoni Bausà, mestre de la Catedral de est Regne de Mallorca, a qui es donà lo càrrec de la dita obra.

Després de seguida dita funció, enviaren alguns regalos a les persones qui havien assistit a la benedicció, lo qual aparegué, per a major desahogo, fos a la Porta del Camp. Los parents se quedaren a la grasa de la iglésia ab companyia de estes religioses, sor Anna Maria y sor Constança Suredes, los quals reberen dites persones duplicats regalos per a brindar-los ab dita ocasió, essent priora la Rnt. Mare sor Isabel Mir.

A 7 de juny, lo any 1662, lo qual fone el dissabte del Corpus, quan deien les Matines, beneí el Sr. Mestre de Cerimònies, el Rnt. Sr. Leonart Villar el sacrari de dit convent, ab assistència del Rnt. Sr. Juan Bosc, lo qual deia los oficis majors ab esta ocasió en esta iglésia, y en el vers *Te ergo quesumus* se demostrà patent el Santíssim Sagrament en el sacrari fins haver acabat el tedèum, lo qual després se féu lo ensierro, donant fi en esta funsió. Los mestres de dita obra són mestre Pere Berga y mestre Antoni Riera, los quals reberen, per mans y bestret, tresentes lliures. Era priora ab esta ocasió la Rnt. Mare sor Hierònia Paula Desbrull.

³⁵ AMSE. *Capbreu major*, 31.1, fs. 366v.-368v. Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 250-255.

En lo any 1669 fonc acabat lo cap d'isglésia y terrada de la capella major de dit convent, la cuberta peus drets de dita capella, de escultura de mix relleu, capitells ab uns lleuons, vasa, alquitrals, fris y güernisa deurat, el païment de pedra viva esmolada, lo qual costà, tot lo contingut, tres mília lliures. Més, se ha comprat deu sous de censals de quatre lliures cinc sous per 100, sobre lo dret de la cisa de les carns, per al territori de dita capella y sacrestia. Estant fet de fust el quadro major de dit convent, St. Pere y St. Pau, y els àngels qui sustenten lo escut, novament se ha fet deurar el quadro y els sants de les pasteres, fets de fust y deurats, y cortines per dit quadro de cotonina blava, lo qual costà mil y set sentes lliures més.

Se ha fet una sacrestia de proporcionada estatut. Hi ha a dita sacrestia un llavatori de pedra viva esmolada y llustrada, ab grifó de plata, un mirall, un armari per posar lo necessari per dir missa, una istància per escusar alguns inconvenients. Més s'ha fet un quadro o pastera deurat ab uns àngels de mix relleu, lo qual a dit quadro està una sta. figura de Cristo Crucificat qui antes estava a la sacrestia vella, y per dita sta. figura, per cubrir la sua desnudès, se han fetes cinc teveholes, una de lama blanca d'aigües, guarnida de asterilla d'or, dos de domàs morat, una de tafetà, altra de seda, com axí matex un vel per davant la sta. figura, més se han fet tres cortines per al quadro, unes de tafetà morat de grana, altra de tafetà carmesí ab guarnició d'or, y unes de filampua ab flocadura de seda.

Més se han donat cinc palis, uns de lama blanca d'aigües guarnits de asterilla d'or i, en lloc de flocadura, randa d'or bax vasa, de custura deurada, per la capella de Ntra. Sra. de Consolació. Els de la sacrestia, uns de vellut carmesí ab guarnició d'or, de setí negre guarnit de plata, altre de tafetà blanc ab esterilla, y uns de filats blanc, més per lo altar de dita sacrestia se ha donat una teveyola ab randa de fil y ab la matexa forma una pàlia. Costà, sacrestia, palis y adornos cinc sentes lliures.

Estant tota la obra acabada y ab lo allinyo pusible, es donà prinsiipi a la major regalia que és la sta. benedició, y per a major solemnitat de ella, als 26 de juny 1669, ab licència del Sr. Bisbe don Pedro de Manjarrés, se repicà, entrant dins la clausura algunes persones per dit efecte; els qui tiraven y tocaven els tambors començaren dins la porteria y després per la placeta, cortejant y rodeant tot el convent, lo qual durà de mix dia fins al sol post, anant per tota la ciutat, lo qual se gastà quantitat de pólvora.

Avant vuit dies, s'era publicada la festa. Al primer dia de juliol 1669, a les vuit del matí, vingué el Sr. Vicari General, el doctor Gabriel Martorell, el doctor Venrell, confessor de dit convent, el doctor Lledó, mestre de cerimònies de la catedral, y beneí el Sr. Vicari General, la Capella Major, quadro y sacrestia ab molt solemne música y salva de coranta y tres mascles.

Acabada dita funció se allinyà la capella ab unes colgaduras de brocat carmesí, guarnides de esterilles, y el tovalló ab la matexa guarnició, y per flocadura una randa d'or, lo qual dites colgaduras se són fetes per dita capella y costen dos mília lliures, més se posà un doser y frontal de brocat blanc, ab guarnició de randes d'or, y bax del frontal vasa deurada y de escultura, y axí matex se ha fet un tern y vestit de ntra. Sra. de Consolació, de la matexa gal·la y librea; el vestit del Niño Iesús és de lama blanca, y costà dos mília lliures tot lo contingut, lo qual se feia per augment del culto divino y il·lustració de la festa.

Més s'han donat faristol de granadillo y misal per lo altar de dita capella, lo qual, després de beneïda s'hi posaren devuit atxes y alguns ciris sobre lo altar y conseguitament dos atxes y dos ciris a cada capella y dos sal·lamons a la instància de la isglésia, lo qual tota

la cera foren dos quintars, lo qual costà cent vint y quatre lliures, nou sous y vuit. La iglésia estava tota ab colgades de velluts y domasos carmesins y la sacrestia ab la matexa forma, havent-hi a dita sacrestia tot lo necessari per dir missa, de dites religioses.

Sis casulles, algunes de brocat y altres de lama, sis camis y síngulos, sis dotzenes de purificadors y teveyoles de lavabo, vuit teveyoles per axugar-se les mans els Srs. canonges y demés persones qui vulien dir missa, y dites religioses feren dir més, en nombre de cent misses, sens les que deien diferents persones per sa devoció; més al armari de dita sacrestia s'hi posà canadilles, platillo, palmatòria, campana, pitxer y bacina de plata, tres vasos de vidre molt curiosos, dos per al celebrar y l'altre ab aigua de murta, lo qual se'n gastà molta quantitat, tant per dita sacrestia, com per les piques de aigua beneïta de la iglésia.

Estant tota la iglésia y sacrestia ab lo aseó pusible, a dos de juliol, a les sis de la tarda, es cantaren completes ab tota la música de la catedral, an grandiosa solemnitat, y féu dites completes el Il·lustre Sr. don Ramon Sureda, doctor, canonge y canceller de Mallorca, assistint el molt il·lustre Capítol y demés noblesa; a la Salve despararen coranta tres mascles.

Al dia sigüent, de matinada, tocaren els ministrils, com axí mateix al entrar a la iglésia algunes persones graves; a tres hores de dia, ab molta solemnitat de música, tregueren el Santíssim Sagrament, que sia alabat per a sempre, y cantà lo ofici el Sr. canonge Sureda, onclo, a costum de Catalunya, de estes religioses, diaca el Sr. canonge Cal·lar, fill del il·ltre don Jordi Cal·lar, Tesorer Real, subdiaca el doctor Lledó, mestre de cerimònies de la catedral, assistent el doctor Venrell, confessor de dit convent. Al púlpit assistí el Molt Il·ltre. Capítol y dignitats, el Sr. Virey y Magnífics Jurats, Bal·le, Veguer y demés noblesa; al apear les dames de les carrosses anaven a acompanyar-les tres cavallers fins dexar-les a son asiento, los quals cavallers foren el Sr. Juan Truyol, el Sr. Francesc Berard y el Sr. Thomàs Burdils, parents de estes religioses.

Entre tant se deia lo ofici, se anava repartint molta còpia de ramells, y no faltà el de major fragància, qual fonch lo intel·ligent y lustrós sermó, predicà el doctor y rector Antoni Clapés de la Companyia de Jesús. Acabat lo ofici, lo qual fone grandiosa la música, es féu lo ensierro, donant fi a esta funció. A les tres de la tarda es digueren vespres ab música, ab molta solemnitat y concurs, y féu dites vespres el Sr. canonge Sureda, y assistent el doctor Venrell, confessor de dit convent.

A quatre, cantà lo ufisi el Sr. Canonge Cal·lar, féu diaca el Sr. canonge Amangual, y subdiaca el Sr. Sebastià Ballester vicari de Deià, assistent el doctor Lledó. Predicà el molt Rnt. pare fra Gabriel Gual y Çenglada del Orde de Pedricadors, lo qual féu un sermó de grandiosa y estupenda ciència. Assistí el Sr. Inquisidor y fiscal del tribunal, el molt Il·ltre Capítol y demés noblesa, donant axí matex molta quantitat de ramells ab la matexa solemnitat de música, fent-se aquest dia piantaça a les religioses. A la tarda hi hagué siesta, no faltant concurs de dames, cavallers y el molt Il·ltre Capítol, lo qual se cantà cinc villansicos e alguns tons, lo qual fone ab molt de aplauso y gust de l'auditori, per ser música de excel·lent compositor.

A cinc fone lo últim dia, lo qual cantà lo ofici el Sr. canonge Togores, diaca el Sr. canonge Mir, subdiaca el doctor Lledó, assistent el doctor Venrell; donà's la matexa quantitat de ramells. Predicà el pare presentat mestre Nicolau Mut, religiós del convent de Ntra. Sra. del Secors, del orde de Sant Agustí. A cada acte, al alçar, despararen coranta quatre servidors, la música fone ab tot aseó de perfecció, per ser lo últim dia. A la tarda es

donà fi a tan lustroses festes, cantant primer alguns villancicos y tons y després el tedèum, lo qual féu la capa el Sr. canonge Sureda, y cantant tota la música de la catedral la antífona *Gratias Tibi, Deus*, y conseguitivament el verset *Benedicamus Patrem et Filium*, y oració sigüent de gràcies.

Se donà fi a tan sta. obra, lo qual sia en honra de Déu ntre. Senyor y exemple a n'els venidors, per emplear les sues haciendes en augment del culto divino.

Era priora en esta ocasió la Rnt. Mare sor Juana Maria Desbruy.

Sumà tota l'obra deu mil dosentes lliures, comprès música, pólvora y demás gastos.

33

Ordinacions generals de l'arquebisbe-bisbe don Pere d'Alagó

26 octubre 1686³⁶

Ordenaciones generales de Visita de los Monasterios de Religiosas.

Habiendo hecho la Visita de todos los conventos y dado las ordenaciones particulares en cada uno, ha parecido ordenar las infrascritas generales por el buen gobierno de todos.

1. *Primeramente ordenamos y mandamos se guarden y observen en todo y por todo las ordenaciones de nuestros antecesores en quanto no se opongan a éstas, con las penas en ellas contenidas, y a mayor abundamiento las aprobamos de nuevo y las confirmamos.*

2. *Otro sí, ordenamos y mandamos que, atento es costumbre tan antigua que no hay memoria en contrario, que en todos los locutorios de los conventos de Monjas ha de haber cortina de tela para tenerla delante cuando hablan, y que solamente se quita en visitas de padres, madres y otros deudos cercanos, como en efecto en todos los dichos locutorios se han hallado dichas cortinas en la visita que habemos hecho, y nos han informado las religiosas de dicha obligacion y costumbre, pero por quanto, de no estar fijas y clavadas, se hallan en ocasion de poderlas quitar cuando quieren, aunque no sea para los casos permitidos de hablar con padres y deudos cercanos, de que pueden resultar algunos inconvenientes: ordenamos y mandamos, en todos los locutorios de qualesquier conventos de monjas, estén las cortinas fijas y clavadas, o, en su lugar, una puerta de madera, o de hoja de lata, con sus agujeros, quedando un locutorio en cada convento en que la cortina esté en bastidor de manera que pueda correr con cerradura y abrir solamente para hablar con los parientes de primer grado, algun prelado o algunas señoras de autoridad o parientas, y ninguna otra persona, si no fuere de licencia nuestra o de nuestro Vicario General in scriptis, y esto con precepto formal en virtud de santa obediencia, con pena de excomunió mayor ipso facto incurrenda.*

3. *Otro sí, habiendo tenido noticia que en muchos conventos se deja de nombrar Escuchas, siendo este oficio de los más importantes de la religión: ordenamos y mandamos, dentro de tres dias después de la notificación de las presentes, se hayan de nombrar en todos los conventos donde no las hay, dandonos noticia para confirmarlas.*

³⁶ AMSE. P.S., 25.2.1, fs. 1-2v. Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 263-275.

4. Otro sí, que las Escuchas, en adelante, cumplan con el debido cuidado y atención a la obligación que tienen en reconocer los locutorios y escuchar lo que se habla en ellos, y atender a que no se quiten o rompan las cortinas en manera alguna. y den cuenta luego a la priora para que se castigue y ponga remedio, con advertencia que, en hallando falta, se procederá a la debida demostración de castigo, con las penas a nuestro arbitrio reservadas contra las Escuchas, y la Superiora si, dandole cuenta, no lo remedia, y esto bajo de precepto formal y en virtud de Sta. obediencia, pues depende de su vigilia y zelo quitar todo género de correspondencias en los monasterios.

5. Otro sí, que las Religiosas no puedan usar afeites, joyas, velos crestados ni galas algunas, ni en lo exterior ni interior, ço pena de una penitencia pública en el refitorio, indispensablemente, encargando a las superiores que lo hayan de executar, y esto por la primera vez, y si fueren contumaces, deba luego darnos cuenta la superiora, para que se pueda proceder contra las inobedientes con la debida pena.

6. Otro sí, que no se pueda por ningún caso trabajar biscochos ni otros regalos en dias de fiesta de precepto ni en dia alguno de la Semana Sta., ni en los del octavario del Corpus, ni los tres dias antes de las fiestas de Navidad, indispensablemente, encargando mucho a las superiores el cuidado en la observancia de este precepto, pues, siendo Esposas de Cristo Nuestro Señor, desdicen del todo de su profesión semejantes empleos, y más en los dias de fiestas y los referidos.

7. Otro sí, que no se puedan hacer regalos ni dulces o biscochos por negociación, sí solamente por regalo, por cuenta de algunas personas en particular y esto con expresa licencia, sin que baste la tácita de la superiora, la qual no pueda darla, con precepto formal y en virtud de Sta. obediencia, si es por persona inviada de correspondencia.

8. Otro sí, que los confesores no puedan dar la llave de la reja de la Comunión por ningún motivo, aunque fuere para sacar adornos del altar y iglesia en alguna fiesta, si no fuere con nuestra licencia o del vicario General in scriptis.

9. Otro sí, por quanto conviene para la clausura y recato que se observen en los Conventos de religiosas, que los Tornos y Porteria no se abran a horas desusadas: ordenamos y mandamos bajo de precepto formal y en virtud de Sta. obediencia que no se pueda abrir el aposento donde está el Torno, ni éste, ni la porteria, antes de haber tocado los oficios matinales, ni después de haber tocado las primeras Avemarias, y que asimismo estén cerrados, Porteria, Torno y su aposento desde mediodía hasta tocar las Vísperas.

10. Otro sí, que luego que tocará mediodia tengan los donados obligación de cerrar las Porterias y no se puedan abrir sin expresa licencia particular de las prioras, hasta que se toquen las vísperas, en pena de 5 libras por cada vez que se hallara haber faltado en esso, y en caso de reincidencia incurran pena de un mes de cárcel.

11. Otro sí, que mientras la comunidad está en el coro, sea por rezo o por oración, estén cerrados los locutorios y de ninguna suerte se abran, aunque fuera por hablar con padres o madres de las Religiosas, y esto se manda a las prioras con precepto formal en virtud de Sta. obediencia y lo mismo a las portereras y torneras, para que no avisen ni permitan avisar a religiosa alguna en dicho tiempo, antes bien, procuren entonces tener cerrados los tornos, si no fuere preciso abrirles para alguna necesidad del Convento.

12. Otro sí, que el día de la Profesión ni otro alguno, se pueda bailar ante la portería ni ante los locutorios de los Conventos, ni dar meriendas en dichos días, ço pena de excomuni3n, por ser cosa que desdice del estado religioso y que es manifiesto abuso qualquier introducci3n en contrario.

13. Otro sí, que por quanto se han introducido en algunos conventos, que las que tienen oficios como es Sacristanas etc. tengan obligaci3n de hacer algunos gastos, assí para alajas de la sacristia como para festividades, y como este es un cargo que no se compadesce con la pobreza que profesan las religiosas, no se debe permitir; y assí ordenamos y mandamos que en adelante no est3n obligadas las que tienen semejantes oficios a cosa alguna de gasto, si no es lo que voluntariamente quisiere hacer para el Culto divino, prohibiendo expresamente en virtud de esta ordenaci3n qualquier gasto de merienda que se hubiere introducido, ço precepto formal, y lo mismo a la superiora que lo permitiere.

14. Otro sí, que por quanto tenemos entendido que en algunos monasterios, en la n3mina de los oficios que hace la priora o abadesa en su ingreso, se regula por antigüedades y por los empleos que cada una ha tenido, de manera que entran en ellos de tabla, sin que quede libertad a la priora o abadesa para la elecci3n y para discernir la habilidad de cada qual y conforme ella darle el empleo, pues bien puede ser una a propósito para uno y no para otro, y siendo este un abuso que trae consigo muchos inconvenientes y perjudicial al buen gobierno, ordenamos y mandamos que en adelante no se haya de observar este estilo, sino que la priora o la abadesa haya de hacer la elecci3n de los oficios conforme el conocimiento tiene de la habilidad de las Religiosas, empleándolas cada qual en el oficio que la juzgare a propósito, ço pena de ser nula la elecci3n.

15. Otro sí, por quanto se ha experimentado que haber de examinar la seguridad de las dotes de las Religiosas al tiempo de la Profesión trae consigo algunos inconvenientes, y haberla de despedir entonces después del año de la aprobaci3n por dicha causa parece cosa dura y ocasi3n a mucha erubescencia: ordenamos y mandamos que al tiempo del ingreso se haya de hacer la debida amortizaci3n de la dote, y seguridad de ella, y no dejarlo para el tiempo de la Profesión.

16. Finalmente ordenamos y mandamos que las presentes ordenaciones y las del Illmo y Rdmo. Sr. don fray Thomás de Rocamora, se hayan de leer en el refitorio dos veces cada mes, precisamente. Y por quanto en la Visita se ha experimentado mucha falta en esto, siendo así que se halla ordenado en las ordenaciones del llmo. Señor D. Fr. Thomás de Rocamora: mandamos se observe ço precepto formal; porque conviene mucho que sea muy presente en la memoria la noticia que se ha de observar y guardar.

Dado en Mallorca, en nuestro Palacio episcopal a los 26 de octubre 1686.

El Arzobispo Obispo de Mallorca

34

La cúria de València suspèn l'entredit imposat pel bisbe de Mallorca al monestir3 octubre 1687³⁷

Nos Don Marcus Antonius de Alcaraz et Pardo, Presbyter, Juris Utriusque doctor, Protonotarius apostolicus, Nuntiaturaeque Hispaniae Judex ordinarius, ac pro Illmo. et Exmo. Domino Don Fratre Joanne Thoma de Rocaberti, Dei et Sanctae Sedis Apostolicae gratia, Archiepiscopo Valentino, de Concilio Regiae Mayestatis,... etc.

Dilectis Nobis in Christo, Rdo. Patri Lectori fratri Antonio Coll Pbro., Priori Conventus Sancti Augustini sub titulo Succursus, vel fratri Matheo Ripoll, subpriori eiusdem Conventus, Civitatis Maioricarum, seu curam regentibus praedictorum prioratus vel subprioratus relati Conventus, Salutem in Domino, et in commissis debitam adhibere Diligentiam.

Noveritis qualiter sub die praesenti et infrascripta, coram nobis et in Curia nostra ecclesiastica Valentina, Comparuit et fuit personaliter constitutus Theodorus Llaurador, clericus, et nomine infrascripto obtulit et praesentavit scripturam tenoris sequentis:

JHS. Theodoro Laurador, clérigo, síndico de los conventos y Religiosas de San Gerónimo y Santa Margarita, de la Ciudad de Mallorca, Suplicante como mejor puede y debe, dice: Que con petición que da principio a la presente Causa, introdujo las appellaciones que habian interpuesto de las provisiones y sentencia mandadas publicar por el Ilmo. Señor Arzobispo Obispo de Mallorca y aunque al pie de dicha petición se proveyó *Intimetur ad dicendum cur introduccioni locus non sit*, empero con provisión de 28 de julio más próximo passado, fol. 75, fue admitida la introducción de dichas appellaciones.

Esto asentado, y siendo cierto de que las appellaciones que interpusieron las principales del suplicante de las sentencias publicadas en 14 de enero más próximo passado, consta foleo 46. y 62. en que fueron privadas de sus oficios las Prioras de dichos conventos, de las voces activa y passiva, y que habian incidido en pena de censura y entredicho especial y local, se debieron de admitir *quoad utrumque effectum*, por ser notorio que las sentencias que contienen semejantes penas admiten la *appellación quoad utrumque*. Se viene a los ojos el manifiesto agravio y notoria injusticia que se les hizo a las principales del suplicante en denegarles las appellaciones por frívolas, injustas *et de jure non admittendas*, segun lo proveyó el Visitador, fol. 63, pag. et fol. 47, hallándose lo contrario dispuesto por justicia.

Para libertarse de lo qual y de lo austero del entredicho, puso el principal de las dichas suplicantes petición en 17 de febrero más próximo passado, fol. 9, concluyendo se mandase suspender el entredicho desde el día que se publicase la suspensión hasta la octava del Corpus Christi, al pie de la qual suplicación se proveyó *fiant supplicata*. Y habiendo llegado el último día de la prorrogación y suspensión del entredicho volvieron al mismo estado en que al presente se hallan, lo que motivó al principal de las suplicantes a suplicar en petición de 17 de junio más próximo passado, se mandasse *formiter* declarar ser *ipso jure nullo* el entredicho publicado por el visitador, *ex defectu Jurisdictionis*, por haberse

³⁷ AMSE. P.S., 25.2.2.

promulgado después de interpuestas las appellaciones por las principales del suplicante de los mandatos que obtemperassen a las Constituciones que nuevamente estatuyó el Ilmo. Señor Arzobispo Obispo de Mallorca, al pie de la qual escritura se proveyó *intimetur*.

Y con provisión de 20 de julio más pròximo passado, fol. 76, se proveyó *quod pro nunc non procedunt supplicata*. Causa porque el supplicante con petición del principio de agosto concluyó, implorando el beneficio de *restitución in integrum*, se mandase mejorar dicha provisión declarando por nulo el entredicho por las razones que se ponderan en dicha petición. Y como el principal de las suplicantes reconozca que semejante declaración absolutamente pertenece a la sentencia definitiva, y sea justo el que, mientras se actúa la presente causa, las principales del suplicante queden aliviadas de semejante nulo entredicho por haberse publicado después de interpuestas las apellaciones, y haberles denegado éstas, siendo admisibles, y carezca de toda duda ser justa la pretensión de que el Visitador no las puede pasar a obligar a las Constituciones que ordenó, que se hallan en Proceso a *foleo 94, pag, 2ª, usque ad foleum 97*, por ser contra el estatuto de la Regla que profesan su observancia baxo precepto formal en virtud de Santa Obediencia, según se verifica en Proceso, fol. 69.

Y dichas constituciones por injustas las haya modificado el Visitador respeto de los otros conventos, según se verifica en Proceso, foleo 66. Lo que por sí manifiesta el buen humo de Justicia de las principales del suplicante, términos en los quales es regalía del Metropolitano el suspender el entredicho publicado por el sufragáneo, y en quanto menester sea, absolver de semejante incurso por tiempo proporcionado para que no queden los fieles Christianos destituidos de los tesoros de la Iglesia opresivamente. Y según el frangente presente, y en consideración del estado de la presente Causa y hallarse las principales del suplicante en Isla Ultramarina, parezca tiempo proporcionado año y medio para que en el curso de éste se pueda determinar la presente Causa con todos sus cabales y sea justso las pincipales del suplicante participen en este tiempo de los tesoros de la Iglesia.

Por tanto, *et alias non solum praemisso verum etiam et omni alio meliori modo quo potest*, mejorando *pro nunch* lo concluido en la suplicación del foleo 76. Suplica mande V. Exª *pro nunc* conceder una prorrogación y suspensión de entredicho por espacio de año y medio, contador desde el día de la publicación de la presente en dichos comienzos en adelante en consideración de la distancia del lugar y tiempo que necesita la presente Causa para concluirse, mandando se ponga en execución la provisión *non obstante* qualquier remedio, aunque de *restitución in integrum, aut alias*, y que para la notificación y publicación de las presentes se despachen letras y mandatos *in forma solita et juxta stillum*, dirigidas al Reverendo Padre Lector fray Antonio Coll, Prior del Convento del Socorro, de la Orden de San Agustín de la Ciudad de Mallorca, y en su ausencia, al Padre fray Matheo Ripoll subprior de dicho Convento, o a los que regentasen dicho priorato o subpriorato. Por ser así etc. Implorando etc.

Qua Vissa per nos, ad illius calcem fecimus provitionem tenoris sequentis:

JHS. Suspendimus interdictum per spatium sex mensium computandorum a die publicationis, et fiant alia supplicata. Dr. Alcaraz Vicarius Generalis Judex Metropolitanus. Et virtute dictae provissionis, praesentes fieri et expediri jussimus. Quarum tenore, instante et suplicante dicto Theodoro Llaurador, praevio procuratoris nomine, vobis et cuilibet vestrum dicimus, committimus et mandamus, quatenus, loco nostro et pro nobis, suspendatis, prout nos suspendimus, Interdictum praedictum per spatium sex mensium a die publicationis praesentium in antea computandorum, quo

termino durante, in dictis conventibus et Ecclesiis illorum possint divina officia celebrari, publicando prout nos publicari mandavimus praesentes, si opus fuerit in quibusvis sugestis et allis locis publicis ubi oportuerit. Quoniam nos circa praedicta plenarie cum praesentibus vobis committimus vices et voces nostras.

Datum un Palatio Archiepiscopali Valentino, die tertio octobris anni 1687.

Marcus Antonius de Alcaraz.

35

Sentència de la Cúria de València en la causa entre el monestir i el bisbe d'Alagó

27 juliol 1688³⁸

Nos Don Marcus Antonius de Alcaraz et Pardo, Presbyter, Juris Utriusque doctor, Protonotarius apostolicus, Nuntiaturaeque Hispaniae Judex ordinarius, ac pro Illmo. et Exmo. Domino Don Fratre Joanne Thoma de Rocaberti, Dei et Sanctae Sedis Apostolicae gratia, Archiepiscopo Valentino, de Concilio Regiae Mayestatis... etc.

Dilectis nobis in Christo, universis et singulis Presbyteris per civitatem et Dioecesim Majoricensem constitutis. Salutem in Domino.

Noveritis qualiter in Processu et Causa que coram nobis et in Curia nostra Ecclesiastica Valentina, in grado appellationis ducta et tractata fuit, inter moniales Conventuum Sancti Hieronimi et Sanctae Margaritae, dictae Dioecesis Majoricen. ex una, et Damianum Llobera, Presbyterum, Promotorem fiscalem Generalis Visitacionis Episcopi Majoricen. ex altera partibus. Conclusso Processu, et servatis de jure servandis, sub die 27 mensis julii labentis anni 1688, ad instantiam Theodori Laurador, Clerici Procuratoris dictorum Conventuum Sti Hieronimi et Misericordiae, Pronuntiavimus et Declaravimus sententiam tenoris sequentis:

XPS. Et quia praesens Causa est appellationum interpossitarum per sindichos Monachiorum Sancti Hieronimi, Misericordiae et Sanctae Margaritae, Civitatis Majoricarum, a diversis provitionibus et mandatis factis per Dominum Archiepiscopum Episcopum Majoricen., versus moniales dictorum Conventuum, respective, et coram nobis introducta per Theodorum Laurador, clericum, sindicum, et procuratorem praefatorum Monasteriorum, scriptura diei 14 februarii anni praeteriti 1687. Quae quidem causa postea fuit renunciata respectu Monachii de Misericordia, per jam dictum Theodorum Laurador, sindicum ipsius Monachii, instrumento apud acta causae facta 15 die mensis maji prope effluxi, labentis anni 1688, et sic prossequita fuit per dictum Theodorum Laurador uti sindicum praedictorum Monachionum Sancti Hieronymi et Stae. Margaritae, et ducta cum Francisco Juañes Desa, notario Procuratore Promotoris Fiscalis Generalis Visitacionis Dioecesis Majoricensis, et cum eo conclusa hujusmodi causa, ut ex Processu deprehenditur.

³⁸ AMSE. P. S. 22.2.5.

Et attento quod, cum dominus Archiepiscopus Episcopus Majoricensis, actu Visitationis dictorum Monasteriorum, die 26 octobris anni praeteriti 1686, in Palatio episcopali edidisset certas ordinationes, hiis verbis: Habiendo hecho la Visita de los conventos y dado las ordenaciones particulares en cada uno, ha parecido ordenar las infrascriptas Generales para el buen gobierno, istae ordinationes preibere controversiam; nam Monasteria repugnarunt eas tanquam gravatorias, ex eo quia sub formali praecepto jussit Dominus Archiepiscopus Episcopus servare, et inobservantia punitur diro mucrone excommunicationis: moniales se protegunt regula Sti. Augustini quam professe fuere, quae punit tantum poenis, vel multis temporalibus, non solum excludens peccatum mortale sed etiam veniale, praedictus Dominus denegavit appellationis recursum, fundatus Constitucione Sti. Concilii Tridentini, Ses. 13, de Reformatione, in illis verbis: Appellationes hujusmodi tamquam frivolae deferre tenentur, sed ea, a quacumque inhibitione ab appellationis Judice emanata, nec non omni stillo et consuetudine etiam immemoriabili contraria non obstante, ad ulteriora procedat. Ex parte monialium persistitur, quia quando excessus est notorius, est locus appellationi, quid quid sit in recto justitiae, quod non est in dubio, et posse simpliciter Metropolitanum mandare ut sibi transmitatur copia processus, expensis appellantis, non inhibendo ad recognoscendum si est vel non gravamen illatum dignum reformatione ante diffinitivam, et hoc est quod jussimus nostris litteris. Moniales asserunt, ut ex actibus constat, non esse auditas, et provitiones factae semper fuerunt sub termino trium dierum, et in eis desiderabatur aut dicat, quare privationes, interdictum et caetera facta, denegata appellatione, fuerunt attentata nulla et si aliqua digna revocatione.

Praedictus Dominus Episcopus et Reverendus Vicarius Generalis, declinantes Jurisdictionem nostram, sine praepudio jurium suorum, allegarunt jura faventia suae intentioni, et manifestarunt inobedientias, quas (pro dolor!) fecerunt praedictae moniales. Opere praetium duximus, in quo conveniunt omnes, quod ad optimam regulae observantiam, potest superior praecepta imponere, licet actus sint indifferentes, et, si judicat expedire ad bonum monasterii, praecipere quod est utile, immo necessarium, veluti, de non ingrediendo cubiculum alterius, de claudendis portis publicis certis horis, de non loquendo in Ecclesia, de non comedendo in sacristia, de non aperiendo locutoria certis horis, de modestia servanda in vestitu et ornatu etc., et haec praecepta, si sequatur grave damnum, obligant sub mortali, ex ea ratione quia castitas, paupertas, obedientia et reclusio, sunt vota essentialia Religiosarum, et omne quod pertinet ad votorum observantiam gaudet ejusdem praeerogativa qualitatis.

Advertendum tamen est quod Summus Pontifex, quamvis non profiterentur Religiosae expresse in Religione ista vota sed cum modificatione, ex justis causis, sine earum consensu, potest obligare ad observantiam votorum, et hoc solum Sanctitati suae permittitur ut Summo Regenti puppim Ecclesiae videbitur. Exemplum sit decretum Sancti Concilii Tridentini, sessione 25 de Regularibus, et quod jussere Summi Pontifices Gregorius 13 et Sanctus Pius V, prohibentes ne domo exirent moniales, etiam si non professae fuerunt clausuram; adhuc in casu tam gravi, non defuere viri doctissimi nitentes Sacri Concilii decreto, disputando quod etiam Summus Pontifex non potest gravare eum qui non professus fuit, saltem virtualitar, in illis verbis Canonis: Praecipimus omnibus quibuscunque prelati, clausuram monialium ubi violata fuerit restituant, et ubi inviolatam conservent, supponit Concilium esse clausuram ab initio.

Cassus prasentis litis diversus est, nam Constituciones factae sunt circa observantiam regulae, et oportet supponere quod mandata particularia facta a Domino Archiepiscopo Episcopo ibi: habiendo hecho la visita de los conventos y dado las

ordinationes particulares, *regulari debebant in mero actu Visitacionis, hoc in ritu; sed in recto, ordinationes Generales promulgare ibi*: ha parecido ordenar las infrascritas generales para el buen gobierno, *est judicialiter operari et ad tollendas ambiguetates et controversias jurisdictionales quae inter apellationis et prioris instantiae iudices, gravi dispendio partium, oriuntur, Sacra Episcoporum Congregatio, facta primo relatione Sancto Domino nostro Clementi Papae, et de Sanctitatis suae mandato, in posterum servari debet dispositio terminans differentias, quam ut oraculum sequimur repugnantes.*

Moniales praedictis Constitutionibus debuerunt audiri, et appellantes admitti apellationes earum in utroque effectu, que habent locum in Causa, quia inauditis partibus, et visis probationibus, et conclusis praetentionibus, nulliter processum est; licet enim datus fuerit terminus trium dierum, tantummodo datus est ad exequendum, non ad audiendum, semper enim defuerunt dictiones, ut supra animadversum est, aut dicant, et in norma praedictae declarationis inveniuntur illa verba tantum admittuntur apellationes quoad effectum devolutivum, et hoc procedit in visitationibus cujuscunque monasterii in quibus ordinationes particulares dedit Dominus Archiepiscopus Episcopus. Sed in secundo casu, quando dixit: ha parecido ordenar las infrascritas generales, *tunc Visitor procedit judicialiter, et ideo debet procedere cum citacione formali et adhibita causae cognitione sub terminis competentibus, et tunc locus est apellationi, hiis denegatis post effectum suspensivum.*

Idcirco, et alias justitia sic suadente, Pronuntiamus, Sententiamus et Declaramus:

Quod remittimus Causam praedicto Domino Archiepiscopo Episcopo et ejusdem Vicario Generali, cum moderatione sequenti: Quod ab illa die qua patefecit et promulgavit dictas ordinationes generales, apellationibus interpositis contemptis et neglectis, ut videre est in die tertio Januarii anni 1687 factum, procedendo ad ulteriora inauditis partibus, ut de jure requiritur, fuit attentatum, et omnia provissa fuerunt nulla, et si aliqua digna annullari et revocari, prout in praesenti, revocamus et annullamus, Tolentes interdictum et privationes officiorum, tamquam si non essent factae, et Restituimus Causam termino et loco quem habebat die tertio januarii ut, auditis partibus, et terminis et dillationibus competentibus datis, et conclusa Causa sub formalitate juris, praedictus Dominus Archiepiscopus Episcopus et ejus Reverendus Vicarius generalis judicent, administrantes justitiam ut moris habent, admittentes apellationes ubi admittendae sunt.

Et super excessus factos, ut deffendentes et connexos Causae, quorum cognitio pertinet dicto Domino Archiepiscopo Episcopo, ponimus ante oculos pios ejusdem, quod ait Sacrosanctum Concilium Tridentinum: Sin autem, ob delicti gravitatem, virga opus fuerit, tunc cum mansuetudine rigor, cum misericordia iudicium, cum bonitate severitas adhibenda est; ista differentia discutitur inter Patrem et filios, inter Pastorem et dilectissimas oves, fulgentes singulari nobilitatis splendore, decoratas omnibus virtutibus, spetiosas in statu Religionis. Ideo, praesenti litte sopita cum modificatione concessa caeteris Monasteriis ex pietate Illustrissimi Domini in decima tertia february 1682 [ha de dir 1687], potest cessare controversia; sed (sicut non credimus) si hac animadversione sprete, semper insistitur in Causa, cuique partium victori pariet infaustum triumphum, et eo in casu, remittimus, ut dictum est, Domino Archiepiscopo Episcopo, ut iudici competenti, et neutram partem expensis condemnamus.

Quod ita Pronuntiamus, Sententiamus et Declaramus, non solum praemisso sed omni meliori modo quo possumus.

*Doctor Marcus Antonius de Alcaraz Vicarius Generalis Judex Metropolitanus.*³⁹

Lata, lecta et publicata fuit hujusmodi sententia in Curia Ecclesiastica Valentina de mandato et provitione Admodum Rdi. Domini officialis et Vicarii Generalis Valentini, Judicis Metropolitani, per me Doctorem Michaellem Enrich, presbyterum notarium, Scribanum Maiorem et Primarium dictae Curiae, 27 die mensis julii anno a N. D. 1688, mane, hora solita audientiae, ad instantiam Theodori Llaurador clerici, nomine quo in Causa, altera parte absente, etc. Praesentibus pro testibus Hyacintho Cerdá, Francisco Vila, scolariis, et Christophoro Navarro, nuntio, Valentiae vicinis, et allis quam plurimis.

Rd. Dr. Michael Enrich Pbr. not. sba.

Quae quidem sententia, sub die 29 julii dicti anni fuit injuncta et notificata Francisco Juañes Desa, notario, procuratori dicti Damiani Llobera.

Deinde sub die 7 mensis augusti eiusdem anni. Coram nobis et in Curia nostra Ecclesiastica Valentina, comparuit et fuit personaliter constitutus dictus Franciscus Juañes Desa, notarius, et obtulit et praesentavit scripturam tenoris sequentis:

JHS. Francisco Juañes Desa, notario procurador del licenciado Damián Llobera, Promotor fiscal de la General Visita, que publicó en su Diócesis en 2 de setiembre del año 1685 el Ilustrísimo y Reverendísimo Señor Don Pedro de Alagón, Arçobispo Obispo de Mallorca, como mejor puede, dice: Que acepta y aprueba la sentencia dada por el presente Tribunal y publicada en 27 de julio próximo pasado, respeto de la apelación interpuesta en 14 de febrero de 1687 por Theodoro Laurador, clérigo, síndico de los conventos y Religiosas de San Gerónimo, del de la Misericordia y del de Santa Margarita de la Ciudad de Mallorca, Advirtiendole que solamente la acepta y aprueba en los cabos que resultaren ser favorables al principal del suplicante, y no de otra manera; empero de los cabos que resultaren de dicha sentencia ser perjudiciales, nocivos y contrarios al principal del suplicante, sin perjuicio de las nullidades que de aquella resultan, las quales *suis casu et loco*, protesta deducir y allegar, Dice que appella para Su Santidad o para su Nuncio en los Reynos de España, suplicando la presente apelación le sea admitida, y concedidos Apóstoles afirmativos, *aut saltem Reverenciales.*

Qua vissa per nos ad illius calcem fecimus provissionem tenoris sequentis:

JHS. Intimetur. Doctor Alcasar, Vicarius Generalis.

Denique sub die 13 mensis septembris eiusdem labentis anni, ad instantiam dicti Theodori Laurador, dicto syndici nomine, fecimus provitionem tenoris sequentis:

D.D. officialis et Vicarius Generalis Valentinus, eoque nomine Judex Metropolitanus.

Instante et supplicante Theodoro Laurador, clerico, syndico et procuratore Conventuum et religiosarum Divi Hieronimi et Sanctae Margaritae, Civitatis Maioricarum. Vissa in primis appellationis scriptura possita per Franciscum Juañes Desa notarium procuratorem Damiani Llobera, Promotoris fiscalis Generalis Visitae Dioecesis Maioricen., die septimo augusti labentis anni 1688, provitioneque et notificatione illius

³⁹El paràgraf que segueix és a una altra còpia de la sentència, a AMSE. *Llibre 10 de Actes*, 33.4, f. 109.

inde sequitis, Visso actu comparendo possito per dictum supplicansem, dictis nominibus, die 23 augusti labentis anni 1688, illiusque intimatione inde sequita, visso mandato de ponendis Processu et actis super admissione vel repulsa, facto ad instantiam dicti supplicantis die 25 augusti eiusden anni, illiusque intimatione inde sequita. Vissis denique videndis etc.

Providendo super admissione vel repulsa apellationis interpositae per eundem Franciscum Juañes Desa notarium, dicto nomine, die septimo augusti eiusden anni 1688. Providet quod admittit dictam appellationem quo ad effectum devolutivum, illam vero denegat quo ad effectum suspensivum, et intimetur. Quod providet omni meliori modo quo potest. Recepit Amoros notarius.

Quae quidem provitio die 15 mensis septembris praesentis anni fuit injuncta et notificata dicto Francisco Juañes Desa, praedicto nomine, et in rem judicatam transitum fecit. Et quia parum prodesset sententias ferre, nisi sua debita executioni mandarentur, Ideo sub die praesenti et infrascripta [14 octubre 1688], comparuit coram nobis et in Curia nostra Ecclesiastica Valentina dictus Theodorus Laurador, clericus et procurator conventum et Religiosarum Divi Hieronimi et Sanctae Margaritae, et obtulit et presentavit scripturam tenoris sequentis:

IHS. Theodoro Laurador, clérigo, en nombre de síndico y procurador de los conventos y Religiosas de San Jerónimo y Santa Margarita, de la Isla de Mallorca, como mejor puedo y debo, Digo: Que la sentencia publicada por la presente Curia en 27 de julio más próximo, a favor de sus principales y contra el licenciado Damián Llobera, Promotor fiscal de la General Visita publicada en la Diócesis de Mallorca en 2 de setiembre 1685 por el Ilustrísimo Señor Arzobispo de Mallorca, ha pasado en Juzgado. Por causa que la appellacion que de aquella se interpuso se denegó en 13 de setiembre y notificó en 15, Y como mis principales deseen se despachen los executoriales, Por tanto *et alias*, pido y suplico se manden despachar los executoriales de dicha sentencia *in forma solita et juxta stillum*. Por ser assí etc. etc.

Qua vissa per nos, ad illius calcem fecimus provitionem tenoris sequentis:

JHS. Fiant suplicata. Dr. Alcasar Vicarius Generalis.

Pro cujus quidem provitionis executione, praesentes fieri et expediri jussimus. Quarum tenore, instante et supplicante dicto Theodoro Laurador, clerico, supradicto nomine, vobis dicimus praecipimus et mandamus, Quod, sub poena excommunicationis majoris et quingentorum ducatorum pro quolibet illorum contra facientium et inobedientium, quod semper et quandocumque cum praesentibus fueritis requisiti pro parte dictorum conventuum Divi Hieronimi et Sanctae Margaritae seu eorum legitimi Procuratoris, supradictam nostram sententiam diei 27 mensis juliiprope effluxi in suam debitam exequitionem ducatis in omnibus et per omnia, juxta illius seriem et tenorem, Quoniam nos, circa omnia praedicta et contenta in praeserta sententia, annexa et dependentia, plenarie cum praesentibus committimus vices nostras. Cum posse et facultate excommunicandi, absolvendi, interdicendi et cessationem a divinis imponendi, exequendi poenam et invocandi auxilium brachii secularis, si opus fuerit ad omnia praedicta.

Datis in Palatio Archiepiscopali Valentino, die 14 mensis octobris anno a N. D. 1688.

Marcus Antonius de Alcaraz, Vic. Gen. Judex Metropolitanus.

36

Autorització a les monges per refugiar-se a S'Alqueria d'Avall, en temps de guerra

24 juliol 1691⁴⁰

Nos, Don Pedro de Alagón, por la gracia de Dios y de la Santa Sede Apostólica, Arzobispo Obispo de Mallorca, del Consejo de Su Majestad, etc. Estando todos los desta Ciudad generalmente con la aflicción de los daños que la amenasan, assí en las vidas como en las asientas, por las noticias que se tienen de que el francés quiere venir a echar bombas en ella, y, tocando a Nuestro Pastoral Oficio el proveher de remedio conveniente para el reparo de los que se pueden seguir a las religiosas de Nuestros Monasterios de dicha Ciudad, siendo casi inevitables si se huviessen de quedar dentro de la Clausura, y siendo uno de los casos en que el derecho permite que puedan salir della, hemos tenido por bien el dar licencia a las Comunidades de dichos Monasterios, que quisieren usar desta permisión, para que puedan salir de la Clausura y transferirse a otro lugar desente y seguro.

Y habiéndonos pedido la Madre Sor Inés Villalonga, Priora del Monasterio de San Jerónimo, que se le consedamos para salirse con la Comunidad de religiosas de dicho Convento, y passarse al predio llamado la Alcaria de Vall, de D. Francisco Vilalonga y Mir, para que durante el peligro puedan habitar en ella, hemos tenido por bien conseder dicha licencia para que luego que esté a la vista desta Vaya [Bahía] la Armada francesa, pueda con su Comunidad de Religiosas salirse de dicho Convento y transferirse a la Casa de dicha pocesión la Alcaria de Vall, observando las condiciones siguientes, es a saver:

Que haya de salir la Comunidad con la Cruz delante, que podrá llevar el donado delante del primer coche, y con aquella modestia y devoción que se espera de tan buenas Religiosas, y que el Doctor Antonio Rabassa, confesor de dicho Monasterio, haya de ir acompañándolas hasta dicha pocesión, en donde se ha de quedar todo el tiempo que estuvieren en ella para asistir las en todo lo que fuere menester; que en dicha Casa hayan de observar la Clausura en la mejor forma que se pueda, y que, en cessando la causa de la salida del Monasterio, hayan de bolver a él, y porque se pueden ofrecer muchos casos en que no haya tiempo de acudir a Nós, damos todas Nuestras vices al dicho Dr. Antonio Rabassa para que pueda obrar todo aquello que pudiéramos Nós si Nos halláramos presentes, en todo lo concerniente al gobierno espiritual y temporal de dicha Comunidad, conferiéndole para ello el poder y autoridad que de derecho se requiere.

Datt. en Mallorca a 24 de julio 1691. Pedro, Arzobispo Obispo de Mallorca.

⁴⁰

AMSE. Capbreu major, 31.1, f. 238. Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 275-277.

37

Exercicis dels germans del Tercer Orde de Penitència, en el Convent de Sant Francesc1695⁴¹

Com sia tan estesa la Tercera Regla de penitència del Seràfich Pare S. Francesch y se tenen per ditxoses las persones qui arriben a professar-la, me ha aparegut convenient escriure la sua obligació, segons costa de la regla pròpia, confirmada de molts Summos Pontífices...

Lo primer que encarrega el Summo Pontífice Nicolau IV, ab paraules del Seràfich Pare, és que los germans oigan Missa tots los dias, procurant desocupar-se tot lo possible, per no faltar a tan Santa devoció. Deuen rezar devotament el Divino Offici, y compliran tots aquells qui lo rezaran segons el Breviari Romà, encare que sia lo Offici parvo de Maria Santíssima, o altre offici aprovat en Religió: Les altres persones diran per Matines 12. vegades el Pater Noster y altres tantes el Gloria Patri. Per Prima, diran un Credo, y set vegades el Pater N. ab sos Gloria Patri: Per Tèrtia, Sexta, Nona, Vespres, y Completas, axí mateix diran set vegades el Pater N. ab sos Gloria Patri, y a les Completas doneran conclusió ab un Credo...

Feran los germans abstinència de carn Dilluns, Dimecres, y Dissaptes, si no seran impedits per alguna necessitat, ò serà Festa solemne. Dejuneran tots los Divendres del any, exceptat lo dia de Nadal si caigués en tal dia... Frequentaran los Sagraments segons la direcció de sos Pares espirituals, y sian devots de ohir le paraula de Déu ahont se vulle sia predicada. Tingan cuidado á la nit, antes del sueño, examinar la consciència, penedint-se de tot son cor, de les ofensas comeses, proposant le esmena. Procureran aportar lo hàbit, y el cordó, donant-los especial veneració... En el sagrat temps de la Quaresma, Diumenges, Dimecres, y Diuendres entre dos oracions se fa vna plàtica en la Aula major de dit Conuent, y per ser gran el concurs, se va a la Iglesia per a fer la diciplina ab major comoditat; se reza entretant el Psalm Miserere, y algunes oracions acostumades...

38

Les monges protesten un nou edicte del bisbe Pere d'Alagó12 setembre 1700⁴²

Die 12 mensis septembris, anno a nativitate Domini 1700.

La Mare Priora y demás religioses del Convent de St. Hieronym de la present ciutat.

⁴¹ Fr. Pere Antoni FRONTERA, de la Regular Observància del Serafich P. S. Francesch de la Província de Mallorca, Ministre, y Visitador de dit Tercer Orde. *Excel·lèncias del Tercer Orde de Penitència, ab los espirituals exercicis que practican en lo Convent de Sant Francesch de la Ciutat de Mallorca los germans qui professan ser fills del dit Orde.* En Mallorca. Per Michel Capó Impressor. 1695, pàg. 71-80. És interessant la relació que es fa de les festes dedicades al Beat Ramon Llull en l'església de Sant Francesc, després de consignar el calendari de vint-i-dos sants del Tercer Orde. (És a la biblioteca del monestir de Santa Elisabet. Secció Balear, M-169). Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 47, p. 53.

⁴² AMSE. P. S. 15.2.6, f. 2. Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 280-283.

En vista de què se tracte de publicar en la sua iglésia un edicte de orde del Illm. Sr. Archabisbe Bisbe: diuen, que no entenen donar assenso, ni consentiment a lo ordenat en dit edicte, si no és en quant proceyex aquell de dret y estil, si no és reservant-se son dret de poder impugnar-lo y, en quant los sia lícit per sa part, dexar de observar-lo, y usar de tots los medis jurídics per sustentar la sua libertad, àdhuc en tot lo que contradiu a la continència de dit edicte, de què protesten voler tenir sos drets salvos, y que no hi quedaran perjudicats en manera alguna per la publicació de dit edicte, que no aproven.

Y requirexen a mi, Guillem Poderós, notari Secretari de dit Convent continue acta de esta protestació; y axí lo dit Poderós, notari, a requisitió de dita M. Rnd. Mare Priora y demás Religioses de dit Convent, capitularment congregades ab la forma acostumada, he continuat lo present acte, essent presents per testimonis Juan Parelló y Llorens Vidal estudiant, natural de Selva. Y me han axí bé requirit lo mateix dia casi encontinent, y antes de llegir-se dit edicte, dita Rnd. M. Priora y demás Religioses, que antes de publicar-se lo dit edicte notificàs dit acte al M. Rnd. Sr. Dor. Antoni Rebassa, pare confessor de dit Convent, lo qual encontinent se ha trobat en dit Convent, en el combregador, y havent-li dit oys la continència de dit acte, per a què tingués noticia d'ell; lo qual, llegit en presència de los infrascrits testimonis, y entès son tenor, ha respost dit Sr. Dor. Rebassa: que lo contingut en dit acte no és matèria que li toch a ell, sinó al superior. De lo qual, a dita requisició, he tocat acte, essent presents per testimonis Antoni Mòger y Miquel Cloquell, per dit efecte specialmente cridats.

Ita est in originali.

Guilielmus Poderos, notarius publicus, Civis Majoricarum, qui supra.

39

Actuacions en la segona causa d'apel·lació a la Cúria de València, contra Pere d'Alagó

1701

JHS. Nos, Don Martinus Lopez de Vergara, presbyter, utriusque juris Dr., de Regiis Consiliis, et compressorum in carceribus Ste. Inquisitionis patronus, ac pro Illustrissimo et Rmo. Dno. Don fratre Antonio Folch de Cardona, Dei et Ste. Sedis Apostolice gratia, Archiepiscopo Valentino, de Consilio regie Majestatis, etc., in spiritualibus et temporalibus in presenti Civitate et Diocesi Valentina officialis et Vicarius Generalis, eoque nomine judex Metropolitanus.

Dilectis nobis in Xto. officiali et Vic. Gen. Civit. et Diocesis Maioricen., Promotori fiscali dicte Curie, Scribe maiori ejusdem Curie, et iis omnibus ad quos spectet, et presentes injuncte et notificata fuerint, Salutem in Domino.

Noveritis qualiter sub die 10. januarii labentis anni, coram nobis et in Curia Ecclesiastica Valentina comparuit et fuit personaliter constitutus Franciscus Comes notarius et, nominibus infra scriptis, obtulit et presentavit scripturam tenoris sequentis:

JHS. Francisco Comes, notario, síndico y procurador de los Conventos de N^a S^a de la Concepción del Olivar, de San Jerónimo y de Santa Margarita, sitios en la ciudad e Isla de Mallorca y de las Religiosas particulares de aquellos, consta de los poderes por los tres autos que passaron ante Miquel Llebrés, notario Real y Apostólico de dicha Ciudad e Isla,

en 22 de octubre más cerca passado, que presenta in quantum sub nº 1. 2. & 3. en los quales otorgaron todos sus poderes a D. Vicente Datos del Castillo, vecino y morador de la presente Ciudad, con facultad de substituir, y del auto de poder que, usando de aquella, substituyó D. Vicente al exponente por el auto recibido por Diego Martin notario en 7. de los corrientes, que presenta *ut supra* nº 4.

Exponente dice, como mejor haya lugar en justicia, que el Ilmo. y Rmo. Arzobispo Obispo de dicha Ciudad e Isla de Mallorca, en 11 de setiembre del año passado de 1700, mandó despachar y publicar, como se despachó y publicó, un edicto en que baxo de pena de excomuni3n mayor *ipso facto incurrenda* y otras, mandó a todo hombre generalmente, no osase hablar ni hazer señas a religiosa alguna ni qualquiera otra que morase dentro de Clausura por locutorios, rexas, torno, Portería, ventanas y qualquier otro lugar de los monasterios, exceptuando solo los padres, hermanos, tios y sobrinos, como no sean regulares, ni en los días prohibidos, como de fiesta, viernes, sábados, vigílias, Adviento y Quaresma, y los criados u donados y demás ministros y oficiales necesarios para el servicio de los Monasterios.

Y de este edicto que se publicó en 12 de los referidos, dicho Miguel Llebrés, síndico y procurador de las principales del suplicante, en pedimento de 20 de los mismos, apelló y provocó de él y censuras que contiene, para ante V. S. Ilma. y su Rdo. Oficial y Vicario General como a Metropolitano, por ser, como és, tan perjudicial a dichas sus principales, cuyos perjuicios y gravámenes que incluye el edicto expresó en el pedimento dicho Llebrés, que se reducen a que, con él, se les prohíbe a las Religiosas el comercio lícito con sus parientes y otras personas de que necesitan, lo que nunca se ha practicado ni observado en dichos monasterios, ni admitido en ellos las Constituciones y breves de Gregorio 15, Xisto 5 y Urbano 8, ni los decretos de la Sagrada Congregaci3n, como tampoco en las demás partes de España, aunque estén admitidas en algunas de Italia, y porque no deben las Religiosas ser obligadas a vida más estrecha y áspera de la que encontraron en los conventos al tiempo de sus ingresos y según la qual hicieron sus profesiones, mayormente estando como están las haciendas de aquellos exhaustas.

Pues aunque traygan dotes, se pierden y consumen con el tiempo, sin que tengan lo que necesitan para mantenerse en lo preciso de comer y vestir, de manera que han de mendigar las religiosas su socorro y sustento de las casas de sus padres y parientes, y las que no los tienen y faltan sus asistencias, han de ganarle con la labor de sus manos, para cuyo despacho y las cobranzas es preciso traten no sólo con los parientes de dichos grados de consanguinidad sino con sus más remotos y affines, con sus procuradores y agentes y demás personas sin las que no se logra el despacho y beneficio de las labores y percepci3n de sus útiles y de las rentas y sin limitaci3n de días: Porque muchas veces en los días arriba dichos no pueden lograrlo, y quando están enfermas, no pudiendo hablarles sus padres y deudos de dichos grados, ni con otras Religiosas, para informarse de sus enfermedades y estado de ellas, se les imposibilita su asistencia en lo que necesitan para su alivio, lo qual, como ni en el suplemento de alimentos, ni lo dan ni pueden darlo dichos monasterios.

Por manera que en dicho Pedimiento se expresaron estos y otros gravámenes y perjuicios que vienen a reducirse a que el trato y comercio lícito con las personas que necesitan y en quienes no puede recaer sospecha, no se les puede prohibir a dichas Religiosas ni están prohibidos por dichas sanciones de los Summos Pontífices y decretos de la Sagrada Congregaci3n, mayormente quando era lícito y tolerado al tiempo de sus ingresos y profesiones, y sin embargo de todo ello, al pie de dicha petici3n hizo la provision dicho Reverendo Arzobispo Obispo de *intimetur fisco*, y habiéndose a él notificado, el procurador fiscal de dicha Curia en pedimento de 5. octubre siguiente, impugnando dicha apellaci3n, pidió les fuese denegada como al pie de él se denegó por dicho Reverendo

Arzobispo Obispo con el motivo de no tener suficientes poderes dicho Miguel Llebrés, y por ser frívola y no admisible respecto de tratarse de la observancia de lo dispuesto en el Santo Concilio Tridentino, Bullas y Constituciones Apostólicas, y de la corrección de costumbres.

A todo lo qual satisfizo dicho Llebrés en pedimiento de los 8 de los mismos, y no obstante al pie se hizo la provisión de *jam fuit debite provissum*, habiendo nuevamente de ella interpuesto apelación de la denegación, y otra vez de dichas denegaciones apelló y recurrió dicho Llebrés para el presente Juzgado en pedimiento de 11 de los mismos, y al pie se proveyó estando y perseverando en lo provehido, segun de todo parece por copia de lo actuado en dicha Curia Eclesiástica donde está igualmente la de los poderes de dicho Llebrés que *ut supra* presenta sub nº 5.

En todo lo qual, dicho Reverendo Arzobispo Obispo ha reiterado a los principales del exponente los agravios y gravámenes, y les ha hecho fuerza en denegarles dichas apelaciones y recursos y en consideración de que los poderes de dicho Llebrés son cabales, y no les falta circunstancia alguna para que se entiendan fueron atribuidos por dichos Monasterios, y quando les faltase alguno (que no es así) es innegable la tenian de las Religiosas que otorgaron dichos autos y que en particular tienen igualmente derecho para apellar provocar y recurrir de dicho edicto y que, supuestos los poderes, no hay duda que la apelación les debió ser admitida porque el edicto de despacho con falso motivo e impostura de no observar la Vida Religiosa las de dichos Monasterios, sin citación suya ni conocimiento de causa, ni contener la corrección de costumbres particulares, ni ser en acto de visita, ni menos en ejecución de disposiciones del Concilio ni otras en que se prohíba la apelación en uno ni otro efecto; y assí el no admitirla en quanto a entrambos dicho Reverendo Arzobispo Obispo hizo manifiesta fuerza y agravio a sus principales, el que no es el primero.

Pues en el año 1686, después de haber visitado dichos Monasterios, les hizo precepto que dentro de tres días observasen ciertas constituciones generales que nuevamente habia establecido con formal precepto de Santa Obediencia, imponiéndolas, en caso de no admitir, privación de voz activa y pasiva, la pena de entredicho, y habiendo recurrido y apellado de dichos gravámenes se confirmó en ellos dicho Rdo. Arzobispo Obispo, passando a otros consequentes y a diferentes atentados de manera que les fue preciso introducir dichas apelaciones como se introduxeron en este juzgado en pedimiento de 14 de febrero de 1687, y habiéndose actuado la Causa, con sentencia publicada por el escribano de esta Curia en 27 de julio de 1688 se revocaron todos los atentados que hizo dicho Reverendo Arzobispo Obispo y se le prescribió la forma con que habia de proceder, según de todo parece por el referido proceso de que hace presentación *citra in-certioem in quantum*, y confian se practicará ahora lo mismo.

Por tanto *omni meliori modo quo potest*, dice que introduce ante Vsa. Señoría Ilma. y Rma. y ante su Rdo. oficial y V. General como a Metropolitano, dichas causas de apelación y recurso y le interpone nuevamente de dichas denegaciones y apremios, pidiendo y suplicando dichas apelaciones y recurso le sean admitidos, y en seguida mandado despachar letras de citación e inhibición, con mandamiento de constituir procurador conversante en los estrados de esta Curia dentro el término y con los apercimientos acostumbrados, y en la forma debida y conforme el estilo, y que mientras se conoce de las fuerzas de la presente, se mande proveher el remedio oportuno de *nihil innovetur*, y en todo su favor con condenación de costas de la adversa. Por ser assí, etc. Implorando etc.

Qua visa per Nos, ad illius calcem, fecimus provisionem tenoris sequentis:

IHS. Intimetur ad dicendum cur introduccionis locus non sit, et expediantur littere juxta stilum.

Dr. Lopez Vicario General Judex Metropolitanus.

En denique sub die presenti et infrascripta, coram nobis et in Curia nostra Ecclesiastica Valentina Metropolitana, comparuit et fuit personaliter constitutus Dictus Franciscus Comes notarius, et nomine infrascripto obtulit et presentavit scripturam tenoris sequentis:

JHS. Francisco Comes, notario, síndico y procurador de los conventos de Nuestra Sra. de la Concepción del Olivar, St. Jeronimo y Sta. Margarita, de la Ciudad e Isla de Mallorca, y de las Religiosas particulares de aquellos exponente, dice como mejor haya lugar de justicia:

Que en pedimento de 10. de Enero pasado, que da principio al pleito, introduxo el exponente ante Vtra. Señoría Ilma. y su Rdo. official y Vic. Gen. como a Metropolitano, las causas de apelación y recurso interpuestos por sus principales de un Edicto expedido y promulgado por el Ilmo. y Rmo. Sr. Arzobispo Obispo de dicha Ciudad e Isla de Mallorca, en 11. y 12. de setiembre del año pasado de 1700, y demás autos consecuentes, y lo interpuso de nuevo de las denegaciones de las apellaciones y apremios, suplicando aquellas y el recurso le fuesen admitidos, y en seguida mandado despachar letras de citación e inhibición, con mandamiento de constituir procurador en los estrados de esta Curia, dentro el término y con los apercibimientos acostumbrados, *et in forma solita et juxta stilum*, y al pie de dicho pedimento se hizo la provisión de *intimetur ad dicendum cur introduccioni locus non sit, et expediantur littere juxta stilum*.

Las que, en ejecución de dicho auto se despacharon y notificaron a dicho Rdo. Arzobispo Obispo, a Francisco Bauzá, presbítero, promotor fiscal de su Curia y a Odón García, escrivano mayor de aquella, y en seguida compareció en la presente Tomás Bravo, notario, procurador de dicho promotor fiscal, y con pedimento de 8 de abril pasado pidió se hiciesen los autos de su injunción, lo que así fue proveydo, y de todo parece por inspección del proceso, el que hoy en día y al presente no puede continuarse con aquel, respecto de haber muerto dicho Rdo. Arzobispo Obispo de Mallorca y cessado su jurisdicción y poder de dicho promotor fiscal, passando al Cabildo de la Sta. Iglesia Cathedral de dicha Ciudad por la Sede Vacante, y así es preciso se notifiquen dichas letras al Rdo. official y Vic. Gen., promotor fiscal y demás ministros de dicha Curia, nombrados por dicho Cabildo, en quienes reside la jurisdicción y poder.

Por tanto, *et alias omni et meliori modo quo potest*, pide y suplica que, para poder continuarse la presente causa se vuelvan a despachar dichas otras letras en la misma forma que las referidas, con el precepto de constituir procurador conversable en los estrados de la presente Curia dentro el término y con los apercibimientos acostumbrados *et in forma solita et juxta stilum*, y que se notifique al Rdo. official y Vic. Gen., Promotor fiscal de dicha Curia y escrivano mayor de aquella y a quien convenga y sea menester. Por ser assí etc. implorando etc.

Qua visa per Nos, ad illius calcem fecimus provitionem tenoris sequentis:

JHS. Fiant suplicata. Dr. Lopez, Vic. Gen. judex Metropolitanus.

Pro cujus quidem provitionis executione, presentes fieri et expediri jussimus. Quarum tenore, instante etc., supplicata dicto Francisco Comes notario, dicto nomine,

supra dictam scripturam et illius provitionem, vobis et cuilibet vestrum intimamus, jussimus et notificamus, ac ad notitiam vestram deducimus et deduci volumus, per presentes vobis et cuilibet vestrorum dicimus, precipimus et mandamus quatenus, intra triginta dies primo venturos, et a die notificationis presentium vobis faciendam in antea continuo computatos, quos vobis pro primo, secundo, 3° et peremptorio termino ac monitione canonica assignamus, compareatis coram nobis et in Curia nostra Ecclesiastica Valentina, ad dicendum et allegandum rationes, si quas habueritis, cur introduccioni predicte locus non sit, alias procedemus ad ulteriora pro ut juris fuerit et rationis.

Sic similiter vobis et cuilibet vestrum dicimus, precipimus et mandamus quatenus infra dictum terminum faciatis et constituatis procuratorem vestrum, certum, legitimum, bene instructum, ac in Curia Valentini conversantem, cui intime in presenti Curia fiende, fieri valeant, cum comminatione quod, dicto termino elapso, procedemus in dicta causa usque ad sententiam definitivam, et illius realem executionem inclusive, et fient intime in valvis curie nostre Ecclesiaticae Valentine. Quas vobis pro domo citatoria assignamus, et erunt tanti momenti ac si personaliter vobis injuncte et notificate fuerint, vestri et vestrorum absentia et conthumacia in aliquo non obstante.

Dat. in Palatio Archiepiscopali Valentino die 8 mensis junii, anno 1701.

Dr. Lopez Vic. Gen.

40

Autocrítica de la comunitat sobre despeses extraordinàries

1707-1710⁴³

Despeses en la festa de Sant Jeroni de l'any 1709

Als 30 de dit [setembre 1709] fonch Nostre Pare Sant Hieroni. Doní... 66 reals de vuit, y mig, un per cada monja, el donat y donada, y el mig per l'escolà; 7 lls. 5 ss. 8 ds. per carn per dinar, picadillo per principi y carn escaliu per sopar; 3 lls. 14 ss. per pollastres augegats per altre principi, un quarto per cada monja, y altres per cassola per sopar; 17 ss. per sebes, pomes y codonys per escudella, 16 ss. per espícies, 2 lls. 2 ss. per catorze lliures de sucre per l'escudella y picadillo, 1 ss. per pinyons; 19 lls. 16 ss. per partir a les monges, 6 sous a cada una, so és, 3 ss. per porcella, 2 ss. per salsa y 1 sou per pomes; 2 lls. 10 ss. 3 ds. per el pa recolat del dia de St. Michel y de Ntre. P. St. Hieroni, comprès en tot el donat, donada y escolà; 10 ss. per figues bordissots, los rayms enviaren per regalo, les mel·les són de les messes, y els melons donà la mare Priora; 3 lls. 12 ss. per les sabates de les monges de obediència; 7 lls. per la col·lació dels benefactors del Convent; 2 lls. 6 ss. 8 ds. per els pollastres que acostumen enviar a les persones de obligació, 10 ss. per les dones qui serveixen les monges, un real de 8 per al sermó, 10 lliures en el Sr. confessor, 1 lliura 11 ss. per pólvora per vint y quatre servidors; 1 ll. 9 ss. 6 ds. per pa recolat per les malaltes. 9 ds.⁴⁴

Despeses en el repartiment de vestuari, al final del trienni 1707-1710

Als 18 mars 1710. Se ha donat el vestuari a les religioses, lo qual ha aportat el Procurador per extraordinari a la Mare Priora, axí en diner comptant com també la roba,

43 Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 340-341.

44 AMSE. *Procura 1707-1710*, 66.36, f. 38.

salvo 248 lls. 12 ss. 4 ds. procedides de les pòlisses del tercer any; les quals 248 lls. 12 ss. 4 ds., ajustades a 776 lls. que ha aportades el dit Procurador fan suma de mil vint y quatre lliures dotze sous y quatre; y estes són les que se han repartit a les religioses, a saber, 16 lls. a quiscuna de part sencera. y 15 lls. per quiscuna de les 3 religioses difuntes en este trienni, per les 100 misses que acostuma fer celebrar lo Convent en son òbit; 8 lls. a quiscuna de 4 religioses de mitja part; 1 ll. 10 ss. a una religiosa novícia vel blanch; 16 reals de 8 per lo Dr. Francesc Sastre, metge del Convent. Totes les quals partides importen dites 1.024 lls. 12 ss. 4 ds.

Més ha aportat dit Procurador 569 lls. 3 ss., ab lo valor de 599 canes y 6 palms de ol-landa que ha comprada del patró Jaume Gomila.

Més ha aportat dit procurador 288 lls. 19 ss. 4 ds. ab lo valor de 65 peces de telabatista que ha comprades de Monsur Esmels, ço és 55 peces a raó de 4 lls. 10 ss. 8 ds., y 10 a raó de 3 lls. 19 ss. 4 ds. la peça, que totes han importat dites 288 lls. 19 ss. 4 ds.

Més se ha rebut dos peces de telabatista de les novícies qui han pres lo hàbit en lo present trienni, les quals ajustades a les 65 sobredites fan suma de 67 peces de telabatista que se ha rebut. Tota la qual roba se ha repartit a les religioses y oficials del Convent, a saber: 9 canes de ol-landa y una peça de telabatista a quiscuna religiosa de part sencera; a les de mitja part, quatre canes y quatre palms de ol-landa y mitja peça de telabatista; a una novícia de hàbit una cana de ol-landa y una cana y mitja de telabatista. Més se ha donat tres canes de ol-landa per àmits a la sacristia; y a les religioses qui tenen càrrech, lo sigüent: a la portera, una cana de telabatista, a les torneres y acompanyadores de metges, sis palms a quiscuna; a la clavària, una cana; a la depositària, sis palms, y a la procuradora, una cana. Més an el Dr. Francesc Sastre, metge del Convent, 9 canes de ol-landa y una peça de telabatista, y lo mateix se ha donat an el confessor y Procurador del Convent. Més al Dr. Bernadí Bauçà [*advocat*] una peça de telabatista, y altra an el chirurgià del Convent; 8 canes de ol-landa an el donat y donada; 2 canes a lo escolà; 2 canes an el picapedrer; 10 palms an el forner y 4 palms al moliner.

Més se ha donat trenta canes de drap de Alcúdia, a saber, quatre palms a quiscuna religiosa, Més un covo y tres canes de veta blanca ampla y tres de estreta a quiscuna. Més 12 agulles de cap y 12 agulles de cusir. Més un plat gran y un petit, y una tassa, tot de obra fina. Més en lloc de la obra de València, que eren dos plats y dos escudelles, se ha donat a quiscuna religiosa 4 sous. Més se ha donat 3 lls. y 3 canes de telabatista per les tres religioses forasteres de Dènia.

Totes les quals partides axí en roba com en diner han importat sexanta una lliura y dos sous, les quals ha pagades la mare Priora de los avanços, o estalvi, del present trienni.

Suma tot lo que se ha repartit a les religioses 1.882 lls. 14 ss. y 8 ds.⁴⁵

Acta del Capítol de les monges y Decret del Sr. Vicari General

Molt Ille. Sr. Vicari General.

Les religioses infra scrites que componen la major part del convent de Sant Jeroni, diuen que tenen experimentat de molts anys, que les Piores, finits sos triennis, resten creditors contra el Convent ab circa 1.500 lls. ab poca diferència, en les quals obedex lo

⁴⁵ AMSE. *Clavariat 1707-1710*, 65.44, fs. 43v.- 44.

gasto y axides del Convent en lo annual de les entrades: y ab dit crèdit se fan creditors los procuradors triennals de dites Piores que après volen cobrar obtenint procures de dit Convent per cobrar les restes y ròsechs, lo que cedeix no solament en descrèdit de dit Convent, però encara en gran dispendi, no sols per raó dels 4 sous per lliura que prenen, però encara per la sua negligència es dexen de seguir les causes, sens que les pugue solicitar la Priora actual, que es deu contentar solament de lo annual.

Estos danys provenen de lo excessiu gasto que es fa cada any lo dia y festa de N. P. St. Jeroni, y lo últim any [*de cada trienni*] en los vestuaris de les religioses, tot lo qual gasto importa cada trienni 2.164 lls. 4 ss., com resulta dels llibres de les Piores; per lo que han resolt contentar-se regular dits extraordinaris y gastos, y contentar-se que la Priora doni cada trienni a cada una de les religioses per son vestuari tres dobles de or, o 22 reals de 8, o a rahó de un dobló cada any, o lo últim any, [*a*] arbitre de la Mare Priora, y ab esta forma se excusarà en cada trienni lo gasto inútil, y sols en dits vestuaris regularment se hauria de gastar 843 lls., y cediran a favor del Convent 1220 lls. en cada trienni, ab què, o les piores restaran iguals, o, si surten creditors, la quantitat [*serà*] molt mòdica y se excusaran los abusos de fer procuradors per pagar-se de sos crèdits.

Y així se ha de estituir que ninguna de les Piores venidores pugua fer procures a los procuradors annuals per cobrar ròssechs ni restes, sinó solament que se pugua adossar les restes de son trienni, y, si estes no basten per a satisfacció de lo que serà creditor, restarà a compte y càrrech del Convent el pagar-lo, y se excusaran abusos tant prejudicials a dit Convent y a les mateixes Piores, pues pagats los deutes atrassats, entraran en son poder lo que es cobrarà de restes y ròssechs, y per què aquesta resolució sia ferma y se execut ab tota puntualitat, y no puguen les Piores venidores apartar-se de ella sinó, que la deguen guardar y observar, li suplican sia de son servey V. M. Ille. manar, confirmar y aprobar-la, y manar a les Piores venidores que inviolablement la observen y guarden, y sia registrada en los llibres del Convent. *Altissimus*, etc.

Segueixen 38 signatures.

JHS. *Die 6 maji 1710*. Aprovam, confirmam y ratificam la sobre dita resolució, y manam a les Mares Piores qui per temps seran, que guarden y observen aquella segons la sua sèrie y tenor y no contrafassen per ninguna causa ni rahó, y que per la major observancia se registre en los llibres del Convent.

Bauçà, Vicari general y Oficial.⁴⁶

41

Algunes mostres de l'inventari de ceràmica i vidre⁴⁷

Alcora

Un plat blanc, de terra de pipa, de la 1ª època (45 cm), núm. 1 del catàleg.

Un plat, de la 2^a/3ª època, amb decoració de flors, molt fi (31 cm), núm. 10.

Una palangana, de la 3ª època, amb decoració de flors (28 x 34 cm), núm. 15.

Una sotacopa, de la 3ª època, amb rivet blau, decoració de flors (alt. 12, diam. 23 cm), núm. 19.

Una sucrera amb tapadora, de la 3ª època, amb decoració de flors (diam. 10 cm), núm. 22.

⁴⁶ AMSE. Bisbat 1703-1770, P. S., 25.3, 3.

⁴⁷ Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 314-315.

Una marcelina, de la 3ª època, amb copinya, decoració de flors (19 cm), núm. 27.

Manises

Un plat, amb rivet groc i centre blau (34 cm.), núm. 32.

Una ribella, amb decoració en blau, groc i verd (29 cm), núm. 44.

Un pitxer *Arenas*, amb decoració en verd i blau (alt. 23 cm), núm. 50.

Cartagena

Un ribell, amb decoració d'una garsa, en verd (67 cm), núm. 61.

Un ribell, amb decoració de gerro amb flors, en verd i blau (55 cm), núm. 62.

Un ribell, amb decoració de gerro amb flors, trepat (50 cm), núm. 63.

Ribesalbes

Un plat, amb decoració d'esponges i quatre sols (33 cm), núm. 72.

Una escudella amb ansa, amb decoració d'esponges, en ocre (9 cm), núm. 73.

Pitman

Una sucrera blanca amb tapadora (alt. 13 cm), núm.105.

Ceràmica mallorquina

Una gerreta felanitxera, tipus pitxer, s. XIX (alt. 25 cm), núm.107.

Un ribell, amb decoració en verd, trepat (25 cm) núm.111.

Un plat agalonat, retxat en negre (33 cm), num.112.

Una olla (alt. 19, obertura 13 cm), núm.148.

Ceràmica estrangera

Un pitxer anglès, amb reflex metàl·lic i blau, relleus (alt, 19 cm), núm.155.

Una palangana de porcellana francesa, blanca, agalonada, s. XIX (31 x 39 cm), núm.161.

Un bol de porcel·lana italiana, amb decoració en granat (13 cm), núm.162.

Vidre

Una botella, de vidre verd, bufat (alt. 29 cm), núm.189.

Un pitxer estriat, de vidre blanc (alt. 23 cm), núm.191.

Una copa amb dues anses, gravada (alt. 13 cm), núm. 197.

42

Documentació sobre ornamentals brodats

1589-1689⁴⁸

Les calaixeres de la sagristia gran guarden ornamentals de totes les èpoques, testimonis de l'interès de les diverses generacions de monges per la dignitat del culte a l'església, però si hi ha un període que sobresurt pel valor dels seus teixits i particularment dels seus brodats, és, sens dubte, el dels darrers anys del segle XVI, coincidint amb els de major producció artística del brodat Pere Ferrer, tant per l'abundància com per la qualitat de les peces brodades per aquell mestre, especialment els *palis* per a l'altar major i la *portalada* per a la Casa Santa.

Vet aquí la documentació d'uns terns de diferents colors litúrgics, tots ja desapareguts, que destacaven pels seus brodats:⁴⁹

⁴⁸ Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 315-320.

⁴⁹ Un joc complet d'ornamentals litúrgics d'un mateix color s'anomena tern, perquè són tres les peces principals que el componen: la casulla per al celebrant prevere, i dues dalmàtiques per al diaca i el subdiaca, a les quals s'afegeixen la capa pluvial, dues estoles per al prevere i el diaca, dos collarins

- *Tern de vellut negre* (1594). Emprat aleshores per la funció litúrgica del divendres sant i per les exèquies i misses funerals de les monges i persones relacionades amb el monestir. El tern era de vellut negre, comprat a València, i fou brodat amb flors per Pere Ferrer, l'any 1594. El brodador cobrà per la feina 3 lliures, deu sous. Folraren els ornaments amb 5 canes i 4 pams de tela setina blava.⁵⁰

Jo, Nicolau Moragues he rebut per taula, de la molt magnífica y reverend sor Eleanor Vilalonga, priora del present monestir de Sant Hierònim, pare nostre, ... per los velluts y sedes y perxos [sic] de or fi los he fet venir de València, que [ha] tremès mossèn Bartomeu Vallès...

Jo, Eloy Sunyer, botiguer, he rebut vint y una lliura y deu sous de la molt reverend senyora sor Eleanor Vilalonga, priora del monestir y convent de Sant Jeroni, y són per la valor de trenta y una unsa de pex [sic] de or fals, lo qual he rebut y ha de servir per lo tern de vellut negre per dit monestir. Fet a 11 de octubre 1594.

Jo, Bartomeu Aguiló, botiguer, he rebut de la Rnd. Mare sor Eleanor Vilalonga, priora del monestir de Sant Hierony, sis lliures y vuit diners, e són per lo preu de 5 canes, 4 pams de tela setina blava me ha presa de la mia botiga, per mans de mestre Pere Farrer, brodador, dix serveix per uns vestiments de vellut negre, per forrar. Fet a 12 de noembre 1594.

Jo, Pere Ferrer, brodador, he rebut quatre lliures, deu sous, y són per vint sous he despès de seda y or, y tres lliures, deu sous per les mans de les flors he fetes per los paraments de vellut negre, la qual quantitat he rebut de la reverend priora sor Elianor Vilalonga, priora del monestir del Pare Sant Ieroni. Fet a 28 de noembre 1594.⁵¹

- *Tern de setí carmesí* (1595). Fet a 1595, era el tern que s'emprava per a la diada de Cinquagesma, la festa dels apòstols Sant Pere i Sant Pau i les festes dels sants màrtirs, com era, a Ciutat, la de Sant Sebastià i del Beat Ramon Llull. Les mans del brodador Pere Ferrer es recompensaren amb 25 lliures, quantitat que indica que el brodat d'aquest tern era vuit vegades més extens i laboriós que el del tern negre. Pagaren a part el brodat de les bocamànigues de les dalmàtiques, 5 lliures, deu sous.⁵²

Jo Pere Ferrer, brodador, he rebut vint y sinc lliures de la reverend Mare sor Elianor Vilalonga, priora del monestir y convent de Sant Hieroni, y són a compliment de les mans de la casulla y quatre paraments de setí carmesí, y dos collars he recamat de setí carmesí; y més he rebut quatre lliures per caiatillos; y més he rebut vint y sis sous per dos onses [de] sedes; que tot fa suma de trenta lliures, sis sous. Y per [ser] la veritat, fas lo [present albarà] de mà mia. Fet a 20 de març 1595. Més he rebut catorse onses or y mig quart, per dita feina. Fet ut supra; y és a compliment de tota la feina he feta fins lo present dia. Fet ut supra.

Jo, Pere Ferrer, brodador, he rebut sinc lliures, deu sous, y tres onses fil de or, y són per les boques mànagues de dits vestiments; de més he rebut de la reverend sor Elianor Vilalonga, priora del monestir del Pare Sant Ieroni, y són a compliment de tota la feine he

---

per al diaca i subdiaca, tres maniples per els tres celebrants esmentats i, a voltes, un cobertor per al faristol de les lectures, i un mandil.

50 AMSE. Libre de Albarans 1, 68.1, fs. 80v., 81, 81v.

51 AMSE. Libre de Albarans 1, 68.1, fs. 80v., 81, 81v.

52 AMSE. Libre de Albarans 1, 68.1, f. 82 i 82v.

*feta fins lo present dia. Y més he rebut vint sous per tants caiotilos. En fi, que's a compliment. Fet a 24 de març 1595.*⁵³

- *Tern de domàs blanc* (1595). Era l'emprat en les festes més grans, Pasqua, Nadal, Epifania, Concepció i Assumpció de Maria, i les de *nòstron pare Sant Jeroni i nostra Mare Santa Paula*. El procurador Nicolau Moragues s'encarregà de fer portar de València la tela de domàs necessària, que costà 50 lliures., 14 sous. Per folrar els ornaments compraren sis canes i dos pams de tela vermella per sis lliures, 10 sous. No consta el salari del brodador, que fou també Pere Ferrer, el mateix any 1595.⁵⁴

A 28 de març [1595], doní 50 lls., 14 ss., a n'el señor Nicolau Moragues, per domàs blanc, que'ns ha fet venir de València per nosaltres. Més doní 36 lls. per una lliure y mitja de or. Més doní 6 lls. 10 ss. a mestre Pere Ferrer, brodador, per sis canes y dos palms de tela incarnada per forrar los vestiments de domàs blanc.

A 29 de març, doní a mestre Pere Ferrer, brodador, 4 lls., 8 ds., per caiatillos, per los vestiments de domàs blanc.

*A 12 de maig, doní a mestre Pere Ferrer, brodador, 4 lls., 10 ss., per seda y or; 26 ss., per dues unzes de seda.*⁵⁵

- *Tern morat* (1689). Dins la gamma de colors litúrgics, hi mancaven un tern morat i un tern verd de la mateixa qualitat dels tres esmentats, i cent anys després de l'activitat creadora de Pere Ferrer, sor Anna Maria Sureda, l'any 1689, en el segon priorat, *ha fet un tern morat de setí de flors, per la Setmana Santa* -per als diumenges de Passió i de Rams, i sobre tot per a la festa de l'Ungüent de Santa Magdalena, fundada per al dilluns sant pel bisbe Vic i Manrique-, *qui ha costat 68 lliures, y és de lo que ha avançat la tornera.*⁵⁶ No consta el nom del mestre brodador.

43

Contracte amb mestre Mateu Bosch per a la facció de l'orgue

Octubre 1746⁵⁷

Nosaltres, sor Francina Maria Flor, priora del Convent de Sant Hierònim, y en nom del mateix Convent, de una part, y de altre Matheu Bosch, mestre de orgues de la present Ciutat, diem y, en virtut de la present, convenim, ab intervenció, vot y parer del Rnd. doctor Miquel Cardona, prevere y confessor ordinari de dit Convent, Rnd. Rafel Vallès, prevere y mestre de Capella de la Santa Iglésia Cathedral, Rnd. Francesc Estada, prevere y organista de la Casa y Hospital de St. Antoni Abat, Rnd. Pare Fr. Macià Vives, prevere, religiós mercenari y organista del convent de Ntra. Sra. de la Mercè, y el Rnd. P. Jubilat Fr. Barthomeu Aversó, mercenari, haver pactat, conclús y resolt en la facció del Orgue que per la Iglésia de dit Convent se ha determinat fer; al modo, forma, traça, pactes, y condicions que es segueixen.

53 AMSE. Libre de Albarans I, 68.1, f. 82 i82v.

54 AMSE. Procura 1592-1595, 66.8, fs. 64, 68.

55 AMSE. Procura 1592-1595, 66.8, fs. 64, 68.

56 AMSE. Clavariat 1686-1689, 65.38, f. 43.

57 AMSE. Orgue, P. S. 53 a., Vegeu El Convent de santa Elisabet, 322-326.

Primo se ha pactat que en dit Orgue se ha de fer la Caxa nova, adornada de escultura, ab ses polseres del primer cos, y remate o diffinició de la part de la Iglésia, y a la part del teclat serviran les portes matexes y costats que se troben en lo Orgue vell, per trobar ser sufficients per a servir.

Item se añadiran tres tecler en el teclat per a què sia teclat major, que el que se troba fet consta de 42 tecler y ha de costar de 45, que és teclat major.

Item se desferan les tapes de les manxes y costelles y se feran de pell per a què queden ab tota perfecció, lo mismo que si fossen noves, y se podrà aprofitar-se de les fustes per ser sufficients per a servir en dit Orgue, y no se podrà servir de altra cosa de dit Orgue vell, antes bé se ha de fer nova la Caxa, com està dit, secret, peses y contrapeses, tota la flauteria per a que sien iguals les sues veus, y no tiguén res de vellesca que imperfeccion les sues veus y que qued un Orgue bellíssim y de bona veu, y per major claredat se continuen ab individuació los registres que ha de tenir aquell.

1. Primerament se farà un flautat major de estany fi, el qual estirà a la cara del Orgue, mostretjades, entorxades y ben alustrades, la flauta major comensarà a la cara per *ge sol re ut* grave, y les quatre y majors estiran dins la caxa del orgue, de fusta, a to de capella que és punt natural, y contindrà quaranta y cinch flautes, dich 45 flautes

2. Lo segon registre és altre flautat tapat, entonació de set palms, tot de estany se diu *tapadillo*, y contindrà 45 flautes

3. Lo tercer registre és la Octava, tota de estany, vuit punts alta al flautat mayor y contindrà 45 flautes

4. Lo quart registre és la Dotzena, 12 punts alta al flautat major, tota de estany, com los demás registres 45 flautes

5. Lo quint registre és la Quinzena, a dos flautes per tecla, ab les sues reiteracions, y contindrà 90 flautes

6. Lo sisè registre és la Dècimanovena, a dos flautes per tecla, ab les sues reiteracions, y contindrà 90 flautes

7. Lo setè registre és la Vintidosena, a dos flautes per tecla, ab les sues reiteracions, y contindrà 90 flautes

8. Lo vuitè registre és el *Simbalet*, a tres flautes per tecla, ab les sues reiteracions, y contin-drà 135 flautes

Tots estos registres damunt dits és el pla del Orgue, advertint que han de ser tots partits de mà dreta y esquerra.

9.Lo novè registre és la *Corneta*, a cinc flautes per tecla, partit de mà dreta, y contindrà 120 flautes

10.Lo desè registre són los *Nasars*, a tres flautes per tecla, partit de ma esquerra y contindrà 63 flautes

Més set contres de fusta, tapades, entonació de catorze palms.

El qual Orgue, com de antes va dit, ab tot lo annexo y total perfecció de aquell, deuré jo, dit Bosch, entregar per antes del dia y festa del P. St. Hierònim primer venidor, a satisfacció, examen y aprobació dels dits Srs. interventors y de tots aquells subjectes o persones que apareixeran convenients a dita Mª Priora y Comunitat, per dita aprovació y examen. Y en cas no lo executàs axí, puga V. M. Mare Priora compel·lir-me a mi y als meus en fer y adimplir tot lo sobre pactat.

Y finalment, es pacte que tots los materials axí de llenyam, metalls, ferro, pells *et alias*, hajan de còrrer y ser pagats per vos, dit Bosch, y que per esto y tots los treballs que en la facció de aquell sien necessaris prestar axí per vos, com per qualsevols altres persones que vos hajan de ajudar en aquells, jo, dita Priora y la que per temps serà, en nom de dit nòstron Convent, vos haja de donar y pagar 475 lliures, moneda de Mallorca, a saber és 100 lls. al peu y principi de dita obra; 100 lls. el dia del entrego del mateix; de dit dia del entrego a un any altres 100 lls., y axí cada any en semblant dia 100 lls., y al últim any les 75 lls. per compliment de dites 475 lls. E, a més de dites 475 lls., vos entregarem lo Orgue vell y altre Orgue petit que es troba en dit convent, posat que sia lo orgue nou. Y per a què const de tot lo pactat y resolt firmam la present de nostres pròpies mans, y se fan dos de una mateixa contextura per a major cauthela, una per quiscuna de les parts.

Palma y Octubre 18, de 1746.

Nota de tot lo que se ha de fer necessàriament en lo orgue de la iglésia del Convent de Sant Geroni, per a què dit orgue sia capàs y en la cabal satisfacció, segons demana dita Iglésia de un tan illustre Convent.

Primo. Primerament se ha de fer en dit orgue la caixa nova a la moda, adornada de escultura ab ses polseres del primer cos y remato o difinició de la part de la Iglésia, y a la part del teclat serviran les mateixes portes y costats que se troben en lo Orgue vell, trob yo són suficients per a servir.

Item. Se añadiran tres tecles en el teclat per a què sia teclat major, que el que se troba ja fet consta de 42 tecles y ha de constar de 45, que és teclat major.

Item. Se desfaran les tapes de les manxes y costelles, y se forraran de pell per a què queden ab tota perfecció, lo mismo que si fossen noves, aprofitar-se de les fustes per ser suficients per servir en dit orgue y per al present no se encontre altra cosa que sia suficient per a servir en el dit orgue vell; se ha de fer nou la caixa com tinc dit, secret, peses y contra peses, tota la flauteria, per a què sien iguals les sues veus y no tinguen res de vellesca que imperfeccion les sues veus, y qued un orgue bellíssim y de bona veu, explicant tots los registres que ha de contenir dit orgue nou, un per un.

[Es repeteixen exactament, un per un, els deu punts del document anterior, i s'acaba dient:]

I el valor de dita fàbrica se ha concertat en quatre centes setanta cinc lliures, als 18 octubre 1746. Les pagues seran al peu de la obra, 100 lls., concluit lo orgue, altres 100 lls., lo any que vindrà, altres 100 lls., y lo any que vindrà, altres cent, y lo any siguent, les 75 últimes.

44

Calendari de Festes

1749-1752⁵⁸

Vet aquí el calendari i el programa de festes de mitjan segle XVIII en el doble aspecte, religiós i gastronòmic.

- *Cap d'Any* o festa del *Ninou* (1 de gener). Sembla que no ha tengut mai un relleu especial, ni a l'església ni a la taula. En el Betlem muntat per al dia de Nadal, s'hi fan aquest dia dues innovacions: el Nin Jesús, el treuen del bressol i el posen dret, sostengut per sa Mare, i en el mateix espai del Betlem s'escenifica la Circumcisió de l'infant, amb noves figures: un altaret amb una petita safata i un guinavetet d'argent, el gran sacerdot amb capa i mitra majestuosos, el levita o assistent i dos escolanets.

- *Festa d'Epifania* o *dels Reis*, dita en els documents antics *dia de Parici* (6 de gener). Completen l'escenari del Betlem amb les figures dels tres Reis i els criats respectius, dos cavalls i un camell per muntar i dues bèsties, mul i camell, de càrrega.⁵⁹

- *Ses matances*. La setmana després de la festa dels Reis feien les matances. Solien engreixar alguns porcs a una soll que anomenaven *la casa dels porcs* (1547), o en el temps que ara recordam, *la casa dels tossinos* (1742), però quan la comunitat era més nombrosa en compraven alguns més. Vet aquí la notícia de les matances de 1750:

*Als 7 [de gener] mataren los tossinos: doní 123 lls. 14 ss. 2 ds. per deu tossinos, 4 lls. 3 ss. per vuit lliures de pebre, 3 lls. 5 ss. per muletetes i budells estrets, 3 ss. 10 ds. per taronges i llimones, 9 ss. per carn, 5 ss. per sis lliures d'arròs, 5 ss. per fruita per el dinar dels hòmens, 26 ss. per vuit lliures de mel, 5 ss. 10 ds. per ous per les coques dels hòmens y religioses, 15 ss. per ous per los blanchs, 5 ss. 6 ds. per ous, esto és, un per el berenar i altre per sopar les monges de obediència, 10 ss. per formatge tendre, 9 ss. per cards, i donaren pomes, nous i vellanes, cinc gallines del galliner per les monges qui guisaren los tossinos, un quarto per quiscuna. 1 ll. 18 ss. 4 ds. per xocolate, 12 ss. per confits, 1 ll. 16 ss. per los hòmens qui mataren los tossinos, 6 ss. per cendra, 3 ss. per sabó, per la bugada de los tossinos.*⁶⁰

- *Festa del 'Niño Perdido'* (Diumenge després dels Reis). La festa recorda la preocupació i el goig de Josep i Maria quan, tornant de Jerusalem de celebrar la Pasqua, s'adonaren que havien perdut el nin Jesús i no el trobaren fins després de cercar-lo tres dies.⁶¹ La festa es troba sempre anomenada en castellà, *el Niño Perdido*, celebrada amb ofici i sermó. Era molt antiga, iniciada voluntàriament per la comunitat, sense dotació, però

⁵⁸ Vegeu *El Convent de Santa Elisabet*, 341. Les dades, en la major part, són preses del trienni 1749-1752, essent priora sor Maria Magdalena Conrado, o dels triennis immediats.

⁵⁹ En l'àmbit de la Federació jerònima es distribueixen els obsequis dels Reis, gràcies a una fundació radicada en el monestir de Santa Paula de Sevilla: tots els monestirs jerònims envien, amb l'anticipació convenient, una carta als Reis, amb la petició de cada monja; pocs dies abans de la festa arriba a cada monestir, per una agència de transports, una caixa amb els obsequis sol·licitats, caixa que no s'obre fins el dia de *Parici*, després de la missa conventual, a l'hora del berenar. Dins la caixa sol haver-hi un obsequi per al capellà, si ha fet bonda, encara que no hagi escrit carta.

⁶⁰ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 10. En aquest document de 1750 hi hem trobat la primera referència al *xocolate*, [sic] en els llibres de la procuradora de Santa Elisabet.

⁶¹ *Sant Lluç*, 2, 48, 51.

sempre hi havia alguna monja que la pagava de diners propis: anys enrere la pagaven les germanes sor Maurícia (+ 1718) i sor Magdalena Veny (+1732); des de l'any 1728 la pagava sor Eugènia Munar (+1737), una monja d'obediència, que féu una fundació per a la celebració perpètua, amb ministres, sermó i música. Les despeses de 1750 foren: *1 ll. 10 ss. per la música, 4 ss. per los ministres, 4 ss. per al Doctor qui digué los Misteris, 12 ss. per el sermó, 3 ss. per los escolans.*⁶²

- *Lo sagrat Nom de Jesús* (14 gener). *Aniversari per los pares i mares de les monges.* La festa no era en el calendari general de l'Església. A petició de sor Anna Maria Sureda, l'any 1687, el papa Innocenci XI atorgà al monestir la celebració de la festa del Santíssim Nom de Jesús, que la comunitat celebrava ja anteriorment per devoció privada.⁶³

- *Nostra Mare Santa Paula* (26 de gener). *Dia de Santa Paula, fa el convent tots anys aniversari solemne per totes les ànimes de les monges defunctes d'aquest Convent.*⁶⁴ És una festa gran, per ser la copatrona de l'Orde; la celebració, documentada a 1550,⁶⁵ era el 29 de gener, amb missa solemne i sermó. Posteriorment passà al 26 de gener, i Jerònima Ferragut Mas, viuda de Pere Lladó, blanquer, fundà l'any 1798 una Oració de Quaranta Hores per als dies 25 al 28, amb la dotació de 12 lls. censals, augmentada l'any 1802 amb altres 12 lliures.⁶⁶

- *Carnestoltes* o *Dijous Llarder*. Abans de començar els dies de dejuni i d'abstinència de carn quaresmals, tenia la comunitat una festa gastronòmica i recreativa: *Als 27 [gener] feren la coca en xulla, doní 14 ss. per llet, una lliura 18 ss. per quinze dotzenes de ous per la greixonera de peus, una lliura i un sou per set lliures de sucre, un sou per pa cru per les encimades [sic] de les monges, 6 s. per llenya de forn.*⁶⁷

Obligades a servir peix en lloc de carn en les festes del temps de quaresma i d'advent, les procuradores i cuineres tenien un ventall molt variat de plats de peix: *cassola d'anfós, d'anguila, de calamar, de congres amb panses i pinyons, de congres i spets, de dèntols amb panses i julevert [sic], de llops i llisses, de pagres o pàgueres, alatxes afeigades, bonítol frit, molls a l'escalíu, pagells frits, clavell frit, tonyina per coques, salmó.*

- *La Purificació de Nostra Senyora* (2 febrer) o *festa de la Candelera*. Abans a l'altar del cor, i ara al fons de l'església, davall el cor, la corera compon l'escena de la Presentació de Jesús al Temple, amb Maria, Sant Josep i l'infant Jesús, el gran sacerdot i el levita, Simeó i Anna, i dos escolanets que sostenen sengles cirials amb una petita candela, tot figures del Betlem. Després de la benedicció de les candeles, la comunitat feia la processó pel claustre. Les despeses de 1750 foren: *Doní 20 lls. 6 ss. 5 ds. per un ciri de mitja lliura per quiscuna [monja], un per el chyurgia, i tres per los pares de l'ofici, quatre ciris de una lliura quiscun, esto és, un per el pare confessor, altre per el metge, altre per lo advocat, i altre per el procurador, un estadal per la donada i tres candeles per los escolans.*⁶⁸

⁶² AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 10.; *Libre dels aniversaris 2*, 47.2, f. 12; *Llibre dels Aniversaris 3*, 47.3, f. 59.

⁶³ AMSE. *Libre dels Aniversaris 1*, 68.1, f. 4v.; *Libre dels Aniversaris 2*, 68.2, f. 13.

⁶⁴ AMSE. *Llibre dels Aniversaris 3*, 47.2, f. 74.

⁶⁵ AMSE. *Procura 1563-1567*, 66.1, f. 96.

⁶⁶ AMSE. *Llibre 10 de Actes*, 33.4, f. 76; *Llibre de Resolucions capitulars*, 32.1, fs. 78-79.

⁶⁷ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 10.

⁶⁸ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 11.

- *Dia de Sant Josep* (19 de març). Ja hem dit abans que el patriarca Sant Josep no tengué festa fundada fins l'any 1782, quan sor Francina Maria Flor fundà novena i festa amb ofici solemne, música i sermó. Així mateix feien coca: *Doní 12 ss. 6 ds. per cinc lliures de sucre, 5 ss. 4 ds. per ous, 6 ds. per llavors, per la coca del dia de Sant Josep.*⁶⁹

- *Nostra Senyora de Anunciació* (25 març). L'ofici es feia amb la solemnitat deguda, sense cap particularitat. També se celebrava en el refetor, però, per ser Quaresma, se servia peix, en lloc de carn: *Doní 1 ll. 12 ss. 4 ds. per cassola de pàgara per dinar, 8 ss. 4 ds. per deu lliures de arròs, 16 ss. per vuit lliures de mel, 1 sou per cañella, per la greixonera, 1 ll. per ous, dos per quiscuna [monja], 7 ss. per carxofa aufegada, 1 lls. 10 ss. per taronges, i donaren metles, 2 ss. per carn i el sou, 6 ds. per ous per la infermeria.* Les cuineres aguiaven varietats d'escudella: l'any 1698 donaren scudella de spàrechs i cards; l'any 1700, escudella de faves tendres i carxofes; i l'any 1701, escudella de cards i castanyes; l'any 1709, arròs cuinat amb castanyes i un sou d'espícies.⁷⁰

- *Diumenge dels Rams*. Abans de l'ofici feien la processó de rams, i a la missa major tres preveres cantaven la *Passio*. Es preparaven pastes per a la comunitat i per als benefactors: *Sucre, ous, pa cruu i llenya de forn per les coques del dia dels Rams; 6 ss. 6 ds. per mel i ous, per a rollos comuns; 6 lls. 10 ss. 6 ds. per rollos i vellanat, per les obligacions del Convent i a les religioses qui tenen ofici.*⁷¹

- *Festa del Dilluns Sant o de l'Ungüent de Santa Magdalena*. Fundada l'any 1592 pel bisbe Joan Vich i Manrique per recordar la unció dels peus de Jesús, feta per Maria de Betània, evangeli llegit a la missa d'aquest dia.⁷² Estava dotada amb un cens de 12 lliures per a què, pagats els cultes, la part sobrant es destinàs a *una moderada pietansa per a les religioses*: A 22 (març 1723) *que fonc el Dilluns Sant, doní 13 ss. 6 ds. per salmó, 3 ss. 4 ds. per ous, per la coca amb salmó; 6 ss. 8 ds. per arròs, 2 ds. per castanyes i espícies, 4 ss. per carxofes aufegades, 1 ss. 6 ds. per taronges, les figues [seques] han dades per caritat; 8 ss. 2 ds. per mel, 3 ss. 3 ds. per ous, per la coca.*⁷³ La festa de l'Ungüent de Santa Magdalena d'aquest any, amb la selecta coca amb salmó, fou una de les últimes celebrades, ja que, després de la revisió del calendari de festes del monestir i la confecció del nou *Llibre dels Aniversaris*, cessà l'any 1728, *per no cobrar-se lo cens.*⁷⁴

- *Dijous Sant*. El fuster del monestir i l'escolà muntaven la Casa santa a l'altar major –fins l'any 1649 ho havien fet a la capella del Roser–, tapaven el retaule amb un gran domàs i hi posaven damunt la portalada brodada per Pere Ferrer. Aquest dia es cremava una gran quantitat de cera: *Doní 11 lls. per cera per la sacristana, és a saber, 6 lls. que se cremà en el cor per deixa de sor Jerònima Mir, 2 lls. per cera groga, ... 24 lls. 3 ss. 3 ds. per la cera de la Casa santa per deixa de sor Dionísia Sureda quan fonch sacristana, 15 lls. 4 ss. per cera que posa el Convent a la Casa santa, comprès los ciris de fas, les coquetes de cera gomada, el Ciri pasqual, los ciris de los capellans i les Maries.*⁷⁵ Antoni Nacre, l'any 1523 llegà un ciri per valor d'una lliura per posar-lo el Dijous Sant a la Casa santa. El llegat es complí més de dos-cents anys, però finalment en l'esmentada revisió de fundacions de

⁶⁹ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 12

⁷⁰ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 12; 1695-1698, 66.32, f. 38v.; 1698-1701, 66.33, f. 35 i 59; 1707-1710, 66.36, f. 18.

⁷¹ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66-47, f. 12.

⁷² *Sant Joan*, 12, 1-11.

⁷³ AMSE. *Procura 1722-1725*, 66.40, f. 13.

⁷⁴ AMSE. *Llibre dels Aniversaris* 3, 47.3, f. 34-35.

⁷⁵ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, fs. 12-12v. El ciri pasqual i les maries –tras candeles– eren per a l'ofici del dissabte sant.

1728 fou suprimit per falta de cens.⁷⁶ Es preparaven rollos, massapans i confits o xocolata per les monges i per obsequiar els qui col·laboraven en les celebracions: 15 ss. per sis lliures de sucre, 10 ss. per ous, 5 ss. per pa cruu per los rollos, 5 lls. 19 ss. per xocolate, - o 6 lls. 4 ss. per los confits.⁷⁷

La missa del Dijous Sant era al matí. A mitjan horabaixa es reunia la comunitat en el refetor per celebrar el *Mandatum o Lavatori dels peus*, segons l'*Ordinari de les cerimònies i costums...* Després de la lectura de l'evangeli del lavatori dels peus fet per Jesús als apòstols,⁷⁸ mentre les cantores i comunitat canten les estrofes del càntic de la caritat, *la priora e la vicària, agenollades, laven los peus a les monges e a cascuna axuguen-los-hi, e besen-los-hi ab humilitat, faent primerament ab lo dit lo senyal de la creu sobre cascun peu. La qual cosa acabada, cessen de cantar, e fan totes collació ab alguna confitura, o altra cosa semblant, la qual los administren la priora e vicària, agenollades davant cadascuna de les monges, e entre tant, la lectora de la taula lige-ls allò que s segueix en la fi del evangeli de la missa.*⁷⁹

- *Divendres Sant*. A primera hora del matí es predicava el *sermó de la Passió*, que era molt concorregut. A l'Ofici que se celebrava a mitjan matí, cantaven la *Passio*, com el dia dels Rams. El dejuni, el més rigorós de l'any, permetia així mateix menjar del *pa i rollo del Divendres Sant*, pel qual pagava la procuradora 1 ll. 12 ss. 3 ds.⁸⁰

- *Festa de Pasqua*. Les festes de Pasqua duraven tres dies i a molts de pobles en queden encara reminiscències en les romeries a ermites i santuaris. El dia de Pasqua, a més del dinar extraordinari, se servia també sopar aguiat a tota la comunitat; la major part dels dies de l'any se'l preparava cada monja en particular. *Doní 1 ll. 7 ss. 10 ds. per tres gallines i vuit que ne enviaren, esto és, quatre el pare Apotecari del Socós i quatre el Sr. Ignasi Ballester, 1 ll. 9 ss. 3 per carn per picat, per sopar, 6 ds. per espícies, 1 ll. 2 ss. 6, per ous, dos per quiscuna, 6 lls. 11 ss. per el pa recolat de les festes, 13 lls. 11 ss. per repartir, per al marsapà, iper los flaons,⁸¹ 6 ds. per llavors per les coques del Convent, 12 ss. per llenya de forn, 5 lls. 6 ss. per dos moltons, un per el metge i lo altre per lo advocat, 1 ll. 14 ss. 6 ds. per dos parells de gallines, un parell per el procurador i lo altre per el pare confessor.*⁸²

- A la *Segona Festa*, feien un *sermó de la Corona d'Espines de nòstron Redemptor Jesu Christ*, fundat per sor Anna Maria Sureda. El 1750 anotava la procuradora 16 sous per el *sermó de la Segona Festa*.⁸³

- A la *Tercera Festa*, per devoció del convent, de molt temps antich, se feia la *festa de Nostra Señora de Consolació*, ab ofici major solemne i *sermó*. En la revisió de 1728

⁷⁶ AMSE. *Llibre dels aniversaris* 3, 47.3, f. 37v.

⁷⁷ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, fs. 26, 12.

⁷⁸ *Sant Joan*, 13, 1-11.

⁷⁹ *Sant Joan*, 13, 12-15. Cfr. *Ordinari...*, cit., fs 52v.-54.

⁸⁰ AMSE. *Procura 1749-1752*, fs. 12v.

⁸¹ Vet aquí els ingredients per als massapans per a la Pasqua de 1660: 32 ss. per 4 barcelles de mel·les per als marsapans, 42 ss. per 7 lliures de sucre pols per dintra els marsapans, 36 ss. per 4 lliures de sucre fi per al llustre; i per als flaons per a la Pasqua de 1694: 32 dotzenes d'ous per flaons i 3 dotzenes per la pasta, i un quintar de formatge (AMSE. *Procura 1659-1662*, 66.23, f. 24; 1692-1695, 66.31, f. 26).

⁸² AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, fs. 12v. La primera referència a les panades l'havem trobada el 1681: tres coques per cada religiosa i una panada (*Procura 1680-1683*, 66.29, f. 21).

⁸³ AMSE. *Llibre dels aniversaris* 3, 47.3, f. 39; *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 12v.

cessà, *per ser voluntari i en atenció a la disminució dels rèdits del Convent, per rahó de la reducció de censos.*⁸⁴

- *Invençió i Translació de Sant Jeroni.* És una festa que només es troba en el Calendari propi de l'Orde de Sant Jeroni, per commemorar la translació de les relíquies del sant doctor des de la sepultura de Betlem, *vora el Pessebre del Senyor*, a la basílica de Santa Maria la Major, de Roma. La festa fou fundada l'any 1513, per la senyora Esclarmonda Malferit, en sufragi de la seva ànima.

- *Cinquagesma o Pasqua granada* són els noms populars de la festa de *Pentecostés* o *Pasqua de l'Esperit Sant*. Eren també tres dies de festa com per Pasqua, si bé no eren observats tan escrupolosament com les festes pasquals. En el culte del monestir no hi havia res notable més que dos sermons la primera i segona festes, però es notava un poc en el refector: *1 ll. 5 ss. 10 ds. per deu lliures de sucre, 7 ss. per ous, 8 diners per llavors, 6 ss. per lenya de forn per les coques de les festes de l'Esperit Sant; 1 ll., 4 ss. per dos sermons de dites fetes.*⁸⁵

- *Corpus Christi i vuitada.* Pel Corpus, els pares agustins de l'església del Socors feien una processó per la barriada, un dels dies de la vuitada. *Essent priora sor Onofre Flor*, en el trienni 1707-1710, les monges jerònimes els demanaren que la processó passàs per dins l'església de Sant Jeroni, obligant-se sor Clara Truyols, aleshores vicària, *a entoldar desentament les corralasses, dende la iglésia de Sant Jerònim fins al portal del Temple, juntament lo trast davant la iglésia i disparar dotze servidors passant lo Santíssim Sagrament, prometent per després de la sua mort, donar providència per al gasto se oferirà per dit efecte, perpètuament.* Hi accediren els agustins el 2 de juny de 1709,⁸⁶ i des d'aquell any el bell portal de Sant Jeroni obria de bat a bat les portes i la processó donava la volta per dins el temple i sortia pel mateix portal, fins que l'any 1760 s'obrí el portal de Santa Elisabet i entrava per un portal i sortia per l'altre. Les monges ornaven amb flors de cera la lledània que encapçalava la processó, a més d'arranjar i envelar el carrer fins al Temple, i completaven la festa convidant a pastissos.

En aquesta processó hi prenia part amb les seves danses un grup de cavallets, grup propi dels convents de religiosos; els agustins els introduïren a Ciutat i a Felanitx: *Doní 6 sous per cera, per fer les flors de la ledània, i 4 sous per or i absur [atzur]. Doní 9 sous per lo que se ha gastat per fer coques per los Col·legials [de la Sapiència] qui portaren les astes a la processó, 1 ll. 8 ss. per lo que se ha gastat per enviar a los pares del Socós, 6 sous per sucre i ous per fer casques i bescuït per los cavallets.*⁸⁷

Tots els dies de la vuitada del Corpus comptaven amb el suport econòmic d'una manda pia: el dia del Corpus per fundació de sor Susanna Sampol (+1708); el divendres dins l'octava, *festa, estant patent el Santíssim Sagrament al matí i a la tarda, amb ofici solemne, música, sermó i 36 ciris i 4 atxes d'un ble*, fundada per sor Anna Maria Sureda, en sufragi de la seva germana sor Constança (+1672); el dissabte *amb ofici i sermó, estant patent el Santíssim Sagrament* per fundació del senyor Forteza; per al mateix dissabte horabaixa, sor Elionor Desbrull (+1711) fundà una funció anomenada *siesta*, que consistia en exposició del Santíssim Sagrament i *música solemne, ço és, una Simfonia, un To, un*

⁸⁴ AMSE. *Llibre dels aniversaris* 3, 47.3, f. 41. La festa se celebra ara anualment el 3 d'octubre, aniversari de la benedicció de la imatge.

⁸⁵ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 15.

⁸⁶ AMSE. *Festes i celebracions*, P.S. 45.7, 2.

⁸⁷ AMSE. *Procura 1752-1755*, 66.48, fs. 3 i 16.

Villancico, una Salve i lo Encierro, cremant sexanta llums, ço és, vuit atxes i cinquanta-dos ciris: el diumenge amb la mateixa solemnitat, per ànima del Rnd. Joan Morlà, fundació feta a l'església del convent de Sant Francesc i transferida posteriorment a la de Sant Jeroni; el dilluns, per ànima de sor Hiacinta Moll i Caldés (~1701); el dimarts a intenció de sor Vicenta Torres (1749); el dimecres amb vespres i completes la tarda anterior, ofici solemne i sermó, amb 33 llums encesos a l'altar, per ànima de sor Anna Maria Gual i Serra (ca. 1677); i el dia de cap d'octava, festa amb solemne ofici i sermó estant patent el Santíssim Sagriment, per ànima del Sr. Lluís Berard, prevere⁸⁸.

- *Sant Joan Baptista* (24 juny). La festa és un exemple patent de l'acumulació de fundacions en un mateix dia, fins al punt de resultar impossible que la comunitat pogués complir amb totes elles: nou oficis fundats, tots els quals s'havien de celebrar el matí del dia de Sant Joan, ja que no eren permeses les misses vespertines.⁸⁹ La cuina estava a to amb la popularitat de la diada: *Doní 4 lls. 11 ss. per vint-i-sis lliures de carn per dinar, picat dolç per principi, i greixonera per sopar, 12 sous per sebes i cireres, 1 ll. 10 ss. per tretze lliures de sucre per la escudella i picat, 1 sou 6 ds. per pinyons, 3 sous 6 ds. per espícies, 3 ss. 8 ds. per sebes per la greixonera, i lls. 5 ss. per fruyta, esto és, metles, prunes, peres, albercochs i cireres cascavelles, 4 ss. per mongetes per enciam, 2 lls. 8 ss. 7 ds. per pa recolat, 14 ss. per sis lliures de sucre, 6 ss. 6 ds. per ous, 6 ds. per llavors per la coca, 8 lls. 19 ss. per lo que se ha gastat per enviar a les persones de obligació i les religioses, 12 ss. per llenya de forn, 12 sous per el sermó.⁹⁰*

- *La Visitació de Maria* (2 juliol). El mateix dia convergeixen dues fundacions: el senyor Gaspar Mir fundà, amb una dotació de sis lliures censals, una pietança per a la comunitat, sense obligació ni d'ofici ni de sufragi; per altra part, sor Jerònima Elisabet Mir, filla del senyor Gaspar, fundà amb una dotació de tres lliures censals un ofici i sermó de la Visitació de Maria. El menú de la pietança és molt igual al del dia de Sant Joan Baptista, amb un plat fins ara no esmentat: *6 sous 4 ds. per escudella de siurons; la fruita, peres, maçanes, albercochs de pinyol dols i de domàs blanc, pomes, cireres, prunes i mel·les tendres.⁹¹*

- *Nostra Senyora de Assumpció* (15 agost) o *la Mare de Déu d'Agost*, o *festa de la Dormició de Maria*. La peculiaritat de la festa és la instal·lació enmig de la nau de les esglésies del *llit de la Mare de Déu*, un cadafal on col·loquen, generalment sota un dosser, una llitera amb la imatge de la Mare de Déu morta, o *dormida*. El monument és adornat amb cossiols de bellveures i alfabegueres. La imatge que té el monestir és un obsequi del bisbe Joan Vic i Manrique, l'any 1589. Les monges la traslladaven en processó claustral des d'un oratori al temple en les primeres vespres de la festa, i restava exposada fins que era retirada de la mateixa manera en les completes del dia de la vuitada. La primera referència documental al *llit de la Mare de Déu* és de 1627: *20 agost. Doní 4 ss. per mig jornal de mtre. Joan Garcia per posar lo llit de Ntra. Sra. 1638, 15 agost [1638]. Doní 8 ss. per posar i llevar el llit de Ntra. Sra.⁹²*

⁸⁸ AMSE. *Llibre dels Aniversaris* 3, 47.3, fs. 48v.-52.

⁸⁹ Ofici per ànima del Rnd. Joan Pasqual, prevere, aniversari per ànima del Sr. Joan Torrella, aniversari per ànima del Sr. Gabriel de Verí, aniversari per ànima de la senyora Joana, muller del senyor Pere Gual i mare de sor Agnès Gual, aniversari per ànima del senyor Joanot Gual i Joana, sa muller, aniversari per ànima de Arnau Llitrà, notari, i la senyora Joana, sa muller, aniversari per ànima de la senyora Joana Binimelis, aniversari per la senyora Joana Garriga, muller de Pere Garriga, i aniversari per ànima de Joan Coll (AMSE. *Llibre dels Aniversaris* 3, 47.3, fs. 194-196).

⁹⁰ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 16.

⁹¹ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 17; 1695-1698, 66.32, f. 30.

⁹² AMSE. *Procura 1625-1628*, 66.14, f. 55; 1638-1641, 66.17, f. 9.

La pietança era semblant a la de les altres festivitats: *Als 15 [agost 1750] dia de Nostra Senyora de Assumpció, doní 2 lls. 5 ss. 6 ds. per carn i picat dolç per principi, i xulla magra per sopar, 12 ss. 6 ds. per escudella i un premeny [permeny, peramany] per quiscuna, 1 sou 10 ds. per espècies, 6 ss. 4 ds. per reim i prunes, 3 ss. per fasols tendres, 12 ss. per al sermó.*⁹³

- *Dejuni de Sant Mateu* (21 setembre). El nom de la celebració és, de veres, sorprenent. No inclou cap acte de culte, només una pietança. Figura en els documents durant la primera meitat del segle XVIII, entre 1699 i 1745: *1 setembre [1699], 18 ss. per 12 lliures de mel, per la coca que se donà el dijuni de St. Mateu; 6 ss. 6 ds. per 3 dotzenes d'ous, i 1 sou per llavors; 11 ss. per 3 lliures de sucre, per dites coques.* L'any 1707 hi hagué una variant: *les coques del dijuni de St. Mateu que acostumaven fer comunes, les férem bufades: 16 lls. de sucre, 16 dotzenes d'ous, y 4 lls. de sucre per damunt dites coques.* La darrera documentació diu així: *Per el mes de setembre 1745... doní 2 lls. 15 ss. 2 ds. per catorze lliures i mitja de sucre, 1 ll.dos ss.per ous, 6 ss. per pa cruu, 16 ss. 8 ds. per quatre lliures de sucre per damunt les coques del dia de Sant Mateu, 4 ss. per llenya de forn.*⁹⁴ Coques per fer un dejuni? A primera lectura, desconcertant; si un s'ho pensa un poc, raonable i molt humà: la setmana de Sant Mateu era setmana de tèmpestes, amb tres dejunis, el dimecres, divendres i dissabte;⁹⁵ si abans de començar els dejunis de la quaresma feien la pietança del dijous llarder i, en acabar-los, l'àpat festiu de Pasqua, amb panades, rubiols i flaons, no era just que després dels dejunis de tèmpestes s'alegrassin amb les coques de Sant Mateu?

- *Nòstron Pare Sant Jeroni* (30 setembre). La festa gran del monestir. Les fundacions acumulades en el dia de Sant Jeroni eren onze, dues més que el dia de Sant Joan Baptista.⁹⁶ Al matí celebraven la gran solemnitat de l'ofici, presidit alguns anys pel Sr. Bisbe, amb el sermó d'un predicador triat entre els millors de cada època. Sor Caterina Bover obtengué l'any 1697 llicència del bisbe *per a que estigués patent el Santíssim Sagrament quiscun any tot el dia de Sant Jeroni.*⁹⁷ L'any 1700 féu una fundació per a l'horabaixa del mateix dia i llegà: *per la lluminària i la música a la tarda del dia de Sant Jeroni: 9 lls. per 52 ciris de mitja lliura i 18 atxes, les quals han de cremar de acabat l'ofici fins haver encerrat el Sagrament; 6 lls. per la música, ço és, tres tons, un vilansico i quatre sinfonies, i com se encerrarà el sagrament, un motete; 4 ss. per al confessor qui enserrarà el Sagrament, 4 ss. per lo escolà per compondre la cera, 1 ll. 10 ss. per dues dotzenes de servidors, i 2 ss. per el qui donarà foc.*⁹⁸

⁹³ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 18.

⁹⁴ AMSE. *Procura 1698-1701*, 66.33, f. 29; *1707-1710*, 66.36, f. 9; *1743-1746*, 66.46, f. 45.

⁹⁵ L'antiga pràctica penitencial de l'Església, a més dels quaranta dies de dejuni de la quaresma, preceptuava altres nou dejunis a l'any, els dimecres, divendres i dissabte de tres setmanes, anomenades de *Tèmpestes*, que coincidien amb l'inici de les estacions de l'any: les *tèmpestes de Cinquagesma*, més o manco a l'inici de l'estiu, les *de Sant Mateu*, la tercera setmana de setembre, inici de la tardor, i les *d'Advent*, la tercera setmana de desembre, inici de l'hivern; les de l'inici de la primavera eren dins la quaresma, temps de dijuni general.

⁹⁶ Ofici, sermó, nocturn de morts, aniversari i rosaris per ànima de sor Jerònima Mir i Llull, exposició del Santíssim Sagrament tot el dia a intenció de sor Catherina Bover, ofici amb ministres per ànima del senyor Francesc Burgues, missa cantada i aniversari per ànima de mossos Rafel Enveja, ofici solemne amb ministres i sermó, per ànima del senyor Umbert de Pax, ofici solemne i sermó per ànima de la senyora Catherina Nadal, aniversari per ànima del senyor Gabriel de Verí, aniversari per ànima de la senyora Elizabeth Forteza, missa baixa per ànima de Hierònima Morrellas, donzella, missa baixa per ànima de la senyora Hierònima Palou, i dues misses baixes a intenció de sor Cecília Font (AMSE. *Llibre dels Aniversaris* 3,47.3, fs. 283v.-289).

⁹⁷ AMSE. *Llibre dels aniversaris* 3, 47.3, f. 285v.

⁹⁸ AMSE. *Albarans de sagrisia*, 68.5, f. 2v.

La solemnitat de la funció vespertina es pot deduir del següent albarà: *Jo, Pere Coll, receptor de la música de la Seu he rebut de la senyora sor Elisabet Joana Castelló, sacristana del Convent de Sant Hierònim, desset lliures i deu sous, i són, ço és, per Completes, tota la música i ministrils, el dia de Sant Hierònim a la tarda, 4 sinfonies, 4 tons, vilansico a 3 cors per enserrar el Sagrament, i aportar la relíquia [de St Jeroni] cantant la música el himne de St. Hieroni Exultent modulis, fins que sia posada la dita relíquia dins la porteria. Fet als 3 de octubre 1711.*⁹⁹

Transcrivim, abreujada, l'anotació de les despeses de la procuradora per a aquest dia. Serà bo advertir que la comunitat comptava, llavors, amb 55 persones. *Doní a la sagristana 7 lls. 10 ss. per cera per la tarda del dia de Nòstron Pare; 22 lliures de carn per dinar i carn escalíu per sopar; 2 lls. 16 ss. 3 ds. per dotze lliures i mitja de carn per picar, per principi; 4 lls. 13 ss. 5 ds. per quinze parells de pollastres per aufegats, per altre principi, mig per quiscuna; 2 lls. 2 ss. per dotze pollastres en cassola, per sopar; 6 ss. 8 ds. per pinyons, per al farciment; 1 lls. 3 ss. per sebes i pomes, per escudella; 2 lls. 18 ss. 8 ds. per 16 lliures de sucre, 1 ll. 2 ss. 6 ds. per ous, 5 ss. 4 ds. per pa cruu, 1 ll. per cinc lliures de sucre per damunt les enceimades, dues per quiscuna; figues, melons, reyms i pomes; pa recolat; 8 lls. per la música; 2 lls. 8 ss. per el sermó, 4 ss. per cridar-lo; 17 ss. per pólvora.*¹⁰⁰

- *Vuitada de Sant Jeroni*. Per als dies de la vuitada hi havia altres cinc fundacions.¹⁰¹

- *Nostra Senyora del Roser* (primer diumenge d'octubre). Festa solemne fundada per sor Prudència Santacília per al primer diumenge d'octubre, amb *música, sermó i Nostre Senyor patent, i enla tarda, part de rosari ab vilansico, patent Nostre Senyor també*. Sor Anna Alemany i Flor augmentà la dotació per afegir sermó a l'acte de l'horabaixa. No hi havia pietança. Les despeses eren: *Doní 2 lls. 2 ss. 8 ds. per trenta dos lliures de cera, 6 ss. per los ministres i treure el Sagrament, 12 ss. per el sermó, 3 ss. per los escolans, 4 lls. 10 ss. per la música, 4 ss. per el Pare que digué los misteris, 1 sou 4 ds. per treure el palis de plata per el dia de Nostra Senyora del Roser.*¹⁰²

- *Festa de Sant Francesc* (4 octubre). Fundada per sor Margarida Joan amb ofici major solemne i sermó i cinc misses baixes, el dia de Sant Francesc, *per ànima de la fundadora*. La procuradora pagava 15 ss. per cinc misses baixes, 4 ss. per los ministres, 12 ss. per al sermó, 6 ss. per cera i 3 ss. per los escolans.¹⁰³

- *Pietança de sor Anna Maria Sureda* (7 octubre). Era el cap d'octava de la festa de Sant Jeroni, amb ofici solemne, sermó i música, i amb pietança quasi tan abundant i exquisida com la del dia del sant.¹⁰⁴

- *Les Verges* (21 octubre). Festa de Santa Úrsula i les llegendàries *onze mil Verges*, llegenda sense base històrica, que, en tot cas, hauria de reduir el nombre a *onze verges*

⁹⁹ AMSE. *Albarans de sagrisria*, 68.5, f. 6v.

¹⁰⁰ AMSE. *Procura 1752-1755*, 66.48, f. 37.

¹⁰¹ Ofici conventual el dia 1 d'octubre, per ànima de la senyora Praxedis Vivot, ofici solemne amb música i sermó el dia 2, per ànima de sor Francina Maria Flor, ofici major amb ministres i sermó el diumenge dins la vuitada, per ànima de sor Hierònim Paula Desbrull, ofici cantat i aniversari un dia de la vuitada, per ànima de sor Hierònim Mir, ofici solemne i aniversari un dia de la vuitada, per ànima de la senyora Violant Aixelona (AMSE. *Llibre dels Aniversaris* 3,47.3, fs. 290-296).

¹⁰² AMSE. *Llibre dels aniversaris* 3, 47.3, f. 291; *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 7.

¹⁰³ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 7.

¹⁰⁴ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 7.

màrtirs. Es feia aniversari per sor Constança Sureda i nocturn de morts i rosari, per les bones obres ha fetes per dit nòstron Convent;¹⁰⁵ també missa i aniversari per ànima de sor Úrsula Mascaró, fundada per sor Elisabet Mir, i missa i aniversari per ànima de la senyora Úrsula Seguí, per un llegat de la mateixa beneficiària.¹⁰⁶ En la documentació de segles passats no es troba cap al·lusió a festa familiar de la comunitat. Les monges d'avui afirmen que, en el monestir, té mes de cinquanta anys la tradició ben mallorquina de celebrar el dia amb bunyols.

- *Tots Sants. Dia dels Morts* (1,2 novembre). El Rnd. Pere Mesquida, prevere, fundà dos oficis per a aquests dies: *Per el mes de novembre doní... 13 lls. 6 ss., per cinc lliures de sucre, 6 ss. 2 ds. per ous, 6 ds. per llavors, per les coques del dia de tots los Sants; 16 ss. 6 ds. per sis lliures de sucre, 15 ss. per ous, 5 ss. 2 ds. per pa cruu, per les coques del dia dels Morts, 6 ss. per llenya de forn, 16 ss. per dos oficis del Rnd. Mesquida, 2 lls. 8 ss. 8 ds. per los oficis.*¹⁰⁷

- *Santa Elisabet* (abans 19, ara 17 novembre). Aniversari per ànima de la senyora Elizabeth Alvarona, per la caritat del qual llegà dita senyora 3 lliures censals. La festa passà generalment prou desapercibuda, malgrat que la comunitat mantengué sempre la santa com a titular del monestir, i que hagi tengut sempre una capella i un altar.

- *Carnestoltes d'Advent*. Les quatre setmanes abans de Nadal, setmanes d'Advent, segons les Constitucions de l'Orde eren per a les monges temps de penitència, com ho era la Quaresma per a tots els cristians: *Sia celebrat dejuni per la prioressa e monges de Sancta Helizabet, ultra los dejunis stablits de la Iglésia, en los temps que són dejús scrits, cove a saber, de la primera dominica del Advent fins a la Nativitat del Senyor...*¹⁰⁸ Tal com ho feien abans de la Quaresma, també el dissabte abans de començar els dejunis d'Advent feien el *dissabte llarder* o *carnestoltes d'Advent*. El costum venia d'antic; el trobam documentat el 1553: *A 30 novembre doní per 3 dies de carn, 22 sous i 6 diners. És el darrer dia de carnestoltes.*¹⁰⁹

- *Sant Francesc Xavier* (3 desembre). Novena amb dos ciris que cremen a la capella, ofici sense ministres i aniversari per sor Thomassa Melià, religiosa de obediència, per l'impuls de la qual es féu la capella i la imatge. La festa és dotada amb una lliura de cens, per cases situades als Quatre Cantons de la Murta.¹¹⁰

- *La Puríssima Concepció* (8 desembre). Dues celebracions eren fundades en el mateix dia: ofici solemne i sermó, per les ànimes del senyor Gaspar Mir, sa filla sor Isabel Mir, i la senyora Maria Anna Scarpati i Torelló; i ofici cantat ab diaca, subdiaca, aniversari i sermó per ànima del senyor Ramon Vivot. La pietança estava també a to amb la festa religiosa, només que, per observar els dejunis d'Advent, substituïen la carn amb el peix: *Doní 1 ll. 2 ss. 10 ds. per cassola de peix, 19 ss. 6 ds. per ous, dos per quiscuna, 8 ss. 4 ds. per arròs, 2 ss. per patata, 1 sou per espícies, 2 ss. 6 ds. per murtons, i donaren metles, 2*

¹⁰⁵ AMSE. *Libre dels Aniversaris* 2, 47.2, f. 64v.

¹⁰⁶ AMSE. *Llibre dels aniversaris* 3, 47.3, fs. 308-308v.

¹⁰⁷ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 8.

¹⁰⁸ AMSE. *Constitucions...* cit. 22.2, f. 65v. Les mateixes Constitucions indiquen com s'ha de moderar l'aplicació de la norma en els casos personals: *Pugue, emperò, dispensar la prioressa per son arbitre en aquests dejunis: ab les flaques i malaltes, y ab les velles y ab les fadrines de tendra edat; a les quals, encara en los altres dies, pugue ser dat a menjar fora la hora de la refecció comuna, quan entendrà que n'han mester* (ibid., f. 66).

¹⁰⁹ AMSE. *Clavariat 1555-1561*, 65.6, f. 124.

¹¹⁰ AMSE. *Llibre dels Aniversaris* 3, 47.3, f. 347. Vegeu *El Convent...*, op. cit., pàg. 293-294.

ss. per camarrotges, 17 ss. per sis lliures de sucre, 2 ss. per ous, 6 ds. per llavors, per la coca.¹¹¹ Altres dues eren fundades per al diumenge dins la vuitada de la Puríssima: ofici, sermó i aniversari per ànima de la senyora Prudència Moix i Gual, i missa cantada, sermó i aniversari per ànima del bisbe Joan Vic i Manrique, per la perpètua caritat de dit senyor al convent.¹¹²

- *Festes de Nadal*. (25 desembre). Les tres misses tradicionals de Nadal comptaven amb una fundació i eren celebrades a l'hora assignada per la litúrgia. L'ofici de mitja nit era celebrat per ànima de la il·lustre senyora Magdalena Sureda, en recompensa de haver donat dita senyora 15 lliures en diners comptants per ajuda de pagar lo orgue. Lo ofici de la aurora se celebrava per ànima de sor Agnès Margarida Crespí, també en recompensa de haver pagat dita senyora 15 lliures comptants per lo orga. Lo ofici major i aniversari se celebrava per la Rnd. sor Hierònima Mir, per haver fet los palis de Nadal.¹¹³

La pietança acompanyava ben dignament la solemnitat del dia: *Doní 1 ll. 9 ss, 3 ds. per sis lliures i mitjade carn per dinar, 9 ss, per dues lliures de carn per al farciment, 14 lls. 16 ss. per catorze galls de les Índies, un quarto per quiscuna, 9 ss. per ous i pinyons per al farciment, 3 ss. per espícies, 5 lls. 10 ss. per arròs, 1 ll. 15 ss. 8 ds. per nous y vellanes, 5 lls. 4 ss. per torrons, 1 ll. 10 ss. per neules, 2 lls. 8 ss. 8 ds. per vint lliures de mel, 18 ss. 8 ds. per vuit dotzenes de ous, 1 sou per llavors per les coques, 1 ll. 8 ss. per llenya de forn, 8 ss. per fer el pa recolat, 4 lls. 15 ss. per tres galls de les Índies i dos parells de capons, és a saber, los galls de les Índies per el metge, procurador i advocat, y los capons per el P. confessor i chirurgià.*¹¹⁴

El repàs a les festes de l'any ofereix l'avinentesa de conèixer, damunt damunt, una part de la cuina popular mallorquina, només una part, perquè únicament hem parlat del repertori festiu, quan el dels dies feiners potser sigui encara més extens i variat. La cuina monàstica és com un cau on s'han refugiat els coneixements de la gastronomia popular mallorquina, arraconats per la invasió prepotent de l'anomenada *cuina internacional*.

¹¹¹ AMSE. *Procura 1749-1752*, 66.47, f. 9. És la primera vegada que trobam la patata entre les compres del monestir.

¹¹² AMSE. *Llibre dels aniversaris* 3, 47.3, fs. 351v.-353v.

¹¹³ AMSE. *Llibre dels Aniversaris*, 3, 47.3, f. 364.

¹¹⁴ AMSE. *Procura 1749.1752*, 66.47, f. 9.

45

Relació de monges jerònimes, professes des de la fundació del monestir

1485-2000¹¹⁵

Núm	Cognoms	Nom de professió	Data *	Nom de pila	Pares	Població	Data ◊	Data †
24	Aixartella			Agustina	Gabriel, ciutadà	Ciutat	10.02.1517	
36	Aixartella	Jerònia Magdalena		Magdalena	Gabriel	Ciutat		
475	Albertí Arbona	Joana Anna	11.10.1854	Magdalena	Joan Magdalena	Forna--lutz	29.10.1879	16.04.1922
491	Albertí Mayol	Maria de Jesús	19.03.1883	Maria	Damià, teixidor, i Catalina	Forna--lutz	11.06.1906	16-11-1960
Núm	Albertina	Elisabet	-	-	Sebastià	-	29.01.1513	9.10.1549
51	Alcovera	Eustòquia	-	-	-	-	19.01.1523	-
336	Alemaný Flor	Anna	1718	Anna	Jeroni i Caterina	-	23.01.1734	17.09.1787
282	Amorós Aixartell	Maria Prudència	1663	Joana	Berenguer, dr. en drets, i Joana	-	26.11.1682	6.03.1742
296	Amorós Aixartell	Quitèria	1667	Margarida	Berenguer, dr. en drets, i Joana	-	17.03.1691	13.10.1730
331	Amorós Bibiloni	Gertrudis	-	Joana	Martí, capità Inf*, i Caterina	-	21.03.1730	4.03.1801
77	Andreau	Elisabet	-	-	Joan, mtre. en Arts i dr. en medicina	-	1.1.1544	-
43	Angelats	Isabel Àngela	-	Isabel	Joan, ciutadà	Ciutat	17.01.1518	-
91	Angelats	Praxedis	-	-	Miquel, ciutadà	Ciutat	23.03.1552	-
327	Antic	Caterina Anna	1707	Maria	Pere, mercader	Ciutat	27.08.1724	28.02.1770
325	Antic	Elisabet Anna	1704	Elisabet	Pere, mercader	Ciutat	23.02.1721	9.07.1766
438	Antic Calafat	Agnès Llúisa	17.02.1785	Agnès Maria	Bartomeu, apotecari, i Agnès	Ciutat	29.03.1806	02.09.1838
436	Antic Calafat	Maria Bonaventura	15.10.1782	Joana Anna	Bartomeu, apotecari, i Agnès	Ciutat	11.1.1801	18.03.1855
155	Antiga	Lucrècia	1584	Francina	Bartomeu	-	01.08.1604	12.01.1658
64	Antiga	Rafela Paula	-	-	Joan, manescal	Ciutat	28.06.1528	-
375	Arades Escales	Maria Llúisa	1732	Caterina Maria	Antoni, picapedrer, i Joana	Ciutat	01.07.1758	05.12.1775
191	Arbona	Teresa	1612	Teresa	N. Angelina	-	7.07.1630	21.10.1668
81	Arcisa	Mateua	-	-	Jaume, assaonador	-	24.10.1546	-
524 525	Arikadan Mullukaran	Verónica Anna	1963	Anny	A. K. Paulo Maryam	Thuruthi- parambu. Kerala (Índia)	4.06.1989	

¹¹⁵ Fitxes elaborades per l'autor amb les informacions de l'Arxiu Monàstic de Santa Elisabet (AMSE). * Naixement; ◊ Professi6; † 6bit.

82	Armengol	Sebastiana			Tomàs		2.1.1547	
337	Arnau Mir	Prudència	1714	Bàrbara	Lleonard, dr. en drets, i Maria	-	30.1.1734	16.12.1789
501	Artigues Lladó	Maria del Sagriment	30-11-1895	Pereta	Miquel i Pereta	Campos	11.08.1920	18.07.1978
391	Artigues Monduhi	Margarida Rosa	-	Margarida	Joan Ant. oïdor RI.Aud ^a , i Maria	-	30.08.1770	15.02.1832
398	Artigues Monduhi	Josepa	19.03.1759	Josepa Maria	Joan Ant. oïdor RI.Aud ^a ,	Ciutat	24.03.1775	28.06.1779
334	Artigues Suau	Bonaventura	1716	Margarida	Jaume, dr. en drets, i Joanna Anna	-	8.02.1733	30.09.1776
334	Artigues Suau	Bonaventura	1716	Margarida	Jaume, dr. en drets,	-	8.02.1733	30.09.1776
35	Avellana	Anna	-	-	Nicolau, carnisser	-	17.1.1517	-
104	Avellana	Gabriela	-	-	Pere	-	13.03.1561	-
330	Aversó Vicens	Anna Maria	1708	Caterina	Josep, fuster, i Antonina	-	13.11.1729	24.07.1768
372	Ballester Fullana	Anna Gertrudis	1739	Anna	Felip Ignasi, mercader, i Anna Maria	Ciutat	31-8-1756	30.09.1773
355	Ballester Fullana	Caterina Ignàsia	1723	Caterina	Felip Ignasi, mercader, i Anna Maria	Ciutat	16-9-1742	6-5-1753
113	Ballestera	Francina Joaquina	-	-	Francesc	Fornalutx	17.07.1570	-
44	Ballestera	Joana Esperança	-	Joana	Pere	Manacor	5.02.1519	-
182	Ballestera	Josepa	-	-	Antoni, sastre	Ciutat	26.11.1623	-
294	Ballestera Bassa	Francina Anna	1666	Francina	Felip, mercader, i Margarida	Muro	19.02.1689	24.09.1747
406	Barberí Sansaloni	Maria Lluïsa	1759	-	Joan Baptista i Rosa	Ciutat	5.10.1782	29.1.1794
183	Barceló	Paula	1610	Jerònia	N. i Coloma	-	31.08.1625	20.10.1670
510	Barceló Garcies	Maria de Crist Rei	20.03.1916	Maria	Miquel i Agnès	Algaida	2.03.1942	
293	Barceló Móra	Esperança	1671	Margarida	Bernat i Teresa	-	13.02.1689	4.08.1736
404	Barceló Salamanca	Maria Felipa	-	Maria Felipa	Pere Josep, patró, i Joana Maria	Ciutat	25.02.1781	19.03.1830
513	Barceló Sansó	Maria del Rosari de Fàtima	17.07.1927	Eleonor	Marc i Joana	Vilafranca	17.03.1948	26.10.1978
73	Barcelona	Caterina Apol·lònia	-	-	Bartomeu, fuster	Ciutat	23.02.1533	16.03.1562
266	Barcelona	Joana Anna	1652	-	-	-	12.03.1674	5.11.1677
154	Barcelona Nebot	Joana Baptista	-	Margarida	-	-	25.01.1604	-
318	Bassa	Margarida Anna	1692	Margarida	N. i Cecília	-	10.04.1710	30.09.1776
400	Batle Lliteres	Antonina Benvinguda	18.03.1762	Antonina	Abdon i Maria Anna	Ciutat	14.06.1778	29.06.1778
329	Bauçà Comelles	Eleonor Maria	1708	Maria	Ildefons, ciutadà militar, i Elisabet	-	10.03.1726	23.07.1745
426	Bauçà Maiol	Maria Gertrudis	-	Maria Francesca	Macià, dr. en drets, i	-	14.10.1792	Secularitzada el 1821

					Caterina			
478	Bauçà Ordines	Maria Antònia	26.1.1856	Antònia	Magí i Antònia	Ciutat	16.08.1884	20.11.1893
92	Bauçana	Justina	-	-	-	-	19.02.1555	14.09.1555
417	Bauló Oliver	Antonina Anna	7.03.1767	Antonina Anna	Joan i Joana Maria	Muro	29.08.1787	25.03.1796
200	Berarda	Eleonor	1611	-	Pelai Eleonor	-	22.03.1635	6.07.1683
223	Berarda	Esperança	1628	Bàrbara	Pelai Eleonor	-	20.08.1643	13.02.1678
180	Berarda	Joana	-	Caterina	Francesc	-	23.10.1622	-
143	Berarda	Maria Anna	1582	Elisabet	Joan Ll. Boix Berard, donzell	-	11.08.1594	25.08.1651
157	Berarda Cotoner	Elisabet	1646	Elisabet	N. Magdalena	-	25.03.1664	11.10.1718
142	Berarda Santjoan	Maria	-	Maria	Hug i Joana	-	14.1.1596	-
52	Berga	Agnès	-	-	Nicolau, ciutadà	Ciutat	7.07.1524	16.11.1537
514	Bernat Carrió	Aina del Cor de Maria	2.09.1922	Aina	Nicolau Margalida	Artà	28.03.1949	-
451	Bestard Morro	Catalina	1.02.1812	Catalina	Jaume Montserrada	Bunyola	13.03.1832	5.03.1895
458	Bestard Morro	Maria del Cor de Jesús	12.03.1834	Antònia Maria	Jaume Montserrada	Bunyola	7.03.1854	19.09.1925
392	Bestard Trobat	Caterina Anna Maria	1753	-	Joan B. de la Torre Caterina Anna	Binissalem	5.09.1770	16.03.1786
201	Bisquerra	Bàrbara	1620	-	-	-	14.03.1635	13.06.1689
188	Bisquerra	Joaquima	-	-	-	-	19.08.1629	-
98	Bonapart Sureda	Onofra Lluca	-	-	Baptista, donzell	-	21.02.1557	-
481	Bonet Juan	Maria Elisabet	20.11.1882	Elisabet Maria	Francesc, conrador, i Maria	Manacor	8.1.1887	24-4-1951
442	Bordils Mestre	Miquela Maria	-	Miquela Maria	Jaume Apolònia	Felanitx	3.06.1810	19.1.1821
366	Borràs Rosselló	Anna Teresa	21.08.1731	Anna Maria	Bartomeu Margarida	Ciutat	17.09.1747	17.12.1778
103	Borrassana	Bàrbara Maciana	-	-	Pere, ciutadà, i Esperança	Ciutat	2.07.1560	-
58	Borrassana	Francina	-	-	Macià, ciutadà, i Antonina	Ciutat	6.02.1526	25.07.1551
68	Borrassana	Magdalena Lluïsa	-	-	Macià, ciutadà, i Antonina	Ciutat	29.08.1531	-
135	Borrassana	Valentina	-	Esperança	Bartomeu, ciutadà	Ciutat	4.12.1590	-
100	Bosca	Antonina	-	-	Guillem, sastre	-	23.4.1558	-
132	Bosca	Esperança	-	Joana	-	Selva	24.07.1588	-
313	Bover Castelló	Jerònia Margarida	1688	Margarida	Jaume Antoni, sucrer, i Margarida	-	30.03.1705	15.1.1733
174	Bovera	Caterina Anna	1661	-	Joan	-	25.07.1677	13.06.1710
34	Brossa	Justina	-	-	-	-	30.08.1516	14-9-1555
504	Burguera Burguera	Maria de la Victòria	26.03.1898	Margarida	Antoni, guardia civil, i Miquela	Eivissa (veïna de Campos)	2.06.1921	23-10-1978

258	Busqueta	Clara	1649	Caterina	Antoni	-	20.10.1664	17.08.1667
4	Busqueta	Joana	-	-	Guillem, mercader, i Caterina	Ciutat	11.06.1487	1591 (o abans)
3	Busqueta	Maciana	-	-	Guillem, mercader, i Caterina	Ciutat	28.08.1485	No abans de 02.07.1502
85	Busqueta	Maria Anna	-	-	Bernat, ciutadà	Ciutat	4.06.1549	-
393	Cabanelles Maiol	Antonina Maria	-	Antonina	Lleonard, patró, i Joana Maria	Ciutat	16.09.1770	18.07.1813
452	Cabot Cardona	Catalina Maria	-	Catalina	Bernat, mestre, i Elisabet	Ciutat	10.02.1833	després de 1870
323	Calafat	Josepa	1693	-	-	-	18.07.1718	26.03.1749
185	Caldés	Anna	1615	Marianna	Jeroni	-	18.02.1629	12.1.1691
165	Caldés	Jacinta	-	Margarida	Jeroni	-	1.07.1613	-
129	Caldés	Margarida	-	-	Cristòfol, dr. en medicina	-	26.1.1596	-
300	Campaner	Elisabet	1667	Elisabet	N. i Joana	-	29.03.1692	5.08.1727
309	Camps Llobera	Joaquima	1667	Francina	Joan i Joana	Inca	28.03.1700	30.09.1736
338	Cànaves Parets	Caterina Rosa	1717	Caterina	Nadal C. de Mossa i Caterina	Escorca	28.02.1734	2.09.1788
432	Canyelles Jaume	Miquela Maria	-	Miquela	Bartomeu, dr. en medicina i Francina	Santa Maria del Camí	21.11.1793	Secularitzada el 07.03.1821
408	Canyelles Varela	Joana Francesca	1765	Joana Maria	Josep, patró, i Maria	Ciutat	25.03.1784	2.08.1786
492	Capellà Pou	Maria coloma	04.01.1869	Antònia Maria	Llorenç, conrador, i Francina Anna	Algaida	7.03.1907	28.07.1936
269	Cardell	Teresa	1657	Joana	Nicolau	-	2.1.1675	10-2-1717
435	Cardona Mas	Apol·lònia Maria	30.11.1784	Apol·lònia	Pere Miquel, blanquer, i Elisabet	Ciutat	28.12.1800	10.1.1876
434	Cardona Mas	Caterina Ignàsia	15.08.1777	Caterina	Pere Miquel, blanquer, i Elisabet	Ciutat	10.08.1799	8.02.1848
343	Castelló	Caterina Maria	-	Caterina	Bartomeu	Ciutat	22.03.1736	14.11.1809
284	Castelló	Caterina Rosa	1675	Caterina	Bartomeu	-	3.1.1683	27.02.1744
276	Castelló	Isabel Joana	9.03.1663	Isabel Joana	Bartomeu	-	20.03.1679	12.03.1731
382	Castelló Sala	Sebastiana	-	-	Damià i Margarida	-	21.1.1766	1.1.1832
519	Catalan Moyà	Rosalia	-	Rosalia	Fidenci, tècnic RTV, i Teresa	Ciutat	23.07.1975	Secularitzada el 31.07.1981
450	Cerdà Mir	Caterina Jerònia	18.06.1807	-	Mateu i Francina	Estellenes	26.02.1832	15.03.1882
62	Ceroles	Elisabet Petronilla	-	-	Antoni, pescador	Ciutat	21.06.1528	11.06.1538
500	Clar Mesquida	Maria de Gràcia	29.03.1896	Miquela	Miquel, jornaler, i Catalina	Campos	13.1.1916	20.09.1969
499	Clar Mesquida	Maria de la Purificació	11.07.1891	Joana Anna	Miquel, jornaler, i Catalina	Campos	3.07.1915	31.03.1962
482	Colom Creus	Margalida Maria	27.03.1871	Margalida	Antoni, comerciant, i Francesca	Bunyola	19.03.1891	14.10.1946
357	Colom	Bàrbara	1721	Bàrbara	Pere Antoni,	Ciutat	27.1.1743	11.03.1758

	Dameto	Rita			notari, i Caterina			
356	Colom Dameto	Esperança	27.06.1905	Esperança Rita	Pere Antoni, notari, i Caterina	Ciutat	27.1.1743	3.06.1768
446	Colom Garriga	Maria Ignàsia	22.06.1791	Catalina Maria	Joan Coloma	Ciutat	25.03.1819	22.03.1871
65	Coloma	Antonina	-	-	Antoni	Sóller	30.06.1528	25.09.1553
93	Coloma	Rafela	-	-	Bartomeu	-	17.03.1555	-
133	Colomines	Elena	-	Drusiana	Jeroni, dr. en drets	-	19.11.1590	5.02.1647
123	Coll	Agustina	-	Anna	Francesc, notari	-	15.11.1579	-
433	Coll Ramonell	Maria Lluïsa	-	Antonina Anna	Domingo, patró, i Maria Anna	Ciutat	19.08.1798	Secularit- zada el 18.11.1821
291	Comelles	Àngela	1672	Magdalena	Joan Antoni	-	30.1.1689	27.02.1694
263	Comelles Cabrer	Lucrècia	-	Lucrècia	Antoni, ciudadà, i Margarida	Ciutat	27.03.1671	7.1.1734
379	Comelles Vilallonga	Caterina	-	Caterina	Jaume Joan i Onissa	Ciutat	11.03.1761	25.10.1819
380	Comelles Vilallonga	Maria Josepa	-	Dionísia	Jaume Joan i Onissa	Ciutat	9.1.1763	31.10.1821
262	Comes	Elena	1650	-	-	-	12.03.1670	4.02.1727
480	Comes Ribes	Margalida del Cor de Maria	25.02.1848	Margalida	Jaume i Magdalena	Ciutat	5.1.1886	9.1.1933
115	Companya	Antonina Tomasà	-	-	Antoni, fuster	Muro	27.08.1570	-
314	Conrado Sampol	Elisabet Maria	1690	Elisabet	Esteve i Francesca	Ciutat	01.03.1707	13.07.1763
316	Conrado Sampol	Maria Jerònica	1693	Caterina	Esteve i Francesca	Ciutat	14.10.1708	18.03.1711
312	Conrado Sampol	Maria Magdale- na	1689	Maria Magdalena	Esteve i Francesca	Ciutat	16.02.1705	21.03.1756
354	Corró	Magdale- na Maria	1718	-	Bartomeu	Inca	03.11.1741	14.12.1790
61	Cortada	Caterina Cecília	-	-	Miquel	Felanitx	12.09.1526	-
45	Costa	Àgueda	-	Joana Dominga	Pere, cirurgià	Ciutat	05.02.1519	-
11	Costa	Margarida	-	-	Pere	-	03.03.1501	-
206	Crespí	Agnès Margari- da	1617	Joana Anna	Nicolau	-	21.03.1637	6.11.1665
443	Crespí Coll	Paula	-	-	Damià i Coloma	Sóller	11.10.1812	3.03.1833
76	Cristiana	Antònia	-	-	Joan	-	28.08.1540	10.08.1556
172	Custurera	Àngela	1602	Francina	-	-	25.11.1618	18.08.1667
522	Chungan Valappan	Elsy	16,7,1959	Elsy	Devassy Kutty i Mary	Aloor - Kerala (Índia)	14.06.1987	-
523	Chungan Valappan	Mercy	30.09.1967	Mercy	Devassy Kutti i Mary	Aloor - Kerala (Índia)	14.06.1987	-
1	Dameto Pax?	Violant	-	-	Albertí? i Cecília?	-	28.08.1485	No abans de 10.02.1488
184	Dameto Trília	Prudèn- cia	-	Francina	N. i Francina Trília	-	29.10.1628	-
69	Danús	Pereta	-	-	Joan, pare	Ciutat	14.07.1532	-
326	Danús Martorell	Antoni-na	1.06.1698	Antonina Rosa Gertrudis	Bartomeu F., ciudadà militar, i margarita	Santanyí	19.03.1722	27.03.1762
487	Darder Ramis	Maria Concepció	4.08.1880	Margarida Maria	Benet, conrador, i	Ariany	18.09.1904	16.12.1966

					Maria Ignàcia			
49	Desbach	Margarida	-	-	Joan, donzell, i Isabel	-	29.07.1522	-
163	Desbrull	Jerònia Paula	1594	Margarida	Antoni, ciutadà	Ciutat	16.1.1611	1.07.1663
179	Desbrull	Joana Maria	1605	Onissa	Antoni, ciutadà	Ciutat	24.1.1622	4.12.1679
112	Desbrull	Margari-da Paula	-	-	Francesc	-	22.03.1570	-
302	Desbrull Sureda	Elionor	1676	Elionor	Francesc, donzell, i Isabel	-	27.03.1692	13.02.1711
304	Desbrull Sureda	Joana Maria	1678	Caterina	Francesc, donzell, i Isabel	-	20.06.1694	21.09.1695
19	Desmàs	Jerònia	-	-	-	-	4.12.1505	-
215	Despuig	Drusiana	1627	Drusiana	Miquel	-	4.07.1641	17.03.1688
39	Domènec	Joana Engràcia	-	-	-	-	1517	-
352	Domènec Bover	Joana Rosa	1719	Joana Anna	Joan, notari, i Maria Anna	Ciutat	30.03.1749	1.03.1780
110	Dusay	Miquela	-	Onofra	Salvador, notari, i Magdalena	-	17.09.1565	-
199	Dusay Antic	Úrsula	1617	Francina	Antoni Agustí i Joana	-	5.03.1635	20.11.1693
17	Enrich	Susanna						18.12.1504
67	Envege	Joana Bàrbara			Rafel, mercader, i Bàrbara	Ciutat	8.03.1531	
75	Envege	Miquela			Rafel, mercader, i Bàrbara		24.08.1540	
297	Escanelles	Joana Baptista	1666		Antoni	Inca	27.03.1691	7.03.1746
13	d'Espanya	Antonina					13.02.1502	
26	Faret	Damiana			Bernt, paraire	Ciutat	13.12.1510	
370	Fernàndez Carbonell	Josepa Teresa		Bàrbara	Andreu, teixidor de lli, i Antonina	Ciutat	16.04.1752	14.10.1809
359	Ferrà	Caterina Anna	1725	Caterina	Antoni, ciutadà	Ciutat	28.03.1743	1-9-1745
320	Ferrà	Clemència	1696	Magdalena	Antoni Ferrà de la Mola	Esporles	4.02.1714	6.02.1768
324	Ferrà	Teresa	1705	Margarida	Antoni Ferrà de la Mola	Esporles	19.02.1721	28.12.1725
371	Ferrà Martorell	Francina Anna	-	Francina Anna	Antoni F. de la Mola i Francina A.	Ciutat	10.02.1753	23.08.1819
377	Ferrà Martorell	Joana Anna	5.02.1744	Joana Anna	Antoni F. de la Mola i Francina Anna	Ciutat	10.02.1760	23.09.1811
374	Ferrà Martorell	Magdalena Jerònia		Magdalena	Antoni F. de la Mola i Francina Anna	Ciutat	19.02.1758	2.03.1806
418	Ferrà Moragues	Margari-da		Margarida	Antoni Ferrà de la Mola i Margarida	Ciutat	26.03.1788	20.10.1842
502	Ferragut Mulet	Maria Eustòquia	10.08.1892	Catalina	Nadal i Catalina	Ciutat	28.11.1920	12.1.1967

230	Ferragut Oliver	Mònica	1620	Maria Margarida	Antoni	-	13.1.1647	11.10.1700
485	Ferrer Bujosa	Catalina Thomàs	29.11.1873	Josepa	Joan, mariner, i Catalina	Ciutat	21.2.1897	21.11.1949
328	Ferrer Tries	Jerònia Margarida	1698	-	Francesc, dr. medicina i Margarida	Ciutat	21.10.1725	17.08.1735
144	Fiol	Agustina	-	Joana	Perot	Alaró	17.03.1598	-
197	Fiol	Francina	-	Francina	Salvador, dr. medicina, i Francina	-	26.11.1634	29.10.1656
248	Fiol	Praxedis Tomassa	1640	Praxedis	Joan	-	12.03.1656	20.08.1659
193	Fiol	Violant	1616	Jerònia	Salvador, dr. medicina, i Francina	-	12.09.1632	11.1.1662
385	Fiol Estada	Margarida Ignàsia	-	Margarida	Jaume Antoni, dr. en drets, i Florentina	Ciutat	25.1.1767	2.03.1803
386	Fiol Palou	Antoni-na	1749	Antonina	Miquel Andreu i Antonina	Consell	23.03.1767	16.02.1773
254	Flor	Maria Teresa	1642	Francina	Gabriel, mercader	-	20.02.1661	9.1.1729
255	Flor	Onofra	1644	Antonina	Gabriel, mercader	-	20.02.1661	3.08.1734
317	Flor Amer	Francina Maria	1692	Francina	Gabriel Francina i Francina	Ciutat	21.10.1708	8.12.1787
275	Font	Cecília	1660	-	Llorenç	Sineu	24.03.1678	13-6-1742
315	Fornari Codina	Maria Àngela	1690	Francina	Francesc i Maria	-	26.1.1708	17.07.1772
8	Fortesa	Francina	-	-	Ramon Burgues Fortesa	-	27.12.1495	1.03.1516
507	Frau Bordoy	Maria de l'Amor Hermós	22.11.1898	Margalida	Bartomeu i Concepció	Ciutat	23.10.1924	23.07.1984
437	Frau Ribera	Magdalena Ignàsia	-	Magdalena	Pere Josep i Catalina	Ciutat	25.11.1802	5.06.1856
362	Frau Sampol	Margarida Jerònia	1726	Margarida	Antoni i Jerònia	Alaró	30.03.1745	24.02.1782
410	Frontera Cerdó	Maria Ventura	1762	-	Josep i Anna	Muro	28.10.1784	28-10.1784
456	Fullana Company	Francina Anna	-	Francina Anna	Agustí i Joana Maria	Lluçmajor	25.03.1835	17.1.1878
259	Fullana Nebot	Gertrudis	1643	Caterina	Nicolau, capità, i Coloma	Ciutat	19.11.1664	19.09.1717
54	Fuster	Praxedis	-	-	Joanot, donzell, i Joana	Ciutat	5.02.1525	31.1.1571
175	Fuster Pacs	Cecília	1604	Margarida	Felip F. de s'Estorell i Margarida	-	26.08.1619	1.03.1672
198	Fuster Pacs	Esperança	-	Jerònia	Felip F. de s'Estorell i Margarida	-	13.02.1635	11.06.1641
114	Gallard	Joana	-	-	Lluçia	Artà	3.08.1570	-
402	Garau Clar	Joana Maria	-	Joana Maria	Joan i Jerònia	Lluçmajor	11.11.1778	20.1.1838
471	Garau Gomila	Maria del Rosari	8.06.1836	Maciana	Bernat Maciana	Ciutat	13.03.1864	23.07.1914
506	Garau Planes	Catalina de Jesús	22.08.1890	-	Jaume, sabater, i Margalida	Inca	21.10.1922	13.08.1981
89	Garcia	Drussiana	-	-	-	-	23.02.1552	-

47	Garcia	Eulàlia	-	-	Joan, mercader	Ciutat	3.02.1521	-
498	Garcies Artigues	Maria de l'Assumpció	27.1.1890	Joana Aina	Francesc, conrador, i Catalina	Campos	12.11.1912	2.1.1979
470	Garí Ros	Maria Lluïsa	5.12.1839	Maria Concepció	Martí, blanquer, i Antonina	Ciutat	21.11.1863	6.07.1886
251	Gastinell Thomàs	Maria Anna	1643	Anna	Pere, mercader, i Margarida	-	21.11.1658	14.03.1721
341	Gelabert	Tomassa	1710	Caterina	Joan	Orient (Bunyola)	30.1.1735	28.1.1791
365	Gelabert Pallisser	Maria Rosa	1718	-	Vicenç i Caterina	Ciutat	5.02.1746	7.02.1767
429	Gelabert Rosselló	Maria Àngela	-	Àngela	Antoni i Margarida	Sineu	16.02.1794	Secularitzada el 30.12.1822
88	Genovard Mir	Paula	-	Maria Anna	Perot, notari, i Anna	-	26.11.1551	-
177	Gil	Elisabet	-	Caterina	Rafel	-	12.07.1629	-
118	Ginard	Miquela	-	-	-	-	29.08.1577	-
166	Ginard	Pereta	1592	-	Andreu, picapedrer	Ciutat	7.07.1613	21.09.1671
512	Ginard Burguera	Maria del Cor de Jesús	08.03.1918	Maria	Bartomeu i Andreua	Campos	16.03.1918	-
455	Gomila Sales	Maria Rosa	21.03.1817	Rosa Maria	Onofre i Joana Maria	Ciutat	21.1.1835	14.02.1894
59	Guaita	Jerònia Miquela	-	-	Martí	Inca	11.06.1526	-
71	Gual	Agnès Beneta	-	-	Antoni G. De la Portella, ciutadà	Ciutat	12.08.1532	3.11.1542
84	Gual	Agnès Elisabet	-	-	Pere G. de la Portella, ciutadà	-	11.10.1548	-
62	Gual	Beatriu	-	-	Antoni Gual Desmur	-	26.02.1527	(Després de 01.09.1571)
107	Gual	Maria Magdalena	-	-	Ramon, donzell	Ciutat	14.03.1563	-
134	Gual Bauçà	Margarida Agnès	-	Margarida	Pere, cavaller, i Jerònia	-	25.11.1590	-
181	Gual i Moix Serra	Anna Maria	-	Anna	Ferrando Gual i Moix, donzell, i Maria	Ciutat	12.11.1623	(Abans de 1677)
41	Gual, (vídua Berarda)	Agnès	-	-	Pere, ciutadà, i Joana	Ciutat	17.1.1518	2.09.1546
520	Gualda Alcalde	Maria dels Dolors	6.01.1943	Maria dels Dolors	José Ant., miner, i Maria dels Dolors	Granada	25.03.1977	-
449	Guasp Isern	Maria Magdalena	20.12.1805	Maria Magdalena	Joan, mestre, i Margalida	Ciutat	13.12.1830	11.09.1835
86	Güells	Beneta	-	-	Jordi, notari	-	3.09.1549	(Abans de 1589)
463	Homar Oliver	Maria Jerònia	22.10.1829	Jerònia	Bartomeu i Jerònia	Ciutat	1.03.1858	29.07.1915
138	Huguè	Engràcia	-	Clara	Damià i Elionor	-	14.07.1591	-
221	Huguè	Eulàlia	1605	-	-	-	15.03.1643	25.10.1701
136	Janer	Antonina	-	Antonina	Pere, jurat, i	-	26.03.1591	-

158	Janer	Lluïsa Anna		Úrsula	Antonina Pere, mercader i Antonina		15.11.1604	1637/1638
121	Janer	Margarida			Pere			16.10.1579
261	Joan	Margarida	1654	Margarida	Miquel, doctor, i Caterina		10.02.1670	19.03.1724
187	Joan	Maria Àngela	1604	Maria Àngela	Andreu		15.07.1629	17.03.1680
125	Joan	Montse- rrada			Bartomeu, conrador	Artà	6.02.1582	
225	Joell	Arcàngela	1626				30.11.1644	29.09.1682
516	Lidon Ginés	Maria Jerònia de la Ssma. Trinitat	26.12.1919	Eulàlia	Domingo i Nicolasa	Lorca (Múrcia)	6.1.1952	13.1.1980
335	Llabrés Prats	Elena	30.03.1708	Antonina	Bartomeu i Magdalena	Ciutat	11.10.1733	4.08.1784
303	Llobera	Magdale- na Anna	1661	Magdalena	Jaume	Escorca (de Son Llobera)	1.03.1692	19.09.1714
383	Llobera Capó	Caterina Josepa	1731	-	Miquel i Maria	Ciutat	27.1.1766	15.03.1769
496	Llobera Roca	Maria del Sagra- ment		Aina Maria	Franc i Maria	Ciutat	4.03.1910	Secularit- zada el 05.03.1913
7	Llull	Caterina	-	-	Vicenç	-	10.02.1488	-
130	Llull	Caterina	-	-	Ramon, doctor en quiscun dret	-	15.02.1588	24.10.1639
56	Maimó	Pereta	-	-	Cristòfol	-	21.1.1526	-
5	Mairata	Miquela	-	-	Llorenç	-	18.06.1487	20.08.1500
101	Manescal	Agnès Miquela	-	-	Antoni Benet, mercader, i Pereta	-	21.11.1559	-
473	Marroig Mesquida	Catalina Maria	24.09.1839	Catalina Maria	Antoni, fuster, i Francesca	Ciutat	19.11.1864	26.03.1884
515	Martí Vallès	Paula del Nin Jesús	6.10.1921	Maria Concepció	Francesc i Joana Maria	Ciutat	4.09.1949	-
95	Martorell	Antoni--na	-	-	Jordi	-	1.08.1555	10.08.1556 ?
214	Mas	Caterina Praxedis	1626	Caterina	Joanot	-	29.03.	8.07.1666
208	Mas	Eustòquia	1621	Margarida	Joanot	-	15.03.1639	20.08.1668
483	Mas Garcias	Maria Lluïsa	18.03.1867	Antònia	Jeroni, sabater, i Teresa	Ciutat	23.03.1891	14.02.1947
23	Mascaró	Isabel	-	-	Francesc, paraire	Ciutat	28.11.509	-
109	Mascaró	Úrsula	-	Joana	Bartomeu, blanquer	-	24.10.1563	-
151	Mascaró	Úrsula	-	-	Gabriel, conrador	Montuir i	16.03.1600	-
430	Massanes Riera	Elena Maria	-	Elena	Miquel, doctor en drets, i Elena	Ciutat	30.03.1794	21.08.1818
411	Massanet Abadia	Magdalena Ignàsia	1770	Magdalena	Joan, i Maria	Muro	21.03.1786	17.02.1790
460	Mates Gordiola	Maria del Carme	3.08.1834	Maria del Carme	Bernat i Francina Anna	Ciutat	23.11.1853	16.03.1900
462	Mates Gordiola	Maria Teresa	30.03.1832	Joana Anna	Bernat i Francina Anna	Ciutat	10.11.1855	3.03.1892
173	Mateu	Engràcia	-	-	-	-	27.11.1618	13-9-1651
286	Maura	Apol·lò-	1659	-	Joan, sastre	Ciutat	4.11.1685	16.02.1735

		nia						
345	Mayol	Paula	1718	-	Josep	Ciutat	24.03.1737	29.03.1785
267	Melià	Tomassa	1651	-	-	-	14.03.1674	2.09.1731
50	Mestre	Joana	-	-	-	-	23.1.1523	-
83	Mestre	Agneta	-	-	Gabriel, mariner, i Eulàlia	-	7.07.1547	-
25	Mir	Anna	-	-	-	-	26.03.1509	27.03.1509
307	Mir	Bàrbara	1676	-	Felip, merceder	Ciutat	17.03.1695	1.03.1745
241	Mir Ballester	Bonaventura	-	Elisabet	Joan Baptista, notari	-	14.03.1651	29.09.1658
505	Mir Jaume	Amparo de Jesús	2.02.1897	Amparo	Joan Antònia	Ciutat	12.10.1921	7.10.1937
126	Mir Llull	Jerònia	-	Elisabet	Gaspar, ciudadà, i Anna	Ciutat	21.1.1584	20.08.1639
162	Mir Torrella	Isabel	1593	Isabel	Gaspar	-	24.10.1610	11-10.1671
405	Miralles Mas	Maria Prudència	-	-	Joan, dr. en medicina, i Margarida	Mon-tuïri	17.1.1782	29.09.1826
152	Moll	Beatriu	-	Àngela	Pere, cavaller	Ciutat	9.03.1603	-
128	Moll	Magdalena	-	Francina	Antoni, notari, i Jerònia	-	19.1.1586	-
137	Moll	Mònica Susanna	-	Praxedis	Antoni, notari	-	3.06.1591	-
219	Moll Caldés	Jacinta	1625	Antonina	Antoni, donzell, i Antonina	Ciutat	9.11.1642	9.11.1701
441	Montaner Bordoy	Maria Joaquí-ma	-	Maria Francesca	Josep Francina	Ciutat	2.06.1810	Secularit- zada, el 7.06.1821
422	Montaner Bordoy	Maria Manuela	-	Maria Josepa	Josep Francina	Ciutat	16.07.1791	5.07.1815
106	Montor-nès	Eufrasina	-	Anna	-	-	29.03.1561	-
252	Móra	Coloma	1636	-	-	-	-	20.03.1714
395	Móra Moll	Margari- da Thomassa	-	-	Pere Miquel i Margarida Anna	Porreres	12.09.1772	29.1.1829
373	Moragues Ordines	Jerònia Maria	-	Jerònia	Pere A. Moragues, ciudadà, i Caterina	Estellen- cs	22.09.1756	13-10.1811
415	Moragues Pérez de Luaneches	Josepa Maria	-	Josepa	Joan i Maria	Ciutat	25.08.1787	2.1.1839
306	Moranta	Maria Anna	1676	Llúcia	Josep, paraire	-	23.03.1695	29.07.1747
187	Morera	Engràcia	1665	Elisabet	Antoni, conrador	Sineu	13.1.1686	9.1.1740
167	Morey	Diega	-	-	Rafel, conrador	Llucmaj- or	22.09.1613	-
273	Morey	Francina Thomassa	1652	-	-	-	23.03.1677	1-3-1726
384	Morro Ordines	Maria Ignàsia	-	Caterina	Bartomeu i Margarida	Binissal- em	3.03.1766	1.02.1807
90	Moyà	Elisabet	-	-	Ramon, ciudadà	Ciutat	26.02.1552	-
431	Moyà Ramonell	Antonina Josepa	1777	Antonina	Francesc, negociant, i Joana Anna	Ciutat	23.11.1794	Secularit- zada, el 18.11.1822
140	Mulet	Maciana	-	-	Francesc	-	6.08.1592	-
207	Mulet	Maciana	1607	-	-	-	10.03.1637	-
157	Mulet	Sebastiana	1587	-	Sebastià, conrador	Algaida	24.10.1604	23.10.1665

265	Munar	Eugènia	1655	Caterina	-	-	9.03.1674	19.03.1737
283	Munar	Lluïsa	-	-	-	-	-	26.12.1682
423	Muntaner Ripoll	Antonina Benvinguda	-	Antonina	Miquel i Caterina	Sóller	18.02.1792	21.1.1845
171	Mut	Eleonor	-	Anna	Pere, notari	Ciutat	18.02.1618	-
195	Mut	Onofra	-	Onofra	N. Antonina	-	6.08.1634	25.11.1656
74	Nacre	Engràcia	-	-	Cristòfol, assaonador, i Apol·lònia	Campos	29.03.1540	-
428	Nadal Ferrer de Sant Jordi	Maria Antònia	c. 1778	Maria Magdalena	Jeroni, dr. en drets, i Magdalena	-	10.09.1793	Secularitzada, el 7.06.1821
351	Nadal Vaquer	Caterina	1716	Caterina	Pere Joan, ferrer,	Ciutat	8.03.1740	28.12.1787
453	Nadal Vidal	Margarida Maria	1815	Margarida	Gabriel i Maria Anna	Ciutat	30.06.1833	2.03.1890
	Nassut	Esperança Maria	-	-	Joan paraire	Ciutat	05.08.1526	-
148	Nassut	Francina	-	Francina	Joan Benet, notari i Elisabet	Sóller	16.01.1600	Des 1633/Gen. 1634
48	Nebot	Andreua	-	-	Joan, teixidor	Porreres	29.07.1522	05.02.1558
234	Nebot	Coloma	1636	Nicolaua	-	-	10.02.1648	14.1.1671
239	Nicolau	Apol·lònia	1597	-	-	-	02.03.1650	01.03.1674
237	Nicolau	Eugènia	1629	-	-	-	30.1.1650	28.03.1671
281	Nicolau Genovard	Eufra-sina	1663	Caterina	Pere Antoni i Jerònia	-	17.10.1682	07.07.1738
489	Niell Ferriol	Maria del Carme	1876	Joana Anna	Bartomeu i Antònia	Sineu	26.03.1906	28.03.1936
87	Noguera	Clara	-	-	Guillem N. de Superna	-	07.11.1551	28.11.1551
425	Noguera Mas	Maria Teresa	1776	Margarida	Miquel N. de Superna i Úrsula	Ciutat	10.10.1792	Secularitzada, el 23.07.1821
389	Noguera Mir	Anna Maria	1741	Anna Maria	Gabriel N. de Superna i Margarida	<i>el lloc de Superna</i>	29.06.1769	18.03.1794
497	Obrador Ayarte	Maria de la Puresa	1872	Apol·lònia	Gabriel, jornaler, i Apol·lònia	Campos	17-11-1910	6.02.1951
427	Obrador Soler	Maria Joana	-	Joana Maria	Jau-me Bàrbara	i Felanitx	15.11.1792	13.03.1845
147	d'Olesa Desbrull	Eugènia	-	Praxedis	Bernat, ciutadà, i Jerònia	Ciutat	2.12.1599	-
146	d'Olesa Desbrull	Maria Magdalena	-	Magdalena	Bernat, ciutadà i Jerònima	Ciutat	13.11.1599	-
70	d'Olesa Santmartí	Antonina Susanna	-	-	Francesc, ciutadà, i Beatriu	Ciutat	11.08.1532	-
57	Olivar	Magdalena Gaspara	-	-	Mateu, notari	Ciutat	27.1.1526	-
66	Olivar Mates	Caterina Bàrbara	-	-	Pere, notari	Ciutat	23.08.1528	-
164	Oliver	Agnès	1582	-	Antoni, notari	-	13.11.1611	5.11.1646
256	Oliver	Joana Anna Quitèria	1646	Esperança	Jeroni i Onofra	-	29.03.1663	7.07.1668
511	Oliver Bibiloni	Teresa de Jesús	1917	Damiana	Andreu, conrador, i Damiana	Algaida	13.03.1942	-
419	Oliver Mas	Joana Anna Josepa	1773	Joana Anna	Gabriel, dr. en medicina	Ciutat	8.10.1789	3.12.1850

424	Oliver Mas	Lluïsa	-	Maria Lluïsa	Gabriel, dr. en medicina, i Margarida	Ciutat	3.06.1792	2.06.1830
479	Oliver Pont	Maria del Pilar	1860	Maria	Miquel, conrador, i Margarida	Manacor	4.1.1889	12.09.1916
224	Oliver de Sant Jordi	Maria Jerònia	1627	Antonina	Gabriel	-	21.11.1644	17.09.1684
233	Oliver de Sant Jordi	Susanna	1633	Anna	Gabriel	-	18.12.1648	25.1.1662
240	Oliver de Sant Jordi	Valenti-na	1635	Caterina	Gabriel	-	13.1.1651	7.03.1709
350	Ordines Ferrà	Maria Agnès	-	Maria	Pere Antoni O. d'Almadrà i Caterina	Alaró	14.02.1740	26.11.1816
342	Ordines Ferrà	Teresa	-	Joana	Pere Antoni O. d'Almadrà i Caterina	Alaró	5.02.1736	15-10.1810
494	Orell Cerdà	Maria Josepa	1874	Jerònia	Arnau, jornaler, i Antònia	Pollença	16.1.1910	16.02.1967
99	Osona	Paula	-	Anna	Bartomeu? Joan Gaspar?	-	28.02.1557	Abans de 12.07.1589
22	de Pacs	Bonifàcia	-	Joana	Bonifaci i Joana	-	14.3.1508	-
159	de Pacs	Cecília	-	Joana	Joanot, donzell	Ciutat	3.07.1696	-
486	Palerm Enric	Maria Teresa	1875	Joana Anna	Pere Joan i Catalina	Ciutat	1.1.1899	5.09.1932
484	Pallisser Fiol	Magdalena Jeróni-ma	1863	Magdalena	Ramon, teixidor, i Catalina	Inca	2.03.1891	15.03.1930
96	Palou de Comasema	Montserrat	-	Bàrbara	Joanot	Orient (Bunyola)	5.08.1555	-
220	Parets	Isabel	-	Isabel	Bartomeu	-	6.12.1642	8.09.1650
243	Parets	Lutgarda	-	Francina	Bartomeu	-	3.02.1652	2.09.1658
289	Parets	Lutgarda	1670	Joana	Bartomeu, doctor, i Joana	-	21.03.1686	25.03.1735
235	Parets	Praxedis	1632	Praxedis	Bartomeu	-	16.02.1648	22.09.1709
421	Pasqual Mir	Elionor	-	-	Bartomeu i Margarida	-	22.03.1791	16.12.1821
448	Pasqual Verger	Joana Anna	1813	Joana Anna	Miquel Mariano i Joana Anna	Ciutat	05.09.1830	15.01.1878
447	Pasqual Verger	Maria Magdalena	1811	Maria Magdalena	Miquel Mariano i Joana Anna	Ciutat	5.09.1830	8.03.1880
468	Paqual Vidal	Maria Ventura	1845	Joana Anna	Bartomeu, teixidor i Maria Magdalena	Ciutat	04.09.1861	05.02.1936
474	Pastor Paieres	Maria Dolors	1846	Catalina Maria	Pere, conrador i Magdalena Maria de la Salut	-	31-12-1864	23-01.1926
397	Pauengos Borroni	Maria Jerònia	1742	Jerònia	Alonso i Catalina	Ciutat	28-10-1772	24.07.1781
481	Paieres	Maria dels Àngels	1873	Maria teresa	Josep, botiguer i Maria Anna	Binissalem	01.03.1906	18-09.1972
285	Pelegrí Bisquerra	Arcàngela	-	-	Rafel, conrador, i Bàrbara	Artà	25.08.1683	15.03.1738
209	Penaflo Gil	Thomassa	1621	Caterina	Antoni i Antonina	-	20.10.1639	30.09.1659

32	Penya	Magdalena	-	-	-	-	12.11.1515	-
476	Perelló Muntaner	Maria Francesca	1853	Maria Francesca	Ramon, conrador, i Sebastiana	Bunyola	29.1.1880	13.06.1932
301	Petro	Constança	1676	Joana	Guillem, escrivent	-	12.03.1692	2.03.1733
271	Petro	Paula	1647	-	-	-	21.03.1675	18.06.1726
464	Picornell Ramonell	Joana Maria	1840	Joana Maria	Ignasi i Joana Maria	Ciutat	14.10.1860	6.08.1901
10	Planes	Antonina	-	-	-	-	19.11.1500	-
227	Planes	Margarida Anna	-	Margarida	Antoni, apotecari	Ciutat	19.08. 1646	18.10.1658
260	Planes Borràs	Victòria	1652	Anna	Felip, conrador	-	16.10.1667	13.02.1715
493	Pol Frau	Catalina de Jesús	1872	Catalina	Antoni i Apolònia	Binissal em	3.03.1908	2.03.1921
346	Pons	Agustina	1718	Maria	Pere	Artà	26.07.1738	28.09.1743
508	Pons Alcover	Maria del Cor de Jesús	1905	Antònia	Vicenç i Teresa	Lloseta	28.07.1928	7.10.1937
518	Pons Amengual	Maria Sebastiana de Jesús	1901	Catalina	Joan i Sebastiana	Búger	22.07.1953	16.03.1978
347	Pons Barceló	Maciana	1718	Maciana	Lluç i Antonina Anna	Ciutat	10.03.1739	18-10-1755
517	Pons Llinàs	Maria de Jesús Eucaristia	1930	Maria	Nicolau i Maria	Artà	18.10.1952	-
414	Pons Lloret	Maria Jerdònia	-	Maria	Gabriel i Joana Maria	Muro	2.03.1787	7.03.1837
420	Pons Vila	Maria Coloma	-	-	Antoni i Caterina	Valdem ossa	4.07.1790	22.1.1851
290	Pont	Anna Jerdònia	1670	-	-	-	9.08.1687	9.08.1687
37	Pou	Engràcia	-	-	-	-	15.02.1517	-
457	Pou Torrents	Maria Antnia	1834	Antonina	Antoni i Catalina	Ciutat	19.02.1854	26.03.1880
369	Prats Arnau	Anna Ramona	1728	Anna	Guillem i Miquela	Ciutat	12.03.1752	3.03.1772
416	Prohens Llull	Bàrbara Maria	-	Bàrbara	Joan i Bàrbara	Felanitx	25.08.1787	31.1.1849
409	Prohens Llull	Caterina Josepa	1758	Caterina	Joan i Bàrbara	Felanitx	5.08.1784	31.12.1795
211	Puig	Joana	1618	-	-	-	2.07.1640	17.1.1695
250	Puig	Joaquima Drusiana	1648	-	-	-	19.03.1658	24.07.1687
353	Puig	Magdalena	1721	-	Benet	Ciutat	20.11.1740	14.02.1792
495	Quetgles Fiol	Clara de Jesús	1885	Clara	Mateu i Magdalena	Inca	23.1.1910	29.1.1947
401	Quintana	Caterina Gertrudis	1763	Caterina	Antoni, dr. en medicina	Binissal em	28.07.1778	19.12.1809
18	Quintana	Gabriela	-	-	-	-	12.02.1505	-
150	Quintana	Joana	-	-	Joan	-	6.03.1600	-
348	Rabassa	Coloma	-	Caterina	Jaume	Ciutat	23.08.1739	3.12.1798
387	Ramonell Cardona	Antoni-na Manuela	-	Antonina	Nicolau, gorreter, i Apolònia	Ciutat	10.08.1768	26.10.1821
412	Ramonell Nicolau	Francina Josepa	-	Francina Anna	Jaume Apolònia	Ciutat	28.03.1786	22.12.1838
403	Ramonell Nicolau	Maria Magdalena	-	-	Jaume Apolònia	Ciutat	8.03.1780	24.07.1824
194	Rayó	Valent-na	-	Caterina	N. i Joana	-	24.10.1632	-
131	Reus	Bàrbara	-	Praxedis	Antoni, merceder	-	22.02.1588	-
80	Reus	Onofra	-	-	Antoni, merceder	-	8.08. 1546	-
40	Reus	Úrsula	-	Antonina	Pere i	Algaida	18.10.	6.12.1553

					Bàrbara		1517	
439	Ribera Garau	Maria Margarida	1790	Maria Agnès	Jeroni Ignasi, tinent,	Ciutat	12.03.1806	Secularitzada, el 02.03.1821
253	Ribes	Caterina Anna	1637	-	-	-	30.01.1661	6.08.1693
277	Ribes	Eustòquia	1654	Francina	-	-	14.01.1680	21.03.1736
94	Ribes	Francina	-	-	Perot, fuster	-	15.03.1555	-
238	Ribes	Lluca	1622	-	-	-	26.03.1650	26.12.1684
156	Riera	Petronil·la	-	Antonina	Jeroni (?) i Margarida	-	10.10.1600	-
509	Riera Maimó	Maria del Pilar	1980	Apol·lònia	Antoni i Francesca	Ariany	14.07.1940	13.10.1944
513	Riera Roca	Maria del Pilar	-	Maria	Salvador i Maria	Petra	15.2.1921	Secularitzada
322	Ripoll	Àngela	1696	-	Pere Antoni, conrador	Deià	22.03.1714	8.06.1744
175	Ripoll	Magdalena	1601	Margarida	-	-	24.1.1620	21.22.1664
169	Ripoll	Onofra	-	-	-	-	1.07.1615	-
189	Riudavets	Josepa	-	-	Damià, conrador	-	9.09.1629	2.03.1658
394	Riusec Ripoll	Caterina Thomassa	-	Caterina	Sebastià, mercader, i Francina	Ciutat	13.1.1771	9.03.1836
381	Riusec Ripoll	Francina	1749	Francina	Sebastià, mercader i Francina	Ciutat	17.03.1765	4.03.1798
360	Riusec Ripoll	Margarida Maria	1728	Margarida	Joan, Mercader i Margarida	Ciutat	19.03.1744	18.03.1787
178	Roca	Apol·lònia	-	-	-	-	19.07.1620	-
490	Roca Orell	Maria de Lourdes	1886	Antònia Maria	Gabriel i Margalida	Santa Eugènia	10.06.1906	5.03.1944
388	Roig Rosselló	Àngela	-	Margarida	Rafel i Caterina	Alaró	23.10.1768	22.11.1821
117	Rossell	Caterina	-	-	Jeroni i Francina	Ciutat	25.08.1577	24.07.1609
108	Rossell	Nicolaua	-	Jerònia	Jeroni	-	16.03.1563	10.1619
29	Rosselló	Paula	-	-	Antoni, paraire	Ciutat	9.1.1513	7.11.1540 (?)
367	Rosselló Sabater	Antonina Maria	1730	Antonina	Marc, notari i Paula	Ciutat	10.11.1748	8.08.1762
378	Rosselló Sabater	Maria Bàrbara	-	Bàrbara Maria	Marc, notari, i Paula	Ciutat	12.1.1761	7.08.1812
465	Rosselló Seguí	Maria Josepa	1836	Margarida Maria	Bartomeu i Margarida	Esporles	29.03.1861	22.03.1908
6	Rovira	Francina	-	-	Gabriel	-	29.07.1487	-
407	Royo Huguet	Manuela	-	-	Pedro, capità, i Clara	Ciutat	11.09.1783	27-9.1838
461	Rubert Bisquerra	Paula	1828	Margalida	Jaume Catalina	Ciutat	2.1.1881	-
444	Sacaré Sorà	Antonina Bernarda	-	Antonina	Gabriel, negociant, i Antonina	Ciutat	7.06.1813	28.10.1821
440	Sacaré Sorà	Francina Maria	-	Francina Maria	Gabriel, negociant, i Antonina	Ciutat	8.02.1807	29.03.1826
205	Sales	Paula Nicolaua	1575	-	-	-	8.09.1636	23.08.1680
16	de Sales	Pereta	-	-	-	-	4.10.1503	-
376	Salom Lliteres	Esperança Ignàsia	1737	Esperança	Martí, blanquer, Antonina Anna	Ciutat	9.07.1758	13.02.1788
399	Salom Salom	Maria Francesca	-	Maria	Martí, blanquer, i Júlia	-	28.02.1775	17.06.1819
270	Salvà	Magdalena	1657	Magdalena	Jaume Joan	-	12.1.1675	9.08.1699

	Ferragut	Maria						
310	Sampol Oliver	Joana Anna	1686	Joana Anna	Narcís, dr. en drets, i Joana Anna	-	5.02.1702	9.03.1749
264	Sampol Oliver	Susanna	1656	-	Jaume S. de la Teulera i Joana	-	7.1.1674	14.03.1708
280	Sánchez	Joana Anna	1666	Maria	Pere i Anna	-	26.07.1682	15.03.1735
203	de Santacflia	Prudència	-	-	Jordi, donzell, i Francina	Ciutat	27.1.1636	14.03.1645
278	Santacflia	Prudència	1665	Eleonor	Josep	-	25.02.1680	6.03.1713
212	Santacflia	Onissa	-	Teresa	Jordi, donzell, i Francina	Ciutat	10.1.1641	23.02.1647
72	Santjoan	Agnès Prudència	-	-	Pere, donzell	Ciutat	18.02.1533	-
2	Santjoan	Margarida	-	-	-	-	28.08.1485	No abans de 10.02.1488
46	Santjoan	Prudència	-	-	Pere Joan	-	3.06.1529	No abans de 1603
102	Santjoan	Onissa	-	-	Joanot i Jerònia	-	26.03.1560	-
139	Santjoan Olesa	Dorotea	-	Francina	Jeroni, donzell i Elisabet	-	13.10.1591	-
521	Sard Melis	Isabel	1918	Isabel	Joan, mestre nacional i Bàrbara	Agaeta (Gran Canària)	11.02.1987	-
15	Sastre	Caterina	-	-	Joan	-	14.03.1503	-
120	Sastre	Caterina Gabriela	-	-	Gabriel, conrador	Algaida	6.1.1578	-
33	Sastre	Gabriela	-	-	Joan	Algaida	29.08.1516	-
319	Sastre	Onissa	1695	Caterina	Francesc, dr. en medicina	-	4.1.1711	31-5-1778
364	Sastre Mayol	Clara	1730	Francina	Joan, dr. en drets, i Francina	Ciutat	24.10.1745	27.03.1762
363	Sastre Sunyer	Susanna	-	Susanna	Gaspar Antonina	Ciutat	7.06.1745	6.03.1804
116	Seguí	Clara	-	-	Antoni, apotecari	-	1.09.1573	-
160	Seguí	Drusiana	-	Paula	Bartomeu, mercader	Ciutat	28.03.1607	-
53	Seguí	Joana Bàrbara	-	-	Pere, apotecari	Ciutat	14.07.1524	-
111	Seguí	Lluïsa	-	Margarida	N., apotecari	-	24.09.1565	-
78	Seguí Perpinyà	Baptista	-	-	Antoni (?), mercader	-	28.08.1544	-
145	Serra	Eulàlia	-	Esperança	Pere i Margarida	Sóller	30.08.1598	-
79	Serra	Pereta	-	-	Cristòfol, mercader	-	18.07.1546	-
339	Serra Palou	Jerònia Paula	1705	Jerònia	Miquel, ciutadà militar	-	11.03.1734	6.10.1764
288	Servera	Angeli-na	1659	-	Pere, conrador	Artà	24.03.1686	24-1-1738
321	Servera	Joana Maria	1695	-	-	-	11.03.1714	5.02.1776
141	Servera	Violant	-	Praxedis	Bartomeu	-	27.11.1595	-
445	Servera Móra	Catalina Maria	1790	-	Bernat i Francesca	Porreres	1815	30.08.1827
153	Simonet	Antoni-na	1586	Antonina	Pere Joan	-	8.06.1603	9.08.1663
202	Siquier	Joana	-	-	-	-	29.07.1635	-
229	Sitjar	Antonina	1622	-	Bernat	Porreres	16.12.1646	5.07.1702

413	Sitjar Barceló	Anna Teresa	-	Joana Anna	Jaume Miquela i	Porreres	6.08.1786	3.10.1811
245	Socies	Jerònia	1632	Caterina	Antoni, mercader	-	3.02.1654	9.03.1720
119	Socies	Maria Anna	-	Maria Anna	Jeroni, mercader	-	21.10.1577	-
204	Socies Ribes	Llucia	1617	-	Miquel Francina i	Montuïri	13.03.1636	9.08.1671
232	Socies Ribes	Lluïsa Anna	1632	Francina	Miquel Francina i	Montuïri	25.08.1647	12.08.1692
192	Socies Ribes	Margarida	1614	-	Miquel Francina i	Montuïri	29.07.1630	-
213	Soley	Jerònia Margarida	-	-	-	-	13.03.1641	29.09.1657
308	Suau	Caterina Jerònia	-	Caterina	Salvador, notari, Caterina i	-	14.03.1695	10.08.1726
295	Suau	Praxedis Tomassa	1672	Prudència	Salvador, notari, Caterina i	-	21.03.1689	16.03.1743
368	Suau Fiol	Caterina Jerònia	1727	Caterina Anna	Pere J., dr. en drets, i Caterina A.	Ciutat	19.01.1749	20.03.1798
20	Sunyer	Maria	-	Maria	Nicolau, ciutadà, Praxedis i	Ciutat	9.03.1506	5.02.1521
190	Sureda	Clemència	-	Clemència	Jordi	-	27.06.1630	6.10.1653
216	Sureda	Francina	1624	Caterina	Joan i Joana Maria	-	24.11.1641	26.07.1690
210	Sureda	Maria	1624	Maria	Joan i Joana Maria	-	21.03.1640	17.10.1694
186	Sureda	Maria Magdalena	1611	Eleonor	Jordi	-	19.03.1629	29.09.1669
246	Sureda	Onissa	1637	Margarida	Joan i Joana Maria	-	26.03.1654	3.10.1693
222	Sureda Descatlar	Anna Maria	1628	Eleonor	Joan Baptista, donzell, i Francina	Ciutat	11.03.1643	-
231	Sureda Descatlar	Constança	1632	Lucrècia	Joan Baptista, donzell, i Francina	Ciutat	14.03.1647	3.08.1672
469	Sureda Fullana	Maria Magdalena	1825	Magdalena Maria	Martí, conrador, i Joana Maria	Manacor	13.10.1863	15.09.1896
477	Sureda Sansó	Paula	1857	Francesca Maria	Joan, conrador, i Joana Maria	Manacor	17.03.1884	23.07.1931
127	Tamarit	Amància	-	-	Pere, dr. en medicina	-	13.1.1585	-
226	Tauler	Baptista	1622	Joana	-	-	19.03.1645	7.03.1684
38	Terriola Burguet	Rafela	-	-	Joan, cavaller i doctor, i Caterina	-	22.02.1517	9.03.1549
244	Thomàs	Elena	-	-	-	-	6.08.1653	8.08.1653
292	Thomàs Pont	Joana	1672	Joana Francina	Jaume, esparter, i Margarida	-	6.02.1689	10.12.1720
333	Thomàs Ribes	Margarida	1703	Margarida	Pere J., notari, i Apol·lònia	-	17.02.1732	10.06.1742
124	Torelló	Susanna	-	Anna	Miquel, apotecari, i Antonina	-	20.08.1581	-
149	Torelló Serra	Eufрасina	-	Antonina	Antoni	-	6.02.1600	11.10.1650

					Onofre, notari, Anna			
311	Torres	Caterina Vicenta	1681	Caterina	Miquel, conrador	Artà	20.03.1704	15.1.1749
466	Torres Lladó	Maria Coloma	1837	Coloma	Amador Maria	Valldem ossa	24.03.1861	19.03.1904
396	Torres Salvà	Maria Rosa	-	-	Joan Caterina	Valldem ossa	14.10.1772	4.03.1833
390	Torres Sastre	Maria	1746	-	Pere Elisabet	Ciutat	29.03.1770	30.06.1786
361	Torres Thomàs	Const-ça	1725	Maria Anna	Miquel, sabater, Caterina	Ciutat	4.07.1744	18.10.1792
332	Torres Thomàs	Jerònia	1714	Antonina	Miquel, sabater, Caterina	Ciutat	4.02.1731	23.03.1797
467	Triay Nadal	Maria Francesca	1845	Maria Josepa	Guillem, mestre d'aixa, Maria A.	Ciutat	18.08.1861	4.12.1871
168	Tries	Clara	1600	Praxedis	Baltasar	-	19.03.1615	2.07.1660
196	Trobat	Agustina	1618	-	Andreu Trobat de la Font	Algaida	3.09.1634	4.03.1666
31	Trobat	Caterina	-	-	Francesc, donat del monestir	Ciutat	6.02.1513	-
218	Trobat	Isabel Joana	-	Joana	Andreu Trobat de la Font	Algaida	9.02.1642	22.1.1657
170	Trobat	Joana Anna	1592	-	-	-	15.03.1616	27.08.1658
28	Trobat	Juliana	-	-	Francesc, donat del monestir	Ciutat	9.12.1511	25.07.1543
272	Truyols Olesa	Clara	1659	Anna Maria	Joan A. T. Castell de Moyà i Beatriu	-	24.11.1675	28.08.1732
236	Truyols Sureda	Brgida	1632	Francina	Miquel T. Castell de Moyà i Francina	-	21.09.1649	5.02.1705
358	Vadell	Elisabet	1717	-	Joan	Manaco r	17.02.1743	14.1.1789
21	Valero	Caterina Marca	-	Maria	Joan, ciutadà	Ciutat	24.03.1507	13.03.1511
9	Vallcaneres	Esperan-a	-	-	-	-	9.03.1500	-
305	Valls Barceló	Nicolaua	1675	Joana	Pere Lluç i Margarida	Porreres	22.03. 1695	23.02.1763
27	Vanrell	Magdalena	-	-	-	Sineu	19.1.1511	-
122	Vaquer Cases	Praxedis	-	Caterina	Pere Joan, blanquer, Joana	-	8.11.1579	4.1632
268	Vaquer Coll	Bonaven- tra	1655	Joana	Doménc, capeller, Joana	Ciutat	21.10.1674	14.03.1718
249	Veny Serra	Anna Jerònia	1640	Magdalena	Joan Bta., dr. en medecina, i Magdalena	-	15.03.1657	25.12.1732
247	Veny Serra	Maurícia	1639	Eleonor	Joan Bta., dr. en medecina, i Magdalena	-	9.03.1656	7.1.1718
298	Verd	Lluïsa	1666	Antonina	Bartomeu, teixidor de llana	Porreres	14.10.1691	19,2.1735
454	Verdera	Maria	1814	Joana Anna	Miquel i	Llucma-	14.12.1834	19.03.1892

	Sastre	Concepció			Catalina	jor		
459	Verger Bover	Antonina Maria	1833	Antonina	Antoni, mestre, i Joana Maria	Ciutat	22.11.1854	25.02.1909
279	Vidal	Agustina	1657	-	-	-	2.03.1680	23.10.1730
349	Vila	Miquela	1718	-	Sebastià	Ciutat	13.09.1739	21.1.1756
228	Vilallonga	Maria Agnès	1631	Agnès	Francesc	-	26.11.1646	9.1.1703
174	de Vilallonga	Beatriu	1603	-	Lluís	-	7.02.1619	10.09.1677
299	de Vilallonga	Beatriu	1676	Beatriu	Francesc	-	27.1.1692	27.02.1739
217	Vilallonga	Isabel Anna	1620	Margarida	Jaume Joan i Jerònia	-	29.12.1641	29.03.1713
97	Vilallonga	Maria Anna	-	Eleonor	Francesc	-	7.02.1557	-
161	de Vilallonga	Prudèn-cia	-	Elisabet	Lluís, veguer	-	5.07.1610	1.10.1647
242	Vilallonga	Prudèn-cia	-	Eleonor	Francesc	-	14.1.1652	24.1.1667
344	Vilallonga Vallès	Agnès	1721	Caterina	Francesc, donzell, i Caterina	-	1.12.1736	13.02.1791
340	Vilallonga Vallès	Mònica	1718	Mònica	Francesc, donzell, i Caterina	-	8.1.1735	25.06.1736
105	Vives	Andrea	-	-	-	-	14.03.1561	-
472	Vivó Roca	Maria Assumpta	1836	Joana Maria	Miquel i Joana Maria	Ciutat	12.11.1864	2.08.1897

Vocabulari monàstic i litúrgic

- Absolta** Pregària resada o cantada en sufragi d'un difunt.
- Aniversan** Celebració d'una missa, resada o cantada, en sufragi d'un o més difunts, el dia de la festa d'un sant o en l'aniversari de la mort de la persona a la qual es destina el sufragi.
- Aguaitadors** Finestrans en la terrada de l'església del monestir, pels quals poden aguaitar a la placeta de sant Jeroni.
- Avellanat** Dolç fet amb avellanes torrades, sucre, ous i canyella.
- Benefici eclesiàstic** Càrrec conferit canònicament a un eclesiàstic, retribuït amb renda disposada pel fundador. El posseïdor és anomenat *beneficiat*.
- Bisbe de gràcia** Bisbe auxiliar que ajudava o substituïa en les absències el bisbe titular, en les funcions episcopals. Tenia el títol d'una diòcesi històrica ja extingida.
- Bonete** castellanisme, per *bonet*. Capell amb quatre puntes, usat pels eclesiàstics en les funcions litúrgiques.
- Breviari** Llibre manual per a la recitació de l'Ofici diví. S'anomena *romà*, el general per a tota l'església romana. Alguns ordes religiosos tenen breviari propi.
- Candelera** *La Candalera*, la Mare de Déu en el misteri de la presentació del Nin Jesús en el Temple. *Festa de la Candelera*, la festa del 2 de febrer en què es beneeixen candeles i es fa una processó amb les candeles enceses per recordar la Presentació de Jesús.
- Capítol** Reunió de la comunitat convocada a toc de campana, en la qual es tracten els assumptes del monestir sota la presidència de la priora. Per extensió, s'anomena *Capítol* la dependència on es reuneix la comunitat.
- Capítol de culpes** Reunió setmanal, el divendres, preceptuada per les Constitucions, en la qual les monges s'acusen voluntàriament d'alguna culpa de caràcter públic que hagin comés, i es reconcilien mútuament les qui hagin tengut alguna divergència.
- Carta de professió** Document que conté la fórmula de professió monàstica, normalment autògrafa, escrita i signada per la monja que professa i dues testimonis de la

	professió.
Casa santa	Lloc on el Dijous Sant es reserva l'eucaristia per a la comunió del Divendres Sant, en una urna o sagrari, voltat de llunís i flors.
Ciri pasqual	Ciri de notable llargària i gruixària, que s'encén amb el <i>foc nou</i> en començar la vetlla pasqual i es manté a un lloc destacat del presbiteri fins al dia de Cincogema; és un record i un símbol de la Pasqua anual, que, entre l'any, solen encendre a les esglésies en el baptisme dels infants i en les exèquies dels difunts.
Clavària	La qui té la clau de la caixa de cabals del monestir; era un càrrec trienal, portava el llibre principal de comptabilitat i es preocupava de les finances. Amb el temps, s'unificaren les funcions amb les de la procuradora, i el càrrec de clavària s'extingí.
Collaciò	Menjada lleugera que es fa els dies de dejuni, en lloc del sopar. Menjada sencilla entre dia per celebrar algun esdeveniment.
Completes	Darrera hora canònica de l'ofici diví, abans d'anar a dormir.
Convent	Edifici habitat per una comunitat religiosa de vida activa. V. <i>Monestir</i> .
Corista	V. Monja de cor.
Correctora del cor	La responsable de corregir les equivocacions en els actes de cor, i de vetllar per la dignitat de les celebracions.
Depositària	Càrrec establert per manament d'un bisbe, que innecessàriament implicava la intervenció de tres persones en l'administració: la clavària que comptabilitzava totes les entrades, la procuradora que feia les compres i registrava les eixides, i la depositària que anotava les quantitats que rebia de la clavària i les que passava a la procuradora. El càrrec i els seus llibres duraren de 1650 a 1743.
Diaca i subdiaca	El diaconat és un orde que ve dels temps apostòlics; a més de l'administració d'alguns sacraments i de les funcions pròpies dins la comunitat cristiana, en les celebracions litúrgiques és un auxiliar del prevere i proclama l'evangeli. El subdiaca era un segon auxiliar i proclamava altres lectures de la Paraula; l'orde del subdiaconat fou suprimit en la renovació litúrgica posterior al Concili Vaticà II.
Domer, domera	Reducció d' <i>hebdomadari</i> , equivalent a <i>setmaner</i> , càrrec que a les comunitats monàstiques o conventuals exercien quatre religiosos o monges que, per torn setmanal, presidien la celebració dels oficis divins.
Escrutini.	Acte en el qual les monges que han exercit un càrrec en el trienni que ha finit, donen compte de la seva gestió.
Fas, El	Estrèpit que es feia pegant amb branques de fasser sobre el trespol de les esglésies, i amb altres instruments sorollosos, al final de l'ofici litúrgic de Matines, o <i>ofici de lectures</i> , corresponent al capvespre del Dimecres, Dijous i Divendres Sant.
Gremial	Mantell honorífic que en els actes litúrgics es col·locava sobre els genolls dels preiats, quan seien.
Introit	El cant d'entrada en el començament de la missa.
Laudes	Hora canònica de l'Ofici diví per a després de matines, o a la matinada
Lledània	Creu processional ornada amb flors policromes de cera que precedia les processons de <i>Lletanies</i> , portada només avui a algunes processons del Corpus.
Locutori	V. <i>Parlador</i> .
Mandatum, o mandato.	Celebració litúrgica per al capvespre del Dijous Sant, en la qual el celebrant renta els peus a dotze persones, repetint el gest de Jesús amb els apòstols, al Sant Sopar.
Maries, Les.	Tres candeles posades a una canya, que s'encenien amb el <i>foc nou</i> a l'ofici de la vigília de Pasqua, el Dissabte Sant dematí, abans de la reforma litúrgica.
Matines.	Hora canònica de l'Ofici diví composta de salms i lectures, resada o cantada per les comunitats monàstiques, habitualment a mitjanit.
Mestre de novícies	Monja o religiosa encarregada de la formació de les al·lotes que es preparen per a la professió religiosa.
Minyona educanda	Nina de pocs anys, generalment no inferiors a set, que vivia interna en els monestirs, per rebre educació religiosa, moral i escolar, amb opció de deixar

	el monestir en acabar el període educatiu, o comenar el noviciat als quinze anys si volien professar el l'orde monàstic.
Missa baixa	Missa sense solemnitat ni cant.
Monestir.	Edifici habitat per una comunitat religiosa de vida contemplativa. V. <i>Convent</i> .
Monja de Cor, o corista	La seva funció principal era participar en tots els actes de cor del monestir; per a ser admesa havia de depositar una quantitat, anomenada <i>dot</i> , estimada suficient per al seu sosteniment. Eren admeses sense dot les que entraven per cobrir les dues places de <i>cantores</i> o la plaça d' <i>organista</i> .
Monja d'obediència	La que era admesa sense aportar dot, per a complir treballs manuals. A mitjan segle XX fou eliminada aquesta classificació, restant totes les monges en igualtat de drets i deures.
Nona	Hora canònica de l'Ofici diví per a la represa de la jornada laboral, a les tres del capvespre.
Noviciat	Etape de duració mínima d'un any, en la qual la postulant a monja es prepara per a la professió.
Obediència, Monja d'	V. <i>Monja d'obediència</i> .
Ofici diví	Pregària pública i oficial de l'Església per a les diverses hores del dia, que resen o canten en comú les comunitats capitulars i monàstiques, o en privat preveres i religiosos. Les Hores canòniques són: matines laudes, prima, tèrcia, sexta, nona, vespres i completes.
Ofici parvo	Una fórmula més breu de l'Ofici diví, dedicat especialment a la Mare de Déu.
Ordinacions	Disposicions dictades per un prelat per <i>ordenar</i> , o regular les normes de vida d'una comunitat monàstica
Palis	Nom que es dona a Mallorca a una taula o tela que es col·loca com a ornament davant l'altar, anomenat generalment <i>frontal</i> o <i>antependi</i>
Parlador, o locutori.	Sala de visites; l'espai dels visitants és separat del de les monges per una reixa. Anys enrere, a més d'una reixa més espessa hi havia unes cortines que només es retiraven en les visites de pares i germans.
Parici	Festa de l'Epifania, o dels Sants Reis.
Pàssio	Fragment dels evangelis que narra la passió i mort de Jesús i es llegeix o es canta en la missa del Diumenge del Ram i en la funció del Divendres Sant; abans també en les misses del Dimarts i del Dimecres sants.
Pietança	Un dinar extraordinari per a la comunitat, fundat i dotat conjuntament amb una festa d'església.
Porta reglar	La porta que, des de la porteria, dona entrada al recinte de clausura del monestir.
Portapau	Placa d'argent o d'altra matèria, amb la qual es feia arribar simbòlicament als assistents la pau que el prevere donava a la missa: es besava el portapau, els escolans passaven la placa pels caps dels bancs, i la gent tocava el portapau i besava la mà; després tocava la mà del veïnat per passar-li la pau rebuda.
Postulant	La persona que desitja entrar al monestir i passa un període de convivència amb la comunitat, abans d'iniciar el noviciat.
Prima	Hora canònica de l'Ofici diví per a la primera hora del dia, equivalent, més o manco a les sis del matí, suprimida en la darrera reforma del breviari romà.
Priora	La monja que, elegida per la comunitat per un període de tres anys, la presideix i la governa; és reelegible.
Procurador	Persona que, amb poder legal, gestionava, a l'exterior del monestir, els assumptes econòmics de la comunitat
Procuradora	La monja responsable de fer les compres per a les necessitats del monestir i de les monges, en connexió amb la clavària; l'any 1761 s'unificaren els dos càrrecs.
Professió monàstica o religiosa	Acte d'emetre els vots essencials en un orde o institut religiós.
Protectors	Eren dues persones de posició social elevada, sovint de la noblesa, elegides per les monges, per a uns anys indeterminats, que exercien envers del monestir una funció que avui diríem de <i>relacions públiques</i> .
Refetor,	dit també <i>refectorin</i> . Sala-menjador de la comunitat. Compta amb una trona elevada, a mitjan lloc de la sala, des d'on, quan la comunitat era nombrosa, es

	feia lectura, excepte els dies de festa.
Robera	La monja que té la custòdia i distribució de la roba de la comunitat.
Roberia	Magatzem comunitat de la roba del monestir.
Roquet,	o <i>sobrepellís</i> . Revestiment litúrgic, usat pels preveres, ministres de l'altar i assistents al cor, damunt la sotana o túnica; és de tela blanca, amb mànegues amples fins al colze, i cobreix el bust fins a les cames.
Ròssec	Censal impagat. El procurador de ròssecs era el que intentava cobrar censals endarrerits.
Sacres	Tres petits quadres que es col·locaven damunt els altars, amb textos litúrgics que el capella havia de recitar, sense poder comptar amb l'ajut del missal.
Sala capitular	V <i>Capítol</i>
Sexta	Hora canònica de l'Ofici diví per a mitja jornada, hora de migdia.
Siesta	Funcions religioses que en l'època del barroc, es feien a primeres hores del capvespre a l'església de Sant Jeroni -i pot ser en altres esglésies- en les festes més grans. ¹¹⁶
Tèrcia	Hora canònica de l'Ofici diví en el començament de la jornada de treball, sobre les nou del matí.
Vellanat.	V. <i>Avellanat</i> .
Vet	Pena de. Excomunió, privació de sagraments
Vespres	Hora canònica de l'Ofici diví per a la posta del sol, a l'acabament de la jornada de treball.
Vicària	Auxiliar y substituta de la priora, elegida per la comunitat per a un trienni.

Resum

Continuació del treball publicat al BSAL de l'any 2002 en el qual es presentà una sel·lecció documental referida al Convent de Santa Elisabeth de Ciutat de Mallorca.. A la col·lectànea present es recullen altres documents de l'Edat Moderna i la nòmina de religioses que professaren a dit convent des de la seva fundació.

Resumen

Continuación del trabajo publicado en el BSAL del año 2002 en el que se recogía una selección documental referida al Convent de Santa Elisabeth de Ciutat de Mallorca. En la serie presente se recogen otros documentos de la Edad Moderna i la nòmina de religiosas que profesaron en dicho convento desde su fundación.

¹¹⁶ El temple era il·luminat amb molts de llums, gairebé l'acte consistia amb molts de cants i un sermó amb predicador *de campanilles*. Era imprescindible el concurs de l'orgue i d'una capella de música: cantaven *salms, tons, villancicos, simfonies, motetes, una Salve...* El nom sembla un castellanisme, i la funció sembla també importada de terres castellanès. *Siesta: ... Música que en las iglesias se canta o toca por la tarde* (J. CASARES: *Diccionario ideológico de la lengua española*. Barcelona, 1963, 769.)

VÀRIA

Sobre pintura gótica del siglo XV. El retablo de San Pedro y San Esteban de la Parroquial de Lluçmajor

TINA SABATER

Ocho fragmentos de pintura medieval han aparecido muy recientemente en la iglesia parroquial de San Miguel de Lluçmajor, concretamente en los laterales de una cómoda de grandes dimensiones (fig. 1) a modo de tablas de refuerzo para sus cajones.¹ Dos de estos fragmentos presentan pintura ornamental, supuestamente pertenecientes a techumbres en alfarje. Los seis restantes, de carácter figurativo, son los únicos restos de un retablo gótico que dábamos por desaparecido: el contratado en noviembre de 1416 entre Gabriel Mòger, pintor local, y Esteve Cànoves, vecino de Lluçmajor. Acogiéndome a la oportunidad que brinda el *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* para difundir los trabajos relacionados con el conocimiento y protección del patrimonio, las líneas que siguen pretenden dar noticia de este hallazgo, a modo de reseña que incluirá un breve comentario.

Las seis tablas figurativas (fig. 2) permiten la reconstrucción parcial de un retablo hagiográfico de formato catalán. En una de ellas, aparece un fragmento de escena con figuras nimbadadas, sobre el cual aún se mantiene la huella de un espacio, a modo de cumbreira, que alberga la imagen de la Virgen de la Anunciación representada en un contexto arquitectónico de signo clásico. En la segunda, puede apreciarse una significativa división vertical de escenas, aunque sólo se ha conservado un pequeño fragmento de la central, donde aparecen una serie de personajes masculinos dispuestos hacia el centro de la composición perdida. En la tercera, un espacio de cumbreira con la representación, siempre incompleta, de la Adoración de los Magos (fig. 3) se sitúa sobre la cabeza pintada del protomártir San Esteban (fig. 4), imagen a la que corresponde la figura representada en otras dos tablas (fig. 5). En el último fragmento, se hallan tres bustos dispuestos en horizontal, de los que únicamente puede identificarse la efigie de Santa Lucía mediante su inequívoco atributo (fig. 2 y 5).

El taller de restauración del Obispado de Mallorca, a instancias de la parroquia, solicitó amablemente mi colaboración para el estudio de estas tablas. En relación a su estado de conservación, destacar las excelentes condiciones que presenta la madera de chopo que constituye el soporte de las pinturas al temple. Éstas, a pesar de las pérdidas y de las lógicas roturas, están también en relativo buen estado al haber permanecido ocultas dentro del mueble, aunque necesitan restauración a corto plazo.

En referencia al análisis artístico, pueden ser datadas en el primer cuarto del siglo XV y considerarse vinculadas a la mano de Gabriel Mòger, dadas sus características

---

¹ Las tablas, de 3 cms. de grosor, parecen haber sido cortadas para ajustarlas a esta función. Por ello sus medidas son uniformes: 102 x 18 cms.

técnicas, formales y decorativas, así como las concordancias que presenta la imagen de San Esteban (fig. 6) con las tipologías propias de este pintor, tal como fueron individualizadas hace ya años por Rosselló, Alomar y Sánchez Cuenca.²

En este sentido, pienso que no deja lugar a dudas el estudio comparativo con la imagen de San Juan Evangelista que aparece en el retablo de la capilla Catlar en la parroquial de Santa Eulalia, ni tampoco las semejanzas existentes con la figura de San Cosme representada en la predela del retablo de los Santos Arcángeles de Pollensa, entre otras imágenes de Mòger que también podrían ser citadas. Del mismo modo, las tipologías utilizadas en la escena de la Adoración de los Magos se corresponden con las utilizadas en la escena homónima pintada en un tercer retablo de los que se han atribuido al pintor, el de la Virgen de la Lactancia de la parroquial de Campos.

A pesar de la solidez que pienso tiene esta atribución llevada a cabo a través de la vía estilística, únicamente la corroboración documental podía asegurar que el retablo del que formaban parte originariamente las tablas hubiese pertenecido en su día a la parroquial de Lluçmajor.

De hecho, se sabe que las *calaixeres* fueron adquiridas en 1870,³ gracias a una nota de compra en la que no figura el vendedor, aunque con toda probabilidad se trató de un bien conventual procedente de la desamortización. Quedaba por saber si la utilización de las tablas para refuerzo se produjo con anterioridad a la fecha de compra o si se hizo en la parroquia que lo había adquirido, en realidad la alternativa más lógica.

El examen de la documentación relacionada con la localidad de Lluçmajor ha permitido despejar estas dudas, identificar el retablo al que pertenecieron las piezas halladas, proponer la reconstrucción ideal del mismo y utilizar estos datos para conocer algo mejor la personalidad artística de Gabriel Mòger.⁴ No hay que olvidar, a este respecto, que se trata de un pintor con amplio corpus documentado entre 1404 y 1439, del cual, hasta el día de hoy, únicamente conocíamos parcialmente una de las obras, la tabla lateral con las imágenes de San Antonio y la Virgen de la Anunciación, perteneciente al desaparecido retablo de Santa María de la parroquial de Campos, pieza de datación tardía en la cronología del pintor -1438- que ha servido para vincular a su mano otras cinco que permanecen anónimas.⁵

Bartomeu Font Obrador dio a conocer, treinta años atrás, el documento que permite leer e interpretar la obra que nos ocupa.⁶ Según contrato firmado en noviembre de 1416, Gabriel Mòger se comprometía a realizar un retablo para la capilla de Esteve Cànoves en

² G. ROSELLÓ BORDOY; A. ALOMAR; F. SÁNCHEZ CUENCA: *Pintura gòtica mallorquina. Obras restauradas por la Fundació Juan March*, catálogo de la exposició, Madrid, 1965.

³ Agradezco la información al investigador local Josep Gelabert.

⁴ En relación al pintor y a su obra, vid. C. R. POST: *History of Spanish Painting*, 13, Cambridge-Massachusetts, 1933-1966, IV; J. GUDIOL RICART: *Pintura gòtica. Ars Hispaniae*, Madrid, 1955, IX; G. ROSELLÓ BORDOY; A. ALOMAR; F. SÁNCHEZ CUENCA: *Pintura gòtica mallorquina...*; G. LLOMPART: *La pintura medieval mallorquina*, 4, Palma, 1977-1980; T. SABATER: *La pintura mallorquina del siglo XV*, Palma, 2002.

⁵ Retablo de los Santos Arcángeles, ca. 1407, Museo Municipal de Pollensa. Retablo de San Nicolás, ca. 1407-1410, Museo Municipal de Pollensa. Retablo de San Juan Evangelista, Santa Bárbara, Santa Lucía y San Blas, documentado ca. 1414, iglesia parroquial de Santa Eulalia. Tablas de San Pedro y de San Antonio Abad, ca. 1420-1430, iglesia de la Anunciación (La Sang) del Hospital General de Mallorca. Retablo de la Virgen de la Lactancia, ca. 1438-39, iglesia parroquial de Campos.

⁶ B. FONT OBRADOR: *Historia de Lluçmajor*, 3, Palma, 1972-1974, II, 475.

San Miguel de Lluçmajor, por lo tanto en la antigua iglesia gótica construida entre 1369 y el primer decenio del siglo XV.

Según se dice en la escritura, Mòger se obligaba a seguir las medidas y directrices señaladas en el modelo facilitado por el promotor. Entre éstas, destacar que debía utilizar *bona fusta doble de poll y fin aur de florí de Florença* en las cuatro tablas de que debía constar el retablo; en las dos centrales, debían ser representados San Pedro y San Esteban presididos –*en los quatre spays sobirans*– por la Natividad y la Adoración de los Magos, mientras que las tablas extremas debían dedicarse a historias no especificadas de dichos santos y culminar con las imágenes de la Salutación Angélica; en el bancal, se preveían otras imágenes hagiográficas, concretamente las santas Cecilia, Bárbara y Lucía separadas por una *Imago Pietatis* de las efigies de los santos Pablo, Antonio y Juan Evangelista. Por este trabajo, Esteve Cànoves se comprometía a abonar en dos pagos la cantidad de setenta libras.

Siguiendo de nuevo los datos facilitados por Font Obrador, cabe notar que tenemos constancia de que el retablo se llevó a término, puesto que en un inventario de 1498 se incluye la capilla dedicada a San Pedro y San Esteban y se cita indirectamente el retablo a través de la cortina que lo cubría.⁷

De Esteve Cànoves se sabe que era propietario de la alquería Banderola, un personaje adinerado a juzgar por esta posesión y por la cuantía de la contribución que pagó en la talla de 1404. Por otra parte, la dedicación parcial del retablo que financió a San Esteban tiene una motivación evidente.

Las características de los restos conservados en Lluçmajor coinciden con exactitud con las estipulaciones relativas a materiales, formato, medidas, advocaciones y disposición de las imágenes que se incluyen en el contrato firmado por Gabriel Mòger y Esteve Cànoves, por lo que la conclusión apuntada en el primer párrafo de este escrito pienso que queda plenamente justificada. Es más, la presencia de la Natividad y de la Adoración de los Magos en las cumbres de los retablos es un hecho singular en el contexto mallorquín que únicamente se conocía en una de las obras atribuidas a Gabriel Mòger, el retablo de la capilla de los Catlar en Santa Eulalia, obra que debió acabarse poco antes de la contratación del retablo de San Pedro y San Esteban⁸ y que, por lo tanto, Cànoves pudo conocer y pretender emular.

En relación a la posición de los fragmentos en el retablo en el que se integraron o, en otros términos, a la reconstrucción ideal de la pieza, queda también patente que se trata de un retablo de formato catalán, el cual se distingue en el contexto catalano-aragonés por disponer las escenas narrativas en las tablas laterales. En nuestro caso, y conocida la ubicación de la imagen de San Esteban a partir del documento contractual, podemos saber también que la tabla donde se incluye la Virgen de la Anunciación constituía la lateral derecha, ya que ésta es la posición constante de la imagen en los retablos de Mallorca, dato

⁷ B. FONT OBRADOR: *Historia de Lluçmajor*, II, 471. En los siglos medievales era muy común este hecho. Muy ilustrativos resultan, a este respecto, los inventarios de las capillas del Palacio de la Almudaina realizados en 1361, en los cuales se alude al retablo de la capilla de San Jaime o de la Reina a través de las cortinas pintadas que lo cubrían para su preservación.

⁸ El documento relacionado con el retablo de los Catlar consiste en un legado testamentario de 1414 destinado a la fabricación del mismo, aunque la capilla aún no estaba terminada. Suponemos, por lo tanto, que el retablo se realizó en torno a 1415-1416. El estado de la cuestión sobre esta pieza se presenta en T. SABATER: *La pintura mallorquina...*, 107-108.

que permite colegir, a su vez, que el fragmento de escena con figuras nimbadas constituye una de las historias de la vida y leyenda del protomártir.

La pintura medieval mallorquina no conserva retablos dedicados a San Esteban⁹ –un valor añadido de la pieza que nos ocupa– por lo que es difícil identificar el episodio, aunque a mi entender podría corresponderse con la representación del santo entre los apóstoles, dadas las concordancias compositivas con modelos de esta escena que se encuentran en nuestro contexto más próximo. Remito, concretamente, al retablo de San Juan Bautista y San Esteban que se conserva en el M.N.A.C., obra también datada en el primer cuarto del siglo XV que da nombre al anónimo Maestro de Badalona. Significativamente, en los retablos catalanes esta escena, o aquella dedicada a la ordenación del santo, suele preceder al episodio que presenta a San Esteban con los judíos en la sinagoga en la distribución vertical de la tabla que establece la lectura iconográfica, una representación caracterizada por la simetría de grupos en torno a la imagen principal en las obras del siglo XIV, pero que se modifica en el primer cuarto del siglo XV hacia un mayor dinamismo, determinado por la lateralidad compositiva y por la mayor libertad de movimientos de los personajes, tal como puede apreciarse, de nuevo, en el retablo citado. Estas circunstancias se dan en la última pieza pintada en vertical que resta por identificar, cuyas imágenes masculinas aparecen ataviadas, además, con tocados suficientemente característicos: podría, por lo tanto, tratarse de la misma escena que aparece en el retablo del Maestro de Badalona, aunque el estado en que se encuentra la pieza impide ser concluyentes.

Si el razonamiento que llevamos a cabo es el correcto, las dos maderas con fragmentos de pintura narrativa habrían formado parte de una misma tabla, la lateral derecha del retablo, un extremo que el proceso de restauración contribuirá sin duda a aclarar. En definitiva, se propone considerar las piezas comentadas como parte significativa del cuerpo de un retablo sin centro o tabla central, dada la doble advocación a que se dedicaba, y concretamente como las dos tablas de su lateral derecho. En relación a la tabla pintada en horizontal, poco resta que añadir, salvo que constituyen una parte del bancal y que los bustos femeninos no identificables se corresponden con las imágenes de Santa Cecilia y Santa Bárbara que, según el documento firmado por Mòger y Cànoves, acompañaban a Santa Lucía.

Las tablas encontradas en las *calaixeres* de Lluçmajor son, por lo tanto, importantes en varios aspectos. Tienen un evidente interés patrimonial al estar vinculadas a un pintor significativo en la pintura local, son reveladoras a nivel iconográfico porque cubren un vacío existente en este ámbito y permiten, además, confirmar apreciaciones estilísticas en torno a la figura de Gabriel Mòger, precisamente porque tratamos con unas piezas que están documentadas. Respecto a esta cuestión, los paralelismos observados en relación al retablo de los Catlar permiten corroborar la atribución de esta pieza a su mano, un tema que se prestó a interpretaciones diversas entre los investigadores de la pintura medieval.

Ambas obras son una muestra de las pautas de la corriente internacional, un modo de hacer que distingue especialmente la producción que realizó el pintor que tratamos durante la segunda década del siglo XV. Quisiera destacar también que, paralelamente, ilustran sobre otro de los aspectos que hay que tener en cuenta cuando se estudia a Mòger: su capacidad para acoger elementos propios de su entorno más inmediato. Si en el retablo de

⁹ Únicamente ha de citarse una tabla con la imagen del santo perteneciente a la colección March en Sa Vall, obra del segundo cuarto del siglo XV de la que no puede asegurarse la escuela y la procedencia.

los Catlar en Santa Eulalia parece haberse inspirado en el retablo de Monti-Sion para modernizar su trabajo, no podemos obviar, en este sentido, cuánto recuerda la imagen de San Esteban a la figura de San Vicente del retablo pintado por Francesc Comes en torno a 1400 para el convento dominicano de Palma, hoy en el Museo de Mallorca. Nada extraño si recordamos las documentadas relaciones entre ambos pintores,¹⁰ el hecho lógico del conocimiento de su obra y, muy especialmente, que en el caso de Mòger, como en tantos otros pintores locales de su época, las nuevas modas se insertaron sobre una fuerte base trecentista.

---

¹⁰ El 27 de abril de 1415, consta que Francesc Comes había iniciado un retablo dedicado a Santa Úrsula para el convento dominicano, obra que fue finalizada por Gabriel Mòger. G. LLOMPART: *La pintura medieval...*, 4, 123-124.

Resum

Vuit fragments de pintura medieval han aparegut recentment a l'església parroquial de Sant Miquel de Lluçmajor. Entre ells, sis corresponen al retaule contractat l'any 1416 per Gabriel Mòger, pintor mallorquí, i Esteve Cànoves. L'article pretén donar notícia de la troballa, amb un breu comentari que justifica i comenta aquesta conclusió.

Abstract

Eight pieces of medieval painting have been recently found at the parish of Sant Miquel at Lluçmajor. The retablo contracted by the majorcan painter Gabriel Mòger and Esteve Cànoves on 1416 have been identified on six of the tables found. The article tries to spread the discovery with a brief text that justifies and comments this conclusion.

Escrit d'en Joanot Colom dirigit als Jurats de Mallorca a 12 d'octubre de 1521

JOSEP BARCELÓ ADROVER
CÈSAR MURILLO RADEMACHER

Introducció, notes i transcripció

La transcripció del document presentat¹ forma part de un conjunt més ample de documentació, no massa nombrosa, que es troba depositat a l'Arxiu Diocesà de Mallorca² i, que fa referència de manera directa o indirecta, al moviment revolucionari conegut com a *Germania*. El nostre escrit, signat, entre d'altres, per en Joanot Colom posseeix, sens cap dubte, un valor històric excepcional.

I. Introducció

El 3 de juny de 1523 finalitzava, amb l'execució d'en Joanot Colom³, un dels episodis més sagnants de la Història de Mallorca: la *Germania*. La mateixa sentència revela la naturalesa dels fets que s'iniciaren dos anys abans, el 7 de febrer de 1521 :

«...sentencia i declara que lo dit Joanot Colom sia aportat per los llochs acostumats de la present ciutat de Mallorca en un carro , sobre lo qual sia atenallat , sia degollat per lo coll davant la porta Pintada⁴, escorterat i los corters sian posats á certs pilars fahedors, los quals perpetuament se han de anomenar los pilars de Colom, é lo cap de aquell ab una llanterna de ferro sia penjat a la porta Pintada , disminuintlo á ell y á la sua progenie fins á la quarta generació, fahentlos inhabils per qual sevol ofici y honors, y las casas de ell sian derrocades é sembrades de sal é sos bens confiscats á la Regia Cort»⁵.

---

¹ ADM, MSL/A83

² Cfr. ADM, MSL/ a 83; MSL/ a 25; MSL a 41; III/63/1; III/133/1; III/161/1; MSL/287; MSL/290; MSL/299.

³ Joanot Colom (+1523) fou un dels principals dirigents del sector més radical de la germania a Mallorca. Boneter d'ofici, casat, vivia a Palma davant l'església de S. Nicolau Vell. En 1521 fou un dels 7 menestrals empresonats pel lloctinent Miguel de Gurrea acusat de conspirador. Alliberat per la força, fou elegit representant dels boneters en una elecció que els gremis organitzaren al convent de S. Francesc a Palma. El 15 de febrer partí a València amb 3 síndies més per conèixer l'organització de la germania valenciana i també amb intenció d'anar a la cort. Propugnador amb el cirurgià inquer Pau Cassanoves de l'aplicació de la sentència arbitral de Ferran el Catòlic (1512) favorable als forans respecte al sistema tributari de l'illa. Controlà les eleccions dels jurats i consellers, elegí batlles de la part forana (que eren normalment designats pel rei) i els càrrecs de l'organització agermanada. El gener de 1522 es produí un intent contrarevolucionari de matar-lo, el que reafirmà més la seva autoritat. Alliberà els esclaus amb una política d'afranquiment. Propugnà l'ocupació armada d'Aleúdia que no acceptà els principis agermanats. Al desembre de 1522 Ciutat de Mallorca es assetjada per les tropes reials capitulant el 7 de març de 1523. Pres i tancat al castell de Bellver fou executat el 3 de juny.

⁴ Cfr. JOSEP MASCARÓ PASARIUS, *Corpus de toponímia de Mallorca*, III, Palma de Mallorca, 1965, 191

⁵ ÀLVARO CAMPANER Y FUERTES, *Cronicón Mayoricense*, Palma de Mallorca, 1984, 296.

El 7 de Febrer de 1521 els gremis de Mallorca, comandats per en Joan Crespi⁶ s'aixecaren contra l'autoritat dels cavallers i la d'aquells que havien contribuït al estat de prostració econòmica, social i política en què es trobava l'illa ; aixecament que se manifestarà en el desig de canviar el sistema de pagament dels impostos que impedia el progrés del conjunt de la societat. El trencament social es veurà reflectit en la creació de les dues faccions en litigi : els *agermanats* i els *mascarats*.⁷ Els fets es succeïren amb gran rapidesa: El 8 de febrer s'acordà donà a Crespi el títol de *Instador del benefici comú*; El 16 de març els agermanats demanaren la destitució del Virrei Gurrea⁸ que partí cap a Eivissa deixant com a substituït a Pere de Paes ; Joanot Colom i Rafel Ripoll en nom de la Germania entraren en contacte amb els agermanats de València⁹; Pere de Paes es refugià al castell de Bellver amb nombrosos cavallers, foren assetjats i morts el 29 de juliol de 1521; el 16 de octubre de 1521 fou degollat pels propis agermanats en Joan Crespi essent elegit com a Instador Joanot Colom; nombrosos cavallers es refugiaren a Alcúdia que serà assetjada pels agermanats el 12 de novembre de 1521; una esquadra comandada per en Juan de Velasco, acompanyat pel virrei Gurrea arribarà a les costes d'Alcúdia obligant als agermanats a refugiar-se a Ciutat que serà assetjada i capitulà el 7 de març de 1523; els principals caps de la rebel·lió seran executats. En Joanot Colom morirà el 3 de juny de 1523.

El nostre document s'ha de situar, per tant, en els primers mesos del conflicte. Amb data de 12 de octubre, quatre dies després fou degollat Joan Crespi en mans del seu mateix partidari, Francesc Colom, germà d'en Joanot que fou elegit Instador iniciant-se una nova fase de radicalització en el bàndol agermanat.

II. Criteris de la transcripció

El document transcrit, datat el 12 d'Octubre de 1521, està compost de dos folis, un clàssic paper de tina tallat pel mig, (fol 1-1v i 2-2v), amb unes mides de 315 x 215 mms. i numerats CCCIII i CCCIIII. Aquest ve signat per Mn. Jordi Moranta, Joanot Colom i

⁶ Joan Crespi (+1521) fou dirigent del moviment agermanat a la seva primera fase. Pareire d'ofici i síndic del seu gremi. A partir del 1520 fou el capdavanter de la conspiració dels menestrals. Es feren reunions secretes a ca seva (aquesta afirmació és discutida per altres autors. Cfr. *BSAL*, III-IX) per preparar l'aixecament contra l'oligarquia urbana. Elegit capità major el 8 de febrer el seu títol de capità fou canviat pel d'*Instador*. Es posà en contacte amb Guillem Sorolla, dirigent de la germania valenciana per demanar-li consell sobre com prosseguir la lluita. Gaudí del màxim poder entre els mesos de març i setembre de 1521 durant els quals organitzà la tretzena (un consell que complia les funcions d'assessorament). Estengué l'organització agermanada a tot Mallorca i deposà al lloctinent Gurrea el 16 de Març de 1521. En no fer cas a la carta del rei Carles I que ordenava obediència al deposit Gurrea, es col·locà al marge de la legalitat. El setembre de 1521, celebrat un consell general al claustre de S. Francesc, triomfà la facció més radical encapçalada per Joanot Colom. Crespi fou empresonat i mort a la presó.

⁷ Per agermanats entendrem a aquells que després d'un encès discurs pronunciat pel pareire Joan Crespi a la sala del seu gremi, exhortant a l'agermanament s'uniren per formar una aliança per canviar un sistema fiscal que consideraven injust. Els principals caps de la revolta seran el mateix Joan Crespi, pareire: Joanot Colom, boneter; Rafel Ripoll, capeller; Pedro Bagur, sabater; Pasqual Rosselló, boneter i Guillem Vich, espaser. Els mascarats, contraris al bàndol agermanat foren anomenats així perquè els portals de les seves cases es varen senyalar amb una marca negra.

⁸ Miquel de Gurrea i Cerdán, baró de Gurrea, fou el lloctinent general del Regne de Mallorca (1512-1525). Participà a l'expedició mallorquina de socors a la plaça nord-africana de Bugia. Fiu empresonar set menestrals el 6 de febrer de 1521 el que precipità els esdeveniments esclatant una revolta per alliberar els captius. Destituït pels sublevats el març de 1521 es refugià a Eivissa des d'on envià informes al rei Carles i preparà l'exèrcit que havia de sufocar les germanies. L'octubre de 1522 desembarcà a Alcúdia des d'on inicià la seva política de reducció de les viles de la part forana. El desembre de 1522 assetjà Palma que es rendí el març de 1522 iniciant-se una rigorosa repressió contra els sublevats.

⁹ La germania mallorquina va tenir molts aspectes comuns amb la germania valenciana. Foren moviments de protesta contra el sistema socioeconòmic vigent i constituïu un aixecament de les classes mercantils i pageses enfrontades al encara règim feudal pel que es trobaven oprimides.

Pau Casasnoves. El text es troba escrit en escriptura humanística cursiva la qual no suposa un canvi brusc respecte a la gòtica sinó més bé una evolució lenta sota l'influx de la humanística llibresca.

Es tracta d'una escriptura ràpida, molt lligada, amb traç agitat a manera de bandera en les astes superiors de les lletres. Les més característiques són, tal volta, la d recta; la a tancada; la g amb una baixada que recorda un signe d'interrogació invertit i la s llarga que descendeix de manera pronunciada.

Per a la transcripció hem seguit escrupolosament el text original sovint incorrecte, respectant les distintes grafies d'una paraula que freqüentment hem trobat al document. No hem accentuat les paraules, ni usat la coma, l'apòstrof ni el guió emprats en el llenguatge actual.

Quant a les abreviatures que apareixen hem optat per desenvolupar-les així com hem numerat cada una de les línies a fi de facilitar la lectura al possible lector o investigador. També hem enriquit el text amb distintes notes a peu de pàgina que pensam poden ajudar a la comprensió del document.

III. Contingut del document

En Joanot Colom juntament amb en Pau Casasnovas i Jordi Moranta es dirigeixen als jurats de la Universitat per tal de que sia executada la sentència dictada pel rei Ferran i promulgada a Burgos l'any 1512 sobre la qüestió de les contribucions dels ciutadans i part forana. Es demana sien elegides nou persones per dur a terme la consecució de l'aplicació de la sentència abans anomenada.

IV. Transcripció documental

Fol. 1

[1] Noverint universi quod anno a Nat. Dmni. Millesimo quingentesimo vicesimo primo

[2] die vero sabbati decima secunda mensis octobris existentibus magnificis Joannoto

[3] de Puigdorfila Guillermo Desmas et Raffaele Arnau tribus et magnificis juratis¹⁰

[4] Universitatis Civitatis et Regni Maioricarum¹¹ cum ex aliis tribus unus scilicet magnificus Georgius

[5] Arquer sic infirmus et alii duo .f. Magn. Jacobus Marti et Michael Shunyer¹² non

[6] fuerunt reperti licet fuerunt con diligencia perquisiti in aula in

¹⁰ Jaume I a la ciutat de València instituí per un reial privilegi datat el 7 de Juliol de 1249 la representació municipal formada per sis jurats amb atribucions de magistrats. Els jurats representaven a la Ciutat i a l'Illa sobre la que tenien plenes competències en aspectes econòmics, i fiscals. A la vegada eren competents en la governació i administració dels assumptes comunitaris com les obres públiques, instal·lacions defensives, tràfic mercantil...etc...etc. Els jurats se servien de un determinat nombre de consellers i dels representats de la part forana (síndics i consellers) constituint el Gran i General Consell. El jurat en cap per privilegi municipal de 1299 havia de pertànyer al estament militar.

¹¹ La Universitas Maioricensis o Estudi General fou oberta a petició dels jurats pel rei Ferran l'any 1483 amb la intenció que fossin ensenyades totes les arts i oficis a semblança de l'Estudi General existent a Lleida. Posteriorment fou ampliat amb les càtedres de filosofia i teologia lul·liana, escotista i tomista, Sagrada Escripura, teologia moral, canons, lleis, anatomia, fisiologia, patologia i cirurgia. Fou extingida per Real Ordre de 1829.

¹² Joanot de Puigdorfila, Guillem Desmàs, Jaume Martí, Miquel Sunyer, Jordi Arquer i Rafel Arnau foren jurats de la C. i R. de Mallorca l'any 1521. Cfr. ÀLVARO CAMPANER Y FUERTES, *Cronicón Mayoricense*, Palma de Mallorca, 1984, 285.

- [7] ferrari domus iurari Universitatis predictae. Comparuit discretus Hieronimus
 [8] Ferrer not. Publ. Maioricarum et syndicus infrascriptus unacum infrascriptus
 honore Joan
 [9] noto Colom Georgio Moranta Paolo Casanoves et aliis pluribus de populo (ngus)
 [10] honore iustatotre et obtulit seu pertavint legique et intimari requisivit et fecit
 [11] suus magnificus (inpnoram) magnifici Berengarii Sbert legum doctoris
 locumtenentis
 [12] magnifici regentis supplicationem tenoris sequentis
 [13] Señors molt magnifics
 [14] y de molta providencia
 [15] No ignoren Vostres Magnificis ne ignorar poden. Com per lo Serenissim i
 Catolich don Ferrando
 [16] de immortal memoria Rey Nostre Señor com a fidelisimo y crestianissimo
 [17] la nos beneventuradement regnant zelant lo be utilitat y repos dels pobles
 [18] seus del seu regne de Mallorques mirant y considerant gran temps havia
 [19] sus de lx anys que la Ciutat y la part forana tenien un plet immortal
 [20] sobre la questio dels dos y terç y dels carrechs universals debadits Ciutat
 [21] y part forana en lo qual plet y questio se havian causades moltes e innu
 [22] merables despeses y de quiscum dia se causaven en gran destructio y total
 [23] perdicio de la part forana y de la dita Ciutat de que sa Catolica y real Magestat
 girant
 [24] los ulls de la sua elementia bondat y acostumada iusticia y per que nehu a la
 [25] indemnitat dels vassalls de Sa Alteza y pobles del seu Regne de Mallorques
 volgue
 [26] sa Magestat ab degut effecte per quiri e volgue entendre les dites controversies
 [27] e questions de la dita Ciutat y part forana per que sobre aquelles posgues fer
 [28] debita y oportuna previsio per la qual lo seu Regne fos posat ab perpetual
 [29] tranquillitat y repos de hon la dits Ciutat y part forana desitjant
 [30] per lo semblant lo repos y liberatio de la captivitat en la qual staven
 [31] posat y stam y atenyer lo fi de la present causa saludable tractaren e en ma
 [32] y poder de sa Catolicha Magestat posaren les dites differendies controversies e
 questions
 [33] com arbitre arbitrador e amicable composador Rey y Señor ço es per la part de
 la

Fol. Iv

- [34] Ciutat lo magnifici misser Joanot Gual cavaller y doctor en quiscun dret per
 part
 [35] de la dita Ciutat plen poder haven de aquella segons consta de la sua potestat
 [36] ab instrument fet y fermat en la presente Ciutat de Mallorques sots a VII del
 mes
 [37] de juliol del any MDXI clos y segellat per lo discret en Joan Crespi notari
 [38] public de Mallorques y lo dit any regint la scrivania de la Governatio y
 [39] foren elegits per la part forana los honorables mestres Pau Casanoves cirurgia
 [40] y Anzebit Sanctandreu lavors sindichs dels dits part forana de la
 [41] qual potestat de aquells consta per instrument rebut per lo discret en
 [42] Guillem Girard notari de Mallorques feta VIII del mes de agosto del matex
 [43] any Mil DXI los quals dits missers Gual y sindichs en los dits
 [44] noms compromateren y en ma y poder de sa Catolicha y Rey al Magestat
 posaren
 [45] les dites diferencias de la dita Ciutat y part forana y compromateren

[46] com a Rey y Señor arbitre arbitrador amicable compositor de
 [47] voluntat de les dues parts de totes des dites controversies
 [48] plets y questions promatent star a la dita sentència per (stima) per sa Real

Magestat dona-

[49] dora sots pena de deu mil florins¹³ de or segons de les dites coses consta
 [50] ab instrument de compromís rebut per part del honorable sindies de la dita
 [51] Universitat entrevenint hi lo magnific Mossen Miguel de Velesques Climent
 [52] prothonotari¹⁴ del Rey Nostre Señor y per part del Sindich de la part forana
 [53] lo magnifich mossen Ruiz de Calcena secretari y del consell del Rey nostre
 [54] Señor fet en la Ciutat de Burgos a VII del mes de janer proppessat
 [55] de que hoyda sa Magestat a ple les dites parts una y moltes vegades sobre les
 [56] dites differenties controvercies y questions de la dita Ciutat y part forana
 [57] y sobre aquelles molt mirat y diligentment pensat com sa Catolicha e Real

Magestat

[58] acustumave de fer ab les coses de iusticia per esser Rey iust y sens nenguna
 [59] manera de passio (suia) com a Rey y Señor arbitre y amicable compositor
 [60] ha declarat ab sa iustissima Sentencia dada y promulgada sots dilluns a VIII
 [61] de febrer del any de nostra Salut MDXII en la Ciutat de Burgos que nos
 [62] fassen parts algunes per los Ciutedans y part forana de de dos y terç sino
 [63] que cessant la dita contribucio de tere de qui avant quis(cu)n pars e sia tingut
 [64] pagar e contribuir iuxto son patrimoni que te a hon savulla lo tinga
 [65] y aquest carrees de contribuir y pagar sia agut de qui avant per carrees
 [66] Real y no personal ni mixte. E per que la stimacio dels bens se fasse
 [67] sens frau algu ab tota y gualtat ab la present declara deures perpetualment
 [68] servir la forma segons en la dita sentència es contingut com are de present
 [69] en aquella hoyren y entre les altres coses contengudes en la dita iustissima
 [70] arbitral y reyal sentència vol mana y declara sa Magestat per execucio de

aquella se

[71] fassa stimatio de tots los bens immobles en tot lo regne per la qual stimacio
 [72] fehedora sien elegides nou persones ço es sis en la Ciutat y tres per la part
 [73] forana e com la dita sentència sia ja en execucio aportada per los honorables

mestres Pau

[74] Casanoves y Anzebit Santandreu levors sindichs de la dita part

Fol. 2

[75] forana per manamet de sa Real iuxta forma dels executorials de
 [76] aquella ultimadament fets en la Ciutat del agravis a XXII del mes de setembre
 [77] del any de nostra salut MDXII y per forma de aquella es stada feta dita
 [78] electio de les dites nou persones per Vostres Magnificis en lo alt e sencial

consell

[79] co es de les sis persones per la Ciutat y los tres elegits per la part forana ab lo

consell

[80] del Sindicat les quals dites nou persones en la dita forma elegides com vol
 [81] y dispon la dita real y arbitral sentència aquelles juraren en ma y poder de

¹³ El florí d'or fou creat el 1346 per Pere IV. Aquest el creà en unitat àuria de la corona i tenia un valor equivalent a 11 sous de Barcelona, 15 de Mallorca i 8 d'Aragó. S'encunyaren a Mallorca a partir del regnat de Juan I (1387-96).

¹⁴ El protonotari era el primer i principal dels notaris i el seu cap. També era l'encarregat de despatxar amb el monarca i validar els seus despatxos, cèdules i privilegis. A la Corona d'Aragó formava part del Consell Suprem.

[82] don Miguel de Gurrea Lanas Lochtinent¹⁵ General del present Regne de Mallorques y en poder

[83] del Molt Reverend Vicari General y profficial del Señor bisbe de Maollorques. Per causa

[84] de la excomunicacio en dita sentencia contenguda e per quant per els signat lo (ofici)

[85] dels dits honorables mestres Pau Casanoves e Ensebit Sanctandreu levors sindics

[86] de la dita part forana los quals ab effecte e summa diligencia procuraven

[87] y demenaven la execucio de la dita sentencia la qual ab bona diligencia e industria

[88] e perill de llurs vides y ab grans treballs obtingueran aquells per els signat

[89] lo lur dit offici de sindichs volgan mes percebir a lur desijat fi

[90] que la dita sentencia sortis son degut effecte per la absencia dels quals ja mes

[91] se es feta execucio de aquella y asso serien per quant nos troba nengu qui

[92] desig lo be e utilitat del Regne y poble ans aquell totalment se berihen

[93] com fahia lo draes de la Ciutat de libia qui ab lo ele exorbia los pobles

[94] los quals desitjants matar lo dit draes se son volguts y volen acostarse

[95] al Cavaller Sant Jordi al qual los defensa de aquell lo qual es lo

[96] glorios Rey don Ferrando de immemorial memoria e pus ver la

[97] la sua Sancta Sen(yoria). Pertant recordats los miserables de pobles capturats

[98] per mals homens del matex Regne los quals stan sperant los trossos

[99] de la carn del miserable de poble ço es stant al padris de la almudayna

[100] y al banch de corts sperant les LXXX £ y les M £¹⁶ a tant de tal mes en

[101] carregades Deu sap com, volent percibir a la lur indemnitat y guardar

[102] los ossos volen inseguir a degut e fferse portar la dita Real y arbitral

[103] sentencia feta donx e promulgada de voluntat de les parts, y aquella

[104] executar requerint a Vostres Magnifichs que per ninguna via directe

[105] ne indirecte no vullan impedir la execucio de aquella ne per mestres sia per

[106] algú impedida aut al alterada sots les penes en la dita real y arbitral

[107] setencia contengudes les quals los dits elets ço es lo honorable en Joanot

Colom

[108] altres dels dits elets o Sindich del dit poble entenem fes instancia y

[109] denunciar a Sa Magestat les execute si lo contrari de dita setencia sera fet

[110] en tot o en part de aquelles per Vostres Magnificis a interesades persones per aquells

[111] e per quant es dat plen poder als honor Mossen Jordi Moranta y mestre

[112] Pau Casanoves per lo poble de la Ciutat y de totes les viles de la part

[113] forana de demenar y poder demenar la execucio de la dita Real y arbitral

Fol. 2v

[114] sentencia volen per lo poder a ells dat com dessus es dit Considerat que en la

[115] dita arbrtiral Sentencia Sa Magestat vol y mana que no y haia drets personals

[116] ne mixtes que totaliter sien levats e extints los drets seguent eo es

[117] la moltipge¹⁷ lo quint¹⁸ del vi, la sisa¹⁹ de les carns e lo sagell de les

¹⁵ A Mallorca el lloctinent era qui ostentava la representació reial en absència del rei. Rebia les diverses apel·lacions i era l'encarregat de resoldre els assumptes plantejats pels oficials del regne. No posseïa facultats judicials essent el representant directe dels interessos patrimonials de la Corona. El càrrec tenia més bé un caràcter militar i governatiu.

¹⁶ Moneda que equivalia a 20 sous o 240 diners.

[118] robes²⁰ y dret de la gabella de la sal²¹ los quals dits drets son dits
 [119] personals e per ço no poden star iuxta forma de la Real e arbitral
 [120] sentència la qual vol y mana com dites sien extints y
 [121] totalment abolits. E per dar conclusio a la dita Real e arbitral
 [122] sentència volem se fassa electio de les tres persones que falten en la dita
 [123] Ciutat perque se pusque fer la extimacio dels bens de la dita
 [124] Ciutat e part forana per forma y manera que lo tall conegue
 [125] perque sia satisfet als vertedes creditors qui be e degudement
 [126] pendran lurs censals perque iusticia y gualment sia administrada
 [127] entre los pobledors de la present Ciutat y part forana com la intencio
 [128] del captivat poble no sia sino demenar iusticia y liberarsase
 [129] del gravos pes que te. E si per Vostres Magnificchs sera recusat fer
 [130] la electio de les dites tres persones, o differir aquella convindra aquelles
 [131] elegir an el dit poble per donar compliment a la dita sentència y complir
 [132] los manaments de Sa Real Magestat lo que volrian molt fonsar
 [133] lo que sera forsat recusant ses magnificchs fer ho demanant y
 [134] requerint a Vostres Magnificcis per lo notari present que de les dites coses per

lo

[135] honorable mossen Joanot Colom altres dels elets del dit poble e los honors
 [136] mossen Jordi Moranta e Pau Casanoves ensemps ab lo Sindics e
 [137] procurador del dit poble eus los donat copia y traslat de les presents
 [138] ensemps ab la resposta per Vostres Magnificcis fehedora. Quets (signat) Jordi

Moranta

[139] Joanot Colom (i) Pau Casanoves.

[140] Quaquidem supplicationem pre(sen)tata et dictis magnificis tribus iuratis
 [141] lecta et intimata statim illius teriore audito de consilio magnifici
 [142] locus(tenentibus) Mag. Regens c(ausas) Berengarii Sbert in legem doctoris

cum non (reprovantur)

[143] advocati (fecerunt) responsionem seguentis

[144] Los dits magnifics iurats ab consell del Mag. Loctinent de Regent
 [145] responen a la dita supplicacio dien que son contents e apparallats
 [146] que la sentència reyal sia executada en tot e per tot axi com per sa
 [147] Real Magestat es manat.

¹⁷ Molitja: impost fix anual que havia de pagar cada persona segons la classe de pa que menjava (de farina de blat: 9 diners per quartera; de mestall, ordi, mill, panís, dacsá, o qualsevol classe de llegum: 7 diners, també per quartera). Els infants de 5 fins a 10 anys en pagaven la meitat .

¹⁸ Impost aplicat a la quinta part sobre certs productes i beneficis, en aquest cas sobre el vi que era comprat per consum propi.

¹⁹ Tribut pagat sobre el consum i que era abonat pel venedor que el carregava sobre el preu. La sisa de les carns era un impost de 7 diners per lliura (=36 unces) de carn a pagar pel comprador a excepció de la carn de cabra que era de 4 diners.

²⁰ El preu sobre robes era pagat per les teles que entraven a l'illa a raó de 2 diners per lliura.

²¹ La gabella de la sal era un impost sobre aquesta creat el 1425, en règim de monopoli, a raó de 1 sou per almud (mesura de capacitat per als àrids que equivalia a 1,96 litres). Totes les famílies estaven obligades a comprar en el decurs de l'any i al preu senyalat la quantitat de sal que els corresponia.

Resumen

Joanot Colom, juntamente con Pau Casanovas y Jordi Moranta se dirigen a los Jurados de la Universidad de la Ciudad de Mallorca con el fin de que sea ejecutada la sentencia dictada por el rey Fernando y promulgada en Burgos en el año 1512 sobre la cuestión de las contribuciones de los habitantes de la Ciudad y los pobladores de la parte foránea.

Asimismo solicitan sean elegidas nueve personas para llevar a término la consecución de la aplicación de dicha sentencia.

Abstract

Joanot Colom, Pau Casanovas and Jordi Moranta sent a letter to the Mallorca's University jurats, with the purpose of that the sentence dictated by Fernando King promulgated in Burgos in the year 1512 under the question of the contributions of the habitants of the City and the residents of the foreign part for their executed.

Also they request nine persons chooses to take to term the attainment of the application of this sentence

La vida rural mallorquina, en 1772, y el género epistolar, por un autor con talento literario

BERNARDO MARTÍ

El texto manuscrito aparece en el fondo de la biblioteca del Ayuntamiento de Palma con la signatura 48 [Miscelánea Desbrull. - 17...?] Nada más sabemos.

Los Desbrull fueron una familia de la alta nobleza mallorquina, hoy extinguida. Su filiación continuada comenzó en el siglo XIII. Los personajes que nos interesa, por su proximidad cronológica a nuestro texto, son don Antonio Desbrull i Boil d'Arenós (1745-1827), político y científico, marqués de Vilafranca de Sant Martí, y fundador de la Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País, que reunió una selecta biblioteca y dejó escritos sobre arte, agricultura y matemáticas. De él existen, en la Biblioteca del Ayuntamiento los dos volúmenes manuscritos, número 37. *Revolución de Malta*.

El otro es don José Desbrull i Boil d'Arenós (siglo XVIII-1835), historiador y geneólogo. En 1770 era cadete de los Dragones de Almansa y en 1774, ingresó en la Orden de San Juan de Jerusalén. Fue censor de la Sociedad Económica de Mallorca de Amigos del País. Autor, además, de *Adarga Mallorquina*, de una *Historia Genealógica de los linajes y casa de Desbrull, Boil de Arenós y de todas las alianzas y enlaces por ambos costados*, manuscritos. Suyos son los manuscritos de la Biblioteca del Ayuntamiento número 28. *Consensos de la nobleza mallorquina. 1500-1800*; y el 30. *Vidas de algunos héroes mallorquines*.

En la misma biblioteca, existen de la casa Desbrull los manuscritos, números 66 al 69, de don Domingo de Sant Martí i Desbrull, bajo el título de *Bautizos, enlaces, etc.* del siglo XVIII.

¿Cómo fue a parar la carta de Cristóbal Sánchez de Velasco a la casa Desbrull? El argumento más verosímil es el de que dicha carta va dirigida a uno de los dos personajes cuya personalidad hemos perfilado, probablemente don José, ya que en 1770 era cadete de Dragones de Almansa y sólo en 1774 ingresó en la orden de San Juan de Jerusalén. La epístola lleva la fecha de 1772. Sin embargo, no es esto sino una conjetura. ¿Por qué no a don Antonio, político y personaje influyente que tendría 27 años? Hemos pensado también en la posibilidad de que fuera algún otro pariente de los Desbrull, pues habían poseído la finca de Ternelles y mantenían casa en Pollensa, con lo cual podrían tener algún interés en noticias de esta índole.

Que los hechos suceden en Santa María - según una lectura del viejo manuscrito de confusa abreviatura -, parece seguro, pues, ese "Yo, en realidad, al llegar a esta Villa, y sabedor del suceso que voy a referir,..." y ese "Escribano amanuense del crimen de [...]" concuerda con el lugar en el que el mismo fecha la epístola.

Por otra parte, la huida del militar Sánchez de Velasco hacia Portopetro puede interpretarse como un lugar lejano para no tener posibilidad de toparse otra vez con los personajes de la historia que expone. También pudiera ser un destino militar dedicado a la defensa de las costas.

Damos a conocer este manuscrito por su carácter novelesco, digno de una historia de intriga, y por creerlo ejemplar de la literatura manuscrita de nuestras islas. Además de un compatriota que escribe, desembarca un militar, se ve inmiscuido en una trama tan esperpéntica, que decide ponerla por escrito y dirigirla a un su amigo y dueño, terminándolo con estas impresiones: "Cuyo razonamiento concluyó el pobre Sargento atónito y aturcido, y nos separamos y, viendo yo que las doce se aceraban, fuime a comer, y tomé luego las de Villadiego hacia Portopetro, huyendo de tanto enredo, y de tan malas almas".

Las fuentes que dan cuenta del volumen de la lírica y la prosa hasta el siglo XVIII mana de los manuscritos. De todos ellos destacaría el de la biblioteca Pública de Mallorca titulado *Libro de Muchas y Varias Poesías* de Miguel Güell fechado en 1663, el de la Sociedad Arqueológica Luliana con la signatura A(M)52 y el A(M) 140 que contienen poesía religiosa y amorosa profana; y el 36 de la biblioteca Municipal de Palma donde aparece el poema de carácter satírico del 25 de abril de 1670, titulado *Dezimas echas al haber ido Diferentes Señoras a un Pancharitat* con otras que alguien a lápiz sugirió ser de algún personaje de la casa de los Brull.

Los Manuscritos interesantes están en la Biblioteca Pública de Mallorca, en la del Ayuntamiento, en la de esta Sociedad Arqueológica Luliana, en la de Bartolomé March, en la de la Real y en la de Catalunya. De ellos cabe destacar las antologías de la literatura, en las que aparecen Lope de Vega, los Argensola, fray Luis de León, Quevedo, Góngora, Sarmiento, Meléndez de Valdés y Arriaza entre otros clásicos de la literatura castellana, mezclados con autores mallorquines como Antonio Gual, anónimos - que se declaran a sí mismos mallorquines y que desconocemos su identidad -. Y los poemas de autores que personalmente dejaron al amparo de las bibliotecas particulares y familiares; estos aparecen en forma de libros y en hojas sueltas. Desgraciadamente no hemos tenido oportunidad de consultar las dos carpetas del fondo Ayamans, procedentes de la Librería Ripoll, de la biblioteca de Cataluña, que contienen poesía del siglo XVIII mallorquín en castellano.

Sobre la transmisión de las obras literarias, Alberto Blecuá, en su *Manual de Crítica Textual* dice:

En líneas generales, la transmisión de la obra literaria en el Neoclasicismo plantea problemas distintos a los del Siglo de Oro. Salvo casos excepcionales - textos satíricos o polémicos -, la transmisión manuscrita es considerablemente menor y no se siente la obra como un bien comunal que pueda sufrir profundas alteraciones anónimas. La transmisión manuscrita existe, desde luego, pero se limita a grupos culturales reducidos, relacionados directa o indirectamente con el autor. Cuando no son los propios escritores quienes cuidan la publicación de sus obras serán sus familiares o amigos quienes llevarán a cabo esta tarea, tomando como base, por lo general, manuscritos

*autógrafos o copias apócrifas*¹

De la misma manera, pues, que en el resto de la nación, a través de los manuscritos, se continuó transmitiendo, en Mallorca, la poesía lírica, pero también la prosa, durante mucho tiempo. Los manuscritos A(M)140 y A(M)52 existentes en la Biblioteca de la Sociedad Arqueològica Lul.liana son de gran interés para conocer la vida poética mallorquina en ambas lenguas.

Para la prosa, en su día, tuve necesidad de conocer el manuscrito B.B.-II-112 de J.B. Suñer en el monasterio de la Real, titulado *Peregrinación y Viaje a Tierra Santa que hizo Juan Bautista Suñer, ciudadano Militar del Reino de Mallorca en el año 1659*; el manuscrito número 16 de la Biblioteca del Ayuntamiento, del que destacamos la descripción de los hechos acaecidos en 1772 por Sánchez de Velasco y que aquí presentamos son ejemplos de la vida literaria familiar del castellano, de la cual existe un catálogo de 38 fondos manuscritos del mismo carácter. En la B.March se puede consultar el *Viaje de Vilella de 1772*. En la biblioteca B. March también está depositado la mitad del fondo Ayamans; la otra mitad permanece en la Biblioteca de Cataluña. Y los manuscritos del padre B. Bauzà de 1808 y del dominico Juan Bautista Roca.

Uno de los géneros con abundante producción que nos encontramos, sobre todo en los manuscritos de la Biblioteca Pública de Mallorca, y volúmenes encuadrados que recogen por lo general 12 o 15 diferentes pliegos de sermones, es el de la oratoria sagrada y el de las oraciones fúnebres para celebrar los acontecimientos sobresalientes de la nación o de la ciudad.

Dos centros de interés en cuanto a manuscritos son el de las alegaciones y sobre todo el de los epistolarios. Conocemos los publicados de Juan Luis Estelrich, Costa y Llobera, Antonio Rubió y Lluch, y Marcelino Menéndez y Pelayo; la correspondencia de José, de Mariano Antonio y de Pascual de Togores, y de Miguel Ángel Colomar.

En la B. March y Pública de Mallorca, alegaciones existen en abundancia, y son literariamente interesantes los fragmentos de descripción, narración y estructura dialéctica de estos documentos.

Muestra de esa laboriosa exposición de ideas e inquietudes, como parte del inconsciente de la vida literaria mallorquina es el manuscrito que presentamos. En vano se olvida hoy de ellos; están aquí y un día exigirán intelectualmente su revisión. Tiene esta historia de misterio ciertas similitudes con libros - escritos en latín y autografiados - como los *Casos Reservados* de los que algunos párrocos levantaban acta - *Christophorus Jaume Diaconus, au Collega in Seminario D. Petri Civitatis Palmaria. Anno 1790* -, por cuanto toca a la vida regular y a la secular, a tonsurados y seglares, tratando algunos actos sobresalientes privadamente -: sobre *homicidius, ecclesia, falsificatud, desire, abortus, congressus, incestus, bestie, parentes, insendia, blasphemia, scripta, sortilegi, pia, ordo, usura, fractio* -.

Está claro que el autor del texto castellano firmado por Cristóbal Sánchez de Velasco no es mallorquín ni valenciano ni catalán. Su castellano es de léxico riguroso y de frase

---

1 1975, Tomo II, 259-324.

armoniosamente castellana perteneciente al lenguaje de un hombre de cierta cultura que habla con el descuido del coloquio. Pero el tema incide profundamente en la vida de Santa María, y describe caracteres y hechos que competen a la historia de la isla.

Desconocemos si el texto se ocupa de un hecho histórico o es simplemente un artificio literario de un escritor que se adelantaba al realismo narrativo en más de medio siglo. En todo caso pertenece al género epistolar, indispensable en la comunicación de su tiempo y del que dimos noticias de su historia castellana de Mallorca en *Las Letras más notables de las Islas Baleares*, dentro de la colección Jano que publica la editorial Calima. El destinatario es un "mi amigo y dueño" desconocido; hemos propuesto a don José Desbrull i Boil d'Arenós más arriba. Sánchez de Velasco, el teniente de la epístola, escribe desde [...], en el año 1772.

Se trata del caso de un oficial, el cual, llegado de la Península a Mallorca, determina de hacer noche en casa de un amigo de su tío. Nada más dice de ese pariente y nada más sabemos; puede colegirse que no tiene correspondencia con el "Mi amigo y dueño" al que dirige la carta por cuanto, en la narración lo trata en tercera persona y no en segunda como debería si hubiera correspondencia. Está claro también que el destinatario de la carta conocía a ese "mi tío". El amigo en cuestión, y le cuentan la truculenta historia de un hombre o un demonio, un ermitaño setentón que, encubriendo, con la capa de sus comuniones y devotas intenciones, su depravado proceder en más de cincuenta años de hábito, no había dejado mujer, ni hombre sano en sus contornos, cortejando a las mujeres, y solicitándolo que no debía, y lo que es más que, ganando voluntades, se había hecho Señor absoluto de todas las gentes, y mandaba como un demonio en todo el país. Recuerda don Cristóbal, el teniente, que, tiempo atrás, estando con el destinatario, tal vez don José Desbrull, como hemos dicho - "acordándome de cuando v.m. y yo, con los demás Jefes, pasamos a Pollensa" - se hospedaron en cada del Reverendo que formaba pleito al Ermitaño sobre una carta anónima, el cual le había dado la versión de este personaje. Y que, en la misma villa de Santa María, encontrándose con el sargento Moreno, conocido suyo, le contó los hechos de otra manera. Todo lo cual, la impresión que a él le dio, con la del amigo de su tío, y la del sargento, le llegó a preocupar de tal modo que decidió tomar las de Villadiego hacia Portopetro, es decir al lugar más lejano que había en la isla. La carta está fechada, en el mes de diciembre de 1772 y, como ya hemos dicho, en Santa María.

El texto ofrece ciertas dificultades de lectura debido al estado del manuscrito y de su caligrafía; abreviaturas y nombres con frecuencia son difíciles de comprender. Por otra parte, la redacción de la carta forma un solo párrafo. Nosotros hemos transcrito los diálogos en estilo directo para realzar más su carácter narrativo y, también, su comprensión.

CARTA DE CRISTÓBAL SÁNCHEZ DE VELASCO A UN “MI AMIGO Y DUEÑO”

(Texto)

Mi amigo y Dueño: mal año para las bandas: pues no parece según estoy viendo, sino que las han de arrancar a pelo. Guárdenos las nuestras de tanta muchedumbre de barberos de que abunda esta Isla. Yo, en realidad, al llegar a esta Villa, y sabedor del suceso que voy a referir, agarré un espejo y, viéndome ni más ni menos que un Capuchino novicio, eché mano de mis tijeras, y lo mejor que pude salpiqué aquellos cuatro pelos que muy erguidos descollaban entre los demás y, quedando sin recelo, determiné hacer noche en casa de un Amigo de mi tío de quien recibí un afectuoso hospedaje. Mas como yo reparase en él algún género de suspensión, quise rastrear sus efectos y, a pocos pasos exclamó:

- Oh maldad, o vicio, oh descaró! - que, aunque exclamando la mallorquina, entendí que aquel corazón estaba abrumado de pesar. No fue menester mucho preguntar para indagar el motivo -. Pues no he de estar atolondrado - dijo el buen Labrador -, si el Párroco de la Villa y el Escribano, amanuense del crimen de Santa María (que yo entiendo fuese un tal Ferrer), esta noche están tomando sumaria información de la vida y costumbres de un hombre, o demonio, que así se ha de llamar de un Ermitaño, digo setentón que, encubriendo, con la capa de sus comuniones y devotas intenciones, su depravado proceder en más de cincuenta años de hábito, no ha dejado mujer, ni hombre sano en sus contornos, cortejando a las mujeres, y solicitando lo que no debía, y lo que es más que, ganando voluntades, se ha hecho Señor absoluto de todas las gentes, y manda como un demonio a todos los del país.

- Hombre, hombre - dije yo despacio -, que éste es un delito muy enorme y váyase V.m. con tiento en promulgarle antes de su justificación, pues, aunque yo sea un pobre militar hecho a ver semejantes andanzas en gente joven, no he visto con la frecuencia que V.m. pinta tanto fuego en tanta nieve, ni gente más dócil que la que V.m. retrata: pero, en fin, V.m. es del lugar y lo sabrá mejor que yo.

- Cómo, si lo se! - respondió el Amigo -: es tan público lo que digo, como ahora es noche y, sobre todo, quién lo puede saber mejor que el Vicario de su Parroquia que le confiesa el cual, lleno de un santo celo, sin duda por lo que veía, dijo el otro día que a fe de quien era, había de dar buenas fiestas de Navidad al Ermitaño Gabriel (que así parece le nombró), sacándole de la Ermita.

Yo, a la verdad, aunque soldado, confieso en Dios, y en mi alma, que me pareció caso raro, y que según la bondad de mi Patrón debía creerle y, así, acordándome que cuando V.m. y yo, con los demás Jefes, pasamos a Pollensa, nos hospedamos en casa del susodicho Reverendo que, con su dulzura, nos dejó a todos satisfechos, pasé a besarle la mano, no a otro fin que para

salir de dudas, y por perplejidades, que como somos hombres, y el mundo, está lleno de andurriales, estaba medio inclinado a dar cuatro porrazos al tal santurrón. Llegué allá que serían las ocho de la noche, y hallé al Reverendo y al dicho Escribano. que me pareció ser el mismo que conocimos ministro de la Audiencia la otra vez que estuvimos destacados en Palma.

Hice el deber y propuse el caso que me pasaba suplicando que me dictasen lo que debía ejecutar en tanta perplejidad en que me hallaba, y más en lo de no dejar hombres sanos cuyo napolitano hecho me excitó las ganas de regresar a esta Ciudad, y delatarlo al Santo Tribunal, que así lo había ejecutado en otra ocasión el Amigo de V.m., Don Antonio, cuando estuvieron en Génova.

El buen Reverendo, viendo mi militar ardor, respondió tan a mi satisfacción y con tanta virtud y santidad, que me determiné desde luego a dejar correr el agua, y continuar mi viaje hasta evacuar la expedición que V.m. sabe y más viendo que el Escribano tomaba tan a mal el que se hablase de otro Tribunal que del suyo, citando en su apoyo mil doctrinas tan vanas y aliñadas con tanta viveza y energía que bien se descubría el apego al interés que había tomado a mal según entendí después, y es que todos somos arrieros. Díjome, pues, el Reverendo:

- Señor Don Cristóbal, sírvale a V.m. de instrucción lo que oírás, y atienda bien porque V. mercedes, en estas materias Teológicas, no tienen obligación de entender, y por consiguiente empiezan a cada paso. Mire V.m. y vaya con la reserva que se merece el asunto. Este hombre de que hablamos ya hace infinitos años que le conoce todo el mundo por lo que es, y en testimonio de esto, ya en tiempo de otros Prelados, tuvo varias instancias, y créese (aunque no estoy muy seguro) que se le reprendió, pero la enmienda ha sido tal, que casi toda su vida, y aún sin casi, se puede tener por un escándalo.

- Jesús, Jesús - respondí yo -, Señor Reverendo, qué buen pájaro ¿y cómo se le ha tolerado tanto tiempo? A fe, los casados de este Lugar quedan muy frescos ¿Y cómo tanta paciencia?

- A ¿no ve V.m., Señor Teniente, que la sotana es muy grande y, después que muchos pobres, por ciertos respetos que omito, sufrían y callaban?

- Hombre - replique yo -, mire V.m., a mí me hace mucha fuerza que los Prelados que V.m. dice, quisiesen exponer su alma, que no era menos que de un Obispo, y que éstos y los pobres sus paisanos tolerasen tanto desorden y afrenta. Yo a la verdad digo que si me hallara en ellos, por vida de el Rey de bastos que, aunque fuese el Papa que lo mandase, no había de pasar por este desaire. Mal año, y que honra.

Esta mi enérgica contradicción causó tanta mella en el Escribano que, pareciéndole descargar su conciencia, me dijo:

- Señor mío, con licencia de mi Reverendo sepa V.m. y esto le baste, que del Señor Vicario General *in spe* y el Señor Secretario *in esse* mi amigo, o dígame V.m. Mayordomo, Escribano amanuense o lo que quiera, están bien instruidos del hecho, por una carta anónima, de estas que se usan en el día, que siempre son parte de hombres de Dios, y que miran por la salud de los Prójomos, el Señor les mantenga, amén. Aquellos, pues, celantes² del género

²*Celantes*, hemos leído en el manuscrito. Entendemos que proviene del verbo celar, que el *Diccionario de Autoridades*, de 1726, define como "encubrir, ocultar, fingir, disimular. Viene del Latino *celare*, que significa lo mismo. Calixto y Melibea. Act. 10. *Quanto tú más me querías encubrir, y celar el fuego que te quemaba, tanto más sus llamas le manifestaban.*"

humano corrupto (que finalmente son Cristianos) con el correspondiente escrúpulo, pidieron contestación o certificación (que en esto no estoy seguro) de la referida carta a este Señor Reverendo como a hombre de bien instruido; y la dio tal que pensara V.m., si la leyera, ser ésta, y el papel anónimo hijos de un mismo ingenio, y mire V.m., Señor mío, que todo esto resulta de autos, como sabe el Señor Reverendo, y en una palabra, cuando faltasen estos tan sanos documentos, ya por las declaraciones que solemnemente se acaban de recibir, consta a mi ver, ser digno de no pequeño castigo; pero no resulta ahí el pecado nefando que V.m. insinúa, bien que lo esperamos de la habilidad del interrogante y así, no es a lugar la delatación que V.m. propone, y sólo sería esto exponerme a mí, a la cesación de estas diligencias, en que tanto gusto y utilidad llevo, y a que nuestro Secretario se diese por mal servido, y removiese el honorífico encargo de los Beneficios vacantes que tengo sin dar fianzas.

Yo, pobre de mí, cuando oí tan cimentadas razones que apoyaron con tanta letanía de dichos y hechos notorios, (según dijeron) haciéndome cruces, y con la libertad de soldado dije:

- Señor mío: ese Vicario que le confesó tanto tiempo, y le dio de su mano el Pan Celestial, y V.m., Señor Reverendo, que han tolerado por tantos siglos hombres tan notoriamente escandalosos, merecen delatar, y digo de una vez que lo vecinos del Lugar que, por respetos humanos permitieron el trato ilícito que Vuestras mercedes publican, son *ex tota corde* consentidos, y merecen quemar vivos; y así yo ya no intento Señores apurar más; voime con licencia de Vuestras mercedes a dar descanso a esta mi mollera, que a fe que según va cargada, no se si permitirá el que duerma.

Y les dejé tan llenos de satisfacción, como yo lo estaba de rabia de ver tanta tolerancia en hombres que saben cuidar de sus feligreses, de suerte que me la habría pegado con el más peinado.

Amigo mío, ya considero que estás riéndote de mis quimeras, y de verme metido entre Teólogos. Confieso que otros tiempos no sabía que eran escrúpulos, pero, querido, los años conozcan, que el Juicio se acerca, y esto me escuece ¡qué rabia! Por fin y postres, concluyamos con este demonio de asunto que, para esperar la comida de hoy, le dilato; sin embargo, sé que mi cabeza está vacía por no haber podido dormir de tanto embrollo. Es pues el caso que, antes de levantarme, ha venido el Patrón con la novedad de que el Ermitaño estaba en danza, y que el Reverendo le había tenido en su jaula, esto es, en el establo de donde había de presentarle a la cárcel, de cuyo hecho, dijo, le había asegurado el Sacristán y fue uno de los delatores y ejecutores de la prisión. Yo, como traía la cabeza llena de estas fantasmas, dije:

- Buen provecho le haga, con su pan se lo coma, y venga el chocolate.

Vestime para ir a la Iglesia y, llegando a la plaza, reparé varios corrillos de gentes, que estaban tratando del caso, y entre ellos, al Sargento Moreno, que V.m. conoce, hambre muy maduro, y honrado, y díjele:

- A Dios Señor Sargento, ¿qué se dice de nuevo?

Y el hombre, que me entendió, llamome aparte y díjome:

- Señor Teniente, ya hemos llegado a un tiempo que no se puede vivir entre Cristianos y, cuanto mejor fuera estar allá entre balazos, creería V.m. que mucha parte de estas gentes y de otro lugarejo cercano, han dado ya hace más en perseguir a un pobre Ermitaño cazándole de dicterios, y de infamias, hasta lo sumo, y lo peor es que son los que vemos más obligados a

disimular las faltas. Yo no digo que éstas se hayan de disimular siempre, pero creeré, según lo que he oído predicar, que todos tenemos derecho a la buena fama, como no seamos tan públicos y escandalosos que apestemos; considere V.m. si este hombre, que por la mayor parte es tenido por pío y devoto, recibe agravio en lo que pasa, y más con el modo de la ejecución. Esta mañana estuve en casa de un sujeto, hombre de corona rasa, y muy leído, y me dijo que jamás había visto captura más extraña, y refiriome el suceso todo, todito, sin dejar un ápice, y es de esta manera. Ayer noche el Rector de esta Villa con un Escribano que dicen fue casado, y hombre muy apasionado a semejantes capturas, llamaron testigos que declarasen sobre vida y costumbres del insinuado Ermitaño y, si los testigos ignoraban algún hecho, el mismo Párroco, para que no se le escapase circunstancia, hacía su reconvención, cosa que al sujeto le parecía inaudita e irregular, tanto que por la generalidad, y prohibido modo, como por la hora que todo dijo, olía a chamusquina. Yo, ya ve V.m. maldita la cosa que entiendo. Todo el proceso, dijo, se funda en un papel anómalo o animal, o sea el hombre que se fuese, que esto dicen ser moda. Concluidas pues las declaraciones a cosa de las once y media, subió el Escribano en su borrico. Y acompañado del Teniente de Baile con cuatro de sus Tenientes que señaló el Párroco, un Herrero, y el buen Sacristán armados con las armas de nuestros Milicianos, partieron para la Ermita y, por el sumo silencio que observaban, pudieron rastrear que el Ermitaño con dos más de sus discípulos estaban en oración, y repare V.m. que pasaba la media noche, y sin resistencia alguna abrióse. Prendieron al pobre viejo, y a pie, y no enjuto porque lloviznaba, fue siguiendo las pisadas de los demás. Pero temiendo el Escribano que tanta presa no le escapase, le pareció del caso como a hombre instruido en el Derecho Canónico que le aseguraba, fiándole más al brazo secular de quien se estaba valiendo como en efecto se lo entregó, y como viese el Baile la desconfianza del tal Escribano quiso atarle, bien que no se ejecutó. No se sabe lo que se pasó por el camino, sólo se ha vislumbrado que el Rector a las dos y media de la mañana le recibió muy afable, y se encargó de él con mucha satisfacción de tanta honra como recibía en semejante encargo, y como entrase en recelo de si traía armas, sobre que le constaba ser hombre de mucha paz, y cobarde por sus trémulas canas, le mandó reconocer por el Sacristán, y quiso la buena suerte que de este reconocimiento asegurase el Escribano sus costas, pues le hallaron cien pesos, que aunque paraban con él, en depósito de diferentes sujetos, y parte destinados a una lámpara de cierto Santo que callo, se teme que así mismo estarán encarcelados en la cárcel del Señor Obispo, a donde dicen le han llevado. Esto me contó, Señor mío, el referido sujeto de quien se puede fiar, desde cuyo tiempo estoy temiendo que no venga para mí, semejante carta *animala* ó *anómala*, y me pongan en un suplicio. También he oído no sé qué fundados recelos de si el Vicarillo, no pudiendo sufrir que el pobre Ermitaño tuviese tanta mano con sus feligreses, ha querido cumplir con la promesa de perderle, y no falta quien diga: que esta sumaria será muy secreta, y más que no la captura, pues con esto se le salvará al buen hombre la fama, que había con ella perdido, y servirá de enmienda a nosotros, malos y pecadores, que bien lo hemos menester. En fin, Señor mío, V.m. perdone, y vámonos a Misa que ya empezó y sea Dios loado en todo.

Cuyo razonamiento concluyó el pobre Sargento atónito y aturdido, y nos separamos y, viendo yo que las doce se acercaban, fuíme a comer, y tomé luego las de Villadiego hacia Portopetro, huyendo de tanto enredo, y de tan malas almas, y temeroso de que no resucitasen nuestras muchachas de la Habana, pues, mal año para estos Sacristanes, y como sabe el Rector hacen su oficio acordándoles lo de cien años olvidado, y reconvenir a los testigos y ¡cuán ligera tiene la pluma el tal Escribano! buena pedrada y que tal nos compusieran a mí, y a V.m. si no perdonaran a un pobre Ermitaño cargado de años, pues van indagando si veinte años ha bailó,

si dijo *tranque melles* al instrumento que nos constituye y nones, si quiso tocarle a otros ya con barbas y chanceaba con sus mujeres, y en sus enfermedades las daba como barberos los lavatorios trasenales, y en fin enredillos de estos que sobre ser fingidos más son para reídos que para tratados, y así guárdese V.m. de todo el mundo, y hagamos el servicio en que Su Majestad nos pone, y no nos metamos con Frailes. A Dios, Amigo, y mandan que con todo afecto muy servidor de V.m. Santa María y a Diciembre de 1772. B.L.M. de su más afecto y seguro servidor, Don Cristóbal Sánchez de Velasco.

Resum

La transcripció d'un text, signat per Cristóbal Sánchez de Velasco i dirigit a un magnat mallorquí desconegut, que relata un fet esperpèntic, succeït a un poble de Mallorca, és aprofitat per donar una bona referència sobre els manuscrits conservats a les biblioteques locals que poden il·lustrar com va ser la literatura en llengua castellana a la Mallorca del segle XVIII.

Resum

La transcripción de un texto, firmado por Cristóbal Sánchez de Velasco y dirigido a un magnate mallorquín desconocido, que relata un hecho esperpéntico, acaecido en un pueblo de Mallorca es aprovechado para dar una buena referencia sobre los manuscritos conservados en las bibliotecas locales que pueden ilustrar como se desarrolló la literatura en lengua castellana en Mallorca durante el siglo XVIII.

En torno a *La sombra de Nelson* de Leandro Fernández de Moratín (Una crítica de Cristóbal Cladera Company)

RAMON CODINA BONET

Todos los españoles se inflamaron a favor de nuestros intrépidos marinos que en el combate del 21 de Octubre último llenaron de espanto a los tiranos del mar. (Cristóbal Cladera Company en Carta a Don Melchor Andario... Madrid 12 de Marzo de 1806)

*Id presurosos y con fogosa pasión, dad empuje a los remos y largad las velas a la fuerza de los vientos (Eneida, Virgilio, Libro IV, cita de Moratín en el exordio de su poema *La sombra de Nelson*).*

A continuación de la Batalla de Trafalgar y a lo largo del año siguiente, el hecho fue ensalzado por los literatos españoles entre los que destacaron los poetas. Uno de los más madrugadores fue Moratín de quien en la *Gaceta de Madrid* de 10 de Diciembre de 1805 se publicó una pieza titulada *La sombra de Nelson*.

En los primeros meses de 1806 sale en el nº 6 del *Memorial Literario* de Madrid la *Apología de "La sombra de Nelson"*, escrita por otro poeta, Melchor Andario, donde dice este autor, de Moratín, que *sería bastante (La sombra de Nelson) para acreditar al autor, cuando otras obras suyas no nos hubieran dejado convencidos de que cultiva el buen camino que lleva al templo de la Fama y de la Inmortalidad.*

No tardó nada, Cristóbal Cladera, en arremeter contra Moratín por autor y contra Andario por apologista del primero, mediante la llamada *Carta a Don Melchor Andario...* fechada en marzo de 1806, inédita (hay noticia de que pudo haber sido publicada en prensa con esta misma fecha) cuyo manuscrito hallado por Joaquín María Bover pasó a la imprenta en *Almacén de frutos literarios* (Palma de Mallorca, 1844). La arremetida de Cladera a Moratín fue motivada por cuestiones de preceptiva literaria y por un antagonismo cuyas causas, dicen los estudiosos, no son bien conocidas pese a haberse manifestado el recelo mutuo en numerosas y sonadas ocasiones de palabra y, al menos una vez, de obra, en la que parece ser que llegaron a las manos. Se sabe de las similitudes Moratín-Cladera: ilustrados ambos, ambos tonsurados de prima, afrancesados los dos, políticos de la misma idea ... pero no se acierta a dar con sus diferencias. El Moratín del romance *A Geróncio* dice:

...y en un corro,
 siete varas más allá
Don Mauricio, Don Senén, Don Cristóbal (Cladera), *Don Beltrán*
 y otros quince literatos
 que infestan la capital,
 presumidos, ya se entiende,
 doctos a no poder más...

lo que nos advierte, por lo menos en este caso, de antipatías estilísticas, pues los doctos (Mauricio, Senén, Cristóbal, Beltrán y otros) valoraban la erudición y la preceptiva aplicadas a la creación literaria. Pero el panorama no era ya estrictamente estético sino "social", donde el contenido del mensaje importaba más que su forma, por lo que es comprensible que se les tuviera a los primeros por pedantes, *presumidos ... doctos ...* Estas diferencias pudieron provenir también de algunas rivalidades en el modo de entender la función del arte de escribir, que para Cladera debió ser de *élite* o purista, proyectado hacia el interior de la grandeza humana, y para Moratín más bien acentuadamente descriptivo de lo externo, no íntimo, sino explicativo de situaciones al día y en función de los sucesos más notables de índole histórico-social. O tal vez, porque fueron competidores en las candidaturas a cargos y prebendas, y divergentes en su común mirar hacia una Francia ilustrada y una Europa inquieta que completaba el S. XVIII con múltiples actividades avanzadas para la época.

Cristóbal Cladera Company nació en La Puebla (Mallorca) en 1760. Estudió Derecho, Filosofía y Teología en el Colegio-Seminario Conciliar de San Fulgencio en Murcia donde coincidió con Floridablanca de cuyo Colegio era profesor. Bachiller por Valencia y Doctor por la Universidad de Orihuela, después de varios años en Cádiz sin que se pueda asegurar nada de lo que fuera su vida en esta ciudad, es ordenado de primera tonsura y beneficiado con una capellanía en Sevilla. En 1785 aparece en Madrid como traductor (ingl. fr. it.) de varias obras y como autor de *Historia crítica y política de los primeros ministros, consejeros y favoritos de los soberanos* declarada apta para ser publicada pero no se imprimió. También de 1785 es el *Tratado de las obligaciones del juez*. Después de un intento periodístico fallido, en 1787 sale su *El espíritu de los mejores diarios europeos* (hasta 1791) conteniendo principalmente información y juicio sobre los acontecimientos y avances en todos los ámbitos del conocimiento. De 1793 es su *Historia de los Concilios* y del año siguiente las *Investigaciones históricas sobre los principales descubrimientos de los españoles en el mar Océano durante el siglo XV y principios del XVI en defensa de España en el descubrimiento del Nuevo Mundo* que con *Colección de viajes y descubrimientos que hicieron por mar los españoles desde fines del siglo XV* de Navarrete y otros escritos, colecciones documentales y memorias de diferentes autores, forma parte de los trabajos de investigación que durante el S. XVIII hubo que abordar en España en reacción contra los vituperios que en Europa se difundían empañando el dominio español sobre el Nuevo Mundo.

En 1796, Cladera, que dominaba las principales lenguas vivas y el griego, latín, hebreo y árabe, rivaliza con Moratín para ocupar un puesto en la Secretaría de Interpretación de Lenguas, que no alcanza, nombrándose a este último.

En 1799 se le otorga el título de Tesorero de la Santa Iglesia Catedral de Mallorca del que será desposeído mediante proceso canónico por incumplimiento en el desempeño de sus funciones (ya que no dejó de vivir en Madrid y realizar varios viajes por Europa), y por causa de los avatares políticos en los que estuvo comprometido. Cargo que volvió a recuperar poco tiempo antes de su muerte.

En 1802 traduce y actualiza el *Diccionario Universal de Física* de Brisson con numerosas notas y aclaraciones propias del traductor, que elevaron esta obra a la categoría de un auténtico tratado completo y actualizado. Con este trabajo se consagra como uno de los más notables propagadores del conocimiento científico Ilustrado que tuvo España.

Son reconocidos los apoyos que recibió de Floridablanca, Godoy, el Teniente General Barceló y el Obispo Nadal. Traductor excelente, escritor mediocre, jurista, filólogo, católico radical (defensor del celibato sacerdotal, entre otros principios), impulsivo, “cura de mucho caudal” y metido en la “abatomaquia” (según calificativo de la prensa diaria de Madrid, aunque no está demostrado que fuese Abad), diputado en las Cortes de Bayona, acompañó a José Bonaparte en su huida, y de regreso a Madrid es nombrado miembro de su gabinete y Secretario del Ministerio del Interior (1810). Siempre recaerá sobre él la duda o la sospecha de ambigüedad cuando, comisionado por José I (junto con Mariano Agustín y José Antonio Conde y con la intervención de Goya y Maella, y bajo las firmas de los altos cargos del gobierno) para activar la incautación de obras de arte de gran valor con destino al Museo Napoleónico de París (previamente a la huída definitiva de los franceses), aparece no obstante, en una hábil maniobra, como entorpecedor del expolio que informalmente ya se estaba llevando a cabo, y como custodio de tan valioso depósito hasta un supuesto regreso de los franceses que él mismo veía poco probable, haciendo entrega finalmente, a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando del acopio artístico que había tenido oficialmente a su cuidado y cuya merma, gracias a él fue menor de lo que hubiera podido ser. Exiliado político (probablemente en el sur de Francia) hasta 1916 en que regresa a Mallorca para instalarse en Son Fe, de propiedad episcopal, en las inmediaciones de Alcudia, falleciendo pocos meses después, en Palma.

***

(Nota: Todas las citas en cursiva a continuación, provienen de Cladera Company en la citada *Carta a Don Melchor Andarío...* instrumento crítico acerca de Moratín, como queda dicho. Téngase en cuenta que en dicho documento figuran citas tanto de Moratín como de Esquilo que junto con el texto propio de Cladera, presentamos aquí, se insiste, en cursiva.

La composición poética de Moratín *La sombra de Nelson* consta de 107 versos endecasílabos formando estrofas irregulares (v. Apéndice). En los 14 primeros versos hace aparecer el espectro de Nelson cuya ficción habla extensamente sobre el suceso, sobre el poder británico y otros asuntos del caso; con los 7 últimos concluye, el poeta, invocando al Rey Carlos IV para que escuche el clamor de sus súbditos en petición de venganza contra Inglaterra. Se sirve de un efecto imaginario como es el retorno a la vida del Almirante inglés en forma de vestigio o sombra, un recurso que, al menos en la tradición grecolatina

antecede, con los rapsodas, a las tragedias escritas y se prolonga indefinidamente en las letras occidentales, utilizado por los autores más señalados.

La diatriba de Cladera contra la pieza moratiniana, comprende tres elementos personales: Moratín (el autor), Andario (el apologista) y el mismo Cladera.

De Moratín dice, para empezar, *que no tiene otro mérito en su pueril composición que el haberse atenido a las reglillas de su mala versificación y el de habernos dado una prueba incuestionable de cuan poco le han favorecido las Musas...*

La *Apología*, de Andario es algo que no soporta Cladera, algo insufrible, diciendo de ella que es *una invectiva atroz contra los (buenos) literatos, los que han estudiado con solidez la poesía y por lo mismo no pueden canonizar el error* (tanto el error de Moratín como el de su apologista Andario).

Porque, dice de sí mismo el atacante Cladera, como justificándose de no haber escrito verso alguno, que el examen crítico de las producciones poéticas pertenece no sólo a los que se han preocupado de versificar, sino también a los que sin esta circunstancia han aprendido sus principios, han meditado sus modelos y observado a la Naturaleza, madre de lo bello y sublime en todas las artes de la imitación, y pone como paradigma a Aristóteles autor de una *Poética* sin embargo de no haber escrito un solo verso.

El método que aplica el docto Cladera es analítico-comparativo a partir de un modelo: la tragedia griega de la que examina *el plan, el enlace de sus partes constitutivas o desarrollo, la dicción o lenguaje y el entusiasmo que domina en toda ella*, concretándolo en otro hecho análogo al de Trafalgar, otra “naumaquia”: El combate naval de Salamina.

Los extremos contrastados por Cladera son, por una parte, las obras clásicas que adopta como modelo, y por otra y paralelamente, el poema de Moratín en sus coincidencias con las partes correspondientes de dichas obras clásicas. Para comodidad del lector no especializado, presentamos, a continuación de algunos fragmentos en verso de Moratín, otra versión en prosa y entre paréntesis.

Al final se incluye el poema completo *La sombra de Nelson* de Leandro Fernández de Moratín.

Veamos:

Afirma Cristóbal Cladera que el objeto que se propuso *el árcade* (Moratín), es grande, sublime, capaz de interesar a todas las naciones, (siempre que hubiese sido) *entonado por la trompa épica de un verdadero poeta*, pero ¿cuánto dista de haber conseguido su fin ...?. Lo acusa de haber dado grandes pruebas de *crasísima ignorancia en todo lo que no es coplear y adornarse de plumas ajenas ... de descender a minucias que siempre entibian el interés principal ... de componer débiles episodios en su descripción ...* Y añade que el autor no supo *inflamar a sus lectores* a la vista de un ejemplo tan digno de ser imitado, y del odio hacia una nación tan *pérfida y sacrílega*. Pero vayamos con los versos de Moratín y el seguimiento que de ellos hace Cladera:

*Cuando al estrago de naval pelea
cayó sin vida el adalid britano*

*fiero terror del mar, la yerta cumbre
del opulento Gerion sepulcro,
toda en las sombras de profunda noche,
arder se vió con pálidas centellas;
y a la dudosa lumbré, pavoroso
espectro apareció, de sangre y humo
y de mortal amarillez cubierto,
la frente herida y a sus plantas rota
naval corona y militares lauros.*

(Cuando al estrago de naval pelea cayó sin vida el adalid britano (Nelson) fiero terror del mar, toda la yerta cumbre, sepulcro del opulento Gerion, se vió arder con pálidas centellas en las sombras de profunda noche. Y a la dudosa lumbré, apareció (un) pavoroso espectro cubierto de sangre y humo y de mortal amarillez, la frente herida y a sus plantas rota naval corona y militares lauros).

Le parece al crítico que el tratamiento que da Moratín a la aparición de la sombra del inglés no ha de convencer al lector y más bien ha de desilusionarle pues *parece increíble que haya preferido el plan de que aparezca milagrosamente al momento que acaba de morir en el combate para anunciar al Universo el hecho, su desgracia y el castigo que amenaza a su patria* porque esto enfría el ánimo del lector y, en su oquedad, le previene *de que cuanto iba a describir era falso y, por consiguiente, muy distante de aquella verosimilitud que es el alma de la buena poesía* (según Horacio en su *Arte poética*, añade). Pues *es imposible mover las pasiones en la descripción de un combate que acaba de suceder, poniéndola en boca del general que ha muerto en él mucho antes de concluirse* dándose idea así de una resurrección y no de una aparición. Además de que haría falta un poema más largo para albergar una hazaña así (y más si conlleva una aparición), de acuerdo con la evolución, el ritmo y la extensión necesarios para hacer verosímil lo que es increíble *por la repugnancia que cuesta el creer que las almas de los difuntos aparecen*, debiéndose evitar *amontonar otros hechos en contrario para no destruir la ilusión*. Y para ejemplificarlo, Cladera señala a Virgilio en su *Eneida* (Libro II) como modelo de preparar la aparición de la sombra de Creusa, esposa de Eneas: oscuridad, ruidos, avisos, resplandores, sobresaltos, exclamaciones, cuidados, la vista de la ciudad por entre las sombras de la noche, llamas devoradoras, ... alaridos de dolor de madres y niños, repetidos clamores de Eneas llamando a Creusa y *en medio de estas circunstancias, trazadas por el gran pincel de Virgilio* (sigue Cladera) *ve Eneas la sombra de Creusa; se horroriza al mirarla, tiembla, se le eriza el cabello y no puede articular* ("Quedeme pasmado, se me erizaron los cabellos y la voz se me pegó a la garganta" escribió Virgilio). Y añade que *así preparan los padres de la poesía la venida de las sombras*. Así, sigue diciendo, *lo había hecho Esquilo con la sombra de Darío* después del descalabro de Salamina (en *Los persas*) y también Shakespeare llenando *de ilusión a los espectadores con la aparición de la sombra en el Hamlet*. O en la *Oda*, el poeta italiano Filicaya, en que llora la muerte de su médico y amigo Lorenzo Bellini al que hace aparecer para darle vida; o Píndaro en sus *Píticas*. Pero Moratín, acusa Cladera, no hace nada de esto *para que se le haga creíble este fenómeno que es de los más grandes que pueden ocurrir pues es contrario al orden de la naturaleza*. Y pregunta dónde están *los primeros elementos de la epopeya, la belleza y dignidad de la lengua castellana, el arte de distribuir los colores para que produzcan su efecto*

las imágenes. Aquí (en Moratín, añade), *todo desaparece y aun la misma sombra de Nelson con que nos embiste el poeta.*

Seguidamente, interroga Cladera sobre la dignidad y la belleza del idioma castellano. *¿Por qué se aplica "adalid" a un general en jefe de una escuadra numerosa cuando siempre ha significado un comandante de tropas ligeras y no un comandante de mar? ¿A qué viene aquel "fiero" con que se apuntala "terror" para que no se caiga cuando sólo sirve para debilitar la imagen que por sí sola nos da esta última palabra?*

En cuanto a la distribución de colores objeto que no es posible que se distinguiese el *pavoroso espectro a la dudosa lumbre de todo el monte cuando la yerta cumbre del sepulcro ardía.* Y, ¿qué falta hacía la *mortal amarillez* si había aparecido cubierto de sangre y humo en suposición de que venía de los infiernos?.

Eneas tiembla (se ha dicho) al ver a Creusa pero ante Nelson, que se presenta *de voluntario* y como por milagro, nadie ha de sentir espanto y sí más bien extrañeza por falta de un *golpe maestro capaz de inflamar al lector y de persuadirle que, en efecto, ve a la persona que aparece.*

Son de añadir unas puntualizaciones que le hace a Moratín sobre la veracidad de que el cabo de Trafalgar fuese sepulcro de Gerion (no atestiguado por los historiadores Garibay, Mariana y Mondejar) por lo que *¿qué efecto podrá causar tal imagen?* si no es riguroso el dato histórico.

Finalmente y como para que no extrañen los milagros que atribuye el poeta a su héroe que acaba de resucitar (no de aparecer, recordémoslo) aparecen escritos estos versos:

*Y en voz terrible, que el estruendo pudo
y el ímpetu calmar del espumoso
piélago hinchado en la tartesia orilla.*

(Y con voz terrible que pudo calmar el estruendo y el ímpetu del espumoso piélago hinchado, en la tartesia orilla). Lo cual, dice Cladera no ser verosímil, pues la tempestad duró muchos días después del combate, de la muerte de Nelson y de su aparición.

Hasta aquí Cladera se fija en lo que podríamos llamar una escena (el modo de aparecer de la sombra de Nelson) y concluye que es una mala imitación de Virgilio con contradicciones que distraen al lector, ralentizando el dinamismo poético i restando la pasión tan necesaria en la interpretación de esta clase de hechos y formas magistralmente narrados por los clásicos. Pero seguidamente pasa a contemplar un robo: el que hace Moratín a Esquilo del plan del *gran trágico*, en *Los persas*, sobre el episodio del combate naval de Salamina. Moratín hace exclamar a la sombra de Nelson, hablando para Inglaterra:

*"Llegó ¡Ay!, llegó el temido
instante que los cielos señalaron
en su furor contra mi patria. ¡Oh! ¡Nunca
tanto la suerte amiga sublimara
tu gloria y tu poder para que fueras
ejemplo al mundo en la fatal ruina
que ya cercana, inevitablemente miro*

ambiciosa Albión!"

(Llegó ¡Ay!, llegó el temido instante que los cielos, en su furor, señalaron contra mi patria. ¡Oh! ¡Nunca la suerte amiga sublimara tanto tu gloria y tu poder para que fueras ejemplo al mundo en la fatal ruina que, ya cercana, ambiciosa Albión, inevitablemente miro!.)

Copiado, según el parecer de Cladera, de Esquilo, quien confía a uno de sus personajes, hablando para Asia : *¡Oh ciudades de Asia! ¡Oh Persia, antigua mansión de la opulencia! ¡Cómo ha marchitado un solo golpe tanta gloria! ¡La guadaña ha segado la flor de los persas! ¡Ay, con qué pena os anuncio estas desgracias!. ¡Persas, toda vuestra Armada ha perecido!.*

Ambos (Nelson y el persa), dice nuestro docto, hablan a sus respectivos pueblos. Pero Moratín, no hace más que mudar las palabras y transponer el pensamiento de Esquilo expresado 4000 años antes. I, *¡qué diferencia de la copia al original!*. Habla el trágico de que *todo se ha perdido.. de desastre irreparable de algo inaudito, asombroso y ...¡oh persas, anegaos en lágrimas!*. Como Esquilo, Moratín hace que su personaje, Nelson, se dirija a su patria pero el primero lo hace con realismo trágico de lo que hace copia nuestro poeta con escaso ingenio y menor arte, en opinión de Cladera.

Otro tanto arguye respecto de la estrofa que sigue i en la que continua Moratin, haciendo que Nelson siga dirigiendo su palabra a Inglaterra en estos términos:

*“Vive, y el trono ocupa
que afirmó de Clodoveo
el gran caudillo, cuyo nombre adoran
el Sena y el Tesin precipitado,
y dos coronas a su frente ciñe.
Vive y sus armas vencen y al sonido
de sus trompetas vuelan fugitivas
las águilas augustas. Inflamada
en belicoso ardor la fuerte Hesperia
une a las rojas cruces de Pelayo
el blasón imperial que en sus pendones
tiende el francés al aire. ¡Poderosa
unión que tanto aborreciste y temes”.*

(Vive -Inglaterra- y ocupa el trono de Clodoveo que afirmó el gran caudillo(¿probablemente Napoleón?) cuyo nombre adoran el Sena y el Tesin precipitado y dos coronas a su frente ciñe -por Francia e Italia- ...)

Arguye, decíamos, con igual apreciación de plagio y con severa merma de la idea: si Esquilo pone la grandeza de los dioses en favor de Grecia contra Persia (*En vano habían unido tantos pueblos sus armas, desde el interior de Asia, contra un país (Grecia) que demasiado protegen los dioses*), Moratín pone en su lugar al gran caudillo (menguada comparación) y la unión de Francia y España contra Inglaterra.

Evolucionando en sus pesquisas encuentra Cladera que sigue hurtando Moratín, a la baja. Donde Esquilo expresa muerte y devastación nuestro poeta lo traslada a un vacío:

“.....Yo vi el sangriento
choque, el incendio y la común ruina...”

utilizando a Nelson en su sombra para que diga que sostuvo *en tanto que a la suerte plugo* el temido honor de las armas britanas excitando *crueles alientos* en un *acometer terrible* y un *lidiar y morir* cuyas expresiones resultan ser de poco fuste, raquíticas y frías, para unos hechos de tanta magnitud como los de Trafalgar. Paralelamente Esquilo volaría alto en objetividad histórica, presentación ordenada *in crescendo* y capacidad creativa al decir que *nuestra escuadra sostuvo el primer ataque pero nuestros navios agolpados por su gran número dentro del Estrecho no pudieron socorrerse...las riberas de Salamina, todos los lugares del contorno están sembrados de cadáveres de nuestros soldados que han perecido miserablemente... El mar desaparece con tantos bajeles destrozados y con tantos muertos; las riberas y los peñascos se cubren de cadáveres...La playa resuena con los lamentos y gemidos.*

Y más versos de Moratín puestos en voz de Nelson en insistente comparación con los de Esquilo, que presentamos seriados en 5 casos:

1

“...¡Oh, Calpe!, tú, que de esperanzas llena
hoy meditabas aclamar, festiva,
el triunfo y dar coronas a mi frente;
cubre la tuya de ciprés funesto,
y mi cuerpo, insepulto, destrozado,
vuelve a la patria y para siempre llore...”

Que contrastados con Esquilo: *¡Oh, Júpiter! Tu has destruido la soberbia y numerosa escuadra de los persas...Llora Asia, despedaza tus entrañas y llegue hasta el cielo el grito de dolor, levanta tu triste voz y tus clamores lamentables...* parece irrefutable la apropiación de la imagen de Esquilo por Moratín y su traslado a niveles de pobreza expresiva.

Dice la sombra de Nelson:

“.....No en esta sola
víctima, no, los hados enemigos
a nuestra gente su rigor limitan:
Mayor desolación y estragos piden;...”

(No en esta sola víctima limitan su rigor los hados enemigos: Mayor desolación y estragos piden a nuestra gente).

Donde la sombra de Darío: *El edificio de la desgracia no está acabado.*

3

La sombra de Nelson dice:

“...que al pie del solio del íbero augusto
próvido asiste de la guerra el numen...”

(Que al pie del solio del íbero augusto asiste, próvido, el numen de la guerra).

Y la sombra de Darío: *...existe un juez severo, Júpiter, que provee castigos...*

4

La sombra de Nelson:

*"...Cede a la eterna
ley, Anglia altiva que en diamante duro
grabó el destino".*

(Cede a la eterna Ley que en diamante duro grabó el destino, Anglia altiva)

Y la de Darío: *...mi hijo que no vuelva a ofender a los dioses, dueños del destino,
con su atrevida audacia...*

5

De nuevo la sombra de Nelson:

*"...Los imperios mueren,
su esplendor se oscurece, la fortuna
que los engrandeció los abandona
y aun la memoria de su nombre acaba".*

Y la de Darío de nuevo: *Oh, Rey, ¿en qué ha parado nuestra soberbia escuadra? ¿En
qué el esplendor de su imperio?.*

Atruenan el juez literario Cladera al observar en estas comparaciones que Moratín, además de copiar (en el caso 5), altera el orden natural anteponiendo la muerte al oscurecimiento del esplendor, al abandono de la grandeza y al fin de la memoria del nombre de los imperios que son *menos que la muerte*, cuando lo correcto es, para reforzar la imagen, poner la muerte después, no como causa de las desgracias sino como su culminación, la mayor de todas ellas.

Desaparece la sombra y Moratín oye como una:

*... triste
voz (que) sonando en el puerto de Muesteo
a los cielos clamó: ¡Guerra y venganza!
¡Venganza! Repitió desde sus muros
de bronce armados, Cádiz Eritrea,
y el espartario golfo, y la fragosa
cumbre que cierra el seno brigantino
clamó: ¡Venganza!.*

De donde, entre otros juicios, deduce el crítico la poca pericia poética del autor que, al trasponer el orden natural, nuestro entendimiento se resiste contra todo incidente improbable, esto es, que se pronuncien con voz triste exclamaciones impetuosas, y menos que se oigan en Trafalgar procedentes desde Cádiz, desde el *espartario golfo* (Cartagena) y desde *la fragosa cumbre que cierra el seno brigantino* (El Ferrol). Lo cual produce el efecto contrario al fin del poema.

Volviendo Cladera sobre la majestuosidad del idioma y apelando a la Academia Española, que explica que rumor significa *un ruido blando, suave y de poco sonido*, no comprende cómo Moratín emplea este vocablo en:

*Al gran rumor confusa
el ánimo feroz...*

donde lo suave y lo blando no se conjugan bien con la ferocidad y para reforzarlo le aplica el adjetivo *grande* cuando la lengua dispone del vocablo adecuado: *clamor* (en vez de *rumor*).

Operado todo lo cual, pasa Cladera al aspecto erudito, guiado por unas *notas que ilustran el poema* (probablemente al pie de su primera publicación, se insiste, en la *Gazeta de Madrid* de 10 de Diciembre de 1805 que no hemos podido consultar) de las que infiere la ignorancia o poco cuidado de Moratín. Los asuntos más sobresalientes que figurarían en dichas notas y que Cladera rebate son:

1). El Cabo y Puerto de Santa María no son el antiguo Puerto de Menestheo como afirma Moratín (*Puerto de Muesteo*) pues este puerto habría sido, si estudiamos a Tolomeo y a Estrabón, el actual Cabo de Trafalgar, también *según el Atlas Marítimo de España de Don Vicente Tofiño*, específica.

2). No es correcta la descripción (en dichas notas de Moratín) de los tres cabos de la costa de Portugal al W. del Guadiana: el Cuneo (actual Santa María), el Sacro (actual San Vicente) y el Magno.

3). La *tartesia orilla* no es toda la costa de España que cae a la parte occidental del Estrecho, por la ciudad de Tarteso a la cual Tartesia, Herodoto, Estrabon y Aviceno colocan en la desembocadura del Guadalquivir.

4). Son superfluas por conocidas las noticias que da en sus notas Moratín de que Albión y Anglia son Inglaterra, de que España también se llamó Iberia, de que Clodoveo fue el primer rey católico de los franceses, de que Gibraltar fuese antes Calpe y de que Cartagena fuese conocida por Espartaria.

Y se despide Cristóbal Cladera.

***

Es obvio que Moratín, que titula su poema *La sombra de Nelson* indicando que son *Versos sueltos*, no se propuso escribir una tragedia. Esto debió haberlo tenido en cuenta el litigante Cladera. Sin embargo ¿por qué, Moratín, se inspira (si no plagia) en las obras magnas de los clásicos para crear un simple fragmento, un poema corto?. En rigor, el desajuste es de necesidad. Pero Moratín sacrifica la coherencia por favorecer la oportunidad o aprovechar el pretexto para emitir una reflexión estratégico-política, atribuyéndosela a un redivivo Nelson derrotado. Una reflexión precedida de 14 versos de situación (desde el principio hasta *piélagos hinchados en la tartesia orilla*) y 17 de conclusión (desde *Dijo; y triste/voz sonando...* hasta el final) sobre un fondo justificativo y descriptivo de la acción de Nelson como comandante de la escuadra inglesa (desde *tronó el cañon, y huyendo de las playas hasta al eco de tu voz*. Incluye admoniciones y exhortaciones dirigidas a Inglaterra, sin retraimiento ni ambigüedades y con crudeza. No podían faltar algunos pasajes con

carácter de treno o lamentación proferidos por la sombra, ante la calamidad de la batalla de Trafalgar.

Pero sobre todo arroja un mensaje al Rey diciéndole en la última estrofa:

*Carlos, la tierra que a tu pie se humilla
pide venganza.....
Arma su diestra y te darán victorias.*

Y como quedando a la espera de oír, de su Rey, el *Id presuros y con fogosa pasión* (v. supra en el exordio de Moratín citando a Virgilio), cierra sus versos.

El poeta paga el precio de mezclar belleza literaria y literatura política de la cual aventura creativa sale mal parado. Cladera no perdona la precipitación de Moratín incapaz de asociar erudición y arte, amparado en el universal consenso de que se puede dispensar el atrevimiento o la ignorancia por *tratarse de un poeta*.

La tirantez entre ambos estuvo marcada por el desdén de Cladera y por una estudiada indiferencia de Moratín hacia él. De Moratín es esta *quintilla* dirigida a Cladera al que llama Pedancio con lo que, después de mucho aguante, parece haber querido zanjar la discordia:

*Tu crítica majadera
de las obras que escribí,
Pedancio, poco me altera;
más pesadumbre tuviera
si te gustaran a ti.*

Pero no fue así. Mariano José de Larra insiste, muy expeditivamente, como correspondía a su oficio, escribiendo en 1835: *En los tiempos de Iriarte y de Moratín, de Comella y de Cladera, cuando divididas las pandillas literarias se asestaban, yendo de librería en librería, las burlas y los epigramas...* Porque se trataba de dos generaciones encontradas: la de Cladera finalizando el clasicismo y la de Moratín, clasicista en tanto que tránsito hacia el romanticismo. De *figura en claroscuro* tilda Julián Marías a Moratín, añadiendo que su personalidad *nos parece escindida...como dramaturgo y poeta, pertenece a la época que termina; pero el Moratín casi desconocido de sus escritos privados...corresponde inequívocamente a la fase que empieza...* (*Los españoles*. Julián Marías. Madrid 1971). Moratín fue en busca de Europa *in situ* mientras que Cladera la había traído a su *El espíritu de los mejores diarios europeos*, a manera de noticia magistralmente presentada tanto por la selección y actualidad de los contenidos como por la traducción y la forma concisa y a la vez suficientemente explícita. Los dos fueron protegidos de los mismos poderosos (Godoy, Floridablanca, Cabarrús,...) porque los dos querían lo mismo. Ambos padecieron las mismas adversidades políticas y un final poco envidiable. Los dos eran ilustrados y neoclásicos, pero Cladera conservador y ortodoxo, como de derechas; mientras que Moratín, rozaba la izquierda desde el centro, muy crítico y muy progresista: *...todo lo bueno que se empieza en España es para no concluirlo jamás...habrá una Academia de Ciencias...y el edificio servirá de almacén de aceites...* le dice Moratín a Jovellanos en carta desde Narbona.

Tanto uno como el otro habían coincidido en lo “grande” y no sabemos la trascendencia que pudieron tener estas y otras pequeñeces, tuyas y de otros, en los malos entendidos y vacilaciones entre el sentimiento patriótico y la vocación hacia el nuevo orden francoeuropeo; pequeñeces, malos entendidos y vacilaciones que de una forma u otra contribuyeron a que las páginas de la Historia fuesen otras y a que se divisasen otros horizontes.

Ite, ferte citi flammas, date vela, impellite remos. Virgilio, *Eneida* IV.

Quando al estrago de naval pelea
 cayó sin vida el adalid britano
 fiero terror del mar, la yerta cumbre
 del opulento Gerion sepulcro
 toda en las sombras de profunda noche
 arder se vió con pálidas centellas;
 y a la dudosa lumbre, pavoroso
 espectro apareció, de sangre y humo
 y de mortal amarillez cubierto,
 la frente herida y a sus plantas rota
 naval corona y militares lauros.
 Y en voz terrible que el estruendo pudo
 y el ímpetu calmar del espumoso
 piélagos hinchado en la tartesia orilla
 “Llegó, dice, ¡ay de mí!, llegó el temido
 instante que los cielos señalaron
 en su furor contra mi Patria. ¡Oh! nunca
 tanto la suerte amiga sublimara
 tu gloria y tu poder para que fueras
 ejemplo al mundo en la fatal ruina
 que ya cercana, inevitable miro,
 ¡ambiciosa Albión!. Vive, y el trono
 ocupa que afirmó de Clodoveo
 el gran caudillo cuyo nombre adoran
 el Sena y el Tesin precipitado
 y dos coronas a su frente ciñe.
 Vive, y sus armas vencen, y al sonido
 de sus trompetas vuelan fugitivas
 las águilas augustas. Inflamada
 en belicoso ardor la fuerte Hesperia
 une a las rojas cruces de Pelayo
 el blasón imperial que en sus pendones
 tiende el frances al aire. ¡Poderosa
 Unión que tanto aborreciste y temes”
 “Tronó el cañón y huyendo de las playas
 corvas, al mar se entregan animosos:
 Entre enemigos vientos, niebla oscura,
 hórrida tempestad...Yo ví el sangriento
 choque, el incendio y la común ruina;
 yo de tus armas el honor temido

sostuve, en tanto que a la suerte plugo;
supe en los tuyos excitar crueles
alientos; supe acometer terrible,
y lidiar y morir. Más ya en las grutas
cóncavas suena del peñasco enorme,
gloria de Alcides, funeral lamento
debido a tanto horror. Las crespas ondas
sacan bramando a la desierta orilla
los que el furor de sus voraces monstruos
no deformó, cadáveres desnudos;
las que no oculta su profundo centro,
naves soberbias, que a merced llevadas
del huracán, contra su muro embisten
¡Oh Calpe! Tú, que de esperanzas llena
hoy meditamos aclamar festiva
el triunfo y dar coronas a mi frente,
cubre la tuya de ciprés funesto
y mi cuerpo insepulto, destrozado,
vuelve a la patria y para siempre llore,
que es justo su dolor... No en esta sola
víctima, no, los hados enemigos
a nuestra gente su rigor limitan:
Mayor desolación y estragos piden;
que al pie del solio del íbero Augusto
próvido asiste de la guerra el numen:
La espada y el tridente húmido empuña
y la tierra y el mar de numerosas
huestes se cubre y de nadantes pinos
al eco de su voz...Cede a la eterna
ley, Anglia altiva, que en diamante duro
grabó el destino. Los imperios mueren,
su esplendor se oscurece, la fortuna
que los engrandeció los abandona
y aun la memoria de su nombre acaba.
Si es dado al tuyo que su fin dilate,
no el ceño irrites del león, que ruga
en su caverna, y de temor desnudo
lame las garras con tu sangre tintas.”

“Divide y vencerás. Enciende el fuego
de la discordia, y sientan las naciones
del oro corruptor, que los delitos
compra, el poder irresistible. Cerque
los tronos altos sedición traidora
y en ellos tiemblen los que adora el mundo.
Rencores, tu amistad; tu paz, oculta
guerra ha de ser, esclavitud y afrenta
el favor que los débiles te pidan.
No guardes fe ni los jurados pactos
cumplas: invade, usurpa...” dijo; y triste

voz sonando en el puerto de Muesteo
 a los cielos clamó: *¡Guerra y venganza!*
¡Venganza! Repitió desde sus muros
 de bronce armados Cádiz Eritrea,
 y el Espartario golfo y la fragosa
 cumbre que cierra el seno brigantino
 Clamaron: *¡Venganza!...* Y al gran rumor confusa
 el ánimo feroz gimiendo rompe
 la vestidura fúnebre, y abierto
 en ancha boca el monte hasta el profundo
 abismo, en él se precipita airada.

Carlos, la tierra que a tu pie se humilla
 pide venganza. Cumple los deseos
 de los que imploran tu favor y esperan
 en nuevas lides, combatiendo audaces,
 castigar al soberbio que tu nombre
 no reverencie y tu poder insulte...
 Arma su diestra y te darán victorias.

Resumen

Un esbozo biográfico de Cristóbal Cladera Company, uno de los personajes mallorquines en la época de la Ilustración más discutidos en su momento, se centra en la mutua inquina que el mallorquín y Leandro Fernández de Moratín manifestaron en múltiples ocasiones.

Resumen

Un esborrany biogràfic de Cristòfol Cladera Company, un dels personatges mallorquins de l'època de la Il·lustració més discutits en aquelles saons, analitza la mútua enemistat que el mallorquí i Leandro Fernández de Moratín manifestaren en moltes ocasions.

Don Bernat Nadal i Crespí, obispo de Mallorca entre 1794 y 1818.

JOSÉ LUIS BARRIO MOYA*

En la Capilla de San Bernardo, sita en la catedral de Palma de Mallorca, recibió sepultura en diciembre de 1818 el cuerpo sin vida de uno de los preladados mallorquines más notables del Antiguo Régimen : Don Bernat Nadal i Crespí, quien desde su localidad natal de Sóller alcanzó en el Madrid de Carlos III y Carlos IV altos cargos palatinos, a la vez que fue figura destacada en los turbulentos años de la Guerra de la Independencia y en las Cortes de Cádiz.¹

Don Bernat Nadal i Crespí nació, como ya se ha dicho en la localidad mallorquina de Sóller, el 1 de abril de 1745, siendo hijo de Don Bartolomé Nadal y de Doña Antonia Crespí. Desde muy niño dio pruebas inequívocas de su notable facilidad para los estudios, lo que hizo que tras recibir las primeras letras en Sóller, pasase a la Universidad de Palma de Mallorca, en la que estudió filosofía con Don Bartolomé Verd, rector de Sancelles y de Manacor. En 1761 recibió la tonsura a la vez que obtenía, gracias a sus méritos, una beca en el Colegio de Nuestra Señora de la Sapiencia, en el que algún tiempo después llegó a alcanzar el cargo de rector del mismo. La fama de los conocimientos del futuro obispo hizo que fuese nombrado catedrático de filosofía luliana en la mencionada Universidad. Tras ordenarse sacerdote, su primer cargo dentro de aquella profesión fue el de Vicario *in capite* de la localidad de Manacor.

Tuvo Don Bernat Nadal i Crespí una gran facilidad para los idiomas, puesto que además del mallorquín y del castellano, dominaba *el portugués, italiano, inglés, francés y alemán, el latín de Cicerón, el griego de Homero y el hebreo de Salomón.*² Este dominio de tan variadas lenguas hizo que Carlos III le llamase a Madrid para que fuese el intérprete oficial de la Monarquía, concediéndole además un canonicato en la catedral de Mallorca, del que tomó posesión el 17 de julio de 1787, logrando el propio Carlos III que el papa Pío VI le dispensase de residir en aquella diócesis *por ser interesantísima su permanencia en Madrid.*³

Durante su estancia en la Corte, Don Bernat Nadal i Crespí sorteó con habilidad los vericuetos de la política del momento, tan confusa a causa del complicado momento que se vivía por los efectos de la Revolución francesa, dedicándose únicamente a sus muchas obligaciones y a ayudar a cuantos mallorquines llegaban a Madrid para resolver cualquier asunto. Fue tal su actividad en favor de sus paisanos que cuando el obispo de Mallorca, Don Pedro Rubio Benedicto y Herrera dejó aquella seda, el 21 de febrero de 1794, para pasar a la de Jaén, el Ayuntamiento de Palma y el propio cardenal Visentini, nuncio papal en España, pidieron a Carlos IV que Don Bernat Nadal i Crespí fuera promovido para obispo de la mencionada diócesis. Carlos IV accedió a aquellas solicitudes y el 20 de abril de 1794 firmó el correspondiente nombramiento.

---

* INSTITUCION DE ESTUDIOS COMPLUTENSES.

1 Sobre la vida de Don Bernat Nadal i Crespí véase Antonio FURIÓ: *Episcopologio de la Santa Iglesia de Mallorca*, Palma de Mallorca, Imprenta de Juan Guasp, 1852, 525-544.

2 Antonio FURIÓ: *Episcopologio ...*, 528.

3 Antonio FURIÓ: *Episcopologio ...*, 528.

Este nuevo cargo hizo que Don Bernat Nadal i Crespí tuviera que abandonar Madrid para trasladarse a Mallorca. Pero como en la Corte le retenían importantes asuntos que impedían su pronta partida, dio poder, el 17 de noviembre de 1794, a favor de Don Guillermo Abri Dezcallar, señor de la Bolsa de Oro, para que en su nombre tomase posesión del obispado. El mencionado poder constituye un interesantísimo documento para conocer el espíritu minucioso del nuevo prelado y en el que enumera todas y cada una de las disposiciones que Don Guillermo Abri Dezcallar tenía que cumplir hasta que él llegase a la isla.⁴

El día 24 de diciembre de 1794 Don Bernat Nadal i Crespí arribó a la isla de Cabrera, en la que permaneció seis días. Su solemne entrada en Palma de Mallorca tuvo lugar el 1 de febrero de 1795. A partir de su llegada a la capital de su diócesis el flamante obispo inició una intensa actividad pastoral, visitando pueblos y ciudades y atendiendo a las necesidades de sus feligreses.

Muy interesado por la formación catequística de los campesinos, encargó a Don Antonio Evinent y a Don Antonio Roig, párrocos de Llucmajor y Felanitx respectivamente y más tarde canónigos de la catedral de Mallorca que redactaran un catecismo en mallorquín - *Catecismo de la Doctrina Christiana que per ús de la suha Diocesi* - que él mismo revisó y mandó publicar en 1801. La obra fue reimpressa tres veces en pocos años, en 1806, 1813 y 1819, en las prensas de Tomás Amorós.⁵

Se debe también al culto obispo unas *Ordenanzas de coro que deberán observar todos los beneficiados* (Palma de Mallorca, 1801), en las que según Furió *se descubre los vastos conocimientos con que supo realzar la magestad del culto y dar un nuevo esplendor a las ceremonias eclesiásticas*.⁶

Al estallar la Guerra de la Independencia, y al igual que pasó en otras ciudades españolas, en Mallorca se creó una Junta General en la que figuró, como no podía ser de otro modo, Don Bernat Nadal i Crespí y en la que se distinguió por su incesante actividad.

El 24 de septiembre de 1810 se abrieron en la isla de León las Cortes de Cádiz, convocadas por la Junta Central, y a ellas fue llamado el obispo de Mallorca, a quien se encargó la presidencia de las mismas y el de presentar la Constitución a la Regencia para su promulgación. En aquella asamblea Don Bernat Nadal i Crespí pronunció un vibrante discurso en el que incidía en la abolición de los señoríos. Pero no fue este gesto el único en la actitud liberal del prelado, puesto que según se cree fue el primer obispo que ordenó sacerdotes xuetas, es decir a los descendientes de los antiguos judíos mallorquines, grupo social totalmente marginado entonces y posteriormente.

El retorno de Fernando VII de su cautiverio en Valençay hizo que Don Bernat Nadal i Crespí sufriera las iras fanáticas de los absolutistas, que veían en él a un incómodo liberal.

Pero a pesar de sus muchas y complejas actividades, Don Bernat Nadal i Crespí encontró tiempo para redactar diversas obras, y además de las citadas se le debe un *Discurso preliminar leído en las Cortes de Cádiz al presentar la Comisión de Constitución al proyecto de ella*, publicado en Palma en 1813, dejando inédita una "Historia Sagrada" que comprendía desde el principio del mundo hasta la caída de Jerusalén.

4 Archivo Histórico de Protocolos de Madrid. Protocolo = 21239, folº. 212-215. Ver aportación documental.

5 Sobre las obras del obispo mallorquín véase Antonio PALAU DULCET: *Manual del librero hispanoamericano*, Barcelona, 1957, tomo X, 399.

6 ANTONIO FURIÓ: *Episcopologio* 533

Muy vinculado a su tierra natal, el obispo mallorquín fundó, en 1814, el Colegio de la Pureza de Maria en Palma e intentó crear otro para estudios náuticos, en Sóller, aunque este proyecto no llegó a cuajar. Costeó asimismo una fuente en Sóller y los órganos de la iglesia parroquial y la de los franciscanos de mencionada población.

Don Bernat Nadal i Crespi falleció en Palma de Mallorca el 12 de diciembre de 1818, siendo enterrado en la Capilla de San Bernardo de la catedral. Su sobrino y secretario, Don Antonio Oliver y Nadal hizo grabar sobre su tumba el siguiente epitafio, en el que resumía la vida de su ilustre pariente:

Esperando el día de la general resurrección descansa aquí el cuerpo del Ilmo. señor Don Bernardo Nadal y Crespi, obispo de Mallorca. Fue antes deán y canónigo de esta Santa Iglesia, abreviador de la Nunciatura apostólica y traductor de la Secretaria de la interpretación. Gobernó su diócesis con espíritu de prudencia y paz por espacio de 24 años. Diputado a las Cortes extraordinarias de Cádiz. Brilló en ella su ilustración. Fue presidente de las mismas en 1811, y de su orden presentó en 18 de marzo de 1812 con elocuente discurso a la Regencia del reino la Constitución política de la monarquía española. Como pastor vigilante oyó siempre la voz de sus ovejas y atendió con sabios consejos y crecidas limosnas a sus necesidades. Amado por tantos y suspirado por todos. Nació en Sóller a 1 de abril de 1745 y murió en 12 de diciembre de 1818.⁷

APORTACION DOCUMENTAL.-

Poder para tomar la posesion del obispado de Mallorca otorgado por su Yllm^a el señor Donm Bernardo Nadal y Crespi, del Consejo de S.M., a favor del señor Don Guillermo Abri Decallar, señor de la Bolsa de Oro.

18 de noviembre de 1794.

Yn Dei nomine Amen. Notoria y manifiesta sea a los que el presente y publico ynstrumento de poder vieran como nos Don Bernardo Nadal y Crespi por la gracia de Dios y de la Santa Sede Apostolica ovispo de Mallorca, del Consejo de S.M., residente al presente en esta Corte, decimos que por quanto la Santidad de N.M.S.P y señor Pio VI, por la divina Providencia Papa, a presentacion y nombramiento de la C.M. del Rey nuestro señor Don carlos IV (que Dios guarde) nos ha hecho gracia y probision del referido ovispado de Mallorca, como consta por Bula y Letras Apostolicas en nuestro favor, expedidas en doze de septiembre de este corriente años, que fueron publicadas en la Camara y despachados las Reales Executorias con fecha en San Lorenzo en trece del presente mes y respecto a que no podemos ir personalmente a tomar y apreheder la posesion de nuestra Dignidad episcopal a causa de las lexitimas ocupaciones y otros motibos que nos lo impiden, por tanto en aquella via y forma que mas haia lugar en derecho, cierto y sabedor de el que en este caso nos compete, creamos y nombramos por nuestro berdadero, lexitimo e indubitable apoderado y actor general al señor Don Guillermo Abri Dezcallar, señor de la Bolsa de Oro, vecino de la ciudad de Palma, y le damos poder cumplido qual le tenemos y de derecho se requiere para que por Nos y en nuestro nombre y representacion y en virtud de las citadas bulas y letras apostolicas de gracia y provision, pueda tomar y aprenderla posesion real, actual, corporal vel quasi de dicha nuestra Dignidad Episcopal de Mallorca en su Santa Yglesia Catedral en el Palacio y en las demas partes donde se requiera tomarla, en voz y en nombre de todo nuestro Obispado, Yglesias, Monasterios, Lugares Pios de el, Jurisdiccion y dominio espiritual y temporal, alto, bajo, mero que de derecho, uso y costumbre y conforme a las citadas Bulas y Letras Apostolicas nos pertenecen para ello, pueda en nuestro nombre pedir y requerir a los señores Presidentes, Dignidades, canonigos y a los demas señores de que se componbe el Cavildo y Capitulares de las yglesias de nuestra Diocesis nos entren y pongan en la posesion real, actual, corporal vel quasi de la nominada Dignidad episcopal y jurisdiccion de ella, en el Coro y Cavildo y en las demas partes que de derecho, uso y costumbre se ha dado y tomado y se ha usado y acostumbrado dar y tomar por nuestros antecesores, y que nos haian, tengan y obedezcan por tal ovispo y prelado de las enunciadas yglesias y por señor de la jurisdiccion espiritual y temporal que de derecho y costumbre y conforme a las dichas letras y Bulas Apostolicas y en otra qualquier manera nos pertenezcan y acerca de ello hacer todos y qualesquiera actos, pedimentos, requerimientos y diligencias necesarias, y asi mismo para que pueda por Nos y en nuestro nombre jurar qualesquiera estatutos y loables costumbres de la precitada nuestra Santa Yglesia y Obispado, con las preeminencias, usos y costumbres que nuestros predecesores los han guardado y jurado con tal que no sean contra derecho, ni lo dispuesto por el Santo Concilio Tidentino, haciendo uno o mas juramentos con la solemnidad segun y como se requiere, los cuales siendo hechos en nuestro nombre desde ahora lo juramos y consentimos y tambien se le damos para que pueda tomar posesion del palacio y de todos los Señorios, Baronias y Pueblos propios de la Mitra y correspondientes a ella, ya sea por si mismo o ya por medio de la persona que designe expresamente para ello, practicando todos los demas actos y diligencias que sean convenientes para tomar la posesion de todos los derechos inherentes a la expresada Mitra, dandole asi mismo como le damos poder para que pueda hacer, exercer y usar otros qualesquier a actos de posesion,

como lo haríamos presente siendo y acerca de la dicha posesion o posesiones, juramentos y autos pueda hacer guardar y usar todo aquello que nuestros predecesores usaron y guardaron y acostumbraron en semejantes actos y posesiones e igualmente le damos poder al sobredicho señor Don Guillermo Abri Dezcallar para que en nuestro nombre y representacion de nuestra propia persona y Dignidad pueda, despues de haver tomado posesion de nuestro palacio episcopal mandar hacer en el las obras y reparos que tubiere por conveniente, amueblarlo y proberlo de todo lo necesario y conducente para nuestro uso, y el de dicho nuestro palacio, disponiendo a su arbitrio que se hagan todos los acopios y prebencionbes que mas bien le parecieren y mediante que para costear quanro llebamos enunciado se necesitan crecidas cantidades de dinero, las cuales no es posible aprontar por ahora, por tanto damos y conferimos al mencionado señor Don Guillermo Abri Dezcallar poder y amplia facultad de pedir y tomar prestado de los señores Don Josef Ripoll y Don Antonio Pujol, vecinos y del Comercio de Palma, o de otros qualesquiera que quisieren hacernos favor, asta doscientos y cinquenta mil reales de vellon por el interes y bajo las seguridades de vida y demas en que se combiniere y mas bien le pareciere al sobredicho señor nuestro Apoderado, hypotecando expecialmente a la satisfacion y pago de la expresada cantidadde doscientos y cinquenta mil reales o de la que real y efectivamente tomare a prestamo, los frutos, rentas y productos de la sobredicha Mitra y todos nuestros bienes propios y patrimoniales, asi muebles como raices, havidos y por haver. Y estando impedido por enfermedad o otra causa lexitima para no poder por su persona executar todo lo contenido en este poder, pueda substituirlo en la persona o personas que quisiere, pues quan cumplido y bastante lo hemos y tenemos para todo lo que dicho es, cada cosa y parte de ello, otro tal tan bastante y ese mismo damos y otorgamos al nominado señor Don Guillermo Abri Dezcallar, con todas sus incidencias y dependencias, anexidades y conexidades y con libre, franca y general administracion y relebamos a todos en forma de derecho de qualquiera responsabilidad y de juditio sisti y judicatum selvi, con todas las demas acostumbradas y necesarias u nos obligamos y prometemos haver por bueno, firme, rato, grato, estable y baledero este Poder y todo lo que en virtud de el se hiciere y executare y de no hir ni benir contra ello, ni parte de ello ahora ni en tiempo alguno so expresa obligacion de los bienes y rentas de dicha nuestra Dignidad episcopal. En testimonio de lo qual asi lo decimos y otorgamos ante el presente escribano de S.M en esta villa de Madrid a diez y ocho dias del mes de noviembre año de mil setecientos noventa y quatro, siendo presentes por testigos Don Antonio de Neira Pacula, Don Antonio Casado y Don Pablo Fernandez, residentes en esta Corte. Y el Yllmº señor otorgante a quien yo el infraescrito doy fee conozco lo firmo. Bernardo, obispo de Mallorca. Ante mi = Pedro Barrero.

(Archivo Histórico de Protocolos de Madrid. Protocolos = 21239, folº. 212-215)

Resumen

Comentario sobre la actividad eclesiástica y política del mallorquín Bernat Nadal durante el reinado de Carlos IV. El documento por el que nombra delegado para su toma de posesión del Obispado de Mallorca a favor de Guillermo Abrí Dezcallar revela el carácter meticuloso del nuevo prelado pues se recoge una exhaustiva enumeración de todas y cada una de las disposiciones que el delegado tenía que cumplir hasta que él llegase a la isla.

Resumen

Comentari sobre l'activitat eclesiàstica i política del mallorquí Bernat Nadal durant el regnat de Carles IV. El document pel qual nomena delegat en favor de Guillem Abrí Dezcallar per a la presa de possessió del Bisbat de Mallorca revela el caràcter meticulos del nou bisbe puix es recull una complexa enumeració de totes i cadascuna de les disposicions que el delegat havia de complir fins que el nou prelat arribàs a l'illa.

Las xilografías que ilustran la obra *Varones ilustres de Mallorca*

MIQUELA FORTEZA

A partir del siglo XIX se desarrolló el libro ilustrado en sentido moderno, con un diseño que llega hasta nuestros días. La década de los cuarenta fue una época en que la actividad editorial, identificada con el costumbrismo romántico, alcanzó un mayor apogeo. La ilustración adquirió un desarrollo muy superior al que había tenido hasta entonces. En los siglos precedentes los procedimientos técnicos y la misma concepción de la ilustración no permitían pensar en una perfecta equivalencia entre texto e imagen. A partir del siglo XIX, la xilografía a contrafibra y la litografía permitieron una representación más directa y verosímil de lo literariamente narrado. Sin embargo, si ojeamos las imágenes de la época nos damos cuenta de que más que una mera transposición o traducción de textos literarios, se trata de auténticas creaciones. Esto es lo que ocurre con las xilografías que ilustran los dos tomos de la obra de Joaquín María Bover y Rafael Medel, *Varones ilustres de Mallorca*, publicados entre 1847 y 1849 en la imprenta palmesana de Pedro José Gelabert.

En cada una de las contraportadas se refleja que la obra fue adornada con retratos grabados en madera por A. Martínez. Hecho insólito, según Fontbona, si se tiene en cuenta que en estos momentos la xilografía seguía gozando de una consideración menor en el conjunto de las artes gráficas. Sostiene, además, la posibilidad de que el tal Martínez fuera el mismo que grabó la cabecera de la revista *El Genio*, dirigida en Barcelona por Víctor Balaguer, puesto que las dos obras reflejan un estilo similar, de incisiones amplias e indecisas aunque de trazo siempre preciso.¹

Aunque la contraportada alude únicamente a los retratos podemos asegurar que las iniciales también fueron grabadas en madera por el propio Martínez. Avala tal afirmación el hecho que dos de ellas, una "B" y una "D", están firmadas.² En la "B" aparece grabada la firma "Martínez" (fig. 1),³ mientras que la "D" exhibe la signatura "A. Martínez" y el término "Palma" (fig. 2).⁴ El hecho de que algunas de las xilografías que ilustran la obra contengan el vocablo "Palma", como en este caso, induce a Fontbona a señalar que este grabador residió en Mallorca, aunque sólo fuera temporalmente.⁵

¹ F. FONTBONA: *La xilografía a Catalunya entre 1800 i 1923*. Biblioteca de Catalunya. Barcelona. 1992. p. 65.

² La primera contiene la firma "Martínez", mientras que la segunda muestra la firma "A. Martínez" y el término "Palma".

³ Xilografía nº 1360 de la Colección Guasp.

⁴ Xilografía nº 1362 de la Colección Guasp.

⁵ F. FONTBONA: *La xilografía a Catalunya...* p. 65.

Figura 1

Figura 2

En consecuencia, sabemos quien fue el grabador de las ilustraciones de la obra, pero no sabemos con seguridad quien fue su creador. Optamos por considerar que fueron los propios escritores de común acuerdo con el xilógrafo, ya que en el texto biográfico correspondiente a Gerónimo Nadal podemos leer las siguientes palabras: “Entre los cuadros que adornan el salon de las Casas Consistoriales de Palma existe el que nos ha servido de modelo para el que va grabado arriba...”.⁶ De dicho texto se deduce asimismo que para la creación de los retratos se referenciaron en otros ya preexistentes de los personajes.

En lo que atañe a la estructura de la obra, vemos que cada biografía viene encabezada por el retrato de cada varón y por una letra capital historiada. Se trata de letras, en sí mismas decorativas, que no derivan supuestamente de otras ya existentes y que están adornadas con figuras y motivos relacionados de alguna forma con el personaje o inherentes al contenido de la biografía.

La obra contiene en total ciento cuarenta y tres ilustraciones diferentes, ciento cinco de las cuales son retratos, mientras que las ochenta y tres restantes son iniciales. Esta diferencia entre el número de retratos y el de letras se debe a que algunas iniciales se repiten, es decir algunas de las matrices xilográficas utilizadas para tal fin fueron estampadas en más de una ocasión. Así, por ejemplo la xilografía, anteriormente citada, que lleva la firma “A. Martínez” y el vocablo “Palma” aparece estampada tres veces.

Están localizadas sesenta y nueve matrices xilográficas de las ciento cuarenta y tres que se utilizaron para ilustrar la obra. En la Colección Guasp⁷ se conserva un único retrato, el de Ramón Llull (fig. 3),⁸ así como treinta iniciales,⁹ mientras que la Colección Pieras,¹⁰ cuenta con otras cuarenta iniciales, dos de las cuales, aunque parecen formar parte de la misma serie, no han sido halladas en la obra de Bover. Curiosamente, todas las letras de la

⁶ J. Mª BOVER; R. MEDEL: *Varones Ilustres de Mallorca*. Vol. 2. Imprenta de Pedro José Gelabert. Palma. 1847. p. 82.

⁷ La Colección Guasp, propiedad de los hermanos Capllonch-Ferrá, cuenta con mil quinientas noventa matrices xilográficas, actualmente depositadas en la Celda Municipal de la Cartuja de Valldemosa.

⁸ Xilografía n° 739 de la Colección Guasp.

⁹ Xilografías n°s 1357-1387.

¹⁰ La Colección Pieras está conformada por estas cuarenta xilografías y dos fotografados de la misma serie. Fue adquirida por el Museo de Mallorca el 10 de diciembre de 1999.

Colección Guasp tienen formato horizontal, mientras que las del la Colección Pieras son verticales.

Figura 3

Ya hemos señalado que la biografía de cada varón comienza con una letra inicial historiada. Pues bien, cada inicial es una creación en sí misma, una verdadera alegoría simbólica configurada por diferentes motivos alusivos al propio personaje o a su historia.

Figura 4

Figura 5

En ocasiones la inicial incluye atributos relativos al oficio del personaje como es el caso de las letras correspondientes a los varones que destacaron, a modo de ejemplo, en el oficio de la navegación, las cuales están configuradas habitualmente por un navío o algún motivo relacionado con la actividad naval. Esto ocurre con las que encabezan la biografía del

corsario y teniente general de la armada Antonio Barceló (fig. 1);¹¹ la del marino de guerra José Rodríguez de Arias (fig. 4);¹² o la del navegante Jaime Ferrer (fig. 5).¹³ Igualmente, las letras iniciales de los que destacaron por su faceta artística exhiben atributos relacionados con dicha actividad, como es el caso del célebre pintor Guillermo Mesquida (fig. 6).¹⁴

Figura 6

Figura 7

En otras ocasiones la letra está más personalizada, ya que encierra en su composición, junto a otros atributos relacionados por lo común con el protagonista, el escudo de armas de su familia, tal es el caso de las iniciales correspondientes al cronista Gerónimo Alemany y Moragues, la cual muestra, entre un paisaje de palmeras, su consabido escudo: tres alas encarnadas con las puntas hacia arriba, colocadas una, dos, en un campo de oro (fig. 7);¹⁵ la del capitán general de Mallorca Antonio Alós y Rius que incluye, entre una serie de objetos relativos a su profesión, un ala blanca con la punta hacia arriba y un oso negro, en un campo de plata (fig. 8);¹⁶ la letra correspondiente al religioso de la orden de los mínimos Juan Alzina incluye asimismo su correspondiente escudo: una encina arrancada de su tronco, en campo de oro (fig. 9);¹⁷ o la de Jaime I, que toda ella está configurada por el escudo de la Corona de Aragón (fig. 10).¹⁸

En definitiva, tanto los retratos como las iniciales se crearon expresamente para ilustrar dicha obra, siendo estas últimas magníficas alegorías dignas de ser estudiadas una a

¹¹ Xilografía nº 1360 de la Colección Guasp.

¹² Xilografía nº 1384 de la Colección Guasp.

¹³ Xilografía nº 1385 de la Colección Guasp.

¹⁴ Xilografía perteneciente a la Colección Pieras.

¹⁵ Xilografía perteneciente a la Colección Pieras.

¹⁶ Xilografía nº 1368 de la Colección Guasp.

¹⁷ Xilografía nº 1358 de la Colección Guasp.

¹⁸ Xilografía perteneciente a la Colección Pieras.

una y en profundidad, ya que en sí mismas contienen información interesante para distintas ramas del saber.

Figura 8

Figura 9

Por supuesto, no ha sido mi intención estudiar el contenido alegórico de cada una de ellas, sino simplemente dejar constancia del hecho. Asimismo, creemos interesante comunicar la existencia de esta nueva colección, la Colección Pieras, adquirida recientemente por el Museo Mallorca, confiando que los retratos aparezcan en próximos hallazgos.

Por último, sólo me resta dejar constancia de mi más sincero agradecimiento a los hermanos Capllonch-Ferrà, propietarios de la Colección Guasp, por la ayuda que siempre me profesan, así como a Natalia Soberats responsable, en su momento, de las colecciones de xilografías del Museo Mallorca.

Figura 10

Bibliografía

J. Mª BOVER: *Nobiliario mallorquín*, Ciutat de Mallorca, Olañeta, 1983 (1850).

V. BOZAL: "El grabado popular en el siglo XIX", En *El grabado en España (Siglos XIX y XX)*, Summa Artis, XXXII, Espasa Calpe, 1988, 247-279.

"Colección de xilografías mallorquinas de la Imprenta de Guasp (fundada en 1579)", 3 vols. Imprenta Guasp, Palma de Mallorca, 1950.

F. FONTBONA: *La xilografía a Catalunya entre 1800 i 1923*, Biblioteca de Catalunya, Barcelona, 1992.

Resumen

Los dos tomos que conforman la obra *Varones ilustres de Mallorca* están ricamente ilustrados con retratos y letras iniciales, historiadas y grabadas, expresamente, por A. Martínez mediante la técnica xilográfica. Cada inicial es una verdadera alegoría simbólica configurada por diferentes motivos alusivos al propio personaje o a su historia.

Abstract

Both volumes that conform the work illustrious *Varones ilustres de Mallorca* rich ar illustrated by pictures and initials letters recorded specifically by A. Martínez by means of the xilographic technique. Each initial is a true symbolic allegory formed by different allusive reasons from the own personage or his history,

El Ayuntamiento de Palma en la literatura artística del romanticismo

ALEJANDRO SANZ DE LA TORRE

Los eruditos, artistas y viajeros románticos que desde 1840 divulgaron mediante publicaciones y grabados las bellezas arquitectónicas de Mallorca, destacaron como más valiosos los grandes edificios góticos de Palma como la catedral, la lonja o el castillo de Bellver¹. Sin embargo, también prestaron atención y estudiaron concienzudamente los edificios de otros estilos artísticos presentes en la arquitectura insular.

Uno de estos edificios era el Ayuntamiento de Palma, cuya fachada principal, que da a la plaza de Cort, atraía la mirada del espectador por su decoración escultórica y sobre todo por su imponente alero de madera, sin duda la parte más sobresaliente del conjunto².

Los autores de la Ilustración fueron los primeros en dejar algunas breves referencias del edificio de las que se desprende cierta admiración por la decoración de la fachada y el alero, si bien sus juicios críticos distan de ser unánimes al apartarse claramente la obra de la ortodoxia clasicista por su recargamiento ornamental.

El mallorquín Buenaventura Serra escribía que "*las Casas de la Ciudad donde se junta el Ayuntamiento, son también magníficas*"³ mientras que el erudito y viajero José Vargas Ponce añadía que aunque magníficas, eran *de mal gusto*.⁴

El cónsul francés André Grasset de Saint-Sauveur decía que *llama la atención del viajero por su arquitectura y ornamentos de su fachada. Son, como en el resto de los edificios públicos, de estilo gótico (sic), pero de un curioso trabajo*.⁵ El viajero francés conde de Laborde prestó especial atención a la decoración de su alero, algo que será común a todos los viajeros románticos, señalando que *su entablamento soporta muchas esculturas y ornamentos*

¹ Alejandro SANZ DE LA TORRE: "La arquitectura de Palma de Mallorca en el grabado romántico (1833-1868)", *Goya*, 228, 1992, 343-350; "El descubrimiento romántico de Mallorca", *Historia* 16, 246, 1996, 115-122.

² La fachada fue realizada entre 1649 y 1680 e integra elementos manieristas y barrocos. Fue realizada en varias fases y por distintos artistas, careciendo de un plan unitario. Posee influencias italianas y de las casas señoriales mallorquinas, con una disposición en tres pisos, con el superior más bajo, a modo de *porxo*, abierto por seis ventanas y cubierto por un monumental alero.

La fachada está dividida verticalmente en tres partes por grandes pilastras jónicas y la decoración de los marcos de puertas, ventanas y tribuna central sigue la estética manierista con estípites, soportes antropomorfos, motivos zoomorfos y vegetales, máscaras, etc. Junto a estos hay otros barrocos más dinámicos como el balcón de la planta noble, los frontones curvos partidos o el impresionante alero de más de tres metros.

El alero de madera tallada es obra del escultor Gabriel Torres y se terminó en 1680, siendo la parte más original y sobresaliente de la fachada. Está sustentado por once cariátides y atlantes apoyados en ménsulas y separados por grandes florones y se inspira en la decoración escultórica de los púlpitos catedralicios de Juan de Salas. Mercedes GAMBÚS: "Apuntes para el estudio histórico-artístico de la fachada principal del Ayuntamiento de Palma", *Estudis Baleàrics* 5, 1982, 117-151; Catalina CANTARELLAS *et alii*: *Ajuntament de Palma: historia, arquitectura y ciudad*, Palma, 1998.

³ Luis de VILLAFRANCA: *Misceláneas históricas relativas a cosas de Mallorca*, mss., Palma, Biblioteca Vivot, I, 1808-1835, 299.

⁴ José VARGA PONCE: *Descripciones de las islas Pithiuses y Baleares*, Madrid, 1787, 34.

⁵ André GRASSET DE SAINT SAUVEUR: *Voyage dans les Iles Baléares et Pithiuses: fait dans les années 1801, 1802, 1803, 1804 et 1805*, Paris, 1807, 94.

góticos(sic),⁶ sin añadir más comentarios de la fachada y reproduciendo el mismo error de Grasset de considerarla obra gótica.

Otros autores que destacaban la ornamentación de la fachada del Ayuntamiento eran el mallorquín Nicolás José Prats y el viajero británico John Carr.⁷

La mayoría de los autores románticos, creyeron por error que la construcción de la fachada del Ayuntamiento palmense era obra renacentista y que databa de finales del siglo XVI; éste es el caso de los autores más representativos del momento, como el mallorquín Antonio Furió, el francés Joseph Bonaventure Laurenso el catalán Pablo Piferrer entre otros; algunos con más acierto retrasaban la fecha de su edificación al siglo XVII, como el catalán Juan Cortada o el mallorquín Jaime Cabanellas. Su estilo manierista con elementos barrocos y sus arcaísmos teniendo en cuenta la fecha de su realización (segunda mitad del siglo XVII), dificultaban su datación cronológica.

En lo que sí hubo unanimidad fue en destacar como parte más apreciable y meritoria del edificio su prominente alero de madera tallada, así como en criticar su fachada recargada de ornamentación. El alero es una obra original, de gran tamaño y ricamente tallado que supera otros modelos españoles e italianos siendo la parte más llamativa e impresionante del edificio. En conjunto, fachada y alero forman un todo pintoresco y agradable a la vista, pese a sus irregularidades compositivas.

Visto en su conjunto desde la plaza de Cort, el edificio resultaba grandioso e imponente, aunque en opinión de los autores románticos, la fachada desentonase con su alero. Furió lo calificó de "suntuoso edificio"⁸, aunque el menorquín José María Quadrado matizase que:

*Las casas consistoriales, aunque no del mejor gusto, como construidas en una época en que empezaba a prevalecer el refinamiento y capricho en las artes, tiene grandiosidad e imponente aspecto, que no desdice de su objeto y destino.*⁹

En opinión del viajero francés barón de Taylor:

*Una de las más bellas muestras de la arquitectura es sin duda la que encontramos en la plaza de Cort; sobre todo la cornisa, tallada en roble, es una auténtica obra maestra. Este monumento, denominado La Sala, fue construido para la reunión de las Cortes...actualmente es el Ayuntamiento. En él se aprecia todavía un balcón o tribuna al que se accede por una escalera;...estatribuna está ricamente decorada, y el conjunto del monumento presenta un carácter de grandeza impresionante.*¹⁰

Los paralelismos de la fachada del Ayuntamiento con las de los palacios italianos del renacimiento llamaron la atención de muchos de los viajeros románticos. Los franceses George

⁶ Alexandre Louis Joseph conde de LABORDE *Itinéraire descriptif de l'Espagne...*, 3ª ed., Paris, V, 1827-1831, 15 (1ª ed.: Paris, 1808).

⁷ Nicolás PRATS: *Mallorca: descripción de 1817*, Palma, 1975; John CARR: *Descriptive travels in the Southern and Eastern parts of Spain and the Balearic Isles in the year 1809*, London, 1811.

⁸ Antonio FURIÓ Y SASTRE: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, Palma, 1840, 56.

⁹ José María QUADRADO: "Las Islas Baleares", *Semanario Pintoresco Español*, 1842, 411. Cabanellas destacó igualmente su "impresionante fachada" del siglo XVII, especialmente su magnífico alero. Jaime CABANELLAS: *Le Cicerone français à Palma de Majorque*, Palma, 1845, 17.

¹⁰ Isidore Justin Severin barón de TAYLOR: *Voyage pittoresque en Espagne, en Portugal et sur la cote d'Afrique, de Tanger à Tetouan*, Paris, I, 1826-1832, 251.

Sand y Jean Charles Davillier, comparaban el edificio con un palacio florentino del renacimiento con cubierta de chalet suizo. La escritora francesa escribía: *Otro monumento notable es el palacio del Ayuntamiento, obra del siglo XVI (sic), cuyo estilo se compara con el de los palacios florentinos y con el de los chalets suizos; pero éste tiene de particular que está artesonado con rosetones de madera ricamente esculpidos, alternados con grandes cariátides tendidas bajo este voladizo; que aparentan soportar la carga gimiendo, pues la mayor parte de ellas tienen la cara oculta entre las manos.*¹¹ El norteamericano James Bayard Taylor veía en la fachada reminiscencias palladianas, recordando los palacios de Florencia y Pisa y el archiduque Maximiliano de Austria señalaba que era un edificio de estilo *Cinquecento* que con su destacado tejado y sus vigas de apoyo ricamente decoradas, recordaba los bellos palacios florentinos¹².

Su prominente alero acaparó de forma unánime todos los elogios y fue la parte más valorada de la fachada, siendo calificado de auténtica obra maestra por su gusto, riqueza, proporciones y pintoresquismo, que lo convertían en pieza única en la isla. A Laurens le evocaba el del más bello palacio florentino. Por la riqueza y detalle de su talla, Ramón Medel veía en él un trabajo similar al de las sillerías de coros¹³.

Laurens lo describió con profunda admiración:

*Su fachada, con ventanas provistas de frontones truncados, llamaría bien poco la atención, si no fuera por su techo trabajado con un gusto y una magnificencia dignas del más bello palacio de Florencia, cuyo estilo recuerda. El extraordinario vuelo del voladizo, la riqueza de su encasetonado con florones esculpidos, en otro tiempo recubiertos de hermosos colores y dorados; y, por fin, las grandes cariátides que separan cada uno de estos casetones y que parecen sostener el techo producen un aspecto grandioso y a la vez pintoresco.*¹⁴

Piferrer lamentaba que la fachada no estuviese a la altura del alero: *Nada pues, convidaría al artista a examinar este edificio, si su remate y coronación no compensaran merced a su buen efecto la mezquindad del plan que abajo se desarrolla. Es un alero grandísimo, o mejor un cuerpo voladizo, que con no poca osadía avanza a cobijar cual rico dosel la fábrica entera y aún el basamento de la compartición central del primer cuerpo. Sobre once ménsulas o cartelas, separadas por florones, apóyanse otras tantas cariátides colosales que a su vez apean y dividen diez anchos artesones, cada uno de los cuales lleva un enorme florón esculpido y con algún colgadizo en el centro. Visto desde la plaza tiene cierta grandiosidad, que así da valor al monumento como sorprende agradablemente a quien lo mira, al paso que comunica a aquel y al lugar notable carácter pintoresco.*¹⁵

¹¹ George SAND: *Un invierno en Mallorca*, Palma, 1932, 59. Primera edición francesa: "Un hiver au midi de l'Europe: Majorque", *Revue des Deux Mondes*, 1841, 165-192, 499-532, 781-837. "Es un edificio de extraña arquitectura. La fachada está rematada por un tejado, que forma un saledizo de varios metros, soportado en once cariátides de madera tallada. Diríase un palacio florentino de la decadencia, al que rematase un tejado de chalet suizo". Jean Charles DAVILLIER *L'Espagne*, Paris, 1874, 778.

¹² Maximiliano de AUSTRIA: *Por tierras de España. Bocetos literarios de viajes (1851-1852)*, Madrid, 1999, 203.

¹³ *Las figuras caprichosas...intermediadas de rosetones tallados primorosamente en madera, forman el más maravilloso conjunto y cautivan la atención. Este entallamiento sólo puede compararse con las soberbias sillerías de coro que ostentan algunos templos de España.* Ramón MEDEL: *Manual del viajero en Palma de Mallorca*, Palma, 1849, 21.

¹⁴ Joseph Bonaventure LAURENS: *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca*, Palma, 1971, 52. Primera edición francesa: *Souvenirs d'un voyage d'art à l'île de Majorque*, Paris, Montpellier, 1840.

¹⁵ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, Barcelona, 1842, 250. Medel señalaba que "si el resto de la fachada correspondiera a su remate, habrían los arquitectos legado a la posteridad una

Bayard Taylor elogió la maestría del escultor al tallar los ornamentos del alero: *su cubierta se proyecta al menos diez pies más allá de su frente, descansando en una maciza cornisa de madera tallada con curiosas cariátides horizontales en lugar de ménsulas. El rico matiz siena bruñido de la talla contrasta agradablemente con el pardo-dorado de sus macizos muros de mármol, una combinación que no se ve en ningún edificio de la Edad Media. Los rehundidos florones, rodeados por salientes bordes de arabesco, entre las cariátides, están esculpidos con tanto cuidado teniendo en cuenta la distancia a la que deben ser vistos, que aparecen tan firmes y delicados como si estuvieran junto al ojo del espectador.*¹⁶

La fachada del Ayuntamiento, obra de transición entre el manierismo y el barroco, fue muy criticada y descalificada por su recargamiento decorativo y desproporciones, siendo tachada de obra de mal gusto y muy distante de las excelencias y mérito del alero.

Según Piferrer, esta fachada estaba dividida en dos cuerpos *nada notables ni por sus proporciones ni por su estilo*. Describió el primero someramente:

*Cuatro pilastras que tienen algo de jónicas dividen el primero en tres particiones, de las cuales las laterales tienen una puerta de raros ornatos, coronada de un frontón roto en el centro por un escudo, y puesta entre dos ventanas, y en la del enmedio sobre el basamento de dos o tres gradas y un asiento corrido ábrese un gran balcón a manera de palco o tribuna, cuyos detalles no llevan ventaja a los de aquellas.*¹⁷

Y del segundo cuerpo, tan mal considerado como el primero, escribió que:

*está partido en dos por una faja, que no con buen efecto interrumpe las altas pilastras, y de ellos ocupan el inferior siete balcones que dan a la balaustrada o balcón corrido que sirve de cornisa al primer cuerpo, y el superior ostenta un balcón desproporcionado entre seis ventanas cuadradas.*¹⁸

Las críticas de las desproporciones y recargamiento ornamental de la fachada, que identificaban con el barroquismo, eran unánimes entre los autores románticos y el hecho de que el edificio estuviese coronado por un alero de gran belleza y monumentalidad, fortalecía esta opinión. En este sentido, existía una continuidad con los autores de la Ilustración en rechazar y despreciar los excesos decorativos en la arquitectura propios del estilo barroco, considerado superficial y decadente.

El alicantino Antonio Flores escribía: *Lástima que para cubrir la fachada de las Casas Consistoriales se haya construido uno de los aleros más atrevidos y más bellos que hemos visto...tal es la belleza y la grandiosidad de este cuerpo voladizo, que sólo después de haberse retirado del edificio es cuando se advierte que se ha estado contemplando una fachada que no tiene nada de particular, si no es el desorden arquitectónico de sus adornos. El cobertizo es bastante por*

celebridad imperecedera, así como las han legado los Sagreras y otros, con la Lonja, la Catedral, etc.". Ramón MEDEL: "Mallorca monumental. Las Casas Consistoriales", *El historiador palmésano*, 28-10-1848, 2.

¹⁶ James Bayard TAYLOR: *By-ways of Europe*, New York, 1869, 177. El británico Henry Christmas destacó lo imponente del edificio gracias a su impresionante alero, "cuya dimensión no tiene paralelo en arquitectura", indicando que en su día estuvo dorado y pintado, aunque ahora estuviese descolorido. Henry CHRISTMAS: *The Shores and Islands of the Mediterranean, including a visit to the seven churches of Asia*, London, I, 1851, 139.

¹⁷ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, 250.

¹⁸ Pablo PIFERRER: *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, 250.

sí sólo para dar grandiosidad al edificio, revistiéndole de cierto carácter pintoresco que justifica la admiración del forastero.¹⁹

Medel arremetió contra la fachada siguiendo los juicios de Piferrer:

*El que, sin mirar al grande alero que cubre la fachada, para su atención en la arquitectura de ésta poco o nada encontrará de remarcable. El primer cuerpo le hallará sin elegancia y sin proporción; el segundo desprovisto de todo carácter arquitectónico; siendo más de extrañar esta aberración artística cuanto más detiene uno la vista en el alero mencionado.*²⁰

Las otras partes del edificio municipal apenas fueron comentadas. Su interior, muy modificado con el paso del tiempo, era irregular y poco notable para los autores románticos²¹. Tampoco suscitaron mayor aprobación, los poco más de cien cuadros de mallorquines ilustres conservados dentro y presididos por el del rey Jaime I, destinados a exaltar las glorias locales. El edificio albergaba también el Archivo del Reino de Mallorca. Piferrer señaló que su interior no era digno de mayor atención, encontrando sólo una pintura de S. Sebastián atribuido a Van Dyck, digna de elogios; Medel escribió que el interior era *de forma irregular y no ofrece nada de notable*.²²

El erudito local Joaquín María Bover escribió algunas líneas de la fachada trasera del Ayuntamiento²³, lindante con la plaza de Sta. Eulalia y de efímera existencia, pues fue demolida en 1844:

*La parte de la plaza de Sta. Eulalia que presenta una magnífica fachada sostenida de cinco arcos...; se edificó de piedra de Portals el año 1.703. Sólo es esto una fachada sin ninguna habitación ni nada. Nunca se verá concluido este precioso edificio porque quien debe continuarlo son los regidores y no tienen el fervor ni curiosidad de los antiguos Padres de la Patria Jurados del Reino que lo principiaron y no vieron finalizado por haberles S. M. repuesto su régimen con el de los Regidores.*²⁴

Para los autores locales y otros, de ideología liberal y opuestos al absolutismo fernandino, el edificio del Ayuntamiento no sólo tenía unos valores artísticos destacables sino además otros sociológicos y políticos no menos importantes. Era el recuerdo de un

¹⁹ Antonio FLORES: *Crónica del viaje de SS.MM. y Altezas Reales a las Islas Baleares, Cataluña y Aragón, en 1860...*, Madrid, 1861, 69-70. "Las labores que recaman sus puertas y ventanas son algo pesadas, y se resienten demasiado del capricho y mal gusto del barroquismo". "Casas Consistoriales de Palma", *Semanario Pintoresco Español*, 1843, 338.

²⁰ Ramón MEDEL: "Mallorca monumental. Las Casas Consistoriales", 2.

²¹ El interior del Ayuntamiento es fruto de sucesivas reformas. La parte más antigua es un portal gótico del viejo edificio del siglo XIII donde se reunía el gobierno municipal (Hospital de San Andrés), situado en el vestíbulo.

²² Pablo PIFERRER *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca*, 250; Ramón MEDEL: "Mallorca monumental. Las Casas Consistoriales", 2.

²³ La fachada posterior del Ayuntamiento fue iniciada en 1702 y demolida en 1844 al no haberse edificado la parte interna del edificio que debía quedar cerrada con la misma y carecer de apoyos. Se inspiraba en la fachada principal y estaba dividida en cinco paños por pilastras jónicas superpuestas, con cinco arcos de medio punto en la planta baja y cinco ventanas rectangulares en el primer piso coronadas con frontones curvos partidos; en la parte superior había pequeñas ventanas imitando los *porxos* de las casas señoriales mallorquinas. Los motivos decorativos y la composición eran parecidos a los de la fachada principal.

²⁴ Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ: *Misceláneas históricas mallorquinas*, mss., Palma, Biblioteca B. March, V, 1825-1860, 96v.

pasado considerado mejor visto con la nostalgia de un presente decadente y mediocre; un gesto propio de la ideología romántica. El edificio simbolizaba las antiguas instituciones forales y municipales mallorquinas que el rey Felipe V había suprimido con el Decreto de Nueva Planta de 1715 y los posteriores decretos, que hicieron desaparecer en 1718 el gobierno municipal existente, pasando a ser desempeñado por regidores de nombramiento real. Dentro del liberalismo político que caracterizó el reinado de Isabel II y de la reivindicación de los valores locales y regionales propia del romanticismo, el Ayuntamiento de Palma representaba las libertades y las instituciones de autogobierno local que la implantación del absolutismo habían malogrado²⁵.

Junto a la literatura artística sobre el Ayuntamiento existen algunas litografías y grabados del edificio que ilustraban algunos de los libros y revistas publicados y que permitían al lector poseer una imagen gráfica del mismo. Casi todas ellas representan la fachada principal del Ayuntamiento (Lám. I), donde destaca el elogiado alero de Gabriel Torres (Láms. II y III) e incluyen algunas figuras en primer plano que se integran en el paisaje urbano aportando la nota costumbrista.

La primera estampa se titula *La Sala, plaza de Cort en Palma* (Lám. IV), y es un grabado de Finden sobre dibujo de P. Blanchard que ilustra el volumen III del *Voyage pittoresque en Espagne* del barón de Taylor (1826-1832). Es una obra de sencillo dibujo con efectos de claroscuro. La vista sesgada de la fachada tomada desde su lado izquierdo permite apreciar todos sus vanos y elementos ornamentales así como la prominencia del alero, incluyendo algunas figuras que pasean por la plaza de Cort y la calle Cadena, que desemboca en la misma. En la imagen se puede apreciar el vano del balcón superior central donde en 1849 se colocó el reloj *En Figuera*, trasladado desde la torre del mismo nombre tras su derribo. Sirvió de modelo a las posteriores estampas del Ayuntamiento, que reproducen la misma vista.

La segunda representa el *Ayuntamiento de Palma, siglo XVI* (sic) (Lám. V) y es una litografía que aparece en los *Souvenirs* de Laurens (1840). En esta imagen se reproduce la misma perspectiva de Finden pero con mayor rigor de detalles y cortando el extremo izquierdo de la fachada. Igual que en la anterior destaca el monumental alero e incluye figuras paseando por la plaza.

La tercera se titula *Plaza de Cort* (Lám. VI) y es una litografía de Melchor Umbert que ilustra el *Panorama* de Furió (1840). Aparece la fachada completa desde el mismo ángulo aunque ocupando casi todo el espacio y cobrando protagonismo. Es también bastante detallista con la decoración de la fachada y el alero e incluye varias figuras.

La cuarta se titula *Fachada lateral de las Casas Consistoriales* (Lám. VII), siendo una litografía de Pedro Peña que ilustra el *Panorama* de Furió (1840). Esta vista completa la anterior y es la única que reproduce la fachada trasera que daba a la plaza de Sta. Eulalia, desaparecida en 1844. La escena del mercadillo de la plaza aporta la nota costumbrista.

La última se titula *Casas Consistoriales de Palma* (Lám. VIII) y es un grabado de Rodríguez y C.A. del *Semanario Pintoresco Español* del 22 de octubre de 1843. Es una sencilla vista de la fachada principal copiada de la de Umbert, incluyendo los personajes del primer plano.

ILUSTRACIONES

Lám. I. Fachada principal del Ayuntamiento.

²⁵ Alejandro SANZ DE LA TORRE: "La reivindicación de la monarquía privativa mallorquina durante el romanticismo", *BSAL*, 54, 1998, 445-446.

Lám. II. Detalle del alero.

Lám. III. Otro detalle del alero.

Lám. IV. La Sala, plaza de Cort en Palma. Dibujo de P. Blanchard, grabado de Finden. En el *Voyage pittoresque en Espagne*, III, del barón de Taylor, 1826-1832.

Lám. V. Ayuntamiento de Palma, siglo XVI. Litografía en los *Souvenirs* de Laurens, 1840.

Lám. VI. Plaza de Cort. Litografía de Melchor Umbert, Imp. Lit. de Francisco Muntaner. En el *Panorama* de Furió, 1840.

Lám. VII. Fachada lateral de las Casas Consistoriales. Litografía de Pedro Peña. En el *Panorama* de Furió, 1840.

Lám. VIII. Casas Consistoriales de Palma. Grabado de Rodríguez y C.A. En el *Semanario Pintoresco Español*, 1843.

RESUMEN

El Ayuntamiento de Palma fue uno de los edificios que llamaron la atención de los autores del romanticismo. Aunque su fachada principal del siglo XVII fue criticada por su recargada ornamentación y desproporciones, su alero de madera fue considerado una pieza excepcional por su gran tamaño y rica talla.

ABSTRACT

Palma Town Hall was one of the buildings that most struck the Romantic authors. Even though its main façade of the 17th century was criticized for the overelaborate ornamentation and disproportion, its wooden eave was highly thought of as an outstanding work because of its great size and the rich carving.

Els llaüts viatgers i la marina comercial sollerica: el bastiment: "Nuestra Señora del Rosario"

MIQUEL FERRÀ MARTORELL

Sota el segell de vuit reals i de l'escut de la reina Isabel II, "por la Gracia de Dios y la Constitución Reyna de las Españas. 1841", una escriptura de venda d'un llaüt viatger, ens pot introduir, d'alguna manera, en el llenguatge que dominava els costums mercantils de l'època i alhora mostrar-nos, a través d'un cas concret, el que fou tot un capítol certament important de la Història de Sóller: El seu comerç naval amb França durant els darrers anys del segle XVIII, tota la dinovena centúria i el primer terç del segle XX.

En la Ciudad de Palma Capital de la provincia de Mallorca a los cuatro días del mes de febrero de mil ochocientos cuarenta y uno. Ante mí el infrascrito escribano del Juzgado Militar de Marina pareció Nicolás Sader hijo de Juan vecino de la villa de Sóller dueño del laud Nuestra Señora del Rosario de porte de veinte y tres toneladas N° 21 de la matrícula de Vinaroz según la escritura a su favor otorgada por José Manuel Obiol patrón de gracia de dicha matrícula de Vinaroz el día veinte y siete de Noviembre del año próximo pasado ante Dn. Luís Ferrer y Marsal Notario y Escribano principal de Marina de la Provincia de Barcelona copia de la cual en debida forma ha presentado y queda archivado en esta escribanía de mi cargo el cual es su libre y espontánea voluntad y con el permiso del Exmo. Sr. Comandante Militar de este Tercio Naval en decreto del día de hoy Dijo: Que vendía y vendió el citado íntegro Laud con sus arreos y aparejos a favor de Guillermo Ferrà hijo de Lucas vecino y de la matrícula de Sóller por precio de cuatrocientos veinticinco pesos fuertes que confesó el vendedor haber recibido del comprador en dinero efectivo contado a su voluntad. Por lo que y renunciando la excepción de la moneda no contada havida ni recibida la del precio así ajustado pactado ni convenido todo dolo, fraude y engaño y demás del caso dásele el presente al enunciado Nicolas Sader al comprador Guillermo Ferrà y a los suyos todo el derecho de propiedad, acción y dominio que le compete y hasta el presente ha tenido sobre el referido Laud y sus arreos para que desde ahora pueda disponer de ello a su voluntad como cosa suya propia adquirida con justo

y legal título. Y promete el otorgante tener este acto de venta por firme y valedero el que jamás revocara antes bien estar en evicción a la seguridad y saneamiento cumplido en todo y cualesquiera caso con restitución y enmienda del daño y gastos a que obligó todos sus bienes presentes y futuros y se submetió al Fuero de este Juzgado Militar de Marina. De todo lo cual y para que conste yo el Escribano he continuado este acto siendo testigos requeridos Don Antonio Maria Alzina y Don Miquel Hernández vecinos de esta Ciudad a quienes y al Otorgante certifico conocer que firmo éste y doy fe.

Nicolas Sade Ante mi: Josef Tous y Font, Escribano.

Concuerta esta copia con su original que escrito en el sello cuarto obra en el registro de traspasos y denuncias de embarcaciones otorgadas en esta Escribanía de Marina a mi cargo y en fe de él lo firmo la presente en estos pliegos del sello segundo en Palma el dia, mes y año de su otorgamiento. Josep Tous i Font. Esno.

Recordem que els primers contactes sollerics amb la costa del Migdia francès es localitzen en el segle XVIII, quan és publicada una Reial Ordre per la qual es permet l'extracció legal dels cítrics de la nostra vila pel seu port, un dels més actius aleshores de Mallorca i que comptava amb un estol de vaixells comercials, com és ara, xabecs, falutxos i *llaüts viatgers*, aquesta darrera embarcació la més nombrosa. Taronges, llimones, oli, vi, així com fruites seques, són mercaderies exportades a La Nouvelle, Seta, Marsella, Aigüesmortes, Portvendres, Agde, Canes i Niça. Per altra banda, els mestres d'aixa sollerics fan sortir de les drassanes pròpies tot un seguit de petites naus, dels tipus ja esmentats, que venen a engrossir la flota que des de 1778 a 1808, és a dir, des de la llibertat de comerç amb les colònies al col·lapse econòmic de la Guerra del Francès, és la principal sortida econòmica de la Vall. Monsieur André Grasset de Saint Sauveur, comissari de relacions comercials de França i Cònsol de Sa Majestat Imperial i Reial a les Illes Balears, escrivia entre 1801 i 1805 que

la Vall de Sóller, vist des de l'altura de les muntanyes, ofereix l'espectacle d'un bosc sempre verd. La fecunditat del terreny, en aquesta part de l'illa és admirable; el més insignificant hort ret un benefici que gairebé no es pot imaginar. Els habitants, el qual nombre accedeix a uns 5000, fan collita d'oliva, garrova i seda; però, sobretot, una quantitat prodigiosa de taronges i llimones, famoses per la seva excel·lent qualitat. Aquest darrer article és el més considerable del comerç dels sollerics amb el Languedoc i el Rosselló, que formen avui els departaments de l'Hérault i dels pirineus orientals.

Semblants apreciacions feia Gaspar Melchor de Jovellanos en els seus escrits en prosa datats el 5 de maig de 1805:

Los montes que están aquende del Teix, aunque altos y retirados de la escena, descubren fuera y más lejos de ella la

soberbia cabeza del Puigmayor: cumbre elevadísima, la primera en recibir la nieve y la que más tolera sobre su frente. Sacúdela al fin para aumentar las puras y copiosas aguas de Sóller y para regar desde sus laderas y valles los fragantes pensiles y huertas deliciosas que atesoran allí cuanta riqueza y hermosura puede reunir naturaleza en un punto. Sitios encantadores, con razón comparadas al Tempe de Tesalia, y que acaso le vencen en sus vistas tan magníficas como pintorescas, en sus dulcísimas pomas de oro y en la prodigiosa exuberancia de frutos, que extienden su fama y su regalo por todas las orillas del Mediterráneo.

Però la descripció del tipus de vaixell que comentam ja la va fer en termes poètics i en la llengua de Provença, Frederic Mistral (1830-1914), l'autor d'obres tan clàssiques i universals com "Mireille", que en el poema "Lou Bastiment", traduït al nostre idioma per M. Antònia Salvà, ens evoca els aspectes d'un d'aquells llaüts: "

El bastiment ve de Mallorca/ ple de taronges amb bon vent,/ i engarlandat: no serà xorca/ l'eixida mai del bastiment. Ai rosament/ ve de Mallorca/ el bastiment. El bastiment és de Marsella/ -un fi llaüt ben proveït-/ s'inclina el mar en calma bella/ davant son fust, que és beneït. Vaixell complit/ és de Marsella/ i beneït. Es mariner que ha fet fortuna/ el capità del buc fidel./ Coneix les Índies d'una en una/ coneix la mar, coneix el cel. Mar i de relé/ ha fet fortuna/ entre aigua i cel. Fou gat de mar per tota escola,/ de temporals, n'ha menjat bé,/ mes entre els socis prest s'envola/ devenint mestre timoner. Franc mariner/ d'humil escola/ i timoner. Era conrat, mes bell encara/ quan devalla de son timó;/ robà la filla d'un cappare,/ d'un bell cap pare pescador. Llavors del dot que du sa esposa/ un vell llaüt es va bastir/ com ja els palangres li eren nosa/ deixant la pesca va patir.-Adéu- va dir/ ma bella esposa.-/ I va partir. El lleig carbó de sa coberta/ mai no mascara cap redol:/ amb ses tres veles sempre alerta/ la nau fa via, tant com vol: dins el revol/ lliscant, alerta,/ tal com Déu vol./ Flairós vaixell, net com la plata,/ tot de bell nou calafatat,/ com un gros peix vestit d'escata/ va relluïnt de tot costat. És ben pintat/ net com la plata/ de tot costat. Porta tres noves ancoretes/ amb un Sant Pere allà davant./ Dau-li bon vent i vies dretes./ Oh gran Sant Pere navegant! De proa estant/ les ancoretes/ anau vetllant. Tenen peix fresc tots els divendres,/ que de tot peix escau pescar/ quan costejant devers Portevendres/ llencen les xarxes a la mar. Dilluns, dimarts,/ dijous, divendres,/ calen la mar. Al port de Seta amb bones tretes/ venen la pesca, i tot rajant/ de dobles d'or i de pessetes/ compren el vi de Fontinyan. Carregaran/ amb bones tretes/ del Fontinyan. / Ja del tabac dins la fumera/ a Magalona, al Port del Bou/ carreguen sal i blat darrera,/ la barca és plena com un ou. Hi ha guany nou,/ cigars, fumera/ per tots i prou./ La gent del port, gais camarades,/ els portafeixos

provençals,/ atalaiant ses arribades/ davant la barca fan tres salts. Au! Als assalts/ gais camarades!/ i fan tres salts./ El bastiment ve de Mallorca/ ple de taronges amb bon vent..."

Mallorca, Marsella, Portvendres, Seta, Fontinyan, Magalona, Port del Bou... Heus aquí, en el poema de Mistral, la geografia que als patrons sollerics era tan habitual i propera.

L'any 1828 hi ha un total alliberament d'aquest comerç i una progressiva recuperació de la marina sollerica i de l'agricultura de la vall, intensament treballada durant les èpoques de paralització mercantil. La producció de les hortes de Sóller i Fornalutx arriba el 1860 a les 8000 tones mètriques de fruita. El conreu del noguer, l'ametler, la parra, la prunera, el pomer el llimoner i principalment el taronger a més de seguir un comerç activíssim a França, fomenta la primera ona migratòria important, la dels sollerics que van a establir-se allà per tal d'administrar ells mateixos aquest comerç de cara al públic. El període més intens d'aquest transplament de gent sollerica a ciutats franceses cal situar-lo entre els anys 1864 i 1865, a causa de la terrible plaga que destruï quasi tots els tarongers de la vall. Foren aleshores els fills joves de cada família que s'embarcaren vers França, Bèlgica o Suïssa, per tal d'obrir una botiga o treballar a les que ja hi funcionaven. Tampoc la flota, aleshores existent, restà a port. Coneixedors de la ruta i de la xarxa comercial, els patrons sollerics carregaven taronja al País Valencià i la duïen als punts ja esmentats. És, llavors, quan comerciants sollerics s'estableixen a Alzira, Carcaixent, Vila-Reial de Castelló... i altres zones de tarongerar. (Cas de Francesc Arbona, que té dedicat un carrer a Alzira amb làpida en relleu i retrat en bronze). Un altre producte de gran exportació en aquell moment era la figa seca, especialment la mallorquina, però no sempre prou per a donar abast al mercat francès, de manera que alguns comerciants sollerics s'establiren a Fraga, que com és sabut, és zona productora de figues d'extraordinària qualitat. Tanmateix en la dècada dels 70 els tarongerars sollerics es recobriren i així, en la famosa Geografia de Conrad Malte-Brun (1775-1826), geògraf francès nascut a Dinamarca, hi podem llegir, en l'edició actualitzada de 1868-69, que *Sóller es población muy antigua, mentada por sus naranjas y limones*.

Però tornant al tema dels llaüts o llaguts, que és la paraula que designa aquestes *embarcacions aparellades de vela llatina, de regular grandària, destinada principalment al cabotatge* (Fabra) i a la freqüència que els vaixells sollerics tocaven dos nous ports:

Alger, que era possessió francesa des del 1830 i la qual conquesta del país nord-africà es perllongaria fins al 1844, i Liorna (Livorno), a la Toscana.

Però concretem més el tema i anem als vells arxius de la Comandància de Marina de les Balears, tot seguint el noticiari que el senyor Joan Llabrés estudià en el seu dia, completat amb altres dades de cròniques antigues recollides al setmanari *Sóller* i així veim aquest tipus de vaixells que ja eren construïts a una certa drassana sollerica, segons plànols del brigadier de la Reial Armada Vicente Tofiño de San Miguel, l'any 1786. Els llaüts que apareixen en aquestes notes des d'aquesta data, amb matrícula de Sóller, són els següents:

"San Pedro" (1826); "San José", de trenta tones (1839); "San Cayetano", de 28 tones (1838); "San Agustín", de 24 tones (1844); "Humilde", de 55 tones (1857); "Hércules", de 38 tones (1838); "San Miguel", de 32 tones (1832); "Magdalena", de 42 tones (1858); "Nuestra Señora del Carmen", de 39 tones (1868); "América", de 57 tones (1868); "Santa

Margarita (a) La Providencia" (1867); "San Victoriano" (1867); "San Bartolomé"(1867); "Esperanza", de 40 tones (1901); "Carmen" (1870); "Santa Elena", de 40 tones (1871); "María Margarita" (1876); "Internacional" (1876); "Lareño" (1870); "Constante" (1870); "Magdalena" (1878); "San Francisco", de 77 tones (1883); "Unión" (1892); "Buenaventura" (1896); "Ebro" (1890); "Virgen Dolorosa" (1889); "María" (1894)... tot un gruix de naus que es completava amb xabecs, pailebots, bergantins, goletes, pollacres... Val dir que l'any que esmentam al costat de cada embarcació és el de quan començà a navegar o de quan per alguna raó, el funcionari la feu constar en els llibres.

Pel que fa als patrons, tenim una llista dels que estaven en actiu el 1859: Bonaventura Maiol, Jaume Oliver, Bartomeu Ferrà, Pere Antoni Joy, Bartomeu Estades, Josep Vicens i Puig, Lluc Ferrà, Miquel Busquets, Josep Coll, Francesc Casanovas, Joan Ferrer, Bartomeu Vicens, Bernat Marquès, Joan Marquès, Bernat Frontera, Antoni Oliver, Pere Antoni Bisbal, Antoni Vicens, Bartomeu Bosch, Antoni Estaràs, Joan Maiol, Bartomeu Casanoves, Jaume Miró, Pere Joan Miró, Joan Pons, Antoni Ferrer i Antoni Arbona. En total, quasi una trentena de patrons mercantils, per tres de pesca, en un cens d'homes de mar que sumava 170 individus, essent les tripulacions d'entre cinc i vuit homes. Aquells patrons, per altra banda, es feren certament populars, més que pel seu llinatge pel seu malnom: Carabina, Codony, Cremat, Felet, Fiol, Furo, Marrai, Seguí, Valent, Ventura... així com els mestres d'aixa March, Horrach, Canyelles i d'altres.

Bibliografia:

MALTE-BRUN: *Geografia Universal*, Madrid. Barcelona, 1869, VII, 985-1.010.

Joan M. CASTANYER SASTRE: "L'activitat mercantil al Port de Sóller (1835-1862). Tendències Conjunturals" *Estudis Baleàrics* 25, Palma, 1986, 31-40.

J. LLABRÉS BERNAL: *Algunas noticias para la Historia Marítima de Sóller*, 1786-1897, Soller, 1972.

Gaspar Melchor de JOVELLANOS: *Obras en prosa*, Círculo de Lectores, Barcelona, 1994, 332-334.

André GRASSET DE SAINT SAUVEUR: *Viaje a las Islas Baleares y Pitiusas*, Ediciones RODA. Palma de Mallorca, 1952, 43-44.

Miquel FERRÀ MARTORELL : "Els gal·licismes a la Vall de Sóller", *II Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1986, 435-439.

Miquel FERRÀ MARTORELL: *Sollerics arreu del món*, Miquel Font, editor, Palma de Mallorca, 1992.

Arxiu familiar de l'autor: "Testaments i Escripures".

Resum

La ciutat mallorquina de Sóller exportava els productes de la vall, taronges, principalment, al sud de França, fent ús per a tal transport marítim de diferents vaixells, bàsicament els "llaüts", una nau mediterrània amb vela llatina i una certa capacitat de càrrega. Aquest comerç fou actiu des de finals del segle XVIII fins el primer terç del XX.

Abstract

Sóller, majorcan town, exported the Valley products, oranges, mainly, to the South of France, using for that transport by sea different ships, "llaüts", the most, a regular capacity Mediterranean boat. That commercial way was actif from the end of XVIII Century to the first thirty years in the XX Century.

Un artículo de Miguel Ángel Colomar: la obra poética de Miguel Ferrà

BERNARDO MARTÍ

Toda lícita ocasión debería de aprovecharse para recordar a la intelectualidad mallorquina, con frecuencia inconscientemente de su propio caudal cultural, esas generaciones que, desde 1840, han ido apareciendo y sorprendiendo a todo aquel que le ha dedicado la atención necesaria: la de José María Quadrado, Tomás Aguiló y Mariano Aguiló, aparecida alrededor de 1810; la de Miguel de los Santos Oliver, Juan Luis Estelrich, Costa y Llobera, Antoni Maria Alcover y Juan Alcover, en 1850; la de Llorenç Riber, Gabriel Alomar y Joan Estelrich, cerca de 1885; la de Miguel y Lorenzo Villalonga, Jacobo Sureda y Miguel Ángel Colomar, sobre 1900; de las que se puede sacar un alimento cultural suficiente para entender nuestra propia historia espiritual. Enrique Sánchez, hizo una jugosa alusión a una de estas generaciones, válida probablemente para darse cuenta de su firme carácter intelectual, calificándola de *colmena laboriosa de Palma*¹.

Yo no sé lo que aquel diputado cunero y primerizo, que de modo insólito celebraba su triunfo pronunciando en el Instituto de Palma un magnífico discurso sobre Raimundo Lulio, pudo hacer por sus electores y el distrito que le daba su representación; pero sí sé que desde aquel momento se convierte, como lo fue para otras regiones españolas (Cataluña, Valencia, Aragón, Andalucía, Asturias...) en el rector supremo y estimulador de las ansias culturales de aquella generación de mallorquines ilustres: El Patriarca Quadrado y Jerónimo Rosselló, los más conspicuos lulistas; Costa y Llobera, el inspirado vate del *Pi de Formentor*; Antonio Mª Alcover, el apóstol de la lengua catalana, y el otro Alcover (Juan); José Luis Pons, temperamentalmente horaciano; Tomás Forteza, *Mestre en Gay Saber*; los Aguiló, los Amer y tantos otros.

Juan Luis Estelrich viene a ser como el más seguro hilo de comunicación que deja aquel maestro, formidable despertador de energías, en la *terra* que le había nombrado por aclamación de los mejores su representante cultural, más que su representante en Cortes. Estelrich, a veces, *zanganea* o aparenta *zanganear* en medio de aquella colmena laboriosa de Palma; pero, en realidad, puede gloriarse, como lo hace en alguna de estas cartas, de haber dado ejemplo y alientos en aquel renacer de las letras

---

¹ Sánchez Reyes, Enrique. *Epistolario de Estelrich y Menéndez y Pelayo*. Boletín de la Biblioteca de Menéndez y Pelayo, año XXVI, número 2, 3 y 4, 1950, pág. 111-112.

mallorquinas...

Miguel Ferrá pertenece a la generación de Gabriel Alomar (1885-1942), Llorenç Riber (1882-1953) i Joan Estelrich (1885-1950). Nació en 1885 y murió en 1947. Últimamente se han publicado dos antologías de sus obras, una poética y otra de prosa. Josep Maria Llompart preparó la edición en *Els poetes de l'escola mallorquina*, en la Biblioteca Básica de Mallorca, patrocinado por el Consell de Mallorca, editado por la Editorial Moll en Palma, 1988. Francesc Lladó Rotger, la titulada *Miquel Ferrà. Articles i assaigs*, en la misma colección, en 1991. Su obra poética no es abundante:

La seva obra poètica original, més aviat es breu, va esser aplegada en el llibre *A mig camí* (1926), que recull dos volums anteriors: *Cançó d'ahir* (1917) i *La rosada* (1919). Cal afegir que va dur una notable labor assagística,... dispersa a les publicacions periòdiques de l'època².

Llompart y Miguel Ángel Colomar descubren ciertas afinidades de la poesía de Miguel Ferrá con la de Joan Alcover. En la situación política social del poeta y Miguel Ángel, también nosotros observamos aquellas afinidades, probablemente llama que encendió su amistad. Recordaré que Colomar fue apartado de la administración pública y se le negó el carnet de periodista. Dice en un *Curriculum* existente en el fondo literario del escritor:

El carácter subversivo de la actividad poética de M.A.C., le concitó la animadversión de los intelectuales isleños de derechas, actitud polémica que, en 1936, al estallar la guerra civil, fue traspuesta a un plano político, determinando el encarcelamiento de M.A.C., confinado luego en un campo de concentración. Los reiterados registros domiciliarios informales de que fue objeto durante la guerra civil tuvieron como irreparable consecuencia el extravío de su obra poética inédita, y la dispersión de su archivo personal, circunstancia que dificulta la redacción de un Curriculum cronológico, apoyado en fehaciente documentación fácilmente consultable".

De la misma manera Francesc Lladó Rotger, en *Miquel Ferrà. Articles i assaigs*, página 14, en 1991, expone circunstancias afines en los siguientes términos:

L'any 1936 l'havien destinat a Mallorca, però abans de fer el trasllat la guerra el sorprengué a Ciutat, on a partir d'octubre, i després de greus dificultats per haver firmat el famós Manifest del mallorquins als catalans, passà a regir l'Arxiu d'Hisenda i el 1937 ocupà la direcció de la Biblioteca Pública.

Sembla que a causa de l'alçament militar de 1936 va ser objecte de persecució per les seves idees i que només a darrera hora

² Lladó Rotger, Francesc. Obra citada, pág, 14

pugué salvar-se de l'afusellament. A partir d'aquests moments i fins a la seva mort, desapareixen els escrits en els periòdics i ell es reclou en la dignitat i en el silenci.

Ja acabada la guerra, l'any 1943, quan estava encara prohibit publicar obres contemporànies en català, ell tregué clandestinament sense peu d'impremta el poema "Mater Amabilis. Via Crucis", escrit amb motiu de la mort de la seva mare, que tant estimava.

Es nuestro propósito aprovechar cualquier lícita ocasión para dar a conocer los trabajos de Miguel Ángel Colomar. Ya lo hicimos cuidándonos de la edición y su introducción y notas de *Polly quiere una galleta*, publicado por Ediciones Calima en la colección Jano, y de un fragmento, aparecido en *Brisas* en abril del 2001, de *Polly (tres episodios filológicos de la vida de un "avis militaris". La magia de la guitarra, Oneira*, artículos periodísticos, son otros tantos textos que creemos dignos de ser conocidos. Hemos aprovechado, pues, la oportunidad que nos ha ofrecido el Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana para publicar este trabajo inédito sobre la obra poética de Miguel Ferrà.

De la obra poética de Ferrà, Miguel Ángel Colomar selecciona *Sportswomen: Swimming: Yachting, Primavera, Cançò de l'aigua, Camps de Març, Pregaria, Rosa de Maig, La pujada, Mater Amabilis. Via Crucis, La Visió de Nadal, Hivernenca, Lluna d'estiu, Matinal, Cels d'hivern, Sota els estels, Flor de gener, Alba, Matí plujós*. De algunos de ellos nos ofrece ejemplos. Y del conjunto, algunos están recogidos en la selección de Josep Maria Llompart; estos son: *Hivernenca, Cels d'hivern, Mater Tenebrarum, Bois de Boulogne, Matí plujós, Lawn-Tennis* entre otros pocos.

Sigue, a estas reflexiones, el texto de Miguel Ángel. Nosotros lo hemos ilustrado con unas pocas notas para facilitar su comprensión.

LA OBRA LÍRICA DE MIGUEL FERRÀ.

Independientemente del juicio que pudieran merecer a sus contemporáneos, no es difícil en la obra de ciertos poetas prever los motivos en que habrá de ser intentada la fundamentación de futuras desvaloraciones críticas.

Como característica común a las generaciones literarias ha sido señalada la posición de franca hostilidad en que cada una de ellas suele colocarse respecto de la generación precedente.. La experiencia parece confirmar la exactitud de dicha observación, y en el cíclico desvío citado hay que buscar el recóndito motor de buen número de más o menos durables depreciaciones.

Lo que corrientemente opone una generación a su antecesora suele quedar reducido, en el orden estético, a cuestiones meramente accesorias, estrictamente formales. Al poeta, como a todo artista, le es indispensable creer en la viabilidad de ciertos ideales - pese a que los conceptos de "ideal" (perfecto) y "real" (realizable) son por naturaleza inconciliables - y se explica perfectamente que esta convicción, que podríamos calificar de convencional, le lleve a

opugnar abiertamente cualquier ajena disención a sus personales postulados estéticos. Cree cada generación ser la primera en avanzar por infalibles rutas y en la única dirección verdadera, mientras que las demás generaciones, y de un modo especial su antecesora, se extraviaron y confundieron por erróneas sendas. Pese a su esencial falacia, cabe reconocer que tales actitudes son útiles, fecundas y hasta cierto punto necesarias, por cuanto merced a ellas puede creer el poeta en la infalibilidad de sus principios estéticos, sin cuya convicción difícilmente encontraría en sí mismo el estímulo y el fervor indispensables a sus actividades creativas. No obstante, en la función crítica - examinar, definir, medir - tales posiciones serían indefendibles. Misión de la crítica es determinar lo esencial, lo perdurable y lo ecuménico, destriándolo de aquello que es meramente accesorio y contingente. Esto conduce a considerar con cierto desdén y escepticismo aquellos aspectos que no sean fundamentales, invariables, universales y eternos.

Mas, si las obras de ciertos poetas, por cuestiones de continente aun más que de contenido, pueden resultar sensiblemente afectadas por las aludidas fluctuaciones de juicio, hoy otras que permanecen indemnes a cualquier cambio espacial o temporal, "clásicas" en el doble sentido de perennidad y ejemplaridad, inmarcesibles y señeras, desentendidas de la discusión vana y gregaria de cuanto es mudable y perecedero. Tal es el caso de la obra recatada, pulquérrima, elegante y medida de Miguel Ferrá.

La obra lírica de Miguel Ferrá diríase colocada desde el instante mismo de su advenimiento en el lugar inmutable en que ha de permanecer, indiferente al curso del tiempo y a las mudanzas de los hombres, iluminada por una claridad suavísima y en una calma augusta y solemne, que no será turbada jamás por la profana algarabía de multitudinarios coros. El egregio poeta don Juan Alcover lo expresó paladinamente: *En Ferrà, com artista, va néixer mestre*. Y la maestría, claro está, como manifestación selectiva y preclaro signo de aristocracia, impone ciertos límites y lleva implícitas determinadas renunciaciones.

La lírica de Miguel Ferrá, en una expresión formalmente impecable y aparentemente fría en su exterioridad, ajustada a la austeridad y el rigor preconizados por Leconte de Lisle y sus más conspicuos epígonos - y que es, por otra parte, común distintivo del renacimiento literario en Mallorca - deja entrever tímidamente, sin llegar a desnudarla del todo, con el recato de una virgen púdica, un alma delicada y exquisitamente sensitiva. El poeta dice:

Amor, tinc por de fer-me ton esclau;
deixa mon cor i mos sentits en pau.
Més que ton foc, vull la gentil rosada;
més que te boca ardent, que el desig bada
la calma d'un ull blau.

Adoren otros el esquivo semblante que la pasión demuda; el poeta prefiere una plácida y serena amistad o el meditabundo goce de la contemplación solitaria. *La passió em fa mal*, ha dicho. Sería erróneo, empero, atribuir tal sentimiento a una supuesta incapacidad o impotencia espiritual. Con similar intensidad a la que pudieran percibirlos Ronsard o Darío, Verlaine o d'Annunzio, llegan hasta el poeta de *A mig camí* los sonos jocundos de la pánica siringa y el turbador perfume de las rosas profanas. Su actitud es de renuncia voluntaria y deliberada, no sin dolor y sacrificio autoimpuesta, como un cilicio espiritual que su alma cristiana y púdica, elegante y austera, le demandara imperativamente. Leyendo los cinco irreprochables sonetos de

Sportwomen, el delicioso *Bois de boulogne*, algunas composiciones de *La rosada* - especialmente la *Primaveral*, en la que es perceptible un eco danunziano - y en parte la admirable *Cançó de l'aigua* y determinadas estrofas de *Camps de Març*, no es difícil comprender hasta que punto era el poeta sensible a las sugerencias de un orden cuya expresión se había vedado.

El elemento sensual - ciñiendo el término a su primera acepción: placeres de los sentidos y cosas que los incitan -, aun a elegante distancia de la concupiscencia, se exterioriza esporádicamente en la obra de Ferrá con tan deleitosas locuciones que sólo en *La serra* alcoveriana, por lo que a la literatura vernácula se refiere, podemos hallarlas en equiparable intensidad: "Un cigne negre talla l'ona; - cercles de plata a'hi van dilatant. - Per dins els troncs una blna amazona - passa allà enfora amb un vol palpitant". - (*Bois de boulogne*). "El verd cristall de l'aigua qui s'esber-le - transparenta sa carn com una perla. - I en sortir del mar, regalant tota - en sos membres gentils lluu cada gota - damunt la nell tivant de dona-peix". (*Swimming*). "Bruna, en la pell les salabrors marines - i enlluernant tota ella de blancô, - el capell ténue protegint les nines, - ella asseguda a popa du el timó - entre el blau guspireix de la marô - i un voleiar lluminic de gavines". (*Yachting*). "...el lliri d'aigua creix per les voreres, - vinclan sa fulla que el ruixim esmalta - arrapat al pistil, groc de polsina, - l'insecte s'enfarina; - plou una perla líquida i llenega - del calze llis sobre la pell sedosa". (*Cançó de l'aigua*).

Aprendió el poeta la lección de Ulises y procura esquivar la seducción de las sirenas. Mientras duermen las ciudades "llur mo faixuc de meretriu" camina el poeta en silencio y soledad - "un silenci pal.lid...", "una soletat glaçada..." - atento sólo a recónditas voces y al eco remoto de inefables nostalgias. Perdido caminante - "Ni un foc en la nit bruna - ni una remor distante" - le llevan sus pasos a la solitaria ermita que desde la cumbre altísima "beneeix a l'entorn bosc i muntanya - i el mar que es perd en l'horitzó sublim".

Lejos de la pánica selva carísima a Catulo - exultada por el rijoso jadeo de lubricas ninfas y sátiros salaces; hollado el tierno musgo por la breve mella de caprinas pezuñas y el frenético golpe de encelados centauros; estremecida la exuberante fronda por el vendaval orgiástico, que sacude y locamente desflora los frágiles arbustos -, halla el poeta cristiano, fideísmo en lo esencial a la austera y ortodoxica estética de Costa y Llobera, el más noble acento y la expresión más profunda: "Señor, es dura la pujada - el cim esquerp es demorau; - la nit, mortal i desolada: - jo rodaré si me deixau. - Fa temps que he empresa la dreuera. - fa temps que munt i no arrib mai. - Si la mirada gir enrrera, - el camí fet me dóna esglai. - Bocina de carn, bocins de l'ànima, - deix en les punxes del camí. - Ah, perdonau aquesta llàgrima, - de l'home vell que plor per mi. - Estic retut. L'àrida altura - s'aixeca encara el meu davant. - L'alé en demanca, el peu s'atura, - la vista es gira vacil.lant. - De no sé quina vall florida - munta un aroma turbador, - munta una dolça veu que em crida... - Teniu pietat de mi, Señor! - L'ànima meva es treballada - d'un infinit envorament. - Jo de la fruita mai tetada, - el gust de cendres ja present. - Veig la terrible calavera - sota la llum del cabell ros...- On aniré si torn arrera, - mort per la terra i mort per Vos?" Transverberado por el místico amor, ora el poeta - consubstanciado con el ermitaño - por sí mismo y "Pel pecador qui en aquesta hora - se'n torna al llit ab sos pecats; - pel qui agonitza i no us implora, - pels gemeguen desvet desvetllats! - Per tantes vides treballoses, - plenes d'afans i sense amor, - qui en les fondàries calitjoses - se consumeixen amb dolor. - Pels qui el jornal comencen ara - en la frescor del camp soliu; - per

les ciutats dormint encara - llur so feixuc de mereti...". Al finir la plegaria del ermitaño, la Salve ascende, implorante i fervorosa, mientras "com una rosa fresca i pura - l'aurora es bada en el llevant".

¿No es perceptible en la poesía parcialmente transcrita un eco espiritual del Verlaine de *Sagesse*, traducido por el propio Miguel Ferrà para *Les Musses amigues?* ("Jo us don la meva sang que no he vessada"). No menos intensos, meditabundos y fervorosos son en la lírica de Ferrà su *Pregrària* ("Vullau de mi mateix per sempre fer-me lliura - Señor, estic cansat de viure sense viure - Señor le vostra pau, que el mon no pot donar") y su sobrecogedora *Mater Tenebrarum*, aurinegra representación mística, dable tan solo en el éxtasis de un alto poeta o en el arrobamiento de la santidad.

Doblada la mitad del camino de la vida, la expresión del poeta renuncia definitivamente a toda pompa. El mundo es un valle de lágrimas y es efímero y fugaz el himno triunfal de las cosas. El poeta parece atender sólo a las palabras del salmo davidico: "Cor mundum crea in me, Deus: et spiritum rectum innova in visceribus meis"³. Como la simbólica nave sombría de Carducci, enfila el poeta el tenebroso puerto donde duermen el olvido y se remansa la muerte. Necesita su atormentado espíritu la soledad y la paz, y ha comprometido - como cantó en *Rosa de maig florida* - "que no hi ha cosa tan bella - com una bella mort".

Inspiró la muerte los últimos versos del poeta - *Mater Amabilis. Via Crucis* - que tal vez no sean considerados por la posteridad como los mejores que compuso, pero la emoción a la par humana y divina de que están sublimados es tan auténtica, profunda y desgarradora, que no pueden ser leídos sin que un escalofrío estremezca la carne y anule la mirada un velo de incontenibles lágrimas:

Jo no et podria dir, jo et ull dir,
nit sense consol, inenarrable instant.
Oh entranyes del dolor. Getsemaní,
Calvari de la mare agonisant!

Los poetas de Mallorca, como es sabido, se encuentran más cerca de Leconte de Lisle que de Stephan Mallarmé. No es la obra de Ferrà una excepción. Puede considerársela formalmente ajustada a los cánones parnasianos: un neoclasicismo en el que son perceptibles la filiación del Heredia de *Les Trophées* (recuérdenselos seis sonetos de *La visió de Nadal* y los cinco de *Sportwomen*) y la del Moreás de las *Stances*, especialmente en sus miniaturizadas evocaciones de paisajes: *Hivernenca, Lluna d'estiu, Matinal, Cels d'hivern, Sota els estels, Flor de gener, Alba*, etc. (Otro nombre que la obra de Ferrà nos evoca, por su común resonancia elegíaca y por la casi constante gravitación de la idea de la muerte, es el de Charles Guérin). No excluye el parnasianismo de Ferrà un hondo contenido emocional. Incluso en sus contadísimos instantes más aparentemente hedónicos, no deja de proyectarse sobre las composiciones de Ferrà una grave sombra meditabunda que ennoblece y sublima, infundiéndole un sentido trascendente, lo estrictamente sensual. Tal vez con la sola excepción de alguna leve composición descriptiva (como aquel sugestivo soneto de *Matí plujós*, cuyo último terceto

³ Salmo 51, 12: "Oh Dios, crea en mí un corazón puro, renuévame por dentro con espíritu firme".

capta una felicísima expresión onomatopéyica del bandear traqueteante de unas destartaladas, bamboleantes y desvencijadas diligencias (feixugues, tortes i enfangades - i carregades de mal temps) la mayoría de las composiciones de Ferrà dejan traslucir la íntima tragedia del poeta, que no es otra que una infinita sed de Verdad y de Belleza, absolutamente identificados sus pensamientos, en este aspecto, con aquella exelsa voz florentina, que desde su gloriosa eternidad sigue repitiendo:

Io veggio ben già man non si sazia
nostro intelletto, se'l ver nom lo illustra,
di fuor dal qual nessun vero si spazia⁴.
In Memoriam

M. A. Colomar

---

4 *Divina Comedia*, Paraíso, IV, 124-126: "Bien veo que nuestra inteligencia no queda nunca satisfecha, si no la ilumin aquella Verdad, fuera de la cual no se difunde ninguna otra".

Resumen

Edición y comentario de un texto inédito de Miquel Àngel Colomar sobre la obra poética de Miquel Ferrà. Se complementa con un esbozo del ambiente literario anterior a la Guerra Civil.

Resumen

Edició i comentari d'un text inèdit de Miquel Àngel Colomar sobre l'obra poètica de Miquel Ferrà. Es complementa amb una visió de l'ambient literari anterior a la Guerra Civil.

CRÒNICA
ARQUEOLÒGICA DE
LES ILLES BALEARS

Talaiòtics? Qui són?

BARTOMEU SALVÀ SIMONET¹.

1.- Introducció

Els darrers anys (des de la segona meitat dels anys 90 del segle passat) les investigacions en prehistòria de les Balears han augmentat i millorat. Nous grups d'estudiosos de diferents indrets, sobre tot de les mateixes illes i de Barcelona han agafat la torxa que s'havia apagat des d'els anys 70. Els nous resultats, com amb tot tipus de tasca científica són encara pocs, però comencen a tenir certa solidesa.

És precisament en una de les línies més interessants de la prehistòria on el canvi ha estat més radical; em refereix a les transformacions que se succeeixen a les illes a finals del II i principis del I mil·lenni abans de Crist. El cert és que s'han publicat nombrosos llibres i articles sobre aquest tema, incidint sobre tot amb les dades arqueològiques directes, i amb l'enquadrament cronològic (Calvo i Salvà,1997) (Lull *et alii*,1999) (Guerrero, Calvo i Salvà: 2001) (Salvà,2001) (Salvà, Guerrero i Calvo, e.p.) (Guerrero, Calvo i Salvà, e.p.) (Hernández, Garcia, Salvà i Fornès, ep.). Del que es tracta en aquests moments, és d'intentar crear un marc teòric mínim d'un possible procés d'evolució social, que poc poc es va destapant. Per tot això prescindirem d'una acurada revisió de datacions i característiques de la cultura material, i intentarem marcar un camí del que va poder ésser el canvi entre la cultura Naviforme i la Talaiòtica. En cap moment es volen crear models inamovibles, si no més aviat esbossar una hipòtesi de treball, ja que consideram que en l'actual nivell de coneixement és impossible parlar fins i tot de teories².

2.- Model d'evolució social

Per començar el discurs que presentam a continuació, en primer lloc, el que s'ha de fer és deixar clar el que sabem i el que no. Pareix que hi ha un sistema econòmic i social molt definit³ entre el 1700 i el 1400 A.C., amb manifestacions molt característiques com les navetes, les olles globulars, els enterraments en hipogeus, etc. L'altra evidència és que cap el 900 A.C. sens presenta una altra entitat econòmica i social ben estructurada, amb elements com els talaiots, vaixelles definides, etc. El problema el tenim en què fins el moment no hem sabut veure que és el que passa entre aquestes dues èpoques, quins varen

---

¹ Professor Associat de prehistòria de l'UIB, i investigador de "L'Equip de Recerca Arqueobaleare de l'UIB" (Laboratori d'arqueologia de l'UIB).

² Aquesta opinió, és sense cap dubte totalment personal. Això es basa en que pens que hi ha molt poques dades per crear teories sòlides. El C/14 ens demostra que de línies cronològiques clares, res de res, ens el contrari. El fet és que els ventalls cronològics a dos sigmes són molt amples, i per tant massa inexactes a l'hora de definir cronologies concretes, aquestes només es poden intuir. No parlem quan sorgeixen preguntes sobre sistemes econòmics de les cultures que estudiam, ja que d'aquest tema no es sap gaire bé res, i tot es basa en pures intuïcions. Així i tot si bé el panorama actual és molt negre, pensam que els propers anys els avanços poden ésser molt significatius, ja que hi ha importants excavacions en curs amb estudis de fauna i vegetació molt seriosos, com per exemple els del poblat de navetes dels Closos de Can Gaià o els del poblat talaiòtic de Son Fornès.

³ Així i tot tampoc sabem com es va formar el Naviforme, i quin és el seu origen. És de fet un tema espinós i amb molt poques dades per poder-lo explicar i és per això que aquí l'hem obviat. Així i tot darrerament s'ha publicat un llibre que recull tota la informació sobre el Calcolític illenc (Calvo i Guerrero,2002).

esser els canvis?, com es varen produir?, per què?, etc. Aquestes preguntes a hores d'ara no tenen resposta, així i tot es poden intuir certs fils conductors. Però pensam que el que ha de quedar clar, és que l'únic que es planteja és una hipòtesi de treball, en cap moment una teoria.

Hi ha certes evidències que cap el 1400 A.C. hi ha canvis importants a les societats illenques, tan de Mallorca com de Menorca; i fins i tot darrerament d'Eivissa i Formentera⁴. Els més destacats són:

1.- Pot haver-hi un primer abandonament d'algunes navetes al principi del període, com per exemple la Naveta Ponent de s'Hospitalet⁵, i per ventura Canyamel⁶ (Pons,1999:101) i Son Baudia⁷ (Lull *et alii*,1999:50) però en canvi no detectam cap altra estructura diferent dels poblats de navetes amb cronologies tan antigues (1300 A.C?). Per ara no podem donar cap explicació en aquest fenomen, que de fet podria ésser totalment casual, i no tenir cap importància en el procés històric general; sobre tot tengent en compte els grans marges cronològics de les datacions associades a n'aquestes estructures. Així i tot pensam que no es pot deixar d'esmentar, sigui un fet casual o no.

2.- Els hipogeu d'enterrament típics dels moments anteriors, deixen de construir-se i fins i tot d'utilitzar-se. Aquest fet pareix coincidir amb la transformació d'antics centres de culte, en tombes; el cas de Sa Cova des Càrritx seria una evidència clara d'això (Lull *et alii*,1999). Per ara no s'ha constatat una altra suplantació, en canvi sí que tenim altres evidències de coves-santuari. En concret parlam de Sa Cova des Moro (Manacor) (Calvo, Guerrero i Salvà, 2001) i de Sa Cova des Mussol (Menorca) (Lull, Micó, Rihuete i Risch,1999), possibles santuaris que en aquests moments deixen de funcionar, però sense cap substitució per activitats d'enterrament. Ara per ara, el món funerari d'aquestes gents, molt ben exemplificat a la Cova des Càrritx, necessita d'una reafirmació amb altres troballes.

3.- En aquests moments inicials localitzam evidències d'un possible augment de l'activitat metal·lúrgica, amb nous tipus, i amb un increment del pes de les peces (matxets).

4.- No se sap ben bé el per què assistim a un canvi en l'aixovar ceràmic, amb l'aparició de certs elements molt característics d'aquest moment com són les olles de cos carenat, base plana i vora plana girada, els vasos troncocònics i sobre tot i el que més es destaca són els grans tonells de base plana, cos cilíndric i vora triangular. Més enllà de les definicions purament formals, pensam que pot haver-hi un canvi funcional rellevant de la vaixela a totes les illes (sobre tot Mallorca i Menorca), i el que és més curiós a moments pràcticament simultanis. Aquesta nova utilització de les ceràmiques es relacionaria sobre

⁴ Hem d'esmentar que aquests canvis són observats per tots els investigadors que treballen a totes les illes, però les interpretacions socials i culturals d'aquest fenomen són força diverses. Per explicacions alternatives a l'esquema aquí representat, convé consultar diverses obres (Plantalamor,1991) (Lull, Micó, Rihuete i Risch,1999). A més també s'han publicat revisions de totes les línies teòriques existents sobre el tema (Calvo i Salvà,1997).

⁵ Recordem que de les tres datacions que hi ha d'aquesta naveta, cap d'elles supera el límit del 1210 (UBAR-390, UBAR-389 i UBAR-388), i sempre essent aquest el punt més extrem de totes les datacions.

⁶ L'única datació d'aquesta naveta presenta un interval cronològic a dos sigmes de 1440/1160 A.C. (UBAR-387), i per tant podria haver-se abandonat ja a unes dates posteriors al 1200 A.C.

⁷ Pel que fa al naviforme de Son Baudia, això no queda gaire clar, ja que l'arc cronològic d'una d'elles datacions (KIK-623/UTC-4859) oscil·la en un marge d'entre el 1270 i el 1020 A.C.; i per tant pensam que més aviat aquesta naveta s'abandonaria al període de Transició.

tot amb els tonells, i la seva funció de magatzem, ja que en l'anterior etapa en cap moment existeixen concentracions importants de grans contenidors.

Amb que es pot lligar tot això? I quins són aquests canvis?. Responent a la primera pregunta pareix que l'augment de les peces que més es destaquen, és a dir els tonells, podria relacionar-se amb un increment de les necessitats de grans contenidors per emmagatzemar algun producte (el que fos). En principi això es podria relacionar amb una major producció i consum d'algun tipus d'excedent, que produeixen i consumeixen els propis habitants de l'illa. Això seria lògic sí, els canvis de l'aixovar a les navetes demostrà un augment espectacular d'aquestes peces a dintre de les navetes, o a magatzems en els poblats. La falta d'excavacions sistemàtiques a poblats no ens permet assegurar que això no passi, però pel poc que sabem pareix que això no és així. Fins i tot a cada naveta no hi hauria més d'un o dos tonells, que significaria ni més ni menys que el lloc a on hi ha l'aigua de consum diari o a on es guarden alguns dels aliments de la unitat. Però és que, sí que hi ha indrets a on existeixen grans concentracions d'aquestes peces, i no per casualitat, tots tenen una característica comuna, la seva proximitat al mar.

Fig. 1.- Situació de la Naveta de Cala Blanca en relació al mar.

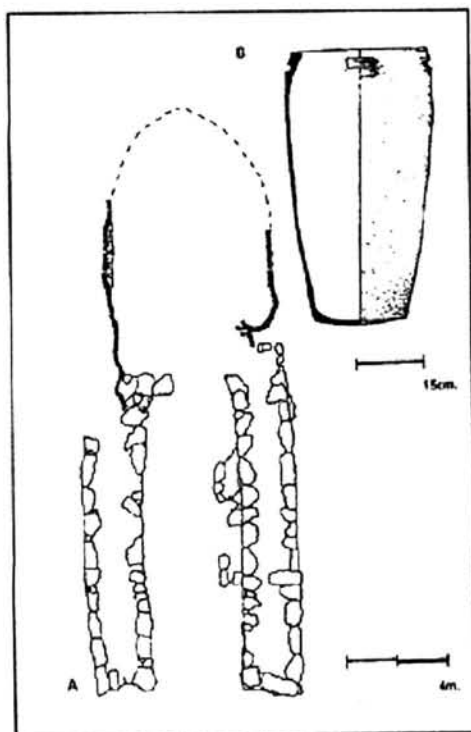

Fig. 2.- Planimetria de la Naveta de Cala Blanca, segons Juan i Plantalamor. Tonell tipus (Hospitalet).

A la naveta de Cala Blanca a Ciutadella (Menorca) hi ha un mínim de 75/76 tonells, a més de clares evidències d'activitat metal·lúrgica (Fig. 1 i 2). El que més destaca d'aquesta naveta és que es troba a sobre de la platja, assentada a l'arena mateixa (Juan i Plantalamor, 1997). Nosaltres pensam com ja hem apuntat a altres llocs que parlar d'un possible magatzem destinat al comerç exterior no és cap absurd. (Guerrero *et alii*, 2001:21).

Aquesta no és l'única evidència d'aquest fenomen que cada cop es va destapant i aclarint més. Així a Mallorca existeixen certs illots distribuïts per diferents indrets de l'illa a on hi trobam restes d'aquestes peces de vora triangular. En concret ens referim als fragments localitzats a Na Moltona i Na Galera (Guerrero,1981). Però és que també hi ha un d'aquests illots a on s'hi han realitzat excavacions sistemàtiques, en concret ens referim a S'Illot des Porros (Fig. 3).

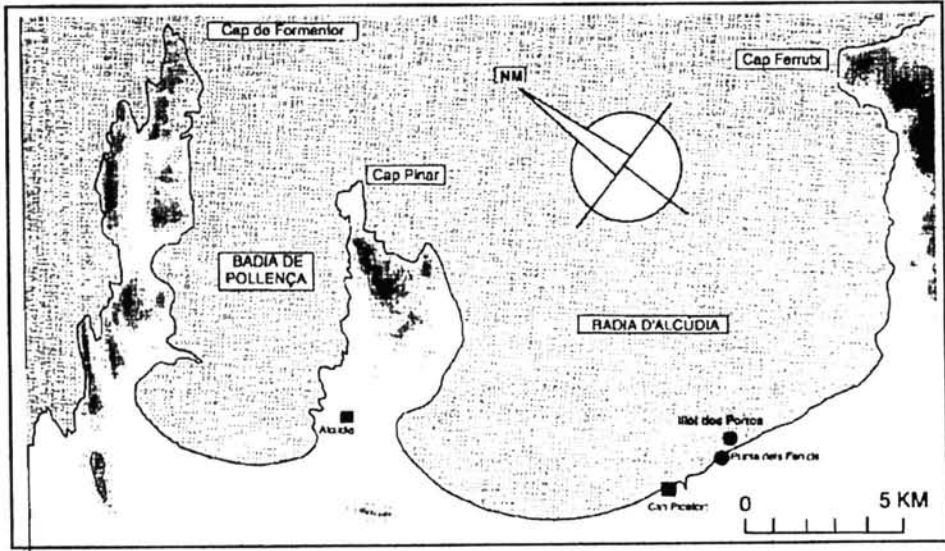

Fig. 3.- Situació de S'Illot des Porros, segons Hernández *et alii*.

En aquest roquissam a on hi ha una necròpolis del Talaiòtic Final (sense cap lligam amb el que ara tractam) s'hi ha localitzat un nivell (UE 118) i diverses estructures (UE 85, UE 86, UE 101, UE 102, UE 103 i UE 104) que contenen molts tonells, fins i tot alguns d'ells amb les vores decorades, fins el moment no s'han publicat datacions, però el material presentat ens pareix suficientment clar per poder incloure aquestes restes en aquest període. Segons els excavadors d'aquest jaciment (Hernández *et alii*,1998), després d'una acurada i complicada interpretació de les restes, pareix ésser que hi havia tres edificis de planta incerta i entrada en corredor que es lliguen amb molts d'aquests tonells (T1, T2 i T3), juntament amb sílex i gran quantitat de fauna (Fig. 5 i 6).

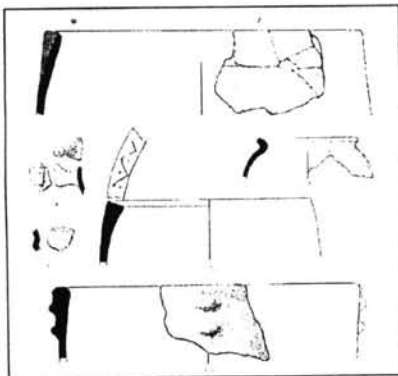

Fig. 5.- Material del naviforme II (segons Hernández *et alii*)

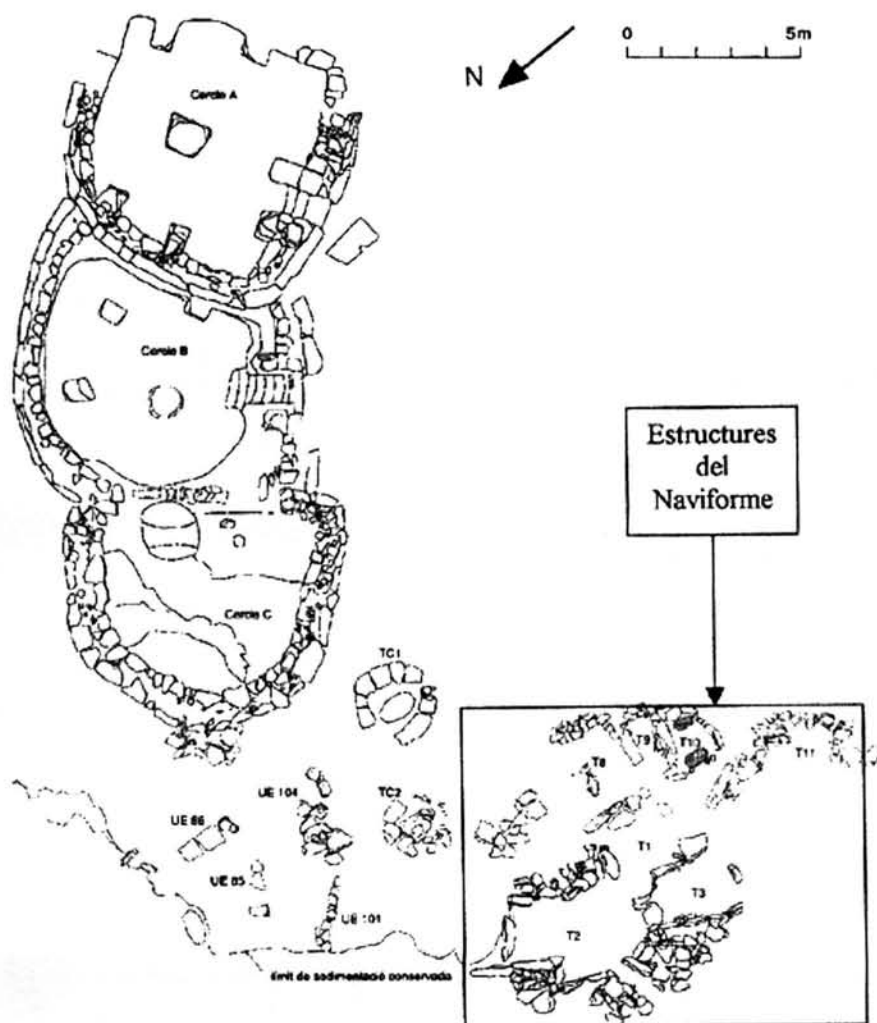

Fig. 6.- Planimetria general de les diferents estructures de s'Illot des Porros, amb les restes dels edificis d'època naviforme.

Segons aquests investigadors podria tractar-se d'un santuari o d'un lloc destinat a l'explotació dels recursos marins (Hernández *et alii*, 1998:78). Nosaltres en canvi pensam que es possible que estiguem davant l'evidència més clara d'un lloc a on es realitzava una important acumulació de productes, que es dipositen als tonells i aquests a dintre dels magatzems.

Aquests són fins el moment els llocs a on tenim constància d'una important acumulació de tonells, i pressuposadament d'algun producte excedentari de la societat balear.

5.- La següent passa és la conjunció cada cop més evident de la població, a jaciments amb una estructura més concentrada, entre els que destaca Es Figueral de Son Real (1200/1100 A.C) (Fig. 7).

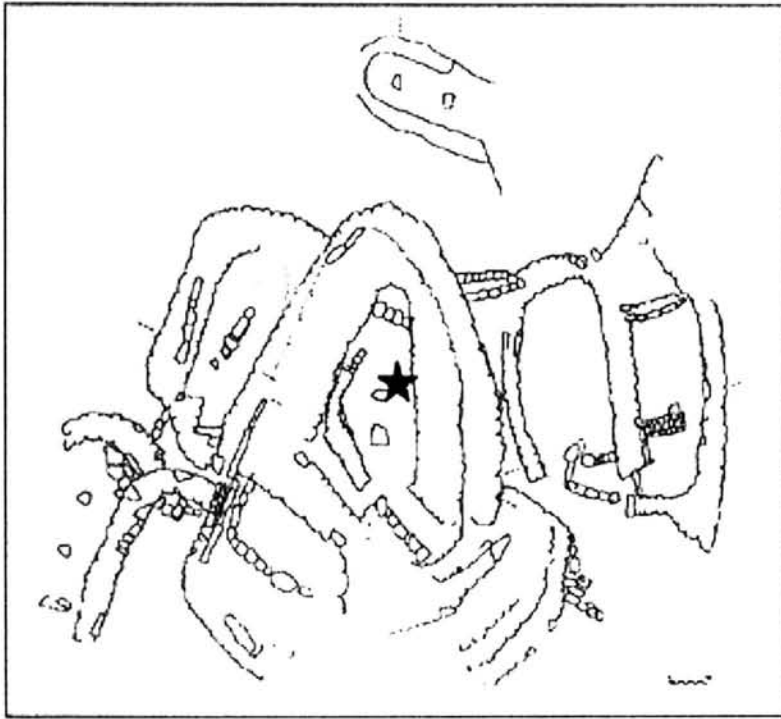

Fig. 7.- Poblament d'Es Figueral de Son Real (Santa Margalida). Segons G. Rosselló Bordoy i J. Camps. L'edifici central es senyalitza amb una creu.

Fins el moment no hem pogut constatar que el que passa en es Figueral sigui el més general, encara que nosaltres pensam que possiblement la majoria de jaciments d'aquest tipus tendrien continuïtat a l'època Talaiòtica, i que per això avui en dia no els trobam. De fet quan s'han excavat jaciments talaiòtics en certa profunditat, s'han descobert estructures més antigues, S'Illot i Son Oms en són un exemple⁸.

6.- L'increment de l'arribada del metall als voltants del 1000 A.C., és cada cop més alt. Aquesta entrada de metall, pareix ésser tan important que fins i tot es realitzen destacades deposicions (dipòsits).

7.- Les navetes cada cop es van abandonant més, sobre tot als voltants del 1000/900 A.C., destacant-se l'ocupació terminal d'algunes cap el 800 A.C.; com la Naveta I dels Closos de Can Gaià (Calvo i Salvà, 1999) (Fernandez, Garcia, Salvà i Fornès, e.p.).

Com és pot ordenar tota aquesta informació que de forma poc clara, però evident, sens va acumulant, és la tasca que encara queda per realitzar. Així i tot es poden apuntar algunes idees. Nosaltres a altres publicacions ens varem posicionar per una evolució social i

⁸ Intentar teoritzar sobre proves en negatiu és molt perillós, així i tot en aquest cas ho he fet, encara que som conscient de que no és més que una idea, que s'ha de confirmar, o no.

econòmica vinculada al procés del Big-Man, molt ben explicada per diversos antropòlegs. El que passa és que aquesta és una explicació de societats primitives actuals, o com a molt dels segles XIX i XX, i no de la prehistòria; encara que nosaltres a altres escrits així ho hem fet (Calvo i Salvà,1997). A hores d'ara no tenim això tan clar, i només es poden apuntar algunes possibilitats que van cap a la idea que tot el que passa a Mallorca en aquesta època, el que representa, és un important gir econòmic i sobre tot social, que tendeix cap a un augment progressiu de la jerarquització.

Així la cultura de les navetes que cap el 1400 A.C. estaria al seu moment de màxim esplendor comença, de fet, a trontollar. Això podria deurem-se en primer lloc, a un augment demogràfic. Aquesta gent, anirà ocupant els darrers indrets lliures que queden (Salvà,2001), i posteriorment, cap el 1200 A.C., es concentrarà a poblats amb una organització totalment diferent de la que fins el moment s'havia adoptat, que era el d'unitats disperses (conjunt naveta, sigui individual, doble o triple, etc) (Salvà i Calvo,1999) (Guerrero *et alii*,2001). La població aleshores es concentra en jaciments com Es Figueral de Son Real, a on s'adopta clarament un model d'acumulació d'habitacions, encara en forma de naveta, amb un edifici central de tipus turriforme. Això podria esser així també a s'Illot i Ses Païses.

Però és que a més, aquest fet coincideix amb un important canvi general a tot el Mediterrani, ja que és a partir d'aquestes cronologies quan es comencen a moure importants relacions comercials. És així, com de fet, molts d'autors ja han apuntat, que les activitats d'intercanvi dels micènics, destinades a omplir els mercats del Pròxim Orient s'incrementen clarament, però, i el que és més destacable, aquests no arriben directament més que a Itàlia, i com a molt a l'Illa de Sardenya. Són en tot cas, els nuràgics de Sardenya, els que amb una cultura ja anteriorment ben desenvolupada (gairebé des del 1600 A.C.); faran de pont entre els helènics i la resta de la Mediterrània Occidental, i fins i tot amb el món atlàntic (Frankenstein,1997) (Ruíz-Galvez,1998) (Mederos,1996;1997).

Aquest fenomen, primer, apuntat de forma tímida pels estudiosos cada vegada pareix més clar, com ho evidencien les troballes micèniques, atlàntiques i sardes a diferents indrets de la Mediterrània (espases, destrals, ceràmiques, etc) (Martín de la Cruz,1994). Fins i tot es parla de possibles tombes de comerciants sards a Portugal, en concret al jaciment de Roça do Casal do Meio a Calhariz (Spindler *et alii*: 1974) (Fig. 8).

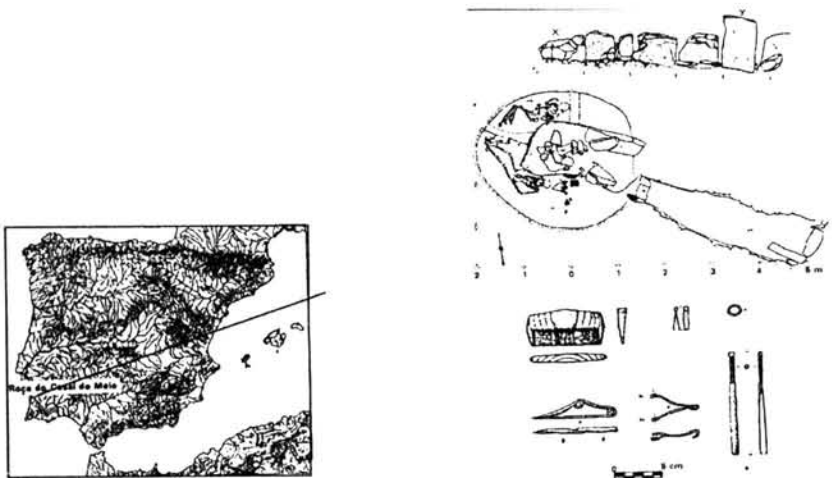

Fig. 8.- Planimetria i situació de Casal do Meio.

A partir de múltiples d'aquestes evidències la Dr. Marisa Ruíz-Gálvez exposa que cap el 1400 A.C. (Fig. 9), s'inicia un comerç entre un centre (Pròxim Orient) i una perifèria (Itàlia Peninsular i Sardenya), que crearà una àrea marginal, l'Occident Europeu (Ruíz-Gálvez,1995:141), dintre del qual hi ha evidentment les Illes Balears, i tot això coincideix amb el moment en què es comencen a detectar nous elements d'intercanvi. Sempre segons Gálvez aquest comerç passa per dos canvis més, primer entre el 1200 i el 1100 A.C., en que l'Occident passa a convertir-se en perifèria i el Mediterrani Central agafa un paper més important, possiblement amb els sards al capdavant d'aquest. Finalment les xarxes comercials entre el 1000 i el 800 A.C. (just abans del comerç fenici) agafen un sentit d'intercanvi purament regional (Ruíz-Gálvez,1995:148).

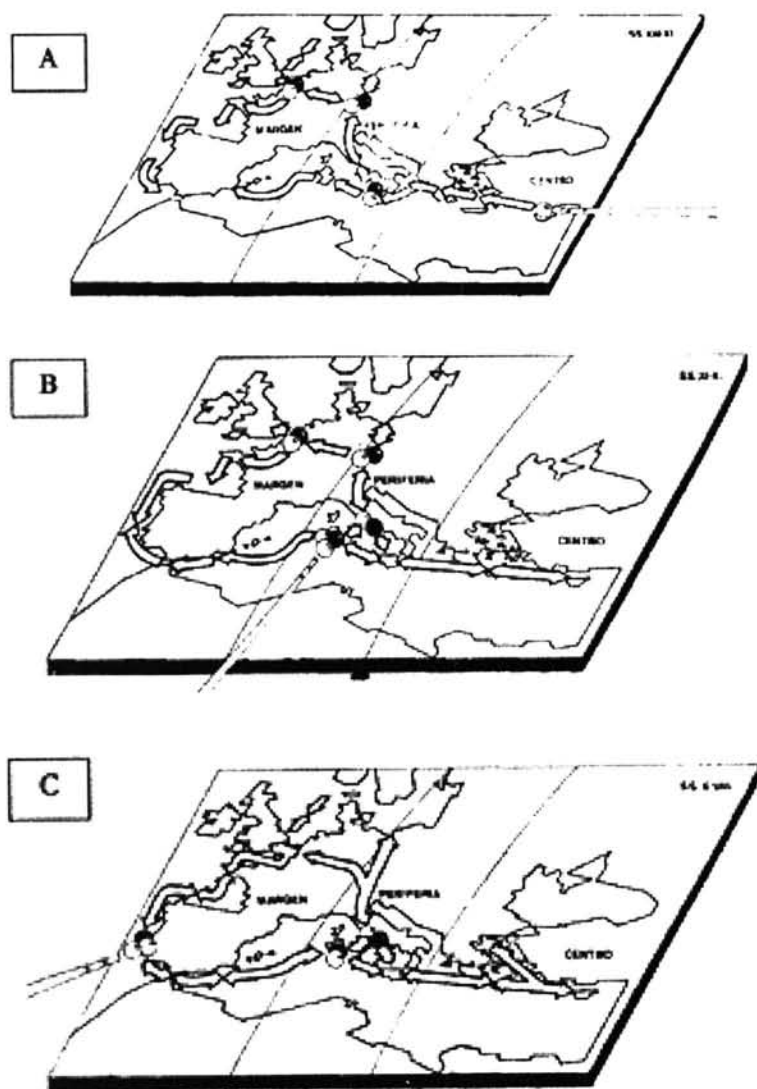

Fig. 9.- Evolució del comerç al Mediterrani, segons Ruíz-Gálvez. A.- S. X-XI a.C. B.- S. XI-X a.C. C.- S. X-VIII a.C.

Aquest comerç a Mallorca i a Menorca es podria concretar amb l'existència de clars magatzems a illots i platges, com els casos de Cala Blanca i S'Illot des Porros, els quals molt possiblement serien punts a on hi hauria un intercanvi, important a més en volum, entre els balears i comerciants exteriors. Si aquest agent comercial, és o no sard, és una qüestió a la qual ara no podem respondre amb seguretat, entre d'altres motius perquè no en tenim cap prova.

Què és el que se'n durien aquestes gentes no ho sabem, encara que almenys podem pensar que una part important dels productes anaven dintre d'aquests tonells de vora triangular. El que es deixaria a canvi és també objecte d'especulació. Ara, i com ja hem dit abans, l'augment de metall, coincidint amb aquestes cronologies és, pensam, una de les possibilitats, no l'única.

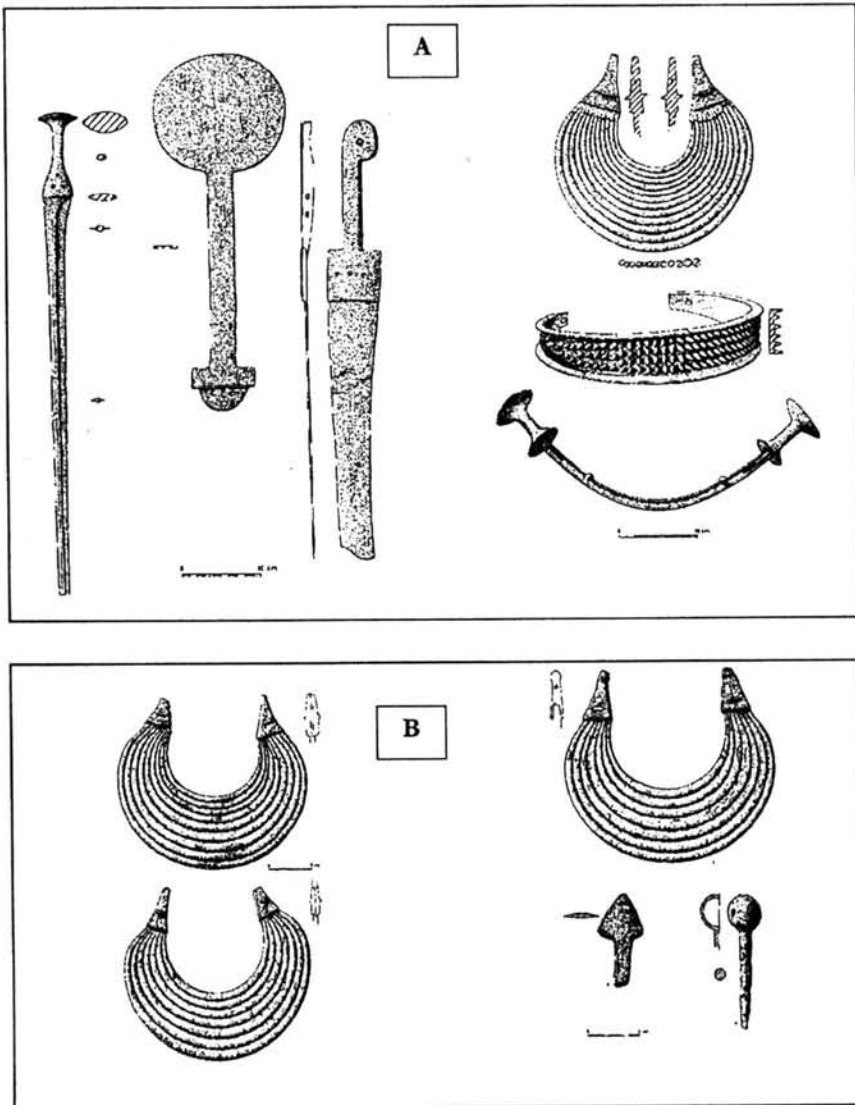

Fig. 9.- A.- Dipòsit de Lloseta. B.- Dipòsit de Son Pizà. Segons Delibes i Fernández Miranda.

Possiblement el comerç amb l'exterior, que en aquests moments s'incrementa⁹ fa que sigui necessari crear més excedent i a més controlar aquesta nova producció i també els contactes amb aquest nou agent exterior. Així s'entraria dintre del Sistema Món (Frankenstein,1997) general en aquests moments en el Mediterrani. Això, a més, faria que aquesta nova gent que ha de controlar el comerç i fer d'intermediari es beneficiï d'aquests contactes privilegiats, i que a poc a poc vagi rebent més importància en el seu paper amb l'exterior, però sobretot dintre de la pròpia comunitat. És aleshores com sorgeix el personatge o grup que distribueix els productes exteriors que són possiblement de prestigi, però també i sobretot els interiors, que són de consum diari, i que al cap i a la fi són els més importants. De fet els elements nous i forans, l'únic que fan és demostrar a tothom qui és el que comanda, és a dir no són la causa, ni sols la conseqüència, sinó; només un element més que demostra qui està al capdavant. Aquest canvi no és en cap moment massa ràpid, sinó que és més aviat progressiu, amb uns primers moments de formació, i uns de consolidació posterior.

Algunes de les evidències d'aquest canvi, ja les hem esmentades, com la substitució dels llocs d'habitació, un possible increment de les importacions i certes evidències de transformacions en els aixovars i producció illenca. Però a més n'hi ha d'altres. Una de les de les més clares, és al mateix temps una de les manco tractades. En concret ens referim als dipòsits de metalls. És clar que a hores d'ara el nivell d'estudi d'aquest fenomen és encara embrionari, però així i tot s'apunten certes dades com és el fet que als voltants del 1000 A.C. pareix que hi ha un increment de les deposicions d'objectes de metall. I el que és més curiós, moltes d'aquestes peces en aquests moments ocultades són d'èpoques anteriors. Aleshores es podria argumentar que a partir del 1400 A.C. arriben nous tipus i més quantitat de metalls, però que aquests durant molt de temps són massa importants i escassos pels seus propietaris com per desfer-se'n. Pareix que estam assistint a la formació d'una nova elit que acumula constantment, i cada cop més nous elements de prestigi. Aquests no serien molt abundosos, però sí, amb tipologies i formes molt concertes, que a més solen coincidir a diversos dipòsits i tombes, ens referim sobre tot a les espases, els matxets, els collars tubulars, i altres de menys rellevància (Fig. 9; A i B). Aquestes peces, mai molt abundants, tendrien per contra una forta càrrega simbòlica, ja que serien un dels elements característics de la nova i poderosa capa social. Serà als voltants del 1000 A.C. quan aquesta nova societat comença a quedar més o menys ben fonamentada, possibilitant així que part dels nous elements que la defineixen es puguin fins i tot amortitzar, segurament sempre de forma ritualitzada. En certs casos, com ofrenes als deus i en altres, com ofrenes als morts¹⁰. Fins i tot pot ésser que al mateix temps o un poc més avant ens trobem amb una retirada més que deliberada d'aquestes peces per crear un efecte contrari a la inflació (sempre relatiu, ja que a les illes no existeixen els grans dipòsits típics d'altres indrets del Mediterrani i d'Europa), afavorida per la cada cop més freqüent arribada de metalls, que redundaria en un increment a l'accés, cap a aquests elements de prestigi (teòricament només en mans de l'elit) a tota la societat, i que el nou grup no vol que li fugi de les mans.

Així i tot cada cop més sectors de la societat illenca entren dintre d'aquest circuit i les importacions més comunes, de cada vegada seran accessibles a molta més gent. Però sempre hi haurà una restricció de segons quin tipus d'utilitatge, (i no tant del metall en general i d'altres elements de prestigi) per uns sectors i per uns altres.

⁹ No oblidem que aquest a Mallorca mai ha deixat d'existir.

¹⁰ Un dels aspectes que més s'ha de treballar, és el de l'estudi dels indrets a on s'han trobat aquests metalls.

Al mateix temps no podem oblidar que es van construir més i més edificis monumentals, que reafirmen d'una forma molt més integrada a la mentalitat indígena aquest procés. És a dir, els sectors dominants de la població són cada cop més forts, i ja ho demostren clarament amb els elements forans de prestigi que els arriben, i dels quals en dominen l'accés, però també amb un control de la producció interna i amb la capacitat per aunar als diferents grups per a la realització de grans estructures de caràcter comunitari.

Intentar saber exactament quin és el grau de control d'aquesta nova, diguem-li, "aristocràcia", sobre la resta de la població, és ara per ara molt arriscat. Encara que altres investigadors opinen que no passaria d'un estat de caporalia redistributiva. És a dir que controlaria l'acumulació i la distribució del menjar, però no en seria propietari (Gasull *et alii*, 1984) (Lull *et alii*, 1999). Així i tot la gran capacitat per controlar el mercat exterior i l'entrada d'objectes exòtics, a més de la gran activitat edilícia que s'origina a les Balears, sobretot a partir del 1000 A.C. i posteriorment, ens fa pensar que per ventura la jerarquitització i els sistemes de control sobre l'economia per part d'un sector de la població illenca, serien més alts.

El que pareix segur és que assistim a una clara definició d'un concepte, "poder", dintre d'una nova societat, que serà la talaiòtica. Això a poc a poc s'anirà definint millor, amb acumulacions més altes d'elements de prestigi (ara ja aportats primer per fenicis i després per púnics), construccions cada cop més espectaculars, nous poblats d'estructura clarament urbana, etc. Tot aquest procés possiblement portarà a una major competitivitat, no només a nivell de cada una de les comunitats, sinó també entre aquestes. Això es reflecteix en un augment de la territorialitat, que al registre arqueològic es documenta molt clarament amb la recerca per part dels talaiòtics d'un control del paisatge, amb l'aparició de nous jaciments a sobre de turons, amb una funcionalitat clarament de visualització del propi territori, i també dels veïns (Salvà, 1992). De fet és possible que l'homogeneïtat que presenta la cultura Naviforme, molt clara a dintre de cada illa, però també entre tot l'arxipèlag, quedi desfeta, davant aquesta nova territorialització i fragmentació, afavorida per la competitivitat, i l'increment de les tensions, que a més obliguen a crear una nova parafernàlia guerrera, palesa tant en l'utilatge (espases, matxets), com en les noves estructures, amb torres, murades, etc. Això explicaria al per què al Talaiòtic les diferències interinsulars són tan destacades.

Finalment hem d'afegir que el que queda menys definit, és la cronologia, que l'únic que tenim clar, és que tot comença a canviar cap el 1400 A.C., en plena època de les navetes. El que ja no està tan clar és quan es defineix definitivament el Talaiòtic. La veritat és que la data del 900 A.C., podria ésser massa tardana, i el fet de que fins el moment a tots els talaiots a on s'han fet datacions no ens ananem més enrera, podria ésser perfectament fruit d'un problema de simple sort¹¹. És per tot això que fins el moment podem començar a intuir un fil conductor del que va passar, una possible aproximació a un procés, que en la realitat segurament presentà una gran complexitat; i del qual poc a poc podrem anar desfent l'embull que fins el moment sens presenta.

---

¹¹ Hem de pensar que datar cinc o sis talaiots, quan n'hi pot haver entre les dues illes (Mallorca i Menorca) vàries centenars, no és més que un mínim mostreig. (Comunicació personal de Carles Quintana).

BIBLIOGRAFÍA

- G. ALCALDE *et alii*: "Producciones metalúrgicas en el nordeste de la Península Ibérica durante el III milenio cal. A.C.: El taller de la Bauma del Serrat del pont (Tortellà, Girona)". *Trabajos de Prehistoria*, 55 (1), Madrid, 1998, 81-100.
- ALCALDE *et alii*: La Bauma del Serrat del Pont y los momentos iniciales de la metalurgia en el NE. De la Península Ibérica. *A Rev. De Arqueología*, nº 247. Año XXII Madrid, 2001, 20-27.
- J. ARAMBURU: *El patrón de asentamiento de la Cultura Talayótica de Mallorca*. Palma de Mallorca, 1988.
- J. BINIMELIS: *Nueva Historia de la Isla de Mallorca y de otras islas adyacentes, compuesta por el Dr ...* Palma, 1593.
- M. CALVO; B. SALVÀ: *El bronze final a les Balears. La transició cap a la Cultura Talaiòtica*. Quaderns d'Arca Num.14. Palma, 1997.
- M. CALVO; B. SALVÀ: "Aproximació a la seqüència cronocultural de la naveta I del jaciment de Closos de can Gaià", *Mayurqa*, 25, Palma, 2000, 59-28
- M. CALVO; B. SALVÀ: "El poblament dels Closos de Can Gaià dins el context cultural del Bronze a Mallorca", *Tribuna Arqueològica*, Barcelona, 1999.
- M. CALVO *et alii*: "El dolmen de s'Aigua Dolça", *Revista de Arqueologia*, 199. Madrid, 1997, 18-29.
- M. CALVO; V. GUERRERO; B. SALVÀ: *Arquitectura ciclòpea del Bronze Balear. Anàlisi morfofuncional y desarrollo secuencial*. El Tall. Palma.
- M. CALVO; V. GUERRERO; B. SALVÀ: *La Cova des Moro (Manacor, Mallorca). Campanyes d'excavacions arqueològiques 1995-1998*, Palma, 2001.
- M. CALVO; V. GUERRERO; B. SALVÀ: "Los orígenes del poblamiento balear. Una discusión no acabada", *Complutum*, Madrid (en prensa).
- J. CAMPS, *et alii* (1969): "Notas para una tipología de la cerámica talayótica mallorquina", *Mayurqa*, 11, Palma, 1969, 60-82.
- C. CANTARELLAS: "La industria del hueso en Mallorca durante la Edad del Bronce". *VI Symposium de Prehistoria Peninsular: Prehistoria y Arqueología de las Islas baleares*. Universidad de Barcelona, Publicaciones Eventuales, 24, Barcelona, 1974, 73-88.
- E. CARTAILHAC: *Monuments primitifs des illes Balears*. Toulouse. 1892.
- R. CHAPMAN; A. GRANT: "Talayot 4, Son Ferrandell Olesa: Problemas de los procesos de formación, función y subsistencia". *Rev. d' Arqueologia de Ponent*, 5, 1995, 7-50.
- B. COSTA; N. BENITO, N. (2000): "El poblament de les illes Pitiüses durant la prehistòria. Estat actual de l'investigació", *Colonització humana en ambients insulars. Interacció amb el medi i adaptació cultural*. (Coors. V. M. Guerrero; S. Gornès, Palma, 2000.
- G. DELIBES de CASTRO; M. FERNÁNDEZ-MIRANDA, M. (1988): *Armas y utensilios de bronce en la Prehistoria de las Islas Baleares*. Studia Archaeologica, 78, Universidad de Valladolid, Valladolid, 1988.
- G. DELIBES de CASTRO; I. MONTERO (coord.): *Las primeras etapas metalúrgicas en la Península Ibérica. II Estudios Regionales*. Instituto Universitario Ortega y Gasset. Madrid, 1999.
- C. ENSENYAT: "Excavaciones en el Naviforme Alemany, Magalluf, Calvià", *Not. Arq. Hisp. Núm.*, 15. Madrid, 1971.
- M. FERNÁNDEZ-MIRANDA: *Secuencia cultural de la Prehistoria de Mallorca*, Madrid, 1978.
- M. FERNÁNDEZ-MIRANDA: "La transición hacia la cultura talayótica en Menorca", *Trabajos de Prehistoria*, 48. Madrid, 1995.
- FERNÁNDEZ, M.ª A.; GARCIA, E.; SALVÀ, B. I FORNÈS, J. (e.p.): L'àrea domèstica de la Unitat Estratigràfica 150 de la naveta I dels Closos de Can Gaià. A "II Jornades d'Estudis Locals de Felanitx". Desembre 2002. Felanitx.
- FORNES, J Y SALVÀ, B. (e.p.): La Cultura Naviforme de Mallorca y su contexto cronocultural en el Mediterraneo. En: *II Congreso Español de Estudios del Próximo Oriente. Càdiz 24-27 Enero, 2001*.
- FRANKENSTEIN, S. (1997): *Arqueología del colonialismo. El impacto fenicio y griego en el sur de la Península Ibérica y el suroeste de Alemania*. Crítica, Barcelona.
- FREY, O.H. (1964): Zweiter bericht über die untersuchungen in der Lahn Talayotsiedlung von S'Illot (San Lorenzo, Mallorca). *A Madrider Mitteilungen*, 9, pp.63-75. Heidelberg.
- FREY, O.H. (1966): Untersuchungen zu den Kleinfunden aus s'Illot (Mallorca). *A Madrider Mitteilungen*, 10, pp.117-140. Heidelberg.
- FREY, O.H. Y ROSSELLÓ, G. (1968): Els Closos de Can Gaià. *Trabajos del Museo de Mallorca*, nº2. Palma.
- GASULL, J *et alii* (1984): El poblado talayótico de Son Fornés (Mallorca): Ensayo de reconstrucción socioeconómica de una comunidad prehistórica. *A BAR International Series*, 209. Oxford.

- GROSJEAN, L. (1955): La Préhistoire de la Corse. *Bull. De la Soc. Archéol. Et Hist. De Chelles*. Chelles.
- GUERRERO, V.M. Los asentamientos humanos sobre los islotes costeros de Mallorca. *Bol. Soc. Arq. Luliana*, 38. Palma, pp. 192-231.
- GUERRERO, V.M. (1993): Una sociedad en estadio de jefatura (Chiefdoms). La Cultura talayótica Balear. A "Ritual, Rites and Religion. IIIª Deya Conference of Prehistory". Deià.
- GUERRERO, V.M. (1997): *El pensamiento científico en la prehistoria balear*. Palma.
- GUERRERO, V.M. (1997b): *Cazadores y pastores en la Mallorca Prehistórica*. Palma.
- GUERRERO, V.M.M (Coord)(en prensa): *El dolmén de s'Aigua Dolça*.
- GUERRERO, V.Mª; CALVO, M. Y SALVÀ, B. (e.p.): La Cultura Talayótica. Una sociedad de la Edad del Hierro en la periferia de la colonización fenicia. A "Complutum". Madrid.
- HERNÁNDEZ *et alii*. (1998): La necròpoli Talaiòtica de s'Illot des Porros. En *Rev. Pyrenae*, nº 29 (Segona Època). pp. 69-95. Barcelona.
- JOAN, G. Y PLANTALAMOR, L. (1997): Memòria de les excavacions a la naveta de Cala Blanca. 1986-1993. En *Treballs del Museu de Menorca*, 21. Maó.
- KRISTIANSEN, K. (2001): *Europa antes de la Historia*. Barcelona.
- LULL, V. / MICÓ, R. / RIHUETE, C. / RISCH, R. (1999): *La Cova des Càrritx y la Cova des Mussol. Ideología y sociedad en la prehistoria de Menorca*. Consell Insular de Menorca.
- LULL, V. / MICÓ, R. / RIHUETE, C. / RISCH, R. (2001): *La prehistòria de les Illes Balears i el jaciment Arqueològic de Son Fornés (Montuiri, Mallorca)*. Fundació Son Fornés. Montuiri, 2001.
- LÓPEZ, A. (Inédito): *Metodología per a l'estudi de la ceràmica del període cultural pre-talaiòtic mallorquí*. Palma de Mallorca. Memòria de Llicenciatura.
- MARTÍN DE LA CRUZ, J.C. (1994): "Los primeros contactos entre Grecia y la Península Ibérica. La problemática planteada por los hallazgos de Montoro (Córdoba)", en VAQUERIZO GIL, D. (Coord.), *Arqueología de la Magna Grecia, Sicilia y Península Ibérica*. Córdoba, pp. 111-146.
- MEDEROS MARTÍN, A. (1996): "La conexión levantino-chipriota. Indicios de comercio atlántico con el Mediterráneo oriental durante el Bronce Final (1150-950 AC)". *Trabajos de Prehistoria*, 53, nº 2, pp. 95-115.
- MEDEROS MARTÍN, A. (1997): "Cambio de rumbo. Interacción comercial entre el Bronce Final Atlántico Ibérico y Micénico en el Mediterraneo Central (1425-1050 A.C.)". *Trabajos de Prehistoria*, 54, nº 2, pp. 113-134.
- PLANTALAMOR, L. (1991): *L'arquitectura prehistòrica i protohistòrica de Menorca i el seu marc cultural*. Maó.
- PONS, G. (1999): Anàlisi espacial del poblament al Pretalaiòtic Final i al Talaiòtic I de Mallorca. *Col·lecció la Deixa*, 2. *Monografies de Patrimoni Històric*. Palma.
- PORCEL, G. (1986): Algunos aspectos economicos de la Prehistoria y Protohistoria mallorquina. A *BSAL*, núm.42, pp. 3-18. Palma.
- PORCEL, G. (1998): Modelos económico-sociales para la prehistoria mallorquina. A *Revista d'Història econòmica*, núm.2. *UIB*. Palma de Mallorca.
- RAMIS I RAMIS, J. (1818): *Antigüedades célticas en la isla de Menorca, desde los tiempos más remotos hasta el siglo IV de nuestra Era*. Mahón.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1963): Cuevas mallorquinas de múltiples cámaras. A *Esrudi Sardi*, vol XVIII. Gallizzi-Sassari.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1963): Cuevas mallorquinas de múltiples cámaras. En *Estudi Sardi*, vol.XVIII. Gallizzi-Sassari.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1963): "Una aproximación a la Prehistoria de Mallorca", *Ampurias* XXV, pp. 137-163.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1963): El túmulo escalonado de Son Oms. A *Inst. De arq. Universidad de Barcelona, Publicaciones Eventuales*, 6. Barcelona.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1968): Excavaciones en el círculo funerario de Son Bauló de Dalt. A *Exc. Arq. En España*, 51. Madrid.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1987): La prehistòria de Mallorca. A *Enciclopèdia de Mallorca*. Palma.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1973): Materiales pretalayóticos en navetiformes mallorquines. A *XII Congreso Nacional de Arqueología*, pp. 295-300. Jaén.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1978): *La cultura Talayótica en Mallorca*. Palma.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1989): El hogar parrilla en las navetas mallorquinas. A *Empuries*, núm. 45. Barcelona.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1992): *La Prehistòria de Mallorca y su conocimiento científico*. A "La Prehistòria de les Illes de la Mediterrània Occidental. X Jornades d'Estudis Històrics Locals", pp. 1-19. Palma.
- ROSSELLÓ, G. Y FREY, O.H. (1966): Levantamiento planimétrico de "S'Illot" (San Lorenzo, Mallorca). A *Exc. Arq. Esp. Núm.* 48. Madrid.
- ROSSELLÓ, G. Y CAMPS, J. (1972): Excavaciones en el complejo noroeste de "Es Figueral de Son Real" (Sta. Margarita, Mallorca). A *Not. Arq. Hisp. Prehistoria*, núm. 1, pp.111-176. Madrid.
- RUIZ-GÁLVEZ PRIEGO, M. (1993): "El occidente de la Península Ibérica, punto de encuentro entre el Mediterráneo y el Atlántico a fines de la Edad del Bronce", *Complutum*, 4, pp. 41-68.

- RUIZ GÁLVEZ PRIEGO, M (Coord.) (1995): Ritos de paso y puntos de paso. La Ria de Huelva en el mundo del Bronce Final Europeo. *Servicio de Publicaciones. Universidad Complutense Madrid*. Madrid.
- RUIZ-GÁLVEZ, M. (1998): *La Europa atlántica en la Edad del Bronce. Un viaje a las raíces de la Europa Occidental*. Ed. Crítica. Madrid.
- SALVÀ, B. (1997): "Les coves naturals de Portocolom i la seva ocupació al llarg del temps", en *Rev. Endins* n° 21. Palma, pp.93-102.
- SALVÀ, B. (1999): ¿Pueblos del Mar en la Cultura Talayótica?. Un estado de la cuestión. En *Rev. Gerión*, n° 17, pp. 79-104. Madrid.
- SALVÀ, B. (e.p.): *Anàlisi territorial del Pretalaiòtic al Llevant Mallorquí*. Palma.
- SALVÀ, B. et alii. (e.p.): Les frecuentacions esporàdiques de la naveta I dels Closos de Can Gaià. En *Jornades d'Estudis Històrics Locals de Felanitx*. Felanitx.
- SALVÀ, B. Y CALVO, M. (1999): Las navetas en la arquitectura de habitación del Bronce Medio y Final en Mallorca. En *Actas del XXV Congreso nacional de Arqueología*. pp.658-667. Valencia.
- SALVÀ, B.; CALVO, M Y GUERRERO, V.Mª. (e.p.): La Edad del Bronce Balear (c. 1700-1000/900 B.C.). desarrollo de la complejidad social. A "Complutum". Madrid.
- SPINDLER, K. *Et alii*. (1974): Le monument à coupole de l'Âge du Bronze Final de la Roça do Casal do Meio (Calhariz). A: *Direcção-Geral de Minas e Serviços Geológicos, Tm. LVII*. Lisboa, 1973-1974.
- SUBIRÀ et alii. (1989): Estudio de la paleodietista de la necrópolis de S'illot des Porros. A "Espana, núm.62, pp. 193-224". Madrid.
- UERPANN, H.P. (1970): *Die Tierknochenfunde aus der Talayot-Siedlung von s'Illot (San Lorenzo/Mallorca)*. München.
- VENY, C. (1968): Las Cuevas Sepulcrales del Bronce Antiguo de Mallorca. *Bi.Prae.Hisp. Vol. IX*. Madrid.
- WALDREN, W.H. (1982): Balearic Prehistoric Ecology and Culture: The excavation and study of Certain Caves, Rock Shelters and Settlements. *British Archaeological Reports, International Series, 149*, Oxford.
- WALDREN W.H. (1998): *The Beaker Culture of the Balearic Islands. An inventory of evidences from caves, rock shelters, settlements and ritual sites*. British Archaeological Reports, International Series, 709- Western Mediterranean Series, 1. Oxford.

Resumen

En este trabajo se intenta plantear a modo de hipótesis un modelo de evolución social desde la época Naviforme hasta la Talayótica. El discurso se basa en los nuevos descubrimientos que se han llevado a cabo durante el final del siglo XX, y principios del XXI. Las evidencias arqueológicas poco a poco dejan entrever todo un mundo, el Naviforme, mucho más complejo de lo que hasta ahora se creía. Tanto es así que continuamente se multiplica la localización de nuevos yacimientos junto al mar, y que como se verá, reflejan contactos comerciales muy importantes y prístinos entre las diferentes islas Baleares, y de estas con el exterior. Todo ello y con la reubicación cronológica de muchos objetos de metal, y de los depósitos de estas, creemos que es posible replantearnos un nuevo esquema de evolución social en una época de cambio, el final del II milenio, y el principio del I, antes de Cristo.

Abstract

The aim of this article is to put forward the hypothesis of a model of social evolution from the Naviforme age to the Talaiotic age. This work is based on the new discoveries which have taken place at the end of the 20th century and the beginning of the present one. An entirely new world, the Naviforme age, has been little by little revealed to us through the many archaeological findings. A world which has proved to be much more complex than it was believed to be so far. The continuous discovery of new archaeological sites along the coast show the existence of trade links not only among the Balearic Islands, but also between the islands and overseas. The new findings together with the chronological reallocation of many metal objects and their sites, makes us think of a different pattern of social evolution in a period of changes at the end of the second millenium and the beginning of the first century B.C.

Hallazgos epigráficos en *Pollentia* (Alcúdia, Mallorca)

MARÍA LUISA SÁNCHEZ LEÓN

Las características más acusadas de los hallazgos epigráficos pollentinos en las últimas décadas son su escasez y fragmentariedad. Incluso los monumentos recientes del área forense - teórico reservorio de títulos de alto contenido informativo- adolecen de los mismos rasgos.

En esta ocasión presentamos tres nuevos fragmentos pertenecientes a dos inscripciones de carácter funerario. Expresamos nuestro agradecimiento al Dr. G. Rosselló Bordoy que en los años pasados, como Director del *Museu de Mallorca*, nos brindó toda clase de facilidades para el estudio de las piezas.

1.-Fragmento de inscripción funeraria

Figura 1.- Fragmento de lápida funeraria de *Pollentia*

Fragmento perteneciente a la parte inferior izquierda de una lápida procedente de las excavaciones de *Pollentia* (PNCT III 7).

Lugar de conservación: *Museu de Mallorca*.

Material: mármol grisáceo.

Dimensiones: 16 cm. de alto x 14 de ancho x 2,7 de grueso.

Cara posterior alisada.

Bordes izquierdo e inferior conservados.

El texto conservado presenta tres líneas. Distancia al borde izquierdo: 2,5; al inferior: 4,5 (irregular).

Altura de las letras: 3,2 - 3.

Espacio interlineal: 0,5.

Pauta doble horizontal: 0,3.

Texto (fig. 1)

PVER+[- - -]

F(iliae) · PIEN[tissi]

M̄ĀE · V[- - -]

Letras capitales cuadradas, con pies marcados.

El texto presenta interpunciones triangulares, con el vértice hacia arriba, entre F:P y E:V.

Lín. 3: ligadura de M̄Ā.

Se trata de una inscripción funeraria que explicita la filiación de la difunta. El formulario incluye el superlativo PIEN[tissi]/MAE. Respecto a la cronología del fragmento, tanto por el tipo de letra como por el uso de dicho superlativo, proponemos una datación entre mediados del s. II - comienzos del s. III dC.

2. Fragmentos hallados en 2003

Dos fragmentos marmóreos, procedentes de las excavaciones del *forum* de *Pollentia*, campaña 2003, cata FF 11. Dichos fragmentos aparecieron fuera de contexto original, con material de relleno, al oeste del Templete II. Conservados en el *Museu de Mallorca*.

Figura 2.- Fragmento de inscripción de *Pollentia*.

2.1. El primer fragmento (UE-6.024-3) correspondería al borde izquierdo de una lápida.

Dimensiones: 3 x 4 x 2,3.

Cara posterior alisada.

Se conservan restos de dos líneas.

La altura de las letras no puede precisarse a causa de la fractura de la pieza (ca. 2).

Espacio interlineal: 0,9.

Doble pauta bajo la línea superior: 0,3.

Pauta vertical izquierda a 0,7 del texto y a 1 del borde.

Texto (Fig. 2)

 D[---]
 + [---]

2.2. Segundo fragmento (UE-6.024-2).

Figura 3.- Fragmento de inscripción de *Pollentia*.

Dimensiones: 5,5 x 6,2 x 2,3.

Cara posterior alisada.

Se conservan restos de dos líneas.

Distancia de las letras al borde izquierdo: 0,7; al borde inferior: 1,3.

Altura de las letras: 2.

Espacio interlineal: 0,9

Doble pauta bajo la línea superior: 0,3.

Pauta bajo la línea inferior.

Lín. 2: interpunción entre L:P.

Texto (fig. 3)

+ [- - -]

FIL(io) · PII [ssimo]

En este fragmento, de carácter funerario, aparece el superlativo PII[ssimo], como en el primer título analizado, circunstancia que, junto al tipo de letra, nos inclina a asignarle una cronología de fines del s..II – s..III dC.

El superlativo *pietissimus* está atestiguado en un pedestal de *Pollentia* dedicado a *L. Dentilius Modestus*, hijo de *Lucius*, de la tribu *Velina*, que cumplió el *cursus* municipal - expresado en orden directo, edil, duunviro y flamen -. El pedestal fue dedicado por *L. Favonius* / [- - -]tu++o a su tío materno, *avonculo* / *pietissimo* en el lugar asignado por decreto de los decuriones (*CIL* II 3697 = *CIBaJ* 26 = *ILER* 6373).¹

El superlativo *piissima* aparece en una nueva inscripción funeraria, dedicada a *Sextia Procula* por *Flavius Archippianus*, cuyo texto, restituído por el Dr. E. García Riaza y yo misma, aparece en el panel explicativo de la visita a las ruinas de *Pollentia* y está en curso de publicación.

Resumen

Se estudian tres fragmentos epigráficos procedentes de las excavaciones de la ciudad romana de *Pollentia* (Alcúdia, Mallorca).

Abstract

The paper analyzes three epigraphic fragments coming from the excavation of the roman town of *Pollentia* (Alcúdia, Majorca).

CIL = Emil HÜBNER: *Corpus Inscriptionum Latinarum*, II, Berlín 1869 y *Suppl.* 1892; *CIBal* = Cristóbal VENEY: *Corpus de las inscripciones baleáricas hasta la dominación árabe*, Madrid-Roma 1965; *ILER* = José VIVES: *Inscripciones latinas de la España Romana*, Barcelona 1971.

Un possible segell per estampar ceràmica trobat a Can Serra (Palma de Mallorca)

JOSEP MORATA SOCIAS
MATEU RIERA RULLAN*

Durant les feines de control arqueològic efectuades al conjunt d'edificis anomenat Can Serra realitzades en el present any, es va trobar una peça certament singular que a continuació descriurem.

El seguiment arqueològic de Can Serra fou encarregat als que subscriuen per la Conselleria de Turisme del Govern Balear, doncs dita institució havia pres la determinació de consolidar, estudiar i restaurar l'esmentada construcció. Fins el moment de la redacció d'aquest article, encara s'estava en la primera fase del projecte, és a dir, en les obres de consolidació i, per tant, algunes de les dades que donarem són encara preliminars a falta de la realització de l'estudi històric.

La peça que tractarem es va trobar dia 19 de setembre de 2003 durant el desmuntatge parcial d'un mur medieval d'una de les parts més antigues de la casa de Can Serra (Figura 1).

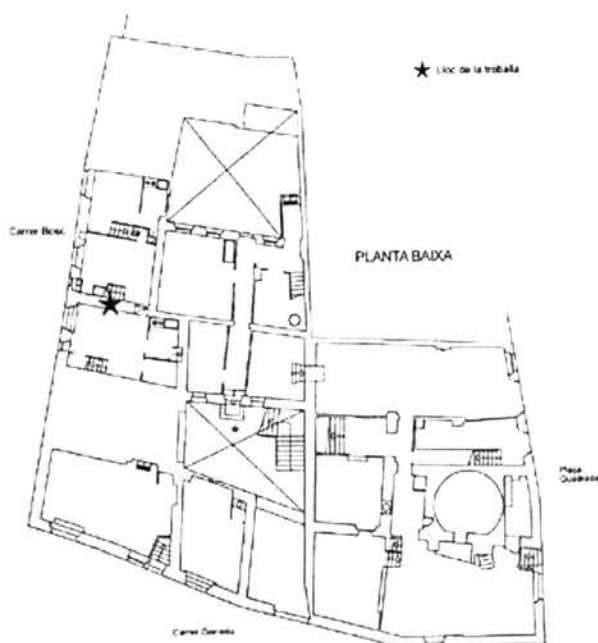

Figura 1.- Plànol de les cases de Can Serra amb indicació del lloc on es va trobar el segell (Arquitecte: Jaime J. Martínez. Client: Diversitat 21 S.A).

* Volem començar aquest escrit mostrant el nostre més sincer agraïment a Miquel Trias, autor del magnífic dibuix de la peça que aquí publiquem.

L'esmentat mur presentava dues tècniques constructives ben diferents. En la part baixa, des del fonament fins a l'alçada de 1,50 m, estava fet amb carreus de diverses mides,¹ força ben escairats i lligats amb una argamassa rica en calç. En canvi, en la part alta, estava fet de tàpia reial és a dir, de terra humida barrejada amb abeurada de calç, repastada i maçonada dins un motlle format per unes posts de fusta.² L'amplària del mur era de 0,60 m, mentre que la primera tapiada amidava 1,40 m d'alçada. Observant la relació del mur respecte a la resta de l'edifici i els elements que s'hi adossen (permòdols i enteixinats) tot apunta a que la seva fundació va ser anterior al c. 1500 dC. Tanmateix, a falta d'un estudi arqueològic més detallat, donat que encara, per exemple, no s'ha realitzat l'excavació del rebliment de la seva fossa de fundació, se'ns fa molt difícil precisar-ne més la datació. De fet, tampoc sabem amb seguretat si les diverses tècniques constructives són o no coetànies. Entre la terra de la tàpia del tros de mur demolit s'hi va trobar abundant material ceràmic. Malauradament, dit material encara no està ni estudiat ni net, per la qual cosa les apreciacions que a continuació farem s'han de prendre amb certa precaució. De tota manera, el que sí que va quedar ben clar és que la majoria del material ceràmic recuperat corresponia al primer quart del segle XIII dC, és a dir, als típics nivells de destrucció de la conquesta catalana de 1229.³ Sembla però, que també hi havia alguns fragments més moderns, dels segles XIII o XIV. Tot plegat ens permet afirmar que la fundació del mur, com a mínim la part feta de tàpia, es pot situar entre el 1229 i el c. 1500 dC.

El desmuntatge de la tàpia va ser una tasca molt delicada i perillosa, doncs les estructures de la zona i el mateix mur estaven en molt mal estat de conservació. A la tàpia s'hi havien obert abundants forats, entre ells un amagatall on s'hi va trobar una peça de ceràmica força sencera però buida. A més, en una època força recent, s'hi va adossar una escala, per la qual cosa també es va retallar una part del mur. Tantes reformes feien augmentar el perill de trobar intrusions a dintre de la tàpia. A pesar de les grans dificultats de l'empresa, la recollida del material va ser el més acurada possible. Aviat però, observant els trossos de tàpia demolida, es va poder apreciar que a dintre seu, a més de trobar-s'hi abundants fragments ceràmics, sorprenentment també hi apareixien elements vegetals en un increïble bon estat de conservació. Es trobaren branquetes de diversos arbres, pinyols, una pinya i la peça de fusta protagonista d'aquest treball. Segons sembla, les característiques de la tàpia, per cert, força ben arrossada, van crear un microclima dintre del mur favorable per a la conservació de la fusta i d'altres elements orgànics que en condicions normals acaben per desintegrar-se.

Un cop exposat el lloc i les condicions excepcionals que permeteren la conservació de la peça en qüestió, passarem a la seva descripció. Es tracta d'una peça de fusta tallada, de 13,5 cm de llargada i, fins a 2 centímetres de diàmetre, que per una banda es podia utilitzar com a punxó, i per l'altra, degut al dibuix que s'hi havia esculpit, servia per estampar dit disseny. Alterna seccions circulars i quadrangulars. Desconeixem encara quin tipus de fusta és, tot i que és clara la seva bona qualitat.

¹ Les mides més freqüents eren: entre 40 i 44 cm d'amplada, uns 60 cm de llarg i uns 29 cm d'alt.

² M. FULLANA: *Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció*, Palma, 1999, 333.

³ Molt d'aquest material ceràmic estava o vidriat (verd oliva, blanc) o decorat (esgrafiat, corda seca parcial, estampillat), formant part d'un conjunt dels típics que només es troben a Madīna Mayūrqa. Aquesta observació ens permet afirmar que les argiles amb les que s'havia aixecat la tàpia, foren agafades d'algun lloc de dintre de la ciutat.

Figura 2.- Fotografies del segell (Autor: Mateu Riera Rullan).

Presenta un treball molt delicat i uns acabats artístics sense cap funció aparent (Figures 2 i 3. Mirar el lateral de la peça). Ni la bibliografia, ni l'assessorament d'importants investigadors de l'època medieval,⁴ ens ha permès trobar cap paral·lel a aquesta peça. Tot i havent de partir de la precaució de tenir entre les mans una peça aparentment única o com a mínim excepcional, farem unes quantes observacions que ens permetran proposar una funció a aquest insòlit instrument.

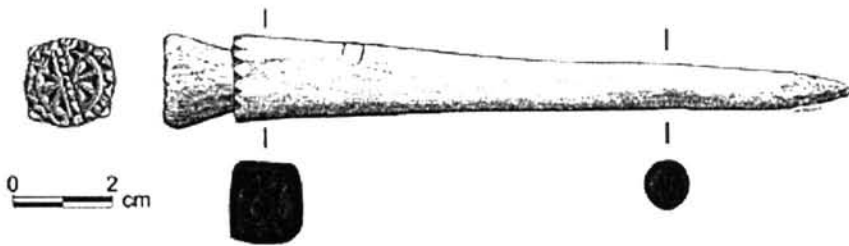

Figura 3.- Dibuix i perfils del segell (Dibuix M. Trias).

L'estri més semblant del que en tenim constància és l'anomenat "estampilla de alfarero" trobat a dintre del pou 3 de Santa Catalina de Sena (Palma) (Figura 4),⁵ del que Guillem Rosselló Bordoy ens diu:

Pieza cónica de barro cocido con una perforación transversal hecha después de la cochura que presenta en su base un motivo estrellado con un círculo en el centro donde

⁴ Per l'esmentat assessorament volem mostrar el nostre agraïment molt especialment a Miquel Àngel Cau, Miquel Barceló, Helena Kirchner, Albert López Mullor, Maria Magdalena Riera i Guillem Rosselló Bordoy.

⁵ Altres segells per a estampillar ceràmica es poden trobar a: DOROTHEA DUDA: *Spanisch-islamische keramik aus Almería. VOM 12. Bis 15. Jahrhundert*, Heidelberg, 1970, tafel 3; JOSÉ AGUADO VILLALBA: *Tinajas medievales españolas. Islámicas y Mudéjares*, Madrid, 1991, 136, fotografies 127 i 128, de Córdoba i Almería; JULIO NAVARRO PALAZÓN: *La cerámica islámica de Murcia*, Murcia, 1986, Vol. I, 334; MARIA MAGDALENA RIERA FRAU; GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY; NATÀLIA SOBERATS SAGRERAS: "Tinajas con decoración estampada de época almohade de Quesada (Jaén)", *Arqueología y territorio medieval*, Jaén, 1997, 165; ANTONIO TORREMOCHA; ILDEFONSO NAVARRO; JUAN BAUTISTA SALADO: "Los talleres de alfarería en Algeciras (siglos XIII y XIV)", ANTONIO TORREMOCHA SILVA; YOLANDA OLIVA CÓZAR: *La cerámica musulmana de Algeciras. Producciones estampilladas. Estudio y catálogo*, Algeciras, 2002, 22-23, es presenten segells de Salé, Almería, Nina Alta (Teba), Jerez i Algeciras.

parece existir un motivo epigráfico ilegible. Esta matriz ilustra el sistema utilizado en la decoración que se aplicaba sobre el barro verde, distribuyendo los motivos en forma de bandas. Cabe pensar que determinadas estampillas de dibujo más complejo, como la de las gacelas enfrentadas, pudieron ser de *madera*.⁶

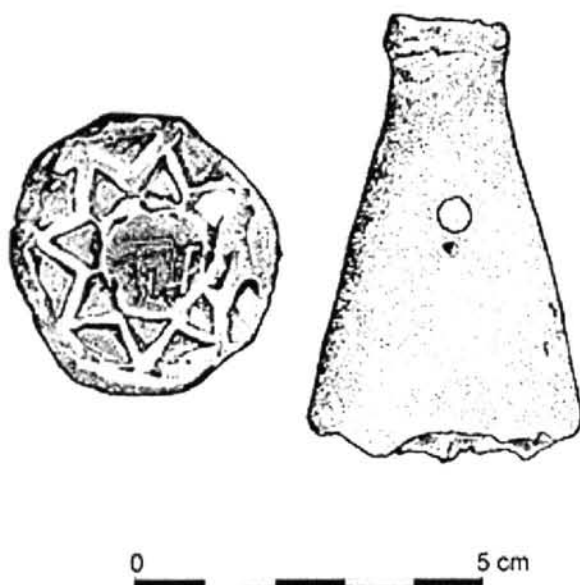

Figura 4.- Estampilla de terracuita de Santa Catalina de Sena (Segons Rosselló Bordoy) (Dibuix D. Cerdà).

El mateix autor, juntament amb Maria Magdalena Riera Frau i Natàlia Soberats parlant de les decoracions estampades d'època almohade de Quesada (Jaén) (Figures 5 i 6.1), ens diuen:

*Pensamos, en especial a partir del conocimiento de las estampillas utilizadas en el alfar de Quesada que en un momento dado se fabricó un conjunto homogéneo de matrices originales, posiblemente de **madera**, a partir de los cuales se produjeron un número indeterminado de punzones de características idénticas, con el fin de facilitar los trabajos de estampación.*

*La realización de dichos punzones pudo introducir variantes que deformaron o alteraron el tema original, produciéndose cambios imperceptibles que generan una variedad temática evidente en los fragmentos estudiados.*⁷

⁶ G. ROSELLÓ BORDOY: *Ensayo de sistematización de la cerámica árabe en Mallorca*, Palma, 1978, 88.

⁷ MARIA MAGDALENA RIERA FRAU; GUILLEM ROSELLÓ BORDOY; NATÀLIA SOBERATS SAGRERAS: "Tinajas con decoración estampada de época almohade de Quesada (Jaén)", *Arqueología y territorio medieval*, Jaén, 1997, 164-165.

Figura 5.- Estampilla de Quesada (Jaén) Segons Rosselló Bordoy y N. Soberats

La producció de ceràmica estampillada d'època medieval⁸ a la península Ibèrica, pareix que podria haver començat en un moment no determinat de la segona meitat del segle XII dC,⁹ sent una producció molt característica de la ceràmica d'època almohade.¹⁰

⁸ Mirar antecedents d'època prehistòrica i antiga a: DARÍO BERNAL CASASOLA: "La técnica del estampillado en la antigüedad clásica. Precedentes y principales producciones cerámicas", ANTONIO TORREMOCHA SILVA; YOLANDA OLIVA CÓZAR: *La cerámica musulmana de Algeciras. Producciones estampilladas. Estudio y catálogo*, Algeciras, 2002, 23-30.

⁹ MARIA MAGDALENA RIERA FRAU; GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY; NATÀLIA SOBERATS SAGRERAS: "Tinajas con decoración estampada de época almohade de Quesada (Jaén)", *Arqueología y territorio medieval*, Jaén, 1997, 164. En aquest article es troba un complet apèndix bibliogràfic sobre les alfàbies almohades i les seves decoracions. Convé advertir però, que hi ha alguns autors que proposen cronologies un poc més primerenques. Per exemple MARIA GARRIDO GARRIDO; JUAN A. GARCÍA GRANADOS: "Introducción al estudio de la cerámica estampillada andalusí en Granada", *II Congreso Arqueología Medieval Española*, Madrid, 1987, Tom II, 678; MANUEL DOMÍNGUEZ BEDMAR; MANUEL ESPINAR

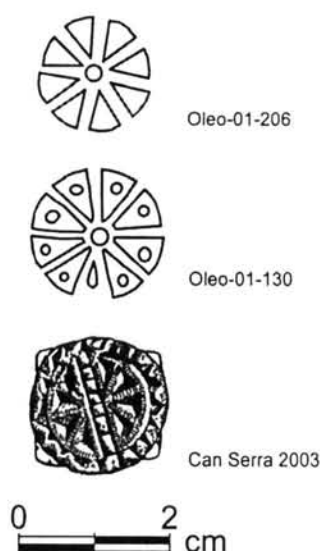

Figura 6. 1.- Impromptes mallorquines

Per tant, sembla que a Mallorca, la seva producció hauria començat en posterioritat al 1203, arribant com a mínim fins el 1229.¹¹ En l'àmbit peninsular es segueixen produint ceràmiques estampillades (Fig. 7) fins ben entrat el segle XVI,¹² algunes de les quals també arriben a les Balears¹³ però, no hi ha per ara cap constància de la seva fabricació a Mallorca. Tenim, per tant, que de confirmar-se que aquest instrument de fusta trobat a Can Serra, havia servit per a estampar ceràmica, és més lògic pensar que correspon al temps de la dominació almohade de l'illa, just del mateix moment que data la majoria de la ceràmica recuperada a dintre de la tàpia del tros de mur desmuntat. Malauradament, no hem trobat cap fragment ceràmic mallorquí que presenti un dibuix idèntic al del nostre segell, tot i que com es pot veure a la Figura 6, n'hi ha alguns de molt semblants, tant pel dibuix, però sobretot pel diàmetre. Ambdós exemples corresponen a fragments ceràmics d'època

MORENO: "Catalogación preliminar de estampillas almerienses", *A ceràmica medieval no mediterràneo occidental*, Lisboa, 1987, Mértola, 1991, 593.

- ¹⁰ JULIO NAVARRO PALAZÓN: *La ceràmica islàmica de Murcia*, Murcia, 1986, Vol. I, 334; PILAR LAFUENTE IBÁÑEZ: "La ceràmica", *Sevilla almohade*, Sevilla, 1999, 207-223. MANUEL VERA REINA: *Mawrur – Morón. Anàlisi arqueològic de una ciutat medieval*, Morón de la Frontera, 2000, 167-168. ANTONIO TORREMOCHA SILVA; YOLANDA OLIVA CÓZAR: "La ceràmica con decoración impresa de época Meriní", *La ceràmica musulmana de Algeciras. Producciones estampilladas. Estudio y catálogo*, Algeciras, 2002, 31.
- ¹¹ GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY; BALTASAR COLL TOMÀS: *Ceràmica popular a les Balears*, Palma, 1997, 65-66.
- ¹² JOSÉ AGUADO VILLALBA: *Tinajas medievales españolas. Islàmicas y Mudéjares*, Madrid, 1991. JULIA BELTRÁN DE HEREDIA: "Terminología i ús dels atuell ceràmics de cuina a la baixa Edat Mitjana", *Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*, Barcelona, 1994, 49-50. "Catàleg", *Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*, Barcelona, 1994, 106, 113, 114, 130 i 131. ANTONIO TORREMOCHA SILVA; YOLANDA OLIVA CÓZAR: "La ceràmica con decoración impresa de época Meriní", *La ceràmica musulmana de Algeciras. Producciones estampilladas. Estudio y catálogo*, Algeciras, 2002, 31. I fins i tot posteriors: MARÍA ISABEL ALVARO ZAMORA: "Pervivencias técnicas y ornamentales de la ceràmica medieval mudéjar en la alfarería aragonesa posterior al 1610", *II Coloquio Ceràmica Medieval del Mediterraneo Occidental*, Toledo, 1981, Madrid, 1986, 433-439.
- ¹³ Per exemple, a Palma de Mallorca se n'han trobat entre els materials recuperats en un femer del segle XV, excavat a Can Oleo (Oleo 2001, UE 53), i també a la Catedral: ELVIRA GONZÁLEZ GONZALO: "La ceràmica bajomedieval de la catedral de Mallorca", *II Congreso de Arqueología Medieval Española*, Madrid, 1987, tom III, 470-482.

islàmica trobats a Can Oleo, en nivells de destrucció relacionats amb la conquesta feudal del 1229.¹⁴

La celeritat en la publicació d'aquesta peça no es deu només a la seva raresa, sinó en la idea de difondre-la el més aviat possible, per tal de veure si algú en coneix algun paral·lel, doncs de confirmar-se la nostra interpretació funcional i cronològica, estaríem davant d'una troballa certament excepcional.

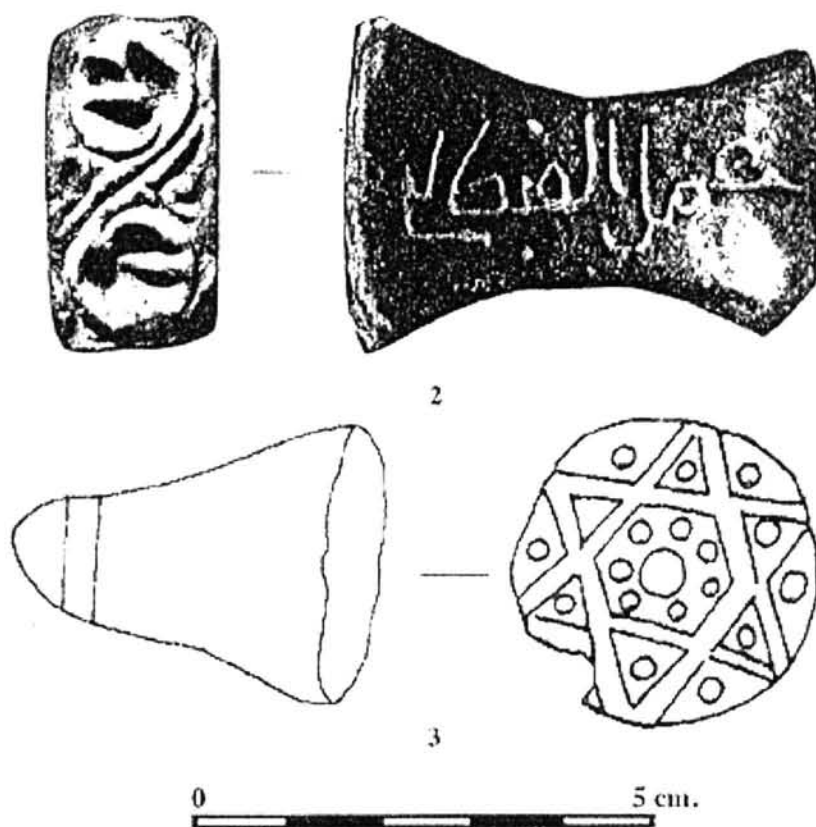

Fig. 7.- Segells andalusins: 2 Trobat a Salé. 3 Procedent d'Almería (Segons Torremocha *et alii*)

¹⁴ El de l'UE 130 correspon a una tapadora, mentre que el de la UE 206 és un fragment d'alfàbia.

Resum

La troballa a Can Serra de Palma, edifici gòtic en vies de restauració, d'un estri de fusta a manera de segell per gravar objectes de terrissa abans de la seva cuita, suposa una nova visió de la tècnica terrissera, puix, fins ara, aquests estris conservats eren de terra cuita. La descripció de la peça s'acompanya d'una completa comparança amb altres estris d'època islàmica coneguts fins ara, malgrat la cronologia del punxó de Can Serra no es pugui definir amb exactitud.

Resumen

El hallazgo en Can Serra de Palma, edificio gótico en vías de restauración, de un objeto de madera a modo de impronta para grabar piezas cerámicas antes de su cochura supone una nueva visión de la técnica alfarera, pues, hasta el momento, estos utensilios conservados eran de cerámica. La descripción de la pieza se acompaña de una extensa comparación con útiles similares, de época islámica, hasta hoy conocidos, aunque la cronología del ejemplar de Can Serra no se pueda definir con exactitud.

RECENSIONS

GABRIEL SEGUÍ I TROBAT: *El Missal mallorquí de 1506. Estudi i edició segons l'exemplar de la Biblioteca Bartomeu March*, Barcelona–Palma, Facultat de Teologia de Catalunya–Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, "Col·lectània Sant Pacià", núm. 79, 2003, 572 pàgs.

Aquest treball constitueix l'estudi que va presentar l'autor a la Facultat de Teologia de Catalunya per obtenir el grau de doctor en Teologia, especialitat en Litúrgia. D'antuvi, doncs, ens trobam davant una obra que abans de la seva publicació ha passat no només els diversos filtres acadèmics propis del cas sinó sobretot pel sedàs de l'anàlisi crítica dels especialistes que al seu moment l'hagueren de valorar. Això ja és una garantia del rigor del treball, que s'afegeix al grau d'exigència que els qui coneixem l'autor sabem que s'autoimposa en cadascuna de les seves recerques, de la qual és bona mostra el seu anterior llibre *El català als rituals de sagraments de la diòcesi de Mallorca. 1516-1847* (1994). Tot plegat, per tant, fa que ens trobem no només davant un estudi molt sòlid, quant al seu caire teologicohistòric, sinó també perfectament inserit dins la cultura de Mallorca del seu moment.

L'obra s'estructura en dues grans parts. La primera, després d'exposar les dades tècniques específiques d'aquesta mena d'estudis (criteris d'edició, fonts i bibliografia), analitza el Missal en tots els seus aspectes: els precedents medievals autòctons, la descripció del volum concret objecte d'estudi i la relació dels altres que s'han conservat (en la qual en trobam algun fins ara inèdit), el procés d'elaboració del llibre i les seves repercussions a la iconografia i la música de l'època, els formularis i textos de font no identificada (on es troba l'originalitat del missal), l'anàlisi de les fonts conegudes i, finalment, l'estudi dels elements doctrinals i devocionals continguts al missal que reflecteixen la vivència quotidiana dels éssers humans d'aleshores. Cinc quadres comparatius finals permeten fer una lectura sinòptica del contingut de l'obra i acabar de contextualitzar-la en la tradició litúrgica de què és deutora, fonamentalment la catalana. I, per últim, l'autor proposa les conclusions generals a les quals ha arribat. La segona part conté l'edició del text, amb un índex alfabètic de les peces que en facilita la localització i la reproducció de cinc pàgines del missal que demostren la seva qualitat i el bon gust estètic dels compiladors. No cal dir que l'edició és feta amb la màxima cura i s'hi deixa veure la mà d'un transcriptor ben versat en gramàtica (l·latina, en aquest cas, però que al seu dia publicà una *Iniciació a la morfosintaxi catalana*).

L'obra, per tant, té un interès que depassa l'àmbit estrictament litúrgic i és una font imprescindible per als estudiosos de distints camps del saber. Per a l'historiador de la cultura es tracta d'un nou estudi que completa, oferint però alhora llum nova, el que començam a conèixer sobre la cultura illenca de la tardor medieval, en la qual s'insereix de ple el *Missale secundum usum alme maioricensis ecclesie*. En tal sentit el coneixement sobre aquest període ha avançat molt durant els últims anys tant en l'aspecte quantitatiu com qualitatiu, revisant determinats clixés preconcebuts. És per això que el llibre que comentam fa un servei de primer ordre a la matèria gràcies a la inserció del missal dins la

cultura illenca que ens ofereix l'autor. En conseqüència voldria ara remarcar-ne els aspectes que consider fonamentals.

Com molt bé explica l'autor, aquest missal pretridentí –l'únic imprès per a ús de la diòcesi mallorquina abans del *Missale romanum* de 1570, unificador de la litúrgia- es basa en textos precedents, com no podia ésser altrament, però no mitjançant una reelaboració de les peces sinó fent una triadella i reordenació dels materials. Aquesta circumstància d'antuvi és important perquè ens permet saber coses de la litúrgia illenca anterior, de la qual no s'ha conservat cap missal sencer ni part prou representativa, ja que només ens n'han pervingut escassos fragments. Però des d'una òptica interpretativa de la nostra cultura, el fet que el *Missale* sigui deutor dels missals medievals manuscrits ens demostra, una vegada més, la pervivència de la tradició cultural anterior, que els nous aires de traça humanista no són capaços d'esvair. I això malgrat la presència d'alguns dels humanistes illencs més destacats en l'elaboració de l'obra, cosa que palesa la dualitat cultural d'aquella gent. De fet, l'època en conjunt encara conté moltíssims ingredients tardomedievals, com es pot veure, per exemple, en l'extensió que ocupen les misses de difunts, testimoniatge tardà de la familiaritat amb la mort que tenia la gent de la baixa Edat Mitjana, tan reflectida a la literatura i l'art de l'època. També l'obra ens permet veure la perduració de l'hagiografia i les misses devocionals.

Un altre aspecte que no ens pot passar desapercebut és la filiació catalana de la litúrgia mallorquina, tan sols trencada quan el 1572 s'adoptà el Missal romà. El Missal de 1506 es troba ben contextualitzat en la tradició litúrgica principatina i es basa en els missals que dugueren els conquistadors catalans i també en la fluïdesa de les relacions amb les terres de Catalunya. Fins i tot l'autor demostra bé que les influències de la litúrgia hispànica, que n'hi ha, provenen dels sacramentaris i missals catalans, i les absències destacades, que també hi són, com per exemple les de sants hispànics tan importants com Leandre, Isidor o Ildefons, s'expliquen perquè llur culte no havia arrelat a les terres catalanes.

Per acabar, l'interès del Missal de 1506 toca altres facetes culturals. Posem per cas la seva influència en la iconografia religiosa mallorquina del segle XVI, ja renaixentista. O bé, dins l'àmbit de la cultura popular, podem observar com el santoral del missal ja no registra les memòries de Cabrit i Bassa i de Ramon Llull. Sens dubte les polèmiques sobre l'ortodòxia de Llull –i de retruc sobre les devocions sorgides de manera més o menys espontània des del poble- no feien aconsellable la seva inclusió, malgrat el fervor de la gent envers aquestes figures. Val a dir que més tard un centenar de sants del Missal mallorquí no són al Missal romà de 1570, cosa que va significar un cop fort a la pietat popular mallorquina.

GABRIEL ENSENYAT PUJOL

Antoni S IMON TORRES (director): *Diccionari d'historiografia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2003, 1.222 pp.

La publicació apareguda el mes de juny d'enguany, sens dubte, ompleix un important buit dins la coneixença dels estudis històrics dels Països Catalans, en especial en un moment en què la identitat cultural i lingüística és qüestionada. A les portentoses llumaneres que així pensen els hi podríem atribuir la definició que Josep Fontana va donar del historiador: *tota cuca que es belluga per sobre la terra s'autoqualifica d'historiador*. Afirmació que compartim tots els que hem fet de la història quelcom més que una professió.

Aquels que així pensen seguiran impartint càtedra des dels seus seients, al manco al llarg dels quatre anys que, omnímodament escalfaran la cadira, comandant a la humanitat que, com les tortugues de la font nostrada, soporta el feixuc obelisc del poder.

No és el cas tractar dels condicionants polítics dels moment sino d'encetar el que significa tal diccionari dins la historiografia de les Illes Balears i el fruit que els investigadors podem o podem, obtenir de la seva consulta.

Els articles dedicats a Mallorca, Menorca i Eivissa són 254. No he tengut la paciència de comprovar si el número de quasi 2.000 articles, segons el compte dels editors, correspon o no correspon a la veritat. En el primer cas la presència illenca suposa un percentatge que supera el 10% del total, la qual cosa és aleccionadora, hagut compte que els coordinadors de tal obra a la Presentació ens fan saber que a l'hora de recollir las dades sobre els autors vius *s'ha adoptat el criteri d'incloure els nascuts fins l'any 1940*.

Decisió plausible basada en *primer lloc pel tall històric que aquesta data significa en la nostra història contemporània i, en segon lloc, perquè considerem que els historiadors i investigadors que d'acord amb aquest criteri s'inclouen ja tenen una trajectòria prou llarga per a ser avaluada de manera equànime*.

Opinió que al meu entendre, i pel que fa al cas de l'antic Regne de Mallorca, no és la més adient perquè els nascuts al llarg de les dècades dels quaranta i dels cinquanta del passat segle, en arribar a les aules universitàries, en especial des de la recuperació de la Universitat Balear, que hem de situar a una data molt concreta: any 1968, foren els que han fet possible un tomb excepcional en la recerca historiogràfica. Fins i tot gairebé la major part dels col·laboradors locals de la present obra són tots ells nascuts en dit període i la seva activitat intel·lectual és profitosa i prou palesa.

Els registres dedicats a les Illes de l'antic regne, avui conegudes sota el nom d'Illes Balears, que vol substituir la denominació castellana de provincia de las Baleares, i que, de bon de veres, no acaba de quadrar ben bé dins la mentalitat dels pocs illencs que encara quedam. No de bades el lema espargit arreu el món on es pot llegir: un país, quatre illes, cap frontera, no deixa de ser una utòpica mesura publicitària prou allunyada de la realitat.

La presència illenca al diccionari d'historiografia en qüestió és prou important, al meu entendre, perquè recull una llarga sèrie d'investigadors en general i d'historiadors a més de síntesis que abasten aspectes cabdals tals com revistes i publicacions periòdiques on es dona cabal informació sobre el BOLLETÍ DE LA SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA (*BSAL*, 1885 i en plena vigència), la REVISTA DE MENORCA (*RdeM*, 1888, encara vigent), EIVISSA (*Ibiza* entre 1944-1950 seguida d'una segona etapa 1951-1971 i amb l'actual nom des de 1972 fins als nostres dies encara en publicació), juntament amb la HISTORIA DE MALLORCA, coordinada per J. Mascaró Pasarius, en castellà, l'ENCICLOPÈDIA DE MENORCA i la GRAN ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA.

Manca informació sobre DOCUMENTA (Sant Joan, 1941-1947), MAYURQA (1969 - en publicació), FONTES RERUM BALEARIUM (FRB, Palma, 1978-1990) i les publicacions monogràfiques sorgides dels Museus estatals de les tres illes majors que, malgrat el traspàs de competències a la Comunitat Autònoma l'any 1983, han pogut seguir les seves publicacions de manera intermitent.

En el capítol de les institucions hi ha prou informació sobre L'ATENEU DE MAÓ, CENTRE D'ESTUDIS TEOLÒGICS DE MALLORCA (CETEM), INSTITUT D'ESTUDIS BALEÀRICS, INSTITUT D'ESTUDIS EIVISSENS, INSTITUT MENORQUÍ D'ESTUDIS, MUSEU ARQUEOLÒGIC D'EIVISSA I FORMENTERA, MUSEU DE MALLORCA, SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA,

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS (UIB) i l'antiga UNIVERSITAT LITERÀRIA DE MALLORCA abolida a partir de la desamortització de Mendizábal.

Notam a faltar referències al MUSEU DE MENORCA que, juntament amb el Museu de Mallorca, foren hereus dels antics MUSEOS PROVINCIALES DE BELLAS ARTES, el de Palma fundat l'any 1840 i el de Maó l'any 1949. No cal recordar que els MUSEUS MUNICIPALS DE MANACOR i de POLLENSA foren autoritzats el seu dia per les autoritats competents en aquelles saons a l'igual que el museu privat de Deià, el qual no assolí la plena legalitat en no constituir-se el patronat adient previst a l'O. M. de creació, malgrat tot la seva projecció mitjançant les *simposia* de prehistòria mediterrània no es pot obviar.

Dins el capítol d'entitats culturals hi ha complida informació de la BIBLIOTECA BALEAR DE LA REAL, BIBLIOTECA BARTOMEU MARCH i BIBLIOTECA PÚBLICA DE MALLORCA a Palma, més, a la mateixa ciutat, L'ARXIU CAPITULAR DE LA SEU DE MALLORCA, ARXIU DEL REGNE DE MALLORCA, ARXIU DIOCESÀ DE MALLORCA i ARXIU de l'antiga DIPUTACIÓ provincial, avui del CONSELL INSULAR DE MALLORCA.

A Menorca hi ha constància de l'ARXIU DIOCESÀ DE MENORCA, ARXIU HISTÒRIC DE MAÓ i ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL DE CIUTADELLA. Referències volanderes es troben també a articles de caràcter general com pugui ser el dedicat a ARXIUS I PATRIMONI FOTOGRÀFIC.

Igualment podem observar l'existència de referències puntuals a publicacions específiques o reculls documentals tals com L'ACTA DE CONSTANTINOBLE, LLIBRE VERMELL DE MENORCA, LLIBRE DE L'ORDE DE CAVALLERIA, MALLORCA DURANTE LA PRIMERA REVOLUCIÓN. Apartat on no seria de més ressenyar el LLIBRE DEL MOSTASSAF DE MALLORCA, en especial perquè no figura la més minsa referència a l'article dedicat al seu editor mossèn ANTONI PONS I PASTOR. També notam a faltar la DOCUMENTA REGNI MAIORICARUM editada pels investigadors JOAN MUNTANER I BUJOSA i JOAN VICH I SALOM.

Informacions puntuals també es troben a articles de caràcter general com són: ARQUEOLOGIA, ARQUEOLOGIA MEDIEVAL, CARTOGRAFIA, CONGRESSOS D'HISTORIA DE LA CORONA D'ARAGÓ CODOIN ACA o bé HISTORIADORS POSITIVISTES.

En aquest sentit els 40 articles esmentats suposen que el número de fitxes bibliogràfiques queda reduït a 210 entrades dedicades a l'estudi de investigadors concrets. No cal repetir la nòmina prou copiosa, tal sols remarcar les absències que hem trobat entre aquesta llarga sèrie de noms. D'aquesta manera per a Menorca notam a faltar noms com el de José Luis Amorós, Maria Lluïsa Canut, Joan Comas i Joan Hernández Mora. A Mallorca noms com els de Guillem Carbonell Vadell, Miquel Colom Mateu, Josep Estelrich Costa, Rafel Ferrer i Massanet, Joan Rotger i Niell i, de manera especial, Jaume Lladó i Ferragut entre els que conreenen els estudis històrics i en el camp de l'arqueologia Andreu Crespí i Salom, Lluís Ferbal i Campo, Wilfrid Hemp, Rafael de Ysasi Ransome i Josep Colominas Roca el qual endemés de la seva activitat a Mallorca i Eivissa va tenir un paper important en el camp de l'arqueologia prehistòrica al Principat i no es esmentat en cap moment, mentre que el seu ajudant a les campanyes mallorquines, JOSEP MALBERTI I MARROIG sí té una referència prou correcta, encara que la seva producció científica sia més bé reduïda.

A causa de les moltes al·lusions a la meua actuació professional en el camp de l'arqueologia balear, voldria en alguns casos puntualitzar les afirmacions dels diferents autors que s'han referit a la meua tasca. Aspectes que en alguns casos no queden clars, bé actuacions que no han tingut ressò en aquesta obra. He de dir que no es tracta de retrets, ni molt menys, tan sols l'estrenyesa que cap d'ells sol·licitara ajut a l'hora de redactar les diferents entrades. Tots els coneguts saben perfectament que haguessin rebut el suport més complet al seu treball.

En referir-se a la prehistòria de Mallorca i Menorca not a faltar a la biografia del meu mestre Dr. LLUÍS PERICOT I GARCIA la menció del que va ésser el seu darrer projecte d'investigació: *Prehistòria de Mallorca i Menorca*. Estudi que va tenir un important ajut econòmic aportat per la *Fundación Juan March*. L'experiència engegada entre 1958 i 1962, en la qual participarem EDUARD RIPOLL I PERELLÓ, MARIA LLUÏSA SERRA i Belabre, Maria Petrus i Quintana i el que suscriu no apareix reflectida a cap dels articles dedicats a nosaltres. Maria Petrus ni tan sols figura al Diccionari. Els resultats de les investigacions cristallitzaren en un llibre modèlic: *The Balearic Islands* (Thames & Hudson, London, 1971) darrera obra important signada pel professor Pericot que encara és la síntesi més coherent sobre la prehistòria de les Balears majors. Com a curiositat a la recent edició de l'epistolari del professor Bosch Gimpera endreçat a Pericot tampoc hi figura cap menció a l'experiència balear i hem consta que la insubornable curiositat del Professor PERE BOSCH I GIMPERA pels problemes baleàrics no podia deixar per malla aquest tipus d'informació.

Excavacions a Son Serralta (Puigpunyent), primera fase de Son Oms (Palma), coves artificials de Son Sunyer (Palma), Can Roig Nou (Felanitx), Na Penyal (Son Servera) sota la meua direcció i Valldurgent (Calvià) sota la direcció de Guillem Rosselló Coll i l'arqueòloga anglesa Bàrbara Pell, foren les principals intervencions a Mallorca, deixant de banda les prospeccions i catalogacions monumentals de Felanitx, Valldemosa, amb l'ajut de Bartomeu Cilimingras Calafat, Lluçmajor amb la col·laboració de BARTOMEU FONT OBRADOR, Puigpunyent, Esporles, Alcúdia, Campos, així com la revisió de la bibliografia publicada abans del projecte en qüestió.

A Menorca Maria Lluïsa Serra cuidà de les excavacions d'Alcaidús (Alaior), inicià les investigacions de les navetes funeràries de Rafal Rubí (Alaior), excavació que a la seva mort vaig tenir l'honor de concloure, i, en especial, dirigí la restauració de la Naveta des Tudons (Ciutadella), sota el projecte de l'arquitecte Alejandro Ferrant Vázquez, altre absent important al diccionari que ens ocupa, puix les seves intervencions en la recuperació de la catedral Vella de Lleida romanen en el més absolut dels oblidats. El descobriment de la basílica paleocristiana de Es Fornàs de Torelló (Maó), desvià l'atenció de la nostra companya de treball envers la prehistòria per dedicar, els darrers anys de la seva vida, a l'estudi del món tardoantic. Bona prova de la seva dedicació fou l'èxit del *X Congreso Nacional de Arqueología* celebrat a Menorca l'any 1966.

Els resultats de la investigació Pericot feren possible que a la creació del MUSEU DE MALLORCA el novembre de 1961 la investigació pogués continuar dins un projecte d'investigació de caràcter genèric dedicat a l'estudi de la fase talaiòtica del bronze mallorquí. Dins les directrius marcades pel Mestre es feren excavacions a Son Oms (Palma), abans de la seva destrucció envers 1971, Ca na Cotxera (Muro), Son Bauló de Dalt i Es Figueral de Son Real (Santa Margalida), Pula (Son Servera) i Canyamel (Capdepera).

La vinculació del professor JOAN MALUQUER DE MOTES I NICOLAU amb Mallorca i Menorca tampoc ha estat atesa. Tal volta no hagi quedat constància pública emperò és necessari consignar-la, puix no queda reflectida a l'article corresponent. Durant la seva curta etapa de màxim responsable de l'arqueologia nacional fue possible l'adquisició de Torre d'en Gaumès (Alaior, Menorca), el poblat talaiòtic més extens de les Illes Balears. En passar a propietat estatal el projecte d'estudi de les manifestacions ciclòpiques de les dues illes fou una realitat. Malgrat les esquivades dotacions econòmiques que es rebien en aquells moments, poguerem iniciar un ambiciós projecte coordinat pels responsables dels Museus de Mallorca i Menorca basat en l'excavació conjunta de Torre d'en Gaumès i d'Hospitalet (Manacor, Mallorca), aleshores encara propietat privada.

Els informes preliminars publicats donen a conèixer el resultat d'aquelles actuacions desenrotllades entre 1974 i 1983. D'igual manera sengles monografies

dedicades a un i altre jaciment donaren a conèixer la tasca duta a terme. El traspass de competències a les autonomies truncà la investigació prehistòrica que des de aquella època quedà col·lapsada. Investigadors aliens als projectes inicials han recollit el testimoni.

També notam a faltar notícia dels investigadors estrangers: Giovanni Lilliu i Enrico Atzeni a Ses Païsses (Artà), Otto-Herman Frei a S'Illot (Sant Llorenç des Cardassar), fins i tot els treballs de W. H. Waldren a la serralada Nord de Mallorca mereixien una recordança en aquesta copiosa i útil recopilació.

Ja dins aspectes puntuals caldria esmentar que en el projecte d'*Historia de Menorca*, iniciat per Mª L. Serra, ella mateixa redactà els capítols de prehistòria, protohistòria i món clàssic. L'època islàmica quedà a càrrec del que suscriu, mentre que l'època medieval fou escrita per la pròpia Serra amb la col·laboració de Joan Antoni Orfila i Leon. La ulterior edició a despeses del recordat Rafel Timoner, no va ser una realitat fins l'any 1977. Aleshores Joan de C. de Nicolás i Mascaró, el qual coordinà l'edició, afegí unes notes d'actualització als capítols de l'antiquitat. És a dir que en aquest afer, la definitiva edició del llibre, els tres autors del text inicial no hi tenguem art ni part, com s'indica a l'article dedicat a Serra i Belabre.

A títol d'anècdota cal resaltar que JOAQUIM MARIA BOVER I DE ROSSELLÓ no fou mai soci de la nostra Societat Arqueològica Lul·liana. La seva mort quinze anys abans de llur fundació ho impedí. Amb tota seguretat, de viure, hauria figurat entre els socis fundadors.

Voldria destacar l'esforç i interès dels redactors dels articles dedicats als investigadors que han conreat els temes històrics a la nostra terra. Alguns són noms prou coneguts que han passat per les aules de la Universitat de les Illes Balears. Altres malgrat llinatges de clara ascendència baleàrica són, per a mi, desconeguts. A nivell d'informació consider que han realitzat una tasca de recerca prou honesta, emperò caldria apuntar que merament descriptiva sense entrar en valoracions de l'obra, malgrat el que es diu als inicis de l'obra en referir-se als autors ressenyats *que ja tenen una trajectòria prou llarga per a ser avaluada de manera equànime*. Not a faltar dita avaluació.

Josep Lluís Hernández Jaume, que no conec ni puc situar entre els alumnes de la meua etapa docent a la UIB, signa 132 articles. És a dir més de la meitat del total. Segueixen les firmes d'Antoni Marimon i Riutort (AMR) (14 articles), Margalida Pujals Mas (MPM) (11) i Manel Santana i Morro (MSM) (10). És prou coneguda la seva trajectòria i els tres són una bella esperança dins el tèrbol camp de la nostra investigació històrica.

En menor escala col·laboren Pere Ribas Rabassa (PRR) amb 7 entrades, Pere Fullana i Puigserver (PPF) amb 4, Joan Matas Pastor (JMP) també amb 4 articles, Antoni Quintana Torres (AQT) i Antoni Riera Sastre (ARS) ambdós amb tres articles. Isabel Peñarubia i Marquès (IPM) en signa dues entrades i Sebastià Serra i Busquets (SSB) dues. Una i altre són investigadors que no figuren a les planes del Diccionari per ésser joves, sempre d'acord amb els paràmetres editorials, emperò mereixedors de figurar-hi. Per a mi és el retret més important que fer a dita obra.

Els articles referits a Menorca van signats per Miquel Àngel Casasnovas i Camps (MACC) 13 articles, Josefina Salord i Ripoll (JSR) amb 5 articles, més altres tres signats per Joel Bagur Mellinas (JBM) que, pel seu primer llinatge ha de ser nadiu o oriund de l'illa.

Josep Maria Fullola i Pericot (JMFP), juntament amb Maria Àngels Petit i Mendizábal (MAPM) signen les referències dels grans arqueòlegs de l'escola catalana que, tots ells, han impartit a Mallorca i Menorca el seu constant mestratge: Pere Bosch i Gimpera, Lluís Pericot i Garcia, Joan Maluquer de Motes i Nicolau, Pere de Palol i Salellas i Miquel

Tarradell i Mateu. L'article dedicat a Antoni Arribas i Palau es obra de Josep Lluís Hernández Jaume (JLHJ).

A Eivissa figuren endemés Maurici Cuesta i Labèrnia (MCL) (3) i Jordi H. Fernández (JHF) (1).

Finalment una llarga nòmina de col·laboradors participa en els apartats baleàrics amb un sol article:

Agustí Alcoberro i Pericay	AAP	Josep Baucells Reig	JBRe
Albert Ghanime Rodríguez	AGR	Josep David Garrido V	JDGV
Antonio Ferrer Abárzuza	AFA	Josep Maria Nolla Bruí	JMNB
Bernat Martí Oliver	BMO	Juan Vicente García M	JVGM
Felip Cirer Costa	FCiC	Lola Badia Pàmies	LBP
Francesc Nadal i Piqué	FNP	Manel Cerdà Pérez	MCP
Francesc Roca Rossell	FRR	Manel Riu i Riu	MRiR
Francesc Serra i Sellarés	FSS	Pere Vilas Gil	PVG
Gabriel Ensenyat Pujol	GEP	Pierre Guichard	PGu
Jaume Aurell Cardona	JAC	Santiago Izquierdo Bal	SIB
Joan F. Mateu Bellés	JFMB	Sebatjà Serra Busquets	SSB
Jordi H. Fernández	JHF	Xavier Baró Queralt	XBQ

Per a mi noms con el Bernat Martí i Oliver, valencià, que glossa les activitats d'Enric Pla i Ballester, un dels arqueòlegs vinculats a Mallorca, Gabriel Ensenyat i Pujol, professor a la UIB, Jordi H. Fernández, director del Museu d'Eivissa són mostres dels historiadors marginats a causa de la seva joventut, cosa que no podem atribuir a Lola Badia, Manel Riu i Pierre Guichard que al llarg de la seva trajectòria intel·lectual coneixen bé la nostra terra i els avenços que els joves investigadors han aconseguit.

Finalment voldria insistir en un retret més: la major part dels autors citats són qualificats, en primer lloc d'historiadors o bé d'arqueòlegs, i a continuació figura el seu veritable quefer professional. Supos que es una norma imposada per directrius editorials. Pareix cosa lògica que a un diccionari d'historiografia primi per damunt totes les coses el nom d'historiador. El que els arqueòlegs no hagim assolit encara tan honorable titulació és cosa que ve d'enrere i no ens ve de nou. En el cas analitzat tan sols 69 de les persones reflectides foren, per titulació o dedicació exclusiva a la ciència històrica, veritables historiadors, sense que tal retret suposi un demèrit per a la resta ... no de bades la tasca realitzada sempre ha sigut positiva.

G. R. B.

JAUME BOVER; RAMON ROSSELLÓ: *La falconeria a les Balears. Segles XIII-XV*, Mallorca, 2003, 280 pp.

Una vegada més la conjunció de dos grans investigadors del nostre passat ha cristalitzar en una magnífica obra.

No cal fer presentacions dels autors perquè tant Jaume Bover Pujol com Ramon Rosselló Vaquer no necessiten de padrins. Són prou coneguts de tots nosaltres i els resultats de la seva trajectòria investigadora, des de fa molts d'anys, són una eina de treball imprescindible per a tots els que, d'una manera o de l'altra, hem intentat pouar dins el pèlag infinit de la nostra història.

Per tant la tasca que em pertoca ara es cosa plaent i gojosa perquè poques vegades comentar la vàlua d'un llibre té unes satisfaccions tan plenes com les d'ara. Comentar la nova mostra de la col·laboració entre Ramon i Jaume, entre Jaume i Ramon, com he dit, es

un plaer i em recorda aquella dita de *tanto monta, monta tanto*, que aviat tornarem a sentir i que, en aquest cas, és bo i convenient aplicar-la al *tandem* d'investigadors, perquè sense la seva conjunció de dèries, costums i activitats que caracteritzen a Ramon i a Jaume aquest llibre no hauria arribat a bon port.

Es tracta d'una vertadera enciclopèdia sobre la falconeria medieval a Mallorca bastida gràcies a la recerca documental i literària que fa del llibre un instrument necessari per als estudiosos d'aquest tema tan important en temps passats i a hores d'ara tan estudiat, per tenir, dins el camp del deport, un especial interès que ultrapassa el nivell científic per convertir-se en una afecció comuna que interessa a molta gent.

Perdonau-me l'ús del terme *deport*, en lloc de l'anglicisme *esport* que, avui, predomina consagrat amb tots els beneplàcits acadèmics i normalitzadors. Si *deport* és considerat castellanisme, sens dubte feim un flac servici al mestratge de Jaume I a la seva *Crònica*, o a la bella frase de Lull que ens recorda *que los béns que nosaltres avem en est món són en menjars e en vestirs e deportes e solàs*, sense deixar de banda a Pere IV i Ausiàs March que també usaren la paraula. Oblit que sempre em fa pensar que llegir és més difícil que escriure, cosa que Consenci ja deia en el segle V de l'Era.

Emperò ara no és el moment de retrets lingüístics sino d'analitzar aquest llibre que s'estructura en cinc grans capítols. En el primer és on s'exposen les troballes documentals i els paral·lels amb els tractats de falconeria medievals, mentre que l'estudi ornitològic ocupa el segon. Aquí es pot veure com el falcó i la gamma esplèndida de varietats que, per morfologia o raça fan de l'espècie de les falcònides un món ben especial, és prou complex i que per endinsar-se dins la variada tipologia és necessària una vertadera especialització en la matèria que, gràcies a l'acurada recerca que ens han fet Jaume i Ramon ens estalvien molt de treball.

Llàstima és que una raça noble la de les falcònides, aus dignes del reis i dels totpoderosos, hagi degenerat, a hores d'ara, en els molts rapinyaires que avui es belluguen per damunt la terra, ens de curta o de molt poca volada, que malmenen el nom de la falconeria. No hi ha dubtes que el bestiar contemporani tan sols ha conservat dels bestiaris medievals els defectes pitjors, oblidant-se de les virtuts més excelses que caracteritzaven als animals nobles.

Al tercer capítol podem seguir amb esment una vertadera llicó de com aconseguir els falcons, com es fa el cultiu de les aus destinades a la caça, les condicions materials per mantenir, entretenir i aprofitar les qualitats específiques dels animals junt amb l'equipament no tan sols de l'au sino del falconer. No de bades la moda i el *dandysme avant la lettre* varen ser importants a l'Edat Mitjana.

El quart apartat és un vademecum veterinari per tal de mantenir en bon estat de salut els falcons. Els comentaris a la recollida feta per Perelló de Pacs de *la recepta per a falcons la qual tinch de hun casador qui m vené hun [falcó] tunissench qui anava ab les gualeres de don Bernaldino*, es un vertader poema d'amor envers la casta falcònida que complemente l'aspre, malgrat sia sucós, seguici de dades documentals que ens assabenten de coses tan fantàstiques com *un astoig de adobar bechs e unglas e haia ferres necessaris a coure e a stangnar*, regal del rei Pere al soldà d'Egipte l'any 1356 o com el rei Joan I dedicava els seus ocis, que al parer eren molts, a la cura dels seus falcons emprant certs remeis i fent molt ús, *entre altres medicaments, de laygua d'endivia, o sia escarola, ademés de ruy barbe*, que li preparava l'apotecari de cambra.

Com a llibre és un tresor d'anècdotes, de referències, de coverbos, d'històries que demostren la importància del falcó i del lloc que ocupà dins la vida quotidiana de les gents medievals. Lectura densa, emperò fàcil i agradable que ens endinsa a un món insòlit, emperò eternidor.

Al final la regesta documental complementa el llibre amb una recopilació exhaustiva no tan sols de dades inèdites, fruit de la recerca arxivística a la qual ens tenen ben acostumats els autors, sino també a la reproducció de textos, ja coneguts, que suposen una aportació fonamental a la qüestió, i que no són fàcils de trobar. És, tal volta, un ajut inesperat pèr tots aquells interessats amb el tema.

L'edició magnífica, en gran format, complementada amb una il·lustració rica que recull imatges de totes les èpoques, honora als autors i a l'editor Sebastià Roig que ens té acostumats a obres fetes amb cura i amb un especial amor a les arts del llibre.

En definitiva un nou llibre cabdal que suposa un bell colofó a obres de menys empena com les ja oblidades de Mossèn Antoni Pons (1956) o del P. Gabriel llopart (1995) que fins ara havien estat els principals referents al tema.

G. R. B.

RAMON ROSSELLÓ; JAUME ALBERTÍ: *Història de Selva*, Ajuntament de Selva, Mallorca, 2003

Jaume Albertí i Ramon Rosselló han enllestit una magnífica *Història de Selva*, feta amb cura, fruit d'una llarga recerca, de molts d'anys de destriar documentació i estructurada amb criteris estrictament científics. Una primera part analitza les formes d'ocupació i organització del territori on a partir dels esquemes vigents en època islàmica es fa una anàlisi minuciosa de la transmissió territorial a una societat feudal que, per força, trastoca els sistemes anteriors per introduir noves formes organitzatives on no tan sols el canvi de llengua i religió foren els que imposaren una nova manera de viure. Nova forma de vida que queda palesa en els sistemes de propietat, explotació del territori, amb els canvis de conreus pertinents, gestió amb els congruents canvis institucionals, economia i sens dubte la petjada imposada per una monarquia feudal dins la vida quotidiana d'un poble de montanya. Malgrat Selva estigui allunyada de la zona costanera i per tant enfora d'activitats piràtiques, tan perilloses per les viles de la perifèria illenca, també s'estudia el paper de la vila en la defensa de l'illa.

Recordem que de l'anterior estructura social, és a dir la pròpia de l'època musulmana de Mallorca, res en sabem, tan sols un grapat de noms de lloc que, la major part d'ells ni tan sols podem destriar els seus orígens. En aquest sentit la presència del testimoni que ens han deixat els escrivans reials al *Llibre del Repartiment* és l'única referència, que tenim de la vida selvatgina al llarg dels tres segles anteriors a la conquesta i a dir veritat ni és clara, ni llampanant.

Sortadament aquesta foscor queda aclarida gràcies a la nova llum aportada pels autors que fan possible que el que era fosc s'il·lumini i el que no sabíem, des d'ara, ho podem saber.

La segona part es dedica a l'anàlisi del sistema social i cultural, on com és lògic es planteja, en primer lloc, com es produí el procés de substitució de la pagesia d'època islàmica per la nova pagesia catalana que, ben prest, feria possible rendibilitzar els nous territoris ocupats.

Aquest és un problema que no podem resoldre ni a nivell general ni a nivell local. Restà població islàmica a Mallorca després de 1230? S'enten població musulmana lliure, tal com passaria anys després a València i les seves contrades. Població sotmesa a un règim d'esclavatge sí està documentada, emperò no podem afirmar si eren mallorquins musulmans, sotmesos com esclaus, fruit de botí de guerra o eren esclaus importats de fora. Com he dit aquesta és una incògnita que, ara per ara, queda sense resposta.

Dins aquest apartat no podem deixar de banda aspectes cabdals com la substitució de l'entramat humà d'arrel musulmana pels nous habitants cristians, l'organització socio-professional de la nova societat selvatgina i de manera especial la presència de jueus i d'esclaus, majoritàriament de procedència oriental: russos, tàrtars, xarquesos, etc. Els problemes conflictius de l'època, com les revoltes foranes del segle XV i el problema de la Germania al segle XVI i la presència i influència de l'Església en la vida de Selva medieval que, pels restes artístics que s'han conservat, assolí un importància cabdal.

Finalment un breu apartat ens introdueix dins el món casolà de la vida de cada dia que es presenta de manera profitosa i prou aclaridora.

Voldria, endemés, destacar uns aspectes molt peculiars sobre el llibre, la seva gestació i la seva presentació definitiva.

Per una banda he de destacar que la informació recollida és casi en un cent per cent informació arxivística. Les referències bibliogràfiques ocupen una minsa part, la qual cosa no vol dir que s'hagin deixat de banda. Hi ha constància de la seva utilitat, malgrat no sempre sia útil, i valgui la redundància. De les més de siscentes notes a peu de plana (383 a la primera part i 240 a la segona) la informació obtinguda de monografies anteriors és pràcticament irrelevant. Aquest aspecte és bona prova de la professionalitat investigadora de Ramon Rosselló i Jaume Albertí, ben coneguda la tasca del primer i auguri d'una llarga dedicació pel segon que, malgrat la seva joventut, ja s'albira com un valor cabdal de la nostra historiografia.

Cal destacar també la magnífica edició del llibre. No és la primera vegada que vull destacar el bon obrar del productor que ha fet possible la materialitat d'aquest llibre. La precisa tipografia, la bella reproducció d'unes imatges que complementen el text, les magnífiques fotografies que Tolo Balaguer ha sabut captar fidelment. Uns i altres han fet possible que aquesta aportació bibliogràfica sia, en el futur, un referent a l'hora d'enllestir noves investigacions sobre els pobles de Mallorca.

G. R. B.

Álvaro SANTAMARÍA ARÁNDEZ, *Historia de una marginación. La participación del Reino de Mallorca en el Interregno de la Corona de Aragón*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 2003, 461 páginas.

La Corona de Aragón pasó a lo largo de su historia por dos circunstancias dramáticas que pusieron en tela de juicio su existencia: el interregno 1410-1412 y la respuesta que los propios territorios de la Corona de Aragón dieron a la instauración del primer Borbón en España. Álvaro Santamaría Arández ha trabajado con singular magisterio tanto uno como otro tema por lo que respecta a Mallorca. La aplicación en nuestro antiguo Reino de los Decretos de Nueva Planta ya fue objeto de su pluma en los dos tomos titulados *Nueva Planta de Gobierno de Mallorca, enfiteusis urbana y Real Cabrevación*, obra que de hecho son tres libros distintos y que, suponemos que por imperativos editoriales, se publicaron conjuntamente en una decisión quizás no muy acertada. Aún recuerdo, ahora con buen humor, cuando cierto personaje -con el ánimo de insultarme- comparó uno de mis trabajos con esa obra de Don Álvaro. No pudo hacer mayor elogio el metereológico individuo que no podrá alcanzar nunca -ni de lejos- la altura intelectual y mucho menos la moral de Álvaro Santamaría, el cual ahora aborda con su acostumbrada erudición y mentalidad ordenancista el otro gran momento crítico para la historia de la Corona de Aragón y... ¡qué momento!: el Compromiso de Caspe.

Se trata de un tema recurrente que va y viene, se sumerge y emerge y al cual habida cuenta de la situación política de este país, España, le auguro una rabiosa actualidad de nuevo. ¿Qué no se ha dicho del compromiso de Caspe desde la *Renaixença* tanto por parte de historiadores catalanes y catalanistas como por parte de historiadores de otros orígenes y otras militancias políticas? Dejando aparte obras menores, tres son las grandes ideas que se han manejado sobre el tema:

- Menéndez Pidal lo calificó, desde mi punto de vista y sobre todo después de la lectura de la obra de Don Álvaro, equivocadamente, como autodeterminación de un pueblo; de hecho su trabajo –inserto en el vol. XV de su *Historia de España*– se titula precisamente *El Compromiso de Caspe, autodeterminación de un pueblo*.

- Por su parte Luis Doménech nos habla de *La Iniquitat de Casp*. Estamos totalmente de acuerdo con él, el compromiso de Caspe –entre otras cosas– fue una iniquidad aunque por motivos muy distintos a los señalados por Doménech.

- Ferran Soldevila en su primera edición de su *Historia de Catalunya* quizás sea el ejemplo más claro de lo que los historiadores nacionalistas catalanes han visto en el compromiso: la culpa de su decadencia y de todos y cada uno de los males que asolaron el principado desde el siglo XV hasta la práctica contemporaneidad. En ediciones posteriores tuvo que cambiar esa idea simplista. Me remito a la crítica de Vicens Vives a la obra del, por otra parte, insigne historiador catalán.

Álvaro Santamaría da un paso más. Si para los historiadores nacionalistas catalanes la historia del Compromiso de Caspe es la historia de una traición, para nuestro Don Álvaro la historia del Compromiso de Caspe es la historia de una marginación.

Las posturas son por tanto diversas y algunas de ellas no excluyentes. Personalmente creo que el Compromiso de Caspe bajo ningún modo puede calificarse de un episodio de autodeterminación de un pueblo. Por lo que respecta la postura de Lluís Doménech y de buena parte de los argumentos de Soldevila son más viscerales o, si se quiere, más derivados del corazón que de la razón. Y en asuntos de corazón y de sentimientos no creo que un historiador profesional deba entrar. Si el compromiso de Caspe fue una iniquidad fue precisamente por la marginación que en él sufrió un reino fundamental de la Corona de Aragón, el reino que le aportó su indudable vocación marítima, mediterránea y –se quiera o no– imperial. El hecho de que cada territorio de los que conformaban la Corona de Aragón tuviera sus leyes e instituciones propias no implica eliminar el carácter imperial de aquella expansión. Precisamente la diversidad legislativa e institucional parece ser un rasgo común a la idea de imperio anterior a Napoleón. ¿No fue ésa la organización que adoptó el imperio carolino o el Sacro Imperio Romano Germánico?

Como empieza a ser habitual en las obras de Don Álvaro se nos aparecen unidos en un solo volumen trabajos muy distintos. En este caso los doce primeros capítulos del libro son la obra novedosa de un historiador riguroso como ha sido Santamaría Aránz. El capítulo decimotercero adquiere las características de ensayo muy centrado en el actual problema de la organización territorial española; es por ello que –por muy de acuerdo que se esté con la mayor parte de ese capítulo– no se puede negar el carácter subjetivo del mismo. El resto del libro consiste en la exposición de viejos argumentos que Don Álvaro ha expuesto en otras de sus obras. Se corona la obra con un apéndice documental muy útil para los historiadores profesionales y para situar en su justo contexto todas y cada una de las actuaciones que, por parte de todos, se llevaron a cabo alrededor de la convocatoria y desarrollo del Compromiso.

De lo que se acaba de decir se concluirá que en esta reseña nos centraremos en la parte principal de la obra, es decir, los doce primeros capítulos. Tres son las reflexiones que se nos ocurren *ab initio*:

1º) Las relaciones entre lo jurídico y lo político.

2º) Las relaciones entre el Reino de Mallorca y el resto de territorios de la Corona de Aragón.

3º) Los límites del pactismo que se considera propio de la Corona de Aragón.

Los dos primeros de los apartados que se acaban de citar son de una gran actualidad. En el siglo XV, como hoy, existen numerosos casos de decisiones claramente políticas que se ocultan bajo una apariencia jurídica y, sobre todo, tras una multitud de manifestaciones verbales a favor del imperio de la ley. Prueba del carácter político del problema y, sobre todo, de la solución que se le dio – la asistencia de representantes de los reinos peninsulares de la Corona de Aragón al llamado Compromiso de Caspe- es la existencia de dos parlamentos en Valencia y otros dos en Aragón y la auténtica entente –claramente demostrada en el libro- entre los representantes catalanes y los aragoneses para marginar al Reino de Mallorca. El asesinato del arzobispo de Zaragoza, la postura de Benedicto XIII y las maniobras políticas y militares de Castilla no hacen sino mostrarnos más claramente el carácter político, que no jurídico, que tuvo la convocatoria del Compromiso. Por si todo ello fuera poco las ostentosas declaraciones de los participantes en el Compromiso –políticos al fin y a la postre- en el sentido de que fuera Rey el candidato de mayor derecho parecen redundar, de nuevo, en el carácter político del problema, de la solución adoptada y del instrumento que se empleó para llegar a ella: la reunión de representantes sólo de los reinos peninsulares de la Corona. Ya se sabe que los comportamientos maquiavélicos son incluso anteriores a que el florentino los teorizara. El caso del llamado Compromiso de Caspe es un ejemplo clarísimo. En aquel momento, como hoy en tantas ocasiones, lo político fagotizó lo jurídico. En descargo de los participantes en el *contubernio* de Caspe hemos de afirmar que al menos en el siglo XV ese sacrificio de lo jurídico en aras de lo político se hizo ante una situación excepcional y ciertamente enrevesada jurídicamente. Nuestra experiencia nos demuestra que hoy esa postura es mucho más habitual, ante temas menos trascendentes y ejecutada por personajes que ya quisieran tener la preparación y la categoría intelectual y moral de, por ejemplo, un San Vicente Ferrer.

La segunda de las reflexiones que nos aporta el libro es el de las relaciones entre nuestro Reino y el resto de la Corona de Aragón. Es evidente la marginación que sufrió Mallorca, la primera tierra que conquistara el Rey más importante de la Corona de Aragón; una tierra unida al resto de la Corona por privilegios, cultura y lazos familiares de los repobladores. Parece como si la pertenencia de nuestro Reino a la casa común fuera más sentida en nuestras tierras que en las continentales. Como modernista no puedo dejar de hacer referencia a que esa situación subalterna se prolongó hasta la muerte jurídica de la propia Corona de Aragón. Allí está el papel tan secundario que Mallorca jugó, por ejemplo, en el Consejo de Aragón en los siglos XVI y, sobre todo, XVII. Pero seamos más autocríticos. Hay que hacerse valer y para ello es indispensable hacerse escuchar en unas ocasiones y hacerse el sordo en otras. Si durante el Compromiso no se nos escuchó, el Reino de Mallorca podía haber hecho oídos sordos al nombramiento de Fernando como Rey de Mallorca. No se hizo así quizás por el carácter transigente ya en esos momentos de los mallorquines o, más probablemente, porque la solución final (la instauración de los Trastámara en la Corona de Aragón) era lo suficientemente buena para hacer olvidar parcialmente que el mecanismo empleado nos había negado no sólo lo que nos pertenecía, sino algo más: nuestra auténtica personalidad individual y colectiva de súbditos de la Corona de Aragón. Tras la lectura del libro no me cabe personalmente ninguna duda de que

la solución adoptada fue la mejor y que el camino elegido para llegar a ella fue el peor de los posibles. No es un tema menor. En derecho y en política no siempre está bien lo que bien acaba. Es tan importante el huevo como el fuero. Muy probablemente de haber manifestado más clara y sonoramente nuestra oposición se nos habría valorado más en episodios posteriores y no hubiéramos sido un Reino tan escondido.

La tercera reflexión que se nos ocurre se deriva también de nuestra condición de modernista. Seguimos leyendo aún demasiadas referencias al autoritarismo real en el sistema político castellano y al pactismo catalano-aragonés. Siendo ello verdad en líneas generales, no podemos mitificar el pasado. Para no idealizar el sistema catalano-aragonés convendría no olvidar que en su momento de mayor crisis constitucional se expulsó del pacto a una parte esencial de la comunidad: el Reino de Mallorca. Extraño pactismo ese que sólo deja hablar a unos miembros de la sociedad. En unos tiempos en que nuestros políticos ociosos y mal formados han redescubierto la Corona de Aragón para manipularla a su conveniencia, convendría no mitificarla y, sobre todo, que los mallorquines, menorquines y pitiusos no olvidáramos lo que de bueno y de malo tuvo para nosotros su funcionamiento.

En definitiva un libro riguroso, con firmes bases históricas y jurídicas (no en vano Don Álvaro tiene también estudios de Derecho) y actual en un momento en que esta España nuestra, de todos, sigue buscando un modelo territorial que cierre con siete llaves el sepulcro del Cid, pero también el largo capítulo de ofensores y ofendidos. Y es que, como demuestra el libro de Don Álvaro, ni los ofendidos han sido siempre los mismos ni las ofensas han venido siempre del mismo sitio.

Siempre hay que buscar una esperanza hacia un futuro más armonioso. La publicación de este libro es un ejemplo de ello. Su publicación durante la gestión del Conseller Damià Pons, que me consta está en las antípodas ideológicas de Don Álvaro y discrepa de buena parte del libro, no sólo lo convierte en uno de los pocos intelectuales de talla en este momento de Mallorca, no sólo le honra ante tanta mediocridad con cargo público en la cultura oficial..., sino que nos permite ver –aunque sólo sea por un instante– un futuro donde la razón y el debate sustituyan a las bajas pasiones surgidas de la militancia de partido.

MIGUEL JOSE DEYA BAUZA.

SECCIÓ OFICIAL I DE
NOTÍCIES

ACTA DE L'ASSAMBLEA GENERAL ORDINÀRIA DE SOCIS DE LA SAL CELEBRADA DIA 19 DE FEBRER DEL 2002

A les 19'30 hores del dia abans indicat té lloc al local social l'Assemblea General Ordinària de la S.A.L. amb l'assistència dels socis següents:

Jaume Albertí Picornell

Pedro Aloy

Josep Barceló Adrover

Maria Barceló Crespi

Margalida Bernat Roca

Bartomeu Bestard Cladera

Miquel Cerdà Cabanellas

Santiago Cortés

José María J. Cortés Verdaguer

Nicolau Dameto Squella

Miguel José Deyá Bauzá

Miquel Duran

Gabriel Ensenyat Pujol

Josep Estelrich Costa

Miquel Ferrer Flórez.

Alexandre Font Jaume

Jaume Font Sansó.

Miquela Forteza

Faust Frau Camacho

Vicenç Furió Deyá

Gabriel Fuster Sureda

Neus García Iniesta

Antoni Gaya García

Josep A. Grimalt

Antoni Lozano Ruiz

Jorge Maíz Chacón

Joan Marcó Ordines

Joan Mas Vives

Pau Mateu Vives

José Morata Socias

Joan Miralles Montserrat

Andreu Muntaner Darder

Miquel Obrador Colom

Fausto Orlandis Morell

Aina Pascual Bennassar

Pablo Pérez

Bernat Picornell Galeote

Antoni Planas Rosselló

Margarita Pujol Calafell

Manuel Ripoll Billón.

Sebastià Riutort Taberner

Júlia Roman Quetglas

Guillem Rosselló Bordoy

Sebastiana Sabater Rebassa

Maria Luisa Sánchez León

Maria Antònia Segura Bonnín

Josep Segura Salado

Jaume Serra Barceló

Nicolau Tous Escoubet

Josep Carles Tous Prades

Antoni Vallespir Bonet

María Valls Vidal

Onofre Vaquer Bennásar

Jordi Vidal Reynés

Fernando Vidal de Villalonga

El consoci Antoni Mut Calafell s'excusa per malaltia. S'excusa també el consoci Andreu Ramis Puiggros.

Després de saludar als presents i agrair al Sr. Bisbe la seva presència com a President Honorari s'obri la sessió.

1º) Lectura i aprovació, si pertoca, de l'actes anteriors: El Secretari procedeix a la lectura de l'acta de l'Assemblea General Ordinària i a la de l'Assamblea Extraordinària que es dugueren a terme el 13 de febrer de 2001. Les actes són aprovades.

2º) Informacions de la Presidenta i memòria de les activitats realitzades en el darrer anys: En primer lloc la Presidenta vol donar les gràcies als socis que venen a ajudar a les tasques de la SAL i als autor del Bolletí. Fa extensiu el seu agraïment als membres de la Junta de Govern.

En relació a les institucions, la Presidenta vol fer constar l'ajuda del CIM especialment pel que fa a les obres del local social i de *Sa Nostra* que, a més d'altres ajudes extraordinàries, subvenciona anualment una part important del cost del Bolletí. En la mateixa línia la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear ens dona ajudes puntuals i a més l'any passat ens lliurà la Medalla d'Or de la Comunitat.

Les activitats dutes terme en el darrer any la Presidenta informa que s'han desenrotllat d'acord amb el següent programa:

1º) Es treballa en la redacció del llibre Història de la SAL.

2º) La organització del VI^è Congrés en Defensa del Patrimoni.

3º) Visites a diversos convents. En concret es visitaren els Convents de Sta. Clara, Tereses, Caputxines, La Mercè, Sant Felip, la Missió, el de les monges de la Concepció. També es realitzà un itinerari heràldic per Sant Francesc i les Sales de Prehistòria del Museu.

Pel que fa a les publicacions de la casa en el darrer any s'ha duit a terme la del volum corresponent del Bolletí.

La SAL s'ha adherit a premis rebut per membres de la nostra societat com ara la Creu de Sant Jordi concedida a Bartomeu Barceló Ponsi el premi Ramon Llull al Sr. Jocelyn N. Hillgarth.

Amb motiu de la concessió de la Medalla d'Or de la Comunitat es dugué a terme un sopar de confraternització.

Al capítol de presentacions de llibres es dugueren a terme la del treball del Sr. Ramon Rosselló sobre Ciutat en el segle XIII, presentat per la consòcia Magdalena Riera Frau i la presentació del llibre sobre Els Llitrà, obra de la Dra. Maria Barceló.

La participació de la nostra Societat en les institucions es manté con l'any anterior: la Comissió Municipal de Centre Històric i Catàleg de Palma i la Ponència tècnica de Patrimoni del CIM amb un representant a cada organisme.

En quant als fons de la casa, s'ha vist ampliat amb la recepció definitiva del llegat de Da. Victòria Amer que conté la correspondència de Pere d'Alcantara Penya. La Presidenta vol agrair les gestions dels Srs. Joan Alemany i del Pare Miquel Batllori així com el treball de A. Lozano i m. Magdalena Riera en la catalogació de la documentació.

Pel que fa als projectes pel proper any la Presidenta esmena:

1º) El núm. 58 del BSAL.

2º) Acabar el llibre sobre Història de la SAL.

3º) Publicació de les Actes del Congrés sobre patrimoni marítim.

4º) Iniciar les tasques d'informatització del contingut del BSAL.

5º) Continuar les obres a la teulada i a l'electricitat de la casa, per la qual cosa es troben molt avançades les gestions amb el CIM. Tampoc es pot oblidar que el forjat de la secretaria es troba en estat molt perillós igual que altres forjats de la casa. Es tracta de problemes que es solucionaran a mesura que l'acord amb el CIM sia renovat.

4º) Moviment de socis: Durant l'any 2001 hi hagut 16 altes i una baixa per defunció: D. Bartomeu Darder Hevia.

5º) Balanç econòmic i estat de comptes: A continuació el tresorer formula l'estat de comptes que ha estat el següent:

ENTRADES:

Quotes de socis:	18.018
Subvencions:	39.055,67
Interessos:	610,22
Fotocòpies i altres:	44,60
Existències inicials:	29.605,5
TOTAL ENTRADES:	87.333,99

SORTIDES:

Infraestructura:	8.790,73
Aigua:	178,91
Electricitat:	701,25
Telefon:	443,11
Beques:	4.728,51
Material oficina:	3.204,55
Ordinador:	3.484,06
Mobiliari:	94,55
Neteja:	1.082,65
Rebuts tornats:	2.436
Despeses devolució:	22,2 4
Despeses cobrament:	184,44
Imprempta:	15.127,16
Manteniment de comptes:	29,45
Retenció interessos:	0'50
Impostos:	1.095,08
Conferències i presentacions de llibres:	556,55

EXISTÈNCIES FINALS: 45.174,33

6º) Assumptes de tràmit: No hi ha cap assumpte de tràmit.

7º) Prec i preguntes. La Sra. Miquela Forteza demana poder consultar els gravat que hi ha dins una habitació del primer pis. El Conservador contesta que mai s'ha negat a ensenyar aquesta habitació i que es troba tancada per motius de seguretat. Si algun consoci vol consultar el material sols s'ha de posar en contacte amb el Conservador o la persona que atén la casa durant els horabaixes.

Considerant que el Sr. Plàcid Pérez ha dimitit com vocal atès que no pot acudir a les reunions, es proposa per la seva substitució al Sr. José Morata Socias.

I sense més temes a tractar s'aixeca la sessió a les 20'35 hores tot agraint de bellnou la presència del Sr. Bisbe.

EL SECRETARI
Miquel Deyà Bauzà

V. i P.

LA PRESIDENTA
Maria Barceló Crespi

Parlaments pronunciats el dia 13 de maig 2003 amb motiu del nomenament de Soci d'honor a favor dels senyors Andreu Muntaner i Darde i Bartomeu Font Obrador.

Benvolguts Senyora Presidenta de la Societat Arqueològica Lul·liana i membres de la Junta de Govern

Tomeu, Andreu; i amics consocios:

Quan fa unes setmanes, la Presidenta de la Societat, en representació de la Junta, proposà a l'Assemblea general simplement i planera la designació de Bartomeu Font Obrador i d'Andreu Muntaner Darder com a Socis d'Honor, l'aclamació de la iniciativa significà al meu entendre un reconeixement explícit dels mèrits implícits d'ambdós elegits, és a dir, de la contribució respectiva a la defensa, l'estudi i la difusió del nostre patrimoni cultural, el marc on es mou i realitza l'entitat des de més d'un segle ençà.

No imaginava en aquells moments que m'encomanarien la protocolària i justificativa *laudatio* d'un dels afectats, Bartomeu Font en l'ocasió, per quant altres companys aquí presents conexeu sens dubte de més llarg antuvi que jo la seva trajectòria historiogràfica, i també perquè solc esser reaci a acceptar aquesta sort d'intervencions, en no considerar-me de lloança fàcil i vibrant, com es requereix en actes així, per tal de glosar la vàlua dels homenatjats i arrancar una aquiescència fogosa: un flac favor, per tant, per a ells per la meva part.

No obstant ambdós inconvenients, no m'he volgut sostreure a la invitació de pronunciar uns mots sobre Bartomeu Font per també dues raons: per l'anècdota de ser el primer o un dels tot primers investigadors que vaig conèixer dins l'Arxiu Històric de Mallorca ara fa anys devers aquestes mateixes dates i amb el qual em fou molt fàcil de sintonitzar, i sobretot perquè sempre he apreciat les persones laborioses i de bona feina -creient com som de sentències populars com aquelles de què *des treball surt es profit, qui dorm no pilla peixos, res es fa tot sol*, o qualcuna de forastera, com la marroquina que he llegit recentment: *si has de fer una feina malament, val més refusar-la*-, i en aquest sentit consider que Font Obrador representa un cas distintiu, assenyalat, en aquesta terra i en aquests darrers decennis, si bé, per fortuna, no l'únic. Anem per parts.

En efecte, fou pel maig del 1965, quan, havent just retornat a Mallorca després d'una absència de pràcticament una vintena d'anys, amb l'intenció de competir en unes immediates oposicions al Cos Facultatiu d'Arxivers i Bibliotecaris, el llavors Director de l'Arxiu, don Joan Pons i Marquès, un home per demés il·lustrat i tan compromès per altra banda amb aquesta Societat com a President de llarga durada, em va acollir i procurà una plaça d'interí, tot satisfet de què a la fi sorgís un mallorquí disposat a continuar la ininterrompuda cadena dels caps illencs del centre. I un dels dematins inicials em presentà a Bartomeu Font, qui acudia

assíduament a investigar per al primer tom de l'*Historia de Llucmajor*, si bé ja duia altres publicacions dins el sarró. El fet és que el meu nom li evocà el del celebrat homònim Batle de Llucmajor, el defensor dels privilegis de la vila medieval enfront de les ingerències dels poders nobiliari i reial, i després d'un breu intercanvi d'impressions s'establí un corrent de mútua simpatia i enteniment, que mai no han cessat.

Quan pel juliol de 1976, i ja com a Facultatiu, vaig venir destinat a l'Arxiu -pel qual conseguiria ben prompte la mateixa titulació que la dels altres dos d'igual categoria administrativa, el del Regne de València i el del Regne de Galícia-, Bartomeu Font, el Dr. Bartomeu Font, més pròpiament, ja havia tret a llum dos volums de la seva *Historia de Llucmajor*. I, des d'aleshores, he estat testimoni directe durant anys de les *incomptables hores d'afanyada dedicació a la recerca a la nostra Sala d'Investigadors* per part seva. I això amb independència de les invertides en altres Arxius de Mallorca -no cal especificar-los, perquè els conexeu bé- o inclusivament de fora: al de la Corona d'Aragó, a l'Arxiu Històric Nacional a Madrid, a l'Arxiu General d'Índies de Sevilla, al del Vaticà i a alguns de Sardenya en territoris d'Itàlia, als Arxius Nacionals de París i també a alguns americans de Mèxic i dels Estats Units, així com a nombroses Biblioteques i a altres òrgans culturals adients. No s'ha d'oblidar, a més, que Tomeu Font s'havia iniciat a la investigació com arqueòleg, una experiència i coneixements que incorporà al quefer professional, igual que qualsevol altre font històrica, fins i tot les orals i presencials. De manera que respon al perfil dels *genuïns historiadors d'investigació* -i així se'l pot qualificar-, segons les modernes exigències d'aquesta disciplina, on tota dada o afirmació s'ha de recolzar en proves.

Sobre una sòlida base així, Bartomeu Font ha anat elaborant sens pausa una producció historiogràfica que en cert modo ve prefigurada en el títol de la Tesi de Llicenciatura, primer -*Arqueología del territorio de Llucmajor* (1959)-, un tema estés més tard a tots els caires del passat d'aquesta contrada, i després en el de la doctoral -*Contribución mallorquina al conocimiento de los indígenas de California* (1968)- que també ha aprofundit amb perseverança, de forma que els dos eixos primordials del seu *opus* giren entorn a l'espai geogràfic de Llucmajor i alhora a la projecció de Mallorca cap uns horitzonts més amplis a través de la figura d'alguns personatges assenyalats de la nostra illa, conjugant ambdues facetes, la local i una altra de més general, en una espècie d'equilibri complementari.

Tots sabem que l'obra emblemàtica de Bartomeu Font respecte a l'àmbit nadiu l'integren els nou toms de la *Historia de Llucmajor*, on en el pròleg al primer, pròleg signat a Roma el 1972 pel P. Miguel Batllori, recentment difunt i bon amic seu, l'il.lustre jesuïta i mestre català exposa unes interessants reflexions sobre les denominades *històries locals*, que Font compartia sens dubte en emprendre la seva no senzilla narració. El que significa per a mi aquest voluminós estudi -que un dels meus professors de la Universitat de València hauria qualificat d'*enjudioso*, un adjectiu que no em resulta fàcil de traduir- ja vaig tenir l'oportunitat de comentar-ho amb més precisió en presentar els toms VII i VIII, un parlament translluït en el llibre *La 'Historia de Llucmajor' del Dr. Font Obrador. Consideracions entorn a l'obra i a les històries locals a Mallorca* en un intent de desxifrar-ne les característiques dins el curs de les prolífiques històries dels pobles insulars nostrats. Per resumir-ho atapeïdament, assenyalaria que avui per avui és la mes extensa i completa de totes les aparegudes aquí fins ara de la mateixa natura -unes 4.450 p. de text imprès; junt amb 107 de pròlegs, colofó i estudis d'altri; i quelcom més de 600 d'índexs-; que afecta a una multiplicitat d'aspectes just limitada per la de les fonts manejades, que són moltes; la que compta amb un major aparat crític de notes i transcripcions -unes 4.672-; que està il.lustrada amb abundants fotografies, deliciosos dibuixos a ploma de José Mª Mir de la Fuente, gràfics, plànols i mapes; però sobretot que constitueix, després de qualche tímida intent d'exposició històrica perioditzada -com el de Lorenzo Lliteras sobre Artà, segles XIII i XIV-, una renovació metodològica, que no és ara el moment apropiat d'analitzar, però que s'ha demostrat vàlida per al discurs històric, i per tal raó ha estat acceptada i sovint serveix de pauta a altres autors posteriors. Amb ella, Font Obrador s'ha

consagrat no sols com l'historiador d'una parcela específica de Mallorca, sinó en quelcom representatiu en aquest camp de la historiografia, tant a l'Arxipèlag, com a voltes a la península. I, per escriure, veig predicible que, a part de qüestions puntuals -que sens dubte hom pot desenrotllar, com el propi autor reconeix amb honestitat- o de qualsevol menudència crítica que se li objecti -res és perfecte en la vinya del Senyor-, hauran de transcórrer molts de lustres abans de ser superada com a visió històrica de conjunt sobre Lluçmajor i que el nom de Bartomeu Font continuarà imprescindiblement unit en aquesta faceta al redòs patri.

No cal insistir massa en què d'aquest tronc han brotat nombroses branques en forma d'articles o monografies, apareguts sovint als Programes de Fires de Lluçmajor, o a revistes i publicacions periòdiques. Recordem a rang d'exemples *La visita de Sant Vicenç Ferrer a Lluçmajor*, *Documentos históricos del lulismo randino* -Ramon Lull és un predilecte de Font-, *El agua en la historia y economía de Lluçmajor*, *El Paborde Guillem Terrassa*, *El músic Torrandell i la seva ascendència llucmajorera*, *Maria Antònia Salvà i Mateu Obrador*, *S'Arenal: miscelánea histórica del caserío (1861-1930)*, etc..., etc... Sens oblidar altres protagonistes o successos illencs notables: *Jaume I i la conquesta*; *Un projecte històric per a Cabrera a l'època de Carles III*; *Miramar, el Archiduque y los mallorquines*, i encara d'altres.

Ara bé, el segon gran suport medul·lar de les curolles històriques de Font Obrador rau en haver captat i difós la incommensurable actuació d'alguns mallorquins singulars -en castellà hauria dit *señeros*- més enllà de la nostra limitada *ora marítima*, unes vegades a prop i altres a territoris prou llunyans, expandint sobretot la fe, la cultura i la civilització aquí arrelades.

Si els primers personatges d'aquesta índole als que s'aproximà foren igualment llucmajorers, com el teòleg Francesc Tomàs, de Taixaquet, Bisbe d'Empúries i Civita (Sardenya), i el seu nebot Miquel Tomàs, de Taixaquet, cronista pontifici al Concili de Trento i Bisbe de Lleida -que l'esmentat P. Batllori també s'havia preocupat d'inserir en un context europeu-, el panorama d'ells s'amplià de manera considerable una volta conculsa la tesi doctoral, car des de tal hora no ha deixat d'interessar-se per individualitats tan atractives i trascendents com les d'alguns missioners mallorquins, especialment franciscans, a terres de Califòrnia, com el sapient etnòleg P. Jeroni Boscana, el P. Mariano Payeras, el P. Francesc Palou -qui fou el primer historiador d'aquelles regions americanes-, el P. Joan Crespi Fiol -un altre explorador i fundador-, i per damunt de tots Fra Juníper Serra, sobre el qui ha escrit set biografies entrelaçades, fins al punt de convertir-se en un autèntic especialista a nivell intercontinental sobre la vida d'aquests prohoms. Tomeu Font és, a resultes d'indagacions com les ressenyades, el President de l'Associació d'Amics de Fra Juníper Serra i el Director del Museu i Centre d'Estudis Fra Juníper Serra, a Petra, i ha promogut així mateix el nomenament de fills il·lustres de Palma els Pares Palou i Crespi; d'Inca, el P. Payeras; i de Lluçmajor, el P. Boscana. La darrera i tot recent publicació de Font Obrador en aquesta línia versa sobre *El Convent de Sant Bonaventura de Lluçmajor. Una història. Un símbol* (2003) com a focus d'emprenedors evangelitzadors. En veritat, Bartomeu Font, no sols és un fervent propagador de les virtuts humanes i apostòliques d'aquests mallorquins, sinó un autèntic ambaixador de mallorquinisme en aquells confins i viceversa.

Una mena d'autodefinició redactada per ell mateix fa algun temps -*Junípero Serra y la Historia de Lluçmajor han llenado mi existencia de afecto y dedicación estudiosa y vocacional*- em donen peu per posar en relleu un dels trets que sempre m'han cridat l'atenció de la personalitat de Bartomeu Font: l'entusiasme amb què realitza els seus treballs. Trobar en Tomeu a part o banda és sinònim de sentir-lo trasmetre amb viva i il·lusió als amics i als qui combreguen en dèries parecudes, el tema que du entre mans, les darreres troballes, la preocupació de com millor fer-lo arribar als demés, amb el mateix goig com ho està vivint. En ell sembla clarament confirmable l'adagi bíblic *ex abundantia cordis os loquitur*, que vol indicar que allò que hom porta en abundància dins el cor, ho exterioritza la conversa. I, en

conseqüència, resulta una demostració notòria de què la labor que Tomeu Font practica és vocacional, plena de fruïció.

En qualsevol cas i quant a mi atany, per bé que crec que són molts els qui tenen una opinió similar, la tasca incansable, apassionada i fructífera duita a terme pel nostre historiador llucmajorer, fonamenten el respecte i la consideració que sent envers ell, que amb el transcurs del temps i amb el tracte personal han derivat en sentiments amicals.

No podria donar per finides les meves apreciacions, segons els motius d'estar reunits avui vespre, sens fer esment exprés als nexes de Font Obrador amb l'Arqueològica, a la que pertany des del 1954, quan encara era estudiant universitari, i a la que fou presentat per don Jaume Lladó i Ferragut, que catalogava l'Arxiu Municipal de Lluçmajor, i per don Jaume Busquets, professor seu d'àrab a l'Estudi General Lul.lià. Però, Tomeu Font no ha passat pel casal de l'Arqueològica com un simple espectador i beneficiari passiu d'una dinàmica i unes publicacions ben preuades, sinó que ha contribuït de forma activa en fer-les possibles. I no sols amb col.laboracions al *Bolletí*, iniciades devers l'any 1957, sinó com a membre de la Junta de govern i gestió des del 1963 i fins l'any 1980, o sia, un total de 17 anys, durant els quals es responsabilitzà de la direcció de publicacions, substituint Gaspar Reinés i succeït pel P. Gabriel Llompart. A més, hi ha impulsat visites i altres actes generalment vinculats amb Lluçmajor: a Capocorp, d'enaltiment a la poetessa Mª Antònia Salvà, etc... Com diu un altre proverbi mallorquí, significatiu de participació, hi ha duit sa post an es forn.

De manera que som cert i segur de què, si per la seva executòria com a historiador de Lluçmajor i de personalitats que ha encarnat honrosament les essències d'aquesta illa en altres parts del món, li han atorgat merescudes distincions -Premi d'Investigació "Ciutat de Palma"; Acadèmic Corresponent de la Reial Acadèmia de la Història, de Madrid, i també de la de Bones Lletres, de Barcelona; Numerari de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics; té la Creu oficial de l'Ordre d'Isabel la Catòlica, l'Escut d'Or de Lluçmajor, d'on és Cronista municipal, la Ciutadania honorària de San Gabriel (Califòrnia), i llueix amb orgull el títol de Fill Il.lustre de Lluçmajor-, des de la seva militància en la Societat Arqueològica Lul.liana, que ha ben demostrat estimar, hi afegirà des d'ara amb plena satisfacció el de Soci d'Honor de la nostra entrançable germanat. En nom dels qui et proposaren, t'elegiren i avui sentidament t'acompanyen, Tomeu, enhorabona. I també a l'Arqueològica per enriquir el seu cos acadèmic amb estudiosos rellevants que vénen a donar continuïtat a altres destacats predecessors. S'Arqueològica està viva.

Antoni MUT CALAFELL

Amiques i amics de la Societat Arqueològica Lul.liana. Manta de vegades he acceptat el convit de la Junta de Govern per actuar en el seu nom i al servei de la nostra més que centenària Societat, engrescada des dels seus orígens en una tasca encisadora, necessària, sens dubte, emperò condemnada a ser una simple prèdica en el más desolador dels deserts.

Emperò avui el prec suposa una comanda plaent que sé, de bon de veres, no serà predicació a orelles de cònsul ni fer retxes dins l'aigua.

Si l'amic Antoni Mut Calafell ha fet l'elogi d'un altre bon amic en Bartomeu Font Obrador, a mi em pertoca fer les corresponents lloances d'un altre bon i vell amic com és n'Andreu Muintaner i Darder. Un i altre considerats per la Junta de Govern i acceptats per la Junta General Extraordinària com nous Socis d'Honor de la nostra estimada Arqueològica.

No tenc pretensió alguna de presentar a n'Andreu muntaner, és persona prou coneguda de tots i no cal afalagar-lo mitjançant lloances foramidades.

Tan sols uns records que justifiquin la meva llarga relació amical, per una banda, i professional, per l'altra, i el perquè fou considerat amb pronunciaments favorables per assolir

aquest guardó de Soci d'Honor de la SAL. Guardó honorífic sens dubte. És de tots sabut que l'Arqueològica al llarg de la seva molt llarga singladura tan sols pot oferir honors, honors que, de veritat, arriben tan sols als qui els mereixen.

Vaig conèixer a l'amic Andreu quan per primera vegada, recent acceptat com a soci de la casa, vaig assistir a una Junta General de la SAL. Seria, més o manco, envers els anys cinquanta-cinc o sis, acabada la carrera i en una situació laboral, diguem-ne incerta. Incerta com el futur de tots els joves llicenciats que havíem sorgit de la Universitat per aquelles saons.

Congeniarem a l'instant. Andreu, bon coneixedor de la geografia illenca, més gran que tots nosaltres que havíem arribat encuriósits a les portes de l'Arqueològica, tenia una llarga experiència en el treball de camp i endemés comptava amb l'amistat d'una persona, en aquelles saons, casi mítica: Josep Colominas i Roca que, durant els anys vint, havia excavat una munió de jaciments talaiòtics de pregona importància.

Possiblement alguns dels presents ens demanereu que tenia a veure un novell llicenciat en filologia semítica amb l'arqueologia prehistòrica illenca? En efecte, ja en aquells moments, la meua preocupació per desenrotllar la tasca professional que, de manera coherent, pensava emprendre, contemplava l'ús de les tècniques arqueològiques per a la coneixença de la història de Mallorca.

L'amistat amb Andreu Muntaner féu possible anar a Capocorp i veure les ruïnes del poblat talaiòtic amb ulls diferents dels d'un profà i visitar molts d'altres jaciments: Cova de Son Bauçà, canteres de Sa Punta de sa dent que, o bé eren de difícil accés o encare romanien per descobrir.

Tal volta el més interessant fou la pinya que des dels primers instants formarem els joves d'aquella època: Miquel Duran, Guillem Rosselló Coll, Miquel Billoch, Tomeu Cilimíngas enfront de les venerables patums que, en aquells anys difícils, governaven l'Arqueològica. Avui dia, passat més de cinquanta anys, convertits en patums que governam l'Arqueològica auqetsa recordança ens pot servir de lliçò i com deïm en bon mallorquí en podem prendre llum de na pintora.

El jovent en aquelles saons no podíem entendre el perquè de l'estancada vida que mantenia la nostra Societat. Ara que seguim a les mateixes quan la manca de cabals econòmics per fer el que voldríem fer i no podem, sí ho podem entendre. A dir veritat totes les maniobres que intentarem dur a terme per canviar el tarannà i la forma d'actuar de la Societat foren inútils, no de bades Déu ajuda al bons quan són més que els dolents ... fins que un dia aquells que ens consideravem bons forem més que els venerables consocis que no ens agradaven. El més trist és que assolirem aquest grau de venerabilitat quan ja ... erem vells.

Emperò tot això Andreu Muntaner no impedeix que la teva tasca en pro de l'Arqueològica sia oblidada, des de la llarga, una de les més llargues, vinculació a la casa al teu pas per la Junta de Govern, la preocupació constant que manifestares amb insistència, any rere any, en relació a la prehistòrica instal·lació elèctrica del Casal Aguiló, i no diguem de la més que paleolítica de Can Oleo, sortadament avui dia resolta la mancança de seguretat tal com predicaves, la teva recopilació d'imatges antigues de la terra que ha cristalitzat en els magnífics volums de les teves darreres obres i per a mi, com a responsable del Museu de Mallorca, que hauria de ser la nineta d'els ulls dels qui ens governen, d'igual manera que és la nineta dels ulls de l'Arqueològica, la teva despresa col·laboració en la recerca d'estris etnològics per a la Secció de Muro, una de les primeres i una de les més constants, són mèrits més que suficients per considerar-te entre les gents de la SAL com un dels membres més estimats. Per molts d'anys Andreu Muntaner i Darder.

Vida de la Societat

Nous socis admesos durant l'any 2003

- 1.210 Mª de la Concepció Tous Martorell
- 1.211 Antoni Payeras Coll
- 1.212 Fernando Pujalte Vilanova
- 1.213 Gabriel Seguí Trobat
- 1.214 Bartomeu Caimari Calafat
- 1.215 Gabriel A. Matheu Noguera
- 1.216 César Murillo Rademacher
- 1.217 Nicolau Dols Salas
- 1.218 Eduardo Pascual Ramos
- 1.219 M^a del Carme Coll Font
- 1.220 Apol·lònia Nadal Huguet
- 1.221 Lluís Moranta Jaume

Baixes per defunció

Bisbe Teodor Úbeda Gramage, President d'Honor
 P. Miquel Batllori Munné, S. J., Soci d'honor
 Sr. William H. Waldren, arqueòleg
 Sr. Antoni Garcia-Ruiz Rosselló, arquitecte

Baixes voluntàries

Sr. Antoni Deyà Cerdà

Socis d'honor

El dia 13 de maig es va celebrar el sopar de primavera de la Societat per tal de lliurar els diplomes de Socis d'Honor als guardonats a la passada Junta General Extraordinària celebrada el mes de febrer d'enguany. L'acte tingué lloc al restaurant *Bahía Mediterráneo* i cuidaren del corresponents elogis els consocis Antoni Mut Calafell que glossà els mèrits de Bartomeu Font i Obrador, mentre que Guillem Rosselló Bordoy féu l'elogi d'Andreu Muntaner Darder.

Assemblea General Ordinària

Tingué lloc al local social el dia 11 de febrer de 2003 i es lliurà als consocis el volum 58 del BSAL corresponent a l'any 2002, tot

mantenint el costum ja habitual de fer entrega del Bolletí el dia de l'Assemblea General.

Assemblea General Extraordinària

A continuació de l'anterior i d'acord amb els Estatuts vigents es procedí a la renovació de la Junta de Govern que quedà constituïda de la manera següent:

Presidenta	Maria Barceló Crespi
Vicepresident	Manuel A. Ripoll Billón
Secretari	Bartomeu Bestard Cladera
Tresorer	Antoni Vallespir Bonet
Bibliotecari	Antoni Lozano Ruiz
Conservadora	Maria Magdalena Riera Frau

Director de publicacions G. Rosselló Bordoy
 Vocals Santiago Cortès Forteza, Miquel Deyà Bauzà, Miquel Ferrer Flórez, Joan Mas Vives, Josep Morata Socias, Antoni Planas Rosselló, Jaume Serra Barceló i Josep Carles Tous Prades.

Seguint l'ordre del dia la Junta de Govern proposà el nomenament de socis d'honor a favor dels senyors Andreu Muntaner Darder i Bartomeu Font Obrador, per la seva molt llarga vinculació a la SAL, ambdós han format part de la Junta de Govern i per la seva activitat intel·lectual i investigadora.

Participació en actes culturals

Durant el mes de febrer el Centre de Professors i Recursos de Manacor (CPR MANACOR) utilitzà el Saló d'Actes de la SAL per l'acte de posada en comú després de la visita a la Ciutat realitzada amb motiu del Curs de defensa del Patrimoni.

Igualment amb motiu del Congrés organitzat pel Centre d'Estudis Musicals de la Seu part de les sessions es celebraren al Casal Aguiló, així com una de les sessions del Congrés en Homenatge a Francesc de Borja Moll, filòleg, que fou Soci d'Honor de la Casa.

Participació en institucions públiques

Arrel de les eleccions municipals i autonòmiques la presència de la SAL a determinades comissions dedicades a la defensa del patrimoni cultural es va mantenir seguint a la Comissió de Centre Històric i Catàleg el consoci Antoni Mut Calafell i a la

Ponència Tècnica de Patrimoni del CIM Miquel Deyà Bauzà. Cal recordar que a títol personal el consoci G. Rosselló Bordoy forma part de la CCH i C i pels seus càrrecs professionals hi formen part també Mª Magdalena Riera Frau i Bartomeu Bestard Cladera.

Publicacions

Con ja s'ha esmentat es presentà als socis el volum 58 del BSAL, corresponent a l'Any 2002 i es donà complida notícia del primer volum de la història de la SAL que amb el títol *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)* sortirà de la impremta el mes de desembre i que serà presentat públicament el dia 13 de gener de 2004 al Col·legi de la Sapiència en recordança de la fundació, en aquell Centre, de la nostra Societat. Cuidarà de la presentació el consoci Miquel Ferrer Flórez, el més antic dels socis que forma part de la Junta de Govern. L'edició ha comptat amb l'ajut econòmic de Sa Nostra, tal com és costum per part d'aquesta institució i amb una aportació de l'Ajuntament de Palma. Malauradament altres peticions d'ajut endreçades al Govern Balear i al Consell Insular de Mallorca no han estat ateses.

Al Parlament de les Illes Balears es presentà el llibre *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Documents i compilacions legals*. Obra promoguda i editada pel Parlament sota la direcció del Sr. Francese Garí i Mir, antic consoci de la SAL, amb textos dels consocis Maria Barceló Crespí, Pau Cateura Bennàsser, Josep Juan Vidal, Antoni Marimon Riutord, Antoni Mut Calafell, Romàn Piña Homs, Antoni Planas Rosselló i Ricard Urgell Hernández i la coordinació de la Sra. Maria Perelló Mas, també consòcia de la Casa.

A la presentació intervingué la presidenta de la SAL, professora Dra. Maria Barceló Crespí, i el professor Dr. Romàn Piña Homs en qualitat de president de la Reial Acadèmia d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics.

Seguint antics costums de la SAL al volum 59 del Bolletí, corresponent a enguany, s'inicia la publicació parcial de *Historia del Colegio de San Ignacio de Loyola*, manuscrit anònim de 1688 que ha estat transcrit i comentat pel professor Dr. Miquel Ferrer Flórez. L'edició es presenta de manera que, una vegada

completada, s'han previst tres lliuraments, el conjunt pugui ser enquadrat en forma de llibre, tal com es va fer antigament amb els llibres de Talladas, Quadrado, Oleza i altres consocis.

Presentació de llibres

El dia 28 d'octubre es va presentar el llibre *Cançó de la croada contra els albigesos*. Hi participaren els editors i comentaristes de l'obra els professors Vicent Martines de la Universitat d'Alacant i Gabriel Pujol i Ensenyat de la UIB.

El dia 30 del mateix mes va tenir lloc la presentació del *Diccionari d'historiografia catalana*, obra dirigida pel professor d'Història Contemporània de la UAB Antoni Simon i Tarrés el qual explicà el procés d'elaboració de tan important llibre. Hi participaren els col·laboradors mallorquins a l'obra professors Sebastià Serra Busquets i Antoni Marimon i Riutort. G. Rosselló Bordoy analitzà la part dedicada a la historiografia mallorquina, puntualitzant alguns aspectes i suggerint possibles mancances al *Diccionari* que, sens dubte és una magnífica eina de treball.

Cessió de peces de la col·lecció

A l'exposició referida a la murada renaixentista, organitzada per l'Arxiu Municipal, hi figuraren diverses fotografies de la col·lecció de la SAL i el retrat a l'oli de D. Estanislau de K. Aguiló.

La Junta de Govern va considerar oportú que la col·lecció de fotogravats de la SAL, en gran part donació del consoci Josep Carles Tous Prades procedents de l'arxiu de *Última Hora* passi en dipòsit al Museu d'Arts Gràfiques que l'Ajuntament d'Inca té en preparació.

Conveni amb Diversitat 21

El conveni signat entre Diversitat 21 i la SAL en virtut del qual la Societat posava a disposició de l'empresa promoguda per la Conselleria de Turisme, la sala d'actes i altres dependències de la Casa com nucli d'acollida a la ruta turística a través del Call jueu ha estat rescindit pel nou Govern de les Illes Balears el dia 16 de desembre.

Obres al Casal Aguiló

Dins el marc del conveni establert amb el Consell Insular de Mallorca en anys anteriors s'han realitzat les següents obres: final de la teulada del aiguavés de davant del Casal Aguiló, nova instal·lació elèctrica i centralització de comptadors en planta baixa. Dit conveni no ha estat renovat a hores d'ara.

Gràcies a la signatura enguany del conveni amb Diversitat 21 fou possible pintar la planta noble, revisar el seu envigat i bastir la nova sala de lectura que es troba en funcionament des de finals d'estiu. La rescisió unilateral ha impedit que els termes del conveni fossin completats.

Altres convenis

Com és habitual el mes de setembre es va signar el conveni amb l'entitat bancària Sa Nostra pel qual la Societat va rebre 6.000 euros destinats a l'edició del Bolletí de la SAL.

Visites als nous responsables polítics

La Presidenta acompanyada de membres de la Junta de Govern va retre visita al Honorable Conseller d'Educació i Cultura del Govern Balear i a la Directora General de Cultura per posar-se a la seva disposició i recordar-lis la relació que manté la SAL amb el Museu de Mallorca i la Conselleria.

Igualment varen fer palès l'incompliment per part del Govern de les Illes Balears del conveni signat l'any 1961 amb el *Ministerio de Educación y Ciencia* respecte al Patronat del Museu de Mallorca.

En aquest sentit és de lamentar que tal retret s'hagi plantejat als diferents governs des de la transferència de competències sobre la gestió de l'esmentat Museu sense tenir mai resposta adequada.

Igualment s'ha visitat a la Consellera de Cultura del CIM, Sra. Dolça Mulet, per tal d'intentar renovar el Conveni de restauració del Casal Aguiló, al regidor de Cultura de l'Ajuntament de Palma Sr. Rogelio Araujo i a la primera tinent de batle Sra. Francisca Bennàsar.

Canvis a les dependències de la SAL

La Sala de lectura de la biblioteca ha estat desplaçada a la dependència contigua, antiga sala d'actes, dotada de nova prestatgeria aportada pel conveni, abans esmentat, amb Diversitat 21. Les obres de consulta estan així directament a l'abast dels lectors.

Concessió de premis del Govern de les Illes Balears

El soci de la SAL Editorial Moll i professor Dr. Vicenç Mª Rosselló Verger, soci corresponent han estat guardonats amb la Medalla d'Or del Govern Autònom.

Altres premis

S'ha retut homenatge per part de l'Ajuntament de Bunyola al consoci Climent Garau Arbona, nomenat fill il·lustre de la Vila.

Igualment el consoci Gabriel Pieras ha rebut l'homenatge de l'OCB d'Inca i els consocis Josep Estelrich i Joan Barceló foren declarats populars de la COPE i Damià Pons i Pons va rebre el Premi de la Crítica de Serra d'Or.

Endemés mn. Josep Estelrich i Costa rebé el premi 31 de desembre de l'OCB.

Any Moll

Dins els Actes organitzats amb motiu de l'Any Moll el dia 29 de maig la professora Aina Moll Marquès va impartir a la SAL una conferència sobre el seu pare, membre actiu i soci d'honor de la SAL.

Congrés Internacional sobre Ceràmica Medieval a la Mediterrània

Anul·lat el Congrés Internacional que s'havia de celebrar a Mallorca durant l'any 2003 per manca de suport institucional la SAL estudia la possibilitat de convocar dins el seu programa EL NOSTRE PATRIMONI CULTURAL (ENPC) el VIè Congrés dedicat a l'estudi de la *Ceràmica. Objecte i document històric*.

Cal recordar que les Actes de l'anterior Congrés romanen inèdites a causa de la manca de recursos econòmics per a la seva edició, malgrat s'hagin dirigit peticions d'ajut a diferents entitats.

Nova presentació de l'escut de la SAL

Don Ramon Sancho de la Jordana i Fortuny ha tingut la gentilesa de dibuixar per a la Societat el nostre escut que no estava sotmès a les estrictes regles de la terminologia heràldica.

N'ha fet dues versions en color i en blanc i negre. Recordem que l'emblema de la Societat són les armes de la família Llull amb la bordura que porta el nom de la Societat.

La col·lecció de revistes

Una de les sèries de major importància de la nostra biblioteca prové dels intercanvis del Bolletí amb més de 300 publicacions periòdiques, locals, nacionals i estrangeres.

La nova remodelació de les dependències ha cristal·litzat amb la reorganització d'aquest fons que ha dut a terme el bibliotecari senyor Lozano Ruiz al llarg dels darrers tres anys.

De moment i mentre les obres de restauració del Casal Aguiló no acabin, tals col·leccions s'han sistematitzat a la planta baixa a la que ha de ser Sala d'Exposicions de la SAL.

Missa pel Bisbe Teodor

Dia 10 de juny es va celebrar l'Eucaristia en sufragi de l'ànima del Bisbe Teodor Úbeda Gramaje que finà el dia 18 de maig. Fou una concelebració del preveres socis de la Casa a la capella de la Puritat de Maria del convent de Sant Francesc. Descansi en pau el que va ser President d'Honor de la SAL com a titular de la Mitra de Mallorca.

Nous Acadèmics

La *Reial Acadèmia d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics de Mallorca* ha elegit com Acadèmic de número al consoci Miquel Deyà i Bauzà i Acadèmic corresponent al consoci Bartomeu Bestard Cladera.

La *Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* ha nomenat acadèmics corresponents al consoci Maria Barceló Crespi i Joan Mas Vives.

NECROLOGIES

In memoriam

Mons. Teodor Úbeda Gramage, Bisbe de Mallorca (Ontinyent *1931 - Palma †2003)

Eren les 12,30 del diumenge dia 18 de maig i la notícia s'estengué aviat per tota Mallorca: "El bisbe és mort". El seu cor no havia pogut suportar la convalescència del que semblava una senzilla operació quirúrgica.

La mort segava, quasi sobtadament, 71 anys de vida i 30 anys bisbe de Mallorca, el pontificat més llarg en tota la història de l'Església de Mallorca. Havia nascut a Ontinyent (País Valencià) el 1931. Fill de Manuel, petit industrial, i Maria, sastressa, era el petit de quatre germans, Maria, Manuel i Salvador. Al poc temps de nèixer morí sa mare i d'ell es feu càrrec la seva germana major que li feu de mare i l'acompanyà fins fa dos anys que el precedí a la casa del Pare.

Abans de complir els 40 anys fou ordenat bisbe exercint de bisbe auxiliar d'Eivissa. El 1972, rebé el càrrec d'administrador apostòlic de Mallorca i, el 13 d'abril de 1973, fou elegit bisbe de Mallorca, tot i que fins a 1976 regí la diòcesis d'Eivissa com a administrador apostòlic.

Quan l'11 d'octubre de 1962 el papa Joan XXIII obrí el concili Vaticà II Teodor Úbeda era a Roma estudiant teologia a la Universitat de Sant Tomàs i va seguir mol de prop les deliberacions conciliars que varen ser origen d'un canvi ben profund en la vida de l'Església i de la societat civil, per tant no és estrany que una de les principals preocupacions fou impulsar la renovació del Vaticà II, procurant una nova presència de l'Església en les noves conjuntures sociopolítiques de l'Estat espanyol, i, en concret, de Mallorca i de les altres illes. Dins aquesta línia impulsà les 12 Assemblees diocesanes i el Sínode diocesà de 1998-1999.

El 1975, publicà amb el bisbe de Menorca, Miquel Moncadas, una declaració sobre *La responsabilitat dels cristians en la promoció de la nostra llengua i cultura*. Així mateix, ha treballat per la normalització lingüística del català en la litúrgia, en la documentació (després de 200 anys els llibres sacramentals es tornaven escriure en català) i les publicacions de la Diòcesi, concretament en el Butlletí Oficial del Bisbat i ha encoratjat i prologat les edicions en català per a les Balears del Nou Testament (1987) i de la Bíblia (1994).

Una preocupació també molt present dins la seva vida pastoral fou la promoció de l'acció social de l'Església, creà la Delegació Diocesana d'Acció Social (1979). El 1976, propicià la Sapiència fundada per un grup de voluntaris, que donà lloc (1981) a l'Hospital de Nit i a la Fundació Social la Sapiència (2000) i promogué el Projecte Home (1985) i la Fundació Home Lliure (1999) Així mateix, el 1978 propicià la federació dels grups d'esplai i la Fundació Esplai de les Illes (1994). El 1980, erigí l'associació Justícia i Pau. Juntament amb la PIMEM creà la Fundació Deixalles (1987). Firmà un acord marc de col·laboració entre l'Església de Mallorca i la Universitat de les Illes Balears (1991).

La Societat Arqueològica Lul·liana s'uní al sentiment de la gent mallorquina per la mort del qui fou, com a bisbe de Mallorca, president d'honor de l'Arqueològica i ens reunirem en torn del l'altar de la capella de la Puritat de la basílica de sant Francesc, als peus del sepulcre del Mestre il·luminat on celebrarem un funeral per l'ànima del bisbe Teodor, que descansi en la Pau de Déu.

SANTIAGO CORTÈS I FORTEZA

Miquel Batllori Munnè, S. J.

(Barcelona, * 1909-† 2003)

La pèrdua dels amics és llei de vida i a mida que veus com ens deixen, les paraules del poeta *que solos se quedan los muertos* no són més que una trista reflexió, més apropada a la fal·làcia que a la realitat. En veritat els que quedam sols som els que restam dempeus sobra la bolla del món. Sotmesos a totes les intempèries i a tot tipus d'intemperàncies.

Avui hem de recordar l'eixida del món dels vius de tres persones, tres amics, tres amants de la nostra Mallorca, tan deixada de les mans dels deus de l'Olimp i de tots els altres deus que aquí tingueren vigència al llarg dels segles. Amics, sí, mestres, algun d'ells, també, emperò per damunt de totes les coses, amics corals que anuaren des de temps enrere uns lligams especials amb el qui ara es veu en la trista tasca de glosar el seu traspàs a una nova vida i recordar el que significaren per Mallorca.

Em refereixo, i seguiré l'ordre estricta de coneixença, a Miquel Batllori Munnè, de la Companyia de Jesús, a Álvaro Galmés de Fuentes i a William H. Waldren, el darrer que entrà a la categoria dels amics i el que ens ha deixat fa pocs dies.

Llevat del Pare Batllori, els altres dos no foren homes de l'Arqueològica, emperó la seva dedicació intel·lectual envers la nostra terra fou tan intensa, tan important, que les directrius que seguiren en el seu quefer professional els fa homes de bon de veres lligats a la nostra més que centenària Societat Arqueològica que, després de sobreviure el pas de dos finals de segles, mantè viu l'esperit dels fundadors que li deixaren com a penyora aquell lema clàssic de *colligite quae superaverunt fragmenta, ne pereant*.

Vaig conèixer Miquel Batllori Munnè molt prest, recent arribat a Mallorca com a *maestrillo* del jesuïtes de Monti Sion. Aleshores els infants pucers que trespàssem per les clastres del col·legi, més preocupats per saber com traduir *al idioma del imperio* el toc i pam del joc de bolles o el ferrà i xapar a la baldufa del germà proïsmo, no sapíem qui era. Tal volta ni els propis companys de l'orde ignacià tampoc sabien qui era el nou professor de història, literatura i filosofia que havia arribat a l'Illa.

Amable, atent, sempre atildat, amb la vesta negra impecable, ben prest varem tenir proves del seu mestratge, malgrat no ens fos possible freqüentar la seva aula. Els infants pucers quedavem fora de l'àmbit dels grans que en tenir quinze anys si podien rebre el seu mestratge directe, mestratge just, llampant, clar, sempre ben definit.

L'assistència a les sessions de l'Acadèmia literària de la Congregació Mariana, entitat d'una llarga tradició a Mallorca, féu possible acostar-nos al mestre per tal de poder gaudir dels seus sabers. Fa poc temps recordava que gràcies a Miquel Batllori vaig conèixer dos noms que, temps després, serien un bell referent de la meua activitat professional: Antoni Despuig i Dameto i la Societat Arqueològica Lul·liana.

L'octubre de 1947 tots nosaltres quedarem decebuts. Aquell any, a la fi, podríem accedir a l'aula del Pare Batllori, més ai!, els superiors l'havien destinat a missions més importants que transmetre els seus sabers als joves que arribàvem al cinquè curs del batxillerat. Aquell batxillerat més llarg que una Corema, set anys, un rere l'altre, de patiments i maldecaps. El Pare Batllori marxava a Roma destinat a feines més pregoneres per la Companyia i, a dir veritat, pel món intel·lectual, sense fronteres de llengües i creences.

En conseqüència no puc presumir de ser alumne de Miquel Batllori Munnè, emperò circumstàncies de la vida m'aproparen al seu mestratge i el Pare Miquel sempre tingué amb mi unes complaències com si fos un dels seus deixebles estimats.

Seria llarg definir la trajectòria humana i professional del Pare Batllori. La seva obra es prou coneguda, la seva vinculació a la SAL, recordem que era soci d'honor des de l'any 1948, fou intensa i en moltes ocasions el retorn escadusser a Mallorca a requeriment de la Societat fou constant.

El record de la seva estada mallorquina restà present sempre i aquella definició que ens va deixar de la nostra terra: *és l'illa del bell parlar*, ens honora, malgrat avui el nostre bell parlar sia amenaçat per tots els cantons.

L'afecció envers l'Arqueològica quedà ben palesa arrel del llegat de dona Victòria Amer i Penya. Fou la darrera vegada que mantinguerem contacte amb la seva persona, perquè artífex de la donació de l'important llegat epistolar de Pere d'Alcàntara Penya, volgué, com a testimoni, signar l'Acte d'entrega del llegat.

Com a fidel deixeble del mestre sempre recordaré el missatge que vaig rebre la darrera vegada que, per telèfon, poguerem parlar. Era l'estiu de l'any 2002 quan un dia en sonar el telèfon vaig entendre la veu recordada del Pare Batllori que volia agrair-me la tramesa del volums de l'homenatge que amics i deixebles m'havien lliurat amb motiu de la meua jubilació. S'acomiadà amb una pregunta: *Guillem, i ara que fas?*

En rebre la meua contesta de: *vaig fent cosetes*, replicà, rebent:

¡Ah! No! Ara és el moment de fer coses. Ten present que a partir de la meua jubilació vaig poder fer coses, moltes coses, més coses que abans!

Sien aquestes les seves paraules un missatge per sempre mai.

Adeu Pare Batllori i al cel sia, sia quin sia el cel que ens vulgui acollir.

G. ROSSELLÓ BORDOY

ÁLVARO GALMÉS DE FUENTES

(Madrid, * 1924 - † 2003)

Álvaro Galmés de Fuentes el vaig conèixer a Madrid, quan estudiant de Filologia Semítica, un bon dia de primavera, era l'any 1955, es presentà al Seminari d'Àrab, un jove professor de Filologia Romànica, ajudant o becari, no ho sabia dir. Encara no s'havia encunyat el terme de PNN, tan en voga dècades després. Necessitava que un aprenent d'arabista li caligrafiàs, en àrab, una sèrie de textos del *Calila i Dimna* que havia d'incorporar al manuscrit de la seva tesi doctoral. En aquell temps no eren possibles les fantasies morisques de màquines d'escriure amb grafia àrab, ni d'ordenadors diabòlics. Aleshores encara devia regnar l'Univac de moltes tones que havien bastit els americans per fer la vida impossible als japonesos.

Ens va fer unes proves caligràfiques per tal de comprovar la qualitat de la nostre lletra. El jove professor ajudant era n'Álvaro Galmés de Fuentes i el copista que escollí el qui ara fa remenbrança d'aquell fet.

Així començà una llarga amistat i una cordial relació que, per a mi, fou també un profitós mestratge.

Álvaro, mallorquí d'origen, fill de don Damià Galmés, natural de Manacor, registrador de la propietat, establert a Madrid de temps enrere, a qui vaig conèixer a casa seva. El pare era una persona d'una cordialitat extraordinària que mantenia el bell parlar, com diria el Pare Batllori, de la nostra terra i una plena enyorança de la Mediterrània.

Durant uns mesos la tasca meticulosa d'anar copiant els textos a les planes curosament mecanoscrites, tampoc era temps de fotocopiadores, fou l'inici d'una cordial relació que per sempre es mantingué amb afecte.

Álvaro Galmés mai oblidà els seus orígens mallorquins i els records d'infantesa passats amb el seus avis manacorins al llarg de la guerra civil eren una referència constant en les nostres converses quan cansats de la feina, feixuga per la cura que havies de tenir per no equivocar-te, ens anavem de copes pels voltants de casa seva.

Catedràtic molt prest, primer a La Laguna, després a Oviedo, aquesta relació amb la terra dels seus orígens cristalitzà en una sèrie d'obres de cabal importància sobre la llengua que en època musulmana es va parlar a Mallorca. Especialitzat en la llengua dels mossàrabs andalusins les seves anotacions sobre les pervivències llatines a la llengua en la que es redactaren les diferents versions del *Llibre del Repartiment* foren i encara són i seran per molt de temps una guia fonamental per tal de destriar com va ser l'àrab dialectal parlat a Mallorca musulmana.

És, per tant, d'obligada consulta dins el seu llibre (*Dialectología mozárabe*, Madrid, Ed. Gredos, 1983) el capítol dedicat a *El mozárabe de Mallorca y Valencia* (pp. 117-162) en el qual dedicà una llarga atenció al *Llibre del Repartiment* de Mallorca, on, per primera vegada, detectà que determinades frases ilegibles, bé a les còpies llatines, bé a la versió catalana, no eren més que frases en àrab, escrites sota una forma aljamiada, és a dir, en lletres llatines. Detecció fàcil per a un arabista, però que ha passat per malla als que després han encetat l'anàlisi del *Repartiment*. Galmés de Fuentes, malgrat ser romanista, havia assolit una molt bona coneixença de l'àrab, que li va permetre destriar, sense cap dificultat, aquelles frases i mots que, en alguns casos, s'han convertit en incomprendibles topònims.

No de bades el seu primcernut domini de l'àrab facilità la fundació de la revista *Aljamia*, de la Universitat d'Oviedo, que encara es mantè en plena vigència. És una qüestió que no podem oblidar en analitzar llur producció científica.

Dins l'activitat professional d'Álvaro Galmés de Fuentes traspua la seva mallorquinitat. No tan sols els records d'infantesa, viscuda en una època difícil, foren constants sino també els problemes lingüístics que preocuparen, en tot temps, el seu esperit investigador i que, dins la seva obra, ocupen un lloc important. Així podem destacar curoses investigacions, tals com:

"Sobre la partícula *Son* antepuesta a nombres de predios mallorquines", *Revista de Filología Española*, XXXIX, Madrid, 1955, 134.

"Toponimia balear y asociación etimológica" *Archivum* XXXIII, Oviedo, 1983, 409-420.

"Etimología del topónimo Manacor", *Miscel·lània Sanchis Guarner* I, Valencia, 1984, 125-127.

“Sobre toponimia mozàrabe balear”, *Anaquel de Estudios Árabes* III. Madrid, 1992, 303-319.

Per a mi han tingut un especial interès les seves valoracions sobre el Repartiment de Mallorca que va conèixer directament a partir de les versions de l'Arxiu del Regne de Mallorca (llatina, catalana i llatino-aràbiga). No esmenta el còdex, magnífic, de l'Arxiu Capítular de Mallorca. No he sabut si el va conèixer o passà per malla a l'hora dels seus estudis. La seva sobtada mort impedí solucionar aquesta mancança. Tan sols voldria recollir aquí uns breus comentaris sobre la importància del *Repartiment* i el seu valor com a document essencial per a la conèixença del món islàmic mallorquí.

D'aquesta manera ens recorda que: *El Libro del Repartimiento de Mallorca, era en los primeros años de la Reconquista, un documento de extraordinaria importancia, pues venía a ser para los colonizadores de la Isla su Registro de la Propiedad. Esta circunstancia explica el esmero con que entonces fue conservado el original en la Casa del Temple, y las grandes precauciones que se tomaron al hacer las copias que hoy día conservamos.*

No deixa de ser extravagant que en la magnífica col·lecció recollida i editada pel Parlament de les Illes Balears sota el títol *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Documents i compilacions legals*, publicat enguany, s'hagi obviat no tan sols la publicació d'algunes de les versions encara inèdites, sino l'anàlisi de la seva importància.

D'altra banda hem de tenir en compte que l'ús dels termes mossàrab i mossarabisme per part dels romanistes té un significat especial, que no sempre els arabistes hem acceptat. Álvaro Galmés en aquest sentit planteja el problema amb absoluta claredat i a la definició, fonts documentals per al seu estudi i controvèrsies sobre el tema, dedica una llarga *Introducción* a la seva *Dialectología mozàrabe*, abans esmentada.

Cal afegir que és una doctrina prou assenyada i fonamentada. Si persones no especialitzades han caigut en errors d'interpretació considerant que els mossàrabs i la pervivència de la seva llengua tardollatina varen tenir una certa importància., no es culpa de Galmés sino de l'errada interpretació que s'ha volgut donar a les seves paraules. En aquest sentit consider que les idees sobre el tema expressades pel professor Galmés de Fuentes en referir-se al mossàrab de Mallorca i València, són pou aclaridores: *Pocos documentos, en efecto, aventajan en profusión de datos a los citados Libros. En ellos se consignan con toda minuciosidad los nombres no solamente de las villas y de los pueblos, de los predios y de las aldeas, de los montes y de los ríos, sino también de los molinos, hornos, tiendas, almacenes, calles de las ciudades y huertos o jardines de sus alrededores juntamente con los apellidos de los habitantes de sus casas.*

Tal vegada el mestratge d'Álvaro Galmés de Fuentes on queda ben palès el seu valor didàctic és quan tracta el problema que defineix con *asociación etimológica*. Es plantejà, per primera vegada, a l'article de 1983 sota el títol de “Toponimia balear y asociación etimológica”, abans esmentat. Posteriorment aplicà la tècnica investigadora a la toponímia asturiana (1986) i alacantina (1990) per definir amb plenitud el sistema al discurs d'ingrés a la Real Academia de la Historia (1996). En conseqüència tal associació etimològica feu possible que els copistes *duchos en algarabía intentaban traducciones a su romance de algunos de los vocablos semíticos o asimilaban en otras ocasiones, a su fonética peculiar las vces mozàrabes, que las más de las veces no se correspondía con las de su habla nativa. Esto hace que ninguna de dichas voces romances pueda ser admitida como testimonios mozàrabes sin antes haberlas revisado críticamente.*

Aquestes precisions ens permeten posar en dubte tantes coses de la toponímia illenca tan farcida de noms de lloc on els cans i les mosques res tenen a veure, o els cors a la mà

juntament amb els llums també a la mà, les roques convertides en torres i les costes en noms de sants, sense deixar de banda els bunyols. No de bades diu el refrany foraster que *Dios ayuda a los buenos cuando son más que los malos ...* i, sens dubte, els romanistes són i seran sempre més que els arabistes. En conseqüència el traspàs d'Álvaro Galmés de Fuentes, mallorquí de socarrel, romanista i arabista, suposa per tots nosaltres una pèrdua irremeiable.

William H. Waldren

(Nova York * 1924 – † Oxford 2003)

William H. Waldren, l'amic Bill Waldren, dins el grup d'amics que ens han deixat suposa un grau d'afecció ben diferent. Fou un amic, amic entranyable, que disposat ajudar a tothom mai va tenir un no a la boca.

En aquelles saons, quan els Museus estatals podien investigar, tan sols l'única trava que tenien eren els migrats pressupost que, amb comptegotes, lliurava el Ministeri d'Educació per a la investigació arqueològica, els contactes d'En Bill Waldren feren possible que gran part de les troballes arqueològiques fetes pels equips d'investigació del Museu de Mallorca fossin analitzades mitjançant les tècniques, aleshores, més avançades. Era a finals dels anys seixanta i la despresa col·laboració cristalitzà en la primera publicació del Museu que inaugurava la sèrie de *Trabajos del Museo de Mallorca* que, des de 1967 a 2002 assolí 59 títols que avançaren al públic les troballes i estudis que l'equip anava desenrotllant.

Waldren, establert a Mallorca des dels anys cinquanta s'engrescà en el món de la prehistòria a partir de la paleontologia. La descoberta de la Cova de Muleta suposà un crit d'atenció que permetia pensar en una molt llarga vida de l'home en terra mallorquina. El problema segueix en peu. Per alguns investigadors es cosa controvertida puix, després de més de quaranta anys, les confirmacions a aquelles dates més antigues que auguraven un molt primitiva arribada de l'home a les nostres contrades, encara no han tingut confirmació, emperò altres descobertes realitzades per Waldren i els seus col·laboradors han fonamentat etapes molt antigues del nostre passat que, en el seu dia, també foren controvertides i que ara, per força, hem d'acceptar sense cap tipus de dubte. Em refereixo, com és lògic, a les ceràmiques decorades amb incisions, de tradició campaniforme, que marquen les etapes més antigues de la presència humana a les Illes Balears.

Bill Waldren arribà a Mallorca per casualitat, es trobà bé i es quedà. Una primera etapa de caire artístic està lligada a un moviment d'avantguarda, els Deu del Teix, que suposà una verdadera revolució en el camp de les arts. Eren moments en que l'avantguarda era, artísticament parlant, cosa incorrecta. Avui després de la perspectiva aportada pel devenir de la història el moviment encapçalat per Waldren i els seus companys és un referent cabdal d'aquells intents de recerca de noves tendències i noves idees.

En aquestes mateixes planes del Bolletí una semblança de l'activitat científica de William H. Waldren ens acosta a la seva feina que cristalitzà en la sèrie de *Simposia* sobre prehistòria mediterrània que el Museu Arqueològic de Deià ha convocat periòdicament, mitjançant l'estudi de les seves Actes es pot seguir perfectament els avenços de la investigació als darrers anys.

Les meves paraules són, tan sols, la recordança de l'amic, gran amic, no tan sols per la seva altària, sino pel treball que conjuntament poguerem desenrotllar a l'excavació de l'abric de Son Matge de Valldemossa que ens donà una estratigrafia que, en síntesi,

abastava des de les primeres manifestacions de les comunitats més antigues arribades a Mallorca fins a l'època imperial romana. Son Matge feu possible que gran part dels meus deixebles entrassin en contacte amb l'arqueologia de camp i obrissin camins al seu futur professional. Noms com Lluís Plantalamor i Antoni López són els més apropats a la meua tasca docent, realitzada aleshores amb el treball conjunt amb Bill Waldren.

La destrucció del conjunt de Son Oms (1971), una de les actuacions indignants de l'Administració Central, trencà la col·laboració entre ambdós centres que, d'acord amb els propostes del professor Maluquer de Motes, diversificarem els nostres camps d'actuació. Waldren i la seva creació, el DAMARC (Deià Archeological Museum and Research Center) seguiren investigant els períodes més arcaics, mentre que els Museus de Menorca i Mallorca engegarem la tasca penosa de l'estudi dels poblats talaiòtics actuant conjuntament a Hospitalet de Manacor i Torre d'En Gaumés d'Alaior a Menorca. Tal diversificació no suposà ruptura alguna, ans al contrari.

El passat recent de l'arqueologia al nostre país és preferible no esmentar-lo. L'any 1983 suposà pels Museus estatals transferits a la nostra Comunitat Autònoma el final de la investigació arqueològica. Sortadament Bill que, mai va dependre de les subvencions oficials, va poder seguir la tasca en pro de la coneixença del passat de la nostra terra i aquest afany, aquesta dedicació, mai de mais podrem agrair-li.

G. R. B.

BIBLIOGRAFIA
2002 – 2003

Bibliografia

(2002-2003)*

- Antoni I. ALOMAR i CANYELLES: *La Llengua catalana a les Balears en el segle XX*, Palma, 2002.
- Antoni I. ALOMAR i CANYELLES: "Dos inventaris d'apotecaria del segle XIV", *Gimbernat*, 37, Barcelona, 2002, 83-111.
- Antoni I. ALOMAR i CANYELLES: "La locució concessiva enc que", *Randa*, 51, Barcelona, 2003, 183-190.
- Gabriel ALOMAR I SERRA: "El retaule major de Sant Feliu de Llubí i Rafel Torres Rubert (ca. 1756-1794)", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 115-124.
- Llu's ALPERA: "Un aspecte de Francesc de B. Moll ben poc conegut: el glosador", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 127-132.
- Josep AMENGUAL i BATLE: *Història de l'església a Mallorca. Del Barroc a la Il·lustració (1563-1800)*, Palma, 2002.
- Josep AMENGUAL i BATLE: *Llengua i catecisme a Mallorca: entre la pastoral i la política (1576-1962)*, Segona edició revisada, Palma, 2002.
- Catalina AMER BALLESTER: "Tractament de la discapacitat a la premsa de Mallorca 1983-2000", *La comunicació audiovisual en la història*, vol. I, Palma, 2003, 35-56.
- Jaume ANDREU GALMÉS: "Les ordinacions de Jaume II de Mallorca per a la creació de viles (any 1300): planificació urbana en quadrícula i dotació de serveis. El cas de Petra", *Actes del XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, volum III, Barcelona, 2003, 11-27.
- Joan ANDREU VIVES: "L'ús de les tecnologies de la informació com un nou recurs per al coneixement del patrimoni cultural. Fonts per a l'anàlisi de les fires a Mallorca", *La comunicació audiovisual en la història*, vol. I, Palma, 2003, 57-66.
- Antoni AULÍ GINARD, Antònia Aina RAMIS COLL, Jaume SERRA I BARCELÓ: "Les baixes mèdiques del magisteri balear (1940-1945): conseqüències postraumàtiques de la guerra civil", *Gimbernat*, 38, Vol. II, Barcelona, 2002, 145-176.
- Antoni M. BADIA i MARGARIT: "On es fonen tracte humà i treball professional. Entorn de dues gramàtiques històriques (1951 i 1952)", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 17-21.
- Maria BARCELÓ CRESPI: "El testament de dos humanistes", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 281-290.

- Maria BARCELÓ CRESPI: "Provisión, distribución y control del agua en la ciudad de Mallorca medieval", *Usos sociales del agua en las ciudades hispánicas de la Edad Media*, Valladolid, 2002, 117-171.
- Maria BARCELÓ CRESPI: "Alguns aspectes sobre contaminació, neteja i salubritat a la Ciutat de Mallorca baixmedieval", *Actes XII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, volum II, Barcelona, 2003, 25-33.
- Maria BARCELÓ CRESPI, Gabriel ENSENYAT PUJOL: "Notes sobre Joan Alexandre Adrets, metge convers de Mallorca (segle XV)", *Gimbernat*, 37, Barcelona, 2002, 131-137.
- Maria BARCELÓ CRESPI, Gabriel ENSENYAT PUJOL: "La cultura mèdica a Mallorca a través d'alguns professionals sanitaris de finals del segle XV", *Randa*, 50/3, Barcelona, 2003, 49-59.
- Maria BARCELÓ CRESPI: "La Societat Arqueològica Lul·liana i la defensa del patrimoni cultural", *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)*, Palma, 2003, 115-126.
- Maria BARCELÓ CRESPI *et alii*: "Els fundadors, presidents i secretaris, les juntes de govern i els socis d'honor", *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)*, Palma, 2003, 231-266.
- Elena BARLÉS BÀGUENA: "El nuevo monasterio de la Cartuja de Jesús Nazareno de Valldemossa en Mallorca: revisión de su historia constructiva", *Pr'nceps i reis. Promotors de l'orde cartoixà*, Palma, 2003, 139-168.
- JosÈ Luis BARRIO MOYA: "Notas biogràficas sobre el mallorqu'n Jorge Bosch, maestro organero de los reyes Carlos III y Carlos IV", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 337-350.
- Miquel BATLLORI: "Francese de Borja Moll en dos moments cabdals de les lletres catalanes al País Valencià i a les Illes Balears", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 13-15.
- Concepció BAUÇÀ DE MIRABÒ GRALLA (coord.): *Pr'nceps i reis. Promotors de l'orde cartoixà*, Palma, 2003.
- Concepció BAUÇÀ DE MIRABÒ GRALLA: "Fundadores y benefactores de la Cartuja de Valldemossa. El primer siglo de vida monacal", *Pr'nceps i reis. Promotors de l'orde cartoixà*, Palma, 2003, 63-79.
- Josep BAUSÀ ROIG, Joan Antoni CLADERA FEMENIA: "Aproximació a les notícies de l'estranger del diari La Almudaina (1931-1939)", *La comunicació audiovisual en la història*, vol. I, Palma, 2003, 91-108.
- Antoni BENNÀSSER MOYÀ: "Les Joventuts Socialistes Unificades", *Els joves a l'època contemporània*, Palma, 2003, 249-261.
- Margalida BERNAT I ROCA: "Les aigües de Ciutat segons una visura del s. XVII (Ciutat de Mallorca, 1628)", *Gimbernat*, 38, Vol. II, Barcelona, 2002 59-73.
- Margalida BERNAT I ROCA: "Entorn a l'organització dels menestrals a la Mallorca del segle XIV", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 93-114.
- Margalida BERNAT i ROCA, Miguel J. DEYÀ BAUZÀ, Jaume SERRA i BARCELÓ: "D'estranya nació. Artesanos extranjeros en el reino de Mallorca (ss. XVI-XVIII)", *Los extranjeros en la España Moderna*, tom I, Málaga, 2003, 187-201.

- Bartomeu BESTARD CLADERA (coord.): *Guia del castell de Bellver*, Palma, 2003.
- Werner BEUTLER: "El cuadro de la fundación de la Cartuja de Valldemossa (Mallorca) del mestre Ferrando y la tradición de la *imago foundationis* en el arte europeo", *Pr'nceps i reis. Promotors de l'orde cartoixà*, Palma, 2003, 125-138.
- Jordi BIBILONI: *Palma, història del tramvia elèctric*, Palma, 2002.
- Anthony BONNER: "Els estudis lul·lians de Francesc de B. Moll", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 103-107.
- M. José BORDOY BORDOY, Esther CRUZ PÉREZ: "Notes per a l'estudi de l'hospital general de Mallorca (segles XIV-XVI)", *Gimbernat*, 37, Barcelona, 2002, 113-130.
- M. del Carme BOSCH: "Les escoles de llatinitat a les Balears (any 1832)", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 275-280.
- Maria del Carme BOSCH: "La primera venta de la Cartuja de Valldemossa", *Pr'nceps i reis. Promotors de l'orde cartoixà*, Palma, 2003, 211-219.
- Jaume BOVER: "El fons bibliogràfic de les Illes Balears", *Informe econòmic i social de les Illes Balears 2001*, Palma, 2002, 448-449.
- Jaume BOVER, Gaspar JEREZ: *Estellencs: imatges d'ahir*, Palma, 2002.
- Jaume BOVER, Ramon ROSSELLÓ: "La cetrer'a en las Islas Baleares: siglos XIII-XV", *La caza en la Edad Media*, Tordesillas, 2002, 9-23.
- Jaume BOVER, Ramon ROSSELLO: *La Falconeria a les Balears, s. XIII-XV*, Palma, 2003.
- Antònia Maria CALDÉS SALAS: "Les Joventuts Socialistes a l'època contemporània", *Els joves a l'època contemporània*, Palma, 2003, 229-247.
- Manuel CALVO *et alii*: "L'abric dels Tossals Verds (Mallorca)", *Mayurqa*, 28, Palma, 2002, 171-184.
- José Ignacio CALVO RUATA: "Las pinturas murales de fray Manuel Bayeu en la Cartuja de Valldemossa (Mallorca)". *Pr'nceps i reis. Promotors de l'orde cartoixà*, , Palma, 2003, 169-192.
- Manuel CALVO TRIAS, Elena JUNCOSA VECCHIERINI: "Los indicadores de referencia como instrumento metodológico para la gestión del patrimonio arqueológico", *Mayurqa*, 28, Palma, 2002, 207-214.
- Manuel CALVO TRIAS, Víctor M. GUERRERO AYUSO: *Los inicios de la metalurgia en Baleares. El calcolítico (c. 2500-1700 cal. BC)*, Palma, 2002.
- Eva CANALETA SAFONT: "Alguns aspectes sanitaris de Selva (Mallorca)", *Gimbernat*, 38, Vol II., Barcelona, 2002, 95-106.
- Catalina CANTARELLAS CAMPS: "Catedral de Mallorca: intervenciones contemporáneas en la capilla de San Pedro (siglos XIX y XX)", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 141-158.
- Catalina CANTARELLAS CAMPS: "Ramon Llull en l'art i la cultura del segle XIX", *Randa*, 51, Barcelona, 2003, 31-49.
- José A. CAÑABATE VECINA: "Les organitzacions juvenils del règim franquista a Mallorca (1939-1977)", *Els joves a l'època contemporània*, Palma, 2003, 129-144.

- Nicolau S. CAÑELLAS SERRANO: *El ferrocarril a Mallorca*, Palma, 2002.
- Bartomeu CARRIÓ i TRUJILLANO, Antoni MARIMON RIUTORT: *El nacionalisme a Mallorca. Evolució històrica des dels or'gens fins a l'actualitat*, Palma, 2003.
- Damià CERDÀ: *Bocchoris. El món clàssic a la badia de Pollença*, Palma, 2002.
- Mateu CERDÀ MARTÍN: "El pare Batllori i el pare Vives, dos jesuïtes exemplars", *Randa*, 51, Barcelona, 2003, 173-182.
- Miquel Àngel CAPELLÀ GALMÉS, Maria Magdalena ESTARELLAS ORDINAS, Josep MERINO SANTISTEBAN: "La formació de les col·leccions museològiques de la SAL", *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)*, Palma, 2003, 101-114.
- Llorenç CARRIÓ CRESPI: "El moviment associacionista juvenil a Palma entre els anys 1975 i 1999", *Els joves a l'època contemporània*, Palma, 2003, 213-228.
- Gabriel CARRIÓ i VIVES: L'Església de la Transfiguració del Senyor, *Artà. Estudi historicoartístic*, Palma, 2002.
- Emili CASANOVA: "L'evolució del gerundi i del participi de present en català medieval", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 195-208.
- Pau CATEURA BENNÀSSER: "Municipi i monarquia en la Mallorca dels segles XIII-XIV", *Anales de la Universidad de Alicante*, 13, Alicante, 2003, 43-58.
- Pau CATEURA BENNÀSSER: "Fiscalidad en el reino de Mallorca (1300-1360)", *Actes del XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, volum III, Barcelona, 2003, 175-187.
- Bernat CIFRE: "Notes sobre la salut i mort de Costa i Llobera (1854-1922)", *Gimbernat*, 37, Barcelona, 2002, 265-274.
- Ramón CODINA: "Agust'n Bertomeu Salazar", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 357-362.
- Bartomeu COLOM; Antoni MARIMON: "La creació del Consell Insular de Mallorca i el seu desenvolupament en l'època preautonòmica (1978-1983)", *L'autogovern a Mallorca: de la Diputació Provincial al Consell de Mallorca*, Palma, 2003, 129-138.
- Bartomeu COLOM; Antoni MARIMON: "El Consell Insular de Mallorca durant les primeres legislatures de l'època autonòmica (1983-1995)", *L'autogovern a Mallorca: de la Diputació Provincial al Consell de Mallorca*, Palma, 2003, 139-154.
- Bartomeu COLOM; Antoni MARIMON: "La consolidació del Consell de Mallorca (1995-2002)", *L'autogovern a Mallorca: de la Diputació Provincial al Consell de Mallorca*, Palma, 2003, 155-162.
- Germà COLON DOMÈNECH: "Una quarantena de cèdules lexicogràfiques valencianes per al DCVB", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 169-194.
- M. Carme COLL FONT: "Els signes i les subscripcions dels notaris mallorquins al segle XIII", *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 13, Palma, 2003, 37-62.
- Arnau COMPANYY i MATAS: "La recepció del cop d'estat de Primo de Rivera, la proclamació de la Segona República i l'aixecament militar del 19 de juliol de 1936 en la premsa diària i la ràdio mallorquina", *La comunicació audiovisual en la història*, vol. I, Palma, 2003, 173-194.

- Jaume CORBERA POU: "La col·laboració entre O. J. Tallgren-Tuulio i A. Mª Alcover/F. De B. Moll. Petita contribució a la història de l'obra del diccionari", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 75-91.
- Santi CORTÈS: "Moll i l'Obra del Diccionari al Pa's Valencià", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 93-101.
- Miguel José DEYÀ BAUZÀ: "La manufactura de la piel en la Mallorca preindustrial", *Las islas del calzado. Historia económica del sector en Baleares (1200-2000)*, Palma, 2002, 139-215.
- Miguel José DEYÀ BAUZÀ: "La energ'a eólica en la economa de las Islas Baleares durante el antiguo r'égimen: los molinos de viento", *Economía e energía secc. XIII-XVIII*, 2003.
- Miguel José DEYÀ BAUZÀ: "La pañer'a mallorquina a fines del reino privativo (1320-1343)". Actes XVII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó, volum I, Barcelona, 2003, 345-358.
- Miguel José DEYÀ BAUZÀ: "Jerónimo Genoin: mercader y cónsul de extranjeros en la Mallorca de principios del siglo XVII", *Los extranjeros en la España Moderna*, tom I, Málaga, 2003, 289-299.
- Miguel José DEYÀ BAUZÀ: Veure VV. AA.: *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)*.
- Nicolau DOLS: "Els aplecs consonàntics i l'estructura morfològica", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 209-217.
- Gabriel ENSENYAT PUJOL: "La política mediterrània de la Corona de Mallorca", *Cuadernos del Centro de Estudios de Monzón y Cinca Medio*, 29, 2002, 107-114.
- Gabriel ENSENYAT PUJOL: "Els Olesa: una família lletraferida de la Ciutat de Mallorca (segles XIV-XVI)", *Actes del XVII Congrès d'història de la Corona d'Aragó*, volum II, Barcelona, 2003, 583-589.
- Gabriel ENSENYAT PUJOL; Antoni PLANAS ROSSELLÓ: "El patrimoni documental de la Societat Arqueològica Lul·liana", *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)*, Palma, 2003, 93-100.
- Joana M. ESCARTÍN: "La manufactura de la seda a Mallorca, segles XVIII i XIX", *Un llegat humà per a ús diví. Ornaments litúrgics del Monestir de la Puríssima Concepció*, Palma, 2002, 17-31.
- Eusebi ESTADA: *La ciudad de Palma*, Palma, 2003.
- Josep ESTELRICH COSTA: "El convent de Santa Elisabet, Apèndix documental (1317-1510)", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 247-272.
- Miquel FERRÀ MARTORELL: "Tres anècdotes del mestre Moll", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 31-33.
- Miguel FERRER FLÓREZ: "Los canónigos regulares de San Antonio en las Islas Baleares", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 125-140.
- Miguel FERRER FLÓREZ: "Fuentes para la historia de la Cartuja de Jesús Nazareno", *Prínceps i reis. Promotors de l'orde cartoixà*, Palma, 2003, 45-61.
- Miguel FERRER FLÓREZ: "Aspectos del feminismo en Mallorca", *Memòries de la Reial Acadèmia d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 13, Palma, 2003, 77-92.

- Miguel FERRER FLÓREZ: Veure VV. AA.: *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)*.
- Pere FERRER GUASP: "La campanya de premsa de Joan March contra el govern republicà socialista (1932-1933)", *La comunicació audiovisual en la història*, vol. I, Palma, 2003, 217-226.
- Maria TERESA FERRER I MALLOL: "Arnau Aymar, capità i corsari de Mallorca (segles XIV-XV)", *Randa*, 51, Barcelona, 2003, 51-75.
- Pere FIOL I TORNILA, Xavier CARBONELL CASTELL: *Miquel Tortell i Simó, sacerdot i organista*, Palma, 2002.
- Bartomeu FONT OBRADOR: *El convent de Sant Bonaventura. Una història, un símbol*, Palma, 2003.
- Montserrat FONTANET: *Art de conró*, Pollença, 2002.
- Miquela FORTEZA OLIVER, Federico SOBERATS LIEGEY: "Las estampas de San Bruno en Mallorca", *Prínceps i reis. Promotors de l'orde cartoixà*, Palma, 2003, 193-209.
- Pere FULLANA, Andreu RAMIS: *Societat rural i religió. Les filles de la Misericòrdia Terciàries de Sant Francesc, a Llorito (1866-2001)*, Palma, 2003.
- Pere FULLANA I PUIGSERVER: "Els models de formació de les joventuts catòliques a Mallorca (1870-1945)", *Els joves a l'època contemporània*, Palma, 2003, 29-49.
- Antoni GILI: *Artà en el segle XVII*, Palma, 2003.
- Antoni GILI I FERRER: "Beatriu de Pinós (1433-1484) i la Cartoixa de Montalegre", *Prínceps i reis. Promotors de l'orde cartoixà*, Palma, 2003, 273-275.
- Antoni GILI I FERRER: "Els Blanes d'Artà: La nissaga dels Blanes Viale", *Memòries de la Reial Acadèmia d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 13, Palma, 2003, 93-115.
- Antoni GINARD BUJOSA, Andreu RAMIS PUIG-GROS: "Naixement, matrimoni i mort a les Illes Balears. Respostes a l'enquesta del Ateneo de Madrid de 1901-1902", *Gimbernat*, 37, Barcelona, 2002, 227-245.
- J. Simó GORNÉS HACHERO, Joana M. GUAL CERDÓ: "Reflexions sobre la revalorització i rendibilització del patrimoni arqueològic de les Illes Balears", *Mayurqa*, 28, Palma, 2002, 195-206.
- Elvira GONZÁLEZ GOZALO; M. Magdalena RIERA FRAU: *La joieria a les Illes Balears*, Palma, 2002.
- Andrè GRASSET DE SANT-SAUVEUR: *Viatge a les Illes Balears i Pitiüses*, Palma, 2003.
- Paula GRAU SANCHO: "La historiografia de les epidèmies a Mallorca (segles XIII a XIX)", *Gimbernat*, 37, Barcelona, 2002, 195-211.
- Marià GUAL DE TORRELLA VILLALONGA, Xim GUAL DE TORRELLA TRUYOLS, Maria GUAL DE TORRELLA MASSANET: "Notes manuscrites de n'Agustí Torrella i Truyols", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 321.336.

- Víctor M. GUERRRERO: "Bases historiogràfiques (sin disimulo) sobre los primeros pobladores baleàrics y otras cuestiones de enfoque, fondo y forma", *Mayurqa*, 28, Palma, 2002, 127-170.
- Albert HAUF i VALLS: "Les veus del temps. Lull, o l'estètica compromesa. Comentari a uns textos lul·lians antologats", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 225-240.
- James HOGG: "The Charterhouse of Valldemossa in the acta of the Cartusian General Chapter", *Prínceps i reis. Promotors de l'orde cartoixà*, Palma, 2003, 23-43.
- Xavier DEL HOYO BERNAT: "Francesc de Borja Moll: Records i anècdotes", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 283-291.
- Gabriel JANER MANILA: "El nom coent i fàustic de la Ceba. Homenatge a Francesc de B. Moll", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 35-37.
- Ana JOFRE: "Las redes de relaciones sociales y las migraciones de Baleares a la Argentina", *Mayurqa*, 28, Palma, 2002, 93-109.
- Gabriel JOVER, Ricard SOTO: "Colonización feudal y organización del territorio. Mallorca 1230-1350", *Revista de Historia Económica*, 3, 2002.
- Josep JUAN VIDAL: *Els Virreis de Mallorca (segles XVI-XVII)*, Palma, 2002.
- Josep JUAN VIDAL, Enrique SÁNCHEZ NIEVA: *Els Burgues. Una nissaga de poder*, Palma, 2003.
- Antoni JUANICO PETRUS: "Tomàs Blanes Viale, un deixeble mallorquí de Santiago Ramón y Cajal", *Gimbernat*, 38, vol. II, Barcelona, 2002, 107-115.
- Josep F. LÓPEZ BONET: "Les eixides d'en Bertran, corsari menorquí (1323-1324)", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 29-74.
- Joan F. LÓPEZ CASASNOVAS: "F. de B. Moll representant de Menorca a la comissió mixta per a l'ensenyament del català: un afer sense importància?", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 153-166.
- Pere-Joan LLABRÉS i MARTORELL: "El mestratge de Francesc de Borja Moll en les versions litúrgiques i bíbliques en català, adaptades per a les Balears", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 145-152.
- Josep M. LLOMPART: "Record de Francesc de B. Moll", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 25-29.
- Gabriel LLOMPART: "Uns patrimonis tèxtils mirats amb un comptafils", *Un llegat humà per a ús diví. Ornaments litúrgics del Monestir de la Puríssima Concepció*, Palma, 2002, 14-15.
- Blai LLOPIS FANER: "Sobre on estudià medicina el Dr. Miquel Oleo Quadrado (1739-1813)", *Gimbernat*, 37, Barcelona, 2002, 187-193.
- Jorge MAÍZ CHACÓN: "Apreciaciones sobre la part forana. Mentalidad y marginalidad en el siglo XIV mallorquí (1391)", *Mayurqa*, 28, Palma, 2002, 241-248.
- Carles MANERA (director): *Las islas del calzado. Historia económica del sector en Baleares (1200-2000)*, Palma, 2002.
- Joan MARCH NOGUERA: "L'enderrocament de les murades de Palma un triomf de l'higienisme mallorquí", *Gimbernat*, 37, Barcelona, 2002, 247-263.

- Xavier MARGAIS: *El moviment esperantista a Mallorca*, Palma, 2002.
- Antoni MARIMON RIUTORT: "Les eleccions municipals a Menorca sota la Restauració (1091-1922): El pes del republicanisme", *Mayurqa*, 28, Palma, 2002, 75-91.
- Antoni MARIMON, Antoni NADAL: *L'autonomia balear (1983-2003)*, Palma, 2003.
- Antoni MARIMON, Manel SANTANA: *Les emigracions forçades del franquisme. Refugiats i exiliats de les Illes Balears a causa de la Guerra Civil del 1936-1939 i de la Postguerra*, Binissalem, 2003.
- Antoni MARIMON: "De República a Imperi. L'expansió dels Estats Units d'Amèrica des del 1783 al 1917", *Europa-EEUU. Entre imperios anda el juego*, Alacant, 2003, 87-136.
- Antoni MARIMON: "Consolidació i desenvolupament de la Diputació Franquista (1949-1979)", *L'autogovern a Mallorca: de la Diputació Provincial al Consell de Mallorca*, Palma, 2003, 107-128.
- Antoni MARIMON, Antoni NADAL: "El sistema autonòmic balear", *Autogovern i democràcia a la Mediterrània occidental a final del segle XX*, Eivissa, 2003, 129-150.
- Antoni MARIMON: "L'edat contemporània (1808-1983)", *Documents cabdals del Regne de Mallorca. La història: govern i autogovern de les Illes Balears*, Palma, 2003, 166-200.
- Antoni MARIMON: "Lluís Martí Ximenis. En els orígens de l'esquerra nacionalista a Mallorca", *Afers*, 44, Catarroja, 2003, 141-156.
- Antoni MARIMON RIUTORT: "La premsa republicana mallorquina durant la qüestió regional/nacional (1895-1903)", *La comunicació audiovisual en la història*, vol. I, Palma, 2003, 291-302.
- Miquel A. MARIN GELABERT: "La historiografia coetemporània de Mallorca i la normalització de la pràctica historiogràfica. La primera fase: 1968-1978", *Mayurqa*, 28, Palma, 2002, 11-35.
- Miquel A. MARIN GELABERT: "El Bolletí de la SAL i la historiografia contemporània de les Illes Balears", *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)*, 127-230.
- Joan MAS ADROVER: "De què morien els nostres avantpassats?. Les causes de mort a Sineu durant el segle XIX i primera meitat del XX", *Gimbernat*, 38, vol. II, Barcelona 2002, 17-58.
- Antoni MAS I FORNERS, Joan-Lluís MONJO I MASCARÓ *Per poblar lo regne de Valentia... L'emigració mallorquina al País Valencià en el segle XVII*, Palma, 2002.
- Carme MASDEU, LUZ MORATA: "Ornaments litúrgics i societat civil", *Un llegat humà per a ús diví. Ornaments litúrgics del Monestir de la Puríssima Concepció*, Palma, 2002, 32-54.
- Carme MASDEU, Luz MORATA, Silvia SALADRIGAS: "Catàleg del patrimoni tèxtil", *Un llegat humà per a ús diví Ornaments litúrgics del Monestir de la Puríssima Concepció*, Palma, 2002, 62-124.
- Josep MASSOT I MUNTANER: "Francesc de B. Moll i Serra d'Or", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 133-144.

- Josep NICOLAU BAUZÀ *L'església parroquial de Santa Creu de Palma. Guia històrico-descriptiva*, Palma, 2003.
- Margarita ORFILA, Miguel Ángel CAU: "Miret, naranja y limón con piel de cristal: Arqueología, cultura material e Historia Contemporánea", *Mayurqa*, 28, Palma, 2002, 111-123.
- Aina PASCUAL, Jaume LLABRÉS: "Una col·lecció excepcional: art i patrimoni tèxtil en el Convent de les Caputxines", *Un llegat humà per a ús diví. Ornaments litúrgics del Monestir de la Puríssima Concepció*, Palma, 2002, 9-13.
- Aina PASCUAL BENNÀSSAR: "Del casal de Gregori Genovard i Jeroni de Mília al casal Aguiló (segles XVI-XX), *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)*, Palma, 2003, 13-20.
- Mª José PASCUAL BENNÀSSER: *La Historia Natural de Bonaventura Serra i Ferragut (1728-1784), un ilustrado mallorquín*, Palma, 2003.
- Eduardo PASCUAL RAMOS: "Consideraciones sobre la revuelta foránea de Mallorca (1450-1452) y las insurrecciones campesinas durante la segunda mitad del siglo XV", *Mayurqa*, 28, Palma, 2002, 271-285.
- M. Pilar PEREA: "Dues vides enfrontades: Antoni M. Alcover i Gabriel Alomar", *Randa*, 51, Barcelona, 2003, 103-141.
- Maria Antònia PERELLÓ FEMENIA: "Perfil poètic de la infantesa i la joventut de Josep M. Llompart en el desè aniversari de la seva mort", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2003, 241-263.
- María del Pilar PÉREZ GUTIÉRREZ: "La difusión de la cultura a través de algunas publicaciones obreras de Mallorca en los años veinte", *La comunicació audiovisual en la història*, vol. I, Palma, 2003, 329-338.
- Plàcid PÉREZ i PASTOR: "Mortalitat infantil de la vila de Sóller segons el llibre registre d'albats (1676-1693)", *Gimbernat*, 37, Barcelona, 2002, 139-152.
- Antoni PICAZO MUNTANER: "L'evolució pressupostària de l'Ajuntament de Palma (1894-1919)", *Randa*, 51, Barcelona, 2003, 155-163.
- Miquel PIERAS VILLALONGA, Baltasar PERELLÓ CARRIÓ *Antoni Fluxà Figuerola, 1853-1918. Família, indústria i formació*, Inca, 2002.
- Román PIÑA HOMS: "El pintor Antonio Fuster y su entorno social (1853-1902). Cinco nuevos documentos para su biografía", *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 13, Palma, 2003, 117-138.
- Rosa PLANAS i FERRER: *Els malnoms dels xuetes de Mallorca*, Palma, 2003.
- Antonio PLANAS ROSSELLÓ: "Los asesores de los vegueres y el baile de Mallorca (ss. XIII-XVIII)", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 75-92.
- Antonio PLANAS ROSSELLÓ: "El notariado en la Mallorca del siglo XIII", *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 13, Palma, 2003, 7-36.
- Antoni PLANAS ROSSELLÓ *La abogacía en el reino de Mallorca. Siglos XIII-XVIII*, Palma, 2003.
- Miquel PONS BONET: "Plat de delmes per a Francesc de Borja Moll", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 43-57.

- Margalida PUJALS MAS: *Oci als anys seixanta. Música, cançó i sales de festa*, Palma, 2002.
- Margalida PUJALS MAS: "Els teleclubs com a centres de comunicació audiovisual dels anys seixanta i setanta", *La comunicació audiovisual en la història*, Vol. II, Palma, 2003, 931-950.
- Ferran PUJALTE i VILANOVA: *Transports i comunicacions a les Balears durant el segle XX*, Palma, 2002.
- Anton PUJOL BERTRAN: "La base d'hidros del Port de Pollençà. La seva influència medicosanitària", *Gimbernat*, 38, Vol. II, Barcelona, 2002, 129-143.
- Andreu RAMIS i PUIG-GROS: *El Folklore i l'etnografia a les Balears (segles XIX i XX)*, Palma, 2002.
- M. Magdalena RIERA FRAU, Mateu RIERA RULLAN, G. ROSSELLÓ BORDOY: "IV Estudio preliminar del conjunto cerámico de época islámica", *Madridrer Mitteilungen*, 43, Mainz am Rhein, 2002, 293-295.
- M. Magdalena RIERA FRAU: Veure VV. AA.: *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)*.
- Francesc RIERA MONTSERRAT: *Els xuetes des de la intolerància a la llibertat (segles XVIII-XX)*, Palma, 2003.
- Guillem ROSSELLÓ BORDOY: "Subay, subaya en el català medieval de Mallorca", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 325-356.
- Guillem ROSSELLÓ BORDOY: "Sobre l'estructura socio-professional de les comunitats islàmiques mallorquines a partir d'una relectura de les fonts documentals", *BSAL*, 52, Palma, 2002, 7-28.
- Guillem ROSSELLÓ BORDOY: "De Mayurqa a Mallorca: de djuz islàmic a districte feudal", *Comunicació*, 104, Palma, 2002, 23-44.
- Guillem ROSSELLÓ BORDOY: "Antoni Despuig: un col·leccionista il·lustrat?", *Randa*, 50 Homenatge a Miquel Batllori/3, Barcelona, 2003, 77-88.
- Guillem ROSSELLÓ BORDOY: "La edad de oro de al-Andalus: la cerámica", *Arqueo*, 15, 2003, 58-59.
- Guillem ROSSELLÓ BORDOY: "Una mirada sobre Madīna Mayūrqa a través del repartiment àrab de Mallorca", *Actes XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, volum III, Barcelona, 2003, 803-813.
- Guillem ROSSELLÓ BORDOY (coordinador): *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)*, Palma de Mallorca, 2003, 303 pp.
- Guillem ROSSELLÓ BORDOY: "La Societat Arqueològica Lul·liana i la utopia d'un museu a Mallorca", *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)*, Palma, 2003, 21-92
- Pere ROSSELLÓ BOVER: "Els meus primers trenta anys: la infantesa com a tema de les memòries autobiogràfiques de Francesc de B. Moll", *Estudis Balearics*, 72773, Palma, 2002, 109-126.
- Pere ROSSELLÓ BOVER: "El canvi de segle a la literatura de Mallorca", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 181-196.

- Joan ROSSELLÓ LLITERAS, Josep BARCELÓ ADROVER: "Hospitalet dels capellans de Sant Pere i Sant Bernat. Una nova lectura del testament del fundador (1475)", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 273-280.
- Joan ROSSELLÓ LLITERAS: "Benedicto XIII protector de los cartujos de Valldemossa", *Prínceps i reis. Promotors de l'orde cartoixà*, Palma, 2003, 81-94.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Llorito. Segles XIII-XX*, Palma, 2002.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Procés contra Ponç Hug comte d'Empúries per pecat de sodomia*, Palma, 2003.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *L'esport i les diversions a Campos (notes històriques)*, Campos, 2003.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Castell-Llubí (II)*, Llubí, 2003.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER; Jaume ALBERTÍ: *Història de Selva*, Selva, 2003.
- Luis Alberto RUIZ CABRERO: "Epigrafía púnico-ebusitana del asentamiento talayótico de la Morisca (Calvià, Mallorca)", *Mayurqa*, 28, Palma, 2002, 185-193.
- Josè Rafael RUIZ CARVAJAL: "Los jurados de la Ciutat de Mallorca como promotores de cultura (Ss. XIII-XV)", *Actes del XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, volum II, Barcelona, 2003, 879-887.
- Francesc SÁEZ: *Les eleccions a Mallorca en el segle XIX*, Palma, 2003.
- Silvia SALADRIGAS: "L'altar: centre de l'espai sagrat", *Un llegat humà per a ús diví. Ornaments litúrgics del Monestir de la Puríssima Concepció*, Palma, 2002, 55-61.
- Pere SALAS VIVES: "Cordons sanitaris (Mallorca: 1787-1899)", *Gimbernat*, 37, Barcelona, 2002, 55-82.
- Pere SALAS VIVES: "Les obres públiques a Mallorca durant el segle XIX. Consideracions sobre l'acció de l'administració pública a l'època contemporània", *Mayurqa*, 28, Palma, 2002, 53-74.
- Maria J. SAMPIETRO SOLANES: "Una prospecció en l'obra farmacèutica de Joan Antoni Brotat i Terrers (Palma 1700-1787): les plantes americanes (I)", *Gimbernat*, 37, Barcelona, 2002, 173-185.
- María Luisa SÁNCHEZ LEÓN: "La monarquía de Euno-Antíoco. Documentación y problemática", *Mayurqa*, 28, Palma, 2002, 215-222.
- María José SÁNCHEZ DE LEÓN COTONER: "Tractament de la premsa sobre la Festa de l'estandart en l'època de Primo de Rivera", *La comunicació audiovisual en la història*, vol. I, Palma, 2003, 397-414.
- Álvaro SANTAMARÍA: *Historia de una marginación*, Palma, 2003.
- Manel SANTANA MORRO: "El cooperativisme de consum a Mallorca (1868-1936)", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 227-244.
- Manel SANTANA MORRO: *El forjament de la solidaritat. Mutualitats, cooperatives, societats obreres i recreatives a Mallorca (1868-1936)*, Palma, 2003.
- Manel SANTANA MORRO: "El cinema a Mallorca durant la Guerra Civil", *La comunicació audiovisual en la història*, vol. II, Palma, 2003, 1.037-1.048.

- Alejandro SANZ DE LA TORRE: "Imagen romántica de la catedral de Palma", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 159-180.
- Jaume SASTRE MOLL: "Notas para la historia de la música en la Seo de Mallorca (prelatura de Luis de Prades y Arenós 1392-1429)", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2002, 91-101.
- Miquel SBERT i GARAU: "Referències situacionals i poesia oral. A propòsit d'algunes gloses de Llorenç Capellà Garí", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 265-274.
- Gabriel SEGUÍ i TROBAT: *El Missal Mallorquí de 1506*, Barcelona, 2003.
- Josep SEGURA I SALADO: "La fortificació i la documentació de la Cartoixa de Jes's NatzarÈ", *Prínceps i reis. Promotors de l'orde cartoixà*, Palma, 2003, 95-112.
- Josep SEGURA SALADO: "L'hospital militar de Palma", *Gimbernat*, 38, vol. II, Barcelona, 2002, 75-93.
- Valentí SERRA: "Notícies històriques sobre les clarisses-caputxines de Palma de Mallorca", *Randa*, 51, Barcelona, 2003, 77-90.
- Jaume SERRA i BARCELÓ: *Documents sobre el magisteri nacional a Menorca arran de l'ocupació de l'illa per les tropes franquistes (1939)*, Inca, 2002.
- Sebastià SERRA i BUSQUETS: *Projectes modernitzadors a Mallorca des de finals del segle XIX fins al final de la dictadura franquista*, Palma, 2003.
- Sebastià SERRA BUSQUETS: "L'humor gràfic a la premsa diària de Mallorca en el temps present", *La comunicació audiovisual en la història*, vol. I, Palma, 2003, 439-450.
- Sebastià SERRA BUSQUETS: "Els estudis i la recerca dels joves i la joventut a l'Edat Contemporània", *Els joves a l'època contemporània*, Palma, 2003, 11-21.
- Joan Carles SIMÓ ARTERO: *Ramon Llull, de l'Edat Mitjana a l'humanisme*, Manacor, 2002.
- Antoni SIMON I TARRÈS (dir.): *Diccionari d'historiografia catalana*, Barcelona, 2003.
- Margalida M. SOCÍAS COLOMAR: "El cartujo y su mundo, paradigma de incomprensión racional", *Prínceps i reis. Promotors de l'orde cartoixà*, Palma, 2003, 221-229.
- Ricard SOTO COMPANYY, Gabriel JOVER ABELLÁN: "De la agricultura andalusí a la feudal: ¿una ruptura agroecológica? (Mallorca, 1230-1350)", *La construcción histórica del paisaje agrario en España y Cuba*, 2003.
- Bernat SUREDA GARCIA: "L'associacionisme juvenil a Balears. Aspectes educatius", *Els joves a l'època contemporània*, Palma, 2003, 51-71.
- Lluís TUDELA VILLALONGA: "Les dones dels mercaders genovesos i mallorquins a la primera meitat del segle XIV", *Mayurqa*, 28, Palma, 2002, 223-239.
- Sebastià TRIAS MERCANT: "Història i Genealogia: nació en comú i la meva nació", *Memòries de la Reial Acadèmia d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 13, Palma, 2003, 63-76.

- Ricard URGELL HERNÁNDEZ: "La gestió fiscal municipal a Mallorca durant el primer terç del segle XV", *Actes XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, volum III, Barcelona, 2003, 1.045-1.053.
- Josep Maria USTRELL I TORRENT: "Dades històriques de l'odontologia relacionades amb les Illes Balears", *Gimbernat*, 38, Vol. II, Barcelona, 2002, 117-128.
- Onofre VAQUER BENNÀSSAR: "Immigrants a Mallorca durant el regnat de Felip II (2.2)", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 291-320.
- Onofre VAQUER BENNÀSSAR: *Propietats i propietaris a Felanitx durante el regnat de Felip II*, Felanitx, 2003.
- Onofre VAQUER BENNÀSSAR: "Immigrants a la Ciutat de Mallorca. 1448-1598", *Actes XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, volum II, Barcelona, 2003, 445-455.
- Pilar VÉLEZ: "Notícia de les estàtues reials jacents, obra de Frederic Marçès, a la Seu de Mallorca i els seus vincles amb les tombes de Poblet", *Randa*, 51, Barcelona, 2003, 165-172.
- Joan VENY: "Francesc de B. Moll, codificador de la varietat balear: una mostra", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 65-69.
- Antoni VERGE i ALBEROS: "Una anècdota del DCVB i la Biblioteca de Catalunya", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 39-42.
- Jordi VIDAL REYNÉS: "Gaspar Reynés Font (1884-1964) i Antoni Reynés Font (1888-1952). Vida de dos metges mallorquins", *Gimbernat*, 37, Barcelona, 2002, 213-226.
- Jordi VIDAL REYNÉS: "El setmanari Mallorca Dominical (1897-1901)", *BSAL*, 58, Palma, 2002, 197-226.
- Encarnació VIÑAS: "El senyor Moll", *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2002, 23-24.
- Antoni VIVES REUS: "Joventut i Turisme a Mallorca durant els anys 60 del segle XX", *Els joves a l'època contemporània*, Palma, 2003, 293-306.
- VV. AA.: *La Lonja de Palma*, Palma, 2003.
- VV. AA.: *El claustre de Sant Bonaventura. La recuperació d'un espai ciutadà*, Palma, 2003.
- VV. AA.: *Documents cabdals del Regne de Mallorca. La història: govern i autogovern de les Illes Balears*, Palma, 2003.
- VV. AA.: *La comunicació audiovisual en la Història*, 2 vols., Palma, 2003.
- VV. AA.: *Comentaris a la Llei del Patrimoni Històric de les Illes Balears*, Palma, 2003.
- VV. AA.: *Centenari de Francesc de B. Moll (1903-2003)*, *Estudis Baleàrics*, 72/73, Palma, 2003.
- VV. AA.: *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)*, Palma, 2003, 303 pp.

* Nota: En aquesta relació nomé s'inclouen els títols de llibres i articles sobre temes de Mallorca que han arribat a la biblioteca de la SAL o que, així mateix, l'autor n'ha notificat la seva existència.

ÍNDEX

ÍNDIX

MONOGRAFIES

- ANTONIO PLANAS ROSSELLÓ: El canciller de competencias de Mallorca y los conflictos entre las jurisdicciones real y eclesiástica 7
- ESTHER CRUZ PÉREZ: La feina de les alletadores durant la baixa edat mitjana mallorquina 35
- JAUME SASTRE MOLL: L'obra pictòrica com element decoratiu, sumptuari i devocionari a les llars medievals mallorquines, en el trànsit a la Modernitat 47
- DAMIÀ VIDAL RODRÍGUEZ: Acerca de la supuesta existencia del llamado 'Decreto de las Cortes de Monzón de 1510' referido a los hijos puestos en condición 89
- MARGALIDA BERNAT ROCA; JAUME SERRA BUSQUETS: Els 'novatores' de Montision i la reforma del Sistema Mètric Mallorquí 109
- MIGUEL FERRER FLÓREZ: La regencia de Urgel y las Baleares 133
- JOAN MAS I ADROVER: La mortalidad infantil y juvenil en Sineu (Mallorca) durante el siglo XIX 157
- JOAN CARRERAS ESCALAS: Apuntes históricos y documentales sobre la sociedad tabaquera 'March y Garau' para la compra-venta de tabacos en hoja y elaborados, con fabricación exclusiva para la exportación 175
- JOAN J. MATAS PASTOR: Evolució històrica de la JOC a Mallorca (1959-1972) 197

DOCUMENTS

- MARIA BARCELÓ CRESPI: Nous documents sobre l'Art de la construcció 221
- JOSEP ESTELRICH COSTA: El convent de Santa Elisabeth. Àpendix documental (1530-2000) 249

VÀRIA

- TINA SABATER: Sobre pintura gòtica del siglo XV. El retablo de San Pedro y San Esteban de la Parroquial de Lluçmajor. 321
- JOSEP BARCELÓ ADROVER; CÉSAR MURILLO RADEMACHER: Escrit d'en Joanot Colom als Jurats de Mallorca a 12 d'octubre de 1521 327
- BERNARDO MARTÍ: La vida rural mallorquina, en 1772, y el género epistolar, por un autor con talento literario 335
- RAMON CODINA BONET: En torno a *La sombra de Nelson* de Leandro Fernández de Moratín (Una crítica de Cristóbal Cladera Company) 345
- JOSÉ LUIS BARRIO MOYA: Don Bernat Nadal i Crespí, obispo de Mallorca entre 1794 i 1818 359
- MIQUELA FORTEZA: Las xilografías que ilustran la obra *Varones ilustres de Mallorca* 365
- ALEJANDRO SANZ DE LA TORRE: El Ayuntamiento de Palma en la literatura artística del romanticismo 371
- MIQUEL FERRÀ MARTORELL: Els llaüts viatgers i la marina comercial sollerica: el bastiment 'Nuestra Señora del Rosario' 379
- BERNARDO MARTÍ: Un artículo de Miguel Ángel Colomar: la obra poética de Miguel Ferrà 385

CRÒNICA ARQUEOLÒGICA DE LES ILLES BALEARS	393
BARTOMEU SALVÀ SIMONET: Talaiòtics ¿ Qui són?	395
M. LUISA SÁNCHEZ LEÓN: Hallazgos epigráficos en <i>Pollentia</i> (Alcudia, Mallorca)	409
JOSEP MORATA SOCIAS; MATEU RIERA RULLAN: Un possible segell d'estampar ceràmica trobat a Can Serra (Palma de Mallorca)	403
RECENSIONS	421
SECCIÓ OFICIAL I DE NOTÍCIES	437
NECROLOGIES	451
BIBLIOGRAFIA (2002-2003)	461
ÍNDIX	477
LÀMINES	

Historia del Colegio de nuestro padre San Ignacio de Loyola fundado en la villa de Pollensa del reyno de Mallorca a 19 de junio de 1688. Introducción, transcripción y notas por MIGUEL FERRER FLÓREZ (1ª parte).

LÀMINES

Crist crucificat. Tinta damunt paper (S. XV)

ARM Còdex 45, 15.

Figura 1.- Còmoda eclesiàstica (calaixera) de la parroquia de San Miguel de Lluçmajor.

Figura 2.- Estado de los fragmentos de tablas después de su retirada de la còmoda

Figura 3.- Fragmento de cumbrera con la representación de una Epifanía.

Figura 4.- La cabeza de San Esteban y situación de la escena anterior.

Figura 5.- Fragmento con bustos de santos. Solamente se puede identificar una Santa Lucia, portando en sus manos la bandeja con sus ojos.

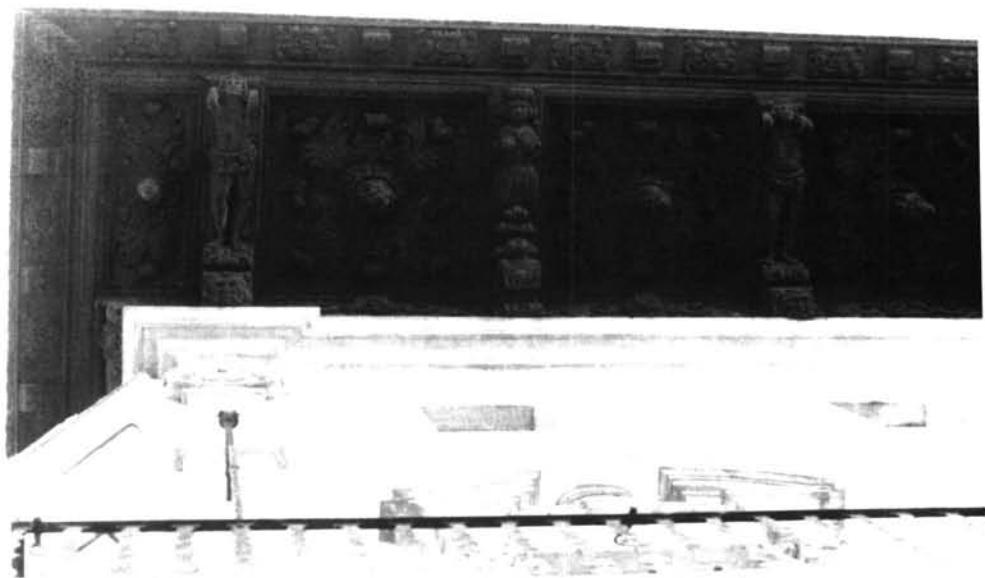
Figura 6.- Detalle de la cabeza y cuerpo de San Esteban. Sus características estilísticas recuerdan la manera de obrar de Gabriel Moguer. Al estar documentado el retablo original tal suposición queda confirmada.

Lám. I. Fachada principal del Ayuntamiento.

Lám. II. Detalle del alero.

Lám. III. Otro detalle del alero.

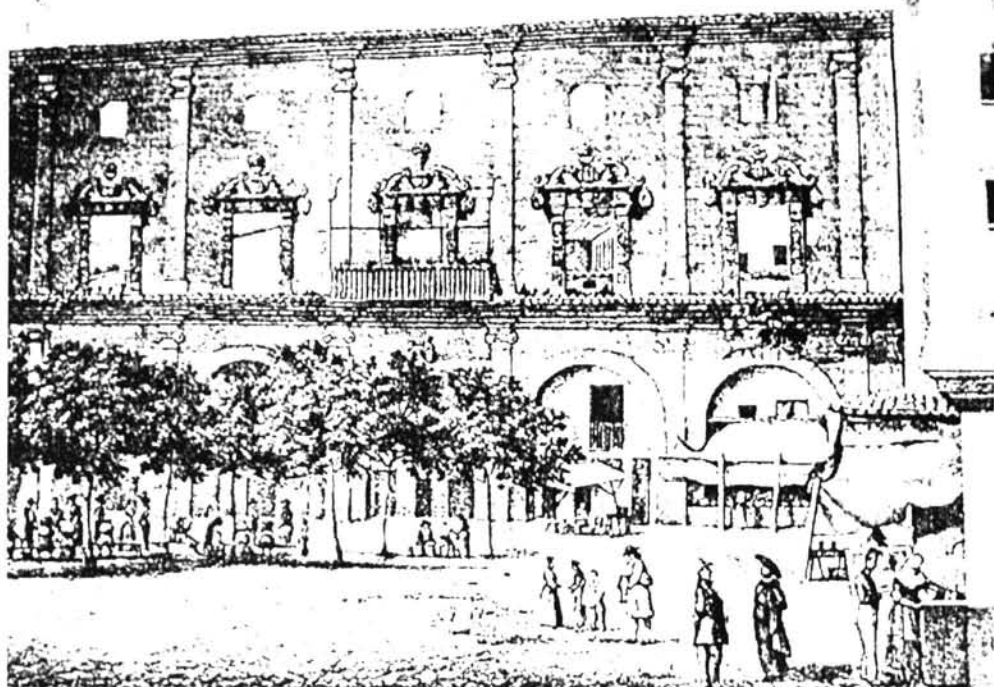
Lám. IV. La Sala, plaza de Cort en Palma. Dibujo de P. Blanchard, grabado de Finden. En el *Voyage pittoresque en Espagne*, III, del barón de Taylor, 1826-1832.

Lám. V. Ayuntamiento de Palma, siglo XVI. Litografía en los *Souvenirs* de Laurens, 1840.

Lám. VI. Plaza de Cort. Litografía de Melchor Umbert, Imp. Lit. de Francisco Muntaner. En el *Panorama* de Furió, 1840.

Lám. VII. Fachada lateral de las Casas Consistoriales. Litografía de Pedro Peña. En el *Panorama* de Furió, 1840.

Lám. VIII. Casas Consistoriales de Palma. Grabado de Rodríguez y C.A. En el *Semanario Pintoresco Español*, 1843.

**HISTORIA DEL COLEGIO DE NUESTRO PADRE
SAN IGNACIO DE LOYOLA
DE LA COMPAÑÍA DE JESÚS
FUNDADO EN LA VILLA DE POLLENSA
DEL REYNO DE MALLORCA
A 19 DE JUNIO ANNO 1688**

Introducción, transcripción y notas por

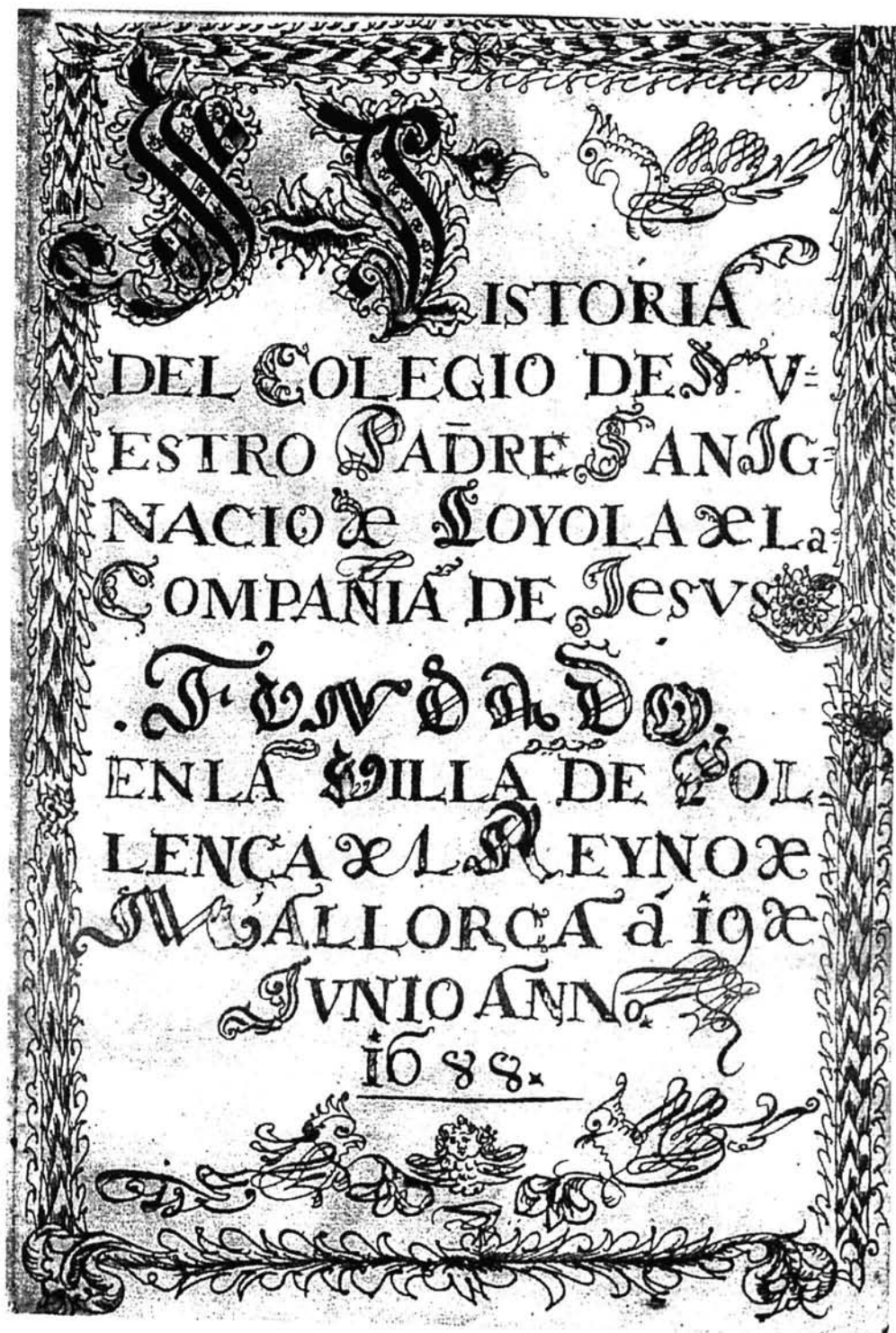
Miguel Ferrer Flórez

**SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA
PALMA DE MALLORCA**

2003

Facsimil de la portada original del manuscrito

Introducción

1 - Generalidades

La historia de la Compañía de Jesús en Mallorca puede ser conocida en alto grado de exactitud, puesto que cuenta con una serie de fuentes de notable interés de las que pasamos a enumerar, sólo las de carácter general:

- *Historia del Collegio de N. Señora de Monte y Sión, de la Compañía de Jesús de la ciudad de Mallorca.*

- *Historia del Colegio de Nuestro Padre San Ignacio de Loyola de la Compañía de Jesús fundado en la villa de Pollença del Reyno de Mallorca á 19 de Junio anno 1688.*

La primera de ellas está publicada en el *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* en diversas partes debido a su extensión. Una serie de ellas lo fue en diversos números¹, quedando incompleta su publicación. Años después, la parte restante, que integra los capítulos 21 al 24 lo fue por el P. Miguel Batllori Munné S. I.²

La obra en cuestión se refiere al Colegio de Nuestra Señora de Montesión situado en Palma que fue el centro principal de la actividad de la Compañía en Mallorca, completada por la verificada en los Colegios de San Martín, también en Palma, y el de San Ignacio de Loyola que fue erigido en la villa de Pollença y del que nos ocuparemos de forma especial.

En el siglo XVII y a causa de una serie de circunstancias providenciales se decidió fundar un colegio de la Compañía de Jesús en Pollença, fundación azarosa y llena de dificultades, pero que dio abundantes frutos. De ellos trata, precisamente el interesante libro manuscrito titulado *Historia del Colegio de Nuestro Padre San Ignacio de Loyola de la Compañía de Jesús fundado en la villa de Pollença del Reyno de Mallorca a 19 de Junio anno 1688.*

El título enunciado encabeza un manuscrito existente en la Biblioteca Pública de

---

¹ *BSAL*. Una primera parte la publicó el P. Martín Gualba S. I. inserta en los tomos XVII-XVIII-XIX; otra segunda la realizó D. Jaime de Oleza y de España en los tomos XIX-XX-XXI-XXII; el resto corrió a cargo del P. Miguel Batllori Munné S.I y figura en el tomo XXIX. Al principio de esta última parte se incluye una nota bibliográfica completa (p. 42), lo mismo que en los Índices respectivos del *BSAL*, pero en esta última opción resulta más laborioso el consultarla.

² *BSAL*, XXIX, 1944-1946, 43, 80, 149, 340, 718.

Mallorca³. Se trata de un libro encuadernado en pergamino que consta de 146 folios de papel escritos en ambas caras en una letra cuidada y en general correctamente elaborada. En el volumen en cuestión aparecen al principio y sin foliar los siguientes escritos:

- *Epístola R.P.N. Claudii Aquavivae Praepositi generalis de Historia Societatis Iesu scribendi ad Praepositum Aragoniae Provinciae.*

- *Carta del P. Continente a los PP. Superiores de la Provincia P. C.*

- *Advertencia para Los rectores en orden a la historia de su Colegio*

- *Instrucciones para el historiador particular de los colegios*

Los tres primeros documentos tienen un gran interés en orden a las directrices, que emanadas de la Curia Generalicia de la Compañía de Jesús, cuidaban de elaborar la narración de las actuaciones de la orden de acuerdo con una estructura común, que debía seguirse en todas las historias particulares o monografías referentes a la Compañía de Jesús; lo cual implicaba que iban dirigidas a los miembros de la orden encargados de efectuar tales historias, o, a los que simplemente pensaban hacerlo a título individual con la anuencia de sus superiores. Se establecía, así, un cierto uniformismo que respondía a la fuerte estructura centralista de la orden.

El cuarto y último escrito ofrece singular atención, toda vez que muestra de forma concreta, los criterios seguidos para la redacción de la historia de cada colegio. Por el interés que pueda tener, para comprender como eran tratadas las diversas cuestiones del contenido del libro, parece prudente su reproducción⁴

2 - La Historia del Colegio de Nuestro Padre San Ignacio de Loyola de la Compañía de Jesús fundado en la villa de Pollença del Reyno de Mallorca á 19 de Junio anno 1688

La mencionada obra consta de 146 folios escritos en ambas caras, según ya se ha dicho, seguidos de un numeroso conjunto de hojas en blanco. La obra trata de la historia del colegio de la Compañía de Jesús en Pollença que de forma resumida es ya conocida⁵ y está dividida en dos libros. El primero comprende 35 folios y lo integran 10 capítulos que equivalen a casi unos 70 folios, pues el último apenas está iniciado con unas pocas líneas.

El contenido se refiere a la historia pormenorizada de las diligencias, avatares y obstáculos que precedieron al funcionamiento del nuevo colegio. Es curioso, como se integran los parlamentos de algunos personajes o la copia del contenido de los documentos que desempeñaron un papel destacado en el desarrollo de los acontecimientos.

El segundo libro comprende los 111 folios restantes escritos también en ambas caras cada uno de ellos y está integrado por 25 capítulos. Abarca la historia de la actuación de la Compañía de Jesús en la villa de Pollença y aún la proyección de sus actividades en otros lugares de Mallorca, especialmente los más cercanos al colegio. Constituye, en nuestra

³ Jesús GARCÍA PASTOR y María MARSÀ: *Inventario de manuscritos de la Biblioteca Pública del estado en Mallorca*. Madrid, 1989, nº 23.

⁴ Se incluye al final la transcripción del texto.

⁵ Pedro José SERRA: "Los jesuitas en Pollensa", *BSAL*, IV, 1891-1892, 175, 211, 235, 310; V, 1893-1894, 24, 53, 85, 177, 209, 403; VI, 1895-1896, 31. Es muy posible que Pedro José Serra conociera esta fuente, pero en todo caso la usó sólo parcialmente a la que añadió otras noticias procedentes de informaciones distintas que le dan un valor a tener en cuenta.

opinión, la parte más interesante de la obra, pues en ella quedan reflejados de forma viva y atractiva, detalles de la vivencia religiosa del pueblo mallorquín ya que en líneas generales debía ser parecida en todas las localidades rurales.

Del manuscrito existe, por lo menos, una copia, efectuada por el canónigo de la catedral de Mallorca, D. Mateo Rotger, que está firmada por el mismo, siendo su fecha de 24 de abril de 1903 y que fue remitida al archivo del Colegio de Montesión de la Compañía de Jesús en Palma de Mallorca. Esta copia, lleva a veces una notas marginales, que indican acontecimientos especiales o principales; en esta copia aparecen algunas faltas y omisiones que acaso sean debidas al posible amanuense autor supuesto de esta copia.

Lógicamente no se va a indicar el contenido minucioso del libro, pero sí parecen dignos de ser anotados aspectos particulares que semejan hilvanados en tono al eje constituido por la historia de la fundación del colegio; y ello por el notable interés que ofrecen para conocer la vida del pueblo en sus aspectos social y religioso, propios de una villa mallorquina a finales del siglo XVII y aún bien entrado el XVIII, es decir, un período de más de 50 años transcurridos en el ámbito del régimen anterior al Decreto de Nueva Planta (1716) y durante gran parte de este último.

Esta fuente histórica proporciona datos curiosos e interesantes durante un período que comprende 80 años y en ellos se aprecia una temática de carácter local inestimable; y aún ello permite una valoración a un nivel más general, que permite conocer y hasta vivir los hilos más escondidos de la vida de una comunidad rural, donde se aprecia un determinante y curioso repertorio de casos concretos, que amenizan su lectura y comprensión. Todo lo cual, pensamos que de una forma genérica, debe ser anunciado en esta breve introducción para que el lector y todavía más el investigador puedan tener noticia certera de su variado contenido. Este rico conjunto temático, puede acaso, ser resumido de la forma siguiente:

- El tema central -la fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús- da pie a que se aprecie la influencia de la religión en la vida diaria de una comunidad rural, viniendo a ser algo así como un condicionamiento donde se esclarece el papel de la sociedad civil, las costumbres y lo que puede ser designado como el elemento popular, en gran parte absorbido por la vivencia religiosa a la que se nos muestra estrechamente vinculado.

- El papel -dentro de la órbita señalada- que desempeñaba la comunidad parroquial (denominada generalmente en la fuente, el Común), las Órdenes religiosas (Compañía de Jesús, Orden de Predicadores y Orden Hospitalaria de San Juan de Jerusalén), las cuales tenían una esfera de influencia notable, particularmente en determinados estamentos y familias.

- El respeto a la autoridad -eclesiástica y civil- que el pueblo e instituciones ponen siempre de manifiesto, atendiendo indicaciones o cumpliendo disposiciones de ellas emanadas. Esto, de una forma más palpable en lo que concierne al Obispo, al Virrey, con un extremado cuidado hacia su consideración mediante los tratamientos y titulaciones adecuados, lo cual, a menudo, resulta oneroso.

- El desarrollo de la gestión de la vida y pastoral de la Iglesia, sometida intensamente al elemento canonista e incluso al casuismo, que se atisba en las interpretaciones morales y disciplinarias de la legislación pertinente.

- La descripción que se da de usos y costumbres, no pretendidas por el autor,

evidentemente, pero que se ponen de manifiesto, lo que permite entender y valorar en su justo punto la vida local.

- El conocimiento del proceso educativo de una persona perteneciente al estamento ciudadano rural, como es el caso del P. Hugo Núñez de Berard S.I., dando a conocer el desarrollo de su formación y el proceso de su vocación religiosa en el ambiente de las instituciones en las que se desarrolló su vida.

- La actividad apostólica de un colegio de la Compañía de Jesús, donde se relatan las labores de apostolado y de caridad, la actividad de los componentes de su comunidad (rector, padres y hermanos coadjutores), haciendo hincapié en los actos relacionados con el culto divino, su fomento y devoción. Es muy interesante la pedagogía catequética utilizada por predicadores para el adoctrinamiento cristiano del pueblo, de acuerdo con una pastoral, entonces vigente, que se plasmó en frutos espirituales evidentes. Capítulo especial merece, el referido a las misiones populares, que los jesuitas llevaron a cabo en pueblos cercanos (Campanet, Muro, Sa Pobla, Andratx, y naturalmente, Pollença).

- Los hechos extraordinarios, según el juicio del autor de la fuente, a menudo las curaciones milagrosas, sobre todo gracias a la intervención de San Francisco Javier, cuya devoción fue muy propagada por los jesuitas⁶. También se han de incluir aquí desgracias ocurridas a determinadas personas, que se habían opuesto de muy variadas maneras a la fundación del nuevo colegio y que el pueblo tal vez "atribuía" a la mano certera de la divina justicia.

El conjunto añade, si cabe, un valor de cierta curiosidad ingenua de una sociedad que con razón o sin ella, veía, percibía y creía, en la actuación de la Providencia, fundamento fuerte y seguro de una fe sincera y ciertamente bien fundamentada.

Y ya para acabar esta somera visión del contenido de la fuente, también se han de constatar, de forma secundaria y accidental, detalles curiosos en el orden de la geografía local, singularmente la urbana, que contribuyen a una interpretación certera y moderna de la estructura de la villa actual.

3 - Características de la presente transcripción

La obra está escrita en castellano bien encuadrado en la lengua usada en el siglo XVIII y se ignora el nombre del autor, lo cual, en parte, puede ser explicado y entendido si se consultan los documentos indicados en el primer epígrafe, de los que el primero viene publicado al final de la presente transcripción. Sin embargo, debió la obra ser escrita por varios jesuitas, pues al referirse a miembros de la Compañía se les designa como "los nuestros"⁷. La obra presenta variaciones de estilo y ortográficas que así lo justifican. Ello viene corroborado porque el libro está escrito en forma de crónica que da la impresión estar elaborada en tiempos no demasiado lejanos de cuando ocurrieron los hechos relatados. Su redacción y estilo pueden calificarse de pulcros, aunque el uso de ciertas formas de expresión le dan un cierto aire de rusticidad o si se quiere primitivismo, que aumentan el interés. También es de notar la inclusión de términos incorrectos, mallorquinismos o verdaderos barbarismos.

⁶ Pedro BLANCO TRIAS: *Popularidad de San Francisco Javier en Mallorca*, Palma de Mallorca, 1948, Imp. Guasp, 30 p.

⁷ Todavía hoy, entre los jesuitas, esta expresión es usual.

En la transcripción, se ha conservado en lo posible, la forma utilizada por el autor lo que permite apreciar su sabor original con toda su ingenuidad, pero la necesidad de facilitar y aún agilizar su lectura e interpretación, han determinado introducir ciertas modificaciones que a continuación señalamos⁸:

Se conserva la ortografía original con sus faltas e incongruencias⁹, no sólo en los textos en castellano o catalán, sino también en los redactados en la lengua latina.

Se ha actualizado la acentuación (incluso en las palabras usadas incorrectamente), así como la puntuación y el uso de las mayúsculas, pues de no haberlo hecho así, la lectura resultaría dificultosa y de comprensión oscura. Los topónimos han sido actualizados con el fin de evitar el excesivo número de notas a pie de página que se deberían insertar para su explicación. En la palabra Montesión se conserva la grafía usada en cada caso, para guardar una mayor fidelidad al texto.

Las palabras de interpretación dudosa por su ortografía se explican sólo al aparecer la primera vez.

Cuando el autor ha omitido una palabra, generalmente por descuido, se inserta el término completo o las letras omitidas, colocando lo deficitario entre corchetes [ ].

Se han unificado, de acuerdo con la ortografía actual, el uso de determinadas letras que el autor verifica de forma indiscriminada: u -v; b -v; i -j.

Los textos originales de documentos escritos o de parlamentos que se insertan en el texto, aparecen escritos en cursiva; también algunas expresiones que suelen ser modismos latinos.

Se conservan las abreviaturas, porque son fácilmente inteligibles; en caso contrario se explica su significado en nota a pie de página o entre paréntesis.

Algunas correcciones que forzosamente se han tenido que efectuar aparecen en nota a pie de página.

En las palabras de grafía dudosa se inserta después el signo (?).

Con las mencionadas características, esperamos sea fácil la comprensión del texto e incluso resulte amena su lectura, por ser copiosa la aportación de datos que ilustran y precisan el acontecimiento relatado.

---

⁸ En parte se han tenido en cuenta las seguidas por el P. Miguel Batllori S.I. en la transcripción que hizo de los capítulos 21, 22, 23 y 24 de la *Historia del Colegio de N^o S^o de Monte Syón de la Compañía de Jesús en la ciudad de Mallorca* publicadas en el *BSAL*, XXIX, 1942-1946, 42.

⁹ Es decir, escribir unos términos en una forma, y, en otras, hacerlo de modo distinto.

LIBRO

I^o

Disposicion en fundar el Colegio de
 Glorioso Patriarca San Ignacio de Lo-
 yola de la Compania de S^{cs} de la Villa
 de Polhemra.

Capitulo 1°

Fundacion del Colegio de San Ignacio.

A los 19 dias del mes de Junio del año 1688 en la Villa
 de Polhemra del Reyno de Mallorca se fundo con Colegio de la Com-
 pania de Jesus con invocacion de N^{ro} Padre, y Patriarca San
 Ignacio Loyola, cuyo Fundador fue el muy N^{ro} de Hugo
 Nuñez, Caballero Religioso Professo de quatro votos de la misma
 Compania, hijo de la familia de los de San Luis, que a poco
 tiempo esta Reyno de Mallorca se dio el tiempo de la conquista
 por descomento en continua sucesion de Baron de la Villa de
 Polhemra Nuñez, Cavallero de San Luis, y muy querido del Señor
 Rey Don Felipe el Conquistador, a quien la Magestad de la
 Rey era gracia en premio de sus muchos servicios, y la la-
 bellaria de Mallorca con otros notables embolamientos en el año
 de 1236, que fue el legendo de la conquista de este Reyno, como
 consta de los autos originales en el Archivo de este Colegio, año
 de 1613 en la Ciudad de Mallorca a 7 de Julio del año
 1613. La Padre de Honor Don Pedro Nuñez, y Berard Cavalle-
 ro Religioso de quatro votos, que a esta hora se halla en la
 na mansio, que el Rey N^{ro} Señor Felipe el quarto, y el Sr. de
 Mallorca le encomendó los negocios más graves de la D^{ca} de Mallorca
 en

LIBRO I

Disposición en fundar el Colegio del Glorioso Patriarca San Ignacio de Loyola de la Compañía de Jesús en la Villa de Pollença

Capítulo 1º

Fundador del Colegio de Sn. Ignacio

A los 19 días del mes de junio del año 1688 en la Villa de Pollença del Reyno de Mallorca se fundó un colegio de la Compañía de Jesús con invocación de N^o Padre y Patriarca San Ignacio de Loyola cuyo fundador fue el Muy Rdo. P. Hugo Núñez Berard religioso professo de quatro votos de la misma Compañía¹⁰, hijo de la familia de las de más lustre que a reconocido este Reyno de Mallorca desde el tiempo de la conquista, descendiente en continuada sucessión de Varón a Varón de Pelago Núñez Caballero de ilustre sangre muy privada del Señor Rey Don Jaime el Conquistador, a quien Su Majestad el Señor Rey izo gracia de premiar de sus muchos servicios de la Caballeria de Menecor¹¹ con otros notables emolumentos en el año 1231, que fue el segundo de la conquista de este Reyno, como consta de los autos originales en el archivo de este colegio. Nació el P. Hugo en la Ciudad de Mallorca á 7 de Julio del año 1613. Su padre se llamó Don Pedro Núñez y Berard, Caballero de escogidas prendas y acertada dirección en quanto ponía la mano, mereció, que el Rey N^o Señor Filipe el quarto de gloriosa memoria, le encomendasse los negocios más graves de su real servicio en este reyno, y últimamente le encargó el officio de su Depositaria Real. La madre se llamó doña Catalina Oms y Sn. Juan, señora adornada de todos las virtudes propias de una christiana señora, en la frecuencia de los Santos Sacramentos, ejercicios de devoción, en la misericordia, siendo el remedio y consuelo de quantos se valían de su amparo, y de las necesidades, que a su piadosa noticia llegaron, repartiendo quantiasas limosnas.

No gozó el P. Hugo aún en su tierna edad, de las delicias paternas, porque su madre Dª Catalina falleció de sobreparto, [d]el P. Hugo¹², y su padre Don Pedro dentro de un año passó á mejor vida. Quedó el P. Hugo encargado a la tutela del Rey N^o Señor [y éste la encargó] a [al] Doctor Juan Llorca, Canónigo de la Santa Iglesia de Mallorca; el qual cuydó con sumo desvelo de la educación y crianza del niño de manera que no le reconociesen el cariño y vigilancia de sus padres. Llegó á tiempo de comenzar el servicio de las letras y le pusieron en las Aulas [que] tiene la Compañía de Jesús en el Colegio de Montesión¹³, a las quales acudía el niño con mucha puntualidad, y buena gracia inclinándole naturalmente en el exercicio de las letras, con cuya aplicación y claríssimo ingenio, llegó en breves annos a ser

¹⁰ Los miembros profesos de la Compañía de Jesús, aparte de los tres votos propios de la vida religiosa, es decir, pobreza, castidad y obediencia, emiten en determinadas circunstancias un cuarto voto de obediencia especial e incondicional al Romano Pontífice.

¹¹ Acaso quería el autor escribir Manacor.

¹² No queda claro si el sobreparto vino al nacer el P. Hugo o acaso después de otro embarazo.

¹³ Se refiere al situado en Palma.

cosumado en la latinidad. Con este cuydado de aprender las letras acompañaba la devoción acudiendo puntual á la enseñanza de la Doctrina Cristiana, a las juntas de la Congregación¹⁴, a los sermones, a la frecuencia de los Santos Sacramentos, y muy en particular a lo que era devoción y veneración de María Santísima, pasando largos ratos delante de su santa imagen en la capilla de nuestra iglesia¹⁵. Para tener tiempo para todos estos empleos, se excusaba quanto posible le era, de la comunicación de los otros niños de su edad.

Assí dispuesto el corazón del Padre Hugo con virtud tan superior a sus pocos años, estuvo prompto para abrir sus puertas, al primer toque de la inspiración divina, que le llamó para alistarle en su Compañía, pues apenas reparó en la santa vocación, quando lo comunicó a su confessor, y las sacudidas llamas con que ardía en ansiosos deseos de su admisión; y aunque el prudente padre confessor viéndole de tan pocos años y único heredero de tan rico patrimonio, procuró mitigar sus ardores para desta manera aser mayor prueba de ellos, esta misma remission del bien que se le difería y a que tanto aspiraba, eran nuevos fomentos (?) con que más crecía las llamas de sus santos deseos. Viose claramente con el tiempo era la vocación de Dios y avisado de todo el P. Provincial le admitió en la Compañía. Luego que se divulgó la santa determinación y elección del nuevo estado del P. Hugo, se commovieron sus parientes y adunados¹⁶ se la contradecían, proponiéndole cada qual las razones que le dictara su propia passión, y muy en particular el señor canónigo Llorca el qual añadía que si el deseo de ser eclesiástico le movía a entrar en la Compañía, que se quedase en el siglo, que luego le haría conjunto. Pero el P. Hugo que ya no allava sosiego en cosa del mundo, desvaneciendo las sombras de sus razones, todos sus cuydados eran de quanto antes disponer embarcación para salirse de todo el mundo como lo izo en la primera que se presentó.

Llegó el P. Hugo a Tarragona en donde comenzó el noviciado a 22 de octubre de 1626 teniendo solos 13 años 3 messes y 15 días de edad y siendo ésta tan tierna, se imprimía la virtud en su corazón como en blanda cera. Acabado su noviciado, estudió en el Seminario Rethorica y Poética y en ambas facultades salió aventajado con calificación de poderla enseñar en qualquier cátedra de la provincia de Tarragona. Partió á estudiar el curso de Filosofía en la ciudad de Gerona en donde defendió el Acta General del Colegio con toda satisfacción; de Gerona pasó á Gandía á estudiar la Theología, en que salió tan excelente Theólogo, que dando fin á su quarto año, pareció a los superiores enviarle á Mallorca, su patria, para que en el Colegio de Montession defendiesse el Acta General en el quarto; pareciendo más maestro que discípulo se llevó los aplausos de los más doctos, que en presencia de toda la nobleza que abía acudido se hacían lenguas en sus alabanzas. Quedose después el P. Hugo en el Colegio de Montession a leer la cátedra de Rethórica; después passó a la ciudad de Valencia donde en la casa Professa izo tercera Probación¹⁷, la qual acabada, volvió á Mallorca á leer una cátedra de Theología en el Colegio de Montesion. Entre tanto llevo el tiempo de haberse de incorporar en la Religion¹⁸; y enviándole nuestro Rvdo. Padre General facultad para aser la Profesión de quatro votos solennes, grado el más superior de la Compañía, pero bien merecido á la virtud, y literatura del P. Hugo. Mas, como el estado de professo por razón del voto solenne de pobreza es incompatible con el dominio, pidió la licencia del P. Provincial para renunciar y disponer el quantioso patrimonio que heredó de sus Padres que le invió el P. Provincial en patente pública del tenor siguiente:

¹⁴ Se trata de la Congregación Mariana de jóvenes fundada antes de 1578. En el año 1586 fue agregada a la Prima Primaria de Roma.

¹⁵ Ello parece surgir que el autor de la historia fuera un jesuita.

¹⁶ Es decir, juntados.

¹⁷ Examen y prueba que se hace durante un año de la vocación y virtudes para el aspirante que desea profesar en las Órdenes regulares.

¹⁸ Es decir, en la orden religiosa; en este caso la Compañía de Jesús.

Yo, Francisco Grauco Provincial de la Provincia de Aragón de la Compañía de Jesús, doy facultad al P. Hugo Berard de la dicha Compañía, para que renuncie la hacienda y se deshaga de ella como mejor juzgare, y bien le pareciere en favor de las personas, que quisiere, y para que a cada cual de ellas les quiera dexar o dar en favor de la Compañía, o alguno, o algunos colegios de ellos, o casas tocantes a ellos, y bienes pertenecientes a los moradores o sujetos de ella. Para lo qual, tengo especial facultad para que qualquier contrato o convenio con su sobrino o qualquiera otra persona que juzgare a dicho Padre convenga o importe, y para que le remita al dicho sobrino lo que tuviere por bien y quisiere a otra persona que en ello pueda intervenir. Assí mismo para que remita, concierte y convenga con la herencia de Doña Crusiana Berard, y para que acepte qualquiera remisión y cession de ella o de otra manera, y convenga con dicha señora como mejor le pareciere al dicho Padre, y como allare convenir y ser menester. Y en testimonio de todo lo dicho, aunque escrito de mano agena lo firmo de mi mano, y pongo el sello de mi oficio. Dado en Mallorca a los 22 de Julio 1651.

Capítulo 2º

Disposición del Fundador en la dotación del Colegio

Alcanzada la licencia el P. Hugo de poder renunciar y encomendándose muy de veras a Dios Nuestro Señor con deseos, y para intención de acertar en la disposición de sus bienes, valiose también del consejo de personas doctas y espirituales, y observar puntualmente lo que prescribe y encarga y acerse de guardar en este particular, nuestro Padre San Ignacio, para el debido acierto. Assí con auto público ante y en poder de Mattheo Deyá Notario público de Mallorca a 23 del mes de diciembre de 1651, como es de ver en su original, cuya sustancia por lo tocante a esta historia es del tenor siguiente.

Para decargar mi conciencia y con deseos de conmutar los bienes de la tierra con los del cielo, doy y renuncio todos mis bienes en manos del P. Vivente Bojoni Rector del presente Colegio de Montesión de la Compañía de Jesús¹⁹ en nombre y voses del muy Rvdo. Padre Provincial de la Provincia de Aragón y de toda la Compañía de Jesús aceptante, para la fundación de un nuevo colegio de la Compañía de Jesús. Y como por el presente no me sea fácil averiguar, cuánto es el valor de mis bienes para mayor seguridad y estabilidad de ellos, desempêñense asta tener dos mil libras de renta francas moneda mallorquina; y entonces y no antes es mi voluntad que se funde el nuevo colegio baxo la invocación de nuestro padre San Ignacio de Loyola; y que le pongan las armas de Núñez, San Juan, Berard y Oms; y que en el día en que se haga memoria de la fundación, se ponga una vela en el altar mayor con las sobredichas armas de Núñez, San Juan, Berard y Oms; que se acostumbra dar a los fundadores de otros colegios de la Compañía de Jesús, pagado la amortización al Rey Nuestro Señor. Fundado ya el colegio, quiero, que quinientas se empleen en fabricar el colegio, y las otras quinientas en comprar cien libras de renta, que servirán: cincuenta para la librería²⁰ y cincuenta

¹⁹ Vicente Bojoni era rector del colegio de Montesión desde el 19 de junio de 1650.

²⁰ Es decir, la biblioteca.

para la sacristía y culto de los santos; y si por tiempo se perdiese algo de estas cien libras, que de las mil libras, que sirven para el sustento de los religiosos, y de las quinientas libras de la obra, se reagan las perdidas de las cien libras. Y quando esté edificado el Colegio, es mi voluntad, que las quinientas libras destinadas para la fábrica, sirvan para el sustento de los religiosos, que vivirán en el colegio y para aumento del mismo colegio.

Después de esta disposición, izo algunos legados a sus parientes. Assí mismo dispuso, que las pensiones de los censales que se redimiessen se empleassen en aser unas colgaduras de terciopelo, y damasco carmessí para adorno de la parte superior de la Iglesia del Colegio de Montesión de la Compañía de Jesús de Mallorca; y para que se pusiese mano a la obra, dio quinientas libras; después la prosiguió asta concluirse; adorno lucidissimo que entonces no lo habia igual en algunas de las otras iglesias de Mallorca.

Echa esta renuncia izo el P. Hugo la profesión de quatro votos en el Colegio de Montesión en manos del P. Rector Vicente Bojoni á 24 de diciembre de 1651.

Señalose Administrador á las obras pías, que procurase su desempeño y aumento observándose lo dispuesto por el P. Hugo.

Capítulo 3º

Determinose fundar el Colegio

Passados algunos años de la determinación del fundador, con la buena diligencia que se dieron los administradores de la obra pía destinada para el nuevo Colegio, parecía conveniente tratar ya de la fundación. Diose de ello aviso al P. Provincial en ocasión que el P. Josef Escrig, señalado rector del Colegio de Montesión de la Compañía de Jesús de Mallorca, se allaba en Valencia para partirse a su officio; á quien el P. Mattías Borull, entonces provincial de la provincia de Aragón, encomendó el ver y examinar este punto y que le diese aviso puntual y quanto importasse para su perfecta conveniencia.

Allándose el P. Josef Escrig en el colegio de Montesión en exexución²¹ de orden que tenía del P. Provincial, alló que la obra pía no gozaba aún las dos mil libras mallorquinas de renta limpia, conforme disponía el fundador para la fundación del Colegio. Pero, por otra parte, reconoció algunas razones, que impelían se fundasse quanto antes el nuevo colegio quales eran: los grandes deseos [que] tenía el P. Hugo de ver el Colegio fundado antes de acabar sus días; el asegurar con la fundación [d]el nuevo colegio buena parte de la asienda destinada para la dotación, porque D. Pedro Núñez de San Juan antecedente poseedor de esta asienda, dexa señalada buena cantidad de ella a sus descendientes con pacto y condición que abían de llevar el apellido y armas de su casa; y consultado el punto con letrados muy peritos, juzgaron: que si el P. Hugo muriese sin aberse executado la fundación, sin dificultad alguna se daría dicha asienda al descendiente o pariente que la pidiesse, ofreciendo llevar su apellido y armas. Pero que si antes de morir el P. Hugo se ubiesse executado la fundación en nombre del P. Hugo con el apellido de Núñez y de San Juan, y con la obligación de que en el Colegio ubiesse de poner en sus puertas las armas de dicha familia, entendían, que aún en caso de moverse pleito a cerca de este punto, sería mantenido el Colegio en la posesión de

²¹ Es decir, ejecución.

dicha parte de asienda. Por esta causa, ya el P. Hugo entre otras disposiciones con que dispuso la dotación del nuevo Colegio, fue una que el Colegio ubiese de poner en las puertas acostumbradas las armas de los Hugos y entre ellas las de Núñez de San Juan, como consta al capítulo antecedente; y esta misma condición pidió el P. Hugo quando se resolvió a fundar el Colegio a N^o muy Rdo. P. General, el P. Carlos de Noyelle²²; y su paternidad muy Rda. aceptó la fundación con esta condición, como se ve [en] la patente de aceptación y de fundador que emvió al P. Hugo que adelante se pondrá; assí mismo, que aunque la asienda de la obra pía, no llegara a las dos mil libras mallorquinas según la determinación del fundador para la fundación del Colegio. Finalmente los deseos que concibieron el P. Rector Josef Escrig y el P. Sebastián Sabater, Administrador entonces de la obra pía, de que la fundación del nuevo Colegio corriese por su cuenta, que a la verdad eran vehementes.

De todas estas moticias dio el P. Rector Josef Escrig individual noticia al P. Provincial, y su reverencia viéndolas tan favorables para la fundación, las comunicó a N^o muy Rdo. P. General; de que resultó que el P. Provincial ordenó al Rector Josef Escrig reconociese bien en que villa sería más conveniente para la fundación del nuevo Colegio. Recibida esta orden salió el P. Rector Josef Escrig en compañía del P. Sabater y de otros Padres y estuvieron en las villas de Manacor y Pollença que eran las dos poblaciones de este reino, en las cuales podía haber la duda, no sólo por tener en ellas la asienda la Obra pía destinada para la dotación del nuevo colegio, sino por ser sin duda, éstas entre todas las demás más apropósito para la nueva fundación; cada qual por muchas razones, las cuales ponderadas con sus conveniencias, y disconveniencias, fue el parecer y con mucha razón fuese la fundación en la villa de Pollença y assí se escribió al P. Provincial proponiéndole todas las razones.

Juntamente con esta respuesta se añadió el representar al P. Provincial la oportuna creación, que al presente se ofrecía para executar la fundación del nuevo colegio por tener favorables todos los que en ella avian de cooperar: El Ilustrísimo Señor Don Manuel Semanat²³ y de Lanuza, Virrey, y Capitán General en aquella ocassión de este Reino, y el Ilustrísimo y Reverendísimo Señor Don Pedro de Alagón Arzobispo Obispo de Mallorca; aquél por la particular afición y comunicación que tenía con la Compañía les instaba y prometía toda la autoridad, y favor para la execución; éste, a vista del mucho fruto que abía concebido que abía en sus feligreses para la buena enseñanza, y bien de las almas la deseaba, y ofrecía franquear los despachos necesarios para la fundación. El muy Ilustre Don Fray Guillermo Brondo Caballero del ábito de San Juan, Baylío de Mallorca, sito su principal dominio y rentas en la villa de Pollença, era donde actualmente vivía, ofrecía todo favor con la benevolencia que tenía a la Compañía. El muy Rdo. Doctor Cristóbal Bosch Vice-Prior de la Iglesia Parroquial de Pollença, y el Magnifico Juan Cerdà Fenals, Baile Real y Jurado Mayor de la misma villa, en aquel año, favorecían la fundación y aseguraban, que ni el común de los clérigos, ni el Consejo de la villa, según dispondrían las materias, pondrían el menor impedimento en la pretensa fundación, antes bien la recibirían a particular favor.

Teniendo el P. Provincial la resolución de la mejor conveniencia de que la fundación del nuevo colegio fuese en la villa de Pollença, quiso confirmar más este parecer. Escribió a

---

²² Carlos de Noyelle (1615-1686) Nació en Bruselas y fue elegido Prepósito General de la Compañía de Jesús en 1682 por unanimidad. Fue hombre de talante negociador y lo demostró en el conflicto promovido por Luis XIV al dar a conocer la *Declaración del clero de Francia* que ponía a los jesuitas en una delicada situación, documento al que se oponía el papa Inocencio XI.

²³ D. Manuel de Semmanat y de Lanuza fue virrey de Mallorca desde 1681 a 1688.

todos los padres de los colegios de Mallorca²⁴, pidiéndoles de parecer en esta mayor conveniencia; todos respondieron que era la mayor conveniencia fundar el nuevo colegio en Pollença, que en alguna otra población de la isla. Entonces, el P. Provincial dio cuenta de todo a nuestro muy Rdo. P. General, y [habiendo] recibido su Paternidad muy reverenda tan buenos informes en favor de la pretensa fundación, mandó despachar la patente en forma pública de fundador al P. Hugo Núñez Berard que es del tenor siguiente:

Carolus de Noyelle Praepositus Generalis Societatis Iesu omnibus, in quorum manus haec litterae venerint Salutem in Domino sempiternam.

Cum clarissimus in Christo Pater Hugo Núñez Berard nostrae societatis, divinae gloriae amplificandae, et salutis animarum zelo pormotus, Collegium eidem societati in oppido existente in insula Majoricarum nuncupato Villa de Pollença, fundare optaverit, et ad hunc effectum plura bona ipsi Societati danaverit consistentiam in agris decimis, censibus allodialibus, aliisque censibus, ex quibus ut atscritur, percipiuntur singulis annis librae due mille sescentae monetae illius regionis, quae demptis nongentis triginta quinque libris obcasus fortuitos, existimantur remanere librae mille sescentae sexaginta quinque liberae ac securae. Cumque addiderit condiciones sequentes: Nempe ut Collegium fundetur sub invocatione Sancti Patris N. Ignatii cum insignibus familiarum de Núñez, Sancti Joannis, Berard y Oms; atque in die anniversario foundationis candela donari solita fundatori ponitur in altari Majori Ecclesiae dicti Collegij, insuper, quod (?) mille librae ex dictis redditibus assignentur pro sustentatione religiosorum dictae Societatis in dicto Collegio degentiam (?) alliae (?) quingentae librae applicentur pro fabrica Collegii; atque ex aliis quingentis emantur novi census, usque (vique?) dum ex eis percipiantur centum librae singulis annis medictas, illarum pro Bibliotheca altera vero medictas pro Sacristia. Si autem contigerit minui praefatos redditus seu mille libras assignatas pro sustentatione Collegii, emantur novi redd[i]tus, cum aliis quingentis libris, et completa fabrica, quingentae librae pro ea assignatae ac reliqua omnia inserviant pro sustentatione Collegii. Cum autem ad hoc ut praefata foundationem consequatur affectum acceptatio, et approbati nostri requiratur. Nos eodem desiderio ducti divini honoris amplificandi occasione desimus; danationem praefatam acceptamus et aprobamus, eaque bona donata conditionibus supra enuntiatis pro fundatione, et dota (dote?) dicti Collegii in oppido nuncupato villa de Pollença, aplicamus; ipsumque Hugonem in fundatorem eiusdem Collegii cum omnibus praerrogativis a Societate nostra Collegii fundatoribus concedi solitis, tum nostro successorum nostrorum nomine admittimus, et recipimus Deum praecantes, et his ceptis feliciter adspiret, eidemque Hugoni Fundatori de coelesti suo thesauro retribuatur.

In quorum fidem, has litteras manu nostra suscriptas, et sigillo nostro munitas dedicimus. Roma XV augusti anno MDCLXXXVI

Carolus de Noyelle

Jacobus Illasuris. Secret^o

²⁴ Se refiere a los colegios de Montesión y San Martín ambos situados en la ciudad de Mallorca (actual Palma).

Capítulo 4º

Inténtase executar la fundación del Colegio

Recibido, que ubo la patente de fundador el P. Hugo de N° muy Rdo. P. General, pareció a los Padres executar la fundación, y para que se hiciese con satisfacción universal de los moradores de Pollença, consultaron al muy Rdo. Do[c]tor Christóbal Bosch, Vice-prior de la Iglesia Parroquial, y a Juan Cerdà Fenals, Baile Real, y Jurado Mayor de dicha villa para tratar la mejor forma [que]se podía tener en executar la fundación. De esta consulta, resultó que el P. Sebastián Sabater pasó á Pollença y en consejo pleno, o como se llama, general, que se juntó en la Iglesia de San Jorge a los 21 de Julio de 1686, representó de parte de la Compañía y del P. Hugo Berard los intentos, [que]se tenían de fundar un colegio de la Compañía de Jesús en Pollença, expresando las conveniencias grandes, así espirituales, como temporales, que resultarían en bien y utilidad de los moradores de la villa. No las individuo en este lugar, porque ellas fueron tales, que a su vez la villa, perdido el derecho de requirir su cumplimiento con la contradicción, que despues izo a la fundacion, abría tenido a este colegio en notable sugestión²⁵. Y quando la Compañía abría resistido a ellas, como sin duda lo abría hecho al pedir su cumplimiento, abría sido un continuo manantial de disgustos, y contrariedades; y para que queden olvidadas las dichas conveniencias, verdaderas disconveniencias, pássense en silencio. Assi se borren, quiera Dios, el papel, que después de representadas se entregó al Consejo, para que más despacio se ponderasen, aunque no les puede servir de otro, que de penoso arrepentimiento de la contradicción [que] izieran a la fundación del colegio. A la fin de su representación concluíó el P. Sebastián Sabater, suplicando fuesse del beneplácito del Consejo concurrir á la nueva fundación, dando a la Compañía la iglesia de San Jorge con el patio a ella perteneciente para sitio del nuevo colegio, encargándose la Compañía de cumplir todas las obligaciones [que] abía en la misma iglesia por medio de la Rda. Comun²⁶ de la iglesia parroquial.

Abiendo el P. Sabater representado la dicha petición, saliose de la iglesia; y Juan Cerdà Fenals, como Jurado Mayor, repitió la misma petición con tal viveza, eficacia, que passando a votar el Consejo fueron unánimes todos los votos en admitir la fundación del nuevo colegio, [y] conceder por su territorio la Iglesia y patio de San Jorge. De esta determinación, le tocó, luego, escritura auténtica en poder de Gabriel Jayme Vila, escribano de la Universidad de la villa de Pollença, cuya fecha es de 22 de Julio de 1686. El mismo día, el Rdo. Dotor (sic) Christóbal Bosch Vice-prior de la iglesia parroquial, propuso al Rdo. Común de los Clérigos, la misma determinación de la Compañía que se abía propuesto al Consejo de la villa, y por la mayor parte de los votos se resolvió, que se fundasse el nuevo colegio de la Compañía de Jesús; de cuya determinacion se levantó escritura en papel volante fuera del libro [que] tiene el Rdo. Común destinado para autenticar las resoluciones, que en sus juntas se determinan, por parecer assí más conveniente a los señores eclesiasticos aficionados a la Compañía.

El Jurado Mayor Juan Cerdà Fenals, como Baile Real, en una carta en nombre de los Jurados de la Villa dio noticia al señor Virrey, el Ilustríssimo Señor Don Manuel de Semanat, y de Lanuza, de la determinacion del consejo extarordinario, y de lo que por sí abía obrado por aber entendido ser del gusto de su Ilustríssima, que los padres de la

---

²⁵ Es decir, sujeción.

²⁶ Es decir, comunidad.

Compañía de Jesús fundassen el colegio en la villa de Pollença. A lo qual respondió el Señor Virrey en esta forma:

Recibí la carta del 22 del corriente, y por lo contenido en ella, veo el cuydado, y puntualidad con que procuraron asistir al muy Rdo. D. Sebastián Sabater, y adelantar su pretensión promoviendo con eficacia la fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús ofreciendo la iglesia de San Jorge, de que quedo muy contento por ser muy santa y christiana la determinación, que manifiestan el celo, y las veras, con que miraron las conveniencias de la villa, y el colmado fruto de las almas, que se seguirá de dicha fundación de que tendrán Vs. Ms. el seguro premio de Dios, y yo particular memoria para todo lo que fuere de utilidad de esta villa, y conveniencia de qualquiera de los particulares, que concurrieron con tan onradas y piadosas atenciones, como an mostrado tan de mi cariño y de tanta gloria de Dios, que yo a Vs. Ms. y debe gozar tanto bien Mallorca y julio 26 de 1686.

Y antes de poner la firma añadió de su mano Su Ilustrísima: *Quedo agradecidísimo á lo [que], Vs. Ms. an obrado y de ello les doy particulares gracias.*

D. Manuel de Semenamat²⁷ y de Lanuza

Al Baile y Jurado de la Villa de Poll^a.

Assí mismo el Rdo. Doctor Christóbal Bosch como Vice-prior de la iglesia parroquial fue a Mallorca y dio noticia al Señor Obispo, como los Jurados de Pollença abían echo donación de la iglesia de San Jorge a los padres de la Compañía de Jesús, y por ser esta iglesia sufragánea de la Parroquial de Pollença, participaba á su Ilustrísima la resolución echa, para que dispusiese a su beneplácito. Respondioles el Señor Obispo: *Alabo la resolución del Consejo extraordinario en materia tan loable y santa; y yo quisiera que en cada lugar de mi obispado se fundasse un colegio de la Compañía de Jesús, y allí vengo gustoso a la donación de la iglesia, y patio de San Jorge.*

Teniendo el P. Hugo noticias de la determinación del Consejo extraordinario de Pollença, dioles las gracias, en una carta en que dijo assí:

Señores Baile y Jurado de la Villa de Pollença. Con el papel de Vs. Ms., que traxo el P. Sebastián Sabater, y con su relación entendí la finesa, con que essa Villa obró en orden á la fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús; y quedo con mucha estimación, y agradezco á Vs. Ms. lo mucho, que an echo para que se llegue á efectuar la dicha fundación; y estimaré me pongan en ocasiones, para que yo muestre la voluntad, y el deseo que tengo de servirles; y confío que assí experimentarán, en todos los demás, y con singularidad, quando lleguemos a efectuar el favor, y merced, que me á echo essa ilustre villa. El Señor guarde á Vs. Ms. felices años. Mallorca y Julio á 27 de 1686.

Muy siervo de V. Ms. Hugo Berard

Dispuestas assí las medidas, tan en favor del nuevo colegio, escribió á Madrid pidiendo a Su Magestad la gracia de fundar el colegio y la amortización de veinte mil libras plata doble destinadas para su dotación. Assí mismo, por razón de que la villa de Pollença y todo su distrito están en medio de la sagrada religión de San Juan²⁸, el P. Rector Josef Eserig, suplica al Señor Baylio el beneplácito y licencia en una petición que presentó a Su

²⁷ Es decir, Semmanat.

²⁸ Es decir, la Orden Militar de San Juan de Jerusalén.

Señoría, a la qual respondió el Señor Baylio por escrito al pie de la petición:

La pretensión de fundar un nuevo colegio de la Compañía de Jesús en Pollença por muchas razones es muy justa, de gran servicio de Dios y proceder de las almas; y soy de parecer que se funde como no sea en perjuicio de nuestra religión, y según el beneplácito de Su Eminencia el Gran Maestre y parecer de su Reverendo Consejo. Dado en Mallorca en nuestra casa Sagrada del Templo (sic) a los 2 de Agosto de 1686.

Mas como el Señor Baylio Don Fray Guillermo Brondo con la particular benevolencia [que] tenía a la Compañía, siempre favoreció esta fundación, escribió una carta al Gran Maestre, porque su Eminencia tuviese por bien el beneplácito [que se] abía dado, para que se fundase el nuevo colegio de la Compañía de Jesús en la Villa de Pollença; y en esta carta ponía crecido elogio de la Compañía a medida de su grande affición; y que dicha fundación redundara en notable utilidad de las rentas y réditos del Bayliaje, porque con la buena enseñanza de los padres de la Compañía, no se defraudaría a ellos. Que respuesta se aya tenido de esta carta, no se sabe; pueden juzgar fue favorable, pues la Religión de San Juan no izo oposicion alguna a su tiempo a la fundación que passase de una mera creencia, y quanto se advirtió la conveniencia de tener auténtica esta licencia, ya el Señor Baylio abía muerto; y assí se quedó con este beneplácito. De todo lo obrado en proseguir en la fundación del nuevo colegio dio una individual noticia al P. Provincial. Su Magestad el Rey N^o Señor concedió literalmente la licencia de fundar el colegio, y la gracia de la amortización de la cantidad que se suplicó, remitiendo a la Compañía los derechos que por ella le tocaban, y mandando únicamente pagar los del sello, que a razón de sueldo por libra, subieron mil quarenta y dos libras moneda mallorquina, despachando sus privilegios reales del tenor siguiente:

Don Carlos, por la gracia de Dios Rey de Castilla y de Aragón etc. al respetable Don Manuel Semmanat, y de Lanuza nuestro lugar teniente, y Capitán General en dicho nuestro Reyno de Mallorca, Nobles, Magnifico, Amado y fieles nuestros, Regente de Cancilleria, y doctores de nuestra Real Audiencia, Procurador Real, lugar tiniente de Maestre Racional, Veger, Bayles, Alguasiles, Vergeros, y Porteros, y á los demas oficiales, y Ministros que oy son, y por tiempo fueren en dicho nuestro Reyno de Mallorca, Salud y dilección.

Por quanto por parte del Procurador General de la Compañía de Jesús por la provincia de Aragón se nos a presentado, que para efecto de aser una fundación de un colegio de dicha orden en el Reyno de Mallorca, fuese servido de darle licencia para amortizar veinte mil libras plata doble por dicha fundación en una de las villas de aquel reyno, y que abiendo sacado el real privilegio de amortización y ajustada la fundación en la villa de Pollença, y abiéndola admitida essa con licencia del obispo, atendiendo al beneficio común que a de resultar a los moradores y vecinos de dicha villa, assi por la educación christiana de los religiosos de dicho colegio, como por los rudimentos de la instrucción de la puericia, suplicándonos, que para que essa fundación tenga el debido cumplimiento, fuéssemos servidos de dar nuestro real beneplácito; y, nos, teniendo consideración a lo referido y a que los naturales de dicha villa tengan el consuelo y beneficio que de dicha fundación y colegio les a [de]resultar, lo abemos tenido por bien en la forma y manera infra escrita. Por tanto, con tenor de los presentes de nuestra cierta ciencia, y

real autoridad deliberadamente consultar²⁹, decimos, encargamos y mandamos que siempre, que por dicho Procurador General de la Compañía de Jesús, se passase [a] aser la fundación de dicho colegio en la villa de Pollença, se lo permitáis sin poner impedimento alguno, que assí es nuestra voluntad; y no agáis, ni permitáis lo contrario en manera alguna, si nuestra gracia tenéis cara, y demás de nuestra indignación en pena de dos mil florines de oro de Aragón de bienes propios, del que contrario iziese exigidores, y a nuestros reales cofres aplicadores, deseáis no incurrir. En testimonio de las quales mandamos despachar las presentes con nuestro sello real al dorso selladas. Dado en nuestra real casa de Aranjuez a treinta días del mes de abril, año del nacimiento de N^o Señor Jesuchristo mil seiscientos ochenta y siete.

Yo el Rey

El P. Provincial, en respuesta de lo que se le abía escrito del buen estado de la fundación, escribió al P. Rector Josef Escrig que llegada la ocasión de fundar el nuevo colegio, señalara por su Vice-rector al P. Josef Fortuny, religioso professo de quatro votos³⁰ y que el Rector diese orden, que en su Compañía fuesse otro padre y dos Hos. coadjutores, asta que se diese otra orden.

Capítulo 5°

Excítanse algunas oposiciones contra la fundación del nuevo colegio

En ocasión, que necesitaba de tiempo más tranquilo la pretensa fundación del nuevo colegio de N^o Padre San Ignacio, le sobrevino la tempestad. El primero que la excitó fue el muy Rdo. P. Fray Domingo Thomás Riera de la religión de Predicadores, Prior a la sazón del convento [que] tiene la orden en Pollença con la invocación de la Virgen del Rosario; el qual, como vio, quan favor dominaba la fundación del nuevo colegio, con parecer de los religiosos de su convento y de los más graves del Convento de Santo Domingo de Mallorca, que unánimes fueron de parecer, que la pretensa fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús en la villa de Pollença, se impidiese por todos los medios posibles como dañosa a las conveniencias de su convento del Rosario; se passó a ella con todo el esfuerzo y diligencia posible. Y reselando su temor, que los padres de la Compañía estaban para partirse a la nueva fundación, para atajarles los passos luego, y entretanto tener tiempo de aser tomar cuerpo a la contradicción, presentó una petición al Señor Obispo que en suma contenia: quan perjudicial era al Convento de Predicadores de la Virgen del Rosario la pretensa fundación de la Compañía de Jesús, porque siendo el convento dicho muy pobre, que se sustenta de limosna, vivían los religiosos con mucha miseria y como los padres de la Compañía de Jesús con sus ministerios, trato y aplicación atraerían sin duda todos los moradores de Pollença, los apartarían del convento del Rosario, y por consiguiente, faltarían las limosnas llegando a no poderse sustentar el número de religiosos competente para las cargas precissas del convento. Que los padres de la Compañía de Jesús se valían de todos los medios posibles para mover y aún violentar las voluntades de los moradores de Pollença;

²⁹ Es decir, consultada.

³⁰ En la Compañía de Jesús se hacen los tres votos habituales de las Órdenes religiosas (pobreza, castidad, obediencia); pero determinados miembros verifican además un cuarto voto de obediencia especial al Romano Pontífice, según ya se ha dicho en otra nota anterior.

que se jactaban de tener a favor de la fundación todos los votos de la universidad de la villa³¹ y del común de los eclesiásticos, lo qual le constaba en gran parte no ser verdad. Y assí suplicaba a Su Ilustríssima ser servido, le tomasse informe, si el clero de la villa de Pollença venía en que los padres de la Compañía fundassen, y entretanto, que se abstuviesse la dicha fundación.

A vista de esta petición el Señor Obispo despachó al común de los eclesiásticos de la villa de Pollença las siguientes letras:

Nos Don Pedro de Alagón, por la gracia de Dios y de la Sede Apostólica Archiobispo de Mallorca, del Consejo de su Majestad y a qualquier presbítero de la Iglesia Parroquial de la villa de Pollença, saludos. Por quanto nos a sido presentada una petición por Fray Domingo Thomás Riera³² del orden de Predicadores, Prior del Convento de Nuestra Señora del Rosario de la villa de Pollença, representándonos, que a tenido noticia, que los padres de la Compañía de Jesús solicitan aser una nueva fundación en dicha villa y para conseguirla se valen de todos los medios exquisitos para alcanzar los votos de los interessados, lo qual cede en gran daño del convento, que vive de limosnas, que cesarán por las causas y razones en dicha petición contenidas. Y assí mismo tiene noticias, que dichos padres de la Compañía se jactan, que tienen todos, los votos del clero y que según las noticias que tengo no se conforma con la verdad; para que se descubra la verdad, nos a suplicado las presentes. Las quisiéssemos probadas, con las quales y su tenor, a instancia de dicho prior, os decimos y mandamos en pena de 25 ll. que de parte nuestra intiméis y mandéis como nos presentes,³³ intimamos y mandamos al Vice-prior de essa Iglesia, que dentro del término de veinte y quatro oras junte la Comunidad de dicha Iglesia Parroquial de la villa de Pollença con la forma acostumbada, precediendo citación de todos los clérigos que tienen voto, aunque no residan en dicha iglesia, para que con intervención de todos se tome resolución a cerca de la pretendida nueva fundación; por tratarse de interés común y tan considerable, abiendo votos discordantes, se declarará en el auto que se tocará³⁴ de dicha comunidad, como assí convenga a la buena administración de justicia. Dado en Mallorca en nuestro palacio episcopal a 5 de agosto de 1786.

Pedro Azpo. Obispo de Mallorca

Conseguido su intento con el Señor Obispo, el muy Rdo. P. Prior del Convento de Nuestra Señora del Rosario de Pollença, pasó sus designios adelante que era comover³⁵ los ánimos de quantos pudiesse para estorbar con todo conato la pretensa fundación de los padres de la Compañía de Jesús. El primero que comovió antes de salirse de Mallorca, fue el muy Rdo. Doctor Gabriel Martorell, Beneficiado en la Iglesia Catedral de Mallorca y en la Iglesia Parroquial de Pollença, de donde era natural, de una de las casas más principales. Era este señor eclesiástico sujeto de mucho respecto por relevantes prendas en todo género de negocios, y muy particularmente en talento de púlpito. En tiempos passados abía sido cura de la iglesia parroquial de la villa de Petra; después Vicario General del Obispado y Diócesi

³¹ Este término significa aquí la corporación municipal, cuyos miembros se llamaban jurados. Funcionó desde 1249 hasta la implantación del Decreto de Nueva Planta en el siglo XVIII.

³² Este término aparece repetido.

³³ Tal vez el autor quiso escribir *presentamos*.

³⁴ Tal vez el autor quiere decir *tomará*; o acaso, pertenecerá por derecho (RAE. Artº tocar, acepción 18).

³⁵ Es decir, comover.

de Mallorca. Pero en Pollença, en donde a tiempo abía acostumbrado vivir le veneraban todos como a patricio tan autorizado. Con notable gusto manifesto, este señor eclesiástico entraba a la oposición contra la Compañía, de quien siempre se abia mostrado averso³⁶. No sé si le vendría de aber sido su religión, llevado por tres años siempre novicio, la sotana de la Compañía, sido ello por jactas razones despedido; y pidiendo después con muchas intenciones, la otra vez admitir, nunca fue oydo; pues no se contentó con aser por sí oposición a la pretendida fundación, sino que llamó al Ror.³⁷ Sebastián Coll, natural de la villa de Porreres, en donde vivía, para que como beneficiado de la iglesia parroquial de Pollença viniese a asistir en sus voluntarias pretensiones.

Partiose de Mallorca lo más pronto que pudo, el Rdo. Doctor Gabriel Martorell con su convocado amigo para Pollença en donde y en secreto y lo publicó con todas las mañas, que le dictaba la pasión³⁸. Hablaba y trataba con las personas, assí eclesiásticos como seglares, que podían aser oposición a la pretendida fundación de la Compañía, atrahéndolas a su sañada intención, aunque fuesse con desir mil males contra la Compañía. Asistió notablemente a los deseos del Doctor Gabriel Martorell, su antigo amigo y camarada último el Rdo. Bartholomé Alberti, siendo así que abía sido dicípulo (discípulo) de la Compañía procurando con particularidad su mayor bien en la enseñanza de las letras. El Rdo. Bartholomé Alberti con la mucha cabida [que] tenía en todo género de personas de la villa, con la mucha sagacidad, iba sembrando universalmente la sisaña, asiendo que todos concibiessen mal de los de la Compañía. Lo mismo procuraron los religiosos del convento de Nuestra Señora del Rosario, y aún a este fin, vinieron aquel verano por modo de paseo, algunos religiosos naturales de Pollença que vivían en el convento de Santo Domingo de Mallorca; pero sobretodo encendió más y más el fuego con ciega pasión el Rdo. P. Fray Francisco March, que con la autoridad que tenía en la villa por ser de las casas más principales, no cessaba de contradecir la pretensa fundación del nuevo colegio. En fin, como estos contradictores eran todos naturales del país y personas de todas calidades, fueles fácil tener cabida en todos los moradores de Pollença, alterar sus ánimos, aserles concebir orror a los de la Compañía e incitarles a contradecir unánimes del nuevo colegio. Cumplida, assí, la dañada intención de los contradictores, y assí dispuestos los ánimos, el día 19 de agosto de 1686 recibió el muy Rdo. Do[c]tor Montserrat Bosch, Vice-prior de la iglesia parroquial de Pollença, la letra despachada por el Señor Obispo a instancia del muy Rdo. P. Prior del Convento de Predicadores de Nuestra Señora del Rosario que asta este día no la manifestó aguardando nos dispuesta la mañana. Convocado, el Rdo. Viceprior, capítulo y estando juntos leyó la letra, que de parte de su Ilustrissima se les intimaba, y leída que ubo, añadió:

Muy Rdos. Señores: ya tendrán Vs. Ms. noticias, como en el día que contábamos el 24 de Julio passado, tratando de esta misma materia y en este mismo puesto convocados, fue resuelto por la mayor parte de los votos de esta Rvda. Comuna que los Rdos. padres de la Compañía de Jesús fundassen en esta villa de Pollença el colegio que pretenden. Aora, obedeciendo a las órdenes de Su Ilustrissima, el Señor Obispo, se contará según el tenor de esta letra. Por quanto, empero, no a sido posible dentro del breve término de veinte y quatro oras mandar citar a los reverendos beneficiados que se allan fuera del distrito de Pollença, que son el muy ilustre Señor el Do[c]tor Juan Genestar, canónigo de la Santa Iglesia de Mallorca, el muy Rdo. Do[c]tor Gabriel Cànaves, Rector de la Iglesia Parroquial de la villa de Binissalem y el Rdo. Juan Cànaves, se les reservará el derecho que les pueda competir en

³⁶ Es decir, averso.

³⁷ Rector.

³⁸ Hay un evidente error, pues no podía salir de Mallorca para ir a Pollença. Hay que entender que se refiere a la Ciudad de Mallorca (actual Palma).

esta causa, y assí pueden Vs. Ms. passar a votar.

Comencó³⁹ el muy Rdo. Doctor Don Gabriel Martorell, y antes de dar su voto, quiso aser en consistorio público lo que en secreto, o para asegurar constantes en su parecer, los que tenía prevenidos, o para autorisar, los que le seguirían; y para aserlo con más dissimulación, dio principio a su razonamiento con abundante y pomposa copia de palabras en alabanzas de los de la Compañía y de sus ministerios, después de los quales se siguieron los dicitos; pero no pudo dilatarse tanto en estos, como, según parece, deseaba, porque el Rdo. Vice-prior le interrumpió diciéndole: *Señor do[c]ctor, V. M. no a entrado en este lugar a más que a votar en la materia que se ventila, y assí sobre ella dé hecho su parecer.* Estando ablando el muy Rdo. Vice-prior, el Rdo. Antonio Cerdá impaciente con la grande afición que tenía a la Compañía, se levantó en pie a proseguir la plática contra el Rdo. Do[c]tor Martorell y sino⁴⁰ se ubiessen interpuesto algunos de los señores eclesiásticos, se entendió, había pasado su sentimiento, los límites de la buena razón. Sosegados los ánimos, votó el Rdo. Do[c]tor Martorell la pretendida fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús [que] se debe mirar con todas las veras posibles, como muy perjudicial y nociva. Fueron votando los otros y los más fueron del mismo parecer que se impidiese la fundación, retrocediendo muchos de lo que en la primera junta abían dicho. Lo qual visto por el muy Rdo. Vice-prior apeló a la primera resolución del Rdo. Común tenida a 21 de julio, y anuló esta presente por no concurrir todos los señores eclesiásticos, que tenían derecho a votar según el tenor de la letra intimada por mandato de su Ilustríssima el Señor Obispo. Pero los de la parte contraria pretendieron que la dicha [de]terminación del 21 de julio era nulla por no allarse en el libro de las determinaciones del Rdo. Común. Esforzaban con mucha vehemencia este sentir los Rdos. Antonio Gelabert, Jayme March y Juan Vich; pero quedose así esta duda por decidirse en superior juicio.

En este mismo tiempo se tenía otra junta ilegítima de señores eclesiásticos. Compónese el Común de la iglesia parroquial de Pollença de beneficiados, y no beneficiados, que son los que por ser ijos de la villa son acogidos a las distribuciones y sirven a la iglesia en sus ministerios de los quales, sólo dos eclesiásticos, que cada año se eligen por voto de los beneficiados, entran en capítulo, y que en él tienen voto como los mismos beneficiados. Con esta ocasión, pues, el Rdo. Bartholomé Alberti, guiado de su pasión en contradecir la pretendida fundación de la Compañía, convocó los dichos eclesiásticos acogidos y en su casa tuvo la junta. Propuso el mismo Rdo. Alberti como más principal, la materia; corrieron los otros, y como eran de los que no reparaban en tan descabado desorden, fiados solamente de las palabras del dicho Rdo. Alberti, fueron todos de su propio parecer, que con todas veras se impidiese la fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús en la villa de Pollença. Pero estos votos se tuvieron [por] la fuerza que les daba su autoridad y assí se quedaron sin salir a la luz pública.

Otra junta se tuvo este mismo día y sobre la misma dependencia en el convento de Predicadores de N^a Señora del Rosario. El muy Rdo. P. Prior Fray Thomás Riera convocó capítulo pleno con asistencia de notario, según sus costumbres y propuso dos puntos: el primero, si el convento debía de tomar por propio, y salir en juicio a impedir que los padres de la Compañía de Jesús fundassen colegio en la villa de Pollença. El segundo, quien elejían en procurador de la causa, dado que se emprendiese, y que poder le daban. Al primer punto se votó: que la dicha fundación se impidiese con todas las veras, y por todos los medios posibles, como tan perjudicial al Convento de N^a Señora del Rosario. Al segundo punto: se izo elección en procurador al muy Rdo. P. Prior en nombre de Fray Domingo Thomás Riera, dándole pleno poder en disponer, gastar y lo demás que conduxese a la consignación.

³⁹ Es decir, comenzó.

⁴⁰ Es decir, y si no.

Andrés Corró Notario público de Mallorca en 20 de agosto de 1686 de que fueron testigos el Rdo. Jayme March presbítero y beneficiado en la Iglesia Parroquial de Pollença y Bartholomé Cerdà alias *Cànaves* natural de la misma villa.

Salió luego el muy Rdo. P. Prior del Convento de Predicadores de N^a Señora del Rosario en público, como su procurador, y pidió al muy Rdo. Do[c]tor Bartolomé Martorell Prt. Archivero del Común le diese copia auténtica de las determinaciones, que el Rdo. Común abía resuelto en la pretensión de los padres de la Compañía en la fundación del nuevo colegio de la villa de Pollença. Dióle copia el Doctor Martorell de la determinación tomada a 19 de agosto, en que se resolvió por la mayor parte de los votos que la pretendida fundación del colegio de la Compañía de Jesús se abía de impedir en todas las veras posibles como muy perjudicial y nociva y no allando otra determinación en dicho libro, izo fe de ello. Pero el muy Rdo. Doctor Christóbal Bosch como Vice-prior, y el Rdo. Gabriel Mellià el otro archivero del Rdo. Común, izieron otra copia auténtica, en que afirmaron, como dentro el Archivo del Rdo. Común baxo de su papel, en que iba una petición, que los muy Rdos. padres de la Compañía de Jesús presentaron al Rdo. Común, suplicando su beneplácito, para que viniése bien en la fundación del nuevo colegio en la villa de Pollença, estaba la determinación, en que el Rdo. Común resolvió a los 21 del mes de julio del año 1686, por la mayor parte de los votos se permitiese dicha fundación. Y aunque esta determinación no se allaba continuada con las demás en el libro [que] por ello tiene destinado el Rdo. Común de propósito, lo abían procurado los señores eclesiásticos aficionados a la Compañía, reselosos de que en algún contratiempo no se rasgase dicha determinación, si se allaba; y estimaron más contentarse, en que estuviesse con aquella dissimulación dentro del Archivo para todo lo que se ofreciesse, como en la presente ocasión, que no allarse burlados sin ella quando menester viniere sido.

Prevenidos assí los contrarios ubieron de detener su precipitado curso, con que emprendían impedir la nueva fundación, por ocasión de los reñidos pleytos, que en aquel mismo tiempo se excitaron entre el Illo. Señor Obispo y el muy Ilustre Cabildo de la Santa Iglesia de Mallorca sobre materias tocantes a usos y preheminiencias que por costumbre antigua de su Santa Iglesia pretendían gozar los señores canónigos, en que allándose muy ocupado el Señor Obispo por la gravedad de tan pesadas dependencias, no estaba para entretenerse en la causa de la fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús. A estas inquietudes el⁴¹ Señor Obispo se añadía otra gravíssima. Passados algunos meses con la desgraciada muerte de su Vicario General el muy ilustre Doctor Perpiñá y Llabrés, canónigo de la Santa Iglesia Catedral de Mallorca, quando a los 11 del mes de diciembre, viniendo del palacio episcopal entre diez y once oras de noche, al subir por la escalera de su casa le dispararon carabinaso (sic), de que murió el día siguiente. Pero si los contrarios a la nueva fundación, impedidos por esta ocasión cesaron de impugnarla en juicio, no cessaron de conmovier los ánimos de los abitadores de Pollença y muy en particular los padres predicadores, y sobre todo con más arrastrada passión el ya nombrado Fray Francisco March, el qual de ordinario concluía sus pláticas contra la Compañía: (*No hay que temer que mientras que estos ojos estén, no se verán los Teatinos, Enegestas o Renganistas en Pollença*)⁴². Ellos llegaron a ablar tan sin freno, que llegó tiempo que a penas ubo aficionado a la Compañía, que ossase ablar palabra en su defensa.

⁴¹ Es decir, del.

⁴² Este texto en cursiva aparece entre paréntesis en el original. En el siglo XVII los jesuitas fueron llamados a veces, teatinos, (R.A.E. 3ª acepción del término teatino) confundiendo así las dos órdenes distintas, aunque ambas estaban constituidas como clérigos regulares. También fueron llamados ñiguistas (en el texto se les llama incorrectamente *enegestas*). El término siguiente, *enganistas*, puede que sea una corrupción peyorativa del término anterior.

Capítulo 6º

Ásense algunas diligencias en favor de la fundación del nuevo colegio.

Repa[ra]ron los señores Bayles y Jurados, que el presente año gobernaban la villa de Pollença, que se les iba acabando el tiempo de su gobierno sin el logro cumplido de las muchas y exquisitas diligencias, que con tan notable desvelo abían echo a favor del nuevo colegio de la Compañía de Jesús y muy en particular de la determinación, que resolvió el Consejo extraordinario a 21 de julio de 1686, como queda dicho, y temerosos, que seguramente se mallograría, si abían de tener su efecto en tiempo, que ubiessen salido del gobierno, considerando los ánimos tan aversos⁴³, discurrieron medio de asegurarles en la mejor forma posible. Ofrecióseles uno muy eficaz, qual fue, de secreto presentar una petición al Señor Vir[r]ey del tenor siguiente:

Juan Cerdà Fenals Bayle Real y Jurados Juan Bautista Cànaves Síndico Clavario del Reyno en el presente anno, Pedro Terrassa, Gerónimo Cunill y Lorenzo March de la villa de Pollença, dicen: Que en el Consejo extraordinario que se tuvo a los 21 de julio de 1686 para deliberar a cerca de la fundación de un colegio de la Compañía de Jesús, que propuso el muy Rdo. P. Sebastián Sabater de la misma Compañía en nombre de su religión y del Reverendíssimo P. Hugo Núñez Berard de la misma Compañía de Jesús, resolvió y determinó todo el Consejo sin faltar voto alguno, que era conveniente se diese lugar para dicha fundación en la villa de Pollença.

Assí mismo, para facilitar la execución de dicha fundación se diese y agregasse a los padres de la Compañía de Jesús la iglesia de San Jorge con el patio a ella contiguo, para luego cómodamente poder exerser sus ministerios. Por tanto, suplican a su Señoría Ilustríssima sea de su agrado confirmar dicha determinación del Consejo, para que tenga la firmeza y consistensia que se desea, interponiendo decreto presidal, que a más de ser de tanta utilidad y gloria de Dios, lo tendrá a singular favor y merecido, Su Ilustríssima el Señor Vi[r]rey, bien gustoso por lo mucho que deseaba la fundación del nuevo colegio y de que fuesse en tiempo de su gobierno y mando despachar el decreto siguiente:

Die VIII mensis Martij, anno a nativitate Domini MDCLXXXVIII.

Ilustrissimo Domino locum tenens, et Capitano Generalis et visa Suplicatione die presentis⁴⁴ aslata Reverendissimum Patrem Sebastianum Sabater Societatis Iesu administratorem operis pii ordenati per Ilm. Rm. Patre[m] Hugonem Berard; nomine verum juratorum ville (sic) de Pollença in ipsa suplicatione Sobscrigtorum, qua exponunt. In concilio extraordinario in dicta villa celebrato vigesima prima julii 1686 fuisse, nemine discrepante⁴⁵ resolutum, et admitteretur in ipsa villa nova fundatio collegii Societatis Iesu; ad caios facitiorem executionem fuisse etiam determinatum, dari et designari Ecclesiam sub invocatione Sa[n]cti Georgii, et patium eidem ecclessiae

⁴³ Es decir, aversos.

⁴⁴ Aparece encima una palabra en letra pequeña de difícil comprensión que parece decir *aslata*.

⁴⁵ Es decir, discrepante.

contiguum. Et suplicant dictam Consilii determinationem approbari, et confirmari, et debere executioni de novo mandari, cum sit ad notario utilitatem et spiritualem convenientiam totius populi dictae villa (sic); et super his regium interponi decretum, visa dicti Consilij determinatione, visis videndis et attentis attendendis cumque jacta patentibus non sit danegandum assensas. Ideo dicta Illustrissima comunicatio consilio Nobiles D. Melchioris Sisternes habitas a Montesio Regiam consilariam Regentis approbat, et tamquam V Rlem confirmat memoratam Consilii determinationem, quam mandat dedaci exucucioni modo, et forma in illis expressis, et suam Regiam interponit auctoritatem pariter⁴⁶ Decretum.

Sisternes

Recibió el Selor Bayle este decreto, y con el mismo secreto, conque se abía negociado púsole en buena custodia para que sirviesse, quando menester fuesse, a su tiempo. Al Señor Regente le tocaban 20 l. (libras) mallorquinas para su despacho, las cuales remitió Su Señoría en favor de la obra pía destinada para la nueva fundación, como caballero tan aficionado a las conveniencias de la Compañía.

Otra diligencia se izo en favor de la nueva fundación, que fue prevenir por medio del muy ilustre Señor Baylio Don Fray⁴⁷ Guillermo Brondo al muy Rdo. Prior de la iglesia parroquial de la villa de Pollença Fray⁴⁸ Bartholomé Coll del Orden de San Juan, que de nuevo passaba a la residencia de su curato, a quien el Señor Baylio encarecidamente encargó mirasse por propia la causa de la Compañía, patrocinándola siempre, y estorbasse quanto pudiesse, los procederer contrarios de aquel Común eclesiástico, valiéndose de quanto fuesse menester.

La más eficaz diligencia para la nueva fundación fue la que se probó con el Señor Obispo quanto [quando] desocupado en gran parte de las diferencias [que] tenía con su Cabildo, se probó si su Ilustríssima daría licencia para fundar el nuevo colegio, sin aber de llegar su causa a juicio. Para este fin el P. Josef Escrig, Rector del Colegio de Montesión, dio una petición a su Ilustríssima, en la qual dice assí:

El P. Josef Escrig Rector del Colegio de Montesión de la Compañía de Jesús dice: Que el P. Hugo Núñez Berard de la misma Compañía antes de aser la profesión solemne renunció todos sus bienes en manos del P. Vicente Bojoni rector entonces de dicho colegio en nombre y voses del muy Rdo. P. Provincial de la Compañía de Jesús en los Reinos de Aragón, y de toda la Compañía de Jesús, aceptantes, a fin de quando estuviessse desempeñada la asienda, y llega[se] a gosar dos mil libras moneda mallorquina de réditos annuos, se fundase un colegio de la Compañía de Jesús dentro de esta isla en la parte, en que se esperara mayor provecho espiritual de las almas

Observe todo lo dispuesto por el P. Hugo Núñez Berard procurando los administradores de esta obra pía el desempeño y aumento de sus bienes, en tanto que al presente goza más de dos mil libras de réditos annuos de muy buena calidad por consistir en predios preciosos en las villas de Pollença, Manacor y Campanet, diezmos, censos alodiales y annuos, y por consiguiente a llegado el caso de cumplir la referida fundación.

Esta fundación, según el acuerdo que tiene y licencia del Rdmo. P.

⁴⁶ Aparece un signo que no ha sido posible descifrar

⁴⁷ Parece que debería decir Frey

⁴⁸ Vid nota anterior.

Carlo[s] de Noyelle, General de la Compañía de Jesús, por la patente pública dada en Roma al 5 de agosto 1686, a deliberado el P. Hugo Núñez Berard, sea en la villa de Pollença, en cuyo distrito está sita parte considerable de la hacienda; y según el dócil natural de sus moradores y el país de la villa, de donde con facilidad pueden salir misioneros a las villas y lugares más distantes de esta ciudad, en que se acostumbran ser tan frecuentes las misiones por la difícil comunicación, esperan en el Señor, se a de coger gran fruto espiritual en las almas y cuyo principal fin mira la nueva fundación.

Propúsose esta determinación a la villa de Pollença, y por su consejo extraordinario con parecer de todos sus votos unánimes en 21 de julio de 1686, admitió muy gustoso la fundación del nuevo colegio para que pudiesen aquellos piadosos moradores, ya desde los principios, apacentarse con doctrinas santas y otros espirituales ejercicios y tuviessen los religiosos comodidad de iglesia para exercitar sus ministerios; pasó muy liberal en ceder la iglesia de San Jorge para la nueva fundación, cuya determinación de consejo, agregación de oratorio y patio contiguo, conformó con su conocido celo de aumento de culto divino, el Ilustrísimo Señor Vir[r]ey por su presidal decreto; y para el mismo efecto, tiene la villa de Pollença presentada petición a V^o S^a Ilustrísima y Reverendísima.

Faltaba el real beneplácito de su Magestad el Rey (que Dios guarde), pero como nuestro católico manarca siempre estableció y perpetuó su grande monarquía en el católico selo de ampliar el culto divino, que sus vasallos tuviessen abundantes pastos espirituales, con su real despacho en 30 días de abril de 1687, seguro de que todo se lograba con esta fundación en la villa de Pollença, lo tuvo por bien, y encargó y mandó al Ilustrísimo Señor Vi[r]rey, Real Audiencia, y demás ministros reales asistiessen y fomentassen el cumplimiento de esta obra de tanta piedad.

Con que sólo se desea para la efectiva ejecución el beneplácito y licencia de V^o S^a Ilustrísima y Reverendísima, a quien únicamente le tiene cometido el sagrado Concilio de Trento (sesión 25 capit. 3)⁴⁹ cuyo decreto está en viridi⁵⁰ observantia en los Reinos de España y lo muestra, la inmemorial e inviolable costumbre en dichos reynos. Y atente que concurren los aumentos del divino culto, el útil y provecho espiritual no tan solamente a los moradores de Pollença y su distrito, pero aún de la mayor parte de las poblaciones del Reyno con las continuas misiones de esta religión por su instituto, ocupado en enseñar la doctrina christiana, educar e instruir la puericia, predicar misiones y asistir a la frecuencia del Sacramento; tener este colegio pretendido, fundado, y según la congrua sustentación para los religiosos en número de doce, y mayor aún a su tiempo sobre dos mil libras de réditos annuos en bienes raíces de buena calidad, fincas tan seguras que no se cree se alle otro ejemplar en este reino, al principio de la fundación de que se asegura el no aver de procurar limosnas, para vivir los religiosos. Finalmente, en esta religión, que por su instituto no recibe limosnas de missas ni de qualquier otro ministerio en que se emplea, no sale a processiones, no tiene uso de coro, rara vez admite sepulturas. Por todo lo qual, no se puede considerar resulte de esta fundación perjuicio alguno a otro; como por estas razones no le consideran los Sumos Pontífices, favoreciendo por esto notablemente a esta religión en sus fundaciones.

⁴⁹ El paréntesis no se halla en el original.

⁵⁰ Viridi: no conocemos este término latino; viride, sí, y, significa de color verde. Es posible que el autor quisiera expresar con la locución *viridi observantia*, esperanza pronta o inmediata.

Suplico, por tanto, postrado a los pies de V^o S^a Ilustrísima y Reverendísima sea servido de conceder beneplácito y licencia al P. Hugo Núñez Berard para que pueda en todo efecto executar dicha fundación en la villa de Pollenza con la agregación del dicho oratorio de San Jorge, y su patio, o en otra parte de dicha villa, que así lo espera de la grandeza de V^o S^a Ilustrísima y Reverendísima, celo del aumento del divino culto y vigilancia particular en que sus ovejas tengan el pasto espiritual, de que necessitan, interponiendo para ello V^o S^a Ilustrísima y Reverendísima su autoridad y decreto, mandando despachar las Órdenes necesarias según estilo y presentan sus papeles.

Grande pensamiento fue éste en echar esta petición en tal coyuntura, pues con su logro, se abrían evadido todas las dificultades que pudieran retardar la pretendida fundación, conseguida sin trabajo de efectiva ejecución. Pero respondió el Señor Obispo: que estaba a punto para salir a visita pastoral de su diócesis y que a la vuelta reconocería muy de propósito esta materia.

Capítulo 7°

Commuévense otra vez los contrarios de la pretendida fundación del nuevo colegio.

Entre otras iglesias que visitó el Señor Obispo en esta salida de Visita general fue una la de la villa de Pollença y estando en ella, el Rvdo. Común, por indicación del muy ilustre do[c]tor Gabriel Martorell, presentó a su Ilustrísima una petición, en la qual en suma representaba, que en contra de la fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús, resolvió el día 19 de agosto de 1686 el Rdo. Común que, por razón de la pobreza, que padecía, de los emolumentos que se allarían privados, abiendo los padres de la Compañía de ocupar la iglesia de San Jorge, en donde se celebraban algunos officios y fiestas entre año y de muchas missas y de otras limosnas que se recogían para el sustento de los eclesiásticos. Representábale en otra petición, assí mismo, las discordias que en la villa se abían originado por ocasión de la pretendida fundación; y últimamente por estorbar en sumo cuydado, porque los padres de la Compañía se jactaban, tener el beneplácito de Su. Señoría Rsa. para la fundación del nuevo colegio y que⁵¹ luego se exexutaría. Pero con todo, postrados a los pies de Su S^a Illsa. y Rssa. confiaban en su benignísima protección. Mandó el Señor Obispo el día 19 de mayo de 1687 que esta petición se notificasse a los interesados.

Algunos días después los padres dominicos consiguieron con exquisitísimas diligencias de los Señores Jurados, que de nuevo abían entrado en el gobierno aquel año, juntassen el consejo extaordinario de la villa, a fin de mudar la determinación, que en semejante se resolvió a la de 21 de julio de 1686, en el qual se dio permiso a los padres de la Compañía para la fundación del nuevo colegio y para le ejecución se dio la iglesia de San Jorge y patio adherentes. Animaban a los que abían de votar en dicho Consejo con el mucho poder que tenían en la corte, para donde tenían un memorial que remitirían luego, que el Consejo de la villa abría mudado la determinación que con el favor del P. Confessor de su Magestad, estaban ciertos, que los padres de la Compañía no alcanzaría[n] su deseada pretensión de fundar colegio en la villa de Pollença; que en esto no tenían que tener reparo

⁵¹ Tal vez, esta palabra debería ser suprimida.

alguno, porque impedirían con su superior autoridad al mismo Vir[r]ey, que tanto favoreció a la Compañía. Con estos alardes embaucaban estos padres a todos, y más a los nuevos jurados, que eran muy de la afición, los cuales se llamaban Joachim Vila, Lorenzo March, Jayme Cladera, Juan Cànaves de Mesteguera⁵². Sobretudo les representaban estos religiosos que presentarían al dicho consejo, en el qual se obligaban graciosamente a la villa de enseñar la Gramática, predicar, aser misiones, enseñar la doctrina christiana, visitar los enfermos, cuidar a bien morir, y assí que para este fin no eran menester los padres de la Compañía. Gracias a Dios, que ya asía fruto la Compañía, antes de tener en ella colegio.

Llegó el día tan deseado para los adversos a la fundación de las Compañía de Jesús, pero no sé si más deseado para los que la favorecían por la pesada burla que tenían prevenida y abían de llevarse aquéllos, en que se juntó el Consejo extraordinario de la villa en el puesto acostumbrado de la iglesia de San Jorge. Acudieron de ante mano a la plasuela delante de dicha iglesia de San Jorge, los muy Rdos. padres Francisco March y Fray Antonio Aloy, religiosos dominicos, en donde ablavan con todos los que venían al Consejo refrescándoles la memoria de lo que largamente les abían ablado y repitiendo muy a menudo estas palabras: *Estad fuertes y constantes en no admitir a los teatinos*⁵³ *y advertid, que el día que los tendréis en Pollença, en este mismo seréis sus esclavos.* Acabaron de llegar todos los consejeros y cerráronse las puertas de la iglesia para tratar la materia. Pero assí como iba a proponerla el Jurado Mayor, tocó a la puerta Juan Cerdà Fenals, pidiendo licencia para entrar a comunicar a la Junta del Consejo cierto negocio de parte del Señor Vi[r]rey. Concediósele, luego, el permiso y puesto Juan Cerdà Fenals en medio del consejo con un papel en la mano, abló de esta forma:

Señores Magníficos Jurados. E recibido de su Ilm.(sic) el Señor Vir[r]ey este papel y en carta a parte me manda Su Señoría, que a la primera ocasión de ésta que se ofrezca en pleno consejo se ponga en manos de V^a Mag^a y advierta a V^a Mag^a como manda Su Señoría, que antes de entrar a tratar materia alguna en consejo, se lea en él públicamente; y para cumplir con el mandato de Su Señoría Ilm. lo pongo en manos de V^a Mag^a.

Y entregando el papel al Jurado Mayor se salió del consejo. Dio el Jurado el papel al notario, para que lo leyese y se alló ser el decreto presidal, que se despachó a 8 del mes de marzo del año 1687, como queda ya referido; y como no tenían otra materia que tratar, sino la que se les prohibía, quedaron tan cortados, que ni para la disimulación, se les ofreció tratar de otra cosa, o poner alguna plática para aser un poco de tiempo; y con esta confusión se salieron del consejo sin ablar aún entre sí. Preguntábanles los dos religiosos dominicos que aún se estaban aguardando en la plasuela de San Jorge, que novedad era aquélla. Passaron los más sin responder, pero quando últimamente lo supieron baxaron las cabezas y se fueron a una casa allí vesina, en donde estaba el Rdo. Prior para recibir quanto antes la buena nueva, que aguardaba de la resolución del consejo. Quedáronse todos tan confusos y corridos a la vista de frustradas tan graciosamente las grandes esperanzas que tenían puestas en aquel tan deseado consejo, que asta al anochecer ni se atrevieron a salir de aquella casa para irse al convento.

Sosegados del sobresalto, discurrieron los padres dominicos medio para juntar otra vez el Consejo extraordinario general de la villa; qual fue que el Rdo. Común de los clérigos

⁵² Es decir, Masteguera, zana llana o casi un pequeño valle de Pollença, con un pequeño montículo de 69 m. de altitud, situada al SES del municipio. Al parecer la finca o predio, en esta época, estaba dividida en dos: una pertenecía a los Cànaves y otra a los Lliteres.

⁵³ Se refiere a los jesuitas.

de la iglesia parroquial, presentasse una petición delante del Vicario General, en que le suplicaban fuesse de su beneplácito, mandar intimar a los Jurados de la villa de Pollença las processiones que Su Ill. Rss. el Señor Obispo en 12 de mayo del presente año, a petición presentada por parte del Común Eclesiástico de Pollença mandó despachar, en tiempo de la Visita General y a los 14 de junio despachó una letra del tenor siguiente:

Nos el Doctor Migel (sic) Federico Sanceloni, Cabiscol (sic) de la Iglesia Catedral de Mallorca Vicario General y Official del Ill^o y Rm^o Archiobispo, Obispo de Mallorca, al P. Prior de la iglesia parroquial de Pollença, o a su lugar tiniente etc. Salut etc. Por quanto delante de Nos a sido presentada petición por parte del Rdo. Común General de Presbíteros de la iglesia parroquial de Pollença, suplicándonos fuesse intimada dicha petición preveída a 12 de mayo de 1687, a todos los interesados en dicha petición. Por tanto, con tenor de las presentes y a instancia del Rdo. Común de Presbíteros de dicha villa de Pollença, os decimos y mandamos en pena de 25 l., que vistas las presentes, de parte nuestra intimamos y mandamos a los honorables Jurados la provisión contenida al pie de dicha petición presentada por parte de Rdo. Común de Presbíteros de dicha parroquial. Dado en Mallorca a los 14 de junio de 1687.

Sanseloni V^o Gal.

Intímase esta letra a los Jurados de Pollença de parte del muy Rdo. Prior de la iglesia parroquial Fray Bartholomé Coll.

con que quedaron los Jurados muy satisfechos con aplauso y alegría de todos sus adherentes, que ya se miraban presentes en consejo, pero se dilataron sobret[o]do sus fundadas esperanzas.

Tuvieron noticia de esta diligencia los aficionados a la Compañía y avisaron de ella al P. Rector el Colegio de Montesión, el qual acudió al Señor Vi[r]rey, y Su Señoría Ill^o, luego impidió los procederres que intentaban los de la villa de Pollença con la letra que se sigue:

Bayle de la villa de Pollença. Por quanto con la determinación del Consejo extraordinario celebrado en esta villa el año próximo passado de 1686, fue dado permissio á la Compañía de Jesús por su colegio de Montesión de Mallorca de fundar otro en dicha villa en execución de la obra pía dispuesta por el muy Rdo. P. Hugo Núñez Berard de la misma Compañía, abiendo precedido los requisitos, y solemnidades necessarias para dicho effecto y en la conformidad expresada largamente la dicha determinacion del Consejo, que se alla autori[za]da y corroborada con presidal consejo de su Ill^o, con consenso del muy Magnífico Regente de la Real Cansillería, y, no obstante lo referido, nos ha sido representada por parte del Rdo. P. José Escrig, Rector del Colegio de Montesión de la Compañía de Jesús, el Rdo. P. Sebastián Sabater administrador de la dicha obra pía, y de su procurador el H^o Gregorio Andrés, que algunos de dicha villa pretenden proponer y instar la revocación de la dicha resolución del dicho consejo; lo qual no procedería en perjuicio de dicha obra pía, y derecho adquirido de ella en fuerza de lo referido presertiva del Decreto presidal y nos an suplicado de remedio oportuno para la exergencia y estabilidad de aquella. Por tanta suplicación de los sodichos, os ordenamos, y mandamos en pena de 200 ll. al Fisco que vistas las presentes, ni en tiempo alguno permitáis, ni deis lugar que en el Consejo de dicha villa, sea propuesto ni se trate cosa alguna contra la dicha

determinación; y lo mismo mandaréis a los Jurados y consejeros so pena dicha, y nulidad de efetos sin que primero sean oydas dichas instancias, y en lo que forsan se a pretendido en contrario, mandaréis se acuda a nos para que se pueda ministrar cumplidamente la justicia. Dado en Mallorca a 27 de junio de 1687.

Cisternes Regente

En este mismo tiempo, atisando siempre el fuego, el muy Rdo. Rector Gabriel Martorell se vio obligado al muy Rdo. Prior de la Iglesia Parroquial Fray Bartholomé Coll, a convocar capítulo de su Rdo. Común en el qual representó: que supuesto que la mayor parte de los votos, abía resuelto el Rdo. Común impedir la pretendida fundación del colegio de la Compañía de Jesús en la villa de Pollença, y esta determinación se abía representado al Ill^o y Rm^o Señor Obispo a 12 del mismo mes de mayo passado, era justa atención el determinar, si los gastos que se ofreciessen en defender esta causa, se abían de pagar de la massa Común, o de bienes propios de los particulares. La resolución fue que los gastos se pagassen de la massa Común supuesto [que] la causa era en favor y beneficio de todos. Del sentido contrario, fueron el muy Rdo. Prior con los Rdos. Raymundo Cànaves, Antoni Cerdà, Josef Barceló, los quales con el muy Rdo. Rector Christóbal Bosch (en tiempo que tuvo voto en el Común), siempre fueron contrarios en favor de la pretendida fundación del nuevo colegio de la Compañía.

Assimismo propuso más adelante el muy Rdo. Prior en el mismo capítulo: que se designasse Procurador, a quien le diese el poder conveniente para procurar las causas. Fue por los mismos votos elegidos en Procurador el Rdo. Juan Vila presbítero y beneficiado de la iglesia de Pollença, a quien dieron poder absoluto para gastos y disponer según menester fuera en qualquier curia asta conseguir el intento. Autenticó⁵⁴ esta determinación el muy Rdo. Do[c]tor Bartholomé Martorell del Ort, como archivero que era del Rdo. Común de la Iglesia Parroquial de Pollença. De estas determinaciones, apellaron de nulidad estando convocados en el mismo capítulo, los ya nombrados señores eclesiásticos que siempre fueron constantes en favor de la pretendida fundación del nuevo colegio de la Compañía.

Capítulo 8°

Corre en juicio la causa de la pretendida fundación del nuevo colegio

Elegido que fue el Rdo. Juan Vila en procurador del Rdo. Común de la iglesia parroquial de la villa de Pollença, trató muy de propósito de la materia con el muy Rdo. P. Prior de N^a Señora del Rosario, asistiendo siempre en esta consultas el muy Rdo. Do[c]tor Gabriel Martorell; y la última resolución fue acudir al Tribunal Eclesiástico para impugnar la pretendida fundación de la Compañía de Jesús. El primero que acudió fue el Rdo. Juan Vila presentando una petición en la qual refería la justicia, que en 12 del mes de mayo próximo passado fue presentada al Señor Obispo por parte del Rdo. Común de la iglesia parroquial de Pollença en tiempo de visita general, a la qual añadió lo siguiente:

Que de las muchas conveniencias que los padres de la Compañía representaban, no necessitaba la villa de Pollença, por estar el sacramento de la penitencia, y el de la eucaristía

⁵⁴ El autor, acaso, debió querer escribir, *autenticó*, aunque el término es correcto.

tan asistidos, como Su Illma. por su personal vigilancia tenía reconocido en tiempos de Visitas, que no necesitaba Pollença de las misiones de los padres de la Compañía, por tener a los padres de Santo Domingo que las exercitaban a su tiempo y quando se juzga aber necesidad de este medio. Que los padres de la Compañía no reusaban ⁵⁵la limosna de missas, antes bien con todo conato las solicitaban y otras muchas consecuencias, que les solicita su natural instinto y sutil ingenio, procurando siempre el concurso a sus iglesias; y por tanto faltando éste en la Junta Parroquial, faltarían las conveniencias a los eclesiásticos, ya la limosna de la offerta en tiempo de los officios, y ya en los platillos y cofadrías (sic), perdiéndose el poder celebrar las fiestas, que acostumbraban los cofadres. Que los padres de la Compañía de Jesús no tenían el beneplácito y consentimiento de la sagrada religión jerosolimitana, y podría ser ocurriese lo que dichos padres tienen experimentado, de aberles repellido algunas fundaciones y este inconveniente para ellos sería mayor que aora negarles la lisencia para fundar.

Casi junto con estas peticiones, presentó otra el muy Rdo. P. Prior del Convento de N^a Señora del Rosario de la villa de Pollença del tenor siguiente:

Thomás Riera del Orden de Predicadores y Prior del Convento del Rosario de la villa de Pollença representa a V S^a Ill^a y Rdm^a, como la determinación del Consejo Extraordinario de la villa de Pollença tomada en 21 de julio de 1686, ser nulla por aberse resuelto con la deliberación necesaria⁵⁶ para negocio de tanto pesso, como le manifiestan las razones siguientes: Primero. No fue libre la dicha determinación, porque no se dio tiempo al Consejo para pensarlo y informarse de las conveniencias e inconveniencias que podían resultar de dicha fundación obligando súbitamente a los Jurados y algunos Consejeros a dar su voto. Segundo. No fue libre porque el Bayle Real, que era Juan Cerdà Fenals, ya por sí mismo, ya por medio de otros, intimaba a los Consejeros amenasándoles que si no votaban en favor de los padres de la Compañía de Jesús, incurrían en la indignación del Ill^a Señor Vir[r]ey que abía declarado ser de su gusto la nueva fundación. Tercero. No fue libre, porque se esparcieron algunas cartas de personas de calidad y autoridad que con importantes ruegos violentaban a los que abían de votar. Y bien se dexa ver la precipitación con que se obró, porque en el mismo Consejo se iso donación a los padres de la Compañía de la iglesia de San Jorge, sufragánea de la parroquial de Pollença sin participarlo [a] V^a S^a Ill^a y Rm^a que la rige y gobierna por medio del prior de la Parroquial, a donde todos los días de fiesta de precepto y otras muchas fiestas, acuden los clérigos de la Parroquial de Pollença a celebrar missa y los officios divinos. Y reconociendo los padres de la Compañía de Jesús ser dicha determinación poco libre sin deliberaciones y maduro acuerdo tomado del Consejo, temiendo no la renovassen en algún tiempo, la fortificaron con decreto del Ill^a Señor Vi[r]ey tomado con consejo del muy Illo. Señor Regente de la Real Cancillería ; y están tan resellosos, que sabiendo que los Jurados de dicha villa querían juntar el Consejo para participarle, como se les abía comunicado de orden del muy Ill^a Señor Vicario General de V^a S^a Ill^a y Rdm^a con una letra de 14 de junio de 1687 la provisión, o una petición que el Rdo. Común de Clérigos de Pollença presenta a V^a S^a Ill^a y Rdm^a proveyó a 14 de mayo de 1687, en tiempos de la Visita General de aquella iglesia. Al presente, los padres de la Compañía para estorbar lo que a lo más cierto podía resultar de

⁵⁵ Es decir, no rehusaban.

⁵⁶ Es decir, sin la deliberación necesaria.

dicho Consejo, por medio de Juan Cerdà Fenals, allándose congregado todo el Consejo, le fue entregada una letra del muy Ille, Señor Regente, en fuerza de la qual no se atrevió el Consejo [a] ablar de este punto por temor de incurrir en las penas fulminadas en dicha letra. Quarto. No fue libre, porque dicha determinación fue alcanzada con medios falsos, e insubsistentes representando al Consejo, que el clero de Pollença venía bien a que se fundasse el colegio de la Compañía y que no era en perjuicio de los religiosos dominicos, que viven en el Convento de N^a Señora del Rosario, cosas muy ajenas de la verdad, como se ve por lo [que] aquí ya tengo alegado, y en adelante alegaré de parte de dicho Convento, como también porque el Rdo. Común de Presbíteros de la iglesia de Pollença nunca an venido [a] bien, y siempre se a opuesto y si alguna resolución de este Rdo. Común se a presentado es subrepticia y nulla por no allarse registrada en el libro de las determinaciones del Rdo. Común, como asse de ello fe el archivero y lo mismo atestiguan muchos Rdos. eclesiásticos que en aquel tiempo residían, disen, que no fueron convocados, ni aber tenido noticia de tal determinación, con que se ve claramente, que si vino tal determinación, lo qual se niega, es nulla e insubsistente por aber sido convocados tan solamente los que se sabía abían de favorecer esta fundación y no los que la abían de contradecir; y por esta razón no se atrevieron a registrarla en el libro de las determinaciones para que no constasse de la falsedad e insubsistencia de ella, todo lo qual consta claramente de esta determinación de este Rdo. Común, que por una letra, que V^a S^a Ill^a y Rm^a mandó despachar a instancia del suplicante, se junte capítulo a los 19 de agosto de 1686 para declarar libremente su ánimo y dar su parecer y de diez y siete vocales, que se allaron en la Junta, onse de ellos no vinieron [a] bien, como consta de la copia auténtica, que presenta el suplicante a V^a S^a Ill^a y Rm^a. De donde se collige la nullidad, subrección y obrepción de la primera resolución, y la solapada pasión y ánimo afectado del Rdo. Do[c]tor Christóbal Bosch antes Vize Prior de la iglesia parroquial de Pollença, que sin reparar de que era orden de V^a S^a Ill^a y Rm^a el ajuntarse el Rdo. Común, para dar cada uno libremente su voto y parecer, y que él no le tocaba si no el proponer y dar su voto, allándose confusso, descubierta esta maranna de la primera pretendida determinación del Rdo. Común, apelló de esta determinación que anuló a la primera, como si tuviera autoridad para ello, perteneciendo al Tribunal de V^a S^a Ill^a y Rm^a, oydas las partes de clar⁵⁷ que determinación fue nulla, si la primera pretendida, o esta segunda cierta. Todo lo sobredicho se confirma y corrobora con otras dos determinaciones del Rdo. Común de la dicha iglesia, cuyas copias auténticas presenta el suplicante en que abiendo propuesto el muy Rdo. Fray Bartholomé Balle de la Sagrada Religión de San Juan de Jerusalem, Prior de la Parroquial de Pollença, si se debía proseguir la causa contra la pretendida fundación de dicho colegio a gastos de la massa Común o de los particulares! (sic) La mayor parte resolvió de la massa Común, se gastasse qualquier cosa a efeto de impedir la dicha fundación y eligiese el Rdo. Juan Vila beneficiado de la misma parroquia en Procurador, dándole poderes bastantes.

A vistas de estas razones y de otras muchas que prometa (sic) alegar el suplicante, si necessario fuera, suplica a V^a S^a Ill^a Rm^a sea de su mayor beneplácito el no dar lugar para la fundación del colegio de la Compañía de Jesús en la villa de Pollença, como nociva, y perjudicial al Convento de la

⁵⁷ Es decir, declarar.

Virgen del Rosario y de ninguna necesidad a dicha villa por el sobrado número de sacerdotes seculares y regulares que en ella viven, bastantes para ocurrir a todas las necesidades espirituales, ya en los altares, ya en los confesionarios y púlpitos, ya para asistir a los enfermos y ayudarles a bien morir, y siendo los eclesiásticos muchos y las limosnas muy pocas viven con miseria y si se efectuasse la fundación del nuevo colegio sería mayor la necesidad porque los padres de la Compañía siempre adquieren muchas limosnas que agora se aplican al Convento de la Virgen del Rosario y juntamente con esto cessarán los disturbios y malas voluntades de Pollença assí seculares como eclesiásticas que desde que se trata de dicha fundación se experimentan.

Mandó el Señor Obispo a 9 de julio comunicar estas peticiones al P. Josef Eserig Rector del Colegio de Montesión de la Compañía de Jesús, para que allegasse las razones que en contrario tuviesse y las que fuessen de favor y el Rector respondió de la forma siguiente:

Deseando proceder con la lisura y verdad que se debe guardar en los informes que se dan a V^o S^a Illm^a y Rm^a, iré siguiendo los puntos de la petición presentada a V^o S^a Illm^a y Rm^a por el muy Rector Pe. Fray Domingo Thomás Riera del Orden de Predicadores, Prior del Convento del Rosario de Pollença, omitiendo el responder en particular a la petición presentada por el Rdo. Común de la iglesia parroquial de la misma villa, por no contener punto alguno que no quede con esta satisfacción con lo que se abrá dicho en éstas.

En quanto al primer punto, pues, sobre la determinación de los de la Universidad y Consejo de la villa de Pollença, que pretende la parte contraria aber sido precipitada y sin bastante deliberación, se responde, que la dicha deliberación de la villa de Pollença, se iso Consejo General extraordinario y no se isieron más diligencias por parte de la Compañía que imviar al P. Sebastián Sabater, administrador de la obra pía de esta fundación, que nunca abía estado en Pollença; el qual el mismo día del Consejo presentó a la villa una petición, en que se proponía las conveniencias assí espirituales como temporales, que se les seguía de admitir dicha fundación, que representó no sólo en papel sino a viva vos al Consejo; y aunque algunos, al principio, propusieron muchas dificultades que se las soltaron con la evidencia de las conveniencias dichas, finalmente resolvió el Consejo, nemine discrepante, admitir la fundación según la deliberación, que el suplicante tiene representada a V^o S^a Illm^a Rm^a, con la de entregar la iglesia y patio de San Jorge a la Compañía, sin intervenir para esto más negociación que la dicha súplica y tres o quatro cartas a favor de esta ciudad, medio, que por tan trivial y común, casi no tiene fuerza alguna.

Y que esta manera del Consejo no sea precipitada se ve claramente, en el que pretendieron los padres dominicos y algunos clérigos de dicha villa, que se tuviesse aora últimamente por revocar la deliberación antigua, pues no daban más tiempo que un día para esta resolución y procedieron sin tanta cautela, que asta que se tocó la campana a Consejo, no se supo en la villa que lo tuviesse. Y al efecto también mostró, quan deliberada fue la resolución de la villa y Consejo, pues a vista de la contradicción de los padres dominicos y algunos clérigos, después de muchos meses, presentaron petición a V^o S^a Illm^a y Rm^a para que se sirviesse confirmar y autorisar con su decreto la donación que isieron de la iglesia y patio de San Jorge a la Compañía, presentando juntamente los papeles y fundamentos que les parecen bastantes para poder

cesar dicha donación que nunca an pretendido aser sin lisenia y beneplácito de V^a S^a Ilm^a Rm^a.

El aber procurado el suplicante las letras del muy lle. Señor Regente fue precissa obligación para conservar el derecho adquirido por la deliberación y donación de la villa para la nueva fundación, pues constándole ciertamente de las requisitas diligencias que asían los padres dominicos y algunos clérigos sin dexar medio alguno, por mover para estorbar dicha fundación, asta valerse del nombre de V^a S^a Ilm^a Rm^a, para inclinar a muchos, como lo consiguieron, persuadiéndoles que si venían [a] bien en dicha fundación incurrirían en la indignación de V^a S^a Ilm^a y Rm^a; como siempre que importare constara por testimonio, el muy Illmo. Señor Baylío de Mallorca de la sagrada religión de San Juan de Jerusalén Don Guillermo Brondo y de otras fidedignas personas. Debía de tener prudentemente el suplicante, que con la mudansa de gobierno en aquella Universidad de Bayle y Jurados, las diligencias de la parte contraria, se intentaría invocar, como de facto se intentó, con dos peticiones de los padres dominicos y algunos clérigos en nombre y vos del Común de la iglesia parroquial, que la Universidad y Consejo isiesse oposición a la fundación pretendida contra la resolución antigua confirmada y corroborada con decreto presidal del Illmo. Señor Vir[r]ey.

En quanto al segundo punto, en que pretende el muy Rdo. P. Prior que la deliberación de la villa fue conseguida por la Compañía con motivo falso, de que el Rdo. Común de los Clérigos de Pollença venían bien a la fundación, se responde: que es muy ageno a la verdad lo que se convenía evidentemente, porque entrambas juntas de Consejo y Clero se tuvieron una misma tarde y a una misma ora lo que no ignoraban unos, y otros, y la resolución del Clero salió más tarde, que la de la Universidad y se conoce también en que las fechas de entrambas deliberaciones son de un mismo día.

Y que la deliberación primera del Clero no está registrada en el libro de las determinaciones de dicho clero, no ay porque se extrañe tanto, pues la dicha deliberación se continuó y autenticó al pie de la súplica, o petición, que abía presentado al Rdo. Común de los Clérigos el P. Sebastián Sabater, y no es costumbre registrar en el libro de las determinaciones las que se continúan al pie de las súplicas. También es ageno de la verdad, que sólo llamaron para esta determinación a los clérigos que sabían, abían de venir bien, porque se llamaron todos los que se allaron en la villa, y de éstos ubo algunos que no vinieron bien y por esto la resolución salió mayori parte⁵⁸ y no con todos los votos; lo que consta claramente de la resolución segunda de 6 de agosto de 1686 donde se expressan claramente los clérigos que ni en la primera ni en la segunda resolución vinieron bien.

Y el aber protestado de nulidad en la segunda deliberación el muy Rdo. Do[c]tor Christóbal Bosch, no fue sin grave y urgente fundamento, porque abiendo mandado V^a S^a Ilm^a Rm^a, en sus letras que fuessen convocados todos los beneficiados de dicha iglesia parroquial que se allaban dentro y fuera de Pollença, no se cumpló esta orden, ni dieron lugar para ello los que presentaron dichas letras; y assí quedaron por convocar el Ill^o. Canónigo General, el Rector de Binissalem y un hermano suyo que todos son beneficiados de dicha iglesia parroquial.

⁵⁸ Es decir, por mayoría. El subrayado es nuestro.

Pero sea lo que fuesse de toda la autoridad, que el suplicante pretende, no ase al caso en esta particular, puesto que no sólo V^a S^a Illm^a Rm^a reconoce toda la autoridad necessaria para la licencia que suplica, y la afectiva exexución⁵⁹ de dicha fundación, independientemente de qualquiera que pretende tener interés en lo contrario, por la razones que tiene representadas en papel aparte a V^a S^a Illm^a y Rm^a. Aora, de nuevo pretende, que la oposición de algunos beneficiados de la Parroquial de Pollença y de los padres dominicos del Convento del Rosario debe ser repelida como voluntaria y su apoyo de fundamento subsistente, pues no se funda en ningún perjuicio probable, que pueda aserles constar o de subvenir por la exexución de la nueva fundación, pues entrando ésta en tan segura finca de asienda tan pingüe y lagida (?)⁶⁰ no es verosímil pueda impedir las limosnas, con que sustentan los padres dominicos no necesitando de ellas la nueva fundación. No es creible que estando tan arraigados y bien admitidos en la villa de Pollença y siendo una religión tan grave, docta y fervorosa que con tantos beneficios y assistencias espirituales tiene obligados y ganada la voluntad de los vecinos de Pollença, puedan temer disminución de las limosnas que con tan poderosos títulos tienen assignadas. A más que la Compañía de Jesús, por particular instituto suyo, no puede ser de estorbo alguno en lo útil, assí a los dichos padres, como al Común de la Parroquia, porque ni pudiendo la Compañía tomar limosna alguna de missas, de sermones, ni de otro qualquier ministerio de los que exercita, no acompañando entierro alguno, ni admitiendo en su iglesia sino raríssima ves y con licencia expresa de su general; y en tal caso no les entierra la Compañía sino la parroquia, no teniendo uso de coro, ni acompañando processiones, no es fácil de entender, como o por donde, la nueva fundación, pueda ocasionar perjuicio alguno de los, que previenen los Sumos Pontífices, a los padres dominicos, ni a la parroquia. Antes bien pueden esperar con bien fundada razón, assí el Convento como la Parroquia, mucho útil con la nueva fundación; pues exerciendo con los nuevos obreros la piedad de los fieles, ejercerá la devoción de aser obras pías de missas, de aniversarios y otras pías obras que todas recaerán en la parroquia y convento; pues no pudiendo los de la Compañía celebrarlas es fuerza que se las encomienden o emviándose las o llamándoles a su iglesia para que las celebren quando lo pide assí la devoción de los fieles, como lo ase la Compañía en esta Ciudad en sus dos colegios y pueden ser testigos abonados de esta verdad, los conventos de San Francisco⁶¹, de San Agustín, de Jesús⁶², de trinitarios de Santa Catalina⁶³, y otros, a quienes a socorrido la Compañía con crecido número de missas, que la piedad de los fieles abía encomendado a su piedad y de voción (sic).

Por todo lo qual y otras razones del culto divino, del bien espiritual de los fieles de Pollença y de toda esta diócesi que resultaba de la dicha

⁵⁹ Es decir, ejecución.

⁶⁰ El término parece decir lagida. Es una grafía dudosa de interpretar.

⁶¹ Puede referirse a San Francisco de Paula o a San Francisco de Asís.

⁶² El convento de Jesús era de franciscanos observantes y se hallaba extramuros de la ciudad de Palma en el camino que hoy conduce al cementerio municipal.

⁶³ Después de citar los trinitarios aparece una coma; pero suponemos que se refiere al convento de trinitarios que se hallaba en la explanada de Santa Catalina en Palma, ya que no conocemos ningún convento de frailes dedicado a Santa Catalina. Los trinitarios tenían su convento principal, el del Santo Espíritu, en la capital, y hoy se llama de San Felipe Neri. Otro convento fue el de Santa Catalina fundado en 1607 donde antes estuvo el hospital de este nombre; fue derruido en 1711 para asegurar mejor la defensa de la ciudad.

fundación, postrado a los pies de V^a S^a !Im^a y Rm^a el dicho Josef Escrig en cuyo nombre sin apartarse de lo implicado y representado en otra petición, suplica de nuevo a V^a S^a !Im^a y Rm^a sea de su servicio, agrado, conceder la licencia, que se suplica para la nueva fundación que lo recibirá a merced particular el suplicante y toda la religión.

Mandó el Señor Obispo en 25 del mes de julio de 1687 que se comunicasse esta petición a los contrarios e interessados, para que legassen⁶⁴ las razones que tuvieren en contrario dentro de seis días.

Callaban en este tiempo los Jurados de Pollença; persuadidos, estaban condenados a callar por razón del decreto presidal y carta del Señor Vir[r]ey. Pero persuadidos e instados de los eclesiásticos y religiosos dominicos, acudieron al Tribunal del Señor Obispo, a donde porsentaron un papel, en que presentaban su mismo impedimento y concluían:

Por lo qual, suplicamos, a V^a S^a !Im^a y Rm^a, sea de su servicio mandar a dichos padres, suelten la instancia, y que en el ínterim, si corra[sic] tiempo alguno a los suplicantes, como assí lo protestan con toda salvedad de derechos, para que a su lugar, en vista de lo representado por los padres de la Compañía de Jesús a V^a S^a !Im^a y Rm^a, pueda alegar las razones por parte de la villa, pues de otra manera sería precissar a lo suplicantes, a quedarse sin la propia defensa, que a más de ser de justicia el ser oyda, quedarán muy agradecidas A V^a S^a !Im^a y Rm^a.

Respondió el Señor Obispo a 8 de agosto de 1687, que si a los suplicantes les parecía serles perjudicial lo determinado por sus antecessores en el gobierno, y decretado por la Regencia, lo alegasen al Tribunal, a donde toca, y en este juicio sumario dixessen las razones directamente, que se les ofreciese de conveniencia y se notifique a los interesados.

No contentos los Jurados de Pollença de esta respuesta del Señor Obispo, por no tener ánimo de acudir al Señor Vir[r]ey, volvieron otra vez al amparo del Señor Obispo, presentando una petición en que representaron, como por obligación de su officio no podían disponer cosa alguna sin la comunicación del Consejo de la Villa que tenían embarasado a petición de los padres de la Compañía; y que les era imposible sin que cedan dichos padres a la instancia y permitan la proposición en Consejo y concluyan:

Sea, pues, V^a S^a !Im^a y Rm^a, servido suspender la resolución de esta materia en pena del embaraso, que por otra parte solicitan los dichos padres, asta que los mismos notifiquen a V^a S^a !Im^a y Rm^a el aber soltado dicha instancia, que respecte de lo demás, en orden a lo determinado y decretado asta aora no se puede tener alguna consideración por ser esencialidad necessaria el presentar determinación a Consejo.

Mandó el Señor Obispo a 9 de agosto 1687 intimar a los padres de la Compañía de Jesús de parte de la Curia Eclesiástica, soltar la instancia que pretendían los Jurados de Pollença. Acudió el P. Rector del Colegio de Montesión al Señor Vir[r]ey, dándole noticia de lo que se les había intimado. Mandó el Señor Vi[r]rey despachar luego una letra en la forma siguiente:

Bayles de la villa de Pollença. Nos a sido representado por parte del

⁶⁴ Es decir, alegasen.

muy Rdo P. Josef Escrig Rector del Colegio de Montesión de la Compañía de Jesús, del muy Rdo. P. Sebastián Sabater, administrador de la obra pía dispuesta por el muy Rdo. P. Hugo Núñez Berard y de su procurador el Hno. Gregorio Andreu, que se les a notificado una petición por la Curia Eclesiástica, que presentaron los Jurados de la villa de Pollença, en que representan y alegan al Illmo. Señor Obispo que están impedidos y con las manos atadas en virtud, y exexución de unas letras despachadas por nos a 27 de junio de 1687. Por tanto, con las presentes os mandamos a vos dicho Bayle o a su lugar tiniente, que vistas las presentes, notifiquéis a los Jurados de la villa de Pollença, que no es nuestro ánimo impedir, ni estorbar; no puedan desir y representar las rasones que tienen al Illmo. Señor Obispo a cerca de la fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús en Pollença. Y assí, quedando en su rigor las letras despachadas por nos a los 27 junio, damos facultad en virtud de las presentes, para que digan y representen lo que les pareciere conveniente al Illmo. Señor Obispo en orden a la sobredicha fundación, sin perjuicio, siempre, de la determinación echa por sus antecessores en sus officios a 21 de junio de 1686. Data en Mallorca a los 11 días del mes de agosto de 1687.

Cisternes

Con esta licencia alláronse los Jurados por una parte libres y por otra parte en el mismo enredo. En fin, juntaron el Consejo Extraordinario y como no podían revocar la donación que en beneficio de la nueva fundación abían consedido sus antecessores, quedáronse en todo su vigor el Decreto Presidal y carta del Señor Vir[r]ey (que era su única pretensión). Con todo, determinaron representar al Señor Obispo solo un punto, pero éste totalmente importante, qual es, pretender privar al estado eclesiástico poder comprar o adquirir bienes de nuevo. Dixeron, pues, en suma [que] la determinación del Consejo extraordinario de la Universidad de Pollença en 21 de julio de 1686, fue sin aplicar las consideraciones que debían aplicar en beneficio de los naturales de Pollença, esto es, que los padres de la Compañía de Jesús no deben, ni puedan tener bienes raíces, censos, ni otros de otra calidad, pues de otra suerte es notorio y patente, el agravio y menoscabo de la villa, por aber de contribuir más de lo ordinario que contribuyen a causa de la inmunidad que gosan los dichos padres. Y, es también cierto, que aplicando las quinientas libras, que tienen para emplear en adquirir bienes de la villa, dexa faltar necessariamente al catastro de la villa cada año la aplicación de dichas 500 ll. Y, por tanto, suplican a V^a S^a Illm^a y Rm^a, los Jurados de la Villa de Pollença, sea de su servicio no consentir en la fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús, astaque (sic) este punto esté averiguado. Muchas largas pidían (sic) los Señores Jurados de Pollença y assí la pretensión se quedó como se representó.

No satisfecho todavía el muy Rdo. P. Prior del Convento de N^a S^a del Rosario de Pollença de lo que abía representado al Señor Obispo en contra de la pretendida fundación, presentó otro papel en el qual la impugnaba por otro medio representando diferentes motivos y razones que impedían el poderse aser dicha fundación. Dessía assí:

Fray Domingo Thomás Riera del Orden de Predicadores y Prior del Convento del Rosario de la villa de Pollença representa a V^a S^a Illm^a Rm^a, los muchos motivos y rasones que obstan, para que no se permita a los Rdos. padres de la Compañía de Jesús fundar el nuevo colegio, que pretenden en la villa de Pollença. Primo: Porque los requisitos necesarios que piden las Bulas Pontificias en la cláusula del Decreto irritante, Signater, la de Clemente octavo, dada en Roma a 17 de agosto de 1603 y son el consentimiento de los conventos, casas, congregaciones y sociedades de religiosos, no solamente de

los que se allan en el lugar, en donde se pretende la nueva fundación, sino también en los lugares circunvecinos distantes quatro mil passos⁶⁵ y que sea sin detrimento de dichos conventos, para que se pueda conservar y mantener en el mismo estado y luzimiento y assí mismo se requiere el consentimiento de los que abitan y están vecinos a dicho lugar. Con que, a la fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús, obsta. Primo: el defecto del consentimiento del Convento de la Virgen del Rosario fundado en la misma villa de Pollença. 2º: El del Rdo. Común de la iglesia parroquial de Pollença no obstante cierta attestación de los Rdos. Do[c]tor Crhistóbal Bosch y Gabriel Mellià, a que no se debe dar fe, por allarse en el libros de las determinaciones del Rdo. Común de la iglesia parroquial de Pollença. Tercio: el de la villa, no obstante la determinación del 26 de julio de 1686, porque éste no fue con consentimiento de la mayor parte de la villa, como se requiere. Quarto: Otros muchos defectos que se allegaron por la villa de Pollença, que clama contar la nueva fundación del nuevo colegio. Quinto: El no tener licencia de Su Santidad que es necesaria según disposición de los Sagrados Cánones, derecho común, que no fue derogado por el concilio Tridentino (Sesión 25. Capítulo 3º),⁶⁶ porque sólo añade el consentimiento y beneplácito de Vª Sª Ilmª y Rmª y según la nueva consitución de Inocencio désimo, que empieza *Incipit restauranda*, es necesaria la licencia del Sumo Pontífice y aún en otras circunstancias, y firma, que al presente falta. 6: El tener el beneplácito del Gran Maestre de la Religión de San Juan por ser la Iglesia de San Jorge en territorio de feudo y jurisdicción de dicha religión.

Obsta séptimo: La Bula y Privilegio de Alexandro octavo despachado en Roma a 26 de mayo 1663, a favor de la religión franciscana de la presente isla de Mallorca, que por participación de privilegios tan notoria según la disposición de las Bulas Pontificias de León désimo, y otros pontífices, es también a favor de la dominicana, en que expressamente se prohíben nuevas fundaciones de conventos, ospicios o casas dentro el espacio de quatro o cinco leguas de los que se allan ya fundados en la presente Isla y Reyno según la forma y disposición de las Bulas de Clemente octavo de 2 de julio de 1601 y por razón de dicho privilegio se debe anticipar la fundación del nuevo colegio a los religiosos del convento de San Francisco de la ciudad de Alcúdia, distante una legua y a la del convento de la misma orden de la villa de Inca distante tres leguas de Pollença⁶⁷.

Obsta octavo: El perjuicio notorio, que se ase al Convento de la Virgen del Rosario, que a más de los que se deban a la consideración de Vª Sª Ilmª y Rmª, resultarán muchos otros, como se verá de la información que se pondrá más abaxo, sin que pueda evitar el tener dicho colegio finca tan segura y de tan buena calidad, y que por esto no se puede tener el perjuicio o detrimento de las limosnas, obvenciones y emolumentos del Convento de la Virgen del Rosario, pues a lo primero se satisface con desir que pasa el dicho perjuicio, no sólo se atiende a la verdad, y segura finca de asienda tienen dicho colegio, sino a la pobreza y necesidad de dicho convento, en cuyo detrimento y perjuicio es la seguridad de la finca con que franquean toda la exersición espiritual sin tomar limosna, que será el medio y ocasión para que se acuda

⁶⁵ Equivalencia del paso: "Espacio que comprende la longitud de un pie y la distancia entre éste y el talón del que se ha movido hacia adelante para ir de una parte a otra." RAE artº paso. Aceptión 2ª. Madrid, 1992. Ed 21ª.

⁶⁶ Los paréntesis han sido intercalados en la transcripción.

⁶⁷ Equivalencia de la legua: 6.666 varas y dos tercios o sea, 5.572 m. y 7 decímetros.

más fácilmente a la iglesia de dichos padres con notoria substracción de las limosnas y obvenciones que el Convento de la Virgen del Rosario recoge para el sustento de sus religiosos.

Obsta nono: El frustrarse el fin de la fundación del nuevo Colegio, si se da lugar en la villa de Pollença, pues confiessan dichos padres, que la fundación se debe efectuar en la presente Isla y Reyno, y en parte, en donde, se puede esperar mayor provecho espiritual, instrucción en la ley de Dios y consuelo en el confesionario y en los demás exercicios espirituales con la asistencia de los religiosos. Y es constante la falta, no solamente de los exercicios espirituales, sino también de los primeros rudimentos de la doctrina christiana, en muchas villas del presente reyno, en que no se alla fundación de religiosos, como son Binissalem, Santa Margalida, Porreres, Santanyí, Algaida, Montuiri, Sencelles, Andratx; y principalmente en Campanet, en donde tienen otra buena propiedad, la obra pía dispuesta por el muy Rdo. P. Hugo Núñez Berard para donación del nuevo colegio; y consta a V^a S^a Ilm^a y Rm^a la falta de ministros espirituales en essas villas, y que serían muchos más los aumentos espirituales que se podrían esperar de fundar el nuevo colegio en alguna de essas villas; y siendo este el fin principal de la fundación, parece inexcusable el dexar de fundar en algunas de las dichas villas, y podrán los padres de la Compañía de Jesús con sus exercicios espirituales desarraigar la antigua rudesca que aún de isleños se conserva en los abitantes de algunas de las dichas villas.

De todo lo referido oponiendo promismo⁶⁸ y protestando de todas las nulidades notorias que concurren en la pretendida fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús en la villa de Pollença, deduciendo de todos los derechos para mayor confirmación del ánimo de V^a S^a Ilm^a y Rm^a, ofrece el suplicante los capítulos siguientes con las protecciones y facultad de que se pueda recibir información⁶⁹.

Primo: Que el Convento de la Virgen del Rosario de Pollença no llega a tener 400 ll. entre las rentas y propiedades que posee.

Segundo. Que en dicho Convento viven por lo regular dose religiosos y que por el gasto de vivir, comer y para la asistencia de la iglesia, son necessarias mil libras cada año, de las cuales deducidas las quatrocientas libras, entran en el convento de limosnas de Pollença y lugares circunvecinos, seisientas libras poco más o menos.

Tercio: Que los religiosos de dicho Convento se sustentan de pan de limosna, y por no ser suficiente la limosna que se recoge en Pollença, es fuersa salir a pedir limosna en las villas de la Pobla, Muro y Campanet

Quarto: Que por lo regular en dicho Convento se ase escuela de la Universidad de Pollença; al convento quarenta libras.

Quinto: Que los religiosos de dicho convento acostumbran predicar entre anno algunos sermones en la iglesia parroquial y algunos annos la quaresma.

Sexto: Que personas de buen juicio entienden, que si los padres de la Compañía de Jesús fundan en la villa de Pollença, será notorio el daño, perjuicio, detrimento que se aría al Convento, porque luego se ofrecerían a

⁶⁸ Es decir, por lo mismo.

⁶⁹ Estos apartados, en número de doce, están escritos de forma seguida, pero aquí, para mayor claridad, los separamos en puntos aparte.

enseñar la Gramática sin salario.

*Septimo: Que predicando los dichos padres las quaresmas y otros sermones sin salario, predicarían muchos de los sermones y algunas quaresmas quitando los emolumentos al Convento*⁷⁰.

Octavo: Que fundando los dichos padres, con las devociones de congregaciones, misiones, novenarios, y otros exercicios espirituales que acostumbran aser, apartarían mucha gente del Convento del Rosario y se entibiarán las devociones del Sr^o Rosario de Santo Domingo, del nombre de Jesús, de San Vicente Ferrer y de otros santos de la dicha iglesia con disminución notable de las limosnas.

*Nono: Que la villa de Pollença es una de las más importantes*⁷¹ *en la doctrina Christiana instruida y apacentada con exercicios espirituales.*

Désimo: Que en las villas de Binissalem, Alaró, Sa Pobla, Selva, Santa Margalida, Porreres, Santanyí, Algaida, Montuiri, Sencelles, Andratx y Campanet no se alla convento, congregación, sociedad o casa de religión fundada.

Undésimo: Que [en] dichas villas ay necesidad de alguna fundación de religiosos para las instrucciones christianas y exercicios espirirtuales, que fundándose el mencionado colegio, sería mucho el provecho espiritual de los que viven en dichas villas

Duodécimo: Que la villa de Pollença y la iglesia de San Jorge, en que pretenden dichos padres fundar, solamente dista una legua del convento de los padres de San Francisco de la ciudad de Alcudia y tres leguas del convento de los mismos religiosos de la villa de Inca.

Y para justificación e información de todo lo referido y conocimiento de la causa que requieren las Bulas Pontificias de Clemente octavo y Gregorio undésimo, en dichas fundaciones, pide el suplicante sean recibidos testigos sobre los dichos capítulos que ofrece dar, y para dicho efeto, sea del servicio de V^o S^o Ilm^o y Rm^o de despachar las Órdenes necessarias.

Preveyó el Señor Obispo la petición a 1 de setiembre de 1687, mandando se recibiesen los testigos, notificando antes a la parte interessada, para si quería asistir a oyrlos jurar, e interrogar.

Recibiéronsse los días 3, 6 y 7 del mismo mes los testigos siguientes sobre los referidos capítulos: Joachim Vila y Lorenzo March, Jurados de Pollença, los Rdos. Antonio Gelabert, Antonio Thomàs, Bartholomé Alberti Presbíteros de la Parroquia de Pollença, Antonio Martorell Gallardo, Bartholomé Cerdà Cànaves, Antonio Cànaves de Mesteguera, Juan Pont del Ort y Antonio March todos naturales de Pollença. No permitió el P. Rector del Colegio de Montesión [que] qualquiera de los nuestros assistiese al recibirse los dichos testigos, por ser todos aficionados a la parte contraria, por pocos noticiosos en lo que se les abía de interrogar como se vio en la diversidad de sus respuestas, y por consiguiente de ninguna apenas utilidad para el fin de la parte contraria. Pero respondió por escrito a los tan fuertes testigos y razones, que con tanta dilatación propusso el muy Rdo. Dor. P. Prior del Convento del Rosario de la villa de Pollença. dice assí:

El P. Josef Ecrig Rector del Colegio de Montesión de la Compañía de Jesús, sabiendo que Fray Domingo Thomàs Riera en nombre del Convento de

⁷⁰ Se refiere al Convento del Rosario de los padres dominicos, naturalmente.

⁷¹ Esta última palabra aparece tachada.

Nª Sra. del Rosario de Pollença, para contradecir a la fundación del nuevo colegio que la Compañía pretende fundar en dicha villa, abía presentado copia de un breve de la Santidad de Alejandro séptimo expedido a 26 de mayo 1663 a favor de la provincia de Mallorca de los religiosos observantes de San Francisco, en que comunicando a esta provincia el privilegio, que concedió el papa Clemente octavo a la provincia de Cartagena, prohibió Su Santidad que algunos frayles de qualquier religión mendicante pueda fundar quatro o cinco leguas cerca del lugar donde aya convento de dichos Frailes Memores sin licencia de la Sede apostólica, y por quanto la religión de Santo Domingo, gosa por participación los privilegios de las otras órdenes, pretendía el dicho Fray Thomás Riera que el Convento de su religión de Pollença tenia derecho de impedir la fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús. A que respondo: que el dicho Breve no puede sufragar al convento de Pollença no obstante a la nueva fundación del colegio, por las siguientes razones:

*Primo: Porque no constara auténticamente de dicho breve, ni tampoco del de Clemente octavo, a que éste se refiere según consta de la copia del*⁷²

Secundo: Porque aunque constare auténticamente (lo qual se niega), como todo el motivo y fin principal de dicho Breve se funda en el derecho, que tienen adquirido los conventos antiguos de San Francisco para las limosnas de que necessitan, precisamente para sustentarles y en el gravamen de los fieles por la nueva carga de limosnas, que se les añade por ocasión de las nuevas fundaciones de mendicantes; y como todo esto cesa en la nueva fundación que pretende el suplicante, por las razones, que tienen presentadas a Vª Sª Ilmª y Rmª en otros papeles, no pueden obstar el dicho Breve, para que Vª Sª Ilmª y Rmª pueda usar la jurisdicción ordinaria que en este caso se compete por su dignidad según derecho.

Tercio: Porque este Breve no está puesto en exexución, antes el uso está en contrario en la presente Diócesi, como se ve en tres fundaciones menores, que an echo los religiosos Mínimos de San Francisco de Paula desde el año 1663. La primera, la de la Virgen de la Soledad, extra muros de esta ciudad, a vista de los conventos de los religiosos observantes de San Francisco y el de Jesús. La segunda, en la villa de Sineu que no dista quatro leguas de los Conventos de Santo Domingo y de San Francisco de Inca, del convento de San Francisco de Petra⁷³ y del Convento de Santo Domingo de Lorito. La tercera, la de Santa María, que tampoco dista quatro leguas de la ciudad de Inca y de otros lugares donde ay conventos; y siendo assí que los dichos conventos de los religiosos mínimos se sustentan de limosnas, no abiendo esto obstado para las nuevas fundaciones dentro de los límites de las quatro leguas, menos debe obstar para la pretendida fundación del colegio, que no se a de sustentar de limosnas. Ni la cercanía de los Colegios de la Compañía de Jesús con los conventos de San Francisco, ni de qualquier otra religión, fue en la mente de la Sede Apostólica de inconveniente alguno para los dichos conventos, como se infiere del privilegio incommunicable, que concedió a la Compañía el Pontífice Gregorio décimotercio para poder fundar dentro del espacio de las ciento y quarenta canas⁷⁴ fundándose en el motivo de que no pueden causar perjuicio alguno a los otros conventos, pues la

⁷² Aparece un espacio en blanco, acaso para añadir algo después.

⁷³ Este convento franciscano está dedicado a San Bernardino de Siena.

⁷⁴ La cana mide como dos varas y era usada en Cataluña, aunque a veces su extensión varió. La vara de Aragón medía 772 milímetros. La legua, 6.666 varas y dos tercias, es decir, 5.572 metros y 7 decímetros (ver nota 67).

Compañía por su instituto no percibe limosna alguna de sus ministerios. De donde se infiere que no revocando el breve alegado de Alexandro séptimo, este privilegio singular de la Compañía de Gregorio desimotercio, que pide especial mención, no fue la mente de su Santidad en las nuevas fundaciones de los colegios de la Compañía, pues quien queda con el privilegio de fundar dentro del espacio de ciento y quarenta canas, mucho mayor, lo podrá aser dentro el espacio de quatro leguas.

Quarto: Porque siendo la Compañía religión de clérigos como la llama el sagrado Concilio de Trento y la tienen declarada los Sumos Pontífices, las palabras prohibitivas de dicho decreto no ablan con la Compañía, pues sólo prohíben la nueva fundación de conventos o casas de frayles : Atque ita Fratribus cuilibet (cuilibet) Ordinis Mendicantis novorum conventuum hospitiolum permanentem creationem (sic) prohibimus et interdicimus. etc. Y allándonos en materia odiosa, qual es la de la prohibición, se an de entender las dichas palabras con el rigor que tienen de frayles, con toda propiedad, y no de religiosos, que es nombre común a los clérigos y frayles y assí como el nombre de Mendicantes coarta la mente del pontífice para que no se extiendan, que prohíbe nuevas fundaciones de conventos de religiones monacales, assí el nombre de frayle la debe coartar, para que no se entienda que prohíbe la nueva fundación de casas de religiones clericales, que es la Compañía de Jesús.

Quinto: Porque este privilegio de los frayles franciscos de esta provincia de Mallorca constituido en este Breve, no es universal de toda la religión, sino particular, y local, quales son altares privilegios, etc. Y de esos privilegios locales no se participan en las participaciones generales, que se conceden de unas religiones a otras.; ni aún las otras provincias de la orden de San Francisco, le participan, con que mucho menos la podrán participar los conventos de la orden de Predicadores de esta Reyno. Y por estas razones la religión de San Francisco noticiosa de la nueva fundación, que se pretende, y aun quisás instada de la parte contraria, para que saliesse a contradecirla, ni lo a echo, conociendo, que no puede caussar ningún perjuicio, la cercanía de la nueva fundación del colegio de la Compañía de Jesús.

Por todo lo qual, suplica el suplicante con todo el rendimiento debido a V^a S^a Ilm^a y Rm^a, que sin dar más largas, sea de su mayor agrado, mandar conceder la licencia, que se pide para la nueva fundación del colegio de la Compañía de Jesús en la villa de Pollença; que a más de pedirlo assí la justicia, la gloria de Dios, el aumento del divino culto y el bien de las almas, que se seguirá de la fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús.

Al pie de esta respuesta, añadió el P. Rector Josef Escrig, como cosa de poca importancia, sobre las deposiciones de los testigos recibidos a petición del muy Rdo. P. Fray Domingo Thomás, siendo tan clara y patente su inhabilidad para aser fe en el caso presente; que de diez testigos, que se an tomado, los cinco de ellos son partes formales y los otros cinco con tantas dependencias intimados con los religiosos del Convento del Rosario de Pollença y todos tan inábiles para responder a los más de los capítulos del interrogatorio, como se deben ver por sus respuestas. Y por consiguiente claramente se infiere, qual al contario es de lo que an querido representar.

Capítulo 9º

Dase sentencia en favor de la Compañía y no puede conseguirse la fundación del nuevo colegio

En estos y otros procedimientos anduvieron las partes litigantes asta el mes de diciembre, y a los 19 se les intimó, fuessen a informar si algo tenían que desir y que para el día 23 acudiesen a oír la sentencia. Llegó el dicho 23 de diciembre y se pronunció sentencia a favor de la pretendida fundación del colegio de la Compañía de Jesús en Pollença, cuyo tenor es como sigue:

Die 23 Decembris 1687. Nos D. Petrus De Alagon Dei et Sanctae Sedis Apostolicae gratis Archiepiscopus, Episcopus Majoricensis et consilio suae Regiae Maiestatis. Visis litteris expeditis Romae per Reverendum Patrem Carolum de Noyelle Praepositum Generalem Religionis Societatis Iesu quibus donationem acceptat eidem societati factam per patrem Hugonem Núñez Berart sacerdotem eiusdem societatis de pluribus bonis imobilibus, censibus, allodiis et aliis intuitu ferandi unum Colegio religiosorum memoratae societatis sub invocatione Santi Ignatii in oppido de Pollença nostrae diocesis licentiamque impertimus eidem patri Hugoni Núñez Berart fundandi illud. Visis etiam litteris Regiis, quibus sua Regia Maiestas domini nostri Regis similem licentiam concedit, fundandi dicti colegio in dicta villa de Pollença, visis diversis scriptis, tam pro Patre Josef Escrig Rectoris Collegii Montis Sion praesentis civitatis, et dicti Hugonis Núñez Berat (sic) potentiam, et praetendationem dictam fundationem ex una. Et Patris Dominici Thomae Riera Prae[s]biteri Religiosi Ordinis Praedicatorum Procuratoris Conventus Beatae Virginis Mariae de Rosario eiusdem ordinis in dicta villa siti contradicentis dictae fundationi ex altera. Visis etiam aliis scriptis tam pro parte (parte?) Universitatis dictae villae, quam Communis Presbitorum Ecclesiae Parroquialis eiusdem, primo adherentiam, postea contradicentium. Visa insuper informatione recepta ad petitionem dicti Fratris Riera. Visis videndis, et attendendis attentis auditisque, antiquum in jure allegantibus pro parte dictorum religiosorum Societatis Iesu, et pro parte dicti conventus Beatae Virginis Mariae de Rosario, Universitatis dictae villa[e] et Communis Praesbiterorum Ecclesiae Parroquialis eiusdem coram habitis. Visisque videndis, at attendendis attentis. Attento constat de acceptatione Reverendissimi Prepositi Generalis Societatis Iesu collegii noviter erigendi, at fundandi per patrem Hugonem Núñez Berart, sacerdotem dictae religionis, et de licencia illud fundandi suae Regiae Majestatis, et dicti Reverendissimi Generalis constat etiam de tote⁷⁵ plusquam sufficienti dicti collegii bis mille scilicet librarum censualium francarum, quarum pensionibus cedendis potest fabricari colegio, et sustentari valent duodesim (duodecim) religiosi nec opus habere mendicaces pro victu et vestitu ex instituto dictae religionis nullas capiant obventiones, et ex dicta fundatione in spiritualibus, et animarum saluta educationeque Christifidelium circa orthodoxam religionem magna incrementa observari debent, ut experientia docet ubique patres Societatis Iesu morantur, quod praecip[um] ut, at prae oculis, habendum a Praelatis, ut grati se reddant ad suam auctoritatem imperandam ut similis fundationis administrantur, et minime negligentur. Quia obstant detrimenta, quae

⁷⁵ Debe decir, dote.

obventura, excipiunt patris dicti conventus Beatae Virginis Mariae de Rosario, et Ecclesia parroquialis dictae villae circa eleemosinas et obventiones, quae ratione populi confluentis, ad novam ecclesiam, et ex dictorum patrum Societatis Iesu exercitiis spiritualibus, quibus incumbunt, et fidelibus inserviunt in posterum cessabunt et nunc percipiuntur. Gratia (?) consideratis considerandis, ex scripturis, et praevis allegationibus et substantibus, nihil, aut parvum in facto deerescere opiriamur at in usum juris⁷⁶ non sunt in consideratione habenda, cum sint facultativa et dependentia a voluntate largentium. Ex nimium complecteretur praetensa ratio at pentium admitti deberent novae foundationis conventum monasteriorum, et collegiorum, quod juri resistit et animarum saluti, pro qua pervigiles ex nostro pastoralis officio debemus insudare. Nec minus obstat contradicto Universitatis, et Communis Presbiterorum dictae villae, quia praterquam varii reperiuntur, primo adherendo, et ultimo recedendo, quo casa primerae voluntati standum ut subregata acceptatione dictorum Patrum Societatis Iesu; ex qua fuit illis ius quaesitum. Insuper prior dictae ecclesiae Parrochialis cuius est ius parecipuum, Super in eadem voluntate permansit, quod dicta fundatio suum haberet effectum. Ideo et alias Christo duce providemus et discernimus locum esse dictae fundationi Collegii Societatis Iesu, modo contento in litteris Reverendissimi Praepositi Generalis et iuxta Regiam facultatem desuper relatam cum hoc, quod patres novi collegii erigendi perpetuo patiantur in sua ecclesia construenda in oratorio Sant Georgii infra dictum oppido de Pollença sito prout destinarunt fundare et construere. Suffragia, festivitates, et caetera celebranda per prebiteros dictae ecclesiae parroquialis prout soliti fuerant, et sunt celebrare absque ullo impedimento, oneraque subire consueta, in favore dictorum presbiterorum, pro quibus, et eorum singulis nostram interponimus auctoritatem pariterque decretum, non solum praemisso sed onori meliori modo, quo possumus, et valemus, non obstantibus et pro his expediantur mandata necessaria et litterae oportunae et notificentur interessatis. Et quaelibet pars suas solvat expensas

Petrus Archiepiscopus Episcopus Majoricensis

El día siguiente el Rdo. P. Fray Domingo Thomás Riera, que abiendo concluido el officio de prior del Convento de N^a Señora del Rosario de la villa de Pollença, quedaba en procurador de esta causa, interpuso sus apelaciones *ad Santissimum* y pidió copia de la sentencia y de las otras escrituras que abían mediado. Se admitió la apelación y se entregaron todos los papeles. En este mismo día apeló el Rdo. Juan Vila procurador al Rdo. Común de Pollença, la cual no fue admitida, significándole el Señor Obispo, lo mirassen mayor y más de espacio, y se dexassen los procedimientos en aquella causa, como más conveniente el Común Eclesiástico de Pollença.

Aunque la sentencia salió en favor de la Compañía en fuersa de ella no pudo exexutarse⁷⁷ la fundación del nuevo colegio, porque el Señor Obispo, a más de admitir la apelación del muy Rdo. Padre Fray Domingo Thomás Riera, no dio lugar a la exexución⁷⁸ de la sentencia contra el inconcusso estilo ussado en este Reino que dio exexución a la sentencia que pronuncian los Tribunales, agora se interponga apelación, o no, se admitan, o deben de admitirse aquellas. Procuró la Compañía con todas veras alcansarla del Señor Obispo, interponiendo para ello muchos intercessores y empeño, principalmente el del Señor

⁷⁶ La expresión *et in usum juris* aparece tachada.

⁷⁷ Es decir, ejecutarse.

⁷⁸ Es decir, ejecución.

Regente Don Melchor Cisternes, íntimo amigo de Su Ilustrísima, suplicando repetidas veces, pero ningún medio fue bastante para conseguirla. Sólo la común respuesta del Señor Obispo era , que estuviessen certísimos que era muy de su gusto la fundación del nuevo colegio, pero que era por caso guardar aquellas atenciones con la religión de los Predicadores, supuesto que sólo era darse algo más tiempo la fundación que sin duda se conseguiría en qualquier otro tribunal.

Capítulo 10º

Procúranse algunos medios para que los padres Predicadores desistan de la apelación interpuesta, y se consigue

Viéndose la Compañía imposibilitada de alcanzar que el Señor Obispo diese exexución a la sentencia, que a favor de la fundación del nuevo colegio abía pronunciado, y, considerando las largas, que en las Cortes acostumbran tener los pleytos y más quando por entrambas partes ay igual poder, solicitud, y vigilancia, ni descuydándose de que en Roma, donde la causa se abía ganado, se tuviesse toda solicitud, para abreviarla quanto posible fuesse, probó algunos medios suaves y más prompts para conseguir que los padres dominicos del Convento de Pollença desistiesen de la interpuesta apellación y el Señor Obispo no tuviesse motivo alguno para conceder la exexución de la sentencia por este medio.

El primero fue valerse del muy Rdo. P. Prior del Convento del Rosario de Pollença el muy Rdo. P. Maestre Fray Antonio Pons, Calificador del Santo Officio, Examinador Sinodal de este Obispado de Mallorca, Varón señalado en virtud y letras y en particular de lo apostólico en misiones y quaresmas, a quien escribió el P. Gabriel Ferragut sobre este punto, suplicando a su paternidad muy reverenda, manifestasse en este particular el buen efecto con que siempre había mirado la Compañía. Respondió el Padre Maestro Pons: Que dende tuvo noticias como la Compañía de Jesús tenía intentos de fundar nuevo colegio en este Reyno y particularmente en la parte forense, tuvo particular consuelo *in Domino*, certificándose en quan gran gloria de Dios y bien de los demás abía de redundar; que en los pocos meses que abía estava en el officio de Prior del Convento de Pollença, no abía perdido ocasión en procurar que los religiosos mudassen de parecer; que en ocasión de la sentencia en favor de la fundación del nuevo colegio y les propuso muchas y fuertes rasones, conduciéndolas, que impedir esta fundación, lo era, de impedir la salvación de muchas almas y, por consiguiente, lo juzgaba por materia muy escrupulosa el obrar con este conocimiento. Todo lo qual con más veras se los abía repetido en esta ocasión, pero sin poder conseguir cosa alguna. Y assí, que supuesto, no podía obligar a sus religiosos , ni inducirlos a su voluntad, quedaba con vivo sentimiento, pero, que procuraría lograr todas las ocasiones en que pudiera conseguir, lo que tanto deseara.

Assí mismo el P. Josef Escrig, Rector del Colegio de Montesión, professaba mucha amistad con el muy Rdo. P. Provincial del Orden de Predicadores en los Reynos de Aragón que era de Nación valenciano y assigurado de la buena correspondencia que en diferentes tances⁷⁹ abía abido entre los dos, le escribió sobre este punto, a que respondió su paternidad muy reverenda en esta forma:

⁷⁹ Es decir, trances,

Muy Rdo. Padre: Recibo la de V^a P^a muy reverenda de 16 de Enero, y me pesa que mis religiosos no tengan las atenciones, que deben, y más con religión que tan encomendada se nos está, para que se conozca; no passa a la voluntad, lo que es opinar del entendimiento. Previne este lanse, quando V^a Paternidad muy reverenda me favoreció el anno passado y sin duda falsearon la respuesta. Si no me precissaran algunos negocios acá, éste me obligara a passar ahí. Pero escribo a ellos, religiosos, lo que debo, y si no dan entera satisfacci6n al empeño contrahido, loaré notorio al Reverendísimo Padre General. Y V^a paternidad muy reverenda se assure, que en éste pondré toda echura, como en servir a V^a paternidad muy reverenda los muchos annos que deseo. Valencia y Marso 15 de 1688

B.L.M: de V^a R^a su afectuoso servidor Fray Josef Abalat

Parece, que se podía esperar mucho de esta carta del muy Rd^o Pe. Provincial de Predicadores, pero no se vio efeto alguno. Sin duda se falsearían las respuestas como su paternidad muy reverenda dise en la carta suya.

Valiose también la Compañía de Jesús del Do[c]tor Jayme Llorens, entonces abogado de mucha fama, y agora dignísimo canónigo de la Santa Iglesia Catedral de Mallorca, para que interpusiese su authoridad con el Rdo. P. Fray Domingo Thomás Riera, que debía muy buenos officios al Señor Do[c]tor Llorens. Ablóle el Señor Do[c]tor Llorens, propússole efficacísimas razones, con todas aquellas veras que su particular afecto a la Compañía, como a discípulo y particular protector, le dictaba. Pero respondió Fray Riera:

Convénenme tan eficacísimas razones y me pesa, y me pesa no poderle dar gusto en este particular, porque luego que tuve noticias, que los padres de la Compañía pretendían fundar el colegio en la villa de Pollença, tomé el parecer de los padres más graves de Santo Domingo de Mallorca; y lo mismo ise, allándome en Capítulo Provincial, y todos fueron de parecer se iciesse lo posible para impedir la dicha fundación; y me dieron sus instrucciones para ello. Con que no está en mi mano el obrar en esta materia sin seguir el parecer de los mayores.

Llegó finalmente a Roma el aviso de entrambas partes, de la religión de Santo Domingo, y de la Compañía, en que daban cuenta a sus Reverendísimos Padres Generales de los proceder, que sobre la fundación del nuevo colegio de la Compañía de Jesús en la villa de Pollença se habían tenido en Mallorca y la determinación de poner la causa en la Curia Romana, como se puso por parte de la Compañía, sacándose las letras citatorias, que con toda brevedad se remitieron a Mallorca para notificarse a la parte contraria.

Por aquellos mismos días, se ofreció ocasión en que se vieron juntos los Reverendísimos Padres Generales, el de Predicadores y el de la Compañía y en la conversaci6n vinieron sus reverendísimas a ablar de la materia de la nueva fundaci6n de Mallorca; y llegó la plática a términos, en que nuestro muy Reverendo Padre General, el P. Tyrso Gonsales⁸⁰, suplicó al Reverendísimo Padre General de Predicadores, se sirviese su reverendísima de interponer la suprema autoridad, para que los muy Rdos. padres del Convento de Pollença, desistiesen de la apelaci6n interpuesta a la sentencia de la fundaci6n

⁸⁰ Tirso González de Santalla (1624-1705). Nació en Arganza (León). Fue hombre de gran cultura religiosa y de claro talento, lo que le valió ser elegido Prepósito General de la Compañía de Jesús. Es autor de numerosa obras entre las que destaca *Fundamentum Theologiae moralis* de la que en un año se realizaron 12 ediciones.

del nuevo colegio. Prometió aserlo el Reverendísimo Padre General de Predicadores, y el día siguiente envió su reverendísima a nuestro muy Reverendo Padre General una carta abierta, para que así remitida al Padre Rector del Colegio de Montesión, su reverencia la enviase al muy Reverendo Padre Prior del Convento del Rosario de Pollença. Desía así la carta:

Padre Prior de nuestro Convento del Rosario de Pollença. Reverendo Padre Prior. El Reverendísimo Padre General de la religión de la Compañía de Jesús, me a significado, que abiendo obtenido licencia de su Magestad y aprobación del Ordinario para fundar un colegio en essa villa, V^o Paternidad y la comunidad de este Convento an echo oposición a esta fundación, moviendo pleyto en los Tribunales con repetidas contradicciones, asta passar a interponer apelación de la sentencia favorable, que obtuvo la Compañía de Jesús. Passando esto así, me es preciso significar a V.R. y a toda essa santa comunidad, con quanto desagrado, dolor, y sentimiento, e recibido de un echo bien extraño a la obligación de la religión de Predicadores, que por tantos títulos la tiene de amar, venerar y assistir a esta santíssima religión de la Compañía de Jesús, en toda ocasión de mantener en la paz y concordia propia de nuestro estado y conforme a nuestras leyes, de no dar con semejante acción motivo de escándalo al pueblo, que sin menoscabo de nuestro crédito, notará la falta de caridad, y unión religiosa con tan venerable religión. En fuersa de tan graves motivos, ordeno a V^o Reverencia, que vista ésta, sin dilación alguna, se desista totalmente del pleyto y passe a todos los buenos officios que conducir puedan, en orden a facilitar la fundación que pretenden; y juntamente vaya a visitar los padres de la Compañía de Jesús y aga las mesmas expresiones de afecto, que a los religiosos de nuestra Orden. Y de aber exexutado así, como lo fio de su selo y prudencia, me participará puntual noticia en la primera ocasión. Doyle mi bendición pidiéndole sus oraciones para mí y mis compañeros. Roma y marzo 7 de 1688.

Omnium in Domino

Frater Antonius Cloche Mag. Ordinis.

Recibió esta carta el P. Josef Escrig, Rector del Colegio de Montesión, y por el hermano Gregorio Andreu, procurador de la obra pía destinada para la nueva fundación, la remitió a Pollença al muy Rdo. Padre. Prior de aquel Convento; y abiéndola leydo su paternidad muy reverenda, con mucho consuelo de los demás, dispuso imviar al muy reverendo padre Fray Antonio Aloy con la misma carta, a Mallorca,⁸¹ para noticia de ella a los muy reverendos padres del Convento de Santo Domingo, añadiendo, que estaba resuelto de obedecer a las órdenes de su reverendísimo Padre General, lo qual, añadió el muy reverendo padre Prior, porque como deseaba tanto la fundación el nuevo colegio, quiso obviar la dilación que en exexución de órdenes tan apretadas, se podía interponer no apartándose de sus constituciones. Los muy reverendos padres de Santo Domingo, consultada la materia, y vista la determinación del muy Rdo. P Prior, respondieron: que su reverencia bien podía obedecer a las órdenes del Reverendísimo Padre General.

Con esta respuesta juntó, luego, el muy Reverendo Padre Prior a la comunidad en 17 del mes de abril, leyó en capítulo la carta del Reverendísimo Padre General y leyda, dixo:

Con toda sumisión y puntualidad obedesco a las órdenes y órdenes tan

⁸¹ Es decir, la ciudad de Mallorca, o sea , Palma.

justas de nuestro Reverendísimo Padre; y aún por esso, con todas veras suplico, a Vuestras Reverencias den el consentimiento, el qual, prosiguiendo el muy reverendo Padre Prior, solicito con eficacísimas razones.

Obedecieron todos los religiosos y en fuesa de Capítulo, desistieron de la apelación interpuesta, y vinieron bien a la fundación del nuevo colegio, cuya determinación autentica⁸² con auto público Andrés Cortés Notario Público de este Reyno de Mallorca. Testigos: el muy ilustre Señor Don Guillermo Brondo del ábito de San Juan Baylio de Mallorca, el muy Rdo. Prior de la Iglesia Parroquial de Pollença Fray Bartholomé Coll Comendador de la Orden de San Juan, el muy Rdo. Do[c]tor Sebastián Riera, presbítero y beneficiado de la Santa Iglesia Catedral de Mallorca, que era capellán del Señor Baylio y Mig[u]el Suau Boy, Almotasen⁸³ en aquel año de la villa de Pollença; los quales como tan aficionados a la Compañía, teniendo de antemano alguna noticia de lo que podía acontecer, previnieron allarse a mano para esta fundación de su gusto.

Salido el muy Rdo. P. Prior de Capítulo envió por el hermano Gregorio Andreu, que se detenía en Pollença aguardando la respuesta, y assí como llegó el muy Reverendo Padre Prior, le dio un tiernísimo abraso, y sin poder reprimir las lágrimas, le dixo con copia de dulcíssimas:

Caríssimo Ermano, gracias a Dios, que por nos concedió lo que tanto deseábamos.

Entregole una carta para el Padre Rector del Colegio de Montesión junto con copia auténtica de la resolución del capítulo.

Conseguido tan felizmente el intento, el Padre Francisco Garau que por aquellos días abía entrado en el officio de Rector del Colegio de Montesión, presentó al Señor Obispo una petición en esta forma:

El padre Francisco Garau, Rector del Colegio de Montesión de la Compañía de Jesús en nombre propio de la misma Compañía dise:⁸⁴ Que abiendo en messes passados obtenido decreto y sentencia de Vuestra Señoría Ilustríssima y Reverendíssima para la fundación que se pretende en la villa de Pollença de un Colegio de la Compañía de Jesús, se estorbó la exexución de aquél por la apelación, que interpusieron los muy reverendos padres de la sagrada Orden de Predicadores del Convento de nuestra Señora del Rosario de aquella villa; y como se ayan apartado de dicha apelación y renunciado las demás pretensiones que podían tener en dicha causa, porque se pueda prontamente effectuar la fundación de dicho colegio, como consta por auto de Notario Público de este Reyno de Mallorca de la resolución capitular de los muy Reverendos padres de dicho Convento del Rosario, como es de ver en la copia auténtica que junto con ésta, presenta el suplicante a Vuestra Señoría Ilustríssima y Reverendíssima: Suplica en ésta, con el mayor rendimiento, que

⁸² Autenticar, significa legalizar o autorizar.

⁸³ El almotacén era la persona encargada de contrastar las pesas y medidas.

⁸⁴ El P. Francisco Garau S.I. nació en Gerona en 1640 y murió en Barcelona en 1701. Fue rector del Colegio de Montesión de Palma desde 1688 y antes lo había sido de Barcelona y Urgell; después lo fue de Zaragoza. Filósofo notable, es autor del célebre libro *La Fe triunfante*. También escribió diversas obras teológicas y filosóficas como *El sabio instruido de la naturaleza, en cuarenta máximas, políticas y morales, ilustradas con todo género de erudición, sacra y humana* que fue objeto de varias ediciones.

puede, sea del mayor agrado y servicio de Vuestra Señoría Ilustrísima y Reverendísima, mandar despachar las letras necesarias y órdenes convenientes en la forma y disposición acostumbrada, para que se dé la pacífica posesión de dicho colegio a la Compañía de Jesús; que además de ser tan conocidamente de gran gloria de Dios, aumento del divino culto, y bien espiritual de las almas la fundación del nuevo colegio, lo reconocieron todos los de la Compañía a singular favor y gracia de Vuestra Señoría Ilustrísima y Reverendísima.

El Señor Obispo, admitió gustoso, y con particulares demostraciones de contento, esta petición y el día siguiente, que contábamos 24 de abril del año 1688, iso la provisión mandando despachar las órdenes y letras necesarias para exexutarse la fundación del colegio de la Compañía de Jesús en la villa de Pollença, como se dirá en el libro siguiente.

Fin del 1º Libro.

ALEJANDRO SANZ DE LA TORRE: El Ayuntamiento de Palma en la literatura artística del romanticismo	371
MIQUEL FERRÀ MARTORELL: Els llaüts viatgers i la marina comercial sollerica: el bastiment 'Nuestra Señora del Rosario'	379
BERNARDO MARTÍ: Un artículo de Miguel Ángel Colomar: la obra poética de Miguel Ferrà	385
CRÒNICA ARQUEOLÒGICA DE LES ILLES BALEARS	
BARTOMEU SALVÀ SIMONET: Talaiòtics ¿ Qui són?	395
M. LUISA SÁNCHEZ LEÓN: Hallazgos epigráficos en <i>Pollentia</i> (Alcudia, Mallorca)	409
JOSEP MORATA SOCIAS; MATEU RIERA RULLAN: Un possible segell d'estampar ceràmica trobat a Can Serra (Palma de Mallorca)	403
RECENSIONS	421
SECCIÓ OFICIAL I DE NOTÍCIES	437
NECROLOGIES	451
BIBLIOGRAFIA (2002-2003)	461
ÍNDIX	477
LÀMINES	
<i>Historia del Colegio de nuestro padre San Ignacio de Loyola fundado en la villa de Pollensa del reyno de Mallorca a 19 de junio de 1688. Introducción, transcripción y notas por MIGUEL FERRER FLÓREZ (1ª parte).</i>	

Portada.

Nostra Dona dels Desemparats (Anònim mallorquí del segle XVII).
Fons d'art de la Societat provinent de l'antiga col·lecció Aguiló.

A l'aparició d'aquest número del Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana formaven la seva Junta de Govern les següents persones: Presidenta: Dª MARIA BARCELÓ CRESPI, Vicepresident: D. MANUEL RIPOLL BILLÓN, Secretari: D. BARTOMEU BESTARD CLADERA, Tresorer: D. ANTONI VALLESPER BONET, Conservadora: Dª MARIA MAGDALENA RIERA FRAU, Bibliotecari: D. ANTONI LOZANO RUIZ, Director de Publicacions: D. GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY, Vocals: D. JAUME SERRA BARCELÓ, D. MIQUEL DEYÀ BAUZÀ, D. JOAN MAS I VIVES, D. SANTIAGO CORTÉS FORTEZA, D. ANTONI PLANAS ROSSELLÓ, D. JOSEP CARLES TOUS PRADES, D. MIQUEL FERRER FLÓREZ i D. JOSEP MORATA SOCIAS.

ASOCIADA A LA

CONFEDERACIÓN ESPAÑOLA DE
CENTROS DE ESTUDIOS LOCALES

**Aquest Bolletí ha estat editat per la Societat
Arqueològica Lul·liana, gràcies a la subvenció de la
Caixa d'Estalvis de les Balears SA NOSTRA**

**"SA
NOS
TRA"**

CAIXA DE BALEARS